

JAHON UNIVERSITETLARI REYTINGIDA YUQORI O'RINLARNI EGALLASH UCHUN TRANSFORMATSIYON STRATEGIYALAR: MUAMMO VA YECHIMLAR

TRANSFORMATIONAL STRATEGIES TO
ACHIEVE HIGH POSITIONS IN GLOBAL
UNIVERSITY RANKINGS: ISSUES AND
SOLUTIONS

Fevral

10, 2025

10.00 – 17.00

INGLIZ TILI VA ADABIYOTI
INGLIZ TILI AMALIYOTI KAFEDRALARI
TOMONIDAN O'TKAZILGAN RESPUBLIKA
ILMIY-AMALIY ANJUMAN TO'PLAM
MATERIALLARI

BOG'LANISH UCHUN

+998916106092

www.asifl.edu.uz

Babur Avenue 5

“Jahon universitetlari reytingida yuqori o‘rinlarni egallash uchun transformatsiyon strategiyalar: muammo va yechimlar” *Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari*. / Mas’ul muharrir- Abduvaliyev M.A. – Andijon: Number 1 MChJ, 2025.-794 b.

Mas’ul muharrir:

Abduvaliyev Maxammatjon Arabovich

Filologiya fanlari doktori, professor Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti kafedrası mudiri

Mas’ul muharrir o‘rinbosari:

Xoshimov Muzaffarjon G‘anijonovich

filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (Phd), , Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili amaliyoti kafedrası mudiri

Tahrir hay‘ati:

Xoshimov G‘.M. - filologiya fanlari doktori, professor, Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili amaliyoti kafedrası professori, f.f.d- tahrir hay‘ati raisi

Karimov K.N. - filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti fakulteti dekani – a‘zo rais o‘rinbosari

Vositov V.A. - filologiya fanlari doktori, Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti kafedrası professori - a‘zo

Alimov Sh.S. – pedagogika fanlari nomzodi, Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tilini o‘qitishning integrallashgan kursi kafedrası professori – a‘zo

Solijonov S.O. - Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili nazariy aspektlari kafedrası professori, f.f.n – a‘zo

Sotvoldiyev B.T.- filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Andijon davlat chet tillari instituti, Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy pedagogic kadrlar tayorlash bo‘lim boshlig‘i – a‘zo

Matkarimova A.I. - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili amaliyoti kafedrası dotsenti – a‘zo

Rahmonova G.N. - filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti kafedrası dotsenti– a‘zo

Zaxidova D.T. –Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili amaliyoti kafedrası dotsenti -a‘zo

Xamidov B.A.- Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili amaliyoti kafedrası dotsenti -a‘zo

Umrzaqov Q.T.- Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti kafedrası o‘qituvchisi-a‘zo

Anvarbekova O.Z. –Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili amaliyoti kafedrası o‘qituvchisi-a‘zo

Otajonov B.A.- Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti kafedrası o‘qituvchisi-a‘zo

Zuxriddinova M.S.–Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili amaliyoti kafedrası o‘qituvchisi-a‘zo

Botirova Z S. –Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili amaliyoti kafedrası o‘qituvchisi-a‘zo

Maxmudova S. S –Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili amaliyoti kafedrası o‘qituvchisi-a‘zo

Ashurova M.S.- Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti kafedrası o‘qituvchisi-a‘zo

Samatova Z.Q -Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti kafedrası doktoranti-a'zo
Maxsudova X.U.-Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti kafedrası doktoranti-a'zo
Yaqubjonova R.M- Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi-a'zo
Emily Chen– Amerika Qo'shma Shtatlari Concordia Universiteti, fan magistri-a'zo

Taqrizchilar:

Ziyayev A.I. - filologiya fanlari doktori, Qo'qon davlat pedagogika instituti

Ergasheva G.I. - filologiya fanlari doktori, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Jafarov B.S- filologiya fanlari doktori, Namangan davlat universiteti

“Jahon universitetlari reytingida yuqori o‘rinlarni egallash uchun transformatsiyon strategiyalar: muammo va yechimlar” Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari jamlangan ushbu to‘plam soha mutaxassislari, filolog olimlar, tadqiqotchilar, magistrant va talabalarga mo‘ljallangan.

Maqolalar va ma'ruza tezislari ilmiy mazmuni va saviyasi uchun mualliflar mas'uldirlar.

KIRISH SO‘Z

Hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalari uchun xalqaro reytinglar muhim ahamiyatga ega. Talim jarayonidagi globalizatsiya va raqobat muhiti universitetlarning ijtimoiy, iqtisodiy va ilmiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Yuqori o'rinlarda nafaqat talabalar va o'qituvchilarni jalb qilishda, balki moliyaviy manbalar va boshqa ta'lim va ilmiy tashkilotlar bilan hamkorlikni ta'minlashda ham katta rol o'ynaydi. Bundan tashqari, reytinglardagi yuqori o'rinlar universitetlarning xalqaro miqyosdagi tan olinishiga, shuningdek, ularning ilmiy tadqiqotlari va innovatsion loyihalariga e'tiborni oshiradi.

Biroq, bunday natijalarga erishish uchun universitetlarga samarali transformatsiya strategiyalarini joriy etish zarur, bu esa ichki va tashqi muammolarni inobatga olishni talab etadi. Universitetlarning uchrayotgan asosiy muammolari orasida resurslarning yetishmasligi, eskirgan ta'lim dasturlari va malakali kadrlarning kamligi kabi masalalarni ko'rsatish mumkin. Shuningdek, ta'limning sifati, talabalarning ijtimoiy faolligi va ilmiy tadqiqotlarning samaradorligi ham muhim ahamiyatga ega.

Bu muammolarni hal qilish uchun kompleks yondashuv va strategik rejalashtirish talab etiladi. Transformatsiya strategiyalari doirasida ta'lim modellarini yangilash, ilmiy tadqiqotlarni rag'batlantirish, talabalar va o'qituvchilar uchun zamonaviy shart-sharoitlar yaratish, hamda global hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu ishda biz universitetlarning xalqaro reytinglardagi o'rnini yaxshilashga yordam beradigan asosiy transformatsiya strategiyalarini ko'rib chiqamiz, shuningdek, mavjud muammolarni yengish uchun mumkin bo'lgan yechimlarni taklif qilamiz. Bundan tashqari, transformatsiya jarayonidagi samaradorlikni baholash uchun zamonaviy metodologiyalarni qo'llash muhimdir, chunki bu universitetlarning rivojlanishini kuzatish va tahlil qilish imkonini beradi.

WORLD PICTURE AND PROBLEMS OF ITS INTERPRETATION IN LINGUISTICS

Professor of ASIFL, Doctor of Philological Sciences, Rustamov D.A.

Annotation: The article is devoted to the contrastive study of language means objectifying the concept subjective assessment. Positive, negative and neutral conceptual semantics of the concept subjective assessment, dialectal relations between them, field nature of the units belonging to different language levels have been studied on the materials of the English, Uzbek and some other languages. Before mentioned views have been proven with the help of questionnaire results.

Key words: Objective assessment, subjective assessment, concept of subjective assessment, linguistic means, individual subjective assessment, social subjective assessment.

The semantics of subjective assessment and its linguistic means of expression have been studied to varying degrees by linguists such as R. Lakoff, Sh. Bally, V.V. Vinogradov, A.M. Peshkovsky, A.I. Smirnitsky, N.M. Shansky, O.A. Akhmanova, N.D. Arutyunova, Sh. Safarov, U. Tursunov, J. Mukhtarov, Sh. Rakhmatullayev, and A. Ikhtiyorov. However, we have decided to present our perspective on the cognitive-conceptual aspects of the issue, the scope of semantic possibilities of linguistic means of expression, the essence and classification of subjective assessment, and its linguistic domain.

Among living beings, humans stand out as intelligent and thoughtful, capable of influencing the surrounding reality and the events occurring within it, rather than remaining indifferent. Every individual, upon entering the world, lives within a social and natural environment, works, and engages in various relationships with their community members. The social and legal agreements, both formal and informal, or the national-cultural norms accepted by this community, regulate and refine their behaviour, actions, and verbal and nonverbal interactions. The worldview of a particular ethnos, along with its assessments—whether positive, negative, or neutral—occupies a place in the socio-national consciousness, with many of these perceptions being passed down from generation to generation as a legacy. From this perspective, it is worth emphasizing that the consciousness of a specific ethnos reflects the nation's or people's wisdom and intellect in values, emotions, customs, and national ceremonies.

In reality, a person's assessment or attitude toward others, nature, and the surrounding phenomena is initially formed in the consciousness of an individual who represents a particular community or ethnos. Through the process of comparing the similarities and differences in the features and characteristics of the events and objects they see, hear, feel, or experience, an individual distinguishes,

categorizes, and classifies them. When evaluating a specific event, phenomenon, or object, every person relies on the perceptions and images they have formed about it. Consequently, the perceptions, views, and images of individuals belonging to the same social group regarding a particular event, phenomenon, or object may differ from one another.

For example, concepts such as happiness/unhappiness can be interpreted differently even among individuals with the same social status or similar capabilities, as we often observe in daily life. The assessments that an individual assigns to events and phenomena—whether positive, negative, or neutral—become evident during direct or indirect communication with others.

Let us refer to a table reflecting the results of a survey conducted among students and teachers (ASIFL) regarding the interpretation of the concepts of happiness/unhappiness.

#	Questions	Number of respondents	Social status	Gender	Age	Answers	Number	%
1	What is happiness?	159	Students: 149 Teachers: 10	Women: 143 Men: 16	17-20 30-40	1. Health, family, parents, children, peace, and tranquility	102	64
						2. Physical well-being	18	0.11
						3. Peace and tranquility	14	0.08
						4. Being loved	2	0.01
						5. Independence	1	0.006
						6. Faith	9	0.05
						7. Having friends	1	0.006
						8. Being born and living in this world	1	0.006
						9. Joining higher schools	3	0.02
						10. Money	8	0.05
2	What is unhappiness?	159	Students: 149 Teachers: 10	Women: 143 Men: 16	17-20 30-40	1. Ingratitude, lack of faith	26	0.16
						2. Loneliness, lack of family	25	0.15
						3. Hopelessness, absence of trust	11	0.07
						4. Losing loved ones	10	0.06
						5. Lack of purpose	18	0.11

					6. Lack of knowledge	16	0.10
					7. Falling into despair and absence of peace	7	0.04
					8. Misfortune	13	0.08
					9. Moral backwardness	12	0.07
					10. Health problems	4	0.02
					11. Living in an unstable country	14	0.08
					12. I don't know	3	0.02

Based on the analysis, it can be stated that 64% of respondents consider happiness to consist of health, family, parents, children, and peace of mind, while some define happiness as independence (0.06%) or simply being born and living (0.06%).

Among the respondents, 0.16% view unhappiness as being rooted in ingratitude and lack of faith, while 0.15% associate it with loneliness and the absence of family. A few respondents (0.02%) equate unhappiness with health problems.

The system of assessments (attitudes) embedded in the social consciousness and memory of a specific nation or ethnos possesses a structured nature. These assessments play a critical role in shaping and developing the collective consciousness of a nation, people, or community, particularly in establishing proper moral norms and strategies and tactics for behaviour within society. Assessments of events, phenomena, and objects in reality are categorized as beneficial/useless, harmful/harmless, or, in certain contexts, both beneficial and useless, both harmless and harmful, from the perspective of national welfare and interests.

The scale of subjective and social assessment is observed to differ across various nations and peoples, including in matters of religious values. For instance, in Islam and Christianity, acts such as murder, theft, lying, adultery, and deceit are equally considered sinful and prohibited. It is worth noting that for Muslims, altering religious principles, engaging in usury, and causing harm to others are deemed forbidden, while for Christians, idol worship, violence, gossip, and self-harm are prohibited. Similarly, in Islam, pork and products derived from it are considered haram, while in Buddhism (among Hindus), beef and foods containing it are regarded as forbidden.

The analysis of the provided examples suggests that the underlying similarity in the assessment of events and objects across different cultures lies in

the shared understanding that actions such as gossip, gambling, theft, and foul language bring no benefit to anyone. These actions are perceived as undermining the material and spiritual development of communities, societies, and citizens, based on collective life experiences and observations.

In our view, the national-cultural differences in this regard stem from how significant, valuable, or necessary a particular event, phenomenon, or object is for a nation or ethnos. This alignment—or lack thereof—with the nation's behaviour, lifestyle, and traditions plays a crucial role. Moreover, the neutrality in evaluating events and objects (assigning a moderate assessment) also holds significant importance. Such assessments recognize both the positive and negative, strong and weak aspects of the object or phenomenon in question, leading to a balanced, middle-ground perspective.

For example, dishes prepared in different cultures are described with lexemes such as sweet (shirin), tasty (mazali), savory (totli), appetizing (ishtahani qitiqlaydigan), delicious, tasty (mazali), and вкусный, which express a positive assessment of taste. In contrast, words like bland (be'maza), tasteless (mazasiz), sour (achchiq), salty (sho'r), appetite-dulling (ishtahani bo'g'adigan), salty, saltless, overrated, and безвкусный reflect a negative assessment of taste.

A moderate assessment of taste, such as *durust, tuzuk, o'rtacha, yesa bo'laveradi, yomon emas, chidasa bo'ladi, edible, not bad, терпимо, не плохо, можно есть*, reflects a neutral assessment. It is important to emphasize the relativity of these assessments, as the norms for taste established by different societies vary. This difference can be observed in how various cultures perceive taste. For instance, in the cuisines of the Indian, Korean, Japanese, and Chinese peoples, spicy and peppery dishes occupy a central role, while in Uzbek, English, Russian, and other cuisines, such dishes are either absent or very rare.

For example, in the Valley, there is a dish called “qalampir sho'rva” (pepper soup). This dish is made from a mixture of boiling water from the rice being cooked, fried meat, oil, onions, chopped hot pepper, sour cream, and salt. The soup is usually served in porcelain dishes 30-40 minutes before the main meal. Those sitting at the table take turns tasting the pepper soup. This dish is typically considered an appetite-stimulating dish and is prepared in tea houses.

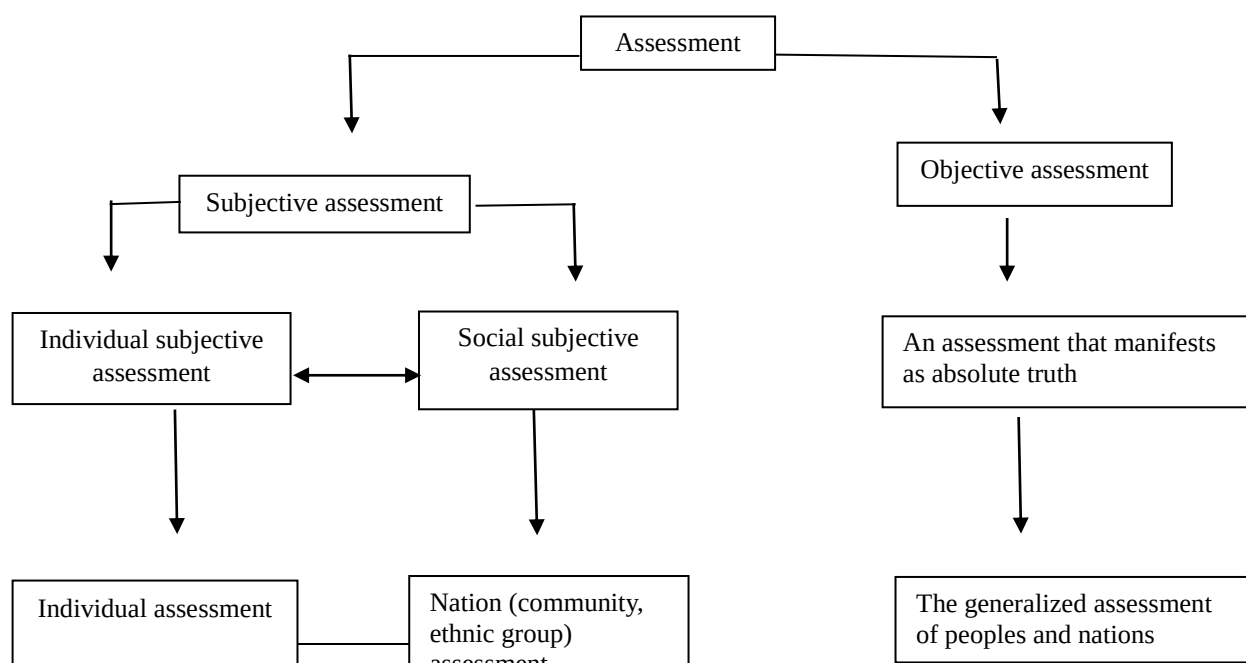
In China, spicy foods are very popular. According to some calculations, in China, there are over 30 different names for varying levels of spiciness. It should also be emphasized that people's attitudes towards taste are individual. In other words, each person has their own assessments and relationships with taste. Some people may love garlic and heavily peppered salads, while others may not consider them part of their favorite dishes. From this, it can be concluded that subjective assessment represents an ethnos' relationship with the world around it and itself,

and two types of subjective assessment can be distinguished: *individual subjective assessment* and *social (collective) subjective assessment*. The assessment of events, objects, and their relational relationships within the world may be similar or different across various cultural contexts.

There is a systematic relationship and interdependence between individual subjective assessment and social subjective assessment, with each continuously complementing the other in meaning.

Nevertheless, individual subjective assessment often contains occasionalisms in its content. Along with national norms, assessments that fall outside of these norms can also be observed. In the works of English and Uzbek writers, the individual assessment of certain events or phenomena by the authors is reflected. However, it must be emphasized that every literary work emerges through the collaboration of individual subjective and social subjective assessments. In other words, social subjective assessment influences the formation of individual subjective assessment, and individual subjective assessment affects the formation of social subjective assessment. These evaluative relationships can manifest as real, unreal, hypothetical, or conditional based on their correspondence to reality. V. von Humboldt emphasized that humans subjectively perceive the world based on various individual ways of knowing and feeling the surrounding reality. He viewed the subjective aspect of the matter as a central factor and wrote, "Since perception and human activity are dependent on imagination, its relationship to objects is entirely conditioned by language."¹

The above descriptions can be expressed schematically as follows:

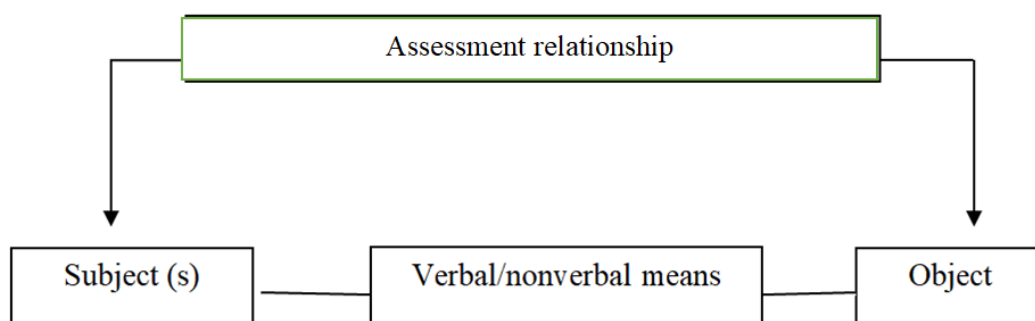
¹ Berezin F.M. *History of Linguistic Teaching*. Moscow: "Vysshaya Shkola", 1975. p. 54.

It should be emphasized that the assessment of a certain event, object, or phenomenon through individual and social subjective assessments manifests in different forms based on factors such as age, gender, social status, and profession, such as the assessment of women, the assessment of the elderly, the assessment of children, and the assessment of thieves. These assessments are dialectically interconnected, with an individual's subjective assessment playing a foundational role in the formation of social subjective assessments and vice versa.

For instance, the assessments of concepts like theft/honesty, hard work/laziness, kindness/evil among young children are shaped by the exemplary actions, advice, and guidance of parents, neighbors, relatives, educators, and teachers in the family and community. On the other hand, the academic work, literary works, speeches, and addresses of economists, poets, writers, and political leaders play a crucial role in the formation, improvement, and effectiveness of social and even international subjective assessments.

In short, the concept of assessment refers to the subjective relationship of certain subjects to a specific object, expressed either orally, in writing, or nonverbally, and sometimes involving both. The basic model of such a relationship can be described as follows:

The object being evaluated can be a concrete or abstract event, individual, nation, or any part of the material or immaterial world. In the assessment relationship, the categories of generality and specificity in philosophy find their clear expression. In other words, social subjective assessment is formed based on the subjective assessments of individuals belonging to a specific nation or culture. For example, the Uzbek people's social subjective assessments of a righteous person and righteous things are as follows: **1.** Something that can be consumed, used, or enjoyed according to religious law (sharia) and is not forbidden (not haram): *Pulni olmadim, ming marta roziman, sizga ona sutiday halol bo'lsin* (A.Qahhor. Qo'shchinor chiroqlari.); **2.** A person who is self-reliant, earning

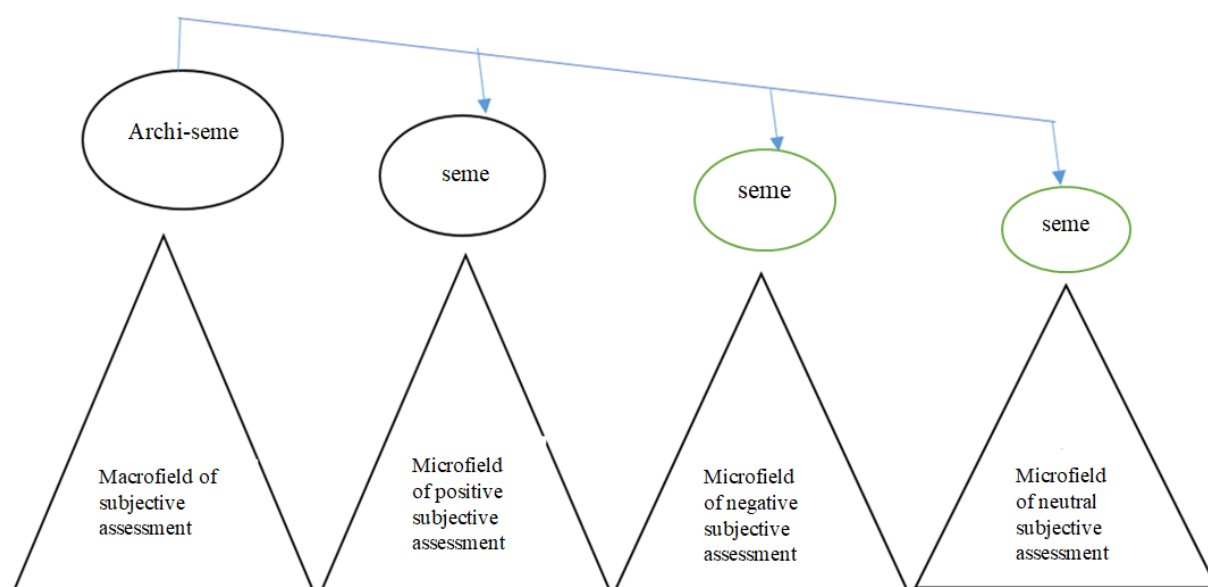
through their own labor and hard work, free from betrayal, deceit, and similar vices. *To'g'ri tut ishqingni va halol yasha.* (Shuhrat); **3.** figurative. *G'irromlikka o'rganmagan, qing'ir yo'lga bormaydigan, birovni aldamaydigan; to'g'ri sofdil: Bechora Oqila o'zi juda halol, mexnatkash bolalarga juda mehribon ayol.* (A.Qahhor. Og'riq tishlar); **4.** Married, lawful (in relation to a wife): *Birovning halolini birov suyadigan zamon ekan-da, vodarig'.* (S.Siyoyev. Otliq ayol); **5.** sport. *O'zbek kurashida sof g'alobaga beriladigan baho. Shunisi qiziqki, o'zbek kurashini xalqaro hamjamiyat tomonidan etirof etilishi kurashdagi sof g'alobaga beriladigan halol bahosi ham xalqarolashuviga olib keldi.*²

Subjective assessment manifests in the process of speech activity. As Ferdinand de Saussure rightly emphasizes, "Speech activity (language) has two sides: individual and social, and one cannot be understood without the other." Language is the means that ensures the realization of speech activity. Ferdinand de Saussure writes about this: "Language is a treasure, manifested in the linguistic competence of all individuals belonging to a particular community. It is a grammatical system that exists virtually in the minds of each individual, because it never fully exists in any one person; language only exists fully in society"³.

Subjective assessment, like components of the material and immaterial world, also has characteristics formed as a result of cognitive processes, which constitute the content of this concept. These are clustered around the archecognitive sign (semantics) and organize the conceptual space. This area can also be referred to as the cognitive field of subjective assessment. The cognitive field of subjective assessment consists of three micromicrofields: the positive subjective assessment micromicrofield, the negative subjective assessment micromicrofield, and the neutral subjective assessment micromicrofield. These fields, according to their connection to the common conceptual sign in human memory, are arranged side by side to form "boxes" of knowledge. This can be compared to the Russian traditional toy matryoshka and its nested dolls. We can imagine this as follows:

² "Explanatory Dictionary of the Uzbek Language. Volume 5. Revised. 2nd Edition. T.: "Uzbekistan Publishing House" 2020. - p. 494"

³ Ferdinand de Saussure. Course in General Linguistics. Translated by M. Shamsieva. T.: "Mumtoz So'z" 2017. - p. 14

In such "boxes," the knowledge related to the different characteristics of subjective assessment holds a non-verbal status, and it is stored in memory as a reserve ready for verbalization in a specific communication context. It should be emphasized that not all characteristics of subjective assessment manifest in a particular speech situation; rather, only the relevant portion of these characteristics for virtual communication and speech context takes on a linguistic landscape.

Subjective assessment (attitude) is verbalized within the internal order and norms accepted and agreed upon by the speakers of a particular nation's language. From this perspective, the language can be seen as an "Intermediate world" (V. von Humboldt calls it "Zwischen Welt") between the people and the objective world. This language actually has the status of a concept and includes knowledge related to the people's language. Such knowledge covers all levels of language and plays a fundamental role in generating speech chains (elements) according to established norms.

The meanings of subjective assessment mentioned above take on a linguistic landscape through various linguistic signs (lexeme, phoneme, phraseme, syntacteme, texteme) in each language. These units are united into one field, i.e., the nominative-communicative field, based on the archetype of subjective assessment. In this field, it is also possible to incorporate non-verbal means such as gestures and symbolic signs as alternative non-linguistic tools.

In the languages being compared, subjective assessment is expressed through vowel elongation, strong pronunciation of vowel sounds, consonant doubling, and intonation (tone).

*“Kampir qizlarning kulishini eshtiganidan keyin mexmonlarning kimligini angladi. -Xa-a-a, Saltanadxonlardir? –dedi u.”*⁴

*Yana bir necha marta boshini egib, Ho ‘h - ho ‘h - ho ‘ deya takror qildi;*⁵

*A-v-v... - dedi Xadichaxon-koshki, ep degan narsa bo ‘lsa kuyovda*⁶;

*Look here! Ouuuch! That hurts me, D-d-don’t kill me please, V-v-v-ery good.*⁷

In both languages, the lexical tools that express subjective assessment are diverse, reflecting positive/negative assessments of a person, their condition or mood, the taste and flavor of food, the joyful or unfortunate moments in a person’s life, and family harmony, among others. For example, *shirin, achchiq, asal, asil, andishali, andishasiz, baquvvat, guras-guras, gulday, vafodor, vafosiz, vatanfurush, suyug‘oyoq, himmatli, qo‘zichoq, bo‘taloq, burro, burro-burro, bot-bot, lazzat, lazzatli, lazzatsiz, laziz, mard, tanti, mardumxo‘r, mol, anaconda, qo‘y, marhamatli, marhamatlilik, maftun, maftunkor, ma’sum, bitter, sweet, bitterly, honey, sweetie, sweetly, pig, fox, ass.*

*Yo ‘lchi, chirog‘im, suvni tezlatiing!*⁸

*Senga ishonaman, senga, yo ‘lvorsim, yo ‘lvorsim!*⁹

Expressions such as swear words, curses, or oaths (e.g., "so‘kish," "qarg‘ish," or "ont") that convey negative assessments are primarily used informally in problematic (conflictual) situations between people in the compared languages. For example: *Stupid old fool! We mutter, whats he knew about it.*¹⁰; *Pull your right - you, you idiot!*¹¹; *If I’m guilty, said the Earl, may this bread choke me when I eat it!*¹²; *O‘lma, Alioxun, so‘zingda bitta xato bo‘lsa, Oppoqxo‘jam ursin! deb qichqirdi bir mardikor.*¹³; *O‘hu, o‘hu yo‘tal qursin!*¹⁴; *Ta‘ma noniga qo‘l ochgandan o‘l och! Teringa somon tiqilgur.*¹⁵

Positive and negative subjective assessments are also expressed through

⁴ Abdulhamid Cho‘lpon. *Kecha va kunduz*. "Ilm-ziyo-zakovat" T.: 2019. - p. 32.

⁵ The same literature. p. 111.

⁶ The same literature. p. 129.

⁷ Oxford Advanced learners’ dictionary. Sixth Edition. Oxford University Press., 2000. –p. 897.

⁸ Oybek. Qutlug qon. T.: “Oqituvchi” 1980. –p.49

⁹ Abdulhamid Cho‘lpon. *Kecha va kunduz*. "Ilm-ziyo-zakovat" T.: 2019. - p. 113

¹⁰ Jerome K.J. *Three men in a boat*. M.: “High school” 1976. – p. 39

¹¹ The same literature. –p. 105

¹² The same literature. –p. 91

¹³ Oybek. Qutlug qon. T.: “Oqituvchi” 1980. –p.48

¹⁴ The same literature. –p. 61

¹⁵ The same literature. –p. 135

fixed expressions. For example: *Land of milk and honey* (a country where living conditions are good and people have the opportunity to make a lot of money); *I am neither sugar nor salt, dog sb's steps; unbutton one's soul, the sweet and the bitter life, The cat is out of the bag, yulduzi issiq, aravani quruq olib qochmoq, ilonning yog'ini yalagan, podadan oldin chang chiqarmoq, qo'li egri, qo'li ochiq*. Bunday ma'nolar har ikki tilda paremiyalar tarzida ham verballashuvi aniqlandi: *He who would search for pearls must dive below.; Better be head of a dog than tail of a lion, every door may be shut, but death's door.; Yaxshi bola to'rga tortar yomon bola go'rga, Vatan gadosi-kafan gadosi, haqiqat o'tda ham kuymas, suvda ham cho'kmas, Non ham non ushog'i ham non*.

Positive and negative subjective assessments are also expressed through sentences that serve as explicators and implicators, which have different structures and meanings: *God help him!*¹⁶; *Fake? No, sir.*¹⁷; *His spirits fell, however, when, upon reaching the park, he waited and waited and Carrie did not come.*¹⁸; *Free tickets? Sweet! I can't tell you how sweet this victory is*¹⁹; *Have you seen my keys, honey?*²⁰; *No, silly, those aren't your shoes!*²¹; *Xafa bo'lmang, jonim!*²²; *-Ha buni yaxshi qilgansiz, aylanay sizdan, do'ndiqcham!*²³; *Yolchining opasini mehriban, ko'ngilchang, g'oyat samimiy bir qaynona kabi tasavvur qiladi.*²⁴; *Oppoq qiz, nega yuzingni burasan?*²⁵; *Boyning uyi saroy bo'lsin, baribir Gulnorga zindon bo'ladi.*²⁶

Subjective assessment can be explicated through two or more semantically related and complementary sentences (text), as shown in the following examples: *Xudo meni yer yuzida eng badbaxt qilib yaratgan ekan. Bu iflos yerga tushurgandan ko'ra, jonimni olgani edi. Buzildim, odamgarchiligim qolmadi, suratim odam, boyvachcha aka, mendan xayvon yaxshi*²⁷; *Kundoshim badjahl, tanti xotin ekan. Uch kun o'tmay, boshimda tosh chaqishga boshladi. Har bir ish uning buyrug'i bilan bo'ladi, hech nimaga meni biylatmaydi.*²⁸

Subjective assessment rules also include modal words. These words serve to express the speaker's subjective attitude towards the sentence. In foreign linguistics, H. Sweet and E. Krenzinga have classified modal words under the category of adverbs. Such words, in the structure of a sentence, come as

¹⁶ Rockwell. Kent It's me O lord. M.: "Higher school publishing House". 1973. -p. 70

¹⁷ The same literature. -p. 30

¹⁸ Dreiser Theodore. Sister Carrie. M.: "Higher school publishing House." 1968. -p. 266

¹⁹ Oxford Advanced learners' dictionary. Sixth Edition. Oxford University Press., 2000. -p. 1315.

²⁰ The same literature. -p. 623

²¹ Oxford Advanced learners' dictionary. Sixth Edition. Oxford University Press., 2000. -p. 325.

²² Oybek. Qutlug qon. T.: "Oqituvchi" 1980. -p.161

²³ The same literature. -p.158

²⁴ The same literature. -p.192

²⁵ The same literature. -p.193

²⁶ The same literature. -p.210

²⁷ The same literature. -p.161

²⁸ The same literature. -p.158

introductory parts or in dialogues, expressing the speaker's certain belief, uncertainty, or assumption (hypothesis) regarding the occurrence of an event, action, or situation. For example: *Certainly, the early learning years are crucial to a child's educational development*²⁹; *May be he will come, may be he won't; I can't make it unfortunately.*³⁰; *Do you agree? Yes, indeed*³¹; *Albatta, erta bilan kelib o'zim to'g'ir layman.*³²; *Afsuski, u oramizda yo'q endi, haqiqatdan, darhaqiqat, chamasi, afsus* (modal words); *ot, shubhasiz, shekilli, so'zsiz; sifat, albatta, ayniqsa, avvalo* (adverb); *balki, koshki, hatto* (auxiliary words).

Another modus for expressing subjective attitudes is emphasis. Emphatic expressions are related to the entire sentence and serve to reinforce, intensify, or limit its meaning, often indicating interrogative meanings. For example: *The queen nearly died* (Anthony), *I quite agree* (Powell). In English, such implicative words include "even," "just," "exactly," "only," "merely," "scarcely," and others. In Uzbek –*da*, –*u(-yu)*, –*ku*, *hatto*, *axir* – particles of intensification and emphasis, –*mi*, –*chi*, –*a(-ya)*, *nahotki*; particles of interrogation and amazement *faqat*, *faqatgina*, –*gina*; particles of separation and restriction, *xuddi* determination, –*dir* particles of doubt: *Chatoq bo'layotibdi-da!* (A. Qahhor); *Marg'ilonda shunday kelinimiz bor ekan-u , bilmay yurgan ekanmiz-da.* (A. Qodiriy)

In the languages being compared, subjective assessment is also expressed through the verbalizers of the volitional category of verbs. Here, the speaker's attitude towards the fact or the state of being in the sentence is considered. The realization of an action, event, or state in the sentence is expressed through various grammatical representatives, which indicate its certainty, possibility, or unreality. The reality or unreality of such actions and states is manifested along with verb tenses. For example, in Uzbek, the speaker's attitude towards the action, event, or relationship with a person is expressed through the present, past, and future tense forms, in addition to other words that relate to the predicate in the sentence, thus reflecting the degree of reality. For instance, *U kecha keldi*; *U ertaga keladi* va *U bugun keldi*.

In English, the subjective condition of the subjunctive mood is expressed through synthetic and analytic grammatical forms. This type of subjective condition is commonly used in simple and mainly compound sentences with subordinate clauses; Real condition: *If it rains, I shall stay at home*; *Be he generous, wise or brave, he must only be a slave* (Southey); *God forbid!*; Unreal condition (present condition); *If were ill I should like to be nursed by you* (Bennet),

²⁹ Oxford Advanced learners' dictionary. Sixth Edition. Oxford University Press., 2000. –p.190

³⁰ The same literature. –p.1417

³¹ The same literature. –p. 659

³² Abdulhamid Cholpon. *Kecha va Kunduz*. "Ilm-ziyo-zakovat" T.: 2019. – P. 173

If you helped me I would finish the work shortly. (If I) had known about it I would not have gone there with you. She spoke as if she had known him for years.

What's interesting is that in conditional subordinate clauses, "should" can be used when there is a need to express a subjective assessment or emotion regarding a real action or event. In such cases, "should" can be used for all persons equally: *Chrystal wondered why he should act as chairman when Brown himself was there.* (R. Snow)

In Uzbek, the conditional mood form that connects the subordinate clause to the main clause in a conditional sentence also expresses various types of assessments (warning, admonition, oath, swearing) as follows: *Non ursin yolg'on bo'lsa.* (Said Ahmad); *Agar bir qadam nari bossang, quvib chiqaraman.* (P.Tursun); *Boshliq bizga shunaqa deb o'tirsa, boshqalardan nima deb o'pkalaymiz?* (A.Qahhor).

Idioms and proverbs also occupy a special place in the system of means expressing subjective assessments. They are units designed to express the speaker's attitude towards various events, objects, in a concise yet impactful manner. For example: *ko'ziga sovuq ko'rinmoq* (to dislike, to evoke a feeling of disgust); *ko'ziga cho'p solmoq* (to deceive), *oq ko'ngil* (well-intentioned), *hamirdan qil sug'urganday* (easily), *follow sb's footsteps* (to follow someone's footsteps, to be a loyal follower), *A clean hand wants no washing* (Vijdonli odamga oqlov shart emas), *One fool makes many* (Tirraqi buzog podani bulg'aydi). The abundance and diversity of linguistic units expressing subjective assessments indicate the importance of this concept in the conceptual spheres of both the English and Uzbek nations. The different meanings expressed by the linguistic units denoting subjective assessments and their components possess various conceptual, proto-verbal, and verbal-logical natures. The proto-verbal components of the semantic structure of the linguistic sign are embedded in the consciousness and reflect the subject's attitude towards natural objects and phenomena in existence. In contrast, the verbal-logical components represent the subject's relationship with "objects" that are unnatural or not directly connected to humans.

From this perspective, it is appropriate to divide the semantic structure of linguistic signs expressing subjective assessments into proto-verbal and verbal types. Based on the results of the analysis, it is also possible to distinguish between cognitive and pragmatic components depending on whether subjective assessment is present in the semantic structure of the linguistic sign. The semantics of subjective assessment verbalizers can encompass both intensional and extensional meanings. The verbalizers of subjective assessments, when representing the content of a concept, somewhat reflect the collection of signs that represent the concept. Extensional units are those that directly relate to the subjective concept

and encompass all images or denotations of objects and events. The intensional composition of subjective assessments consists of intensional and implicational parts.

Intensional linguistic meaning forms the core of the content and serves to regularly understand and differentiate subjective assessment semantic signs. In contrast, implicational subjective assessment semantic signs, which have an optional status in the meaning of the linguistic sign, occupy a peripheral position within the field of subjective assessment semantics.

Thus, the concept of subjective assessment is a collection (system) of knowledge accumulated in the national and individual consciousness about the world and its parts. These concepts arise from interpreting the signs and characteristics related to a specific part of the world as positive, negative, or neutral events, and they are verbalized through various levels of language semantics.

In conclusion, it can be said that the assessment given to the world and its parts by a particular nation or its representatives leads to the correct selection and application of strategies and tactics based on social experience, which are grounded in the development of the society they live in and the efforts being made in this direction. As a result, any event, object, relationship, perception, and image acquires a sense of reality and naturalness, reflecting itself in human consciousness and language.

List of references

1. Березин Ф.М. История лингвистических учений. М.: «Высшая школа», 1975. -С.304
2. Бондаренко Н. Анализ субъективных оценок нормального дохода и прожиточного минимума // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. 2001. № 1 (51). С. 46–50.
3. Градосельская Г. В. Субъективные и объективные оценки благосостояния // Социологический журнал. 2003. Том. 0. № 3. С. 86-98.
4. Иванова Г. Ф. Мнения «объективные» и «субъективные». Вестник Челябинского государственного университета. 2009. № 5 (143). Филология. Искусствоведение. Вып. 29. С. 28 -36.

5. Крупнова Н. А. Слова субъективной оценки и способы ее выражения в русском и немецком языках. Вестник МГЛУ. Гуманитарные науки. Вып. 1 (817) / 2019 – С. 219-230
6. Лобынцев Н.А., Антипанова О.А. Субъективное и объективное благополучие студента. <https://core.ac.uk/download/pdf/53082685.pdf>
7. Турсунов У, Мухторов А, Рахматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Тошкент. “Ўзбекистон” нашриёти. 1992.- 400 б.
8. Фердинад де Соссюр. Умумий тилшунослик курси. М.Шамшиева таржимаси. Т.: “Mumtoz so‘z”. 2017. –107 б.
9. Шевцова О.В. "Субъектив баҳоланиш" ҳосилалари фаолиятининг баъзи хусусиятлари. <https://journal.fledu.uz/ru/nekotorye-osobennosti-funkczionirovaniya-proizvodnyh-slovoobrazovatelnoj-kategorii-subektivnaya-ocenka/15.10.2024>
10. Dreiser Theodore. Sister Carrie. M.: “Higher school publishing House.” 1968. - 266 p.
11. Jerome K.J. Three men in a boat. M.: “High school” 1976. – 151 p.
12. Ўзбек тилининг изохли луғати. 5-жилд. Тузатилган. 2-нашри Т.: “O‘zbekiston nashryoti” 2020.- 584 Б.
13. Oxford Advanced learners’ dictionary. Sixth edition. Oxford university press. 2000. – 2006 p.
14. Rockwell. Kent It’s me O lord. M.: “Higher school publishing House”. 1973. - 274 p.
15. Абдулҳамид Чўлпон.Кеча ва кундуз. “Ilm-ziyo-zakovat” Т.: 2019. - 288 Б.
16. Ойбек. Қутлуг қон. Т.: “Ўқитувчи” 1979. – 369 Б.

I. SHO‘BA

AKADEMIK MUVAFFAQIYAT UCHUN

STRATEGIK REJALASHTIRISH

VA BOSHQARUV.

BITIRUVCHI TALABALARNI BANDLIGINI TA'MINLASH-OLIY MAQSADLARIMIZDAN BIRI HISOBLANADI.

Vositov Otabek Toxirjonovich

ADChTI f.f.f.d (PhD)

[E-mail:otabekvositov55@gmail.com](mailto:otabekvositov55@gmail.com)

Annotatsiya: Maqolada oliy o'quv yurtlarining bitiruvchilarni ishga joylashtirish va bugungi kunga kelib yurtimizni jaxon bozorida raqobatbardoshligini ta'minlash, tabiiy resurslarning mavjudligiga, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirishga qodir, yuksak bilimli va malakali kadrlarni doimiy tayyorlab borish xar bir davlatning dolzarb maqsad va vazifalari hisoblanadi. Bu oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining birinchi ish joyini izlashda imkon yaratadi.

Аннотация: В статье рассматривается трудоустройство выпускников высших учебных заведений и постоянная подготовка высокообразованных и квалифицированных кадров, способных владеть современными технологиями с учетом наличия природных ресурсов, обеспечивающих конкурентоспособность нашей страны на мировом рынке, как актуальные цели и задачи каждого государства. Это создаст возможность для выпускников высших учебных заведений найти свою первую работу.

Abstract: The article considers the employment of graduates of higher education institutions and the ongoing training of highly educated and qualified personnel capable of mastering modern technologies, taking into account the availability of natural resources, ensuring the competitiveness of our country in the world market, as urgent goals and tasks of every state. This will create an opportunity for graduates of higher education institutions to find their first job.

Kalit so'zlar: mehnat bozori, ta'lim xizmatlari bozori, bitiruvchilar, ishga joylashtirish, malakali kadr

Mamlakatning iqtisodiy barqarorligiga erishish va aholining turmush darajasini yuksaltirish, ko'p jihatdan ishchi kuchi bandligini ta'minlash va undan samarali foydalanish bilan bevosita bog'liqdir. Jumladan, bugungi kunga kelib

mamlakatlarning jahon bozorida raqobatbardoshligini ta'minlash, tabiiy resurslarning mavjudligiga, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirishga qodir yuksak bilimli va malakali ishchi kuchini doimiy tayyorlab borish xar bir davlatning dolzarb maqsad va vazifalari xisoblanadi. Mustaqillik yillaridan boshlab bugungi kunga qadar mamlakatimizda keng imkoniyatlar, erishilgan yutuqlar soni va salmog'i ortib bormoqda. Biroq bugungi globallashuv sharoitida jahonda ro'y berayotgan o'zgarish va jarayonlar, barcha sohalarda raqobatning kuchayib borishi yanada barqaror taraqqiyotni ta'minlashni talab etmoqda. Mana shu talab yangicha yondashuv va tamoyillarni ishlab chiqish zarurligini yuzaga keltirmoqda. Xalqimizning erkin va farovon, qudratli Yangi O'zbekistonni barpo etish bo'yicha xohish-irodasini ro'yobga chiqarish, har bir fuqaroga o'z salohiyatini rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlarni yaratish, sog'lom, bilimli va ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalash, global ishlab chiqarishning muhim bo'g'iniga aylangan kuchli iqtisodiyotni shakllantirish, adolat, qonun ustuvorligi, xavfsizlik va barqarorlikni kafolatli ta'minlash maqsadida

2023 yil 11 sentabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston–2030» strategiyasi to'g'risida» gi farmoni qabul qilindi. Strategiyada 5 ustuvor yo'nalish bo'yicha 100 ta muhim maqsad o'z aksini topgan. Ana shunday maqsadlardan biri strategiyaning yana bir molik jixati ishchi o'rnini kengaytirish maqsadida

keyingi 5 yil ichida bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrovi 27 foizdan 72 foizga yetdi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari soni 5211 tadan 29420 taga oshdi.

«O'zbekiston – 2030» strategiyasining tegishli maqsad va ko'rsatkichlarida ham aks etgan. Unga muvofiq, maktabgacha ta'lim tizimini yangi bosqichga olib c hiqish hamda qamrov darajasini 100 foizga yetkazish ko'zda tutilgan.

Bu esa, davlatimiz uchun ijtimoiy sohaning nechog'lik muhim o'ringa egaligini ko'rsatadi. Strategiyada ijtimoiy yo'nalishda belgilangan bosh maqsad, avvalambor, aholi bandligi va real daromadlarini bosqichma-bosqich oshirishga qaratilgan. Ushbu strategiyada belgilangan vazifalar respublika oliy ta'lim

muassasalarining ko'plab bitiruvchilarini ishga joylashtirish va bandligini ta'minlash muammolari bilan ham bog'liqdir. Hozirgi kunda ayrim, hatto eng nufuzli oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining mutaxassisligi bo'yicha ishga joylashishida ham muammolar kuzatilmoqda. Ayrim hollarda bo'sh ish joylari mavjud bo'lgani holda ishchi kuchining ish beruvchi tomonidan qo'yilayotgan talablariga mos kelmasligi sababli bitiruvchilar bandligining ta'minlanmasligi holatlari yuzaga kelmoqda. Bundan tashqari, olingan kasblar va mutaxassisliklar har doim ham mehnat bozoridagi mavjud o'zgarib borayotgan talabga to'liq mos kelavermaydi. Buning natijasida ishsiz qolayotgan yoshlarning salmog'ini ortishiga o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Ayni vaqtda sanoat, savdo va boshqa ko'plab xizmat ko'rsatish sohalarida malakali ishchi kuchining yetishmaslik holatlari kuzatilmoqda. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2017 yil 22 dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida aholi bandligini ta'minlash ustuvor vazifa qilib qo'yilganligini va bu masalaga nafaqat son, balki sifat jihatidan ham alohida ahamiyat berishimiz zarur ekanligini ta'kidlab o'tdilar. Shundan kelib chiqib yoshlarni ish o'rinlari bilan ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining 28.12.2021 yildagi 1718-IV-son qarori ishlab chiqildi.

Oliy ta'lim muassasalarida, tahsil olayotgan talabalarga ish topishlari uchun qulay imkoniyat yaratish maqsadida ta'lim muassasalarida "Kar'era markaz"lari faoliyati yo'lga qo'yildi. Ushbu markazlar tomonidan talabalar bandligiga ko'maklashish borasida qator ishlar amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda Karera markazi tomonidan institutning bo'sh ish o'rinlari e'lonlari bo'yicha veb portali yaratildi, ish beruvchining kadrlarga bo'lgan talablari bazasi shakllantirilmoqda va ish portalida talabalarning tarjimai hollarini joylashtirish ishlari amalga oshirilmoqda. Talabalar bilan ishlashda esa ularga rezyume tayyorlash, o'z taqdimotlarini to'g'ri amalga oshirish va ularni mental qo'llab-quvvatlash bo'yicha amaliy yordam ko'rsatilmoqda, ish beruvchilar bilan ishga joylashishga nomzod talabalarning uchrashuvlari asosida suhbatlar tashkillashtirilmoqda. Biroq,

respublikadagi biror bir OTM o'z bitiruvchilarining 100% ish bilan ta'minlanishiga kafolat bera olmaydi. Ayniqsa bu masala yiliga ko'p ming talaba bitiradigan OTMlarda ancha murakkab va barcha bitiruvchilarni to'liq egallagan mutaxassisligi bo'yicha ish bilan ta'minlanishi imkonsiz. Albatta, oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlashni rejalashtirishda mehnat bozorini o'rganib, ta'lim muassasasida tayyorlanayotgan kadrlarga ehtiyoj aniqlanishi zarur. Mehnat bozori o'zgaruvchan bo'lib, u yoki bu sohadagi kadrlarga bo'lgan talabga mamlakatdagi ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy vaziyat sezilarli ta'sir qiladi. Jumladan, pandemiya paytida davlatning tibbiyot xodimlariga bo'lgan ehtiyoji ortib bordi yoki respublikada maktab o'qituvchilarining oliy ma'lumotli bo'lishi lozimligi masalasi ko'tarilmoqda. Tabiiyki, tibbiyot va pedagogik yo'nalishdagi kadrlar tarkibiga bo'lgan ehtiyoj bir necha barobar ortmoqda va davlat tomonidan bu soha bitiruvchilarini ishga joylashtirishda ko'mak beriladi.

Jumladan, Oliy ta'lim muassasalarini bitiruvchilarning bandligiga ko'maklashish, xususan, Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi hamda Yoshlar siyosati va sport vazirliklarining hududiy boshqarmalari bilan hamkorlikda "Yoshlar bandligi dasturlari" ishlab chiqildi.

Mamlakatimizda yoshlarning bandligini ta'minlash bo'yicha normativ-huquqiy baza yaratilgan va tashkiliy ishlar amalga oshirilmoqda. Ma'lumotlarga ko'ra, har yili mamlakatimizda 200 mingdan ziyod yoshlar oliy ta'lim muassasalarini tugatib, mehnat bozoriga kirib kelmoqda. Ularning bandligini ta'minlash, mutaxassisligidan kelib chiqib ish o'rinlari yaratish bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Keyingi yillarda mamlakatimizda ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish, uni xalqaro standartlarga integratsiyalash, mehnat bozori talabiga mos yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda.

Yurtimizda yoshlarning oliy ta'lim olishiga katta sharoitlar yaratib berilyotgani tufayli oliy ta'lim muassasalari soni 2,5 barobarga ortib, 200 taga

yetdi. Oliy ta'limda raqobatni qo'llab-quvvatlash va xususiy sektorni jalb qilish orqali 24 ta xorijiy hamda 27 ta nodavlat oliygohlar tashkil etildi. Shu asosda yoshlarni oliy ta'lim bilan qamrov darajasi 9 foizdan 38 foizga oshirildi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki;

Yurtimizdagi barcha oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining ishga joylashishiga ta'sir etuvchi omillar va mavjud imkoniyatlarning tahlil natijalari, bitiruvchilarning bandligini ta'minlash tizimini modernizatsiya qilish zarurligini ko'rsatadi, chunki hozirgi vaqtda mavjud tizimning ta'sir darajasi etarli emas va uni kuchaytirish kerak, xususan:

– kelajakda o'z kasbini ijobiy tomondan tasavvur qilishi uchun ta'lim jarayoniga shu sohada yuqori muvaffaqiyatga ega bo'lgan shaxslarni taklif qilgan xolda uchrashuvlarni tashkil qilish;

- ish beruvchilar uchun talabalarning amaliyoti, stajirovkasi, vaqtinchalik ishga joylashtirilishi, ularning qiziqishlari va kasbiy yaroqliligi haqidagi ma'lumotlarni o'zida jamlagan talabalar ma'lumotlar bazasini shakllantirish;

- oliy ta'lim muassasalarida bitiruvchilarni ishga yollashni xohlaydigan potensial ish beruvchilarning umumiy bo'lgan ma'lumotlar bazasini shakllantirish;

- bitiruvchilarini ishga joylashishidagi mavjud muammolarni o'z vaqtida bartaraf etish maqsadida ular uchun hududiy mehnat bandligi bilan aloqalarni yo'lga qo'yish;

- oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarini on-layn monitoringini tashkil etish hamda maxsus elektron mehnat yarmarkasini ishga tushirish.

Mazkur vazifalarning sifatli va talab darajasida bajarilishi bitiruvchilarning o'z mutaxassisligi bo'yicha ishga joylashish hamda ularning raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF 60-sonli farmoni. 28.01.2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligining ma’lumotlari. Mehnat va bandlik. – T.: 2018.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-2909 – sonli qarori.
4. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti: nazariya va amaliyot. Darslik. -T.: “Fan” nashriyoti, 2019
5. Salimov.A.A “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2018 yil
6. Bakieva I A. Oliy ta’lim muassasalari bitiruvchilarini ishga joylashtirish: muammolar, omillar va imkoniyatlar. Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali ilmiy elektron jurnali. 2022 yil
7. <https://mehnat.uz/uz/services/hususiy-bandlik-agentliklari-reestri>
- O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi sayti
www.islohot.uz
www.Lex.uz

TA’LIM TIZIMIDA GENDER TENGLIGI

Egamberdiyeva I.A.

ADCHTI dotsenti

Annotatsiya - Ushbu maqola ta’lim tizimida gender tengligi masalasini o‘rganadi va uning ahamiyatini ta’kidlaydi. Gender tengligi, erkaklar va ayollar o‘rtasida teng imkoniyatlar yaratishni nazarda tutadi, bu esa oilada, ta’lim tizimida va

jamiyatda muhim rol o'ynaydi. Maqolada oilaning tarbiyadagi roli, gender stereotiplarning shakllanishi, va ta'lim tizimida gender tengligini ta'minlashning zarurati ko'rib chiqiladi. Shuningdek, jamiyatda gender tengligi masalalariga ijtimoiy nazorat va qonunchilik islohotlari orqali yechimlar taklif etiladi. Umuman olganda, maqola oilaviy muhitda gender tengligini ta'minlash uchun oila, mahalla va ta'lim tizimining hamkorligini kuchaytirish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Gender tengligi, oilaviy munosabatlar, gender stereotiplari, oila dinamikasi, an'anaviy rollar, kuch dinamikasi, ijtimoiy nazorat, farovonlik, inklyuzivlik, tarbiyaviy yondashuvlar, ota-onalar roli, ta'lim tizimi, jamiyat umidlari, adolatli munosabatlar, gender madaniyati.

KIRISH

Ta'lim tizimida gender tengligi masalasi, ijtimoiy adolat va inson huquqlari nuqtayi nazaridan, zamonaviy jamiyatlar uchun muhim ahamiyatga ega. Gender tengligi, nafaqat ayollar va qizlarning ta'lim olish imkoniyatlarini oshirishni, balki erkaklar va o'g'il bolalar uchun ham teng imkoniyatlar yaratishni anglatadi. Bu masala, ta'lim tizimining har bir qatlamida, jumladan, o'quv dasturlari, pedagogika metodlari va ta'lim muassasalari ichidagi ijtimoiy normativlar bilan bog'liq bo'lgan muammolarni hal qilishni talab etadi. Gender tengligi va ta'limda gender tengligini ta'minlash, har bir shaxsning o'z imkoniyatlarini to'liq amalga oshirishiga yordam beradi. Biroq, ko'plab mamlakatlarda qizlar va ayollar ta'lim olishda turli xil to'siqlarga duch kelmoqdalar. Masalan, qizlarning maktabdan tashqarida qolish darajasi, ayniqsa, past daromadli mamlakatlarda va mojarolar mintaqalarida yuqori bo'lib qolmoqda. Bunday holatlar gender tengligining ta'lim orqali erishilishini qiyinlashtiradi.

Oila inson tarbiyasining asosiy muassasasi sifatida, gender tengligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Oila ichidagi munosabatlar bolalarning gender stereotiplarini shakllantiradi. Masalan, ota-onalar tomonidan bolalarga beriladigan tarbiya va ularga qo'yiladigan talablar, ularning gender haqidagi tushunchalarini belgilaydi.

Gender stereotiplar oilada shakllanadi va bolalar ongida chuqur o‘rin egallaydi. Ota-onalar tomonidan bolalarga beriladigan xatti-harakatlar, masalan, qizlarga “uy ishlarini” bajarish yoki o‘g‘il bolalarga “mashinalar” bilan o‘ynashga ruxsat berish kabi misollar, bolalarda balog‘at yoshiga oid tasavvurlarni mustahkamlaydi.

Ta’lim tizimida gender tengligini ta’minlash masalasi jamiyatdagi ijtimoiy adolat va tenglikni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Gender tengligi, erkaklar va ayollar o‘rtasidagi teng imkoniyatlar va huquqlarni nazarda tutadi. Ta’lim jarayonida gender tengligini ta’minlash uchun bir qator yondashuvlar va strategiyalar mavjud. Ta’lim tizimi ham gender tengligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Maktabda qizlar va o‘g‘il bolalar birgalikda ta’lim olishi, ular o‘rtasida to‘g‘ri munosabatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Ta’lim jarayonida gender tengligi tamoyillari targ‘ib qilinishi kerak, bu esa yosh avlodning ongida sog‘lom dunyoqarashni shakllantiradi.

Oila, mahalla va ta’lim tizimi o‘rtasidagi hamkorlik gender tengligini singdirishda muhim rol o‘ynaydi. Oila, bolalar tarbiyasida asosiy muassasa sifatida, gender haqidagi dastlabki tushunchalarni shakllantiradi. Mahalla esa ijtimoiy nazorat orqali gender tengsizlikni kamaytirishga yordam beradi. Ta’lim tizimi esa bolalarga gender tengligi tamoyillarini o‘rgatish orqali ularning ongida sog‘lom munosabatlarni shakllantiradi. Ta’lim tizimida gender tengligini ta’minlash uchun quyidagi choralarni ko‘rish zarur:

O‘qituvchilarni gender tengligi masalalariga oid tayyorlash va ularni bu borada xabardor qilish. Dars rejalari va materiallarini gender tengligi tamoyillariga muvofiq ishlab chiqish. Gender tengligi masalalariga oid tadqiqotlar o‘tkazish va natijalarni amaliyotga joriy etish. Ta’lim tizimida gender tengligini ta’minlash jamiyatda ijtimoiy adolatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Oila, mahalla va ta’lim tizimi o‘rtasidagi hamkorlik, gender stereotiplarini bartaraf etish va ta’lim jarayonini takomillashtirish orqali gender tengligini ta’minlash mumkin. Bu esa kelajak avlodning sog‘lom dunyoqarash bilan tarbiyalanishiga yordam beradi.

Mahallaning ijtimoiy nazorati ham gender tengligining ta'minlanishida muhim rol o'ynaydi. Mahallada ayollarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik holatlari mavjud bo'lgan joylarda jamiyatning aralashuvi zarur. Bu jarayon bolalarda gender tenglik axloqsizlik ekanligini anglashlariga yordam beradi.

O'zbekistonda gender tengligini ta'minlash uchun bir qator qonunlar va islohotlar amalga oshirilmoqda. Davlat tashkilotlarida genderga oid audit o'tkazilishi rejalashtirilmoqda, bu esa ayollar va erkaklar soni nisbati va tenglikni ta'minlash holatini baholash imkonini beradi. O'zbekistonda ta'lim tizimida gender tengligini ta'minlash uchun bir qator muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonlar, asosan, qonunchilik, ta'lim muassasalarida gender tengligini oshirish, va ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan.

O'zbekistonda gender tengligini ta'minlashga qaratilgan qonunchilik bazasi 2019-yilda qabul qilingan "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonun bilan mustahkamlandi. Ushbu qonun gender-huquqiy ekspertizani joriy etishni nazarda tutadi, bu esa normativ-huquqiy hujjatlarning xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlash prinsiplariga muvofiqligini tahlil qilish imkonini beradi.

Ta'lim sohasida gender tengligini oshirish maqsadida, 2017-yildan boshlab oliy ta'lim muassasalarida sirtqi bo'limlar faoliyati tiklandi. Bu o'zgarish yosh ayollarga bolalarni parvarish qilish bilan birga oliy ma'lumot olish imkoniyatini yaratdi. Hozirda umumiy o'rta ta'lim o'qituvchilarining 70 foizdan ortig'i ayollarni tashkil etadi, lekin muhandislik va texnik sohalarda ayollarning ishtiroki hali ham past.

O'zbekistonda 2030 -yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi ishlab chiqilgan. Ushbu strategiya barcha sohalarda xotin-qizlar va erkaklar o'rtasida tenglikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ta'lim, iqtisodiyot, siyosat va ijtimoiy hayotda gender tenglikni targ'ib qilishni nazarda tutadi. Strategiyada qizlarning oliy ma'lumot olishini rag'batlantirish, zo'ravonlikka yo'l qo'ymaslik va odam savdosining oldini olish kabi masalalar ham ko'zda tutilgan.

Siyosiy partiyalar va boshqa ijtimoiy tashkilotlarda ayollarning ishtiroki oshmoqda. Oliy Majlisda xotin-qizlar soni BMT tomonidan belgilangan tavsiyalarga mos darajaga yetdi. Bu esa davlat boshqaruvi va siyosiy jarayonlarda ayollarning roli kuchayishiga olib kelmoqda.

Umuman olganda, O'zbekistonda ta'lim tizimida gender tengligini ta'minlash uchun amalga oshirilayotgan ishlar qonunchilik islohotlari, ta'lim muassasalaridagi o'zgarishlar va ijtimoiy madaniyatni rivojlantirish orqali davom etmoqda.

XULOSA

Ta'lim tizimida gender tengligi masalasi murakkab va ko'p qirrali bo'lib, u oilada, ta'lim tizimida va jamiyatda birgalikda rivojlanishi zarur. Gender tengligini ta'minlash uchun oilaning tarbiyadagi roli, ta'lim tizimidagi yondashuvlar va jamiyatdagi ijtimoiy nazoratni kuchaytirish lozim. Bu jarayonlarda har bir shaxsning ishtiroki muhimdir va kelajak avlodni sog'lom dunyoqarash bilan tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Gender tenglikni ta'minlash orqali nafaqat ta'lim sifati oshadi, balki qizlar va ayollarning iqtisodiy hayotga faol jalb etilishi ham kuchayadi, bu esa jamiyatning umumiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar:

1. Egamberdiyeva, I. (2024). Oila muloqotida ayollar nutqining milliy-madaniy xususiyatlari. *News of the NUUz*, 1(1.9. 1), 378-380.
2. Abdurahimovna, E. I. (2023). The role of communicational devices in classroom. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 11(3), 46-49.
3. Samandarova, G. (2024). Sharq va G'arb tamaddunida gender qarashlar.

**Jahon universitetlari reytingida yuqori o'rinlarni egallash uchun
transformatsion strategiyalar: muammo va yechimlar**

Mutolibjonova Ruxshona Ozodbek qizi

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida Oliy ta'limni jahon standartlariga mos bo'lgan, zamonaviylashtirilgan tartibda rivojlantirish uchun qilinayotgan sa'y-harakatlar va natijalar to'g'risida so'z yuritilgan. Jahondagi nufuzli universitetlar reytingida yuqori o'rinlarni egallash uchun asosiy strategiyalar, muammolar va ularning yechimlari haqida alohida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: davlat, kelajak, kadr, bandlik, imtiyoz, komputerlashtirish, dastur, pedagog, sertifikat, sa'y-harakatlar, mutaxassis,avlod.

Annotation: In this article analyzed the efforts and results made to develop the field of higher education in the Republic of Uzbekistan in accordance with world standards and in amodernized manner. The main strategies, problems and their solutions to occupy high places in the ranking of prestigious universities in the world are discussed separately.

Key words:government, future, personnel, employment, liberty, computerization, program, pedagogue, certificate, efforts, expert,generation

Аннотация: В данной статье анализируются усилия и результаты, предпринятые для развития сферы высшего образования в Республике Узбекистан в соответствии с мировыми стандартами и на модернизированной основе. Отдельно рассматриваются основные стратегии, проблемы и пути их решения для занятия высоких мест в рейтинге престижных университетов мира.

Ключевые слова: государство, будущее, кадры, занятость, свобода, компьютеризация, программа, педагог, сертификат, усилия, эксперт, поколение.

Hozirgi globallashuv zamonida rivojlangan davlatlar qaroridan o'rin olish uchun har bir mamlakatda ta'lim sohasini rivojlantirish asosiy masala hisoblanadi. Zero,

kelajak yoshlarning qo'lida bu aqidaga qadim zamonlardan amal qilishgan. O'zbekiston Respublikasida ham mamlakat taraqqiyoti uchun ta'lim sohasini rivojlantirish asosiy masala hisoblanadi. Nafaqat vatan taraqqiyoti uchun balki, shaxs hayoti uchun ham muhim ro'l o'ynaydi. O'zbekistonda ta'lim tizimidagi so'nggi o'zgarishlar ta'lim sifatini oshirish o'quvchilarni, talabalarni qo'llab – quvvatlash va xalqaro hamkorlikni mustahkamlashga qaratilgan. Negaki, jahon standartlariga javob bera olish uchun yoshlarni bilimli qilib tarbiyalash muhim vazifa hisoblanadi. O'zbekistonda jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat'iy nazar ta'lim olish uchun teng huquqlar kafolatlanadi.

Jahon universitetlari reytingida yuqori o'rinlarni egallash murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, quyidagi asosiy muammolar va ularni hal qilishga qaratilgan transformatsion strategiyalarni ko'rib chiqish mumkin: Moliyaviy resurslarning yetishmasligi ham asosiy muammolardan biri bo'lishi mumkin. Ko'plab universitetlarda ilmiy tadqiqotlar, professor-o'qituvchilarni jalb qilish va infratuzilmani rivojlantirish uchun mablag' yetarli emas. Bu ko'plab muammolarga sabab bo'lishi mumkin. Masalan, ularning xalqaro miqyosda raqobatbardoshligini pasaytiradi. Lekin moliyaviy resurslarni ko'paytirish uchun O'zbekistonda ko'plab chora – tadbirlar ko'rib chiqilmoqda. Davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish ham intensiv chora hisoblanadi. Investitsiyalarni jalb qilish orqali infratuzilma va tadqiqot faoliyatini rivojlantirish mumkin. Global tashkilotlardan grantlarni yutib olishga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqish va ularni amalda qo'llash moliyaviy resurslarni o'sishi uchun katta imkoniyatlar yaratilmoqda. Ilmiy tadqiqotlarning yetarli darajada rivojlanmagani ko'plab rivojlanayotgan davlatlarda asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Jahon reytinglarida ilmiy maqolalar soni va sifatiga katta e'tibor qaratiladi. Ko'pgina universitetlarda bu boradagi ko'rsatkichlar past. Ilmiy salohiyatni oshirish uchun ilmiy-tadqiqot markazlarini tashkil qilish va qo'llab-quvvatlash, ilmiy maqolalar nashr etish uchun professor-o'qituvchilarni rag'batlantirish tizimini joriy qilish samarali usul sifatida keng

tarqalmoqda. Xalqaro hamkorlikning zaifligi – ko'plab davlatlarning asosiy muammosi. Chet ellik talabalar va professor-o'qituvchilarni jalb qilishda muammolar mavjud. Bu universitetlarning global miqyosdagi mavqeini pasaytiradi. Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish uchun hozirgi kunda judayam ko'p harakatlar olib borilmoqda. Masalan, talabalar va professorlar almashinuv dasturlarini joriy qilish. Bu o'zaro tajribalarni almashish va o'quv jarayonini qiziqarli tashkil qilish uchun juda qulay sharoit hisoblanadi. Xorijiy tillardagi dasturlar sonini oshirish va marketing strategiyalarini kuchaytirish ham samarali usullardan biri hisoblanadi. Ta'lim sifatining pastligi - bu asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Dars berish uslublari zamonaviy standartlarga mos kelmasligi yoki nazariyaga haddan tashqari urg'u berilishi amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. O'zbekistonda ta'lim sifatini yaxshilash uchun zamonaviy pedagogik uslublarni joriy qilish, amaliyotga yo'naltirilgan o'quv dasturlarini yaratish va talabalarning fikr-mulohazalarini hisobga oluvchi sifat monitoring tizimini ishlab chiqish kabi choralar amalda qo'llanilmoqda. Ta'lim sifatini oshirish uchun maktabgacha va maktab ta'limidan boshlab yangi o'quv dasturlari yaratilmoqda. O'zbekistonda xalqaro tashkilotlar tan olgan, ta'lim tizimida ko'plab yuqori ko'rsatkichlarni ko'rsatgan dasturlar amalda qo'llanilmoqda. Masalan, STEAM dasturi bu — S — science, T — technology, E — engineering, A — art va M — math. Ingliz tilida bu shunday bo'ladi: tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika. Ushbu yo'nalishlar zamonaviy dunyoda eng mashhur bo'lib kelmoqda. Shuning uchun bugungi kunda STEAM tizimi asosiy tendentsiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda. STEAM ta'limi yo'nalishi va amaliy yondashuvni qo'llash, shuningdek, barcha beshta sohani yagona ta'lim tizimiga integratsiyalashuviga asoslangan. Uning asosiy g'oyasi shundan iboratki, amaliyot nazariy bilimlar singari muhimdir. Ya'ni, o'rganish paytida biz nafaqat miyamiz bilan, balki qo'limiz bilan ham ishlashimiz kerak. Faqat sinf devorlarida o'rganish tez o'zgaruvchan dunyo bilan hamqadam emas. STEAM yondashuvining asosiy farqi shundaki, bolalar turli xil mavzularni muvaffaqiyatli o'rganish uchun ham miyani, ham qo'llarini ishlatadilar. Ular olgan

bilimlarni o'zlari «uqib oladilar». Shu kabi zamonaviy dasturlarning mamlakatimizga kirib kelishi va amalda qo'llanilishi jahon standartlariga javob bera oladigan ta'limni yaratish uchun muhim hisoblanadi. Raqamli transformatsiyaning sustligi ham zamonaviy dunyoda rivojlanayotgan mamlakatlar uchun jahon standartlariga javob bera oladigan institutlarning kamligiga sabab bo'lishi mumkin. Zamonaviy texnologiyalarni qo'llashda orqada qolish universitetlarning innovatsion rivojlanishini cheklaydi. Lekin onlayn ta'lim platformalarini rivojlantirish va ularni o'quv jarayoniga integratsiya qilish, sun'iy intellekt va big data texnologiyalarini joriy etish orqali boshqaruvni samarali qilish bu muammoning yechimiga aylanib kelmoqda. Jahon universitetlari reytingida yuqori o'rinlarni egallash uchun quyidagi transformatsion strategiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Akademik sifat va tadqiqot salohiyatini oshirish universitetning ilmiy va ta'lim sifati xalqaro reytinglarda yuqori o'rin egallash uchun asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Innovatsion startaplar yaratilishiga sharoitlar yaratib berish ham asosiy tendensiyalardan biri hisoblanadi. O'zbekiston respublikasida talabalar va tadqiqotchilar orasida startap madaniyatini rivojlantirish, universitet inkubatorlarini tashkil etish uchun ko'plab sa'y – harakatlar amalga oshirilmoqda. Va, yaqin yillar ichida bu faoliyat rivojlanib bormoqda, ko'plab muaffaqiyatlarga sabab bo'lmoqda. Ilmiy infratuzilmani yaxshilash mamlakatda universitetlar nufuzini rivojlantirish uchun juda muhim sanaladi. Bularga quydagilar sabab bo'lishi mumkin: zamonaviy laboratoriyalar, kutubxonalar va tadqiqot markazlari tashkil etish, ilmiy tadqiqotchilar uchun grant ajratib, innovatsion g'oyalarni qo'llab-quvvatlash. O'quv jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalar, masalan, flipped learning, blended learning kabi yondashuvlarni kiritish ham keng tarqalmoqda. Kredit-modul tizimini xalqaro standartlarga mos ravishda takomillashtirish va undan foydalanish ta'lim sifatini oshishiga sabab bo'lmoqda. Dunyo universitetlari reytingida yuqori o'rinlarni egallash uchun ilmiy tadqiqotlar, xalqaro hamkorlik, ta'lim sifati, boshqaruv modernizatsiyasi va moliyaviy barqarorlik asosiy

yoʻnalishlar hisoblanadi. Shu transformatsion strategiyalarni bosqichma-bosqich amalga oshirish orqali universitet global miqyosda yuqori mavqega erishishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. V. Qoʻchqorov, O. Mahmudov, Z. Zamonov “Maʼnaviyat asoslari” Toshkent 2018
“Yangiyoʻl poligraf servis”
2. Qodirov. A, Saidov. B “ Oʻzbekiston Respublikasi taʼlim tizimi: tarixi va rivojlanishi” Toshkent 2001
3. https://dzen.ru/a/X-UUPbWQzx1kK_ED

II. SHO‘BA

TA‘LIMDAGI RAQAMLI

TRANSFORMATSIYA

VA UNING GLOBAL REYTINGLARGA

TA‘SIRI.

SUN'IY INTELLEKT VA ZAMONAVIY TILSHUNOSLIK

Umarxodjaev M.I.

filologiya fanlari doktori, professor
Andijon davlat chet tillari instituti

XX asrning so'ngi yillarida buyuk kashfiyotlardan biri bo'lgan sun'iy intellekt (sun'iy tafakkur, sun'iy ong) algoritmlarining kashf etilishi insoniyatning fan-texnika, iqtisodiy taraqqiyotini misli ko'rilmagan yangi bosqichga olib chiqdi. Hozirgi kunda taraqqiy etgan va taraqqiyot sari intilayotgan mamlakatlarda biron-bir intellektial, iqtisodiy soha yo'qki sun'iy tafakkur algoritmlaridan samarali foydalanmayotgan bo'lsa. Ta'lim, tibbiyot, qishloq xo'jaligi, harbiy soha, davlat boshqaruvidagi raqamlashtirish kabi yo'nalishlar sun'iy ong yordamida o'z samaradorligini oshirib bormoqda.

Jahon tilshunosligining bir qator yo'nalishlarida sun'iy intellekt imkoniyatlaridan keng foydalanib kelinmoqda. Bulardan eng mashhurlari sifatida Google translate, Grammarly, ChatGPTlarni ko'rsatish mumkin. Tilning fonetika va nutq texnologiyalarini, ko'p miqdordagi til ma'lumotlarini qayta ishlash, tarjima sifatini yaxshilash, multimodal NLP, ya'ni tilni rasmlar, audio va video ma'lumotlar bilan ta'minlash, tilning leksik va frazeologik birliklarini aniqlash va tahlil qilish kabi boshqa bir qator yo'nalishlarda keng qo'llanilmoqda.

Alohida ta'kidlash lozimki, sun'iy intellekt algoritmlari zamonaviy lug'atshunoslikda ham juda ahamiyatlidir: avtomatik ma'lumot yig'ish va tahlil qilish, til korpuslarini yaratish, ko'p tilli, audio va vizual lug'atlar tuzish, yoki animatsiyalar va ovozli materiallar orqali interaktiv lug'atlarga tartib berish va boshqalar. Yuorida aytilgan fikrlarga misol tariqasida Andijon davlat chet tillari instituti qoshida faoliyat yuritayotgan ALTAIIM (Andijon lug'atshunoslik-tarjimashunoslik amaliy ilmiy innnovatsion markaz) hodimlari tomonidan yaratilayotgan "*O'zbek xalqining til xazinasini*" (tezaurus) nomli lug'atga tartib berish jarayonida sun'iy intellekt algoritmlarining ahamiyatini ko'rsatish lozim.

Ma'lumki, lug'at tuzishning eng mashaqqatli yo'llaridan biri bu lug'atning so'zlar kartotekasini tuzish hisoblanadi. Mashxur lug'atshunoslar (N. Vebster, S. Djonson, V. Dal) bu ish uchun butun umrlarini sarflaganlar. Hozirgi kunda esa kompyuter texnologiyalari yordamida bu masala tez va keng ko'lamda o'z yechimini topmoqda. Markazning lug'atshunoslari hamda dasturchi-muhandislari hamkorligida bir yil ichida 1 milliarddan ortiq til birliklarini o'z ichiga olgan "xazina" korpus yaratildi. Dastlabki ma'lumotlar tahlili xazinaga 1 millionga yaqin so'zlar, terminlar, frazemalar va paremiyalar tanlab olish mumkinligini ko'rsatmoqda. Ushbu til birliklari 2300 dan ortiq turli lug'atlar, ilmiy-ommabop, badiiy, diniy adabiyotlar hamda 700 dan ortiq jurnal va gazeta materiallari asosida shakllantirildi. Tadqiqotning dastlabki (to'liq bo'lmagan) natijalari asosida so'zlarning faollik darajasi (chastotasi) ochiqlanmoqda.

Masalan, "agar" so'zi "1550011" marotaba;

"bu" so'zi "8558562" marotaba;

"edi" so'zi "10886248" marotaba;

"men" so'zi "1374432" marotaba;

"va" so'zi "17757757" marotaba;

"u" so'zi "19303266" marotaba.

Ushbu yo'l bilan aniqlangan so'zlarning faollik (chastota) ko'rsatkichlari nafaqat ilmiy ahamiyatga, balki turli xil darsliklar, qo'llanmalar, hamda bir tilli, ko'p tilli o'quv lug'atlari tuzish uchun ham katta amaliy ahamiyatga egadir.

Birgina qiziq ma'lumotga e'tiborimizni qaratsak. Dastlab savol qo'ysak: O'zbek tilida "siz" so'zi ko'p qo'llaniladimi yoki "sen" so'zimi? Tadqiqotimiz ma'lumotlari "siz" so'zini 3040090 marotaba qo'llanilganini va bu so'z yordamida yasalgan so'zlarning soni:

"sizni" - 929663;

"sizga" - 764093;

"sizning" - 659308 marotaba ekanligini ko'rsatdi.

"Sen" so'zining chastotasi esa 438896 tani tashkil etdi:

"seni" - 319240;

“senga” - 175861.

Demak, tilimizda “siz” soʻzi va u bilan bogʻliq boʻlgan soʻzlar “sen” va u bilan bogʻliq soʻzlardan bir necha marotaba faolroq ekan. Bunday maʼlumotlar zamonaviy lugʻatshunoslik uchun oʻta ahamiyatli hisoblanadi.

TA'LIMDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYASINI AMALGA OSHIRISHNING ASOSIY TAMOIYILLARI

V.A.Vositov – Andijon davlat chet tillar instituti

Taʼlim sifatini nazirat qilish boʻlimi rahbari

A.G.Teshabyev – TSNQB bosh mutaxassisirahbari

Sh.Hoʻjamberdiyev – TSNQB bosh mutaxassisirahbari

Abstract

Ta'lim jarayonini raqamli transformatsiyasining ahamiyati global oʻtish jarayonlari bilan raqamli iqtisodiyot va raqamli jamiyatga bogʻliq. Bu istiqbollar qanday boʻlishini asosan ta'lim belgilaydi. Ta'limning raqamli transformatsiyasi konseptsiyasi turli pozitsiyalardagi bir qator mualliflar tomonidan tadqiq qilinmoqda.

Shunday qilib, “raqamlashtirish” atamasi axborot kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi munosabati bilan paydo boʻldi. Taʼlimni raqamli transformatsiya qilish muammosiga E.L.Vartanova, M.I.Makseenko, S.S.Smirnovlar oʻzlarining ilmiy xulosalarini berganlar. Yaʼni, taʼlimni raqamli transformatsiya qilish - ta'lim mazmunining infratuzilmaviy, boshqaruv, xulq-atvor va madaniy tarkibiy qismi sifatida qabul qilinishi kerak.

Taʼlim muhitining asosiy tarkibiy qismlari, shubhasiz, hozirgi davrda raqamli axborot taʼlim muhitini shakllantirish va uni umumtaʼlim tizimiga integratsiyalash jarayonida elektron taʼlim tizimini rivojlantirish jarayonida muhim ahamiyatga ega.

O'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim – ta'lim muhitini shakllantirishda va raqamli axborot ta'lim muhitini shakllantirishda muhim jihatdir. Bu o'quvchining shaxsiy qobiliyatlarini, bilish va obyektiv faoliyat subyekti sifatida aniqlash asosida o'quvchi shaxsining rivojlanishi yoki o'zini-o'zi rivojlanishini ta'minlaydi. Bu esa o'z navbatida har kimning o'z faoliyatini tanlash huquqiga ega bo'lishiga asoslanadi.

Elektron ta'lim muhiti - ta'limning muqobil shakllarini o'rganish orqali rivojlanishning o'ziga xos yo'nalishi hisoblanadi.

Raqamli transformatsiya – bu shunchaki ta'lim islohoti emas. Bu ta'limning barcha darajalariga ta'sir qiluvchi ko'p yillik faoliyat dasturidir. Xizmat ko'rsatish va moddiy ishlab chiqarishda bo'lgani kabi, ta'limni raqamli o'zgartirish bo'yicha ishlar ham dasturni amalga oshirishning barcha bosqichlarida natijaga yo'naltirilgan bo'lishi, ham ta'lim muassasalari ishining sifatini oshirishga ko'mak berishi kerak.

Raqamli texnologiyalar talabalarning ta'lim sifatini tubdan yaxshilashga, ularda barcha zarur qobiliyatlarni shakllantirishga, mavjud barcha raqamli vositalar, materiallar va xizmatlardan faol (ongli va ijodiy) foydalanish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi. Ta'lim muassasalarining raqamli transformatsiyasining asosi raqamli texnologiyalarni joriy etish va ulardan foydalanish eng samarali bo'lgan ta'lim jarayonini shaxsiylashtirilgan tashkil etishga o'tishdir. Ta'lim tashkilotlari ishini o'zgartirish ta'limning raqamli transformatsiyasi bo'yicha me'yoriy-huquqiy bazani o'zgartirishni talab qiladi.

Buni amaliy bajarmay turib, ushbu bazani keng huquqiy eksperiment davomida innovatsion raqamli ta'lim platformalarida sohada har tomonlama sinovdan o'tkazmasdan va takomillashtirishsiz amalga oshirish mumkin emas.

Raqamli texnologiyalar ijtimoiy, iqtisodiy va ijtimoiy faoliyatning boshqa sohalariga faol ta'sir ko'rsata boshlagan to'rtinchi sanoat inqilobi sharoitida raqamlashtirish tashkilotlar uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratish strategiyasidir.

Raqamlashtirishda ko'plab end-to-end texnologiyalar ishtirok etadi (5G, narsalar Interneti, bulutli texnologiyalar, katta ma'lumotlarni tahlil qilish,

taqsimlangan kitoblar, sun'iy intellekt, VR/AR). Katta ehtimol bilan, ta'lim sohasida ishlab chiqarish korxonalari uchun ko'proq mos keladigan narsalar Internet texnologiyasi kamroq ta'sir qiladi. Ammo sun'iy intellekt, katta ma'lumotlarni qayta ishlash, taqsimlangan reestr, raqamli platformalar kabi texnologiyalar ta'lim sektori uchun kalit bo'ladi va ilmiy maqola mualliflari sifatida Petrova N.P. va Bondareva G.A. bu raqamli texnologiyalar katta pedagogik salohiyatga ega.

Raqamli transformatsiya endi texnologiya hisobiga emas, balki nomoddiy aktivlarni ko'paytirish, inson salohiyatini rivojlantirish, xodimlarning raqamli vakolatlarini oshirish, raqamli madaniyat va to'g'ri tashkil etish orqali amalga oshirilmoqda. Ta'limni raqamlashtirish muvaffaqiyatining asosiy omili nafaqat moliyaviy resurslar, balki raqamli transformatsiyani amalga oshirish strategiyasini ishlab chiqishdir. Shunday qilib, muvaffaqiyat ta'lim muassasasida raqamli transformatsiyani o'z vaqtida rasmiylashtirish bilan belgilanadi.

Raqamlashtirishning to'liq siklini amalga oshirishning muvaffaqiyati strategiyani to'g'ri aniqlash va raqamli transformatsiya yo'nalishiga bog'liq. Ushbu bosqichdagi asosiy vazifa raqamlashtirish uchun yuqori salohiyatga ega faoliyat sohalarini aniqlashdir.

Raqamlashtirishni rasmiylashtirish raqamli yetuklikni aniqlashning bir qismi sifatida tayyorgarlik bosqichiga kiritilgan va juda muhim jarayondir.

So'nggi yillarda iqtisodiyotni raqamlashtirish jarayoni ta'lim sohasiga bilvosita qanday ta'sir ko'rsatayotganini kuzatishimiz mumkin. Universitetlar va institutlar kelajakdagi ishchi kadrlarni tayyorlaydigan ish beruvchilarning ehtiyojlariga moslashgan holda o'zgarishga majbur. Va bunday o'zgarishlarni ta'lim faoliyatining o'zgarishi bilan ham bog'lash mumkin, bu nafaqat texnik yoki axborot xarakterini, balki tashkiliy va madaniy jihatlarni tasdiqlaydi. Yangi yoki qo'shimcha ta'lim dasturlari paydo bo'lishini barcha yetakchi universitetlar va institutlarda uchratish mumkin. Masalan, yangi dasturlar yaratildi:

Transformatsiyaning asosiy xususiyati raqamli aktivlar yoki xizmatlarni yaratishdir. Axborot-ta'lim muhiti doirasida bular yangi raqamli ta'lim mahsulotlari

bo'lishi mumkin: onlayn kurslar va videoma'ruzalar, ta'lim dasturlari va klassik ta'lim yondashuvlari bilan birgalikda foydalaniladigan platformalar. O'qituvchilar va talabalar platforma orqali muloqot qilishadi, o'rganish va talabalarni baholashning butun jarayoni ham unda amalga oshiriladi. Bu oliy o'quv yurtlarining ilmiy faoliyatiga ham tashkiliy, ham madaniy jihatdan tatbiq etilishi mumkin bo'lgan ta'limni raqamlashtirish variantlaridan biri xolos.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayonida yuzaga keladigan muammolar bilan bog'liq vaziyat bosqichma-bosqich hal qilinmoqda, lekin raqamli transformatsiya davrida ta'limning turli shakllarini rivojlantirish va o'zlashtirishni davom ettirish kerak.

References

1. Abduxakimovna, A. S., & Mikhailovich, Y. V. (2023). Application of digital learning technologies in vocational education. образование наука и инновационные идеи в мире, 22(1), 143-145.
2. Elmurzaevich, M. A. (2022, February). Use of cloud technologies in education. In Conference Zone (pp. 191-192).
3. Elmurzaevich-TSPU, M. O., & Rustamovich, A. J. (2019). The benefits of using information technology in the education system. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).
4. Ilyich, M. E. (2023). Big data analysis in education. World Bulletin of Management and Law, 23, 74-76.
5. Kadirbergenovna, B. L. (2023, November). Distance education system as a modern method of training. In E Conference World (No. 2, pp. 97-102).
6. Kadirbergenovna, B. L. (2023, November). Methodology for organizing the process of distance education and its teaching. In E Conference World (No. 2, pp. 160-164).
7. Uroкова Sharofat. (2023). Digitalization of education at the present stage of development. World Bulletin of Management and Law, 23, 60-63. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbml/article/view/2873>
8. Bakiyeva, Z. (2022). Teaching the steps of creating animation to students in higher education institutions. Академические исследования в современной науке, 1(17), 226-227.

9. Bakiyeva, Z. R. (2022). Teaching computer animation to students through an electronic learning platform. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(6), 26-28.
10. Qizi, U. S. B. (2022). The role of video production in modern pedagogical technologies.
11. Mamarajabov Odil, Turdiyeva Iroda, Onlayn Taqdimot Yaratuvchi Zamonaviy Dasturlar Va Ta'lim Jarayonida Qo'llanilishi, *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences: 2024: "Ta'lim tizimida innovatsion va raqamli texnologiyalarni qo'llash masalalari" Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman*
12. Mamarajabov Odil, Jo'rayeva Sabrina, Karimova Xosiyat, Bulutli Texnologiyalardan Foydalanishdagi Eng Mashhur Infratuzilmalar, *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences: 2024.*

SU'NIY INTELLEKT VA NEMIS TILI O'RGANISHDA YANGI INNOVATSIYALAR

Israilova Nigoraxon Xudaberdiyevna
ADCHTI, nemis tili nazariyasi
va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi
israilova.n@gmail.com

Zokirjonova Zarinabonu Shuxratbek qizi
ADCHTI, Filologiya va tillarni o'qitish:
nemis tili, 1-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada su'niy intellekt va nemis tili o'rganishda yangi innovatsiyalar haqida bayon qilingan. Zamonaviy texnologiyalar, ayniqsa sun'iy intellekt (AI), til o'rganish sohasida katta o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Tezisda AI yordamida o'rganishning yangi imkoniyatlari haqida mulohaza yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Su'niy intellekt, virtual va kengaytirilgan Realitet (VR/AR), AI tizimi, Chatbotlar, neyron tarmoqlar.*

Sun'iy intellekt (AI) zamonaviy ta'lim jarayonida tub burilish yasab, xorijiy tillarni o'rganish usullarini sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Ayniqsa, nemis tilini o'rganishda AI texnologiyalarining qo'llanilishi o'quvchilarga individual yondashuv, interaktiv muloqot va avtomatlashtirilgan baholash imkoniyatlarini taqdim etmoqda. Misol uchun, chatbotlar va virtual repetitorlar. AI asosida ishlovchi **chatbotlar (masalan, ChatGPT, Duolingo Max)** nemis tilini o'rganishda interaktiv muloqot muhitini yaratib, o'quvchilarga real vaziyatlarda mashq qilish imkonini beradi. Ular xatolarni tuzatib, tavsiyalar berish orqali individual yondashuvni ta'minlaydi. Sun'iy intellekt yordamida nemis tilini o'rganishda samarali innovatsiyalardan biri – **"Duolingo Max"** platformasi bo'lib, u GPT-4 asosida ishlaydi. Ushbu dastur sun'iy intellekt yordami bilan o'quvchilarga shaxsiy yondashuvni ta'minlaydi va interaktiv ta'lim muhitini yaratadi. Masalan, o'quvchi nemis tilida yangi grammatik mavzuni o'rganayotganda, Duolingo Max avval unga qisqa tushuntirish beradi, keyin esa mashqlar orqali mavzuni mustahkamlashga yordam beradi. O'quvchi xatoga yo'l qo'yganda, oddiy versiyalardan farqli ravishda, AI ushbu xatoni tahlil qilib, aniq tushuntirish beradi. Masalan, o'quvchi **"Ich gehe ins Schule"** deb yozsa, AI bu iboradagi grammatik xatoni ko'rsatadi va to'g'ri variant – **"Ich gehe in die Schule"** ekanligini tushuntirib beradi. Bundan tashqari, u **"ins"** va **"in die"** farqlarini izohlab, o'quvchiga qoida haqida chuqurroq tushuncha beradi. Duolingo Max-ning yana bir muhim funksiyasi – **"Explain My Answer"** (Javobimni tushuntir) bo'lib, o'quvchi to'g'ri yoki noto'g'ri javob berganda, AI unga sababini tushuntirib beradi. Shuningdek, **"Roleplay"** (Rol o'ynash) funksiyasi orqali o'quvchilar virtual suhbatlarga kirishib, haqiqiy hayotda uchrashi mumkin bo'lgan vaziyatlarda o'z til ko'nikmalarini mashq qilishlari mumkin. Masalan, restoran yoki mehmonxonada gaplashish kabi real suhbatlarni AI bilan amalga oshirish imkoniyati mavjud. **ChatGPT** nemis tilini o'rganish jarayonida, ayniqsa, so'zlashuv ko'nikmalarini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ushbu AI modeli real vaqtda til o'rganuvchi bilan suhbat qurib, xatolarni tuzatadi va til o'rganishni interaktiv tarzda olib borish imkonini beradi. Masalan, agar o'quvchi

nemis tilida gaplashish bo'yicha amaliy mashqlar qilishni istasa, u ChatGPT bilan turli mavzularda suhbatlasha oladi. Dastur o'quvchining javoblarini tahlil qilib, grammatik va leksik xatolarni aniqlaydi hamda to'g'ri variantni taklif qiladi. Masalan, o'quvchi quyidagi jumlanı yozsa:

✗ „Ich bin gehen ins Kino.“

ChatGPT ushbu xatoni aniqlab, to'g'ri variantni taklif qiladi:

✓ „Ich gehe ins Kino.“

Bundan tashqari, ChatGPT orqali ma'lum bir mavzu bo'yicha suhbat olib borish mumkin. Masalan, o'quvchi restoran yoki mehmonxonada qanday gaplashishni o'rganmoqchi bo'lsa, ChatGPT unga real vaziyatni yaratib, muloqotni mashq qilish imkoniyatini beradi:

O'quvchi: Guten Tag! Ich möchte ein Zimmer reservieren.

ChatGPT: Guten Tag! Für wie viele Nächte möchten Sie das Zimmer reservieren?

Shuningdek, o'quvchi noto'g'ri javob bersa, ChatGPT uning xatolarini tushuntirib, to'g'ri shaklini ko'rsatadi. Shu yo'l bilan o'quvchi nafaqat grammatika va leksikani o'rganadi, balki tilni faol qo'llash orqali o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Bundan tashqari, ChatGPT dan **"Roleplay"** usuli bilan foydalanish ham mumkin. Masalan, o'quvchi o'zini do'konda xarid qilayotgan mijoz sifatida tasavvur qilib, ChatGPT esa sotuvchi rolini o'ynaydi. Shu tarzda u haqiqiy hayotiy vaziyatlarga tayyorlanadi va so'zlashuv ko'nikmalarini yaxshilaydi. Shuningdek, ChatGPT til o'rganishga **kontekstual tushuntirish** bilan yondashadi. Masalan, o'quvchi ma'lum bir so'z yoki iborani qanday qo'llashni tushunmasa, AI unga misollar keltirgan holda izoh berishi mumkin. Misol uchun, agar o'quvchi **"weil"** va **"denn"** farqini so'rasa, ChatGPT quyidagi tushuntirishni beradi:

☞ „Weil“ odatda ergash gap sifatida ishlatiladi va fe'l har doim gap oxiriga

ketadi, masalan: „Ich bleibe zu Hause, weil es regnet.“

☞ „Denn“ esa bog'lovchi bo'lib, sodda gap tuzilishini saqlaydi: „Ich bleibe zu

Hause, denn es regnet.“

Bularning barchasi ChatGPT-ni nemis tilida soʻzlashuv koʻnikmalarini rivojlantirish uchun qulay va samarali vositaga aylantiradi. Oʻquvchilar istalgan vaqt, istalgan joyda AI bilan mashq qilib, real muloqot qilishga tayyorlanishlari mumkin. Ushbu texnologiyalar tufayli oʻquvchilar nafaqat soʻz yodlash, balki tilni faol ravishda ishlatish, xatolarni tuzatish va muloqot koʻnikmalarini rivojlantirish imkoniga ega boʻlishadi. Shu sababli, Duolingo Max va unga oʻxshash AI tizimlari nemis tilini oʻrganishda innovatsion va samarali vositalar sirasiga kiradi.

Sunʼiy intellekt yordamida oʻquv jarayoni shaxsiy ehtiyojlarga moslashtirilgan holda kechadi. Masalan, AI oʻquvchining bilim darajasini aniqlab, unga mos materiallarni tavsiya qilishi va xatolarini tahlil qilib, aniq tavsiyalar berishi mumkin. Bu esa har bir oʻquvchiga oʻzining oʻrganish surʼati va uslubiga mos ravishda til oʻrganish imkonini yaratadi. **AI yordamida ovoz bilan boshqariladigan tizimlar** nemis tilidagi talaffuz va intonatsiyani yaxshilashga xizmat qiladi. Oʻquvchilar AI yordamida talaffuz qilingan soʻz va gaplarning toʻgʻriligini tekshirishi, oʻz xatolarini aniqlashi va kerakli tuzatishlarni kiritishi mumkin. Misol uchun, Alexa, Siri yoki Google Assistant kabi AI yordamchilari nemis tilidagi soʻz va iboralarni toʻgʻri talaffuz qilishni oʻrganishda foydalidir. Ushbu tizimlar foydalanuvchilarning talaffuzini baholab, tuzatishlar kiritishi mumkin. **Shaxsiylashtirilgan oʻquv dasturlari** AI orqali oʻquvchilarning individual yondashuvini shakllantirib, har bir foydalanuvchiga mos keladigan mashgʻulotlarni ishlab chiqadi. Bunday platformalar foydalanuvchilarning til oʻrganish jarayonidagi xatolarini kuzatib borib, ularning bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Masalan, LingQ, Babbel kabi platformalar AI yordamida har bir oʻquvchiga mos keladigan mashgʻulotlarni taklif etadi. Sunʼiy intellektning yana bir muhim yutugʻi – **virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalarining** til oʻrganishga tatbiq etilishidir. Ushbu texnologiyalar nemis tilini real hayotiy vaziyatlarda mashq qilishga imkon yaratadi. Virtual muhitda oʻquvchilar turli mavzularda muloqot qilish imkoniyatiga ega boʻlib, bu esa

ularning amaliy ko'nikmalarini oshiradi. AI va VR texnologiyalari kombinatsiyasi nemis tilini immersiv muhitda o'rganish imkonini yaratadi. Masalan, Mondly VR yoki ImmerseMe kabi dasturlar orqali foydalanuvchilar nemis tilida real hayotiy vaziyatlarni mashq qilishlari mumkin. Xulosa qilib aytganda, AI texnologiyalari yordamida nemis tilini o'rganish an'anaviy usullarga qaraganda samaraliroq bo'lib, o'quvchilarga o'z bilim darajasini mustaqil ravishda oshirish imkonini beradi. Kelajakda sun'iy intellekt yanada rivojlanib, nemis tilini o'rganish jarayonini yanada innovatsion va interaktiv qilishga xizmat qiladi. Bu texnologiyalarning keng qo'llanilishi til o'rganish jarayonini nafaqat samarali, balki yanada qiziqarli va qulay qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Michael Braun. Adaptives Lernen: Personalisierte Sprachkurse durch KI, 2023.
2. Sabine Keller. Digitale Medien und KI im Sprachunterricht, 2021.
3. Anna Müller, Hans Schmidt. Künstliche Intelligenz im Fremdsprachenunterricht: Potenziale und Herausforderungen, 2022.

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ: РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПАРТНЁРСТВ В ОБНОВЛЕНИИ КУРСА "ВОЗРАСТНАЯ ФИЗИОЛОГИЯ И ГИГИЕНА" НА ПРИМЕРЕ ПРОЕКТА ERASMUS+ "MODEHED"

Алиева Рано Амануллаевна,
Сирожидинова Сохиба Мамасидиковна
Андижанский Государственный институт
иностранных языков

Аннотация: Цифровая трансформация образования представляет собой интеграцию современных информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в образовательный процесс, что способствует повышению качества обучения и адаптации учебных программ к требованиям современного общества. Особенно актуальной эта трансформация становится

в области медицинского образования, где необходимо учитывать быстрое развитие научных знаний и технологий.

В рамках программы Erasmus+ реализовался проект "MODEHED" ("Modernizing Health Education in Universities"), направленный на модернизацию медицинского образования в университетах. В проекте участвуют ведущие учебные заведения из Словакии (Университет Жозефа Павола Шафарика), Чехии (Карлов университет), Германии (Университет прикладных наук и экономики HTWK), Узбекистана (Андижанский Государственный университет, Наманганский государственный университет, Кокандский педагогический институт, Ташкентская медицинская академия) и Казахстана (Казахский медицинский университет имени Асфендиярова, Шымкентская фармацевтическая академия). Целью проекта является обновление учебных программ, включая курс "Возрастная физиология и гигиена", с акцентом на цифровизацию и международное сотрудничество.

Ключевые слова: цифровая трансформация, образование, международное сотрудничество, Erasmus+, MODEHED, медицинское образование, возрастная физиология, гигиена, ИКТ, учебные программы.

Введение: Цифровая трансформация образования представляет собой интеграцию современных информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в образовательный процесс, что способствует повышению качества обучения и адаптации учебных программ к требованиям современного общества. Особенно актуальной эта трансформация становится в области медицинского образования, где необходимо учитывать быстрое развитие научных знаний и технологий.

В рамках программы Erasmus+ реализуется проект "MODEHED" ("Modernizing Health Education in Universities"), направленный на модернизацию медицинского образования в университетах. В проекте участвуют ведущие учебные заведения из Словакии (Университет Жозефа Павол Шафарика), Чехии (Карлов университет), Германии (Университет прикладных наук и экономики HTWK), Узбекистана (Андижанский Государственный университет, Наманганский государственный университет, Кокандский педагогический институт, Ташкентская медицинская академия) и Казахстана (Казахский медицинский университет имени Асфендиярова, Шымкентская фармацевтическая академия). Целью проекта является обновление учебных программ, включая курс "Возрастная физиология и гигиена", с акцентом на цифровизацию и международное сотрудничество.

Цели и задачи проекта "MODEHED"

Основными целями проекта являются:

- **Модернизация учебных программ:** обновление содержания и структуры курса "Возрастная физиология и гигиена" с учётом современных научных достижений и технологий.

- **Интеграция цифровых технологий:** внедрение ИКТ в образовательный процесс для повышения доступности и эффективности обучения.

- **Развитие международного сотрудничества:** создание платформы для обмена опытом и лучшими практиками между университетами-партнёрами.

Роль международных партнёрств в обновлении курса

Международное сотрудничество играет ключевую роль в обновлении курса "Возрастная физиология и гигиена" по следующим направлениям:

1. **Обмен опытом и лучшими практиками:** партнёрские университеты предоставляют доступ к передовым методикам преподавания и исследованиям в области возрастной физиологии и гигиены.

2. **Разработка совместных образовательных материалов:** создание мультимедийных и интерактивных учебных пособий, доступных для студентов разных стран.

3. **Обеспечение мобильности студентов и преподавателей:** организация обменов и стажировок, что способствует углублённому изучению предмета и культурному обмену.

Внедрение цифровых технологий в курс

В рамках проекта "MODEHED" осуществляется интеграция цифровых технологий в курс "Возрастная физиология и гигиена" через:

- **Разработку онлайн-курсов и модулей:** создание электронных учебных материалов, доступных для студентов в любое время и из любого места.

- **Использование виртуальных лабораторий:** внедрение симуляторов и виртуальных лабораторий для проведения практических занятий.

- **Применение систем управления обучением (LMS):** использование платформ для мониторинга успеваемости студентов и организации взаимодействия между преподавателями и обучающимися.

Разработка электронных учебных пособий

В рамках проекта "MODEHED" были разработаны электронные учебные пособия по следующим дисциплинам: **Возрастная физиология и гигиена, Основы валеологии, Лечебная физическая культура, Спортивная медицина и гигиена физической культуры.**

Эти пособия были разработаны в сотрудничестве с партнёрскими университетами и доступны для использования студентами и преподавателями.

Ожидаемые результаты и влияние на образование

Реализация проекта "MODEHED" в рамках программы Erasmus+ направлена на достижение следующих ключевых результатов:

1. **Модернизация учебных программ:** Обновление содержания и структуры курса "Возрастная физиология и гигиена" с учётом современных научных достижений и технологий.
2. **Интеграция цифровых технологий:** Внедрение информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в образовательный процесс для повышения доступности и эффективности обучения.
3. **Развитие международного сотрудничества:** Создание платформы для обмена опытом и лучшими практиками между университетами-партнёрами.
4. **Разработка электронных учебных пособий:** Создание мультимедийных и интерактивных учебных материалов, доступных для студентов разных стран.
5. **Обеспечение мобильности студентов и преподавателей:** Организация обменов и стажировок, что способствует углублённому изучению предмета и культурному обмену.

Ожидается, что реализация этих мероприятий приведёт к повышению качества образования в области медицинских дисциплин, улучшению подготовки специалистов и укреплению международных связей в сфере образования.

Влияние программы Erasmus+ на систему высшего образования Республики Узбекистан подтверждается исследованиями, которые отмечают, что межуниверситетское сотрудничество в рамках программы позволило вузам страны накопить необходимый потенциал для модернизации системы высшего образования, распространить передовой опыт и начать его внедрение, а также продолжить усиление воздействия совместных проектов на повышение инновационности и конкурентоспособности системы высшего образования республики. Таким образом, участие в проекте "MODEHED" способствует интеграции передовых образовательных практик и технологий, что оказывает положительное влияние на развитие образовательных систем стран-партнёров.

Список использованной литературы

1. **Алиева Р.А., Холмирзаева М.А., Думаева З.Н.** Электронные учебные пособия по дисциплинам: "Лечебная физическая культура",

"Спортивная медицина и гигиена физической культуры", "Основы валеологии", "Возрастная физиология и гигиена". Андижанский Государственный университет.

https://adu.uz/ru/menu/main/activity/science_activity/modehed/102

2. **Цифровая трансформация системы международного сотрудничества в образовании.** Медицинская сестра, 2021.

<https://medsestrajournal.ru/ru/25879979-2021-04-07>

3. **Цифровая трансформация образования: современное состояние и перспективы.** II Международная научно-практическая конференция, Курский государственный медицинский университет, 2023. <https://tvghmu.ru/ob-universitete/novosti/obshchie-novosti/ii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-tsifrovaya-transformatsiya-obrazovaniya-sovr-1123981/>

4. **Цифровая трансформация медицинского образования в условиях пандемии COVID-19.** Сеченовский Университет, 2020. <https://www.sechenov.ru/pressroom/news/meditsinskoe-obrazovanie-tsifrovaya-transformatsiya-v-usloviyakh-covid-19/>

5. **Цифровая трансформация образования: современное состояние и перспективы.** III Международная научно-практическая конференция, Южно-Уральский государственный медицинский университет, 2024. <https://susmu.ru/universitet/developments/2024/iii-mezhdunarodnoy-nauchno-prakticheskoy-konferentsii-tsifrovaya-transformatsiya-obrazovaniya-sovrem/>

6. **Цифровая трансформация высшего образования: вызовы и возможности.** Астраханский государственный медицинский университет, 2021. <https://astghmu.ru/2021/09/30/9-strategiya-tsifrovoj-transformatsii/>

7. Erasmus+ project results. European Union. <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects>

8. The final conference of the Erasmus+ CBHE project "MODEHED: Modernizing Health Education in Universities". Erasmus+ Uzbekistan. <https://www.erasmusplus.uz/news/The-final-conference-of-the-Erasmus-CBHE-project-MODEHED>

INGLIZ TILI MEDIADISKURSIDA YANGILIKLARNING SODDA SENTENSEMALI SARLAVHASI VA UNING O‘ZBEK TILIDAGI TALQINI

Kayumova Nilufar Xotam-Qizi,
Andijon Davlat Tibbiyot Instituti
Mustaqil izlanuvchi (PhD)
Xorijiy tillar kafedrası o‘qituvchisi
nilufarxonkayumova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ingliz tili mediadiskursida yangiliklarning sodda gapli sarlavhalari va ularning o‘zbek tilidagi tarjimasini tahlil qiladi. Xususan, sarlavhalarning informativ kategoriyalari, ularning mediadiskursiv strukturalardagi ahamiyati hamda ommaviy axborot vositalarida pragmatik samaradorligi o‘rganiladi. Shuningdek, yangilik sarlavhalarining lingvopragmatik xususiyatlari, semantik zichligi, intertekstual mexanizmlari autentik material yordamida tadqiq qilinadi hamda ularning ikki til doirasidagi auditoriyaga ta’sir darajasi baholanadi.

Kalit so‘zlar: mediadiskurs, sarlavha, sentence, tarjima, lingvopragmatika, axborot, ommalashgan konstruktsiya, vizual kontent

Abstract. This study examines simple-sentence headlines in English media discourse and their translation into Uzbek. Specifically, it explores the informative categories of headlines, their significance within media-discursive structures, and their pragmatic effectiveness in mass communication. Additionally, the linguopragmatic features of news headlines, their semantic compactness, and intertextual mechanisms are analyzed using authentic materials, while their level of impact on audiences across both languages is evaluated.

Keywords: media discourse, headline, sentence, translation, linguopragmatics, information, conventionalized construction, visual content.

Аннотация. В данном исследовании анализируются простые новостные заголовки в англоязычном медиадискурсе и их перевод на узбекский язык. Особое внимание уделяется информативным категориям заголовков, их значению в медийно-дискурсивных структурах, а также их

прагматической эффективности в массовой коммуникации. Кроме того, рассматриваются лингвопрагматические особенности новостных заголовков, их семантическая ёмкость и интертекстуальные механизмы на основе аутентичного материала, а также оценивается их воздействие на аудиторию в двух языковых пространствах.

Ключевые слова: медиадискурс, заголовок, сентенсема, перевод, лингвопрагматика, информация, устоявшаяся конструкция, визуальный контент.

Yangilik sarlavhalari ommaviy axborot vositalari orqali ijtimoiy muloqotda muhim o‘rin egallaydi. Sarlavha maqolaning asosiy mazmunini qisqacha aks ettirib, iste’molchilarga ko‘plab dolzarb voqealarni qisqa muddatda ko‘rib chiqish yoki qaysi maqolalarga qiziqish orttirishga tezkor qaror qilish borasida imkoniyatini beradi. Shu sababli, sarlavhalar e’tiborni jalb qilish va qiziqishni ug‘otishga qaratilgan sxemada shakllantiriladi.

Ilmiy adabiyotlarda odatda sarlavhalarni turli tiplarga ajratish – jumladan, *news headlines in quality newspapers* – nufuzli gazetalardagi yangilik sarlavhalari, *news headlines in tabloid newspapers* – tabloid gazetalardagi sarlavhalar, *summarizing headlines* – umumlashtiruvchi sarlavhalar, *localizing headlines* – mahallilashtirilgan sarlavhalar, *quotation headlines* – iqtibosli sarlavhalar va boshqa shu kabi o‘ziga xos kommunikativ vazifalarni belgilash strategiyasi qabul qilingan [2, 696].

Ma’lumki, har bir mamlakatning yangiliklari avvalo lokal doirada ahamiyat kasb etadi, ammo uning global auditoriyaga yetib borishi ushbu davlatning halqaro maydonidagi ta’siri va mavqeyi bilan chambarchas bog‘liqdir. Yangilikning global miqyosdagi tarqalishi va omma orasida qiziqish uyg‘otishi uning axborot qiymati, mintaqaviy ta’sir darajasi hamda halqaro manfaatlar bilan bog‘liqligiga asoslanadi [1, 97]. Misol uchun, Buyuk Britaniya yoki AQSh kabi mamlakatlarning siyosiy va iqtisodiy voqealari ko‘pincha global yangilik kanallarida asosiy mavzu sifatida aks ettiriladi, chunki ularning dunyo siyosatidagi o‘rni muhim hisoblanadi. deyarli har bir mahalliy yangiliklardan so‘ng, halqaro yangiliklarga o‘rin beriladi.

BBC yangiliklar platformasi o'zining o'zbek, rus, xitoy kabi versiyalari orqali mahalliy hamda xorijiy auditoriyaga moslashtirilgan axborot uzatish imkonini beradi, bu esa albatta uning halqaro maydondagi ta'sirini yanada kengaytiradi. Jumladan, BBC News Uzbek [4] – o'zbek tilida faoliyat yurituvchi sahifa bo'lib, unda o'zbek auditoriyasiga global jarayonlarni local nuqtayi nazardan yoritadi.

Misol uchun: *Watch: Ten-year-old drives stolen car through playground.* [5]

Minneapolis police have arrested a 10-year-old boy for driving a stolen car through a school playground, nearly hitting playing children. The incident occurred on 20 September at Nellie Stone Johnson School, with the boy now facing second-degree assault charges. Police records show the child has over 30 prior entries, including auto theft and assault charges. The family is cooperating with authorities, and the city's police chief Brian O'Hara has called for urgent intervention to prevent further harm.

Tarjima: Tomosha qiling: O'n yoshli bola olib qochgan avtomobilni o'yin maydonchasida boshqardi. Minneapolis militsiyasi o'g'irlangan avtomobilni haydagan 10 yoshli bolani maktab o'yin maydonchasida o'ynayotgan bolalarni deyarli urib yuborishiga sal qolgani uchun hibsga oldi. Hodisa 20-sentyabr kuni Nelli Stoun Jonson maktabida sodir bo'ldi, hozirda bola ikkinchi darajali hujumda ayblanmoqda. Militsiya ma'lumotlariga ko'ra, bolaning jinoyat arxivida 30 dan ortiq yozuvlar, jumladan, avtomobil o'g'irligi va hujum bo'yicha ayblovlar mavjud. Oilasi hukumat bilan hamkorlik qilmoqda, shahar militsiya boshlig'i Brayan O'xara esa keyingi jiddiy oqibatlarning oldini olish uchun tezkor choratadbirlar ko'rishga chaqirmoqda.

Yangilik sarlavhasi berilishidan oldin kelgan *Watch* leksemasi imperativ-buyruq ko'rinish orqali matn mazmunini muhimligini ta'kidlaydi, shuningdek, axborotni faqat o'qish emas, balki uni vizual tarzda qabul qilish zarurligini urg'ulaydi, yangilikka bog'liq videoyozuv yoki tasviriy kontentni ko'rishga undaydi. *Watch* sarlavha elementlari orasida ko'p uchraydigan vosita sifatida yangiliklarga auditoriyani qiziqich va e'tibor uyg'otishni ta'minlashga qaratilgan

pragmatik urg‘u tarzida namoyon bo‘ladi. Darhaqiqat, hozirgi zamonaviy yangilik formatida, vizual kontentga talab yuqori bo‘lgan sharoitda kommunikativ-pragmatik tamoyillarning yorqin namunasi, deb ham e’tirof etish mumkin.

Shuningdek, mazkur misolda *Ten-year-old* birikmasi bola yoshiga ishora qilganligi bois, sarlavhanda “bola” so‘zi ishlatilmay, yangilik sarlavhasining qisqa va lo‘nda ifoda bo‘lishiga erishilgan. Ingliz tilida bunday konstruksiyalar odatiy hol bo‘lib, buni ot bilan ifodalangan ellipsis jarayoni sifatida talqin qilsish mumkin. Ellipsis – bu grammatik strukturaning ayrim qismlarini tushurib qoldirish orqali mazmunni aniqlik bilan ifodalash usulidir [3, 37]. Mazkur usulda auditoriyaning kontekstual bilimlariga tayanib, tushunmovchiliklarni bartaraf etadi. Shuningdek, sarlavhadagi *driveS* fe‘lining uchinchi shaxs birlikda qo‘llanilishi ushbu ellipsisni to‘ldiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Sababi, ushbu fe‘lning sintaktik xususiyati *Ten-year-old*ning “bola” ekanligini intuitiv anglash imkoniyatini beradi. Bu usul esa axborotning maqsadli auditoriyaga tezkor va aniq yetkazilishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, ingliz tilidagi artikllarni (a, the) tushib qoldirish orqali **sarlavhani ixchamlashtirish prinsipi** mavjud bo‘lib, unga muvofiq qo‘llaniladi. Jumladagi *Ten-year-old* va *stolen car* birikmalarida *a* noaniq artikli, *through playground* birikmasida esa *the* aniq artikli tushurib qoldirilgan bo‘lib, bu jarayon tilshunoslikda **artikl ellipsisi** (article ellipsis) deb ataladi. Shuni ta’kidlash kerakki, mazkur ellipsis sarlavha mazmuniga ta’sir qilmagan holda axborotni qisqartiradi, uning semantik funksiyasini kengaytiradi. Sababi, sarlavhadagi *stolen car* birikmasida artiklning tushib qolishi avtomobilning aniqligi yoki noma’lumligini kontekstual ma’lumot bilan bog‘lashga imkon beradi.

Ushbu holatning o‘zbek tili tarjimasida *10 yoshli bola (o‘n yoshli bola)* birikmasi shakllanganini kuzatamiz. Anglashiladiki, o‘zbek tilidagi tarjimasida “bola” leksemasini qo‘shimcha ravishda ishlatilishi zarurati mavjud, chunki *o‘n yoshli birikmasini* o‘zigina mustaqil holda ma’no-mazmunni to‘liq ochib bera olmaydi. Bu lingvistik ehtiyoj o‘zbek tilidagi fe’llarda shaxs-son qo‘shimchalari va artikllarning yo‘qligi bilan izohlanadi. Ingliz tilida *Ten-year-old* birikmasi artikl va

sintaktik kontekst yordamida to‘liq ma’no berishi mumkin bo‘lsa-da, o‘zbek tilida bu singari grammatik vositalar mavjud emasligi sababli, qo‘shimcha ot ishlatish orqali gapning egasini aniqlashtirish, semantik va sintaktik to‘liqlikni ta’minlash maqsadida ushbu so‘z talab etiladi. Bundan tashqari, keltirilgan yangilik sarlavhasi sodda gap shaklida ifodalangan bo‘lib, ingliz tilida **sodda sentence-mali sarlavha** (headline with simple sentence) deb ataymiz. Unda birinchi darajali bo‘laklar – ega va kesim mavjud bo‘lib, bu turdagi sarlavhalar yangiliklar diskursida eng ko‘p uchraydigan strukturaviy tipaj sifatida *ommalashgan konstruktsiya* deya olamiz.

Voqeaning matniga yuzlansak, ingliz tilida keltirilgan tafsilotlarni o‘zbek tilidagi talqinida (bbcuzbek) nihoyatda minimalizatsiya qilingan: *Amerika: 10 yoshli bola olib qochgan mashinasini, qarang, qanday haydadi – endi u hibsda...*

[6]

Video shu kunlarda G‘arbning yetakchi ommaviy axborot vositalari nigohiga tushdi, ularning sarlavhalariga chiqdi.

Yangilikning faqatgina asosiy detallarigina qamrab olinadi, sababi, O‘TT e’tiborini asosiy faktlarga jalb qilishga qaratilgan. Quyida ingliz va o‘zbek tilidagi yangilikka murojaat qilamiz. Ingliz tilidagi original yangilikda voqeaga oid ma’lumotlar batafsil yoritilgan:

Kim?	<i>10 yoshli bola</i>
Nima qilgan?	<i>Mashinani olib qochgan</i>
Qayerda?	<i>Minneapolisda</i>
Qanday voqea sodir bo‘lgan?	<i>O‘yin maydonchasidan o‘tib bolalar hayotiga xavf solgan</i>
Hukumat reaksiyasi?	<i>Shahar militsiya boshlig‘i bolani himoya qilish va chora ko‘rish zarurligini ta’kidlagan</i>

O‘zbek tilidagi versiya esa ushbu tafsilotlarning faqat asosiy qismini qamrab oladi:

Kim?	<i>10 yoshli bola</i>
Qayerda?	<i>Amerikada</i>
Nima qilgan?	<i>Mashinani olib qochgan</i>
Keyingi holat?	<i>Hibsga olingan</i>

O‘zbek tili talqinida *qarang, qanday haydadi* jumlasini orqali dramatik tafsilotni o‘qishdan ko‘ra tomosha qilishga undaydi, vizual elementlarga urg‘u beradi. Bu bir tomondan samarali bo‘lsa, ikkinchi tomondan haddan tashqari umumlashtirilgan jumla uni yuzaki qilib ko‘rsatishi mumkin. Inglizcha talqinida esa har bir detal batafsil berilgan, voqeaning mantig‘i va oqibatlarini kengroq tushuntirishga qaratilgan. Boshqa tomondan esa, zamonaviy auditoriya batafsil matnlarni o‘qishdan ko‘ra, voqeani real holatda vizual ko‘rishni afzal ko‘radi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bell A. The Language of News Media. — Oxford: Blackwell. Language in Society, 1991. — 277 p.
2. Dor. D. On newspaper headlines as relevance optimizers // Journal of Pragmatics. Elsevier Science. № 35, 2003. – P. 695-721.
3. Halliday M.A.K. and Hasan R. Cohesion in English. – London: Longman, 1976. – 375 p.
4. BBC New O‘zbek. <https://www.bbc.com/uzbek> (Murojaat sanasi: 08.10.2024)
5. BBC News. October 4, 2024. <https://www.bbc.com/news/videos/cg78v0l5gxvo> (Date of access: 10.10.2024)
6. BBC New O‘zbek. 8 Oktyabr, 2024. <https://www.instagram.com/bbcuzbek/reel/DA260> (Murojaat sanasi: 11.10.2024)

THE ROLE OF INTERNET BLOGS IN MODERN KNOWLEDGE SHARING AND LEARNING

Senior Lecturer: Abdulkhay Kosimov Akhadaliyevich

Mahammadaliyeva Marvabonu

EFL student at Fergana State University

marvabonumahammadaliyeva@gmail.com

Abstract: Internet blogs have become integral tools for knowledge sharing and learning in the digital age. This study investigates the educational impact of blogs, focusing on informal learning, collaborative knowledge sharing, and challenges related to content credibility. Through an online survey of 100 respondents, we found that blogs are widely used for learning, though concerns about credibility persist. These findings highlight the potential of blogs as educational resources while emphasizing the need for critical engagement with content.

Keywords: Blogs, knowledge sharing, informal learning, digital education, content credibility

Introduction

The rise of Web 2.0 technologies has revolutionized the way information is shared, with blogs emerging as a key platform for communication and knowledge dissemination. These interactive and accessible tools empower individuals to share insights on a wide range of topics, fostering informal learning and collaborative knowledge exchange. Their ability to connect users globally and encourage participation has made blogs an influential medium in education and beyond. However, blogs face criticism regarding their credibility and the absence of formal quality control, which raises concerns about their reliability as educational tools. This duality—offering vast educational potential while grappling with issues of trustworthiness—makes blogs a subject of significant interest in the context of learning strategies. This study aims to explore how blogs contribute to informal learning, their role in collaborative knowledge sharing, and the challenges related to their credibility and quality. By understanding these aspects, we can better integrate blogs into educational practices, leveraging their strengths while addressing their limitations. This balanced approach can help maximize their effectiveness as tools for knowledge creation and dissemination.

Literature Review

Blogs are increasingly recognized as platforms for knowledge sharing. According to Nardi et al. (2004), blogs enable individuals to share insights, experiences, and expertise on a wide array of subjects, making them effective tools for both informal and formal education. Research by Powell et al. (2012) underscores that blogs foster a community-driven approach to learning, where contributors create knowledge collaboratively. Informal learning refers to learning that occurs outside of traditional classroom settings, often driven by personal interest or professional needs. Blogs, as self-directed and easily accessible platforms, serve as key facilitators of informal learning. A study by Usman and Oyefolahan (2014) found that blogs offer flexible learning opportunities, allowing users to engage with content at their own pace. Additionally, blogs support diverse learning styles by providing varied forms of content, such as articles, tutorials, videos, and podcasts, making learning more engaging and adaptable. One major issue is the lack of credibility control, as anyone can publish content on a blog without peer review. This lack of regulation often results in the spread of misinformation or incomplete knowledge. Future research on blogs in education should focus on improving the quality of blog content and evaluating their long-term impact on learning outcomes. Blogs have the potential to be more effectively integrated into formal education settings if best practices in content creation and digital literacy are established. Furthermore, developing frameworks for evaluating blog credibility could enhance their use as reliable educational tools.

Methods

This research used a mixed-methods approach, combining both quantitative and qualitative data. A total of 100 respondents, ranging from 18 to 50 years old, including students, educators, and professionals who regularly use blogs for learning, participated in the study. An online survey was distributed to gather information on how often participants use blogs, the topics they prefer, their level

of engagement in discussions, and any challenges they face. The survey included both multiple-choice questions for quantitative data and open-ended questions for qualitative responses. Quantitative data were analyzed using statistical tools, while qualitative responses were examined through thematic analysis to identify common patterns and themes.

Results

75% of participants used blogs for informal learning, particularly on topics like technology, health, and education. Blogs were appreciated for their accessibility, offering diverse perspectives and concise information, making them valuable for quick learning. Additionally, 62% of participants engaged by commenting or sharing posts, facilitating collective learning and idea exchange. Despite these advantages, 45% of respondents expressed concerns about the reliability of blog content, citing the lack of citations and author credentials as significant issues. Outdated and biased information were also frequently mentioned as drawbacks. Trusted blogs were characterized by cited sources, user-friendly designs, and engaging content. Respondents favored blogs that demonstrated transparency in sourcing, which enhanced the perceived credibility of the information. Furthermore, a well-organized and easy-to-navigate layout contributed to a positive user experience. In conclusion, while blogs were widely valued for informal learning and idea exchange, concerns about reliability and content quality highlighted the need for more rigorous standards in blog publishing.

Discussion

Blogs offer accessibility and interactivity, making them effective tools for informal education. Their flexibility caters to diverse learning preferences, from text-based content to visual elements, and the comment sections foster engagement and idea exchange. This interactivity helps learners connect with the material and each other, enhancing the overall learning experience. To maximize the educational

benefits of blogs, educators should teach students how to assess the credibility of blog content, encouraging the use of citations, author credentials, and multiple sources for verification. Bloggers, in turn, should follow best practices, such as citing sources and updating content regularly, to improve reliability. Integrating blogs into educational settings can complement traditional methods by promoting independent learning, critical thinking, and global collaboration, enriching the learning experience and fostering a more interactive, dynamic environment

Conclusion

This study emphasizes the role of blogs in both learning and collaborative knowledge sharing, while highlighting concerns about credibility and content quality. To maximize their educational potential, these issues must be addressed. Educators should incorporate blogs into curricula and teach students how to critically evaluate sources. Bloggers should focus on transparency, accuracy, and proper citation to enhance trustworthiness. Researchers should investigate the long-term impact of blogs on learning and explore strategies for improving blog content quality. Further research is needed to assess the educational effectiveness of blogs and develop methods to enhance their credibility in academic settings.

References

1. Nardi, B. A., Schiano, D. J., & Gumbrecht, M. (2004). Blogging as a means of knowledge sharing: Blog communities and informal learning in the blogosphere. IEEE Xplore.
2. Powell, D. A., Jacob, C. L., & Chapman, B. J. (2012). Learning and Collective Knowledge Construction With Social Media. PubMed Central.
3. Usman, S. H., & Oyefolahan, I. O. (2014). Encouraging Knowledge Sharing Using Web 2.0 Technologies In Higher Education: A Survey. arXiv preprint arXiv:1406.7437

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TIJORAT BANKLAR FAOLIYATIDA RAQAMLASHTIRISH LOYIHALARINI QO‘LLAB-QUVVATLASH

Omonullayeva Komila Xushnud qizi
Andijon davlat chet tillari instituti
Xorijiy til va adabiyoti fakulteti
Ingliz tili va adabiyoti yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklari faoliyatida raqamlashtirish jarayonlarining ahamiyati va ularni qo‘llab-quvvatlash masalalari ko‘rib chiqiladi. Raqamli texnologiyalar bank xizmatlarini rivojlantirish, mijozlarga qulaylik yaratish va bank tizimining samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotda elektron to‘lov tizimlari, internet-banking, mobil ilovalar va zamonaviy xavfsizlik choralari haqida ma’lumot beriladi. Banklarning raqamli transformatsiyasi iqtisodiyotning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatib, xalqaro moliya tizimi bilan integratsiyalashuvni tezlashtiradi.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение процессов цифровизации в деятельности коммерческих банков Республики Узбекистан и вопросы их поддержки. Цифровые технологии играют важную роль в развитии банковских услуг, создании удобств для клиентов и повышении эффективности банковской системы. В исследовании рассматриваются электронные платежные системы, интернет-банкинг, мобильные приложения и современные меры безопасности. Цифровая трансформация банков положительно влияет на общее развитие экономики и ускоряет интеграцию с международной финансовой системой.

Abstract: This article examines the importance of digitalization processes in the activities of commercial banks in the Republic of Uzbekistan and issues related to their support. Digital technologies play a crucial role in developing banking services, enhancing customer convenience, and improving the efficiency of the banking system. The study covers electronic payment systems, internet banking,

mobile applications, and modern security measures. The digital transformation of banks positively impacts the overall economic development and accelerates integration with the global financial system. Moliya sektori zamonaviy texnologiyalar ta'sirida sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, tijorat banklari faoliyatida raqamlashuv jarayonlari mijozlarga xizmat ko'rsatish sifati va samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasi bank tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari so'nggi yillarda jadal sur'atlar bilan rivojlanib, bu yo'nalishda keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Raqamlashtirish bank xizmatlarining avtomatlashtirilishi, tezkor va xavfsiz operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Elektron to'lov tizimlari, internet-banking, mobil ilovalar va zamonaviy xavfsizlik choralari orqali bank mijozlarining ehtiyojlari yanada to'liq qondirilmoqda. Shu bilan birga, operatsion xarajatlarning kamayishi ham bank tizimi rentabelligini oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda tijorat banklari faoliyatida raqamlashtirish jarayonlarini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan dasturlar xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilmoqda. Bank xizmatlarining onlayn rejimga o'tishi va raqamli ekotizimlarning shakllanishi aholi va tadbirkorlik subyektlari uchun yanada qulay sharoit yaratadi. Shu bilan birga, raqamli banking mijozlarning bank xizmatlariga ishonchini oshirish va uzoq muddatli hamkorlikni rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda bank tizimining raqamli transformatsiyasi iqtisodiyotning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekiston tajribasida ham bu jarayon banklar o'rtasidagi raqobatni kuchaytirib, ular tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlar turinikengaytirishga xizmat qilmoqda. Tijorat banklari raqamli xizmatlarni joriy etish orqali mijozlar bazasini kengaytirish, kredit tizimini soddalashtirish va bank operatsiyalarining tezkorligini oshirish imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Tadqiqot davomida O‘zbekiston tijorat banklarida raqamlashtirish jarayonlarining amaliy natijalari o‘rganildi. Xususan, bank operatsiyalarining tezlashuvi, mijozlar sadoqatining oshishi, xavfsizlik choralarining takomillashtirilishi va yangi texnologiyalarni joriy etish natijalari tahlil qilindi.

Xalqaro tajribalar asosida raqamlashtirish loyihalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu tavsiyalar bank tizimining raqamli transformatsiyasini tezlashtirish va uning raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan.

O‘zbekiston bank tizimida raqamlashtirish jarayonlari nafaqat xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish, balki butun moliyaviy infratuzilmani zamonaviy talablar asosida rivojlantirish uchun muhim vosita hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar yordamida bank tizimi yanada shaffof, samarali va mijozlarga yo‘naltirilgan bo‘lib boradi.

So‘nggi yillarda tijorat banklari zamonaviy moliyaviy texnologiyalarni joriy etish orqali o‘z mijozlariga qulay xizmatlarni taqdim etishmoqda. Masalan, onlayn kreditlash tizimlari, sun‘iy intellekt asosida mijozlarga maslahat berish va avtomatlashtirilgan tahlil tizimlari raqamli bank xizmatlarining muhim elementlariga aylangan. Bu xizmatlar bank operatsiyalarini tezlashtirish bilan birga, moliyaviy risklarni kamaytirishga ham xizmat qiladi.

Bundan tashqari, O‘zbekistonda raqamli to‘lov tizimlari keng rivojlanmoqda. Masalan, elektron hamyonlar, QR-kod orqali to‘lovlar, mobil banking platformalari foydalanuvchilarning to‘lovlarni oson va tez amalga oshirishiga imkon yaratmoqda. Ushbu tizimlarning rivojlanishi aholining bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirib, moliyaviy inklyuzivlikni oshirishga xizmat qiladi.

Raqamli transformatsiya banklararo hamkorlikni ham rivojlantirmoqda. O‘zaro integratsiyalashgan tizimlar yordamida banklar real vaqtda axborot almashish imkoniyatiga ega bo‘lib, bu esa moliyaviy operatsiyalarning yanada ishonchli va xavfsiz bo‘lishini ta‘minlaydi. Shuningdek, blockchain texnologiyasining joriy

etilishi bank tizimida shaffoflikni oshirish, hujjatlashtirish jarayonlarini soddalashtirish va tranzaktsiyalarni yanada xavfsiz qilish imkonini bermoqda.

Shu bilan birga, raqamlashtirish jarayoni muayyan qiyinchiliklarni ham keltirib chiqaradi. Masalan, kiberxavfsizlik tahdidlari, raqamli savodxonlik darajasining pastligi va texnologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi kabi muammolar mavjud. Shu sababli, banklar uchun axborot xavfsizligi choralarini kuchaytirish, IT mutaxassislarini tayyorlash va yangi texnologiyalarga sarmoya kiritish asosiy ustuvor vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

O‘zbekiston tijorat banklarining raqamli rivojlanish yo‘nalishlari kelgusida yanada takomillashtirilib, xalqaro standartlarga mos keladigan texnologik yechimlar joriy etilishi kutilmoqda. Bu esa nafaqat bank xizmatlarini, balki butun iqtisodiy ekotizimni rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy veb-sayti – www.cbu.uz
2. “Raqamli iqtisodiyot va bank sektori” – Xalqaro moliyaviy hisobot
3. O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarining yillik hisobotlari
4. Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF) tahlillari
5. “Bank ishi va moliyaviy innovatsiyalar” – akademik tadqiqotlar to‘plam
6. Raqamli transformatsiya bo‘yicha xalqaro tajribalar va maqolalar (Harvard Business Review, McKinsey & Company, Deloitte)

SUN'IY INTELLEKT VA NEMIS TILINI O'RGANISHDA VR/AR TEKNOLOGIYALARI

Matqosimova Mohira Erkinbek qizi
ADCHTI, nemis tili nazariyasi
va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi
mohiragina@gmail.com

Abduqayumova Saodatxon Mansurjon qizi
ADCHTI, Filologiya va tillarni o'qitish:
nemis tili, 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezis sun'iy intellekt va virtual reallik (VR) texnologiyalarining nemis tilini o'rganish jarayonidagi innovatsion roli haqida ma'lumot beradi. Mondly VR misolida o'quvchilarning interaktiv va real hayotiy suhbatlar orqali til ko'nikmalarini rivojlantirish jarayoni yoritiladi.

Kalit so'zlar: *Sun'iy intellekt (AI), kengaytirilgan/virtual reallik (AR/VR), VR ilovalari, AR chatbotlar,*

Hozirgi kunda sun'iy intellekt (AI) va kengaytirilgan/virtual reallik (AR/VR) texnologiyalari til o'rganish usullarini tubdan o'zgartirmoqda. An'anaviy ta'lim uslublaridan farqli o'laroq, VR/AR vositalari o'quvchini haqiqiy hayotiy muhitga olib kirib, nemis tilida muloqot qilishga majbur qiladi. Ushbu texnologiyalar nemis tilini o'rganishda interaktivlik, kontekstga asoslangan o'rganish va real hayotga moslashish imkoniyatlarini yaratadi.

VR (Virtual Reality) orqali nemis tilini o'rganish. Virtual reallik texnologiyalari til o'rganish jarayonida o'quvchilarni sun'iy yaratilgan, lekin real hayotga yaqin bo'lgan muhitlarga joylashtiradi. Masalan, VR ilovalari orqali o'quvchilar quyidagi tajribalarni boshdan kechirishi mumkin:

1. Germaniyada sayohat qilish tajribasi – VR yordamida Berlin, Myunxen yoki Frankfurt shaharlariga virtual sayohat qilish mumkin. Masalan, o'quvchi Berlindagi Brandenburger darvozasi oldida virtual gid bilan nemis tilida suhbat qurishi mumkin.

2. Restoranda buyurtma berish – VR ilovalari foydalanuvchiga restoran muhitini

yaratib, ofitsiant bilan nemis tilida suhbat qurish imkonini beradi.

3. Interaktiv ish intervyulari – O‘quvchilar nemis tilida ish suhbatlarini simulyatsiya qiluvchi VR platformalar orqali o‘z bilimlarini mustahkamlashlari mumkin.

Bu jarayonlar orqali o‘quvchilar nafaqat so‘z boyligini oshiradi, balki real vaziyatlarda qanday javob berish kerakligini ham o‘rganadi. Mondly VR va ImmerseMe kabi VR ilovalari bu borada mashhurdir.

AR (Augmented Reality) orqali nemis tilini o‘rganish. Kengaytirilgan reallik (AR) esa real dunyo muhitiga virtual elementlarni qo‘shish orqali til o‘rganish tajribasini kuchaytiradi. AR texnologiyalari quyidagi yo‘llar bilan nemis tilini o‘rganishga yordam beradi:

1. Ob’ektlarni nomlash va tushuntirish – Masalan, AR kamerasi orqali real dunyodagi buyumlarni skaner qilib, ularning nemis tilidagi nomlarini va izohlarini ko‘rish mumkin. Bu usul, ayniqsa, boshlang‘ich darajadagi o‘quvchilar uchun foydalidir.

2. Interaktiv darslar va mashg‘ulotlar – O‘quvchilar smartfon yoki AR ko‘zoynaklar orqali jonlantirilgan vizual materiallar bilan ishlashlari mumkin. Masalan, kitob sahifasiga qaratsangiz, ekranda animatsion nemischa tushuntirishlar paydo bo‘ladi.

3. AR suhbat botlari – AI bilan integratsiyalashgan AR chatbotlar orqali o‘quvchilar virtual nemis tilida gapiruvchi do‘stlar bilan suhbatlashishlari mumkin.

Google Lens va **Mondly AR** kabi ilovalar ushbu texnologiyani nemis tilini o‘rganishda keng qo‘llaydi.

VR/AR va Sun’iy intellektning kombinatsiyasi. AI yordamida VR/AR tajribalarini yanada mukammallashtirish mumkin. Masalan:

1. Sun’iy intellekt o‘quvchilarning so‘zlashuv uslubini tahlil qilib, ularning talaffuzi va

grammatik xatolarini tuzatadi.

2. AI real vaqtda tavsiyalar berib, o‘quvchining qiyinchiliklarini tushunib, mos o‘quv materiallarini taklif qiladi.

3. Til o'rganishda o'quvchilarga individual yondashuvni ta'minlaydi.

Masalan, "**ImmerseMe**" VR ilovasi o'quvchining talaffuzini sun'iy intellekt orqali baholaydi va unga to'g'ri talaffuzni o'rgatadi. "**Mondly VR**" esa o'quvchilarni sun'iy intellekt yordamida real suhbatlarga jalb qiladi.

Mondly VR orqali nemis tilini o'rganish: Restoranda buyurtma berish misoli.

Mondly VR – bu virtual reallik texnologiyasiga asoslangan til o'rganish platformasi bo'lib, sun'iy intellekt yordamida foydalanuvchilarni real hayotiy vaziyatlarga joylashtiradi. Ushbu ilova yordamida o'quvchilar nemis tilida jonli suhbat qurish ko'nikmalarini rivojlantirishlari mumkin. Shu o'rinda "**Restoranda buyurtma berish**" ssenariysini batafsil ko'rib chiqamiz.

1. VR muhitiga kirish

O'quvchi Mondly VR ilovasiga kirib, "**Restoranda suhbat**" bo'limini tanlaydi. VR texnologiyasi orqali foydalanuvchi o'zini Germaniyadagi haqiqiy restoran ichida turgandek his qiladi. Atrofida mijozlar, ofitsiant va turli xil menyular mavjud.

2. Suhbat boshlanishi

VR ichida ofitsiant foydalanuvchiga yaqinlashib, unga quyidagi tarzda murojaat qiladi:

👁️ „Guten Tag! Herzlich willkommen in unserem Restaurant. Möchten Sie die Speisekarte sehen?“

(Salom! Restoranimizga xush kelibsiz. Menyuni ko'rishni xohlaysizmi?)

O'quvchi sun'iy intellekt bilan ovoz orqali yoki tanlangan javob variantlari bilan javob beradi. Masalan:

👤🗣️ „Ja, bitte. Ich möchte die Speisekarte sehen.“

(Ha, iltimos. Menyuni ko'rmoqchiman.)

VR muhitida o'quvchi oldida virtual menyu paydo bo'ladi.

3. Taom buyurtma berish

O'quvchi menyudan kerakli taomni tanlab, ofitsiantga aytishi kerak. Masalan, agar u sho'rva va ichimlik buyurtma bermoqchi bo'lsa, quyidagi jumlani ishlatishi mumkin:

 „*Ich hätte gern eine Tomatensuppe und ein Glas Apfelsaft.*“

(*Men bir porsiya pomidor sho'rvasi va bir stakan olma sharbatini xohlardim.*)

Sun'iy intellekt foydalanuvchining talaffuzini tahlil qilib, agar kerak bo'lsa, unga to'g'ri talaffuz va grammatik tuzatishlar beradi. Masalan, agar u „**ein Tomatensuppe**“ deb xato aytsa, AI unga „**eine Tomatensuppe**“ deb tuzatishni taklif qiladi.

4. Suhbat davom etishi

Ofitsiant qo'shimcha savollar berishi mumkin:

 „*Möchten Sie noch etwas dazu? Vielleicht ein Dessert?*“

(*Yana biror narsa buyurtma qilmoqchimisiz? Balki desert?*)

O'quvchi o'z istagiga qarab javob beradi:

 „*Nein, danke. Das ist alles.*“

(*Yo'q, rahmat. Hammasi shu.*)

5. To'lov va yakuniy suhbat

Oxirida ofitsiant hisob-kitobni keltiradi va quyidagi gapni aytadi:

 „*Das macht insgesamt 12 Euro.*“

(*Hammasi bo'lib 12 yevro bo'ladi.*)

O'quvchi javob berishi mumkin:

 „*Hier sind 15 Euro. Der Rest ist Trinkgeld.*“

(*Mana 15 yevro. Qolganini choychaqa sifatida oling.*)

Ofitsiant minnatdorchilik bildiradi:

 „*Vielen Dank! Ich wünsche Ihnen einen schönen Tag!*“

(*Katta rahmat! Sizga yaxshi kun tilayman!*)

6. AI tahlili va fikr-mulohaza

Suhbat tugagach, Mondly VR foydalanuvchining gapirish tezligi, talaffuzi va grammatik to'g'riligini baholaydi va unga qayta aloqa taqdim etadi. Masalan:

✓ **Talaffuz:** „Sehr gut! Ihre Aussprache war klar und verständlich.“ (*Juda yaxshi! Talaffuzingiz aniq va tushunarli bo'ldi.*)

△□ **Grammatik xatosi:** „Beachten Sie den Artikel: ‚eine Tomatensuppe‘ anstelle von ‚ein Tomatensuppe‘.“ (*Artiklga e'tibor bering: ‚eine Tomatensuppe‘ to'g'ri variant.*)

🌀 **Taklif:** „Üben Sie weitere Gespräche in unserem Modul ‚Einkaufen‘!“ (*Bizning ‚Xarid qilish‘ modulimizda yana mashq qiling!*)

Xulosa qilib aytganda, VR va AR texnologiyalari nemis tilini o'rganish usullarini yanada interaktiv, qiziqarli va samarali qiladi. Sun'iy intellekt bilan birgalikda ushbu texnologiyalar o'quvchilarga o'zlarini haqiqiy nemis tilida so'zlashadigan muhitda his qilish imkonini beradi. Shu orqali o'quvchilar tilni nafaqat yodlashadi, balki uni real hayotda qo'llashga o'rganadilar. VR/AR va AI kombinatsiyasi esa kelajakda nemis tilini o'rganishda yanada katta imkoniyatlar yaratishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Michael Braun. Adaptives Lernen: Personalisierte Sprachkurse durch KI, 2023.
2. Sabine Keller. Digitale Medien und KI im Sprachunterricht, 2021.
3. Anna Müller, Hans Schmidt. Künstliche Intelligenz im Fremdsprachenunterricht: Potenziale und Herausforderungen, 2022.
4. Burkhanovich, A. O. (2023). Criterion Of Ideomaticity In Phraseological Units. *Journal Of Language And Linguistics*, 6(4), 391-393.

TA'LIMDAGI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA UNING GLOBAL REYTINGLARGA TA'SIRI

Mirolimova Marjona Ikromjon qizi
Andijon davlat chet tillari instituti I-24-14-guruh talabasi
E-mail: marjonamirolimova@gmail.com
Abdujabborova Shoxista Adiljanovna
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim sohasida respublikamizda amalga oshirilayotgan transformatsiya jarayonlari va raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayonlarida qanchalik muhim ahamiyatga ega ekanligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: taraqqiyot, istiqbol, ta'lim tizimi, ta'lim islohoti, strategiya, integratsiyalash, raqamli infratuzilma, raqamli iqtisodiyot, interfaollik.

Bugungi globallashuv jarayoni kechayotgan davrda, jahondagi juda ko'p mamlakatlar yuksak darajada rivojlanish uchun ta'limga suyanishni to'g'ri deb baholashmoqda. Haqiqatdan ham, har qanday mamlakat faqatgina ta'lim bilangina oyoqqa turishi, rivojlanishi va bir so'z bilan aytganda johillik botqog'idan halos bo'lishi mumkin. Shu boisdan ham bizning mamlakatimizda ham hozirgi kunda ta'lim tizimiga keng ko'lamli imkoniyatlar yaratilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev aytganidek: "Najot - ta'limdadir". Haqiqatdan ham, ta'lim dunyoni o'zgartirish uchun qo'llashimiz mumkin bo'lgan eng kuchli quroldir. Ta'lim nima uchun muhim va hozirgi kunda nima uchun barcha mamlakatlar ta'limga katta e'tibor qaratmoqda ?

Ta'lim nima ekanligi haqida turli xil tushunchalar va ta'riflar mavjud, ammo bitta narsani umumiy qabul qilish mumkin, bu ta'limning muhimligi va buning sabablari :

Barqarorlikni ta'minlaydi. Ya'ni bir mamlakatda ta'lim qanchalik rivojlangan bo'lsa, o'sha mamlakatning barqarorlik darajasi yuqori bo'ladi. Va hech kim u yurtning tinchligini tortib olmaydi

Moliyaviy xavfsizlikni ta'minlaydi. Barqarorlikdan tashqari, ta'lim moliyaviy xavfsizlikni ham ta'minlaydi, ayniqsa bugungi jamiyatimizda moliyaviy xavfsizlik birinchi o'rinda turadi. Va ta'lim tizimi hozirgi kun tamoyillariga mos ravishda rivojlanib borsa, albatta, u mamlakatda moliyaviy inqiroz degan nazariyalar kuzatilmaydi.

Ta'lim himoya qila oladi. Yoshlari kuchli ta'limga ega bo'lgan mamlakat o'zini butun dunyoda erkin his qila olishi mumkin, shubhasiz. Chunki ta'lim bilganimizdan ko'ra ko'proq himoya qila olish imkoniyatiga ega.

Masalan, “2019-COVID” davrida har bir mamlakat olimlari bu yuqumli virusga qarshi choralar topishga, izlanishga majbur bo‘ldi. Va, albatta, barcha texnika va texnologiyalar bilan ta’minlangan hamda ta’lim tizmiga kuchli e’tibor berilgan mamlakatlarda bu yo‘lda tez va samarali ish olib borildi. Shunday ekan har bir rivojlangan davlatning erishayotgan yutuqlari ortida yuqori ta’lim tizimining mavjudligidir.

O‘zbekiston respublikasining, boshqa barcha mamlakatlar qatori, texnika davridan ortda qolmagan holda, ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayoniga o‘tishi keng miqyosda amalga oshirilmoqda. Chunki yuqorida aytilganidek, xalqimiz juda yaxshi biladiki, ta’lim – bilim berish, malaka va ko‘nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir. Ta’lim jarayonida ma’lumot olinadi va tarbiya amalga oshiriladi. “Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu - ilm-fan, ta’lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, vatanimizning yorug’ istiqboli, birinchi navbatda, ta’lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog‘liq”- deydi Shavkat Mirziyoyev. Shunday ekan, hozirgi kunda ta’lim tizimimizda bir talay o‘zgarishlar, yangiliklar joriy etilmoqda va shu bilan birgalikda raqamli texnologiyalar olib kirilmoqda. Bir so‘z bilan aytganda, O‘zbekiston respublikasining ta’lim sohasida raqamli transformatsiya amalga oshirilmoqda.

Raqamli transformatsiya nima? Raqamli transformatsiya – bu shunchaki ta’lim islohoti emas. Bu ta’limning barcha darajalariga ta’sir qiluvchi ko‘p yillik faoliyat dasturidir. Xizmat ko‘rsatish va moddiy ishlab chiqarishda bo‘lgani kabi, ta’limni raqamli o‘zgartirish bo‘yicha ishlar ham dasturni amalga oshirishning barcha bosqichlarida natijaga yo‘naltirilgan bo‘lishi, ham ta’lim muassasalari ishining sifatini oshirishga ko‘mak berishi kerak. Shu bilan birga raqamli texnologiyalar talabalarning ta’lim sifatini tubdan yaxshilashga, ularda barcha zarur qobiliyatlarni shakllantirishga, mavjud barcha raqamli vositalar, materiallar va xizmatlardan faol (ongli va ijodiy) foydalanish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi. Ta’lim muassasalarining raqamli transformatsiyasining asosi

raqamli texnologiyalarni joriy etish va ulardan foydalanish eng samarali bo'lgan ta'lim jarayonini shaxsiylashtirilgan tashkil etishga o'tishdir. Shunday ekan, hozirgi kunda yurtimizda texnologiyaning rivojlanishi uchun bir qancha islohotlar amalga oshirilmoqda, chunki ta'limda texnologiyadan samarali foydalanish, avvalambor, uni mamlakatimizda keng tatbiq etishdan va texnologiyaga doir imkoniyatlar yaratishdan boshlanadi. Butun dunyodagi davlatlar o'z iqtisodiyotlari, jamiyatlari va boshqaruv tizimlarini rivojlantirish va yangi bosqichga olib chiqish uchun texnologiya kuchidan foydalanmoqda. O'zbekiston, ulkan salohiyatga ega mamlakat uchun raqamli transformatsiyani qabul qilish shunchaki imkoniyat emas, albatta, bu zaruratsidir ham. Shuning uchun ham 2020-yil 6-iyuldan O'zbekiston Respublikasida Oliy ta'lim va innovatsiyalar vazirligi o'z faoloyatini boshladi. Qisqa qilib aytganda, bu vazirlikning asosiy maqsadi yurtimizdagi ta'lim sohasini rivojlantirish, innovatsion faoloyatni qo'llab-quvvatlash, keng miqyosda ilmiy tadqiqotlar olib borish va zamonaviy texnologiyalarni ta'lim tizimiga tatbiq qilishdan iboratdir. Yurtimizda joriy etilayotgan bu kabi islohotlar bir talay. Shuni "Raqamli O'zbekiston 2022-2026-yillarga mo'ljallagan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi", "O'zbekiston - 2030" strategiyasi va boshqa tegishli dasturlar milliy iqtisodiyot, sanoat va umuman jamiyatning raqamli transformatsiyasini amalga oshirishda muhim ahamiyatga egadir. Jumladan, "Raqamli O'zbekiston -2030" strategiyasida qayd etilganidek, O'zbekiston raqamli transformatsiyaning ulkan yo'liga o'tdi. Ushbu keng qamrovli yo'l xaritasi raqamli texnologiyalarni davlat xizmatlaridan tortib, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarigacha hayotning barcha jabhalariga integratsiyalashga qaratilgan. Strategiya mustahkam raqamli infratuzilmani rivojlantirish, fuqarolarning raqamli savodxonligini oshirish, raqamli iqtisodiyotda innovatsiyalar va tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan.

O'zbekiston ta'lim sohasida raqamli texnologiyalarni o'quv jarayoniga integratsiyalash borasida sezilarli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ham turli tashabbuslar jumladan, yoshlarni dasturlash bo'yicha muhim ko'nikmalarga ega bo'lishga qaratilgan "Bir million o'zbek dasturchilari"

loyihasi boshlangan. Bundan tashqari, hukumat o'qituvchilari va talabalarga raqamli savodxonlik bo'yicha treninglar o'tkazish uchun xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilib kelmoqda.

Xuddi shunday, oliy ta'lim tizimida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24- dekabrda PQ-60-son qaroriga muvofiq raqamlashtirish jarayonlariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mazkur hujjatda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan oliy ta'lim muassasalarining faoliyatini raqamlashtirish borasidagi chora-tadbirlar va istiqbolli rejalar bayon etilgan. Jumladan, ushbu qaror qabul qilinganidan so'ng oliy ta'lim muassasalarida hujjatlarni qog'oz shaklidan voz kechib Jahon banki bilan hamkorlikda Oliy ta'lim jarayonlarini boshqarish axborot tizimi joriy etildi va ko'p yangi imkoniyatlar yaratildi. Bu hujjat oliy ta'lim sohasini tubdan raqamlashtirishga qaratilgan keng qamrovli chora-tadbirlarni o'z ichiga olib, ularning ijrosi natijasida oliy ta'limning boshqaruv tizimi va ta'lim sifatini monitoring qilish samaradorligi yanada oshdi, ta'lim muassasalari faoliyatini avtomatlashtirish jadallashdi. Bu esa, o'z navbatida, mamlakatimiz oliy ta'limi raqobatbardoshligini yuksaltirishga xizmat qilib kelmoqda.

Haqiqatdan ham shuni alohida ta'kidlash kerakki, raqamli dunyoning yetakchi korxonalari turli darajadagi rivojlangan mamlakatlar barcha sohalarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanadilar va mablag'larining bir qismini raqamli texnologiyalarni ishlab chiqish va jamiyat hayotiga tatbiq etish uchun sarflaydi. XXI asrda ta'limni raqobatbardosh qilish uchun ta'lim muassasalari eng so'nggi texnologik ishlanmalar va elektron ta'lim vositalaridan foydalanishi kerak. Bundan tashqari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish barcha ta'lim faoliyatiga katta ta'sir ko'rsatadi, raqamli texnologiyalardan foydalanish esa axborotga kirish va saqlashni osonlashtiradi. Masalan, hozirgi kunda O'zbekiston Oliy ta'lim bilim yurtlarida professor-o'qituvchilarni rag'batlantirish maqsadida KPI tizimi yo'lga qo'yilgan va bu jarayon universitet hamda institutlarda Hemis tizimida yo'lga qo'yilgan. Bundan tashqari, raqamli texnologiya ta'lim tizimida quyidagi qulayliklarni ham beradi :

interfaol sinflar muhitda virtual darslar, 3D formatidagi jonli tarix sifatida namoyon etiladi;

yaxshilangan hamkorlik-interaktiv raqamli doskalarga, videokonferensiyalarga, onlayn uchrashuvlar va ma'ruzalarga oson kirish;

shaxsiylashtirilgan ko'rsatmalar – cheksiz miqdordagi dars rejalari mavjud;

kirish va baholash imtihonlarini raqamlashtirish jarayoni uni yanada shaffof qiladi va o'qituvchilar tomonidan baholashni osonlashtiradi, uy talabalari uchun esa imtihonlarni onlayn topshirish imkoniyatini beradi;

hayot davomida raqamli ko'nikmalarga ega bo'lish (va bu keyingi kasbiy hayoti davomida ham asqotadi);

onlayn xavfsizlik va kibergigiena.

Shuni ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston ma'muriy islohotlarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2022-yil 24 -dekabrdagi PF-269-son Farmoni bilan Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi negizida Raqamli texnologiyalar vazirligi tashkil etilgan.

Vazirlik faoliyatining asosiy vazifalari va yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

"elektron hukumat" ni tatbiq etish, monitoring qilish, baholash va nazorat qilish bo'yicha davlat dasturlarining amalga oshirilishini ta'minlash;

internet tarmog'ining milliy segmenti yanada shakllantirilishini ta'minlash, mamlakatimizning turli yo'nalishlardagi zamonaviy veb-resurslarini, shu jumladan, yosh avlodning axborotga bo'lgan va intellektual talab-ehtiyojlarini qondirish maqsadida tarmoq resurslarini rivojlantirish uchun zarur texnik va qulay shart-sharoitlarni yaratish;

zamonaviy kommunikatsiya vositalari sohasida ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarni, kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishni tashkil qilish, dasturiy mahsulotlar, axborot tizimlari va ma'lumotlar bazalarini ishlab chiqish va tatbiq etish, axborot xavfsizligini ta'minlash va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining boshqa sohalarida shunday ishlarni tashkil etish.

Yuqoridagi fikrlarimizdan kelib chiqib xulosa qilib aytish mumkinki, yurtimizda ushbu amalga oshirilayotgan ta'lim sohasiga doir islohotlar va raqamli texnologiyalarni o'quv jarayoniga integratsiyalash ishlari shu darajaga yetmoqdaki, natijada yurtimiz kelajagi bo'lmish yoshlarimiz jahon reytinglarida sezilarli yutuqlarga erishishmoqda. Jumladan, ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan istiqbolli vazifalar, o'zining dolzarbligi hamda amaliy ahamiyati bilan boshqa sohalardagi islohotlardan aslo qolishmaydi. Chunki ushbu sohadagi islohotlarni yanada keng ko'lamda davom ettirish - davr talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

- 1.O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi (O'z Me). Birinchi jild. Toshkent 2000.
- 2.<https://www.digital.uz>.
- 3.<https://cyberleninka.ru>
- 4.<https://www.yuz.uz>.
- 5.<https://qalampir.uz>

**DIGITAL TRANSFORMATION IN EDUCATION AND ITS IMPACT ON
GLOBAL RANKINGS**

Mumtozbegin Mirzayeva.

Student at Andijan State Institute of Foreign Languages

Robiya Rasuljonova.

Student at National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Annotation: Technology is transforming the educational landscape by redefining how universities teach, learn, and compete globally. Digital transformation, incorporating artificial intelligence, online courses, and virtual tools, is revolutionizing education. This article examines how these advancements impact global university rankings, analyzing key factors such as student engagement, research output, and international collaboration. Additionally, the paper explores challenges such as unequal access to technology and cybersecurity risks. The

objective is to assess whether digital transformation genuinely enhances educational quality or simply intensifies competition among elite universities.

Key Words: digital education, university rankings, AI in learning, online learning, digital accessibility, smart campuses.

Introduction

Over the past decade, the education sector has witnessed significant transformation due to rapid technological advancements. Artificial intelligence (AI), online learning platforms, and digital tools are reshaping traditional educational models. However, an important question arises: Does this digital shift contribute to improved performance in global university rankings, such as the QS World University Rankings and Times Higher Education (THE), or does it primarily benefit elite institutions? Leading universities such as MIT and Stanford have leveraged digital tools to attract top-tier students and researchers, enhancing their global standing. Conversely, many institutions in developing regions face challenges in integrating such technologies. This article explores the role of digital transformation in shaping university rankings, highlighting both its advantages and limitations.

Artificial intelligence has significantly enhanced the learning experience by introducing automation and personalization as AI tutors, such as Georgia Tech's 'Jill Watson,' provide instant responses to student inquiries; automated grading systems reduce instructors' workloads and facilitate timely feedback; AI-driven course recommendations help students optimize their academic pathways. For instance, Georgia Tech's AI assistant, Jill Watson, has been successfully integrated into online courses, improving student engagement while reducing administrative burdens on faculty. The expansion of online learning has played a crucial role in increasing university accessibility worldwide as prestigious institutions, including Harvard and Stanford, offer online programs that reach diverse international audiences; hybrid learning models, combining in-person and online education,

enhance flexibility; platforms such as Coursera and edX have enabled universities to attract more international students, thereby improving rankings. For example, the University of London reported a 30% increase in international enrollments after expanding its digital education offerings. The use of big data analytics in education allows universities to optimize their teaching strategies; predictive analytics identify students at risk of academic failure, enabling early intervention; universities analyze student engagement data to refine curriculum design and teaching methodologies. A notable example is the University of Michigan, which employs AI to monitor student participation levels. This initiative has led to a 15% reduction in dropout rates, demonstrating the impact of data-driven decision-making.

Impact on Global Rankings

Digital transformation has a huge influence on how universities perform in global rankings. The more effectively a university integrates technology, the better its chances of climbing the ranks in systems like QS World University Rankings and Times Higher Education. One of the most important factors in these rankings is research and citations, which make up 40% of the QS score. Universities that use AI-powered research tools can analyze data more efficiently and publish more high-quality papers. This gives them an edge because research impact is measured by how often a university's work is cited. Institutions like Stanford and MIT have embraced AI-driven research, which helps them stay at the top. Teaching quality is another key factor, accounting for 30% of the ranking. Universities that create digital classrooms and smart campuses tend to see higher student satisfaction and engagement. For example, Nanyang Technological University in Singapore has invested heavily in digital infrastructure, and this has significantly improved its ranking. Students learn better when they have access to interactive and flexible learning environments, which digital tools provide. International reputation also plays a major role, making up 20% of the ranking. The more globally recognized a university is, the higher it ranks. Digital education has made it possible for

universities to reach students from all over the world. Online courses, virtual collaborations, and international research partnerships attract students and faculty from different countries, making these institutions more competitive on a global scale. In simple terms, universities that embrace digital transformation are more likely to perform well in rankings. They can produce more research, improve teaching quality, and gain international recognition. However, not all universities have equal access to these technologies, which raises concerns about fairness in global education rankings.

Challenges of Digital Transformation

Even though digital education brings many benefits, there are still significant challenges that universities face. One of the main issues is unequal access to technology. Not all universities have the funding to implement advanced AI-based learning solutions, which means some institutions are left behind. On top of that, students in rural or underprivileged areas often struggle with poor internet access and limited digital resources, putting them at a disadvantage. To address this, governments should invest in infrastructure to bridge the digital divide, ensuring that all students have the opportunity to benefit from digital education. Another challenge is the increased risk of cybersecurity threats. As universities move more of their systems online, the amount of sensitive student data being stored also increases. This makes institutions vulnerable to cyberattacks. For instance, in 2022, a major UK university suffered a cyberattack that exposed thousands of student records. To protect students' personal and academic information, universities need to prioritize cybersecurity measures. Moreover, not all educators are comfortable with the rapid shift towards AI-driven teaching methods. Some worry that automation could replace traditional teaching, diminishing the human element in education. Others may not have the technical skills to integrate AI tools into their courses effectively. Universities should offer faculty training programs to help professors smoothly adapt to new technologies and teaching methods. Finally, while digital education has many advantages, it's important to strike a balance. AI

and online platforms can't fully replace the in-person classroom experience, which is crucial for developing critical thinking and social interaction. Over-reliance on automation might limit students' ability to think independently. Larger universities with advanced digital infrastructure—like Harvard and MIT—often benefit the most from these tools, while smaller institutions may struggle to keep up. A hybrid approach that combines technology with traditional teaching methods could provide the best learning experience for students.

Conclusion: The Future of Education and Rankings

The integration of digital technology into education has redefined teaching methodologies and global university competition. While AI, online learning, and data analytics enhance institutional performance, challenges such as unequal access, cybersecurity risks, and faculty adaptation must be addressed. To maximize the benefits of digital transformation, universities should:

- Invest in AI-driven learning systems for personalized education.
- Strengthen cybersecurity measures to protect academic data.
- Provide comprehensive faculty training for digital adaptation.
- Ensure equitable access to online learning opportunities.

When implemented effectively, digital transformation has the potential to enhance global rankings while fostering a more inclusive and innovative learning environment.

References

1. Georgia Tech. (2023). *Jill Watson: AI in Education*. Retrieved from [source]
2. Nanyang Technological University. (2023). *Building a Smart Campus for the Future*. Higher Education Review, 21(2), 67-82.
3. QS World University Rankings. (2024). *How Digitalization Affects University Performance*.

4. Times Higher Education. (2024). *The Role of Technology in Modern Universities*. Retrieved from
5. University of Michigan. (2022). *Predictive Analytics and Student Success*. Journal of Educational Technology, 19(4), 45-60.

THE DIGITAL TRANSFORMATION OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Abdurahmonova Masturaxon, student, FerSU
Jurayev Islom, teacher, FerSU

Annotation: The article explores contemporary trends in foreign language education within the framework of digitalization. It examines how digital technologies are transforming language learning processes, emphasizing innovative approaches such as online education, the integration of information technology, and the facilitation of cultural exchange. The author also addresses the influence of digitalization on global communication and intercultural interaction, while identifying the challenges and obstacles encountered by both students and educators. The study aims to investigate the evolution of foreign language education in the context of a digitized society through empirical research. This topic holds significant relevance today, as the digitalization of education plays a pivotal role in shaping the future of modern learning systems.

Key words: digitalization, information technology, online learning.

A trend signifies the general direction or pattern of change within a specific field. In this case, the "trend in the development of foreign language teaching within the context of information digitization" reflects the advancement of education through the integration of information technology. "The establishment of a digital environment in foreign language education involves a collection of resources designed to support educational activities, with key elements including digital data, processing, exchange, and analysis outcomes" [1]. The digitization of education significantly broadens the scope of students' knowledge. It is essential to

define objectives for creating a digital platform to effectively implement digital technologies and align technological capabilities with core educational goals.

This research seeks to examine the progression of foreign language education within the framework of digitalization and the contemporary information-driven society, utilizing empirical experimentation as a methodological approach.

To achieve this goal, the following tasks were set:

- Determine the essence and significance of digitalization in education, especially in the context of learning a foreign language.
- It is necessary to identify directions for the development of foreign language education in the context of digitalization.

Digitalization serves as a powerful tool for enhancing the efficiency of educational processes while minimizing costs. The scientific innovation of this study lies in its thorough and systematic examination of current trends in the digitalization of foreign language teaching within higher education institutions. The potential impact of this research extends to its ability to provide valuable insights that can guide future studies and advancements in the field of education.

As the job market undergoes transformation, foreign language training programmes are increasingly including specialised vocabulary and skills that are necessary for a successful career. The primary objective of integrating technology is to make the most of it to effectively achieve educational goals. The expected outcomes of digitalising education and the educational process are related to the identification and maximum use of opportunities. In the modern world, digitalisation has permeated all aspects of life, including education, and exerts a significant influence over the processes of teaching foreign languages. The following paragraphs present some ideas and arguments that may be employed when writing a research paper on this topic:

- Online education: With the development of the Internet and digital technologies, new opportunities for learning foreign languages have emerged. Online courses, mobile apps and language skills sharing platforms enable people to

learn languages more efficiently and conveniently by offering intensive courses using a variety of learning methods.

- Use of information technology: Modern methods of teaching foreign languages are increasingly based on the use of information technology. This allows you to create interactive learning materials.
- Cultural exchange: Thanks to the Internet, people from all over the world can communicate and share experiences with native speakers, which is an important element of learning a foreign language.

These ideas can become the basis for analyzing and discussing trends in the development of foreign language teaching in the context of digitalization. But I would like to consider the current topic “Development trends in teaching foreign languages in The contemporary educational landscape is characterised by a pressing need to develop the skills required to utilise digital technologies, media tools, website tools, web conferencing, wiki libraries, blogs, video recordings, audio podcasts and presentation tools [4].

A foreign language teacher is expected to possess a range of teaching methods and software that allows them to diversify educational material and conduct lessons at a creative level, as well as manage communicative activities in a foreign language. This includes the introduction of students to a virtual interactive foreign language environment, which gives them the illusion of being in the country of the language they are learning in the context of digitalisation of foreign language education. The formation of communicative competence in a foreign language through the use of digital learning technologies enables the reconstruction of the sociocultural context reflected in customs and lifestyle [5].

The differentiation of the utilisation of digital technologies in the teaching of a foreign language reveals that one of the objectives of teaching a foreign language is the formation of intercultural communicative competence, which ensures effective communication with native speakers. The primary objective of training future specialists is competitiveness. The utilisation of digital technologies in the field of foreign language education is of paramount importance, particularly in the

context of the formation of intercultural communicative competence. This encompasses not only the acquisition of linguistic knowledge and its effective utilisation, but also the adherence to the social norms of speech communication and the observance of the rules of speech behaviour. Consequently, the integration of digital educational technologies into the process of foreign language education serves to foster the development of highly qualified specialists with creative thinking, an active lifestyle and intercultural competence.

Bibliography

1. Alekseeva N. A., Fisunov P. A. Organization of the process of forming cognitive activity of students using modern information and mobile technologies // Issues of linguodidactics and intercultural communication in the context of modern research: collection. scientific Art. XI International scientific-practical conf. Cheboksary, 2019. pp. 85–89.
2. Skorobrenko I. A., Baronenko E. A. The role of information and communication technologies in the process of language training of future teachers // Informatization of education and methods of e-learning: materials of the III International. scientific conf. Krasnoyarsk: Siberian Federal University, Institute of Space and Information Technologies, 2019, pp. 310–315.
3. Dmitrenko T. A. Modern technologies for teaching a foreign language in the higher education system education: textbook. M., 2022. 164 p.
4. Dmitrenko T. A. Professional training of a foreign language teacher in a digital environment visas for language education // Foreign languages at school. 2021. No. 12. P. 42.

SUNʻIY INTELLEKT KELAJAGI VA NEMIS TILI TAʻLIMI

Tolibova Rayxona Umidjon qizi

**ADCHTI, Filologiya va tillarni oʻqitish:
nemis tili, 1-kurs talabasi**

Annotasiya:

Maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining nemis tili ta'limiga bo'lgan ta'sirini tahlil qilinadi. Shuningdek, nemis tilini o'qitish jarayonida sun'iy intellektning afzalliklari, imkoniyatlari va cheklovlari yoritiladi. Sun'iy intellektning kelajakdagi roliga oid istiqbollar ko'rib chiqiladi va o'qitish jarayonini optimallashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Su'niy intellekt, nemis tili, lug'at, til o'rganish, mobil dasturlar.

Sun'iy intellekt kelajagi va nemis tili ta'limi

Bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalari hayotning turli jabhalarida inqilobiy o'zgarishlarni olib kelmoqda. Ta'lim tizimi ham bundan mustasno emas. Nemis tili dunyoda keng qo'llaniladigan tillardan biri bo'lib, uning ta'limida innovatsion yondashuvlar tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Sun'iy intellekt texnologiyalarining til o'rganish jarayoniga qo'shgan hisssasi ayniqsa nemis tilini o'rganishda yangi imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Ushbu maqolada sun'iy intellektning nemis tili ta'limidagi o'rni, imkoniyatlari va cheklovlari haqida so'z yuritiladi.

Sun'iy intellekt texnologiyalari nemis tilini o'rganishni osonlashtirish va qiziqarli qilish uchun bir qator vositalarni taqdim etmoqda. Masalan, mashina tarjiması vositalari (Google Translate, DeepL) matnlarni tez va aniq tarjima qilish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, "Duolingo", "Babbel" va "Ibrat farzandlari" kabi platformalar foydalanuvchilarning o'quv darajasiga moslashtirilgan shaxsiy ta'lim dasturlarini taklif etadi.

Sun'iy intellekt yordamida ishlaydigan botlar esa til o'rganuvchilarga virtual suhbatdoshlarga ega bo'lish imkoniyatini taqdim etadi. Ular grammatik xatolarni aniqlash va takomillashtirishga yordam berish barobarida, o'quvchilar uchun tabiiy muloqot muhitini yaratadi. Til o'rganish jarayonida tabiiy muhitga ega bo'lish, esa jarayonni yanada osonroq va tezroq kechishiga asos bo'ladi.

Sun'iy intellekt texnologiyalari rivojlanishi bilan nemis tili ta'limida real vaqtda tarjima tizimlarining ahamiyati oshib bormoqda. Masalan, konferensiyalar, o'qituvchilarsiz suhbatlar yoki xalqaro uchrashuvlarda real vaqtda tilni tushunish imkoniyati yaratilmoqda. Virtual haqiqat va qo'shilgan haqiqat texnologiyalari esa o'quvchilarga nemis tilidagi muhitni simulyatsiya qilish imkonini beradi, bu esa o'quvchilarni tilni madaniy kontekstda chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Shunga qaramay, sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim sohasida to'liq o'rnini topishi uchun ayrim cheklovlar mavjud. Masalan, Sun'iy intelekt tilning madaniy va hissiy jihatlarini to'liq tushuna olmaydi. Nemis tili singari murakkab grammatikaga ega tillar uchun bu texnologiyalar ba'zan noaniqliklar keltirib

chiqarishi mumkin. Bundan tashqari, o'qituvchining insoniy jihatlaridan (motivatsiya, hissiy qo'llab-quvvatlash) butunlay voz kechib bo'lmaydi.

Sun'iy intellektning nemis tili ta'limidagi amaliy ilovalari

Sun'iy intellekt o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash va ularning o'quv jarayonini moslashtirish imkonini beradi. Masalan, Duolingo platformasi har bir foydalanuvchi uchun individual darslar yaratadi.

Nemis tili uchun maxsus moslashtirilgan ilovalar (Babbel, Lingvist) grammatikani o'rganishdan tortib, lug'at boyligini oshirishgacha yordam beradi.

Sun'iy intellekt ovoz tanib olish texnologiyalaridan foydalangan holda talaffuzni tekshiradi va to'g'ri variantlarni taklif qiladi. Speechling va Rosetta Stone kabi platformalar bunda eng samaralilaridan biri hisoblanadi.

Bu texnologiyalar ayniqsa, o'quvchilarni o'z talaffuzlarini mustaqil tekshirishga undaydi.

Nemis tilida muloqotni rivojlantirish uchun sun'iy intellekt yordamida ishlaydigan virtual suhbatdoshlar yaratildi. Masalan, ChatGPT kabi botlar foydalanuvchilarga real suhbat muhitini yaratadi. Lekin, tanganing boshqa tomoni ham bor, faqat sun'iy intellekt vositalariga tayanib qolish kerak emas. Sun'iy intellekt vositalari faqatgina qo'shimcha yordam berish uchun kerak.

botlar til o'rganishdagi motivatsiyani oshiradi va doimiy amaliyotni ta'minlaydi.

Google Lens va Microsoft Translator kabi vositalar real vaqtda nemis tilidagi matnni boshqa tillarga tarjima qiladi.

Ushbu texnologiyalar til o'rganish jarayonida kontekstni tushunishni osonlashtiradi.

Sun'iy intellekt tilni grammatika va so'zlar darajasida o'rgatadi, ammo madaniy kontekst va nutq nuanslarini yetarlicha anglab yetmaydi. Masalan, nemis tilida rasmiy va norasmiy muloqot uchun maxsus iboralar mavjud.

O'qituvchi bilan muloqot qilish til o'rganuvchilarning hissiy ko'nikmalarini rivojlantiradi, Sun'iy intellekt esa hissiy va ijtimoiy jihatlarni cheklangan darajada taqdim etadi.

Nemis tilining grammatikasi (masalan, rodlar , so'z tartibi) ba'zan sun'iy intellekt vositalari tomonidan noto'g'ri qayta ishlanishi mumkin.

O'zbekiston ta'lim tizimida sun'iy intellektni qo'llash imkoniyatlari

Raqamli platformalar yordamida nemis tili bo'yicha milliy o'quv dasturlarini boyitish imkoniyati mavjud. Sun'iy intellekt milliy darsliklarni interaktiv qilish uchun qo'llanilishi mumkin.

Nemis tilini o'rganishda o'zbek madaniyati va tilini solishtirish orqali o'quvchilarda qiziqish uyg'otish mumkin. Buning uchun sun'iy intellektga asoslangan moslashuvchan ta'lim tizimlari yaratilishi maqsadga muvofiqdir.

O'zbekistonda nemis tili o'qituvchilarini tayyorlashda Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanib, o'qituvchilarning bilim va ko'nikmalarini oshirish uchun resurslarni kengaytirish mumkin.

Sun'iy intellekt texnologiyalari nemis tili ta'limi uchun ulkan imkoniyatlar ochib berdi. Intensivlashtirilgan o'quv dasturlari, interaktiv mashg'ulotlar va real vaqtda tarjima tizimlari til o'rganishni yanada oson va samarali qilmoqda. Biroq, sun'iy intellekt texnologiyalarini o'qituvchilar tajribasi bilan uyg'unlashtirish, til o'rganuvchilarning ehtiyojlarini to'liq qondirish uchun zarur hisoblanadi. Kelajakda innovatsion yondashuvlar orqali sun'iy intellekt texnologiyalarining bu sohadagi hisssasi yanada kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Duolingo rasmiy blogi: "How AI Personalizes Language Learning for Millions."
2. Qurbonov, B. "Til o'qitishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish." Ta'lim va fan, 2020.
3. Xasanov, R. "Sun'iy intellekt va ta'limdagi innovatsiyalar." O'zbekistonda innovatsion ta'lim, 2022.
4. To'rayev, A. "Chet tillarni o'rganishda raqamli texnologiyalar." O'zbekiston ta'limi, 2021.

TA'LIMDAGI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA UNING GLOBAL REYTINGLARGA TA'SIRI

To'ychiyeva Rayxona
Andijon davlat chet tillari instituti
Ingliz filologiyasi, o'qitish metodikasi
va tarjimashunoslik fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli transformatsiyaning ta'lim tizimiga ta'siri tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini qulay va samarali qilishga yordam berayotgani, shuningdek, universitetlarning global reytinglardagi o'rnini oshirishga xizmat qilayotgani ta'kidlanadi. Sun'iy intellekt, bulutli hisoblash, katta ma'lumotlar tahlili va onlayn ta'lim platformalari kabi texnologiyalar ta'lim sifatini oshirishga yordam berishi haqida so'z yuritiladi.

Maqolada ta'lim sohasida raqamli transformatsiyaning dolzarbligi va kelajakdagi istiqbollari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Raqamli transformatsiya, ta'lim tizimi, onlayn ta'lim, sun'iy intellekt, masofaviy o'qitish, katta ma'lumotlar (Big Data), bulutli texnologiyalar, innovatsion ta'lim metodlar, global reytinglar, ilmiy tadqiqotlar, "Ibrat Farzandlari" platformasi, virtual sinflar, interaktiv ta'lim.

Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha jabhalariga kirib kelmoqda, shuningdek, ta'lim tizimi ham bu o'zgarishlardan chetda qolmayapti. Raqamli transformatsiya ta'lim jarayonini yanada samarali va qulay qilishga yordam bermoqda. Bu jarayon nafaqat o'quv jarayonini yengillashtirish, balki ta'lim muassasalarining global reytinglarda yuqori o'rinlarni egallashiga ham ta'sir qilmoqda.

Raqamli transformatsiya — ta'lim tizimining zamonaviy texnologiyalar yordamida takomillashish jarayonidir. Yangi texnologiyalar, masalan, sun'iy intellekt, bulutli hisoblash, katta ma'lumotlar (Big Data) va onlayn o'qitish platformalari, ta'limni yanada zamonaviy va interaktiv qilishga yordam beradi. Masofaviy ta'lim, virtual sinflar va onlayn kurslar imkoniyatlari bugungi kunda talabalar uchun dunyoning eng yaxshi universitetlariga kirish imkonini beradi.

Onlayn ta'lim platformalari, masalan, Coursera va edX, dunyoning turli mamlakatlaridagi talabalar uchun yuqori sifatli kurslarni taqdim etmoqda. Bu imkoniyatlar ta'lim olishni yanada erkinlashtiradi va talabalar uchun o'rganishni individual tarzda olib borishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, universitetlar va o'qituvchilar ham yangi texnologiyalarni o'z ta'lim tizimlariga joriy etmoqda, bu esa ta'lim sifatini oshiradi. Bunga misol sifatida "Ibrat Farzandlari" platformasini keltirishimiz mumkin. Onlayn ta'limning tez rivojlanishi bilan bir qatorda, O'zbekistonning "Ibrat farzandlari" platformasi xorijiy tillarni bepul o'rganishga imkon yaratib, ta'lim tizimida yangi bir qadam qo'yishga yordam bermoqda. Ushbu platforma yoshlar uchun mo'ljallangan bo'lib, ular uchun zamonaviy, interaktiv va o'qishning barcha bosqichlarini o'z ichiga olgan ta'lim resurslarini taqdim etadi.

"Ibrat farzandlari" platformasi onlayn ta'limning ajoyib namunasidir. Bu platforma xorijiy tillarni o'rganish imkoniyatlarini kengaytirish va ta'limni har bir yoshga yetkazish maqsadida tashkil etilgan. Foydalanuvchilar darslarni istalgan joydan va istalgan vaqtda bepul o'rganishlari mumkin. Platforma orqali o'quvchilar darslar, interaktiv viktorinalar, videomateriallar va boshqa ta'lim resurslaridan foydalanib, o'z bilimlarini yanada mustahkamlashadi. Shuningdek, "Ibrat farzandlari" platformasining o'ziga xosligi shundaki, u nafaqat onlayn darslar taqdim etadi, balki viloyatlarda maxsus ofislar va til marafonlari orqali ta'limni keng ommalashtiradi. Masalan, Samarqand, Xorazm va Surxondaryo viloyatlarida platformaning ofislari ochilgan bo'lib, ular yoshlarni zamonaviy ta'lim bilan ta'minlaydi. Bu esa o'z navbatida raqamli ta'limga bo'lgan talabni oshiradi va ta'limni yanada ommalashtiradi. Platformaning mobil ilovasi orqali darslarni o'rganish yanada osonlashadi. O'quvchilar har qanday joydan va vaqtdan qat'iy nazar o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu raqamli ta'limni yanada qulayroq va samarali qilishga xizmat qiladi. Ilova orqali o'quvchilar nafaqat darslarni tomosha qilishlari, balki viktorinalarda ishtirok etishlari va o'z bilimlarini mustahkamlashlari mumkin. Umuman olganda, "Ibrat farzandlari" platformasi onlayn ta'limning ajoyib namunasi sifatida yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlashga katta hissa qo'shadi. Masofaviy ta'limning afzalliklari nafaqat talabalar, balki universitetlar uchun ham muhimdir. Masofaviy ta'lim platformalarining imkoniyatlari orqali universitetlar o'z o'quv dasturlarini global miqyosda taqdim etishadi. Bu, o'z navbatida, universitetlarning global reytinglarida yuqori o'rinlarni egallashga yordam beradi. Masofaviy ta'limning keng tarqalishi talabalar uchun ilmiy tadqiqotlarga kirishish imkoniyatlarini kengaytiradi va ularga dunyoning eng yaxshi ilmiy markazlari bilan hamkorlik qilish imkonini beradi. Raqamli transformatsiyaning ta'limga bo'lgan ta'siri nafaqat shaharlarda, balki qishloq hududlarida ham ta'limni yanada rivojlantirishga yordam beradi. Bu platforma orqali xorijiy tillarni o'rganish imkoniyatlari yanada kengayadi va ta'lim olishdagi tengsizliklar kamayadi. Raqamli transformatsiyaning global reytinglarga ta'siri dunyo miqyosida oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi

raqobat har doim yuqori bo'lgan. Har bir universitet xalqaro reytinglarda o'z o'rnini mustahkamlash uchun barcha imkoniyatlardan foydalanishga harakat qiladi. Raqamli transformatsiya bu reytinglarni shakllantirishda muhim omilga aylanmoqda. Universitetlarning global reytinglarga kirishida bir nechta asosiy omillar bor:

1. Ilmiy tadqiqotlar. Ta'lim tizimida raqamli transformatsiya ilmiy tadqiqotlarni samarali olib borish imkoniyatlarini yaratadi. Sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar yordamida ilmiy izlanishlar tez va samarali tarzda amalga oshiriladi. Tadqiqotchilar uchun raqamli vositalar nafaqat ish samaradorligini oshiradi, balki yangi, ilg'or bilimlarni yaratishga ham imkon beradi.

2. Masofaviy ta'lim imkoniyatlari. Masofaviy ta'lim imkoniyatlari kengaygan sari, universitetlar xalqaro miqyosda talabalar va o'qituvchilar bilan hamkorlik qilishni osonlashtiradi. Masofaviy kurslar va onlayn darslar orqali universitetlar o'zlarini butun dunyoga tanitadi, bu esa ularning reytinglarida sezilarli o'zgarishlarga olib keladi.

3. Talabalar bilimiga ta'sir. Raqamli texnologiyalar yordamida ta'lim jarayoni individual yondashuvni taqdim etadi. Har bir talaba o'z shaxsiy ehtiyojlariga mos o'quv dasturini tanlash imkoniga ega bo'ladi. Bu esa talabalar bilim darajasini oshirishga va universitetlar reytinglarida yuqori o'rinlarni egallashga yordam beradi.

4. Innovatsion ta'lim metodlari. Raqamli texnologiyalar yangi ta'lim metodlarini joriy etishda yordam beradi. Virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va o'yin asosidagi o'qish metodlari talabalar uchun yanada qiziqarli va samarali bo'lishi mumkin. Bu yondashuvlar ta'lim jarayonining sifatini oshiradi va universitetlarning xalqaro reytingdagi o'rnini mustahkamlaydi.

Raqamli transformatsiya ta'lim tizimini tubdan o'zgartirib, uning yanada innovatsion, interaktiv va samarali bo'lishiga yo'l ochmoqda. Raqamli texnologiyalar tufayli ta'lim jarayoni yanada qulaylashib, masofaviy ta'lim va onlayn resurslar keng imkoniyatlar taqdim etmoqda. Dunyo bo'ylab yetakchi universitetlar va ta'lim muassasalari raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali

global reytinglarda o'z o'rnini mustahkamlashga harakat qilmoqda. O'zbekistonda ham raqamli transformatsiya jadal rivojlanmoqda. Masalan, "Ibrat farzandlari" kabi platformalar ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirib, xorijiy tillarni o'rganishda zamonaviy usullarni joriy etmoqda. Bunday platformalar nafaqat shahar aholisi, balki chekka hududlardagi yoshlar uchun ham ta'lim olish imkoniyatini oshiradi. Kelajakda ta'lim sohasidagi raqamli transformatsiya yanada rivojlanib, sun'iy intellekt, virtual haqiqat va avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida yanada yuqori samaradorlikka erishishi kutilmoqda. Bu esa global ta'lim reytinglariga ham bevosita ta'sir qiladi. Xulosa qilib aytganda, raqamli transformatsiya ta'lim tizimini innovatsion yo'nalishda rivojlantirib, uni yanada inklyuziv va sifatli qilishga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Ta'limda raqamli transformatsiyasini amalga oshirish". (2023). International Journal of Advanced Research in Technology and Engineering Sciences.
2. "Ma'lumotlar tahlili va raqamli transformatsiya". (n.d.). Arizona State University.
3. "Raqamli transformatsiya konsepsiyalari va ularning ahamiyati". (2023). ResearchGate.
4. "Raqamli texnologiyalarning Yangi O'zbekiston rivojiga ta'siri". (2022).
5. "Ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish". (2023).
6. "O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim". (2024).

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI.

Nazarboyeva Shaxina Baxtiyorovna O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti 2-kurs nemis filologiyasi ta'lim yo'nalishi talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada xorijiy tillarni o'qitishda raqamli ta'lim texnologiyalarini qo'llash, chet tilini o'rgatish hamda o'qitishda mazkur texnologiyaning didaktik imkoniyatlari ko'rsatilgan.

Kalit soʻzlar: raqamli texnologiya, xorijiy til, oʻqitish, oʻrgatish, texnika.

Аннотация. В данной работе показаны дидактические возможности данной технологии при применении цифровых образовательных технологий в преподавании иностранных языков, изучении речи и педагогической деятельности.

Ключевые слова: цифровые технологии, иностранный язык, преподавание иностранного языка, техника.

Abstract. This paper shows the didactic capabilities of this technology when using digital educational technologies in teaching foreign languages, studying speech and pedagogical activities.

Keywords: digital technologies, foreign language, teaching foreign language

Oʻzbekiston taʼlim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar zamirida umumiy, professional va oliy taʼlim tizimidagi mavjud tartiblarga keskin oʻzgarishlar kiritilishi maʼlum boʻlib qoldi. Bu oʻzgarishlar zamon talabiga mos, yangi raqamli texnologiyalarini taʼlim tizimiga tatbiq etish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Interfaol metodlarini taʼlim tizimiga tobora chuqur kirib kelishi, maʼlumotlarni uzatishdan tortib, qabul qilish, oʻquv-metodik jarayonlarni axbortlashtirish, nazorat qilish, modellashtirish, taʼlim jarayonini tashkil etish hamda tartibga solishning innovatsion usuli - oʻquvchilarda mustaqil ishlash koʻnikmalarini shakllantirish, bunda taʼlim jarayoni ishtirokchilarinig axborot kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Raqamli taʼlim texnologiyalar – taʼlim jarayonini zamonaviy usulda tashkil etish texnologiyasidir.

Taʼlim jarayonida uning oʻziga xos boʻlgan 4 komponentini ajratib koʻrsatish mumkin: faollikni oshirish, guruhlarda ishlash, oʻzaro hamkorlikdagi harakat va ekspert bilan teskari aloqa taʼsiri. Biroq, koʻp hollarda oʻqituvchilar

ta'lim jarayonini reja asosida amalga oshirishda texnologiyalar taqschiligiga duch keladi. Masalan, interaktiv doska va proyektorlar bilan cheklanishga majbur bo'lishadi. Notbuk, netbuk va plenshetlar bilan jihozlangan auditoriya hozirlab qo'yilgan bo'lsa, unda siz omadli ekansiz! Ushbu ikkala holatda ham pedagog ta'lim jarayonida texnologiyalardan foydalanishi mumkin. Bugungi kunda kompyuterli auditoriyani oldindan band qilish, foydalanish masalasini oldindan rejalashtirish odatga aylanib ulgurdi.

A'anaviy ta'lim metodlaridan bezigan talabalarning xorijiy tillarni o'rganishlari, mashg'ulotlarda kompyuter texnologiyalaridan unumli foydalanish, ularda motivatsiyani kuchaytirishga yordam beradi. Siz foydalanishingiz mumkin bo'lgan smartfon yoki boshqa mobil qurilmalar har bir talabada mavjuddir. O'qituvchi sa'iy - harakati bilan talabalarga ular ega bo'lgan texnikalardan foydalanib, xorijiy til o'rganish mashqlarini ko'rsatib bersa, talabalardagi qiziqish yanada oshadi. Shu bilan birga o'qituvchi harakatlari o'quvchilar tomondan qadrlanadi.

Texnologiyalarni ta'lim tizimiga integratsiyasini ta'minlash usullaridan biri bu nemis tilini o'rganish jarayonidagi aralash yondashuvda yoqqol namoyon bo'ladi. Aralash ta'lim bu til kurslari bo'lib, unda auditoriyada yuzma-yuz muloqotga kirishiladi va texnologiyadan foydalanish boshlandi. Ammo, buni aniqlashtirish kerak, talabalar bevosita auditorida ishlashadimi? Yoki uyda?. Pedagoglarning aksariyati sinf xonasida bevosita muloqotga kirishish jarayoni bilan onlayn kurslarini muvofiqlashtirib, aralash ta'lim usuli tashkil etadi(90 % onlayn; 10 % oflayn), bu jarayonni to'g'ri talqin etish kerak bo'ladi ya'ni, oflayn ta'lim jarayoniga onlayn ta'lim qo'shilgan deb hisoblash maqsadga muvofiq. Bu turdagi aralash usulni muvoffiqiyatli tatbiq etshning o'qituvchi uchun manfaatli jihati bu ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsion texnologiyalarni joriy qilish va foydalanishda ko'zga tashlanadi. Bunda barcha shartlar majmui o'zini namoyon etadi, pedagog, o'quvchi hamda ommaviy axborot va kommunikatsiya vositalari o'rtasidagi o'zaro o'quv axborot aloqalarini shakllantiradi hamda rivojlantiradi.

Shuningdek, ta'lim muhitida fan komponentlarining ortishi hisobiga bilish faolligi shakllanadi. Buning uchun: axborot resurslari bilan ishlashda, axborot va kommunikatsiya texnologiyalardan interaktiv vosita sifatida foydalanishda; interaktiv axborot va kommunikatsiya vositalari bilan o'zaro aloqani, axborot bilish subyekti sifatda muloqot va aloqani ta'minlash; interaktiv axborot ta'siri foydalanuvchi va fan obyekti muhitidagi o'zaro aloqasi, fan xususiyatiga mos qonuniy talablarni aks etishi lozim. Axborot kommunikatsiya vositalari bilan tashkil etilgan ta'lim jarayoni quyidagi omillar bilan ajralib turadi: foydalanuvchilarga axborotli o'zaro ta'sir o'tkazish (ta'lim doirasidagi jarayonda), o'rnagilayotgan obyektni ekranda namoyish etish, kuzatish yoki voqelikka ta'sir ko'rsatish, ta'lim syujeti, darslarni axborot ta'limiy ba'za resurslaridan foydalanib o'tkazish va rivojlantirish, texnologiyani ta'lim jarayoniga joriy qilish sharoitida, fan xususiyatlari talablaridan kelib chiqish lozim bo'ladi.

Ko'pincha xorijiy tillarni o'qitish jarayoniga texnologiyalarini integratsiya etishda ba'zi qiyinchiliklarga duch kelinadi. Shu o'rinda haqli savol tug'ililadi, agar shunday holatlar kuzatiganida o'qituvchi qanday yo'l tutishi kerak? O'qituvchi odatda texnologiyadan foydalanishni o'zining muqobil metodi sifatida qaraydi, chunki texnologiyadan foydalanishda kutilmaganda texnikalarni ishdan chiqib qolishi mumkin, oqibatda reja barbod bo'ladi. Biroq, ushbu ishda gap bu haqda emas, balki bevosita axborot texnologiyalarini ta'lim dasturlariga integratsiya qilish borasida boradi.

Gramatikani raqamli axborotlardan foydalanib o'qitish. Ko'pchilik kundalik turmushda mavjud texnologiyalardan foydalangan holda o'zining gramatik bilimlarini nazorat qiladi va matn yozish texnikasidan foydalanadi.

Masalan saytlar, avtomatik tarjima qiluvchi dastur va instrumentlar, matnni qayta ishlashga mo'ljallangan dasturlar (matnni imlovi yoki gramatik tekshirishga mo'ljallangan), Google dan olgan natijalarni solishtirish, Googlefight sahifasidan foydalanish va boshqalar. Mazkur texnologiya til o'rganish va kundalik turmush uchun foydalidir.

Raqamli texnologiyalardan foydalangan holda ta'limni audiolashtirish. Ushbu texnologiyadan til o'rganishda foydalanish bir necha o'n yillar oldin boshlangan. Linguaphone-da 1 va gramofonda ishlab chiqarilgan mum rolidlari, CD-disklardagi raqamli yozuvlarni misol qilish kifoya bo'lsa kerak. Lekin, til o'rganshdagi inqilob internetning paydo bo'lishi bilan sodir bo'ldi, ya'ni internet sahifasida turli audio manbalari yaratildi.

Texnikadan to'g'ri foydalanish o'qituvchi va o'quvchilarga hayotda og'zachi so'zlashuvni to'g'ri tushinish imkoniyatini beradi. Audiolashtirish – faol jarayon, tinglovchilar audio va video vizual shaklda yetkazilyotgan manbalarni tanlashadi va axborotlarni interpretatsiya qiladilar, maqsad nima sodir bo'lmoqda yoki so'zlovchi nimani yetkazshga harakat qiladi shuni aniqlash. Ammo tinglashni o'zlashtirish murakkab, natijalar qiyinchilik bilan namoyon bo'ladi. Raqamli texnologiyalar nimaga yordam beradi? Shunday qarash bor, asosiy maqsad auditoriyada mashg'ulot, tinglash bilan motivatsiyani saqlab qolish. O'qituvchi o'quvchilarga vazifa berib ularni jarayonga jalb etish bilan axborot texnologiyaning afzalliklarinni ko'rsatib bera oladi.

Yutub sahifasida ko'plab autent videolar mavjud bo'lib, ular ta'lim jarayonini audiolashtirish ko'nikmalari shakllantirishga ko'maklashadi. Internetdan tashqari turli ovozli qurilmalar (Uyali aloqa vositasi va MP3 pleyerlar)dan yozish uchun foydalanish, o'qituvchi va o'quvchilarni tanishtirish, telefon vositasidan unumli foydalanish mumkin bo'ladi.

Dunyo tajribasida raqamli texnologiyalardan foydalanishning samarasi uni ta'lim jarayonida faol jalb etishni ta'minladi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'lim jarayonini takomillashtirish, o'quvchilar motivatsiyasini oshirish, ta'limning natijadorligini ta'minash, tarmoqlararo muloqot qilish, hamkorlikdagi loyihalarni amalga oshirish, ta'lim jarayonini tashkil etish va boshqarishni takomillashtirish muammolarini yechishga yordam beradi. Bu esa shubhasiz, innovatsion iqtisodiyot va zamonaviy jamiyatni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Берулава Г.А., Берулава М.Н. Методологические основы развития системы высшего образования в информационном обществе и личности в информационном образовательном пространстве // Педагогика. 2010. № 4. С. 11–18.
2. Назарова Н.Б., Мохова О.Л. Новые информационные технологии в обучении иностранным языкам // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 3; URL: <http://scienceeducation.ru/ru/article/view?id=24564> (дата обращения: 14.12.2019).
3. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е.С. Полат // М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с – ISBN 5-7695-0811-6, 2001.
4. Раицкая Л.К. Сущность и формирование иноязычной информационной компетенции в высшей школе // Вестник МГУ. Сер. 20. Педагогическое образование. 2010. № 2. С. 28–35.
5. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования (психологопедагогический и технологический аспекты). М.: ИИО РАО, 2008.
6. Роберт И.В. Толкование слов и словосочетаний понятийного аппарата информатизации образования // Информатика и образование. 2004. № 5. С. 22–29.
7. Сысоев В.П. Основные направления информатизации языкового Международная научно-практическая конференция 102 образования // Вестник МГГУ им. М.А. Шолохова. Сер. «Филологические науки». 2013. № 4. С. 83–95.
8. Тестов В.А. Информационное общество: переход к новой парадигме в образовании // Педагогика. 2012. № 4. С. 3–10.

III. SHO‘BA
TA’LIM JARAYONLARIDA
TADQIQOT VA INNOVATSIYALARNI
INTEGRATSIYA QILISH.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГИПЕРБОЛИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКАХ

Г.М. Хошимов, доктор филологических наук, профессор (АГИИЯ)

Концепт «гипербола», являясь одним из стилистических концептов, характеризуется универсальной природой и служит важным вербальным средством реализации коммуникативно-прагматической интенции носителей того или иного языка путем гиперболизации характеристики предметов или явлений в объективном мире (сравните: I told you a thousand times not to go there alone - Мен сенга ерг елесепиз борма деб минг марта айтдим - Я тебе тысячу раз говорил не ходить туда одному).

«Концептуальная семантика гиперболы» (КСГ) является лингвокогнитивным явлением, присущим для концептосферы и соответственно тому для лингвосферы всех носителей языка, а такое положение дел предполагает наличие специальных вербализаторов в каждом языке. На основе результатов сопоставительно-типологических наблюдений за техникой, средствами и способами вербализации КСГ в английском языке (репрезентирующем язык аналитического строя с базовым порядком SVO в предложении) и киргизском (репрезентирующем язык агглютинативного строя с базовым порядком слов SOV в предложении) нами установлены следующие типы инвариантных языковых единиц, системно вербализирующих КСГ: 1) фонеморфема; 2) морфема; 3) лексема; 4) синтаксема: а) фразема; б) сентенсема; 5) «фразеоема»³³; 6) текстема, 7) паралингвема³⁴. Типы и подтипы таких отдельно взятых вербальных и невербальных средств составляют своеобразные лингвокогнитивные микрополя, а их межъязысная система целиком образует макрополе вербализаторов КСГ, репрезентированных единицами всех существующих уровней языковой иерархии. При этом сентенсемы составляют ядро макрополя, лексемы - его доминанту, а остальные конституенты - периферию данного поля³⁵. Вышеперечисленные гиперболические средства в языках широко употребляются в повседневной коммуникации носителей языков, реализуя наряду своих различных лингвопрагматических, лингвокультурологических

³³ Хошимов Г.М., Комилова Н. Турли тизимли тилларда "гендер" концепти ва уни воқелантирувчи воситалар майдонининг қиёсий тадқиқи//FarDU. Ilmiy xabarlar – Научный вестник.ФерГУ, 2020/№3. - 144-149 б..

³⁴ Osha joyda

³⁵ Osha joyda

функций и лингвостилистическую функцию как лингвостилем, что и требует их системного рассмотрения и изучения.

Главная цель любого лингвостилистического анализа языковых единиц, в частности гиперболических средств – «гиперболем»³⁶, заключается в разыскании тончайших смысловых нюансов отдельных выразительных элементов языка (Э. Азнаурова, И. Арнольд, О. Ахманова, В. Виноградов, И. Гальперин, А. Ефимов, В. Жирмунский, Ю. Лотман, Н. Разинкина, D. Darbyshire, H. Read, N. Enkvist, R. Gunter, D. Crystal)³⁷.

Средством достижения такой цели является семантико-стилистический метод, основанный на соблюдении принципа координации общего (языкового) и отдельного (индивидуального) при этом важно учитывать отступление от языковых стандартов.

Стилистические средства разделяются на два основных типа:

- 1) узуальные (языковые, традиционные);
- 2) индивидуально-авторские.

Ни один крупный художник слова или знаток языка не может обойтись без использования вышеуказанных типов гиперболем, которые объективируются вышеуказанными типами вербализаторов в силу их функционирования в статусе ядерных, доминантных или периферийных конститuentов лингвогиперболического поля. Как отмечает Ю. Лотман (1972), «не только удаление от естественных норм языка, но и приближение к ним может быть источником художественного эффекта»³⁸.

Узуальные стилистические средства, такие как «гиперболемы», выраженные местоименными прилагательными и наречиями, подчеркивают субъективность оценки и свидетельствуют о взволнованном эмоциональном состоянии героев. Однако узуальные гиперболемы в силу своей «стертости» нуждаются в дополнительном усилении экспрессивности. Мастерство

³⁶ О гиперболе см.: Хошимов Г.М., Абдурахимова Ф. Турли тизимли тилларда антигиперболяннг лингвостилистик мақоми // Kognitiv tilshunoslik va filologiyaning dolzarb masalalari. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari, Farg'ona- 2017, 92-95

³⁷ Азнаурова Э. С. "Очерки по стилистике слова. Ташкент, 1973.; Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. Л., 1973.; Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М., 1966.; Виноградов В. В. Стилистика, теория поэтической речи, поэтика. М., 1963.; Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. М., 1958.; Ефимов А. И. Стилистика художественной речи. Изд. МГУ, изд. 2-е, 1961.; Жирмунский В. М. Опыт стилистической интерпретации стихотворения Гёте. – В сб.: Вопросы германской филологии, изд. ЛГУ, 1969; Лотман Ю.М. Структура художественного текста. М., «Искусство», 1970.; Разинкина Н. М. Стилистика английской научной речи. М., «Наука», 1972; Darbyshire, A. E. A Grammar of Style. Ldn, 1971; Crystal D. and Davy D. Investigating English Style. Longmans, Ldn, 1969; Enkvist, N. E. Linguistic Stylistics. Mouton, the Hague, 1973; Gunter, R., Structure and Style in Poems. "Style", vol. 1, No. 2, 1967; Read, H.. English Prose Style. Ldn, 1963;.

³⁸ Лотман Ю.М. Структура художественного текста. М., «Искусство», 1970;.

художника слова заключается в умении употреблять вспомогательные средства актуализации узуальных гиперболам.

Выразительность речи, текста или его отдельного элемента часто связана с нестандартностью структуры и содержания выразительных средств языка. Для узуальных гиперболам необходимо определенное актуализирование, например:

в английском :

For only last night, as they whispered,

I bought my own eyes to bear on her so that I thought could I keep them one half minute fixed, she would fall shriveled: she fell not; yet this does it all. (R. Browning).

в киргизском:

Обонун баарын чан солды,

Асмандан кунду коро албай,

Адамдын баары тан колды. (Манас)

Постпозиция местоименного прилагательного «all» в английском и «баары» в киргизском языках разрушает автоматизм восприятия и способствует созданию определенного **эмоционального воздействия**. Актуализация гиперболической семантики узуальных средств, таких как наречия «for ever» и "дайыма", также способствует синтаксическому обособлению.

Усиление гиперболического значения узуальных средств достигается через **повторение** и перенос части семантической фразы:

в английском:

We have met them all;- all who have never seen ups and downs of this life... (Longfellow)

в киргизском:

Сен корган жигиттер баары,

Баары кетти кол боюга (Из газеты)

Таким образом, гиперболическая семантика в большинстве случаев семантически подкрепляется восклицательными предложениями и интонационно незавершёнными высказываниями. Таким образом, простота

реализации приемов выдвижения гиперболемы в поэтических и прозаических произведениях не отрицает выразительности их применения.

Поиск средств усиления гиперболической образности требует исследования таких средств в произведениях художников слова и носителей языка и включает в себя обновление - модернизацию общеизвестных фразеологизмов, например:

в английском :

Here, where the world is quiet;

Here, where all trouble seems dead winds and spent waves riot.

In doubtful dream of dreams;

I watch the green field of growing

For reaping folk and sowing,

For harvest time and mowing

A sleepy world of streams; (A.Swinburne, The Garden of Proserpine, An anthology. p.39)

Endless world in which you say

You live, you think of things like this. (R. Graves, Warning to Children, An Anthology...p.115).

From the fixed place of Heaven she saw

Time like a pulse shake fierce

Though all the worlds,

Her gaze still strove within the gulf to pierce..... (D. Rosetti, The Blessed Damozel, An Anthology... p. 26).

Have I not prayed in Heaven?- on earth,

Lord, Lord has he not prayed? (D. Rosetti, The Blessed Damozel, An anthology... p. 28).

в киргизском:

Асманды антарып, кокту контаруп жатасын (Кыргызча-орусча создук,75 б.)

Бизге деген асманын таштап жиберсин! (Кыргызча-орусча создук,75 б.)

Османын болса, таштап жибер! (Кыргызча-орусча создук, 75 б.)

Ай-асманга жол салып, чамдаган элди каракчи! (Кыргызча-орусча создук, 75 б.)

1. Буткул дуйна бизди карайт. (Кыргызча-орусча создук, б..342)
, 359 б.)

Дуйна ишинен камаарабаган, дуйна менен иши жок (Орусча-кыргызча создук, 359 б.)

Идиостиль и идиолект художника слова проявляются в взаимодействии гиперболических метафор, сравнений, эпитетов и других тропов, создавая уникальный стиль.

Гиперболическая метафора в поэтических и прозаических произведениях часто сопровождается гиперболическим сравнением, что способствует созданию яркого и развернутого художественного образа, увеличивая его экспрессию.

Экспрессивность гиперболического эпитета усиливается благодаря созданию цепочки эпитетов. Сцепление и смысловое воздействие эпитетов формируют психологический текст, в котором относительная нейтральность начальных эпитетов трансформируется в психологическую гиперboleму, семантически окрашивающую завершающий ударный эпитет:

в английском:

Then each applied to each that fatal knife,
Deep questioning, which probes to endless dole.
Ah? What a dusty answer gets the soul,
When hot for certainties in this our life! (G. Meredith, *Modern Love*, An
Anthology Modern Love Poetry, p.24)

в киргизском:

Короз моюн, кобул кол,
Атанын сонуну сулуу бол!
Талабы журттан болунган
Жуткан кызыл кымызи
Тамагынан корунган (Манас, II китеп, 36 б.).

Стремление писателя или носителя языка к повышенной образности своей речи объясняет объединение характеристик одного денотата несколькими гиперболами, которые конкретизируют, дополняют и усиливают значение друг друга, одновременно углубляя представление о денотате.

Таким образом, в языках описанные выше особенности построения гиперболемы, их стилистические особенности и возможности отражают специфику индивидуальной творческой манеры писателя или компетентности носителя языка в использовании различных гиперболических средств, что свидетельствует об особенностях идиолекта, а также об индивидуальных чертах идиостиля писателя или носителя языка. Наличие гиперболических средств в языках показывает, что существуют и функционируют в повседневной коммуникации целая система вербализаторов стилистического концепта «гипербола», образующие его лингвокогнитивное поле (начиная с фономорфем и кончая текстами, включая и паралингвемы), которые наделены способностью и функцией объективировать гиперболизированную семантику в целях достижения адекватного воздействия адресантом на адресанта в вербализации своей коммуникативно-прагматической интенции в ожидании желаемой реакции от последнего.

Суммируя вышеизложенное, следует отметить, что гиперболические средства вербализации универсального стилистического концепта «гипербола» в английском и киргизском языках обнаруживают определенные изоморфные и алломорфные свойства, при этом первые из них объясняются совпадением их глубинных (семантических) структур, в то время как вторые вызваны тем, что их поверхностная структура строится в строгом соответствии с действующими их структурными моделями (английского как языка аналитического типа с базовым порядком слов SVO и киргизского как языка агглютинативного типа с базовым порядком слов SOV в предложении). При решении транслатологических и лингводидактических проблем целесообразен строгий учет как изоморфных, так и алломорфных особенностей существующих типов вербализаторов концепта «гипербола» в сопоставляемых языках.

Список использованной литературы

1. Азнаурова Э. С. Очерки по стилистике слова. Ташкент, 1973. -156 с.
 2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. Л., 1973.- 326 с.
 3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М., 1966.- 606 с.
 4. Виноградов В. В. Стилистика, теория поэтической речи, поэтика. М., 1963. -164с.
- Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. М., 1958.-110 с.

5. Ефимов А. И. Стилистика художественной речи. Изд. МГУ, изд. 2-е, 1961.- 147 с.
6. Жирмунский В. М. Опыт стилистической интерпретации стихотворения Гёте. – В сб.: Вопросы германской филологии, изд. ЛГУ, 1969.- С.54-61.
7. Кыргызча-орусча создук. - М., 1957. - 571 б.
8. Лотман Ю..М. Структура художественного текста.- М.: Искусство, 1970. – 146 с.
9. Разинкина Н. М. Стилистика английской научной речи. М.:Наука», 1972.- 135 с.
- 10.Хошимов Г.М., Абдурахимова Ф.Турли тизимли тилларда антигиперболалинг лингвостилистик мақоми // Kognitiv tilshunoslik va filologiyaning dolzarb masalalari. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari, Farg'ona, 2017. – Б. 92-95.
- 11.Хошимов Ғ.М., Комилова Н. Турли тизимли тилларда “гендер” концепти ва уни воқелантирувчи воситалар майдонининг қиёсий тадқиқи//FarDU. Ilmiy xabarlar – Научный вестник.ФерГУ, 2020/№3. - 144-149 б.
- 12.Galperin I.R.Stylistics. second edition, revised издательство: М.: Высшая школа, 1977 г.-334 с.
- 13.Darbyshire, A. E. A Grammar of Style. Ldn, 1971. 334 p.
- 14.Crystal D. and Davy D. Investigating English Style. Longmans, Ldn, 1969. - 457 p.
- 15.Enkvist, N. E. Linguistic S'tylistics. Mouton, the Hague, 1973.- 246 p.
- 16.Gunter R. Structure and Style in Poems. "Style", vol. 1, No. 2, 1967.- P.124-130 p.
- 17.Read H. English Prose Style. Ldn, 1963.- 218 p.

INGLIZ TILIDA TO‘SIQSIZLIK KONSEPTINI EKSPLITSIT VA IMPLITSIT OBYEKTIVLASHTIRUVCHI LEKSIK VOSITALAR TAHLILI

M.A.Abdualiyev

ADChTI, Filologiya fanlari doktori, professor
E-manzil: muhammadjonabduvaliyev70@gmail.com

A.S.Hojiyev

ADChTI, Filologiya va tillarni o‘qitish (ingliz tili) ta’lim yonalishi 101-guruh
talabasi

Tashqi va ichki olamdagi to‘siqsizlik munosabatlari dastlab leksik sath birligi leksema (jonli nutqda so‘z) orqali o‘z nominatsiyasiga ega bo‘lgan. Aniqroq

qilib aytadigan bo'lsak, tahlillar to'siqsizlik konsepti uning nomini to'g'ridan-to'g'ri ifodalovchi so'z - reprezentant yoki unga teng maqomga ega sinonimlar orqali emas, balki yasama tarkibli leksemalar orqali ifodalanligiga guvoh bo'ldik. Masalan, ushbu konsept ingliz tilida concession, o'zbek tilida to'siqsizlik, monesizlik, rus tilida уступительность, уступка deb nom olgan.

Vebsterning uchinchi xalqaro lug'atida³⁹ concession leksemasi quyidagi talqinlarga ega: 1. a. **yon berish xatti-harakati**, misoli yoki bosim, shikoyat, talab yoki iltimosga ko'ra kechish, bahridan o'tish (At my age I'll make no concession to style); b. **Munozara, bahsda ilgari surilgan talabni qabul qilish**; ayniqsa: bahsli masalaga o'zi xohlab ko'nmoq; 2. **Ruxsat berilgan, kechib berilgan narsa**: nimanidir olish uchun berilgan tilxat, ruxsat (ijozat) berish: muruvvat, hadya, tortiq: a) davlat tomonidan ko'rsatilgan xizmatlar yoki foydalanish uchun tortiq etilgan yer yoki boshqa mulk, xususan, xitoy bitimlarida port yoki boshqa savdo markazining xorijiy davlatga daxlsizligi va o'zini o'zi boshqarish huquqini beruvchi hujjat; b) odatda maxsus faoliyatlar orqali foyda topish huquqi (a concession to build a canal); d) bino va inshootlar yoki ularning ma'lum faoliyatlar yuritish uchun ajratilgan, ijaraga berilgan qismi (It was reported that some of the concessions at the fair were not honest); e) mahsulotlarning bugungi kundagi narxlarining qisqarishi (price concession).

A.Madvaliyev tahriri ostida nashr etilgan "O'zbek tilining izohli lug'ati"⁴⁰da to'siq (ot); to'sikli (sifat), to'siqlik (ot) leksemalari qatorida to'siqsiz (sifat) leksemasining to'silmagan, ochiq va hech qanday qarshiliksiz, monesiz ma'nolari o'z aksini topgan bo'lsa, S.I.Ojegov va N.Yu.Shvedovlar⁴¹ning "Rus tili izohli lug'ati"da bu bo'yicha quyidagilar aytilgan:

1. Kimgadir nimanidir. Kimningdir foydasiga o'zi xohlab rad etmoq. Уступить место (joy bermoq). Уступить дорогу (o'zini chetga olmoq); shuning-

³⁹ Webster's Third New International Dictionary, Unabridged, 1993. – P. 470.

⁴⁰ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Т ҳарфи. 5 жилдли / А.Мадвалиев таҳр. ост. – Тошкент: "O'zbekiston nashriyoti" davlat unitar korxonasi. 2020. – Б. 93.

⁴¹ Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. 4-е издание – М.: ООО "А ТЕМП", 2020. – С. 808.

dek, ko'chma ma'noda) *Уступить свои позиции* (ko'chma: отступить (chekinmoq ma'nosida);

2. Kimgadir nimadadir biron kishi, biron narsaga rozi bo'lmoq, itoat qilmoq. *Уступить в споре* (bahsli holatlarda yon bermoq).

3. Kimgadir nimadadir, kimdandir nimadandir biron bir munosabatda past kelmoq. *Он никому не уступит в храбрости*;

4. Kimgadir nimanidir sotmoq yoki sotayotib arzonga bermoq (so'zl.). *Дешево уступить вещь*; уступка, -и, ж.1. уступить ga qarang; 2. Biron kishining foydasiga biron narsadan voz kechmoq. *Пойти на уступку*. 3. Ko'chma murosa, yon beruvchi qaror; biron narsada kuchsizlanish: Никаких уступок против своих убеждений. 4. Belgilangan narxlardan chegirish (so'zl.). Продать с уступкой, уступчивый, -ая, -ое; -ив ж. egiluvchanlik, bukiluvchanlik kabi ma'nolari qayd etilgan. Yuqoridagi hol o'zbek tilida to'siqsizlik leksemasi mavjud emas yoki u monosem leksema degan fikrni anglatmaydi. O'zbek tili materiallari tahliliga tayangan holda to'siqsizlik leksemasi quyidagi integral va differensial semalar yig'indisidan iborat deb o'ylaymiz: 1) **yon berish** (ko'nish, rozi bo'lish) xatti-harakati yoki holati; 2) **biron ish-harakatni bajarishga yoki ma'lum holatga tushishga ruxsat (izn) berish**; 3) **biron narsadan voz kechish**, bahridan o'tish (xohlab yoki talab va istaklarga ko'ra); 4) **to'silmaganlik, ochiqlik** (hovli, yo'l va boshqalar); 5) **monesizlik, qarshilik qilmaslik**, to'sqin bo'lmaslik; 6) **bahsli masalalarda past kelish**, murosa; 7) **kimdir biron narsaga egalik qilishiga ruxsat berish**; 8) **o'yin, saylov va boshqalarda** yutqazganligini tan olish, yengilish; 9) **chegirma bilan sotish**, belgilangan narxni o'tib berish.

Bundan shunday xulosa qilish mumkinki, to'siqsizlik konseptininng ayni paytdagi lisoniy manzarasi, nominatsiyasi ichki va tashqi olamdagi predmet va hodisalar o'rtasida kuzatiladigan munosabatlarni nomlash barobarida, bunday munosabatlar orasidagi differensial semalarni ham voqelantirib keladi. Ushbu nomema semalari ma'lum muloqot kontekstlari va nutqiy vaziyatlarda reallashadi. Konseptning yuqorida sanab o'tilgan semalari o'z ifodasini implitsit tarzda

topganligi uni tushunishda nafaqat semantik, balki mantiqiy-kognitiv tahlillarga ham tayanib ish ko'rishni taqozo etadi.

Tahlillar ingliz tilida tub leksemalarning to'siqsizlik konsepti nominatsiyasidagi ulushi nisbatan past darajadaligini ko'rsatdi. Bular asosan ot, sifat, fe'l, ravish so'z turkumlariga mansub leksemalardir: yield (ot), yield (fe'l), concede (fe'l), ever (at any time), any (sifat), any (olmosh), any (ravish), allow (fe'l) va boshqalar.

Fe'l so'z turkumiga mansub **to concede** polisemant leksema bo'lib, u quyidagi semalarga ega: 1. Biron narsa haqiqiy ekanligi, mantiqqa to'g'ri kelishini tan olish, qabul qilish; He reluctantly conceded me the point; He was forced to concede that there might be difficulties; 2. Biron narsani xohlamay berib yubormoq; kimdir biron narsaga ega bo'lishiga ruxsat (izn) bermoq; *President was obliged to concede power to the army*; 3. O'yin, saylov va boshqalarda yutqazgani (mag'lubiyati)ni tan olmoq: After losing this decisive battle, the general was forced to concede⁴². Mazkur leksemaning birinchi ma'nosi fe'l orqali namoyon bo'lib u chap va o'ng tomondan ravish, ot leksemalar yoki that bog'lovchili yoki usiz kelgan to'ldiruvchi ergash gap bilan sintagmatik munosabatga kirishadi. Ushbu munosabat quyidagi modellarda namoyon bo'ladi: **V, Adv+V; V+Adv; V+That+S, V+N, V+N+N.**

Fe'l leksemaning ikkinchi semasi **V+N, V+N+N**, uchinchi semasi **V va VN** modellari orqali obyektivlashganligini kuzatish mumkin. **To concede** concession, conceding (ot), conceded (sifat) derivatlariga ega. Ushbu turkumga mansub yana bir fe'l leksema **to admit** bo'lib u beshta semani o'z ichiga oladi: 1. Biron narsa haqiqat ekanligiga (odatda xohlamasdan) rozi bo'lmoq, ko'nmoq: *She admits to being strict with her children; Don't be afraid to admit to your mistakes*; 2. Aybiga iqror bo'lmoq, ya'ni qilgan ishi noto'g'ri yoki g'ayriqonuniy ekanligini aytmoq: *She admitted theft*; 3. Kimgadir, nimagadir biron joyga kirishga yoki qo'shilishga ruxsat bermoq: *It will not be admitted to the theatre after the performance has started*; 4. Kimgadir klub, maktab yoki biron tashkilotga a'zo bo'lishiga ruxsat

⁴² Oxford Advanced Learners' Dictionary of Current English. 7th edition. London, Oxford University Press, 2005. – P. 252.

bermoq: *The society admits all US citizens over 21*; 5. Kasalxona yoki insonlarga g'amxo'rlik ko'rsatadigan muassasaga qabul qilmoq: *Two crash victims were admitted to the local hospital*. Mazkur polisemant fe'l leksema to confess fe'li bilan birinchi va ikkinchi ma'nolariga ko'ra sinonimlik munosabatida bo'lsa, uchinchi, to'rtinchi ma'nolariga ko'ra to allow, to permit bilan, beshinchi ma'nosiga ko'ra esa to take fe'li bilan sinonimlik munosabatiga kirishadi. Uning ma'nolari quyidagi tayanch modellar asosida lisoniy manzara kasb etadi: **V-ing, VN, V+that +S, VN+to inf, V+to N, V+to V-ing+N**.

To admit fe'li admission, admissibility, admissability, admittance, admission day, admitted asset, admitted company, admittatur ot, admitted, admissible (admissable), inadmissible, admitting sifat, admittedly ravish leksema derivatlariga ega bo'lib ular ushbu fe'l mazmun mundarijasidan o'rin olgan semalarga bevosita aloqador bo'lish barobarida xususiy semalarga ham ega ekanliklari aniqlandi. Masalan, admitted asset qo'shma yasama ot sug'urta kompaniyasining moliyaviy ahvolini aniqlashda hisobga olinishi kerak bo'lgan davlat tomonidan sug'urtachi egalik qilishi ruxsat etilgan har qanday mol-mulk bo'yicha tartib qoidalar ma'nosida, admitted company qonunlarga amal qiluvchi, ma'lum davlat yoki mamlakat ichida biznes transaksiya qilishga mas'ul bo'lgan kompaniya ma'nosida, admittatur ot leksemasi kollej yoki universitet tomonidan o'qishga qabul qilinganligi haqidagi rasmiy sertifikat ma'nosida, admission esa biron tashkilot yoki lavozimga qabul qilish, admissibility esa kirish uchun to'lanadigan pul, admission day biron bir shtatni Qo'shma Shtatlar tarkibiga kirganligi nishonlanadigan kun kabi xususiy ma'nolarga ega.

Asimmetriya, ya'ni sinonimiya, antonimiya hodisalari derivatlar o'rtasida ham kuzatildi: **admission=admittance=admissibility** (bino yoki muassasaga kirish huquqi ma'nosida), **admissible (admissable)=admissive=admitting** (kirishga ruxsat beruvchi ma'nosida), **inadmissible=inadmissivable** sifat leksemalari bilan sinonimlik munosabatiga kirishuvi aniqlandi.

Endi to'siqsizlik semantikasi implitsit tarzda o'z ifodasini topgan **to confess** polisemant fe'l leksemasi va uning derivatlarini semik va struktur tahliliga yuzlanamiz. OALDda **to confess** fe'li rasman yoki politsiyaga yomon, g'ayriqo-

nuniy ish qilganligiga iqrор bo‘lish, qilgan ishidan uyalish yoki xijolat bo‘lish, qilgan yomon ishlaridan pushaymon ekanligini Xudo yoki Popga iqrор bo‘lish va kechirishlarini so‘rash (xususan, katolik cherkovida); gunohlariga iqrор bo‘lgan kishini tinglash⁴³. Vebsterning uchinchi yangi xalqaro lug‘atida ushbu fe’lning bosh ma’nosi etib shaxsiy, sirli, o‘ziga ziyon yetkazuvchi biron narsani aytmoq yoki oshkor etmoq, e’tiqod qilish, biron sababga ko‘ra sodir bo‘lgan oqibatni ochib tashlash, oshkor etish kabi ma’nolari ham mavjud. Ushbu qatorga to confess fe’lining e’tiqod (amal, rioya) qilmoq ma’nosini ham qo‘shib qo‘yish maqsadga muvofiq deb o‘ylaymiz: *Muslims confess Koran rules; He confessed his debt, many of the church goes and confessed christians are grossly ignorant of the chief doctorines of their faith; After hours of questioning the suspect confessed.* Sanab o‘tilgan ma’nolar **V, V+to+N, V+to+V-ing+N, V+that+S, V+N+Adj., VN** model-larda lisoniy tus oladi. Confession, confessor, confessant, confess, confessio, confessional, confessionalism, confession and avoidance, confessionalary, confessarius ot, confessional, confessionalary sifat, confessedly, confessingly ravish derivatlariga ega bo‘lib ular bitta o‘zak tarkibli so‘z, bitta qo‘shma so‘z va qolganlari sodda yasama tarkibli leksemalardir. Ular quyidagi modellarga ega: **N, N+suf=N, N+suf=Adj., V+suf+suf+suf=N, N+conj.+N=N, N+suf+suf=Adv.**

Ushbu leksik-semantik guruhda **confess** tan olmoq, bo‘yniga olmoq ma’nosida **acknowledge** fe’li bilan, coffessant va confessor, confession va **acknowledgment, confessedly va confessingly, admittedly, avowedly** o‘zaro ma’nodosh leksemalar, **confessional** (ot) va **confessional** (sifat), **confessionalary** (sifat) va **confessionalary** (ot), **confess** (fe’l), **confess** (ot) esa omonim leksemalardir.

Yuqorida sanab o‘tilgan **confession, confessant, confessor, confessional, confessionalism, confession of faith** kabi derivatlarning semik tahlili ular diniy nutqiy uslubga xos ekanligini ko‘rsatdi. Masalan, **confess** fe’l leksemasi gunohlarini kechirish uchun Xudo yoki Popga tan olib aytmoq; gunoh yukini tan olish orqali yengillatmoq, tavbasini qabul qilmoq (Pop), e’tiqodini tan olmoq,

⁴³ Oxford Advanced Learners’ Dictionary of Current English. 7th edition. London, Oxford University Press, 2005. – P. 256.

ayblariga iqrор bo‘lishni tinglamoq; confessant ot leksemasi tavba qiluvchi sig‘inuvchi kishi, confessarius gunohlariga tavba qilishni eshituvchi kishi, confessional istig‘for keltiriladigan (tavba qilib sig‘inadigan) joy (katoliklar cherko-vida), **confessor** tavbani qabul qiluvchi ruhoniyl, confession gunohlarini, ayblarini kechirishni so‘rab ruhoniylga oshkor qilish kabi ma‘nolarda diniyl matnlar va din peshvolari nutqida ko‘p uchraydi. Bunday matnlarda to confess va uning derivatlari ijobiyl konnotatsiylga ega bo‘ladi. Shunisi qiziqarliki, confess ot leksemasi noodatiyl ravishda iqrорlik emas, balki Angliya qishloqlarida olti kishi uchun mo‘ljallangan raqs turini ifoda etadi.

Fe‘l leksik-semantik guruhiga mansub yana bir polisemant fe‘l **to allow** bo‘lib, u o‘zining 3 va 4 a,b. semalari, ya‘ni to‘g‘ri deb hisoblamoq, to permit (yon berish bilan ruxsat berish, yo‘l qo‘ymoq); b. e‘tiborsizlik tufayli qarovsiz holatga tushirmoq ma‘nolariga ega. **To allow** bu hollarda to permit, to let, to admit, to concede, to acknowledge fe‘llari bilan sinonimlik maqomida bo‘ladi: *He allowed an hour for lunch*⁴⁴; *Pulled to the side to allow us to pass*⁴⁵; *No smoking allowed*⁴⁶; *Allow a garden to become overgrown with weeds*⁴⁷. Fe‘lning bosh ma‘nosi maqtamoq, ma‘qullamoq, qabul qilmoq bo‘lib bu ma‘nolar eskirgan hisoblanadi: *Truly ye bear witness that ye allow the deeds of your fathers*⁴⁸. Ushbu fe‘l dialektal ma‘noga ham ega bo‘lib u fikrda bo‘lmoq, o‘ylamoq, reja qilmoq ma‘nolarini anglatadi. Bunday ma‘nolar tarkibida to‘siqsizlik semasi kuzatilmaydi: *We allowed it was too late to start; I allowed to go fishing tomorrow*⁴⁹. Shunisi qiziqarliki, o‘timsiz fe‘l sifatida **to allow** imkon bermoq, imkoniyat yoki asos bilan ta‘minlamoq ma‘nolarida yon berish (to‘siqsizlik) ma‘nosini kasb etadi: *Evidence that allows of only one conclusion. To allow, to permit va to let* fe‘llari konnotatsiylasi va qo‘llanish ko‘lamlariga ko‘ra turlicha maqom kasb etadilar. Masalan, **to allow to let** ga nisbatan rasmiyroq maqomga ega bo‘lib u yozuvda

⁴⁴ Webster’s Third New International Dictionary, Unabridged, Konemann, 1993. – P. 58.

⁴⁵ O’sha manba, 1993. – P. 58.

⁴⁶ O’sha manba, 1993. – P. 58.

⁴⁷ O’sha manba, 1993. – P. 58.

⁴⁸ O’sha manba, 1993. – P. 58.

⁴⁹ O’sha manba, 1993. – P. 58.

ko‘p qo‘llanadi, to let esa so‘zlashuv nutqiga xos bo‘lib unga sinonim fe‘llar orasida dominantlik xususiyatiga ega. To permit rasmiy va texnikaga oid yozma matnlarda ko‘p qo‘llanilishi kuzatildi: *Let James sit there; Some parents allow their children to do whatever they like; Photography is not permitted in the gallery*⁵⁰. Ushbu fe‘l leksema qator ot, sifat, ravish so‘z turkumlariga mansub derivatlarga ega: *allowability, allowableness* (ot. ruxsat, yon bersa bo‘ladigan sifat yoki holat), *allowable* (ot. neft qudug‘idan xohlagan kunda neft qudug‘i operatoriga neftni olish qonun bilan ruxsat etilgan miqdor), *allowance* (ot. Ma‘qullash, quvvatlash, ruxsat etilgan narsa, ulush, grant musobaqadoshlarga tenglashib olish imkonini berilgan yon berish, imtiyoz; ruxsat berish (permission) akti); *allowable* (sifat. maqtovgga loyiq, ruxsat bersa bo‘ladigan (qonunga zid emas); *allowably* (ravish. ruxsat etilgan tarzda), *allowedly* (ravish. qabul qilingan holda), *allowance* (fe‘l. oziq-ovqat, ichimlik ustidan qat’iy me’yorni belgilab qo‘ymoq: *The captain allowanced his crew*), chegaralangan miqdorda ta‘minlamoq; *Allowed* (sifat. fizikada tanlov tamoyillariga muvofiq (permitted)), *allowance account* (ot. zaxira, hisob).

Tahlillar **allowance** (ot), **allowance** (fe‘l), **allowable** (ot), **allowable** (sifat), **allowableness** omonim leksemalar ekanligini ko‘rsatdi. Ikki o‘zakdan tashkil topgan *allowed time* ot leksemasi (**Adj+N=N**) ikki ma’noli bo‘lib uning birinchi ma’nosi sanoatda ishlaydigan motorlarning standart vaqti, ikkinchi ma’nosi ish vaqtida ishchiga shaxsiy ehtiyojlari uchun ruxsat etilgan vaqtdir. Aynan shu ma’noda **allowed time time allowance** bilan sinonimdir.

To allow fe‘lining unga qo‘shni so‘zlar bilan qovushib kelish modellari quyidagilardan iborat deb hisoblaymiz: **V+N+to inf; V+V-ing; V+N+N; V+N+Adv.; V+N+prep.+ N; V+that+S; V+prep.+N.**

To‘siqsizlikni implitsit tarzda ifoda etuvchi yana bir fe‘l leksema **to let** bo‘lib, Webster lug‘atida uning 8 ta, A.S.Xornbi⁵¹ lug‘atida esa 11 ta ma’nosi

⁵⁰ Oxford Advanced Learners’ Dictionary of Current English. 7th edition. London, Oxford University Press, 2005. – P. 31.

⁵¹ Oxford Advanced Learners’ Dictionary of Current English. 7th edition. London, Oxford University Press, 2005. – P. 256.

farqlangan. Semik tahlillar asosida ushbu fe'l ma'nolarida to'siqsizlik yashirin tarzda mavjudligi aniqlandi. Bular: biron kishiga biron narsa qilishga ruxsat bermoq, biron narsa sodir bo'lishiga, uni to'xtatishga harakat qilmay yo'l qo'yib bermoq: *Let your body relax*⁵²; kimgadir biron ish qilishga izn bermoq: *They won't let him leave the country*; Biron kishi / narsani biron joyga borishiga ruxsat bermoq: *I'll give you a key so that you can let yourself in*⁵³.

Semik tahlillar to'siqsizlik semasi barobarida yordam taklif qilish (*Here, let me do it*), iltimos qilish (*Let me have your report by Friday*), da'vat qilish (biror kishini biror narsa qilishidan qo'rqmaslik yoki tashvishga tushmaslik) (*If he thinks he can cheat me, just let him try!*)⁵⁴, biron narsa sodir bo'lishiga kuchli istak bildirish (*Let her come home safely!*), texnika sohasidagi hisob-kitoblarda biror narsani to'g'ri deb topish (*Let line AB be equal to line CD*), uy, xonadonni foydalanish uchun ijaraga bermoq (*I let the spare room*)⁵⁵.

Semik tahlil to let to allow fe'li bilan 1, 2, 3, 5, 6, 9, 11- ma'nolarida o'zaro sinonim, 4, 7, 8- va 10- ma'nolarida sinonim bo'la olmasligini ko'rsatdi. Masalan qiyoslang: I let him (ruxsat berish) ↔ I allowed him (ruxsat berish)

Let her come home safely! (tilak) ↔ *Allow her come home safely* (ruxsat so'rash)

Uyiga eson-omon kelib olsun! ↔ *Uyiga eson-omon kelib olishiga ijozat bering.*

If he wants to cheat me, just let him try! (da'vat) ↔ *If he wants to cheat me, just allow him* (ruxsat so'rash).

Mabodo u meni aldamoqchi	↔	Mabodo u meni aldamoqchi
bo'layotgan bo'lsa, bir urinib		bo'layotgan bo'lsa, urinib
ko'rsin-chi!		ko'rishga ruxsat bering.

To let fe'lining ma'nolari quyidagi modellarda obyektivlashadi: **V+N+inf., V+N+prep.+to +N, V+N**. Mazkur fe'l **let-down** (o't. ko'ngil sovishi), **let out** (ot.

⁵² O'sha manba, 2005. – P. 737.

⁵³ O'sha manba, 2005. – P. 737.

⁵⁴ Oxford Advanced Learners' Dictionary of Current English. 7th edition. London, Oxford University Press, 2005. – P. 737.

⁵⁵ O'sha manba, 2005. – P. 737.

biron narsa qilishdan to'xtatuvchi, yo'l qo'ymaydigan voqea yoki habar), **let down** (fe'l. sekin asta pastlashga imkon bermoq), **let down** (ot. depressiya manbai yoki kayfiyat), **letdown** (sifat. tushkunlikka tushgan) kabi omonim derivatlarga ega.

Ever ravish leksemasi uch ma'noli bo'lib, u har vaqt, doim, abadiy, muntazam ravishda, har qachon ma'nolariga ega va u *always, constantly, continuously, at any time, on any occasion, at any period or point of time, in any way, by any chance* kabilar bilan ma'nodoshdir: *He is ever making the same mistake*. Ushbu ravish so'z turli o'zak so'zlar bilan qo'shilib turli ma'nolarni ifoda etadi. Masalan, **evergreen** (hamisha yashil, doim ko'm-ko'k, doim yashil o'simlik), **evergrowing** (sifat) doimo (hamma vaqt, har doim, hamisha) o'sadigan, **everlasting** (ot) abadiylik, boqiylik, mangulik, **evermore** (ravish) umrbod, mangu, **ever present** (sifat) har yerda hozir-nozir, **everbloomer** (ot) doim gullab turadigan o'simlik, **everduring** (sifat. eski) abadiy, boqiy, **everblooming cherry** (ot) avliyolar gilosi, **evergreen grass** (ot) baland bo'yli suli o'ti, **everlastingly** (ravish) abadiy, umrbod (*His name will be everlastingly remembered*), **everlastingness** (ot) mangulik, boqiylik, **everly** (ravish) muntazam ravishda.

Yasama tarkibli so'z nominatlar haqida gap ketganda **immeasurable, immeasured, undying, immortal, unending, boundless, illimitable, illimited, invincible, bottomless, indivisible, unlimited, unbreakable, invisible, imperishable, unconquerable, undyingness, immortalizer, unendingness, measurelessness, illimitedness, invisibility, invincibleness, indivisibleness, unbreakableness, inaccessibility, unlimitedness, imperishableness, immortally, eternally, everlastingly, invincibly, bottomlessly, undyingly, endlessly, unendingly** kabi yasama tarkibli va **noiseproof, soundproof, waterproof** (sifat), **waterproof** (ot), **waterproof** (fe'l), **bulletproof, evergreen** (sifat), **evergreen** (ot), **everbloomer, evermor** kabi qo'shma va qo'shma yasama leksemalar to'siqsizlik semantikasi ifodasida muhim o'rin tutishligini alohida ta'kidlagan holda ularning tahliliga yuzlanamiz.

Yasama tarkibli **immortalise** (amer. **immortalize**) fe'l leksemasi kimnidir, nimanidir kelajakda unutib yuborilmasligi uchun adabiyotlarda gapirib o'tish, ular

haqida filmlar yaratish, portretlar chizish ma'nosida qo'llanadi: *The poet fell in love with her and immortalized her in his verse*. Immortal (sifat. o'lmas, abadiy, mangu) mortal so'zining ziddi bo'lib, u abadiy yashaydigan va doim yodda tutiladigan, mashhur ma'nolariga ega: *The soul is immortal; The immortal Goethe*. Ushbu sifat leksema immortal ot leksemasi bilan omonimlik munosabatida bo'ladi. Immortal ot leksemasi mangulikka daxldor mashhur kishi va mangu yashaydigan Xudo yoki boshqa narsa ma'nolariga ega: *She is one of the Holliwood immortals*. Ushbu derivatlar so'z yasovchi prefiks **im-** va fe'l yasovchi suffiks **-ize**, ot va sifat yasovchi **im-** va **-al**, ot yasovchi **im-** va **-ity** yordamida yasalgan bo'lib, bunday tarkibli so'z leksemalar ma'nosiga zid ma'no anglatgan prefiks to'siqsizlikni ifoda etgan. Buni quyidagi modellarda tasvirlash mumkin: **Pref.+N+suf., aniqrog'i im+N+ize, im+adj.+al, im+adj.+suf.**

Immortal sifat leksemasi undying, **eternal**, **perpertual**, **immortality** esa **undyingness** sinonimlariga egalar.

Unending, **unended** va **endless** sifat leksemalar o'zaro ma'nodosh bo'lib, ular **un-** prefiksini fe'lning sifatdosh I va II shakllari boshiga, end (ot) ga **-less** sifat yasovchi suffiksni qo'shish orqali yasalib ularning **cheqi yo'q**, **tuganmas**, **cheksiz**, **bepoyon**, **beadad** ma'nolarida to'siqsizlik semasi implitsit tarzda o'z ifodasini topganini kuzatish mumkin. Shunisi qiziqki, unending boqiy, o'lmas, mangu ma'nolarida kelganda undying va eternal sifat leksemalari bilan sinonimlik munosabatida bo'ladi. Qiyoslang: **unending love = undying love = eternal love**.

Ingliz tilidagi yana bir ravish leksema **unendingly everlastingly** ravishi bilan **cheksiz tarzda**, **tuganmas** ravishda manolariga ko'ra sinonimdir. Bu ravishlar fe'l bilan birikadigan determinantlardir. Boqiylik, mangulik, cheksizlik ma'nolari unendingness ot leksemasida o'z ifodasini topgan. Ular quyidagi tayanch modellar asosida yuzaga keladilar: **pref. neg+V-ing, pref.neg+V-ed, pref.neg+Ving+suf., pref.neg+Ving+suf.** So'nggi ikki modellar omomodellar bo'lib, ular aniq nutqiy va lisoniy vaziyatlarda qaysi turkumga mansubligi oydinlashadi.

Boundless sifat leksemasi **cheksiz, chegarasiz, bepoyon, behad, beqiyos, ulkan, juda katta** ma'nolariga ega bo'lib, uning sinonimlari **immeasurable, measureless, immensurable, illimitable, unlimited, illimitate** (sifat. eski) dir. Bu ma'nolar makon, samo (falak) yoki inson ichki kechinmalarining yoki hajm miqdor, son, daraja, kuch-quvvat, ahamiyatning o'ta katta, yuqori ekanligi, chek-chegarasi yo'qligini anglatib keladi. Qiyoslang: **boundless** ocean, boundless joy, boundless optimism. Boundless boundlessly ravish va boundlessness ot derivatlariga ega. Ushbu yasama so'z va uning derivatlari **N+suf=adj., N+suf+suf=adv., N+suf+suf=N** modellariga ega. Shuningdek, **boundlessly** va **illimitedly** (ravish. eski), **immitably, boundlessness, illimitedness, (ot. eski), unlimitedness, illimitedness** o'zaro ma'nodoshdir. **Imperishable** sifat leksemasining ma'nosi **perishable** so'zi ma'nosiga zid bo'lib, u im-/in+ **perishable** (ma'nosi yo'q bo'lib ketadigan, o'tkinchi, bebaqo) qovushuvi asosida yasalgan. Bunday qovushuv to'siqsizlik semasini yuzaga keltirgan va quyidagi ma'nolarni kasb etgan: **buzilmas, buzilmaydigan, mustahkam, abadiy, azaliy va mangu**.

U **imperishable (ot), imperishableness, imperishability** (mustahkam, mahkamlik, abadiylik, azaliylik, mangulik, doimiylik), **imperishable** (ravish. mustahkam tarzda, azaliy holda) kabi derivatlariga ega.

Sifat leksema ma'nosida yasama tarkibli imperishable so'zi rasmiy va badiiy nutq uslublariga xoslangan bo'lib, u **undestructible, endurable, enduring** (chidamli, pishiq, puxta, bardoshli, sabr-toqatli; uzoq davom etadigan ma'nolariga ega) so'zlariga ma'nodoshligi aniqlandi. Masalan, imperishable monument, indestructible monument.

U bardoshli, sabr-toqatli ma'nolari umumiylikiga ko'ra bearable, tolerable bilan sinonimlik munosabatida bo'ladi. Uning bardoshlilik, chidamlilik ma'nosi imperishability va endurableness orqali obyektivlashadi.

Shu bilan bog'liq ravishda **to endure** polisemant fe'li bir xil holda davom etmoq, ruxsat bermok (allow, permit), ma'nolariga ega: *Laws that have endured*

*for centuries a poem that will not endure a facile interpretation*⁵⁶. Yana bir derivat **endure** (ot) bo‘lib, u chidamli, sabrli, bardoshli kishi ma’nosini anglatadi, enduringly ravishi muntazam ravishda, doimiy tarzda ma’nolari asosida lastingly, permanently ravishlari bilan ma’nodoshdir.

Imperishable, endurable va boshqa derivatlar quyidagicha morfologik, tarkibga ega bo‘lishini kuzatdik, ya’ni **Pref. im+V+suf, pref. im +Adj+suf., pref. im+Adj.+suf., V+-ing, Adj+suf., V+suf.**

Ingliz tilidagi invincible sifat so‘zi **unconquerable, undefeated, unbeatable** sinonimlariga ega bo‘lib, ular *yengilmas, mag‘lub bo‘lmaydigan, zabt etib bo‘lmas* (yengib bo‘lmas) ma’nolarida umumiylik kasb etadilar. Shunisi qiziqki, to‘siqsizlik semasi o‘zak so‘zlar ifoda etgan ma’nolar ziddini hosil qiluvchi inkor in- va un- prefikslarini qo‘shish orqali hosil bo‘lmoqda.

To‘siqsizlik semantikasiga ega yana bir sifat-leksema invincible g‘alaba qozonib bo‘lmaydigan, bo‘ysunmaydigan, yengib bo‘lmaydigan, kuchli, zo‘r; nazorat qilishga ojiz inson kabi ma’nolarga ega. Ushbu yasama tarkibli so‘z **unbeatable, unconquerable** lar bilan ma’nodoshdir.

U ot maqomidagi ikkita (**invincibility, invincibleness**) va bitta ravish (invincibly) derivatlariga ega. Sifat leksema **invincible** ot leksema **invincible** (yengilmas odam) bilan omonimlik munosabatiga ega.

Invincible (sifat)ning ziddi **vincible** (yengsa bo‘ladigan, zabt etsa bo‘ladigan) dir. Qiyoslang **invincible army** – **vincible army** yengilmas qo‘shin, yengsa bo‘ladigan qo‘shin. Yuqoridagi derivatlarning tayanch modellari **Pref. in+Adj.=Adj.; Pref. in+Adj.+suf=N; Pref. in+Adj.+suf=Adv.**lardir. Sinonim sifatlar **unbeatable** va **unconquerable** quyidagi modellarga ega: **Pref. un+V+suf=Adj; Pref. un+V+suf=Adj; Invincible** (sifat) va **invincible** (ot) omoleksemalar quyidagicha umumiy omomodellarga egalar: **Pref. in+Adj=Adj; Pref. in+N=N.**

Tahlillar to‘siqsizlik semasiga ega qo‘shma so‘z (ot, sifat, fe‘l) leksemalar nisbatan kam ekanligini ko‘rsatdi. Shuni ta’kidlash lozimki, **noiseproof, sound**

⁵⁶ Webster’s Third New International Dictionary, Unabridged, Konemann, 1993. – P. 750.

proof, waterproof, bulletproof sifatlar, **waterproof ot va water proof, bulletproof** fe'l so'zlarda to'siqsizlik hech qanday indikatorsiz, implitsit tarzda ifodalanib, uning yorqinlik va ravshanlik darajasi pastdir. Ushbu qo'shma so'z leksemalardan **noiseproof** va **soundproof** sinonim, **waterproof** fe'l, **ot**, sifat leksemalari turli so'z turkumlariga mansub omonim leksemalardir. Qizig'i shundaki, ushbu sinonim va omonim leksemalar $N+N=Adj.$; $N+N=V$; $N+N=N$ modellariga ega. Masalan: **waterproof fabric, a soundproof studio, a bulletproof car** va boshqalar. Bunday qo'shma so'zli semalar so'z yasovchi **-er, -ing, -ness** kabi suffikslar bilan birgalikda qo'shma yasama so'zlarni yuzaga keltiradilar: **waterproofing, soundproofer, soundproofing, waterproofer, waterproofness** va boshqalar. Bular orasida kam bo'lsa-da, uch o'zak so'zdan yuzaga kelgan qo'shma so'zlar ham kuzatildi: **waterproof watch** (ot), **shock absorbent watch** (ot). Shock absorber va shock damper sinonim otlar bo'lib, ular ham to'siqsizlikni implitsit tarzda ifodalovchi leksik birliklar sirasiga kiradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abduvaliyev M.A. To'siqsizlik konsepti nominativ maydonini tashkillovchi birliklarning kognitiv, lingvokulturologik va lingvopragmatik xususiyatlari (ingliz, o'zbek va boshqa tillar misolida). F.f.d. dissertatsiyasi. 2023- 250 b.
2. Abduvaliyev M.A. Сложноподчинённые предложения с придаточными уступительными в разносистемных языках. АКД.-Ташкент, 1989-16с.
3. Алефиренко Н.Ф. Проблемы вербализации концепта. – Волгоград, 2003.- 271 с.
4. Антология концептов / Под ред. В.И.Карасика, И.А.Стернин. – М; 2007.- 512 с.
5. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного ун-та, 1996. – 104 с.
6. Бабушкин А.П., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика и семасиология. – Воронеж: Ритм, 2018. – 229 с.

7. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика / Н.Н.Болдыров. – Тамбов: Изд-во Тамб., ун-та, 2000.-290 с.
8. Bo‘tayev Sh. Inglizcha – o‘zbekcha, o‘zbekcha- inglizcha lug‘ati. – Toshkent, “O‘qituvchi” nashriyot – matbaa ijodiy uyi, 2013. – 878 b.
9. Rustamov D.A. Muloqotning intralingvistik va ekstralingvistik talqinlari hamda zamonaviy konsepsiyalari. DDA.- Andijon, 2021.- 32 b.
10. Halimova M.M. Ingliz va o‘zbek tillarida olamning lisoniy manzarasi voqelashuvida “head/bosh” somatizmi. Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Andijon, 2023. -28 b.
11. Oxford Advanced Learners’ Dictionary of Current English. 7th edition. London, Oxford University Press, 2005. – 1944 p.
12. Webster’s Third New International Dictionary, Unabridged, 1993. – 2654 p.
13. Wilkinson P. R. The Concise Thesaurus of Traditional English Metaphors: - London.: Taylor & Francis Ltd United Kingdom, 2008. – 338 p.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВНЕШНИХ ФОРМАЛЬНЫХ ПРИЗНАКОВ ГРАММАТИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ ЧТЕНИЯ

Бегалиев Шахабудин Юлдашевич
Кандидат педагогических наук, в.и.о. профессор
Андижанского
государственного
института иностранных
языков

shahabudinbegaliyev@gmail.com
тел.+99897-332-40-65
Begaliyev Shaxabudin Yuldashevich
Candidate of Pedagogy, Professor of
Andijan State Institute of Foreign Languages
shahabudinbegaliyev@gmail.com
тел.+99897-332-40-65

Аннотация: Понимание английских текстов по своей специальности при чтении, грамматика играет немаловажную роль, и, следовательно, очень важно обучать студентов грамматическим явлениям изучаемого языка. С этой целью данная статья посвящена одному из методов обучения

рецептивной грамматики английского языка при чтении математических текстов, понимания предложения с пассивными конструкциями и получения нужной информации по своей специальности. Из всех исследованных предложений, предложение с пассивными конструкциями в математических текстах английского языка составляет 22,4% [3. 45-48]. Принципы рецептивной грамматики теоретически обоснованы. Основываясь на научных работах, известных психологов и методистов, используя внешние формальные признаки грамматических явлений разработаны “правила-инструкции” для обучения узнавания и понимания предложений с пассивными конструкциями при чтении текстов студентами математических факультетов.

Таким образом, при помощи вербальных “правил-инструкций” составленных с использованием внешних формальных признаков и комплекса упражнений, созданных на основе современных принципов и требований, студенты математических факультетов легко понимают предложения с пассивными конструкциями английского языка при чтении текстов по специальности и быстро усваивают их.

Ключевые слова: пассивная конструкция; грамматический навык; презентация; принципы; правила-инструкции; квант; упражнение.

Современное состояние теории навыков и умений в иностранном языке позволяет выделить четыре основных этапа работы над грамматическим материалом.

1. Этап презентации грамматических явлений и создание ориентировочной основы для последующего формирования навыка.

2. Формирование речевых грамматических навыков путем их автоматизации в устной речи.

3. Включение речевых навыков в разные виды речи.

4. Развитие речевых умений.

Так как, в данной работе рассматривается вопрос, презентация грамматического материала остановимся на первый этап более подробно.

Целью первого этапа является создание ориентировочной основы для последующего формирования грамматического навыка. Она формируется в процессе: 1) презентации его в устной и письменной речи (речевом образце, речевом микротексте) с целью демонстрации его коммуникативной функции;

2) ознакомления со способами образования, со значением и сферой его употребления; 3) первичного выполнения действий, включающих данное явление, по образцу без правила, либо по образцу и правилу.

Форма презентации (может быть устная и письменная) выбирается с учетом следующих факторов: во-первых, стадии обучения (начальная, средняя, заключительная) и во-вторых, трудности (сложности) грамматического материала. В-третьих, в зависимости от цели усвоения: активное владение материалом или пассивное знание его.

Необходимым условием правильной практической ориентировки учащихся является строгое соблюдение принципа одной трудности: все, кроме вводимого грамматического явления, должно быть учащимся хорошо известно в данном предложении (образце).

Наглядность и простота приемов в усвоении грамматического материала является, несомненно, важными достоинствами чисто практического способа ориентировки.

Как известно, ориентировочной основой при обучении грамматическим явлениям чтения выступают внешние формальные признаки. Они объясняются в учебном правиле, а учебные правила, может быть:

- 1) вербальными и схематическими;
- 2) алгоритмическими и эвристическими;
- 3) описательными и правилами-инструкциями.

Рассмотрим каждую оппозицию в отдельности. В первой оппозиции на основе признака «слова или схема» выделяются вербальные и схематические правила. По нашему мнению, в обучении они не должны исключать друг друга. Демонстрируя новый грамматический материал, преподаватель кратко формулирует вербальное правило, подкрепляя его схематически. Последнее, на наш взгляд, должно оставаться в поле зрения обучающимся на протяжении первого и части второго этапа формирования грамматического навыка.

Анализируя вторую оппозицию – алгоритмические и эвристические правила, следует для наших целей безоговорочно принять алгоритмические

правила, дающие четкие предписания о последовательности и способах выполнения грамматических действий.

В третьей оппозиции свой выбор мы должны остановить на правиле-инструкции, так как описательные правила являются по своей природе эвристическими, а правила-инструкции – алгоритмическими.

Учитывая задачи обучения рецептивной грамматике студентов-узбеков в неязыковом вузе, а также имеющийся опыт применения упомянутых выше видов правил, можно сделать вывод о том, что для презентации рецептивного грамматического материала необходимо использовать вербальные правила-инструкции, имеющие алгоритмический характер, и схематические правила.

В научной методической литературе имеется ряд работ, в которых обосновывается применение этих видов правил. Мы поставили своей целью проверить эффективность на основе только вербальных правил-инструкций.

Как отмечается в научно-методической литературе, к наиболее быстрому усвоению грамматического правила ведет его исходное словесное формулирование, что согласуется с теорией формирования умственных действий. Прежде всего, следует уточнить, на основе каких принципов формируются вербальные правила-инструкции, какие требования к ним предъявляются и какова их роль в обучении.

Методистами разработаны принципы и требования к презентации грамматического материала на основе правил-инструкций. Известно, что в методике существуют различные точки зрения на характер, роль и место правил в обучении грамматике иностранного языка. В современной методике рассматривается правила рецептивной грамматики как организованные сведения о грамматических явлениях языка, предназначенные для понимания грамматической информации, получаемой при чтении текстов. Правила должны содержать в себе не только необходимое описание признаков и свойств явлений, но и указание на способ их реализации в процессе осуществления соответствующих действий. Этим определяется роль правил в обучении явлениям рецептивной грамматики требования к их

формулированию. Особенностью правил рецептивной грамматики является то, что они строятся на основе грамматических понятий и обобщений, использование которых существенно сокращает объем достаточных признаков правила, делает правило более рациональным.

В соответствии с целью обучения рецептивной грамматике, ее особенностями и изложенными требованиями И.М.Берман устанавливает следующие принципы формирования правил рецептивной грамматики [1, с.296-308]: 1 – принцип направленного формулирования, 2 – принцип функциональности, 3 – принцип ступенчатости, 4 – принцип сочетания приемов беспереводной и переводной семантизации.

Первый принцип – направленного формулирования – состоит в том, что исходным в правиле рецептивной грамматики выступает графический признак, в опоре на который данное явление опознается и связывается с соответствующим значением. В правиле должны быть приведены четкие признаки вводимого грамматического явления, даны разъяснения о его значении и указания на отличие данного явления от омонимических явлений.

Руководствуясь данным принципом, предъявлять новую грамматическую конструкцию необходимо в графической форме с четким выделением тех внешних признаков, которые отличают данное явление от ему подобных. Немаловажное значение для восприятия признаков грамматической структуры имеет цвет. Известно, что характер эмоционального влияния цвета по-разному сказывается на производительности труда: она увеличивается при красном и зеленом цвете [5, с.237]. «Использование цвета, как дополнительного кода при совмещении с формой, увеличивает как скорость, так и точность» [1, с.32]. Следовательно, предъявлять ПК английского языка мы должны в графической форме, выделяя их отличительные признаки соответствующим цветом.

Второй принцип – принцип функциональности правил рецептивной грамматики – заключается в том, что в правиле отношения между элементами грамматического явления должны быть описаны в такой форме, чтобы оно

могло служить основой для выработки соответствующих грамматических действий. Правило должно начинаться указанием на признак и завершаться описанием действия по соотнесению признака с приписываемым ему значением. На основе этого принципа мы строили правило по распознаванию пассивных конструкции английского языка в виде серии обучающих инструкций, которые в совокупности представляет собой правило-инструкцию.

Таким образом, в условиях описываемой методики презентации пассивных конструкции английского языка для чтения литературы, по специальности обучающиеся овладевают действиями с новыми пассивным конструкция в опоре на вербальные правил-инструкции, сформулированные на основе современных требований и принципов, и графически выделенные формальные внешний признаки конструкции, что в совокупности и составляет ориентировочную основу для усвоения грамматических действий.

Л и т е р а т у р а

1. Берман И.М. Проблемы пассивной грамматики (на материале английского языка). – Дис. ... докт. пед. наук. – М., 1976. – 751 с.
2. Бегалиев Ш.Ю. Обучение пассивным конструкциям английского языка студентов-узбеков для чтения математических текстов. Методические пособие. – Андижан. – 48 с.
3. Бегалиев Ш.Ю. Отбор минимума пассивных конструкций английского языка для понимания математических текстов. Сборник научно-методических статей. – ИННОВАЦИЯ: ФАН, ТАЪЛИМ, ТЕХНОЛОГИЯ. №1, 2019. Андижан. с.45-48.
4. Жалолов Ж. Чет тиллар укитиш методикаси. Чет тиллар олий укув юртлари (факультетлари) талабалари учун дарслик. Тошкент, 2012, 431 бет.
5. Жалолов Ж., Махкамова Г. English languages teaching methodology. Tashkent. 2015.

INGLIZ TILI SLENGLARIDA ANTROPONIMLAR TADQIQI

Sotvoldiyev Bunyodbek To‘lqinjon o‘g‘li

Ingliz tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, f.f.f.d (PhD)

Raximberdiyeva Muattarxon Akramjon qizi

Andijon davlat chet tillari instituti

Annotatsiya: Ingliz tilidagi slenglar tarkibida antroponimlar juda ham keng tarqalgan bo‘lib, ularning qo‘llanishida bir qancha o‘ziga hos jihatlari mavjud. Ushbu maqolada antroponim komponentli slenglar orasidagi gender-neytral ismlar, kadigan hamda izokolonlar haqida so‘z yuritilib, ularning imkoniyatlari misollar yordamida dalillanadi.

Kalit so‘zlar: *antroponim komponentli sleng, gender-neytral ismlar, kadigan, izokolon, bikolon, trikolon, tetrakolon.*

Sleng tarkibidagi antroponimlar orasida **Gender-neytral ismlar (ingl. Gender-neutral names)**⁵⁷, ya’ni ikkala jins vakillariga (ham erkak, ham ayolga) ham birdek qo‘llaniladigan ismlar mavjud bo‘lib, bunday antroponimlarning soni ko‘p miqdorni tashkil etadi. Bunday atoqli ismlardan foydalanish asosan anglofonlar uchun hos bo‘lib, ayniqsa, Amerika Qo‘shma Shtatlarida bunday ismlarni qo‘llash juda ham keng tarqalgan.

Yuqorida keltirgan termindan tashqari, bunday ismlar uchun ingliz tilida yana **“Unisex name”**⁵⁸, **“Epicene name”**⁵⁹ va **“Androgynous name”**⁶⁰ atamalari ham ishlatiladi. Slengdagi Gender-neytral ismlarga quyidagilarni misol tariqasida keltirishimiz mumkin: **Tom (slengdagi ma’nosi: oq tanlilarga yoqish uchun ularga hushomadgo‘ylik qiladigan qora tanli odam)**⁶¹ ismi **“Thomas”** ismli erkaklar va **“Thomasina”** ismli ayollar uchun ham birdek ishlatiladi; **Sam (slengdagi ma’nosi: narkotik oldi-sotdisiga qarshi kurashuvchi federal agent)**⁶² antroponimi

⁵⁷ https://en.m.wikipedia.org/wiki/Unisex_name, (мурожаат санаси: 14:08, 15.07.2020)

⁵⁸ https://en.m.wikipedia.org/wiki/Unisex_name, (мурожаат санаси: 14:08, 15.07.2020)

⁵⁹ https://en.m.wikipedia.org/wiki/Unisex_name, (мурожаат санаси: 14:08, 15.07.2020)

⁶⁰ https://en.m.wikipedia.org/wiki/Unisex_name, (мурожаат санаси: 14:08, 15.07.2020)

⁶¹ Dalzell T. The Routledge Dictionary of Modern American Slang and Unconventional English (Preface). – New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2009. – p. 967.

⁶² Spears R. NTC’s dictionary of American slang and Colloquial Expressions, The US,: 2000. – p. 349.

esa ham “**Samson, Samuel**” ismli erkaklar uchun, ham “**Samantha, Samira**” ismli ayollar uchun foydalaniladi.

9. Antroponim komponentli slenglar orasida **Kadigan** (*ingl. kadigan*)⁶³, ya’ni o’zlari muhokama qilinayotgan kontekst ichida ismi mavjud bo’lmagan, ismi noma’lum bo’lgan, ismi/nomi unutib qo’yilgan yoki ismi hech qanday ahamiyatga ega bo’lmagan narsa nomlari va odamlarning ismlari o’rniga qo’llanuvchi so’zlar ham mavjud bo’lib, ular ingliz tilida yana boshqa “**Placeholder names / Placeholders**”⁶⁴ va “**Cadigan**”⁶⁵ atamallari bilan ham nomlanadi. Kadigan (*ingl. kadigan*) atamasini birinchi bo’lib St’yuart Berg Fleksner va Xarold Uentvortlar o’zlarining “*Dictionary of American Slang* (1960)” lug’atida ishlatganlar. Ular “**Kadigan**” so’zini adabiy tildagi “**Thingamagic / thingamabob / thingummy** – ob’ektning nomi unutib qo’yilganda, ko’pincha og’zaki nutqda uning o’rniga ishlatiluvchi so’z”⁶⁶ so’zining sinonimi sifatida ta’riflab o’tganlar. Keyinchalik “Kadigan” va “Cadigan” atamallari Uil’yam Espi, Devid Ennis va boshqa yozuvchilar asarlarida ham qo’llanila boshlandi.

Sleng tarkibidagi kadiganlarga quyidagilarni misol qilib keltirishimiz mumkin: **Tom, Dick and Harry** (ma’nosi: birop erkak, har qanday erkak) slengi ushbu ma’noda ismi noma’lum yoki ismi kontekstda berilishi shart bo’lmagan erkak kishi (lar) uchun ishlatiladi.

Yuqorida keltirilgan slengdan tashqari, quyidagi slengni ham Kadiganga misol tariqasida qayd etishimiz mumkin: **Ozzie and Harriet (n pl.)** – o’ta rasmiy va zerikarli bo’lgan, o’rta yoshli va o’rta tabaqaga mansub juftlik. Ushbu sleng 1950-1960-yillarda AQSh televedenielerida uzoq vaqt davom etgan tele-shou nomidan olingan bo’lib, ushbu shouda huddi shunday juftlik obrazini “Ozzie Nelson” va “Harriet Nelson”lar gavdalantirganlar. Keyinchalik esa ularning ismlari har-qanday shunga o’xshash juftlikni ifodalash uchun sleng sifatida ishlatila boshlangan. Yuqorida misol tariqasida keltirilgan ikki slengga (1. Tom, Dick and

⁶³ https://en.m.wikipedia.org/wiki/Placeholder_name, (мурожаат санаси: 14:00, 15:07.2020)

⁶⁴ https://en.m.wikipedia.org/wiki/Placeholder_name, (мурожаат санаси: 14:00, 15:07.2020)

⁶⁵ https://en.m.wikipedia.org/wiki/Placeholder_name, (мурожаат санаси: 14:00, 15:07.2020)

⁶⁶ Cambridge Advanced Learner's Dictionary. Third Edition, © Cambridge University Press, e-dictionary, 2008

Harry; 2. Ozzie and Harriet) nazar tashlagan holda aytish mumkinki, ular tarkibidagi parallel konstruksiyalar diqqatimizni tortdi. Bunday konstruksiyalar ingliz tilida **Izokolonlar (ingl. isocolon)**⁶⁷ deb ataladi. Izokolon atamasi grekcha “isos – teng” va “kôlon – a’zo” soʻzlaridan olingan boʻlib, u soʻzlar yoki boʻgʻinlar soni bir-xil boʻlgan parallel elementlardan tashkil topgan sxema hisoblanadi. U komponentlarining soniga qarab **Bikolon (ingl. bicolon)**⁶⁸, yaʼni ikkita parallel elementdan iborat izokolon; **Trikolon (ingl. tricolon)**⁶⁹, yaʼni uchta parallel elementga ega izokolon va **Tetrakolon (ingl. tetracolon)**⁷⁰, yaʼni toʻrtta parallel elementdan tashkil topgan izokolon kabi turlarga boʻlinadi.

Adabiy tilda uchraydigan eng mashhur trikolonlardan biri sifatida Yuliy sezarning “Veni, vidi, vici – Keldim, koʻrdim, gʻalaba qozondim” iborasini keltirishimiz mumkin.

Demak, ushbu fikrdan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, sleng tarkibida Kadigan sifatida yuqorida keltirib oʻtgan “Ozzie and Harriet” iborasini Bikolon (ikkita parallel, “Ozzie” va “Harriet” elementlaridan iborat), “Tom, Dick and Harry” slengini esa Trikolon (uchta parallel, “Tom”, “Dick” va “Harry” elementlaridan tashkil topgan) deb atash mumkin. Lekin, tadqiqotimiz doirasida Tetrakolonlar uchramaganini alohida taʼkidlash lozim.

Kadigan sifatida ishlatiluvchi slenglar sirasiga yana “**John Doe n** – nomaʼlum erkak”⁷¹; “**Jane Doe n** – nomaʼlum ayol”⁷² va “**Joe shmo n** – ismi nomaʼlum oddiy, zerikarli odam”⁷³ slenglarini ham misol tariqasida keltirishimiz mumkin.

“John Doe” va “Jane Doe” antroponimlari politsiya nutqida ismi nomaʼlum, shubha ostidagi shaxs yoki ismi nomaʼlum boʻlgan qurbonni ifodalash uchun ishlatiladigan sleng hisoblanadi. Masalan:

⁶⁷ <https://en.wikipedia.org/wiki/Isocolon>, (мурожаат санаси: 01.07.2020, 20:37)

⁶⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/Isocolon>, (мурожаат санаси: 01.07.2020, 20:37)

⁶⁹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Isocolon>, (мурожаат санаси: 01.07.2020, 20:37)

⁷⁰ <https://en.wikipedia.org/wiki/Isocolon>, (мурожаат санаси: 01.07.2020, 20:37)

⁷¹ Green J. Green’s dictionary of slang. Digital edition ©. Jonathan Green, 2020

⁷² Green J. Ўша манба.

⁷³ Dalzell T. Ўша асар.

No John Does in any of the city's various loony bins matched his description. (Green N. Angel of Montague Street, p.37, 2003)

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dalzell T. The Routledge Dictionary of Modern American Slang and Unconventional English (Preface). – New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2009. – 1104 pp.
2. Spears R. NTC's dictionary of American slang and Colloquial Expressions, The US.: 2000. – 560 pp.
3. Elektron lugʻat: Cambridge Advanced Learner's Dictionary (3rd ed.) (CALD 3). – Cambridge University Press, e-dictionary, 2008.
4. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Placeholder_name.
5. <https://en.wikipedia.org/wiki/Isocolon>.
6. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Unisex_name.

O‘QITUVCHILARNING MALAKASINI OSHIRISH VA YANGI TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH.

**Gid hamrohligi, madaniyatlararo muloqot
va tarjimashunoslik kafedrası dotsenti, f.f.f.d. M.Z. Qosimova**
kosimovamadina88@gmail.com

*O‘qituvchi- bu shaxs, uning bilimi va mahorati
o‘quvchining kelajagini belgilaydi.*

Abdulla Avloniy

Bugungi kunda ta’lim tizimi jadal rivojlanib, texnologiyalar hayotimizning barcha sohalariga kirib bormoqda. Bu holat o‘qituvchilarning malaka darajasiga va yangi texnologiyalarni qo‘llash ko‘nikmalariga bo‘lgan talablarni oshirmoqda. O‘qituvchilar nafaqat o‘z fanlarini mukammal bilishlari, balki zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishni ham o‘rganishlari zarur.

XX asr boshlarida Turkiston jadidchilik harakati vakillari orasida ta'lim va tarbiya masalalari, xususan, o'qituvchilarning malakasi va kasbiy mahorati haqida ko'plab fikrlar ilgari surilgan. Bu borada Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlari alohida ahamiyatga ega. U o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida o'qituvchi shaxsiga, uning bilim va ko'nikmalariga, axloqiy fazilatlariga katta e'tibor bergan. Abdulla Avloniy o'qituvchini "tarbiya beruvchi", "bilimdon", "rahnamo" deb atagan. Uning fikricha, o'qituvchi nafaqat o'z fanini mukammal bilishi, balki pedagogik mahoratga, psixologik bilimga, axloqiy fazilatlarga ham ega bo'lishi kerak. Avloniy o'qituvchining kasbiy mahoratini oshirish, uning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor bergan. U o'z asarida o'qituvchilarning malaka oshirish kurslarida ishtirok etishi, pedagogik adabiyotlarni o'qishi, ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganishi zarurligini ta'kidlagan. Avloniyning pedagogik qarashlari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Uning o'qituvchi shaxsiga, uning bilim va ko'nikmalariga, axloqiy fazilatlariga oid fikrlari zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchilar tayyorlashda, ularning malakasini oshirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Muammoning dolzarbligi shundaki, o'qituvchilarning malakasini oshirish va yangi texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi bugungi kunda dolzarb ahamiyatga ega. Chunki, texnologiyalar kun sayin rivojlanib bormoqda. O'qituvchilar ushbu yangiliklardan xabardor bo'lishlari va ularni ta'lim jarayoniga joriy qilishlari kerak. Zamonaviy talabalar texnologiyalar bilan "yonmayon" o'sgan avloddir. Ularning ehtiyojlarini qondirish uchun o'qituvchilar ham texnologiyalarni yaxshi bilishlari kerak. Texnologiyalar ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi. Masalan, interaktiv doskalar, virtual laboratoriyalar, onlayn resurslar ta'limni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o'qituvchilar malakasini oshirish masalasiga doimo katta e'tibor qaratib kelgan. Uning fikrlari va takliflari ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning muhim yo'nalishlaridan birini tashkil etadi. "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish masalalari"ga bag'ishlangan yig'ilishda

soʻzlangan nutqida – “Oʻqituvchi oʻz ustida ishlashdan toʻxtasa, u zamon talablariga javob bera olmaydi”, deb taʼkidlagan. Prezidentimizning ushbu fikrlari shuni koʻrsatadiki, oʻqituvchilarning malakasini oshirish - bu davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biridir. Davlat tomonidan oʻqituvchilarning malakasini oshirishga qaratilgan turli xil dasturlar va loyihalar amalga oshirilmoqda. Jumladan, “Ustoz” dasturi, “Eng yaxshi oʻqituvchi” koʻrik-tanlovi va boshqa tadbirlar oʻqituvchilarning malakasini oshirishga qaratilgan.

Respublikamizda oʻqituvchilarning malakasini oshirish va yangi texnologiyalarni qoʻllash koʻnikmalarini rivojlantirish borasida muayyan ishlar amalga oshirilmoqda. Lekin, bu sohada hali koʻplab muammolar mavjud:

Malaka oshirish kurslarining samarasizligi: Koʻpincha malaka oshirish kurslari nazariy xarakterga ega boʻlib, oʻqituvchilarning amaliy koʻnikmalarini rivojlantirishga yetarli eʼtibor berilmaydi.

Texnik taʼminotning yetishmasligi: Koʻplab taʼlim muassasalari zamonaviy texnologiyalar bilan yetarli darajada taʼminlanmagan.

Oʻqituvchilarning motivatsiyasi yetarli emasligi: Oʻqituvchilarning yangi texnologiyalarni oʻrganishga va ularni taʼlim jarayoniga joriy qilishga motivatsiyasi yetarli emas.

Metodik taʼminotning yetishmasligi: Oʻqituvchilar uchun yangi texnologiyalardan foydalanish boʻyicha metodik qoʻllanmalar va tavsiyalar yetarli emas.

Yechimlar

Yuqoridagi muammolarni hal qilish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

- Malaka oshirish kurslarini amaliyotga yoʻnaltirish, oʻqituvchilarning yangi texnologiyalardan foydalanish koʻnikmalarini rivojlantirishga eʼtibor berish.

- Ta'lim muassasalarini zamonaviy kompyuterlar, interaktiv doskalar, proyektorlar va boshqa texnik vositalar bilan ta'minlash.
- O'qituvchilarga yangi texnologiyalarni o'rganish va ularni ta'lim jarayoniga joriy qilish uchun rag'batlantiruvchi mexanizmlar yaratish.
- O'qituvchilar uchun yangi texnologiyalardan foydalanish bo'yicha metodik qo'llanmalar, tavsiyalar va seminarlar tashkil qilish.
- O'qituvchilarning o'zaro tajriba almashishlari uchun platformalar yaratish, ularning hamkorlikda ishlashini rag'batlantirish.

Xulosa

O'qituvchilarning malakasini oshirish va yangi texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish - bu ta'lim tizimining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun muhim shartdir. Ushbu masalaga jiddiy e'tibor berish, yuqoridagi muammolarni hal qilish va taklif etilgan yechimlarni amalga oshirish orqali biz ta'lim sifatini oshirishga va zamonaviy talablarga javob beradigan o'qituvchilar tayyorlashga erishishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Abdulla Avloniy. "Turkiy guliston yoxud axloq". Toshkent, 1992.
2. Pedagogika. / A. Xoliqov va boshqalar. - T.: "Cho'lpon", 2015.
3. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. / Tuzuvchilar: K. Hoshimov, S. Nishonova. - T.: "O'qituvchi", 2010.

ЗНАЧЕНИЕ ИНТЕГРАЦИИ ИССЛЕДОВАНИЙ И ИННОВАЦИЙ В ОБРАЗОВАНИИ

Бехзод Ахадович

АГИИЯ, доктор философии по филологическим наукам.

bekham21091980@gmail.com

Важность интеграции исследований и инноваций в образовательный процесс связана с несколькими важными факторами. Такая интеграция оказывает существенное положительное влияние на качество образования, обучение студентов и развитие общества. Ниже приведены его основные значения:

Углубление знаний и навыков учащихся, студенты, участвующие в исследовательском процессе, подкрепляют свои теоретические знания практикой, исследовательская деятельность поощряет студентов развивать независимое мышление, умение решать проблемы и аналитические навыки, объединение практических и теоретических знаний, когда инновации и результаты исследований включаются в образовательный контент, учащиеся получают современные знания, предоставляет возможность понять, как теоретические знания можно применить для решения реальных проблем, знакомство с современными технологиями и решениями, инновации требуют внедрения современных технологий в образовательный процесс, что помогает подготовить студентов к будущей карьере, студенты станут конкурентоспособными на мировом уровне, изучая цифровые технологии, искусственный интеллект и другие передовые методы, студенты участвуют в научной деятельности и вносят вклад в решение проблем общества.

Интеграция исследований и инноваций в образовательный процесс создает основу для того, чтобы будущее поколение стало знающими, креативными и продвинутыми профессионалами. Этот процесс важен для обеспечения непрерывности образования и его адаптивности к потребностям общества.

Интеграция исследований и инноваций в образование может осуществляться разными способами. К таким методам относятся модернизация содержания образовательного процесса, расширение участия студентов и преподавателей в научной деятельности, а также внедрение инновационных решений. Ниже приведены основные способы:

1. Включение исследовательских компонентов в образовательные программы;

- Практические проекты: вовлекайте студентов в практические проекты, направленные на решение проблем в различных областях.
- Обучение на основе исследований: организация лекций и семинаров на основе современных научных исследований.
- Анализ научных статей: научить студентов изучать и анализировать текущие научные статьи и результаты исследований в этой области.

2. Внедрение инновационных технологий в образование;

- Цифровые платформы: Интеграция искусственного интеллекта, систем дистанционного обучения и виртуальных лабораторий в процесс обучения.
- Применение методологий STEM: разработка комплексного подхода, объединяющего науку, технологии, инженерию и математику.
- Моделирование и виртуальная реальность: использование технологий, которые приближают студентов к практическому опыту.

3. Создание исследовательских центров и лабораторий;

- Университетские лаборатории: создание современных, хорошо оборудованных лабораторий для студентов и преподавателей для проведения исследований.
- Центры сотрудничества: реализация исследовательских проектов в сотрудничестве с промышленными предприятиями, исследовательскими центрами и другими организациями.

4. Вовлечение студентов в научную деятельность;

- Научные конференции и семинары: поощряйте студентов участвовать в научной работе и представлять свои исследования.
- Конкурсы студенческих проектов: поощрение студентов путем предоставления грантов и наград за научные и инновационные проекты.
- Программы наставничества: внедрить систему наставничества для профессоров и научно-педагогического состава для проведения исследований совместно со студентами.

5. Международное сотрудничество и обмен опытом;

- Участие в международных проектах: вовлечение студентов и преподавателей в международные исследовательские программы.
- Образовательный и исследовательский обмен: создание возможностей для обмена опытом с зарубежными университетами и научными организациями.
- Онлайн-курсы и семинары: использование онлайн-платформ для изучения передовых знаний и инноваций в глобальном масштабе.

6. Повышение научного потенциала учителей;

- Программы повышения квалификации: Регулярное обучение учителей методам исследования и инновационным педагогическим технологиям.
- Поощрять научные исследования: предоставлять гранты и награды за научные работы и исследования учителей.
- Совместные исследования: привлечение преподавателей к участию в инновационных проектах со студентами.

7. Интеграция промышленности и образования;

- Сотрудничество с промышленностью: развивать сотрудничество между университетами и предприятиями в области инновационных разработок на основе контрактов.
- Практические исследования: Проведение исследований, ориентированных на потребности отрасли.
- Стартапы и инкубационные центры: поощряют студентов и преподавателей разрабатывать новые бизнес-идеи и инновационные проекты.

8. Создание инновационной среды;

- Исследовательские гранты и стипендии: Финансовое стимулирование студентов и преподавателей, занимающихся научной деятельностью.
- Инновационные форумы и выставки: создание площадок для демонстрации новых идей и разработок.
- Поддерживайте творчество и предпринимательство: создавайте возможности для развития творческого и предпринимательского потенциала студентов и преподавателей.

Для эффективной интеграции исследований и инноваций в образовательный процесс важно укреплять сотрудничество между высшими учебными заведениями и другими образовательными учреждениями, а также государственным и частным секторами. Этот процесс не только обеспечивает качественное образование, но и служит повышению экономического и научного потенциала страны.

Неспособность интегрировать исследования и инновации в образовательный процесс может иметь серьезные негативные последствия. Эти последствия негативно сказываются не только на качестве образования, но и на общем развитии учащихся, учителей и общества.

Список использованной литературы

1. Graham, C. R. (2006). Blended learning systems. The handbook of blended learning: Global perspectives, local designs, 1, 3-21.
2. Фармонов, Ш., & Камбарова, Д. (2022). КАК ПОМОЧЬ УЧЕНИКАМ РАЗВИТЬ ИНТЕРЕС К УЧЕБЕ. Центральноеазиатский журнал образования и инноваций, 1(2), 118-120.
3. Tojimamatov, I., & Doniyorbek, A. (2023). KATTA HAJMLI MA'LUMOTLAR AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 18(6), 66-70.
4. Djuraev R.X. Ta'limda interfaol texnologiyalar. – Toshkent. “Sano - Standart” MCHJ bosmaxonasi, 2010.
5. Zakhidova Diloram (2024). EXPLORING THE IMPACT OF LANGUAGE AND COMMUNICATION IN DIVERSE EDUCATIONAL ENVIRONMENTS. Science and innovation, 3 (Special Issue 28), 359-361. doi: 10.5281/zenodo.11088505

THE DYNAMICS OF PHONETIC DEVIATIONS IN ENGLISH

Egamnazarova Durdona Shuhratillaevna

Associate Professor,

Andijan State Institute of Foreign

Languages

Email: urdonajuraeva@gmail.com

[QahramonovaBegoyimQobiljonqizi](#)

Phonetic innovations, encompassing deviations and anomalies, play a significant role in the evolution of the English language, and whether deliberate or accidental, reflect broader linguistic, social, and cultural dynamics that influence speech patterns. These innovations, particularly in English, have not only shaped the way the language is spoken but also influenced its global identity as a lingua franca. As Jenkins (2000) highlights, phonetic variability is especially prominent in English due to its widespread use by speakers from diverse linguistic backgrounds, leading to both intentional and unintentional phonetic deviations.

Phonetic innovations can take various forms, including vowel shifts, consonant substitutions, and alterations in stress and intonation patterns. For instance, the Great Vowel Shift of the 15th to 18th centuries marked a pivotal moment in English phonological history, significantly altering vowel pronunciation and distinguishing Modern English from its predecessors (Labov, 1994). Similarly, contemporary phenomena such as uptalk and vocal fry—features increasingly observed in younger generations—demonstrate how societal trends and media influence phonetic practices (Podesva, 2011). These changes, while often dismissed as anomalies or deviations, serve as evidence of the adaptability and fluidity of English.

The spread of English as a global language has further amplified phonetic diversity. In contexts where English serves as a second or foreign language, speakers often introduce phonetic features influenced by their native languages. For example, the "th" sound in words like this and thing is frequently replaced with [d] or [t] in many non-native accents, such as Indian or Singaporean English (Crystal, 2003). These deviations, while initially perceived as errors, often gain acceptance and become markers of regional English varieties.

The analysis of phonetic innovations in English reveals three primary categories: historical phonetic shifts, sociolect-driven deviations, and non-native phonetic anomalies. Each category demonstrates the interplay between linguistic systems and external factors, emphasizing the role of phonetic changes in the development and diversification of English.

One of the most significant examples of phonetic innovation in English is the Great Vowel Shift (15th–18th centuries). This series of systematic changes in the pronunciation of long vowels marked the transition from Middle English to

Modern English. For instance, the Middle English word *time* [ti:mə] evolved to its current pronunciation [taɪm]. Such changes illustrate how phonetic deviations can reshape a language's phonological system, often in response to sociolinguistic pressures, such as increased literacy and standardization during this period (Labov, 1994).

Another notable shift is the cot-caught merger in certain varieties of American English, where the vowels in words like *cot* and *caught* are pronounced identically as [kɑt]. This merger, observed predominantly in the Western United States and Canada, highlights regional variations and the tendency of phonetic systems to simplify over time (Boberg, 2004). These historical shifts underline the enduring impact of phonetic innovations on English's evolution and regional diversity.

Phonetic deviations arising from sociolects often reflect identity construction and social stratification. Features such as uptalk (rising intonation at the end of declarative sentences) and vocal fry (low, creaky voice quality) have become prevalent in younger speakers, particularly in the United States. Uptalk, commonly associated with Californian English, has been linked to speakers' desire to sound engaging or inclusive, while vocal fry is often perceived as a marker of authority or trendiness (Podesva, 2011). Despite criticism for being “unprofessional” or “unintelligible” in some contexts, these features have gained widespread recognition and are increasingly normalized in casual and professional settings.

Moreover, the phenomenon of r-dropping in Received Pronunciation (RP)—where the “r” sound is omitted in non-prevocalic positions, as in *car* [kɑ:]—demonstrates how social prestige influences phonetic norms. While r-dropping was once a marker of upper-class British English, its decline in favor of rhotic varieties in some contexts reflects shifting social attitudes toward traditional accents (Wells, 1982).

In non-native English contexts, phonetic innovations often emerge as a result of linguistic interference. For example, Indian English speakers frequently replace the dental fricatives /θ/ and /ð/ with dental stops [t̪] and [d̪], as in *think* [t̪ɪŋk] and *this* [d̪ɪs], influenced by the phonological systems of Indian languages (Crystal, 2003). While these deviations may initially be viewed as errors, they have become integral features of Indian English, contributing to its distinct identity.

Similarly, the use of monophthongs instead of diphthongs in Singaporean English—for example, pronouncing *face* as [fes] instead of [feɪs]—is another example of non-native phonetic anomaly shaped by substrate influence (Deterding, 2007). Such variations illustrate how phonetic deviations evolve into systematic innovations that define regional varieties of English.

Phonetic innovations, whether historical or contemporary, native or non-native, have significant implications for linguistic theory and communication. On the one hand, they exemplify the adaptability and creativity inherent in language.

On the other hand, they can pose challenges for intelligibility in global communication. For instance, features like uptalk or vocal fry may be misinterpreted by speakers unfamiliar with these sociolectal variations, potentially leading to negative stereotypes or miscommunication (Podesva, 2011).

Additionally, non-native anomalies often highlight the tension between linguistic purism and the acceptance of global English varieties. While certain deviations may initially face resistance, they often gain legitimacy over time, reflecting the dynamic and inclusive nature of English as a global language.

The results demonstrate that phonetic innovations, encompassing deviations and anomalies, are not merely linguistic curiosities but fundamental drivers of change in English. Historical shifts, sociolect-driven features, and non-native variations collectively shape the language, enriching its diversity while also presenting challenges for communication and pedagogy. By understanding these innovations, linguists, educators, and policymakers can better appreciate the complexity of English and its ever-evolving phonetic landscape.

References

1. Boberg, C. (2004). "The Emergence of the Northern Cities Shift in Canadian English." *Journal of English Linguistics*, 32(1), 1–17. <https://doi.org/10.1177/0075424203260732>
2. Crystal, D. (2003). *English as a Global Language* (2nd ed.). Cambridge University Press.
3. Deterding, D. (2007). "Singapore English Pronunciation: A Reference Guide." *English in Southeast Asia: Varieties, Literacies, and Literatures*.
4. Jenkins, J. (2000). *The Phonology of English as an International Language*. Oxford University Press.
5. Labov, W. (1994). *Principles of Linguistic Change: Internal Factors*. Wiley-Blackwell.
6. Wells, J. C. (1982). *Accents of English*. Cambridge University Press.

ADAPTIV TA'LIMNING NAZARIY ASOSLARI: TA'RIFI, PRINSIPLARI VA XUSUSIYATLARI

Andijon davlat chet tillari

institute o'qituvchisi

Sidiqov A.O'.

Abstract: This thesis examines the concept, theoretical foundations, and methodologies of adaptive learning, focusing on its integration into educational systems globally, with particular emphasis on Uzbekistan. Adaptive learning, driven by algorithms and data analysis, tailors content to students' individual needs, improving participation and learning efficiency. The study discusses the evolution of adaptive learning, key principles like personalization, dynamic management of the learning process, and real-time feedback. It also explores its benefits and challenges, including technological infrastructure and teacher adaptation. The future of adaptive learning lies in the integration of AI, machine learning, and immersive technologies like VR and AR, offering new opportunities for personalized education.

Абстракт: Данная диссертация исследует концепцию, теоретические основы и методологии адаптивного обучения, с акцентом на его интеграцию в образовательные системы мира, особенно в Узбекистане. Адаптивное обучение, основанное на алгоритмах и анализе данных, адаптирует контент под индивидуальные потребности студентов, улучшая участие и эффективность обучения. Исследование рассматривает эволюцию адаптивного обучения, ключевые принципы, такие как персонализация, динамическое управление учебным процессом и обратная связь в реальном времени. Также анализируются его преимущества и проблемы, включая инфраструктуру и адаптацию преподавателей. Будущее адаптивного обучения связано с интеграцией ИИ, машинного обучения и технологий виртуальной и дополненной реальности, что открывает новые возможности для персонализированного образования.

Abstrakt: Ushbu dissertatsiya adaptiv ta'limning tushunchasi, nazariy asoslari va metodologiyalarini, ayniqsa O'zbekistonda ta'lim tizimlariga integratsiyasiga alohida e'tibor qaratib o'rganadi. Algoritmilar va ma'lumotlar tahlili asosida ishlovchi adaptiv ta'lim o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan kontentni taqdim etadi, bu esa ishtirok va ta'lim samaradorligini oshiradi. Tadqiqot

adaptiv ta'limning rivojlanishini, shaxsiylashtirish, ta'lim jarayonini dinamik tarzda boshqarish va real vaqtli fikr-mulohaza kabi asosiy tamoyillarni ko'rib chiqadi. Bundan tashqari, uning afzalliklari va cheklovlari, texnologik infratuzilma va o'qituvchilarning moslashuvi muammolarini tahlil qiladi. Kelajakda adaptiv ta'lim sun'iy intellekt, mashina o'rganish va VR/AR kabi immersiv texnologiyalar bilan integratsiya qilish orqali yangi imkoniyatlar yaratadi.

Kalit so'zlar: adaptiv ta'lim, ta'lim texnologiyalari, real vaqtli fikr-mulohaza, sun'iy intellect

Ahamiyat va dolzarbligi

Adaptiv ta'lim o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'lim jarayonini ta'minlashi tufayli tobora muhimroq ahamiyat kasb etmoqda. Bu yondashuv o'quvchilarning ishtirokini oshirishi va ta'lim samaradorligini yaxshilashi, turli o'quv uslublari va sur'atlarini hisobga olish orqali ma'lum bo'ldi (Corbett & Anderson, 1994). Dunyo bo'ylab ta'lim tizimlarida texnologiyaning ko'proq qo'llanilishi bilan adaptiv ta'lim tizimlari kelajak ta'lim landshaftini shakllantirishda muhim rol o'ynamoqda (Baker et al., 2009). Ushbu ishning maqsadi adaptiv ta'limning mohiyatini, uning nazariy asoslarini, metodologiyalarini, shuningdek, O'zbekistondagi va dunyodagi ta'lim tizimlarida uning qo'llanilishini tahlil qilishdan iboratdir. Ushbu bo'limda adaptiv ta'lim tushunchasi aniqlanadi, uning turli metodologiyalari, ta'lim kontekstidagi qo'llanilishi va shaxsiylashtirilgan ta'lim kabi boshqa pedagogik yondashuvlar bilan munosabati ko'rib chiqiladi. Ushbu maqola K-12 ta'limi, oliy ta'lim va o'quv tizimlarida adaptiv ta'limning integratsiyasiga, ayniqsa, O'zbekiston ta'lim tizimidagi o'rniga qaratiladi.

Adaptiv ta'limning nazariy asoslari

Adaptiv ta'limning umumiy tushunchasi

Adaptiv ta'lim – bu algoritmlar va ma'lumotlar tahlili yordamida o'quvchining

yutuqlariga asoslangan holda mazmunni moslashtiradigan dinamik yondashuvdir. Asosiy jihatlar sifatida real vaqtli baholash, shaxsiylashtirilgan kontentni etkazib berish va uzluksiz fikr-mulohaza mexanizmlari (Dabbagh & Kitsantas, 2012). Adaptiv ta'lim tushunchasi bir qator o'quv nazariyalariga asoslanadi, jumladan, behaviorizm, konstruktivizm va kognitiv ta'lim nazariyalari. Ushbu ramkalar o'quvchilarning mazmun bilan qanday o'zaro ta'sir qilishlarini va ta'lim muhitlarini individual ehtiyojlarga moslashtirishni tushunishga yordam beradi (Zimmerman, 2002; Piaget, 1973).

Adaptiv ta'limning tarixiy rivojlanishi

Adaptiv ta'limning rivojlanishi dastlab B.F. Skinner tomonidan ishlab chiqilgan dastlabki dasturlashtirilgan ta'lim modellari orqali boshlangan bo'lib, bu o'quvchilar uchun bosqichma-bosqich jarayonlarni taklif qilgan. Kompyuterlarning rivojlanishi bilan adaptiv ta'lim yanada murakkab tizimlarga o'tdi, bu tizimlar o'quvchi xatti-harakatlarini tahlil qilib, mazmunni dinamik ravishda moslashtirdi (Skinner, 1954). Dunyo bo'ylab, AQSh, Janubiy Koreya va Finlyandiya kabi mamlakatlar adaptiv ta'lim texnologiyalarini muvaffaqiyatli ravishda ta'lim tizimlariga integratsiya qildilar. O'zbekistonda esa, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi oliy ta'limda shaxsiylashtirilgan va adaptiv ta'lim vositalarini qo'llashni boshladi.

Adaptiv ta'limning tamoyillari

Shaxsiylashtirish va individual yondashuv

Shaxsiylashtirish adaptiv ta'limning asosiy poydevoridir. O'quvchilar mazmun bilan o'zaro aloqada bo'lishi orqali ular tomonidan to'plangan ma'lumotlardan foydalangan holda o'quv tizimlari ularning individual ehtiyojlarini, kuchli va zaif tomonlarini aniqlay oladi. Bu ta'lim kontentini har bir o'quvchining o'ziga xos tezligi va uslubiga moslashtirish imkonini beradi (Siemens, 2005). Adaptiv ta'lim muhitlari o'qituvchilarga shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribalarini yaratishda yordam beradigan moslashtirilgan yondashuvni taqdim etadi. Masalan, kontentni

o'quvchining afzalliklariga ko'ra turli formatlarda etkazib berish (masalan, matn, video, interaktiv simulyatsiyalar) o'quvchining ishtirokini va samaradorligini oshiradi (VanLehn, 2011).

Ta'lim jarayonini dinamik tarzda boshqarish

Adaptiv ta'lim tizimlari o'quvchilarning yutuqlarini doimiy ravishda kuzatib boradi, ularning ishtirokini, samaradorligini va o'quv xatti-harakatlarini tahlil qiladi. Bu ma'lumotlar real vaqt rejimida ta'lim mazmunini moslashtirish uchun ishlatiladi, o'quvchining o'zgaruvchan ehtiyojlariga mos keladigan ta'lim jarayonini ta'minlaydi (Baker et al., 2009). O'quvchilar mazmun bilan o'zaro aloqada bo'lishi davomida ularning ehtiyojlari o'zgarishi mumkin, bu esa adaptiv tizimning dinamik tarzda javob berishini talab qiladi. Agar o'quvchi yaxshi o'rganyapti va yanada murakkab materiallarga ehtiyoj sezsa yoki qiyinchiliklarga duch kelsa, tizim shu o'zgarishlarga real vaqt davomida aralashishi mumkin (Corbett & Anderson, 1994).

Mustahkam o'z-o'zini baholash va refleksiya

Adaptiv ta'lim o'quvchilarga o'z o'quv jarayonini baholashni rag'batlantiradi. Bu metakognitsiyani rivojlantirishga yordam beradi, o'quvchilarga o'z kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilish imkoniyatini yaratadi. O'z-o'zini baholash testlari, so'rovlar va reflektiv savollarni adaptiv tizimlarga qo'shish orqali o'quvchilarga o'z bilimlarini baholashda yordam berish mumkin (Zimmerman, 2002). Interaktiv ta'lim muhitlari, adaptiv ta'limning ajralmas qismi sifatida, o'quvchilarni mazmun bilan faol aloqada bo'lishga undaydi, bu esa yaxshiroq tushunish va eslab qolish jarayonlarini rivojlantiradi. Bu muhitlar ko'pincha hamkorlikdagi o'qish vositalarini, masalan, muhokama forumlari, hamkasblar tomonidan baholash va interaktiv simulyatsiyalarni o'z ichiga oladi (Jonassen, 1999).

Adaptiv ta'limning xususiyatlari

Adaptiv ta'limning asosiy xususiyatlaridan biri bu o'qitish mazmunini va metodlarini talabaning o'quv natijalariga asoslangan holda o'zgartirish imkoniyatidir. Talabalar materiallar bilan ishlashda, adaptiv tizimlar ularning kuchli va zaif tomonlarini baholab, dastur yoki o'quv rejasini moslashtiradi. Bu

moslashuvchanlik tizimga shaxsiylashtirilgan kontentni taqdim etish imkonini beradi, o'quv jarayonini har bir talaba uchun yanada tegishli va qulay qiladi (Anderson et al., 2001). Adaptiv ta'lim tizimlari talabalar progressini doimiy ravishda kuzatib boradi, topshiriqlarning murakkablik darajasini moslashtiradi va shaxsiylashtirilgan fikr-mulohazalar beradi. Bu shaxsiylashtirilgan tempo talabalarni juda oson materiallardan zerikmaslikka va juda qiyin materiallardan xafa bo'lmaslikka yordam beradi. Tizim talabaning imtihonlardagi ko'rsatkichlaridan tashqari, umumiy o'quv yo'lini ham hisobga oladi (Baker, 2009).

Texnologiya va raqamli vositalarning roli

Texnologiya adaptiv ta'lim tizimlarini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. O'quv boshqaruvi tizimlari va maxsus adaptiv ta'lim dasturlari kabi onlayn platformalar talabalar progressini kuzatish, shaxsiy o'quv yo'llarini taklif qilish va turli formatlarda kontent taqdim etish uchun infratuzilma ta'minlaydi (masalan, video, matn, testlar). Khan Academy, Coursera va Duolingo kabi vositalar algoritmlar yordamida har bir talabaga moslashtirilgan kontentni taqdim etadi (Koller et al., 2013). Adaptiv ta'lim platformalari o'quvchilar xulq-atvorini baholash va o'quv tajribalarini real vaqtda moslashtirish uchun ilg'or algoritmlar va sun'iy intellektdan foydalanadi. Ushbu sun'iy intellekt tizimlari talabalar progressi bo'yicha katta ma'lumotlar to'plamlarini tahlil qilishda mashinani o'rganish modellari yordamida tizimlarga talabalar ehtiyojlarini oldindan aniqlash va qo'shimcha yordam kerak bo'lishi mumkin bo'lgan sohalarni belgilash imkoniyatini beradi (Kukulaska-Hulme, 2012).

O'qitishning samaradorligini oshirish

Adaptiv ta'lim tizimlari talabalar markazli bo'lib, maqsad qo'yish va shaxsiylashtirilgan o'quvni taqdim etishga alohida e'tibor qaratadi. Talabalarga ularning malakalariga moslashtirilgan kontent taqdim etish orqali, adaptiv ta'lim motivatsiya va ishtirokni oshiradi. Talabalar o'z malakalariga mos topshiriqlarda muvaffaqiyatni boshdan kechirganda, bu ularni o'quv sayohatini davom ettirishga undaydi (Deci & Ryan, 2000). Adaptiv ta'lim akademik yutuqlar va talabalar muvaffaqiyati darajalarini oshirishda umidvor natijalarni ko'rsatdi.

Shaxsiylashtirilgan o'quv tajribasi orqali, adaptiv ta'lim tizimlari talabalarni o'zlarining ehtiyojlariga mos ravishda bilimlarni egallashga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, adaptiv tizimlarga jalb qilingan talabalar baholashlarda yaxshiroq natijalar ko'rsatadi va bilimlarni samarali saqlashadi (Slavin, 2009).

Adaptiv ta'limning afzalliklari va cheklovlari

Adaptiv ta'limning asosiy afzalliklaridan biri, har bir talabaga o'ziga xos ehtiyojlariga mos ravishda o'qitish imkoniyatidir. Real vaqtda o'quv natijalari bo'yicha o'quv jarayonini moslashtirgan holda, adaptiv tizimlar talabalarga to'g'ri darajadagi chaqiriqlarni taqdim etadi. Bu shaxsiylashtirilgan yondashuv talabalar o'zlarining temposida o'qishiga yordam beradi, yanada qiziqarli va samarali o'quv jarayonini yaratadi. Natijada, talabalar tezda zerikish yoki bezovtalanishdan qochib, motivatsiyani saqlab qoladilar va muvaffaqiyatga erishadilar (Shute & Psotka, 2015). Adaptiv ta'lim tizimlari talabalarga va o'qituvchilarga tezkor fikr-mulohazalar taqdim etib, ta'lim samaradorligini oshiradi. Bu tezkor fikr-mulohazalar talabalar noto'g'ri tushunchalarni va xatolarni tezda tuzatishga yordam beradi, bilimni saqlash va tushunishni yaxshilaydi. Bundan tashqari, tizimlar o'qituvchilarga talabalar progressini real vaqtda kuzatishga yordam beradi, bu esa qaysi sohalarida talabalar qiynalayotganini aniqlashni va o'qitish strategiyalarini moslashtirishni osonlashtiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxsiylashtirilgan o'quv yondashuvlari, masalan, adaptiv ta'lim tizimlari orqali, talabalar natijalarini sezilarli darajada yaxshilaydi (Baker et al., 2009).

Cheklovlari va muammolar

Adaptiv ta'limning ko'plab afzalliklariga qaramay, uning amalga oshirilishida ba'zi texnologik muammolar mavjud. Ushbu muammolar orasida ishonchli raqamli infratuzilma talab etiladi, bu esa barcha ta'lim muassasalarida, ayniqsa qishloq va rivojlanmagan hududlarda mavjud bo'lmasligi mumkin. Bundan tashqari, adaptiv ta'lim tizimlarini integratsiya qilish ko'pincha katta texnik mahoratni talab qiladi, bu tizimlarni o'rnatish va qo'llab-quvvatlash uchun zarurdir. Bu to'siqlar ba'zi mintaqalarda yoki ta'lim muassasalarida adaptiv ta'limning keng tarqalishiga

to'sqinlik qilishi mumkin (Kukulska-Hulme, 2012). Talabalar va o'qituvchilar uchun yangi adaptiv ta'lim tizimlariga moslashish muhim qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. An'anaviy o'qish usullariga o'rganib qolgan talabalar o'zlarining o'quv uslubini ko'proq mustaqil o'qishga va o'zini o'zi tartibga solishga imkon beradigan yangi tizimga o'tish qiyin bo'lishi mumkin. Xuddi shunday, o'qituvchilar ham adaptiv texnologiyalarni o'z darslariga samarali tarzda integratsiya qilish uchun o'qitish strategiyalarini o'zgartirishlari kerak. Bu jarayon vaqt talab qiladigan bo'lib, professional rivojlanishni va doimiy qo'llab-quvvatlashni talab qiladi (Garrison & Anderson, 2003).

Xulosa

Adaptiv ta'limning kelajakdagi rivoji: Adaptiv ta'limning kelajagi juda katta imkoniyatlarni o'z ichiga oladi, ayniqsa sun'iy intellekt (AI) va mashina o'rganish texnologiyalarining rivojlanishi davom etayotgan vaqtda. Katta ma'lumotlar to'plamlarining kengayishi va yanada ilg'or algoritmlarning paydo bo'lishi bilan, adaptiv tizimlar talabalar ehtiyojlarini aniqlash va moslashtirilgan o'quv tajribalarini taqdim etishda yanada aniqroq bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, virtual haqiqat (VR) va kengaytirilgan haqiqat (AR) kabi boshqa ta'lim texnologiyalari bilan integratsiya qilish, immersiv o'qish tajribalarini yanada rivojlantirishga olib kelishi mumkin (Siemens, 2013). Mavjud tadqiqotlar adaptiv ta'lim tizimlarining talabalar natijalari, ishtirok va bilimni saqlashga ijobiy ta'sir ko'rsatganini tasdiqladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, adaptiv ta'lim tizimlari shaxsiylashtirilgan fikr-mulohazalar va o'quv yo'llarini taqdim etish orqali talabalar uchun o'qishni samarali va aniqroq qilishga yordam beradi. Ammo, tadqiqotlar shuningdek, adaptiv tizimlarni amalga oshirishda texnologik talablar va o'qituvchilar va talabalar uchun kerakli tayyorgarlikni ta'minlash zarurati kabi qiyinchiliklarni ham ko'rsatadi. Longitudinal tadqiqotlar talabalar muvaffaqiyatiga ta'sir qilishdagi uzoq muddatli natijalarni aniqlash uchun zarur (Pashler et al., 2007). Ushbu tadqiqotning natijalariga asoslanib, ta'lim muassasalariga adaptiv ta'lim texnologiyalariga sarmoya kiritishni va o'qituvchilarga ushbu tizimlardan samarali foydalanish bo'yicha treninglar o'tkazishni tavsiya qilinadi. Shuningdek,

muassasalar talabalar uchun bu tizimlarga moslashish uchun zarur resurslarni ta'minlashni e'tiborga olishlari kerak. Kelajakda texnologik to'siqlarni yengish, ayniqsa raqamli resurslarga cheklangan kirish imkoniyati bo'lgan hududlarda, va adaptiv ta'limning uzoq muddatli samaradorligini turli ta'lim kontekstlarida o'rganishga alohida e'tibor qaratish lozim (Hattie & Timperley, 2007).

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

- Anderson, J.R., Corbett, A.T., Koedinger, K.R. & Pelletier, R., 2001. Cognitive tutors: Lessons learned. *The Journal of the Learning Sciences*, 10(2), pp. 155-179.
- Baker, R.S., 2009. Designing intelligent tutors: An overview of current progress. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 19(2), pp. 119-146.
- Baker, R.S., et al., 2009. The dynamics of "off-task" behavior in online learning environments. *Proceedings of the 14th International Conference on Artificial Intelligence in Education*.
- Corbett, A.T. & Anderson, J.R., 1994. Lisp: An intelligent tutoring system for learning programming. *Journal of Educational Computing Research*, 10(3), pp.269-302.
- Dabbagh, N. & Kitsantas, A., 2012. Personalized learning: A framework for integrating technology into learning environments. *Educational Technology Research and Development*, 60(3), pp.535-552.
- Deci, E.L., & Ryan, R.M., 2000. The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), pp. 227-268.
- Garrison, D.R., & Anderson, T., 2003. *E-Learning in the 21st Century: A Framework for Research and Practice*. Routledge, London.
- Jonassen, D.H., 1999. Designing constructivist learning environments. *Instructional Design Theories and Models: A New Paradigm of Instructional Theory*, 2, pp.215-239.
- Koller, D., Harvey, B., & Magnotta, M., 2013. The evolution of education technology: The impact of online learning platforms on student engagement.

Proceedings of the 5th International Conference on Education and New Learning Technologies.

□ Kukulska-Hulme, A., 2012. Adaptation of learning and teaching: E-learning and the future of education. *Educational Technology Research and Development*, 60(3), pp. 423-441.

Nazarov, N. & Akhmedov, Z., 2022. *Innovations in education: The role of technology in Uzbekistan's educational transformation*. Tashkent University Press.

□ Pashler, H., et al., 2007. Organizing instruction and study to improve student learning. *National Center for Research on Education, Access, and Teaching Excellence*.

□ Piaget, J., 1973. *To Understand is to Invent: The Future of Education*. Grossman Publishers, New York.

□ Shute, V.J. & Psotka, J., 2015. Intelligent tutoring systems: Past, present, and future. In: D. R. Schunk & J. A. Meece, eds. *Motivation and learning: Theories and applications*. Pearson Education.

□ Siemens, G., 2005. Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), pp.3-10.

□ Siemens, G., 2013. Learning Analytics: The Emergence of a New Field. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 14(3), pp. 1-12.

□ Skinner, B.F., 1954. The Science of Learning and the Art of Teaching. *Harvard Educational Review*, 24(2), pp.86-97.

□ Spector, J.M. & Anderson, T., 2000. *Adaptive Learning Environments: Theory, Design, and Practice*. Springer, New York.

□ VanLehn, K., 2011. The relative effectiveness of human tutoring, intelligent tutoring systems, and other tutoring systems. *Educational Psychologist*, 46(4), pp.197-221.

□ Zimmerman, B.J., 2002. Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory into Practice*, 41(2), pp.64-70.

- Zimmerman, B.J., 2002. Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory into Practice*, 41(2), pp.64-70.

**INGLIZ TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMAGA O'GIRILGAN
ASARLARNING TARJIMASIDA LISONIY GRADASIYANING
LINGVOMADANIY ASPEKTI**

Mahmudova Nilufarxon Ravshanovna

Dotsent,

Andijon davlat chet tillari instituti,

Andijon, O'zbekiston

Mahmudova@gmail.com

Kalit so'zlar: milliy madaniyat, tarjima ilmi va amaliyoti, jahon progressiv adabiyoti, siyosiy, g'oyaviy va estetik ahamiyat...

Xalqimizni jahon fani, texnikasi, madaniyati va ijtimoiy fikr taraqqiyotining buyuk yutuqlaridan bahramand qilish, xalqlar do'stligi ruhida tarbiyalash kabi muqaddas vazifani amalga oshirishda ham tarjima g'oyat katta ahamiyatga egadir.

Vatanimizda hozirgi paytda zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy va jamiyatdagi o'zgarishlar bilan bir qatorda oliy ta'lim tizimi jarayonini takomillashtirishda va xorijiy tillarni o'rganishda ham yuksalishlar kuzatilmoqda. Hozirgi paytda kuzatilayotgan tarjima sohasidagi kengayishlar hamda tarjima jarayoni va uning natijasiga bo'lgan talablarning kuchayishi turli xil millatlararo aloqalarning samarali ishlashiga va amalga oshirilishiga bo'lgan qiziqishlarning kuchayishiga olib keldi[5.68]. Darhaqiqat, hozirgi kun nuqtai nazaridan qaralsa, har bir tarjimon uchun juda katta vazifalar turibdiki, ularni tarjimon tarjima jarayoni va uning natijasiga bo'lgan talablarning kuchayishtirishi va halqimiz uchun jahon durdona asarlarni kelajak avlodga yetkazib berish uchun to'htamay harakat qilishi kerak, deb o'ylaymiz.

Nazarimizda, xorijiy tilni mukammal egallash xorij madaniyati bilimlariga egalik darajasiga bog'liq deb hisoblaymiz. Bundan ko'rinib turibdiki, xorij madaniyatini o'zlashtirish beriladigan materialga bog'liq bo'lishi mumkin, bu esa, o'z navbatida, xorijiy tilni o'rganishga bo'lgan qiziqishning yuksak darajasini ko'rsatadi. Tarjimonning kelajakdagi professional ish jarayoni madaniy xarakterga

ega bo'lgan bilimlarga tayanadi. Xorijiy til bilimi tarjimonning kelajakdagi professional darajasini ko'taradi degan xato fikr mavjud. Albatta bunday emas, chunki tarjimonning ish jarayoni bu faqat yuzaki ilm emas, balki ona tilini yuksaltirib borishni talab qiladigan jarayondir. Shuning uchun tarjimondan o'z ustida tinmay ish olib borish, ham o'zini, ham xorijiy adabiyotni o'zlashtirish, tarjima asoslari bo'yicha seminarlarga qatnashish, zamonaviy kompyuter texnologiyalarini o'rganish, tarjimashunoslikdagi texnologiyalar bilan tanishish, til birliklarini yodda saqlashga yordam beradigan loyihalardan boxabar bo'lish, faqat o'quv jarayoni bilan cheklanib qolmasdan, qo'shimcha kurslarga qatnash talab qilinadi[5.68].

Tarjima millatlararo do'stlik ko'prigi ekanligidan tashqari, madaniyat va ma'rifat sari ochilgan keng yo'l hamdir. Yozma tarjimaning keng ko'lamda tarqalishi o'zga xalqlarning madaniyatiga keng yo'l ochib berishi bilan birga, o'zbek adabiyoti, madaniyati va san'atining rivojlanishiga, ularning gullab-yashnashiga sabab bo'ldi. Tarjima qiyin, ammo maroqli san'at, o'zga tilda yaratilgan badiiy asarni o'z tilimizga o'girish va o'qish naqadar zavqli. Binobarin, u hech qachon o'z kuchini yo'qotmaydi, ijod mahsuli sifatida yashaydi, unga monelik qiladigan, uni rad etadigan, man qiladigan kuch topilmaydi. Insoniyat yashar ekan, tarjima san'ati o'ziga xos mahorat maktabi sifatida yashab qolaveradi[5.65] va jahon adabiyotida o'z mavqeyiga ega durdona asarlarni tarjima qilib, halqqa taqdim etish har bir tarjimonning vazifasidir, deb hisoblaymiz.

Biz ham jahon adabiyotining durdona asarlaridan biri sanalmish T.Drayzerning "Baxtiqaro Kerri" asarini o'zbek tiliga o'girilgan nushasidan gradasiya hodisasini linguokulturologik tarjima nutqi nazaridan ko'rib chiqishni o'zimizga joiz deb topdik.

When Caroline Meeber boarded the afternoon train for Chicago, her total outfit consisted of a small trunk, a cheap imitation alligator-skin satchel, a small lunch in a paper box, and a yellow leather snap purse, containing her ticket, a scrap of paper with her sister's address in Van Buren Street, and four dollars in money. It was in August, 1889. She was eighteen years of age, bright, timid, and

full of the illusions of ignorance and youth. Whatever touch of regret at parting characterised her thoughts, it was certainly not for advantages now being given up. A gush of tears at her mother's farewell kiss, a touch in her throat when the cars clacked by the flour mill where her father worked by the day, a pathetic sigh as the familiar green environs of the village passed in review, and the threads which bound her so lightly to girlhood and home were irretrievably broken[3.25].

Bu voqea 1889 yilda yuz berdi. Karolina endigina o'n sakkizga to'lgan. U esli-hushli, biroq[6.147] *tortinchiroq qiz bo'lib, yoshlik va g'o'rlik yillarida kishini tinch qo'ymaydigan shirin orzular olamida charx urardi.*[6.85] U ota-onasi bag'ridan ketayotganida nimagadir yuragi uvushdi, biroq bunda har qanday hozirgina o'zi yana o'tirgan hayotning afzal tomonlarini hayoliga ham keltirmadi[1.5]. Tarjimon asarni ijodiy tarjima qilinganligi bilinib turibdi, chunki bu tarjima turida asliyat lisoniy vositalari matniy ma'nolari va uslubiy vazifalari umumhalq tili Grammatik qoidalar bilan hamohanglikda qayta yaratiladi. Lisoniy vositalarning milliy-tarixiy, ijtimoiy va obrazli hissiy xususiyatlari asliyatga xos va mos tarzda talqin etiladi. Asar sahifalarida muayyan uslubiy maqsadlar uchun qo'llanilgan fonetik-orfoepik hamda leksik-grammatik nutqiy chekinishlar o'z vazifalariga muvofiq muqobil lisoniy vositalar yordamida tiklanadi. Bualrning barchasi muallif maqsadining kitobhonga yetib boorish uchun imkon yaratadi[4.7]. Tarjimon yuqoridagi asliy matnni aralash qo'shma gapda berilganliga qaramay, matn tarjimasining ma'nosidan kelib chiqib, tarjimon matn tarjimasini sodda gaplarga bo'lib-bo'lib tarjima qilganligini ko'rishimiz mumkin. Masalan, *When Caroline Meeber boarded the afternoon train for Chicago, her total outfit consisted of a small trunk, a cheap imitation alligator-skin satchel, a small lunch in a paper box, and a yellow leather snap purse, containing her ticket, a scrap of paper with her sister's address in Van Buren Street, and four dollars in money* matniga tarjimon Bu voqea 1889 yilda yuz berdi. Karolina endigina o'n sakkizga to'lgan. U esli-hushli, biroq[4.77] *tortinchiroq qiz bo'lib, yoshlik va g'o'rlik yillarida kishini tinch qo'ymaydigan shirin orzular olamida charx urardi.*[6.147] U ota-onasi bag'ridan ketayotganida nimagadir yuragi uvushdi, biroq bunda har qanday

hozirgina o'zi yana o'tirgan hayotning afzal tomonlarini hayoliga ham keltirmadi matnini ogirgan, matn gradasiyasiga kelsak ingliz tilidagi asliy matnda *She was eighteen years of age, bright, timid, and full of the illusions of ignorance and youth. Whatever touch of regret at parting characterised her thoughts, it was certainly not for advantages now being given up*[9.3] namoyon bo'layotgan bo'lsa, o'zbek tilida *U ota-onasi bag'ridan ketayotganida nimagadir yuragi uvushdi, biroq bunda har qanday hozirgina o'zi yana o'tirgan hayotning afzal tomonlarini hayoliga ham keltirmadi* matnida namoyon bo'layotgandek, chunki yoshgina qizning yuragi uvushishi kelajakda uni kutib turgan hayot qiyinchiliklarini boshdan kechirishini anglatib turibdi deb o'ylaymiz. Matning linguokulturologik jihatlaridan biri, bizning milliy-madaniyatimizda ham odatda farzandlarimizni biror mamlakarga o'qishga yoki ishlashga jo'natyonganimzda farzandning *yuragi uvushishi, biroq bunda har qanday hozirgina o'zi yana o'tirgan hayotning afzal tomonlarini hayoliga ham keltirishi* yoki keltirmashi har bir halqqa hos tuyg'ulardan deb o'ylaymiz.

Uzoqqa otlangan yoshlarda odatda oldidgi sherigiga qarash urfga kirib qolgan deb o'ylaymiz, chunki yoshlarni o'tish davrida qiz yigitga, yigit esa qizga tortishuv kuchi uyg'ongan bo'ladi. Shunga e'tibor bergan holda keyingi matnga e'tiborni qaratsak: *Drouet arose, kicked his legs to straighten his trousers, and seized his clean yellow grip*[3.47].

O'zbek tiliga o'girilgan matn: Drue ham o'rnidan turdi. Har mahalgiday, *oyoqlarini cho'zib, shimini to'g'riladi-da, pokiza sariq chamadonini yerdan uzdi*[2.15]. Ingliz tilida berilgan matnning o'zbek tilidagi tarjimasi adaptasiya usuli orqali tarjima qilingan ko'rinadi, chunki bu usul turida soddalashtirish, moslashtirishdan foydalanadi. Yuqorida berilgan asl matnning tarjimasi kitobhonga tushungan holda soda til bilan berilgan. Tarjima matning gradasiyasi esa *kicked his legs to straighten his trousers, and seized his clean yellow grip*[2.41] jumlasida namoyon bo'lgan deb o'ylaymiz.

Keyingi matnga e'tiborni qaratsak: *I suppose your people will be here to meet you?" he said. "Let me carry your grip*[2.54].” Matn tarjimasi esa:

“Hoynahoy sizni qarindoshlaringiz kutib olishsa kerak?- deb so’radi u qizdan .- Ijozat bersangiz, chamadoningizni ko’tarishib borsam. Keltirilgan matnlarda aniq tarjima usuli qo’llanganligini guvohi bo’lamiz, chunki bu tarjima turida so’zma-so’z aniqlikka intilingan. Matnlarda gradasiya hodisasi Hoynahoy sizni qarindoshlaringiz kutib olishsa kerak? *I suppose your people will be here to meet you?*” jumllalarida namoyon bo’lmoqda va linguokulturologik jihatdan esa yosh yigitning yosh qizga bu kabi jumllarni ishlatilishi tabiiy hol deb hisoblaymiz.

Navbatdagi matnga ham yuzlansak: Oh, no,” she said. “I’d rather you wouldn’t. *I’d rather you wouldn’t be with me when I meet my sister*[2.44].” Matn tarjimasi: “-O, yo’q! Kerak emas!-Kerri shosha-pisha javob berdi. -Rahmat, hojati yo’q! *Menga qolsa opam bilan uchrashganimda yonimda turmasangiz bo’lardi*[2.74]. Keltirilgan matnlarning linguokulturologiyasi *Menga qolsa opam bilan uchrashganimda yonimda turmasangiz bo’lardi, I’d rather you wouldn’t be with me when I meet my sister* gapidan ko’rinib turibdiki, inglizlarda ham huddi o’zbek madaniyati singari, *uyat, andisha* kabi tuyg’ular borligi, ikki halq madaniyati o’rtasida o’hshashlik borligini anglatib turibdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Draizyer T.Bahtiqaro Kerri:Roman//E.Nosirov tarj.-T:,2013.-B.5
2. Dreiser T. Sister Carrie. Release Date: July 10, 2008. Last Updated: April 14, 2019. -P.25
3. Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari: darslik.:T. O’zbekiston Respublikasi FA.”Fan” nashriyoti.
4. Rahimov G’. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2016.-B.68
5. Rahmatullayeva N.E. Lingvokulturologiya – tilshunoslikning yangi yo’nalishi.
6. O’zbek tilining izohli lug’ati. K-harfi.
7. Хоразм Маъмун Академияси Ахборотномаси 6/4-2023. -147 b.
8. Широбокова Л. П. Дидактическая значимость типологического учебного текста в процессе изучения иностранного языка : На материале художеств. лингвострановед. текста : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.01

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SUBSTANDART BIRLIKLARNING KIBERLUG'ATLARDAGI PRAGMATIK, LINGVOKULTUROLOGIK VA SOTSIOLINGVISTIK JIHATLARI

Satimova Dilafruz Numonjonovna,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent,
Andijon davlat chet tillari instituti,
dilmus09@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot ingliz va o'zbek tillarida substandart leksikaning kiberlug'atlardagi pragmatik, lingvokulturologik va sotsiolingvistik jihatlarini tahlil qiladi. Substandart birliklarning ijtimoiy faolligi, ularning kommunikativ muhitda funksional reallashuvi, milliy-madaniy bo'yoqdorligi hamda kiberlug'atlardagi izomorfik va allomorfik jihatlari kompleks yondashuv asosida o'rganiladi. Bundan tashqari, maqolada substandart leksikaning diskursiv xususiyatlari, uning internet-platformalarda va ommaviy axborot vositalarida shakllanish mexanizmlari, shuningdek, pragmatik aspektda ta'sirchanlik darajasi baholanadi.

Kalit so'zlar: substandart leksika, kiberlug'at, lingvokulturologiya, sotsiolingvistika, izomorfizm, allomorfizm, diskurs, mega-, makro- va mikro tuzilmalar, lingvopragmatik integratsiya, pometa.

Abstract. This study examines the pragmatic, linguocultural, and sociolinguistic aspects of substandard lexicon in cyberdictionaries within English and Uzbek. It explores the social activity of substandard linguistic units, their functional realisation in communicative settings, their national-cultural connotations, as well as their isomorphic and allomorphic characteristics in cyber lexicons through a comprehensive analytical framework. Furthermore, the article evaluates the discursive features of substandard lexicon, its formation mechanisms within digital platforms and mass media, and its degree of pragmatic effectiveness.

Keywords: substandard lexicon, cyberdictionary, linguoculturology, sociolinguistics, isomorphism, allomorphism, discourse, mega, macro and micro structures, linguopragmatic integration, pometa.

Аннотация. В данном исследовании анализируются прагматические, лингвокультурологические и социолингвистические особенности субстандартной лексики в киберсловарях английского и узбекского языков. Рассматривается социальная активность субстандартных языковых единиц, их функциональная реализация в коммуникативной среде, национально-культурная окраска, а также изоморфные и алломорфные характеристики в киберсловарях на основе комплексного подхода. Кроме того, исследование оценивает дискурсивные особенности субстандартной лексики, механизмы её формирования в цифровых платформах и средствах массовой информации, а также степень её прагматического воздействия.

Ключевые слова: субстандартная лексика, киберсловарь, лингвокультурология, социолингвистика, изоморфизм, алломорфизм, дискурс, мега-, макро- и микроструктуры, лингвопрагматическая интеграция, помета.

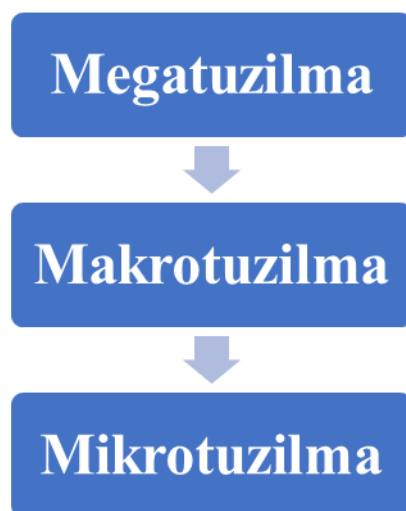
Internet (kiber–) leksikografiya (cyberlexicography) zamonaviy leksikografik amaliyotdagi yo‘nalish bo‘lib, lug‘atlar yaratish uchun internet makonidan foydalanishga asoslangan. Bunday elektron lug‘atlar asosiy ikki bo‘limdan tashkil topadi: *dasturiy ta’minot qobig‘i* va *lug‘at bazasi*. Qobiq deyarli doimiy qolishi mumkin bo‘lganligi sababli, lug‘at bazasini ulash, ajratish yoki turli usulda o‘zgartirish texnik jihatdan osonlashadi [1, 519].

Ingliz tilida substandart leksikografiya – adabiy me‘yordan chetga chiqadigan so‘zlar va iboralar (sleng, jargon, kent, argo, vulgarizmlar, dialektal birliklar) ni lug‘atlarda to‘plash, tasniflash va izohlash amaliyotidir. Ingliz tili substandart leksikografiyasining rivojida XVIII asrdan boshlab, ayniqsa, XIX–XX asrlarda keng qamrovli tadqiqotlar amalga oshirildi.

G.V.Ryabichkina o‘zining *“Ingliz va rus tillarining substandart leksikografiyasi muammolari: nazariy va amaliy jihatlar”* nomli dissertatsiyasida ingliz hamda rus tillaridagi norasmiy leksikani (sleng, jargon, argot, dialektal birliklar va boshqa substandart qatlamlarni) lug‘atchilikda aks ettirish masalasini chuqur o‘rganadi [2, 45]. Tadqiqot, asosan, E. Partridjning *A Dictionary of Slang*

and *Unconventional English* va V. M. Mokiyenko va T. G. Nikitinaning *Большого словаря русского жаргона* asarlari taqqoslashi bilan bogʻliq. Birinchi ish — ingliz tilining (Britaniya varianti) milliy davriga tegishli substandart leksikasiga ixtisoslashgan hamda ikkinchi ish — rus tilining milliy davriga tegishli substandart (jargon) leksikasiga ixtisoslashgan. Muallif har ikki lugʻatning *mega*– (umumiy tuzilma), *makro*– (lugʻat birikmalarini joylashtirish, tasnif) va *mikrotuzilma* (konkret soʻzlar, ularning izohi, belgilar va pometa) darajalarini bir xilda tahlil qiladi. Aytish joizki, E. Partridj oʻzining lugʻatidagi *mega*–, *makro*– va *mikro* tuzilmalar [3, 237] ingliz tilining turli substandart qatlamlarini sotsioleksikografik mezonlar asosida qayd etish uchun eng optimal modellarni taklif qiladi:

A) maʼno aniqlash (semantizatsiya) jarayoni toʻliq va oʻzaro bir–birini toʻldiruvchi leksikografik vositalar yordamida amalga oshirilib, vokabulyar maʼnolarining kelib chiqishi, taʼrifi va qoʻshimcha semantizatsiyasi chuqur, koʻp qirrali va detal tasvirni taʼminlagan; B) stereotipik oʻzaro bir–birini toʻldiruvchi lugʻaviy belgilash (pometa) tizimini ishlab chiqib, uni muntazam ravishda qoʻllash. Bu tizim substandart leksik birliklarni lingvistik hamda sotsiolingvistik maʼlumotlar bilan boyitib, ularni mantiqiy tartibga solish imkonini beradi. Natijada har bir norasmiy (substandart) soʻz yoki iboraning kelib chiqishi, adabiy standartga nisbatan tutgan oʻrni, uslubiy bahosi va ijtimoiy qatlamlarga xosligi izchil va yaxlit shaklda tasvirlanadi. Demak, lugʻatlardagi substandartning metodik va struktural yondashuvi E. Partridjning lugʻatidagi *mega*–, *makro*– va *mikro* tuzilmalariga asosan quyidagicha gavdalanadi:

1 – rasm. Lugʻatlardagi substandartning metodik va struktural yondashuvi

Megastruktura: lugʻatning umumiy soʻzlar roʻyxatini tartiblash prinsipi (alfavit, tematik, xronologik va boshqalar). Sleng lugʻatlari, odatda, alfavit tartibda yoki baʼzan tematik qismga ham boʻlinishi mumkin.

Makrostrukturasi: sleng birliklarning lugʻatga qabul qilinish mezonlari (faollik, ijtimoiy qatlam, tarixiy davr), pometa (coll., slang, taboo, archaic, dial., vulg., j. – jargon, c. – cant) orqali tasniflash, sinonim, antonim yoki parallel shakllarni qayd qilish.

Mikrostrukturasi: soʻzning (slengizmning) ortografik va fonetik shakli, etimologiyasi, tarqalgan hudud yoki sotsioguruh, dastlabki hujjatlangan yili, kontekstual misollar (ilova qilib keltirilgan iqtiboslar), semantik izoh va maʼno differensiatsiyalari, uslubiy qiymati (masalan, tahqirli, odob doirasida, yumshatilgan, kinoyaviy, hazilomuz, rasmiy va hokazo).

Stilistik pometa: Sleng birligi adabiy tilga nisbatan “*quyi uslubiy qatlam*” ekani, ijtimoiy qatlamga oidligi, tarixan arxaiklashgani, jinoyatchi olam nutqiga aloqadorligi, evfemistik xususiyati, bularning barchasi pometalar yordamida beriladi. *Etimologik maʼlumot:* Koʻplab sleng birliklari aniq kelib chiqishidan mahrum boʻlsa–da, lugʻat tuzuvchilar mavjud tarixiy, yozma manbalarga suyanib, etimologik izoh keltirishga harakat qiladilar. *Autentik misollar:* Ilmiy dalillar uchun gazetalar, adabiy asarlar, intervyular, bloglar, radio–televideniye nutqi kabi manbalardan misollar keltiriladi, bu soʻzning haqiqiy qoʻllanishini tasdiqlaydi.

Darhaqiqat, oʻzbek tilida hozirgi davr uchun dolzarb soʻzlarni jamlash ishlari ham olib borilmoqda. Jumladan, tilshunos olimlar A. Hojiyev va A. Nurmonovlar rahnomoligida koʻplab oʻzlashma leksik birliklar qayta koʻrib chiqildi. «*Hozirgi oʻzbek tili faol soʻzlarining izohli lugʻati*» – oʻzbek lugʻatchiligi tarixida katta ahamiyatga ega boʻlgan bir jildlik lugʻat boʻlib, unda oʻzbek tilida hozirgi kunda faol qoʻllanilayotgan yoki yaqin kelajakda faollashishi kutilayotgan leksik birliklar jamlandi [4, 336].

Biroq, hali-hanuz tor soha terminlari, substandart birliklar (sleng, jargon, argo, quyi kollokvializm, anglisizm va dialektizmlar), substandart frazeologizm va qisqartmalar yetarlicha lugʻatga kiritilmagan. Demak, bu lugʻat umumiy adabiy tilda faol ishlatiladigan leksik qatlamni qayd etish bilan kifoyalanadi. Anglashiladiki, oʻzbek tilshunosligida substandartga xos lugʻatlar ishlab chiqilishi nihoyatda dolzarb. Ayniqsa, uni elektron koʻrinishi, ingliz lugʻatlaridek oson va qulay holatda boʻlishini taʼminlaydi.

Masalan, ingliz tilida bir substandartni bir necha lugʻatlardagi farqi va izohini koʻrib chiqsak:

Bail feʼlining ingliz tilida sleng (substandart) maʼnolaridan biri sifatida “Oxford English Dictionary” (OED) kabi ilgʻor elektron lugʻat orqali har bir leksemaning chuqur tahlil qilinishini uchratishimiz mumkin. Quyida keltirilgan lavhalarda OED matni faktlarga boy (quotations, statistika, etimologiya, stilistik belgilar) koʻrinishda namoyon boʻlgan. Bu holat, kiberleksikografiyaning zamonaviy yutuqlaridan hisoblanib, substandart qatlamni aniqlash, izohlash hamda lisoniy–taqriziy jihatdan katta hajmdagi maʼlumot taqdim etish imkonini beradi. OED lugʻati bazasiga koʻra berilgan *bail* leksemasining qayd etilgan mazmunlar turi keng spektrga ega ekanligi aniqlanadi: iqtibos muallifi/quotation author – 24 ta, iqtibos olingan asar/quotation works – 11 ta, iqtibos matni/quotation text – 415 ta, maʼnosi/meanings – 64 ta, taʼrifi/definitions – 114 ta, etimologik izoh/etimologies – 58 ta, tarixiy tezaurus/historical thesaurus – 58 ta. *Bail* leksemasi ingliz tilida ham *ot* shaklda ham *feʼl* shaklda keladi. Biz uning feʼl shaklining ikkinchi maʼnosi norasmiy tarzda ikki xil semada qoʻllanishiga eʼtiborizmi qaratamiz:

1. noun *sud oldidan vaqtincha ozodlik (garov puli evaziga)*; the temporary release of an accused person awaiting trial, sometimes on condition that a sum of money is lodged to guarantee their appearance in court [5].

He has been released on bail

verb release or secure the release of (a prisoner) on payment of bail.

Nine were bailed on drugs charges

2. **slang** (originally *North American*) [5]

2 a. intransitive. = sense 1b. Also with *on*. intransitive. colloquial. *yo 'qolmoq, tark etmoq, ketmoq, tezda chiqib ketmoq*; To leave hurriedly; to escape an unpleasant situation or abandon a burdensome responsibility. Also with *of* or *on*. – 1977

1977 **Bail**, ... to leave, depart, exit. *G.F.R.Filosa Surfer's Almanac* 181

1982 When you skip school..., it's cool to go, 'like, I **bailed**, man.' Or when you leave a party, you go, 'Let's bail'. *M.Pond, Valley Girl's Guide to life* 51

2002 She studied kinesiology for a year, then **bailed** and headed to Europe for four years of modeling. *Premiere June* 61/2

2 b. intransitive. *yiqilib tushmoq yoki qaltis sport harakatini to'xtatmoq*; In Skateboarding and similar sports: to fall, esp. deliberately in order to avoid injury when a worse fall seems imminent; (also) to jump from one's board, etc., for this purpose. Also *transitive*: to abandon the execution of (a manoeuvre).

1984 **Bail**, to fail either while skating or walking. *San Francisco Examiner & Chron 2 September (Calif. Living Supplement)* 20/2

1988 The first obstacle for a street boarder, however, is getting used to skating backwards, downhill. Then there's learning to '**bail**' – wipe out. *Toronto Star 13 November* h7

1997 Newer bladers should learn to crash in grass before they hit the roads., and should learn to always look for a safe place to **bail**. *Prevention (Electronic edition) April*

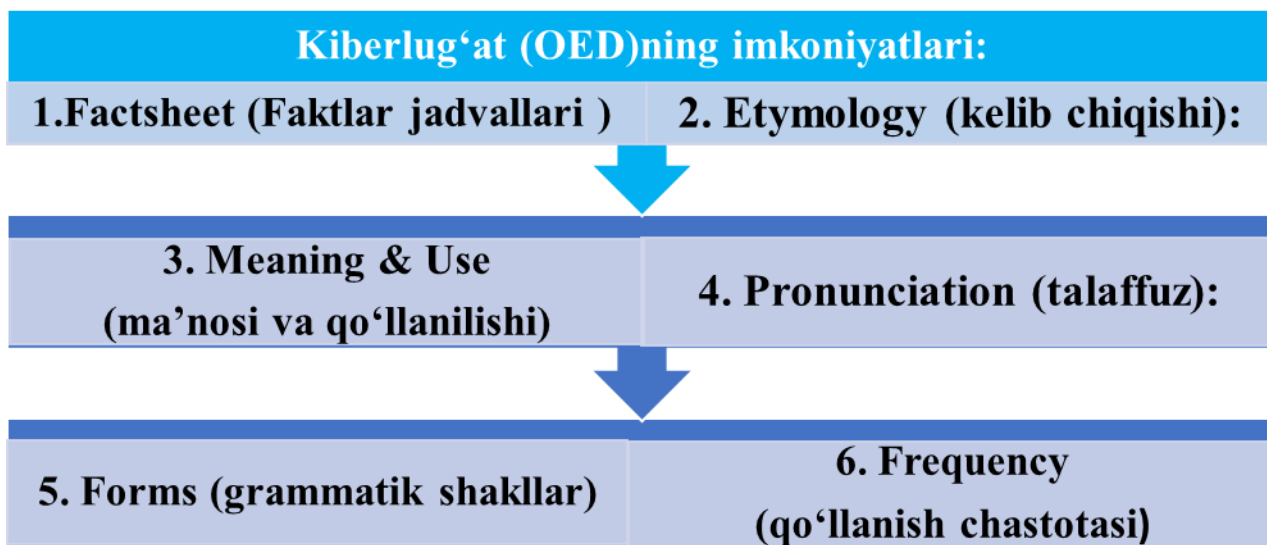
2001 You're standing on the platform with your knees trembling. And your **bail** tricks that you normally always manage. *Adrenalin No.9.157 (advertisement)*

2004 If you have to **bail**, it's best to let go of the bikes so you can run or slide down the back side of the jump. *T.Donaldson, BMX Trix v. 92/2*

Yanada qo'shimcha ma'lumotlar uchun elektron lug'atdagi pastda o'ng burchakdagi "*colloquial and slang*" tugmasini bosish orqali bir zumda mazkur so'zning boshqa variantlariga, masalan, ***bail bandit, bail on, bail out*** kabilarga

yoʻnaltiradi va misollar orqali ifodalanish imkoniyatini taqdim etadi: **1991** – n.
One who commits a crime while on bail awaiting trial.

Koʻrinadiki, **Oxford English Dictionary** soʻzning tarixi (etimologiya), turli davrlardagi qoʻllanilish namunalari (quotation), uslubiy va ijtimoiy belgilari (colloquial, slang, taboo, archaic va h.k.) ni toʻliq koʻrsatib bera oladi:

1) **Factsheet (Faktlar jadvallari):** Leksemaning birinchi qayd etilgan yili, tarqalish doirasi, uslubiy klassifikatsiyasi.

2) **Etymology (kelib chiqishi):** Soʻzning avvalgi shakllari, qaysi sheva yoki boshqa til dan kirgani, tarixiy davrlarda oʻzgarishlar yuz bergani.

3) **Meaning & Use (maʼnosi va qoʻllanilishi):** Adabiy, norasmiy, sleng, professional jargon kabi subkategoriyalar kesimida aniqlangan semantik koʻlami.

4) **Pronunciation (talaffuz):** Fonetik transkripsiyalar, regional talaffuz farqlari (Britaniya, Amerika, Avstraliya va boshq.).

5) **Forms (grammatik shakllar):** Ot, feʼl yoki boshqa soʻz turkumidagi shakllari, turlanishi.

6) **Frequency (qoʻllanish chastotasi):** Soʻzning qachon ommalashgani, ayrim davrlarda pasayib, keyin yana qayta trendga aylangani (metadasturiy statistika).

Ingliz tilidagi yana bir elektron lugʻat – *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* (CALD) [6] – mazkur substandart ifodani avvalo uning *dialektal*

shakllari Britaniya (BrE) va Amerika (AmE) hamda *talaffuzlari* va *transkripsiyalari* bilan tanishtiradi. Soʻngra, ushbu soʻzning *grammatik xususiyatlari* (birlik yoki koʻplik shakli, feʼl yoki ot turkumi h.k.), *taʼrifi*, *misollari*, shuningdek, *lekseмага doir soʻz va iboralar* (related words and phrases), *leksemaning boshqa maʼnolari* (more meanings of *bail*) kabi kengaytirilgan maʼlumotlar, *frazeologik* yoki *idiomatik shakllari* keltiradi.

Shundan soʻng lugʻat **sotsiolingvistik** (norasmiy) belgilarga eʼtibor qaratib, oʻsha substandart shaklning *grammatik koʻrsatkichlari*, *taʼrifi* va *substandart frazema* yoki *iboralaridagi koʻrinishlarini* bayon etadi. Nihoyat, leksemaning turli *kontekstlardagi ifodasi* haqiqiy (autentik) misollar yordamida yoritiladi. Bunday tuzilma foydalanuvchiga soʻzning dialektal va norasmiy xususiyatlarini tezkor aniqlash, shu bilan birga uning grammatik tavsifi, asosiy va qoʻshimcha maʼnolari, hamda lingvokulturologik va sotsiopragmatik qirralarini chuqur idrok etish imkoniyatini beradi.

Anglashiladiki, ingliz tili kiber lugʻatlarida leksik birliklar turli jihatlariga koʻra ishlab chiqilishi, avvalo, (1) **lingvokulturologik** xususiyati bilan bogʻliq. Bu jarayonda, birinchi navbatda, soʻzning dialektal talqini, tilda madaniy maqomga ega ekani, frazeologik va idiomatik shakllari, va boshqa shu kabi koʻrsatkichlar tahlil qilinadi. Keyingi bosqichda uning (2) **sotsiolingvistik** jihatlari, yaʼni norasmiy yoki substandart ifodalanish holatlari qayd etiladi. Nihoyat, leksikaning turli kontekstlarda (3) **kommunikativ–pragmatik** jihatdan tushunilishi autentik misollar orqali ochib beriladi. Mazkur uch turdagi aspekt (lingvokulturologik, sotsiolingvistik va kommunikativ–pragmatik) orqali substandartning toʻlaqonli maʼno mazmunini anglash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Calzolari N. Computer-Aided Lexicography: Dictionaries and Word Data Bases // Computational Linguistics / Ed. By E.S.Batori, W.Lenders, W.Putschke. – Berlin, N. – Y., 1989. – P. 510 – 519.

2. Рябичкина Г. В. Проблемы субстандартной лексикографии английского и русского языков: теоретический и прикладной аспекты. Автореф. дисс. ...док.филол. наук. – Пятигорск, 2009. – 45 с.

3. Partridge E. A Dictionary of the Underworld. British and American. – Great Britain: Routledge Revivals, 2017. – 904 p.

4. Hojiyev A., Nurmonov A., Zaynobiddinov S. va boshq. – Toshkent: Sharq, – 336 b.

5. “Bail, V. (5), Sense 2.b.” Oxford English Dictionary, Oxford UP, March 2024, <https://doi.org/10.1093/OED/1116845162>. Date of access (14. 10. 2024)

6. Cambridge Advanced Learner’s Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/bail> Date of access (16. 10. 2024)

MAQOLLARDA PARATAKSIS

*ADChTI
Umumiy va
qiyosiy
tilshunoslik kafedrasi
dotsenti Kabulova U.S.*

Annotatsiya: Maqol ham nafaqat grammatik jihatdan, balki semantik va fonemik jihatdan ham mukammal parataksisni ko‘rsatadi. Maqoldagi o‘xshashlik va qarama-qarshiliklarni anglash orqali tinglovchi yoki o‘quvchi aniq ma’noni tushunib yetadi. Mazkur maqolada bog‘lovchi so‘zlarsiz o‘zaro bog‘lanishlar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: *parataksis, semantik darajaga, grammatik daraja, punktuatsiya, semantik parallelizm, sintaktik qurilish.*

Parataksis (*para-taxis*) — bu sintaktik qurilishlarning bir xil grammatik va semantik darajaga ega bo'lgan, bir-biriga yaqin joylashtirilgan, bog'lovchi so'zlarsiz (masalan, *va, lekin, ammo, shu bilan birga*) o'zaro bog'lanishidir⁷⁴.

Parataksisda oddiy gaplar yoki iboralar bir-biri bilan bog'lovchilarsiz bog'lanib, tinish belgilar yordamida birlashtiriladi. Parataksisni qo'llashda bog'lovchi so'zlar ishlatilmaydi, balki iboralar bir-biriga to'g'ridan to'g'ri yaqin joylashadi. Oddiy nutqda parataktik bog'lanishlar keng qo'llanilganligi sababli ularni maqollarda ham uchratish bejiz emas. Ular, odatda, qisqa iboralarda qo'llanadi. So'zlar yoki iboralarda pauza orqali ikkinchi tuzilmaning kiritilishi aniq ko'rsatiladi.

Punktuatsion (nuqta, vergul, qo'shtirnoq va boshqalar) bu bog'lanishlarni ajratib ko'rsatish uchun ishlatiladi. Misol uchun: *Shoir tug'iladi, suxandon tayyorlanadi*. Parataksis, ba'zida, gaplar yoki iboralarda qo'llanadi. Parataksisda bog'lovchi so'zlar o'rniga iboralarda grammatik va semantik aloqalar o'rnatiladi. Bu usul maqollarda va tabiiy nutqda tez-tez uchraydi, chunki u qisqa, aniq va ta'sirli bo'lib, o'quvchidan yoki tinglovchidan mantiqiy tafakkur qilishni talab qiladi. Quyidagi maqol ikki qismdan iborat:

1. *Agar meni birinchi marta aldasang, bu sening aybing.*
2. *Agar meni ikkinchi marta aldasang, bu ham sening aybing.*

Bu parataksisda faqat ikki qism bo'lsa-da, har ikkala qismda bog'lovchi so'zlar ishlatilmagan. Ma'no esa shundaki, birinchi marta aldash — sizning aybingiz, lekin ikkinchi marta aldash ham sizning aybingiz bo'ladi. Bu yerda *semantik parallelizm* (bir-biriga o'xshash ma'no) mavjud. Hauser (1980: 26) ta'kidlaganidek⁷⁵, parataksisda ko'pincha ko'zga ko'ringan bog'lanishlar kam bo'ladi. Ammo maqollarda bu holat

⁷⁴ It is found in international collections proverbs in languages including, Ancient Greek, Arabic, Czech, English, French, German, Latin, Polish, Russian, Spanish, Yiddish, yet statistical analyses such as Maghoub (1968: 37), Silverman-Weinreich (1981: 76) and my own study of Irish proverbs (Mac Coinnigh 2012, 2013) show that it is not amongst the primary proverbial markers.

⁷⁵ Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt, Melita Aleksa Varga (Eds.) and contributors for chapters. Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies. – P.128.

aksincha, chunki ko‘pincha boshqa sintaktik, fonemik yoki semantik aloqalar mavjud bo‘ladi, ular elementlar orasidagi bog‘lanishni kuchaytiradi.

- **Semantik parallelizm** (antitetik va sinonimik) — bu yerda elementlar orasidagi aloqani qarama-qarshi (antitetik) yoki o‘xshash (sinonimik) ma’no orqali aniqlash mumkin.
- **Grammatik parallelizm** — tuzilma bir xil grammatik tartibda bo‘ladi.
- **Leksikal takror** (so‘z takrorlanishi) — ba’zi so‘zlar takrorlanadi, bu esa tuzilmaning yaxlitligini ta’minlaydi.
- **Fonemik qurilmalar** — masalan, **ritm** yoki **alliteratsiya** (so‘zlarda tovushning takrorlanishi), bu esa maqollarning yodda qolishini osonlashtiradi. *Kechki ovqatdan keyin bir oz dam olish, kechki taomdan keyin bir mil yurish.* Bu misol **parataksisni** mukammal tarzda namoyon etadi, chunki u grammatik va semantik jihatdan bir xil tuzilgan ikki qismdan iborat:
 1. *Kechki ovqatdan keyin bir oz dam olish.*
 2. *Kechki taomdan keyin bir mil yurish.*
- **Grammatik parallelizm:** har ikkala qismda *kechki — ovqat, kechki taom—keyin—bir oz\bir mil, dam olish, yurish* so‘zlari qo‘llanadi.
- **Semantik parallelizm:** ikki jumladagi ma’no bir-biriga mos tartibda.
- **Leksikal takror:** *kechki, keyin, bir* so‘zlari har ikki jumlada takrorlanadi.
- **Antitetik parallelizm:** *dam olish* va *yurish* so‘zlari semantik jihatdan qarama-qarshi (antitetik) ma’no bildiradi.
- **Fonemik qurilmalar:** *olish* va *yurish* so‘zlari **ritm** (tovushlar o‘xshashligi) yordamida tuzilgan, bu esa maqolni yodda saqlashni osonlashtiradi. Bu maqol ham nafaqat grammatik jihatdan, balki semantik va fonemik jihatdan ham mukammal **parataksisni** ko‘rsatadi. Maqoldagi o‘xshashlik va qarama-qarshiliklarni anglash orqali tinglovchi yoki o‘quvchi aniq ma’noni tushunib yetadi.

Volfgang Mider (2012: 144-147) tadqiqotida, zamonaviy Anglo-Amerika maqollarining oddiy tuzilishlariga e’tibor qarata boshlagan. Ushbu zamonaviy tuzilmalarda an’anaviy maqollardagi til belgilarini, ayniqsa sintaktik va fonologik

qurilmalarni kamdan-kam uchratish mumkin. Miderning tadqiqotida bularning beshta turi quyidagicha keltirilgan:

/ **ism** / **fe'l** ...

Brilliant abadiy.

/ **sifat** / **ism** / **fe'l** ...

Aqlli bosh chiroyli yuzdan afzal.

/ **ism** / **fe'l** ...

Dunyo tark etuvchilarni yoqtirmaydi.

Pishirilgan tuxumni qaytarib bo'lmaydi.

/ **fe'l** ...

Har qanday o'yingga ishonma.

Hechqachon/fe'l...

Hech qachon bolalar yoki hayvonlar bilan ishlama.

Bu maqolning ma'nosi shundan iboratki, bolalar va hayvonlar bilan ishlash murakkab va kutilmagan vaziyatlarga sabab bo'lishi mumkin, shuning uchun ehtiyotkorlik kerak.

Alan Dandes "Maqol tuzilishi haqida" nomli maqolasida, u maqollarning tuzilish yoki qurilish formulalari cheklangan deb ta'kidlaydi va shu tuzilmalar orasida **vellerizm**ni keltiradi. **Vellerizm**⁷⁶ — bu maqollarning ironiya yoki hazil maqsadida ishlatiladigan alohida turi bo'lib, o'ziga xos sintaktik formulaga ega. Odatda, vellerizm uch qismdan iborat bo'ladi: **bayonot (ko'pincha maqol) + gapiruvchi + kontekst (ifoda yoki qo'shimcha jumla)**. Masalan, "*Ovozi ko'p, juni oz*", *dedi Shayton cho'chqaga qarab*. [bayonot/maqol] + [gapiruvchi] + [kontekst, masalan, qo'shimcha jumla]. Kontekstni boshqa bir shaxs bilan ham almashtirish mumkin, unda vellerizm bayonot + gapiruvchi + tinglovchi shaklida keladi, bunga quyidagini misol qilib keltirish mumkin: "*Ikkita bosh bitta boshdan yaxshiroq*", *dedi u advokatga*: [bayonot/maqol] + [gapiruvchi] + [tinglovchi]. Ko'pincha uchinchi kontekstual element kerak bo'lmaydi, chunki gapiruvchining

⁷⁶ Mieder W., Kingsbury S. *Dictionary of Wellerisms*

xususiyatlari va bayonot o'rtasidagi ziddiyat hazil yoki ironiyani yuzaga keltiradi. Masalan, *ko'ryapman* degan ibora to'g'ridan to'g'ri ko'rish (ikki ko'z bilan his qilish) ma'nosida ham, yoki *tushundim* degan ma'noda figurativ tarzda ham qo'llanilishi mumkin. Bu nomuvofiqlik *ko'r* sifatidagi sifat bilan ziddiyat yaratadi va bu ironiya manbaiga aylanadi. Masalan: *ko'ryapman, dedi ko'r odam* [bayonot] + [gapiruvchi]. Bu kabi vellerizmlarda, odatda, maqollar bayonot sifatida kamroq ishlatiladi. Tuzilma jihatidan gapiruvchini jumla boshiga qo'yish va keyin bayonotni keltirish ham mumkin, lekin bu shakl odatiy shaklda kamroq uchraydi. ***Qariya qiz sigirni o'pish haqida shunday dedi: Hammasi ta'bga bog'liq.*** [gapiruvchi] + [kontekst] + [bayonot/maqol]⁷⁷. Bu yerda gapiruvchi avval keltiriladi va keyin bayonot yoki maqol aytilgan. Bu shakl kamroq ishlatiladi, lekin ba'zi hollarda yumor yoki ironiya uchun qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt, Melita Aleksa Varga (Eds.) and contributors for chapters. Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies. – R.128.
- 2.It is found in international collections proverbs in languages including, Ancient Greek, Arabic, Czech, English, French, German, Latin, Polish, Russian, Spanish, Yiddish, yet statistical analyses such as Maghoub (1968: 37).
3. Silverman-Weinreich (1981: 76) and my own study of Irish proverbs (Mac Coinnigh 2012, 2013) show that it is not amongst the primary proverbial markers.
4. Mieder W., Kingsbury S. Dictionary of Wellerisms

MIQDOR VA INTENSIVLIK: TILSHUNOSLIKDA GRADATSION

YONDASHUV

Mahmudova Nilufarxon Ravshanovna

dosent, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd)

Andijon davlat chet tillari instituti

⁷⁷ Mieder and Kingsbury, 1994. - P 135.

Gradatsiyaviylik masalalari ayniqsa leksiko-semantik tizimlar miqyosidagi miqdoriy tushunchalarni tadqiqi qilish jarayonida aniqlanadi. Ushbu fikr yuzasidan rus tili, ingliz tili, nemis tili materialidagi miqdorlarni belgilashning leksik va frazeologik vositalari tarkibi tadqiqot ob'ekti sifatida o'rganilgan. S.A. Shvachko monografik tadqiqotida miqdorni ifodalashning turli gradatsiyadagi vositalari ingliz, rus va ukrain tillarini qiyoslash orqali ko'rib chiqilgan[5.143]. Mazkur tadqiqotlar natijasida mazmuniy jihatdan miqdor tushunchasi bilan gradatsiya aloqasi aniqlandi: miqdor ma'nosiga ega leksikaning ma'lum qismi gradatsiyalanish qobiliyati bilan xarakterlanadi. Masalan quvvat, to'plam va miqdor o'lchovlari kabi mikrotizimlardan tashkil topgan so'zlar, katta o'lchovlar qatoridagi iboralar guruhi»[1.25]. Bundan tashqari keltirilgan ishlarda[1.25] miqdor tushunchasi asos va periferiya qismlariga ega ierarxik tashkil qilingan funksional-semantik maydon sifatida ko'rib chiqiladi. Shunday tarzda gradatsiya tarkibiy holatda tadqiq qilinadi. Maydon konstituentlari guruhlanadi, miqdor to'plamini taqdim qilinishi gradatsiyasiga bog'liq holda tartibga solinadi: maydon asosi miqdorning ustun turuvchi oilasiga ega birliklarni tashkil qiladi, periferiya ikkinchi gradatsiyali to'plam birliklarni aks ettiradi; maydon elementlari o'zaro bog'liq bo'ladi, maydon chegaralari yopiq va harakatchan sanaladi.

Gradatsiyaning turli jihatlari rus, ingliz, nemis, frantsuz tillaridagi materiallarda keltirilgan intensivlik tushunchasiga bag'ishlangan tadqiqotlarda o'rganiladi. Unda turli til gradatsiyalari birliklarini intensifikatsiyalash vositasi, leksik kuchaytirgichlarni kelib chiqish manbalari, turli nutq qismlari bilan intensifikatorlarni uyg'unlashtirish xususiyatlari, mulohaza intensifikatsiyasi ko'rib chiqiladi. Xorijiy tadqiqotlardan D. Bolindjer ishini qayd qilish mumkin bo'lib, unda intensifikatorlarning semantik xususiyatlari va ular bilan birgalikdagi so'zlar o'rganiladi[7.345].

Ko'plab tadqiqotchilar miqdor tushunchasi bilan intensivlik aloqasini qayd qiladilar, uni miqdor tushunchasining xususiy holi sifatida ko'rib chiqadilar, bu bizningcha to'g'ri emas. Ammo intensivlik tushunchasi turli tilshunoslar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Ayrim olimlar intensivlik tushunchasi bilan hissiyotlilik, ta'sirchanlik, emfaza kabi turli hodisalarni bog'laydilar. Masalan, I.I. Turanskiy intensivlikni ekspressivlikning miqdor o'lchovi sifatida izohlab quyidagilarni keltiradi: «tabiatda har bir predmet o'lchamlar bilan xarakterlanadi, nutq faoliyatidagi ekspressivlik – bu nutqning sifat tomoni, intensivlik esa sifatning miqdoriy xususiyatidir»[4.19]. Boshqa tadqiqotchilar (K.M. Suvorina, Ye.I. Sheygal, Ye.V. Bel'skaya) intensivlik va ekspressivlik o'rtasida sabab-oqibat munosabatlarini ko'rib chiqadilar. Ye.I. Sheygal qayd qilishicha intensivlik til birliklarining ta'sir qiluvchi kuchini oshirishning ko'p sonli vositalaridan biridir[6.26]. Ye.V. Bel'skaya intensivlik va ekspressivlik o'rtasidagi sabab – oqibat aloqalarini rag'batlantirib, intensivlikning past gradatsiyasi ekspressivlikni qo'zg'atmaydi, intensivlikning yuqori gradatsiyasi so'zlovchining hissiy reaksiyasiga olib keladi deb hisoblaydi[2.318]. Intensivlik tushunchasiga ko'plab tilshunoslar gradatsiyaviylikni kiritib, mazkur tushunchani gradatsiya, gradatsiyaviylik terminlari yordamida aniqlaydilar. Ye.I. Sheygal, masalan intensivlikni belgining namoyon bo'lish miqyosidagi gradatsiyani aks ettirish uchun xizmat qiladigan va turli til pog'onalari vositalari bilan ifodalanadigan til tushunchasi sifatida izohlaydi[6.4].

I.I. Turanskiy qayd qilishicha intensivlikning semantik tushunchasi asosida mazkur so'zning keng ma'nodagi miqdor gradatsiyasi tushunchasi yotadi[4.7]. K.M. Suvorin intensivlikni ifodalash uchun xizmat qiluvchi so'z qatori sifatida intensivlarni ajratib ularning semantikasi miqdoriy aynan gradatsiyaviy tafovutda aks etadi deb hisoblaydi. L.G.Kotnyuk belgi intensivligi, belgi intensifikatsiyasi, belgi gradatsiyaviyligi, belgi gradatsiyasi kabi terminalarni sinonim sifatida qo'llaydi[3.152]. Mazkur tadqiqotda intensivlik va miqdorga ega gradatsiyaviylik aloqasi tan olinadi. Bunday yondashuv gradatsiya tushunchasini toraytiradi, mazkur hodisani har tomonlama tadqiq qilishni imkonsiz qiladi, modomiki

gradatsiya tushunchasi intensivlik tushunchasidan ancha kengdir. Intensivlik – belgi namoyon bo'lish gradatsiyasini aks ettiruvchi tushunchadir. Gradatsiya belgi o'zgarishini qayd qilish jarayoni bo'lib, u ikki yo'nalishda amalga oshadi: o'sish va kamayish, hamda mazkur jarayon natijasini qayd qilishdir. Gradatsiyalanganlik – belgining xususiyati bo'lib, uning o'zgarish qobiliyati sanaladi va ma'lum davrdagi o'zgarishlar bilan qayd qilingan bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Акуленко Л.Г. Выражение неопределенно большого и неопределенно малого количества в немецком языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Киев.гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко. – Киев, 1984. – 25 с.
2. Бельская Е.В. К вопросу о месте категории интенсивности в ряду лексико-семантических категорий (на материале говора с. Вершинино) // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – Вип. 7. – Т. 6. С – 318 (С. 314-321).
3. Котнюк Л.Г. Выражение градуальности признака в семантике имен прилагательных со значением размера (на материале английского языка): Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Киев, 1986. – 152 с.
4. Туранский И.И. Семантическая категория интенсивности в английском языке. – М.: Высш. школа, 1990. С – 7 (173 с).
5. Швачко.С.А. Языковые средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках. – Киев: Вища школа, 1981–143 с.
6. Шейгал Е.И. Интенсивность как компонент семантики слова в современном английском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз.им. Мориса Тореза. – М., 1981. – 26 с.
7. Bolinger D. Degree words. – The Hague – Paris: Mouton, 1972. – 324 p.
8. Sapir E. Grading. A study in semantics // Philosophy of Science. – 1944. – Vol. II, № 2. – p. 93-116.

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA QISQARTMALAR TASNIFI

G.M.Ibragimova, f.f.f.d., dots. ADChTI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi so‘z yasashning samarali usullaridan biri bo‘lgan abbreviaturalar va ularning turlari masalasi yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *abbreviation, qisqartma, akronim, initial, kesilma so‘z.*

Turli tizimli tillar hisoblanmish ingliz va o‘zbek tillarida abbreviatsiya so‘z yasashning mahsuldor usullaridan sanaladi. Bu ikki tilda abbreviatsiya bir usul hisoblansa-da, biroq bir biridan ayrim o‘rinlarda farq qiladi. Abbreviatura usulining ikki tildagi umumiy jihati shuki, bu usul bilan qisqartma otlar yasaladi. Bu usulning umumiy jihati har ikki tilda ot birikmannng komponentlaridan ma’lum qismlari olinib birlashtiriladi va shu yo‘l bilan qisqartma ot hosil qilinadi.

Masalan: O‘zbek tilida: BMT - *Birlashgan millatlar tashkiloti*, SamDU - *Samarqand davlat universiteti*, ADChTI – *Andijon davlat chet tillari instituti*; ingliz tilida: USA – *United States of Amerika*, DIY - *Do-it-yourself*, TMI – *Too much information* kabi.

Bunday qisqartmalar turli tashkilot, muassasa nomlari, shuningdsk, ijtimoiy-siyosiy va ilmiy terminlar doirasida, hozirgi kunda insonlarning muloqotida ham keng qo‘llanilmoqda. Qisqartma so‘z yasash usuli rus tilidan olingan bo‘lib, o‘zbek tilida XX asrning birinchi yarmidan qo‘llana boshladi.

Ingliz tilidagi qisqartmalar 1) abbreviatura, 2) akronim, 3) initial, 4) portmanteaus (ikki so‘zning birlashmasidan hosil bo‘ladi, masalan *motel* so‘zi a motor hotel birikmasining birlashmasidan yasalgan), 5) clipped words (so‘zni qirqib olingan shakli - kesilma (*January* - “*Jan*”)), 6) contractions (apostrof bilan qisqartirilgan so‘zlar *won’t*, *should’ve*, *couldn’t’ve*)

Ingliz tilidagi kesilma (clipped) qisqartmalar so‘zni qaysi tomonidan qisqartirilayotganiga qarab qo‘yidagi turlarga ajratiladi:

1) soʻz boshidan *car* (from motor-car), *phone* (from telephone), *copter* (from helicopter), 2) soʻz oxiridan *ad* (from advertisement), *lab* (from laboratory), *mike* (from microphone), 3) soʻz oʻrtasidan *maths* (from mathematics), *pants* (from pantaloons), *specs* (from spectacles), 4) soʻz boshi va oxiridan *flu* (from influenza), *tec* (from detective), *fridge* (from refrigerator).

Oʻzbek tilidagi qisqartma otlar oʻz xususiyatiga koʻra ikki turga boʻlinadi: 1) ingliz tilidan oʻzlashgan qisqartmalar; 2) oʻzbek tilining oʻzida hosil qilingan qisqartmalar.

Ingliz tilidan oʻzlashgan qisqartmalar ingliz tilida qanday boʻlsa, shundayligicha qabul qilingan boʻladi. Biroq, koʻpchilik qisqartmalar tarjimai bilan olinganda ham soʻz birikmasi tarzida oʻtishi, yoki tilni oʻsha qisqartma shakliga ega boʻlishi kuzatiladi. Masalan: *USA – United States of Amerika – AQSh – Amerika qoʻshma shtatlari*.

Aksariyat qisqartmalarning har bir komponenti oʻz holiga keltirilsa, ingliz tiliga xos soʻz birikmasi (turgʻun ot birikma) hosil boʻladi. Demak, ingliz tilidan oʻzlashgan qisqartma otlarning ekvivalenti ingliz tiliga oid ot birikmalar holida boʻladi. Oʻzbek tilining oʻz materiali asosida yaratilgan qisqartma otlarning ekvivalenti oʻzbek tiliga xos ot birikmalar boʻladi:

OʻzLiDeP - Oʻzbekiston Liberal-demokratik partiyasi, ToshMI — Toshkent meditsina instituti kabi.

Oʻzbek tilida ham qisqartib soʻz yasashda birikma komponentining qisqartirilishi bir necha xil koʻrinishda boʻladi. Asosiy koʻrinishlari quyidagilar:

1. Birikma komponentlarining bosh harfigina olinib, qisqartma ot hosil qilinadi: *GDR, BMT, AQSh*.

2. Birinchi soʻzning bosh qismi, qolgan soʻzning bosh harfi olish bilan: *AnDU, ToshDU, ToshMI*.

3. Qisqartma ot birikma komponentlarining bosh qismidan tuziladi: *Narxoz, Inyaz*.

4. Qisqartma ot soʻzning bosh qismi va butun soʻzdan tuziladi: *raygaz* kabi. Qisqartma soʻzlarning koʻrsatilgan yasash modellari ham boshqa tillardan olingan.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. R.S.Ginzburg, S.S.Khidekel and others. A course in modern English Lexicology. Second edition. Revised and Enlarged. – Moscow: Vysšaja škola, 1979. – 269 p. 190-191

2. Ш.Шоабдурахмонов, М.Асқарова ва бошқ. Ҳозирги ўзбек тили. I қисм. – Тошкент: Ўқитувчи, 1980. – 446 б.

NEMIS VA OʻZBEK TILLARI MISOLIDA KOMPLIMENTNING TILSHUNOSLIK VA MADANIYATSHUNOSLIKDAGI OʻRNI.

Qodirova Nargizaxon Muxtarovna

dosent, filologiya fanlari boʻyicha falsafa doktori (Phd)

Andijon davlat chet tillari instituti

Zamonaviy tilshunoslikda, ayniqsa, intercultural kommunikatsiya sohasida, til birligining odamlar oʻrtasidagi muloqotda qanday amalga oshishini oʻrganish muhim ahamiyatga ega. Kompliment — bu ijtimoiy va madaniy jarayonlarda muhim oʻringa ega boʻlib, uning tilshunoslikdagi rolini oʻrganish zamonaviy lingvistik tadqiqotlar uchun zarurdir. Ushbu maqolada nemis va oʻzbek tillarida komplimentning ifodalanish xususiyatlari, ularning semantik, pragmatik va lingo-kul'turologik jihatlari tahlil qilinadi.

Kompliment, oʻzining soʻz boyligi va semantik xususiyatlari bilan til tizimida muhim oʻrin tutadi. Komplimentning asosiy vazifasi nutq jarayonida yaxshi munosabatlarni, ijobiy tuygʻularni ifodalashda namoyon boʻladi. Oʻzbek va nemis tillarida bu kontsept oʻziga xos leksik vositalar bilan ifodalanadi. Bu jarayonda tilning fonetik, morfologik, va sintaktik strukturalari, shuningdek, nutqdagi kontekst bilan chambarchas bogʻliq boʻlgan vositalar orqali komplimentning amalga oshirilishi koʻrib chiqiladi.

Kompliment nutq jarayonining muhim qismi bo'lib, ijtimoiy muloqotda iliqlik, hurmat va ehtirosni ifodalash vositasi sifatida ishlatiladi. Kompliment o'zining til tizimida ko'p jihatdan semantik va pragmatik qatlamlarga ajratiladi. Komplimentlar til tizimida leksik birliklar orqali ifodalangan bo'lib, nutq jarayonida ularga alohida o'rin beriladi. Nemis va o'zbek tillaridagi komplimentlarning umumiy va xususiy jihatlari tahlil qilinadi. Har ikkala tilning nutq strukturasi va ijtimoiy normativlari orqali komplimentlar qanday ta'sir qiladi, degan savolga javob berish maqolada ko'zda tutilgan.

Nemis va o'zbek tillarida kompliment ifodalari, bir tomondan, ko'p jihatdan o'xshash bo'lsa-da, boshqalaridan farq qiladi. Nemis tilidagi komplimentlar ko'pincha rasmiylik va samimiylikni aks ettirsa, o'zbek tilida ko'proq hissiy va mehribonlikni ifodalovchi so'zlar mavjud. Bu farqlarni o'rganish, shuningdek, ularning ijtimoiy va madaniy jihatlarini tushunishda yordam beradi. Nemis va o'zbek tillaridagi kompliment birikmalarining strukturasi izomorfizm va allomorfizm jihatlarini batafsil tahlil qilinadi. Komplimentlarning tuzilishi va ularning til tizimidagi o'rni, ijtimoiy-g'oyaviy yondoshuvlar bilan uzviy bog'liqdir.

Komplimentlarning ifodalari nemis va o'zbek tillarida turlicha ifodalanadi. Bu tillar orasida leksik vositalar va semantik jihatlar asosida ba'zi o'xshashliklar mavjud bo'lsa-da, har bir tilda o'ziga xos xususiyatlar mavjud. Nemis tilida, asosan, rasmiy va samimiy komplimentlar mavjud bo'lsa, o'zbek tilida an'anaviy madaniyatga asoslangan, mehribonlikni va insoniyatning boshqa ijtimoiy fazilatlarini ta'kidlovchi komplimentlar ko'proq ishlatiladi. Maqolada izomorf va allomorf jihatlarini, ya'ni ikki tildagi farqlarni va o'xshashliklarni tahlil qilish orqali, tilning tuzilishiga qarab komplimentlarning qanday ifodalanganligi ko'rsatib o'tiladi.

Komplimentning semantik va pragmatik jihatlari o'rganiladi. Nemis va o'zbek tillaridagi umumiy va xususiy komplimentlar, shuningdek, turli ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi muloqotda ifodalanadigan o'ziga xos komplimentlar tahlil qilinadi. Masalan, o'ta yaqin munosabatlarda (ota-ona va farzandlar, erkak va ayol

o'rtasidagi muloqot) foydalaniladigan komplimentlar va ijtimoiy guruhlar o'rtasida, masalan, ustoz-shogird munosabatlarida, rahbar-odat munosabatlarida ishlatiladigan komplimentlarning o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Komplimentning madaniy xususiyatlari, uning til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqligi, tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan batafsil yoritiladi. Ushbu maqola, nemis va o'zbek tillarida kompliment konseptining o'ziga xos jihatlari taqdim etgan holda, tilshunoslik, pragmatika va madaniyatshunoslik sohalariga katta hissa qo'shadi. Kompliment, faqat ijtimoiy muloqot vositasi sifatida emas, balki ikki til orasidagi o'xshashlik va farqlarga asoslangan ko'prik sifatida ham xizmat qiladi.

Komplimentning semantik va pragmatik jihatlari o'rganiladi. Nemis va o'zbek tillaridagi umumiy va xususiy komplimentlar, shuningdek, turli ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi muloqotda ifodalanadigan o'ziga xos komplimentlar tahlil qilinadi. Masalan, o'ta yaqin munosabatlarda (ota-ona va farzandlar, erkak va ayol o'rtasidagi muloqot) foydalaniladigan komplimentlar va ular orasidagi farqlar ko'rsatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akulenko, L.G. "Выражение неопределенно большого и неопределенно малого количества в немецком языке" (Kiev, 1984).
2. Bel'skaya, E.V. "К вопросу о месте категории интенсивности в ряду лексико-семантических категорий" (Kyiv, 2004).
3. Kotnyuk, L.G. "Выражение градуальности признака в семантике имен прилагательных со значением размера" (Kiev, 1986).
4. Turansky, I.I. "Семантическая категория интенсивности в английском языке" (Moscow, 1990).
5. Shvachko, S.A. "Языковые средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках" (Kiev, 1981).
6. Sheigal, E.I. "Интенсивность как компонент семантики слова в современном английском языке" (Moscow, 1981).
7. Bolinger, D. "Degree Words" (The Hague-Paris, 1972).

TA'LIMNI TADQIQOT VA YANGILIKLAR BILAN BOYITISH - ZAMONAVIY TA'LIMNING MUHIM OMILI SIFATIDA

Abdujabborova Shoxista Adiljanovna,

Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta'lim jarayonlariga tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilish zamonaviy ta'limning muhim omili ekanligi ko'rsatib beriladi. Unda ushbu jarayonning talabalarni faol ishtirok etishga undashligi, ularning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishligi, ta'lim tizimining sifatini oshirishi va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shishi faktik misollarda izohlanadi.*

Kalit so'zlar: *ta'lim, tadqiqot, iqtisodiyot, raqamlashtirish, texnologiya, ta'lim texnologiyalari.*

XXI asrda tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan dunyoda ta'lim tizimi ham o'zgarishga majbur. Globallashuv, texnologiyalar rivojlanishi, bilim va ko'nikmalarga bo'lgan talablarning o'zgarishi ta'lim jarayonlarida tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilish zaruratini tug'diradi. Ushbu tezisda ta'lim jarayonlariga tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilishning ahamiyati, usullari va qiyinchiliklari muhokama qilinadi.

Ta'lim jarayonlariga tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilish talabalarining bilim va ko'nikmalarini chuqurlashtiradi, ularni mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilishga o'rgatadi; talabalarni ma'lumotlarni tahlil qilish, xulosa chiqarish, muammolarni aniqlash va ularga yechimlar topishga undaydi; Innovatsion loyihalar esa talabalarni zamonaviy texnologiyalar, dasturlash, dizayn, marketing va boshqa sohalarda ishlashga o'rgatadi. Shuningdek, tadqiqot va innovatsiyalar ta'lim jarayonlarini takomillashtirish, o'quv dasturlarini zamonaviylashtirish va o'qituvchilarning malakasini oshirishga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2023-yillarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasini yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" 2022-yil 22- avgustdagi PQ-357-son qaroriga muvofiq,

shuningdek, yoshlar orasida axborot texnologiyalari bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirish, iqtisodiyotning turli sohalarida raqamlashtirishda faol ishtirok etadigan iqtidorli yoshlarni tayyorlash maqsadida 2023-yil 19-mayda Vazirlar Mahkamasi tomonidan №206-sonli qaror qabul qilindi.

Ma'lumki, Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar kundalik hayotning ajralmas qismiga aylanib bormoqda va ta'lim muassasalari chetda qolmadi, ularni o'quv jarayoniga faol kiritmoqda. Texnologiyalar ta'lim jarayonining turli jabhalarida: ma'muriy vazifalarni hal qilishdan tortib, onlayn tarzda uy vazifalarini bajarishgacha qo'llaniladi. Raqamli qurilmalarning aniq afzalliklari ularni sinfda zarur elementga aylantiradi. Bugungi o'quvchilar raqamli dunyoda ulg'ayishdi va kundalik hayotlarida va o'qishlarida gadjetlardan foydalanishni yoqtirdilar.

Bugungi kunda o'quv jarayonini moslashtiradigan ko'plab "aqlli" elektron darsliklar va noutbuklar mavjud - har bir talaba o'zining hozirgi bilim darajasiga mos keladigan topshiriq va mavzular bilan ishlaganda. Talaba ma'lum bir mavzuni o'zlashtirar ekan, raqamli darsliklar unga o'rganish va mustahkamlash uchun yangi vazifalarni ochadi yoki joriy mavzu doirasidagi vazifalarning murakkabligini oshiradi.

Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni rivojlantirish sabablari orasida ko'plab tadqiqotchilar sinfdagi yuklamaning kamayishi va mustaqil ishlar ulushining ko'payishini ta'kidlashadi. Shu bois ta'lim sifatini saqlab qolish va yaxshilash maqsadida o'quvchilarning bilim olishidagi kamchiliklarni o'z vaqtida bartaraf etish uchun o'qituvchi va talabaning o'zaro hamkorligini ta'minlovchi raqamli ta'lim texnologiyalari faol joriy etilmoqda. Raqamli texnologiyalar jamiyat hayotining ajralmas qismidir, shuning uchun olimlar ta'kidlashicha, ular o'quv jarayoniga osongina integratsiyalashgan, chunki talabalar o'z hayotlarida turli xil elektron vositalardan foydalanishga odatlangan va bu ularga turli xil texnologiyalar bilan ishlashni osonlashtiradi. elektron vositalar va ma'lumotlarni osonroq qabul qilish va materiallarni o'zlashtirish imkoniyatini beradi.

Raqamli texnologiyalar o'quv jarayonini farqlash, uni har bir talabaning ehtiyojlariga mos ravishda qurish, tayyorgarlik darajasiga mos keladigan

vazifalarni berish va shu bilan o'quv sifatini oshirish imkonini beradi. Raqamli vositalardan foydalanish talabning o'quv jarayonining faol sub'ektiga aylanishi uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Passiv idrokdan u faol harakatlarga o'tadi va vazifalarni bajarishda ishtirok etadi.

Xalqaro aloqalarning jadal rivojlanishi, globallashuv jarayonlari va jahon hamjamiyatiga integratsiya O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Islohotlar faol ijodiy faoliyat olib borishga qodir, o'z o'zini namoyon qila oladigan, mustaqillik, raqobatbardoshlik, ijtimoiy va professional mobillik qobiliyatiga ega mutaxassis tayyorlash uchun yagona ta'lim maydonini yaratishga qaratilgan.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuvga o'tish, oliy kasbiy ta'lim ko'p bosqichli dasturlarini joriy etish talabalar ma'lumotni reproduktiv qabul qilishga tayyor bo'lganida an'anaviy kognitiv ta'lim modelidan voz kechish imkoniyatini beradi. OTMda talabalarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish, professional tayyorgarlik jarayoni yo'nalishi qadriyatlar yo'nalishlari tizimi bilan birgalikda talabalarining tadqiqotchilik faoliyatiga tubdan yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda[4].

Bugungi kunda, zamonaviy axborot jamiyati va bilimlarning doimiy yangilanib borayotgan sharoitda axborot oqimida tezkor harakat qilish, uni tahlil qilish, muhimlarini ajratib ko'rsatish, mustaqil tadqiqot olib borish va amaliyotda o'z samaradorligini isbotlash kasbiy jihatdan muhim kompetensiyalar hisoblanadi. Talabalarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda ilmiytadqiqot ishlarining asosiy roli oliy kasbiy ta'limning davlat ta'lim standartlarida kadrlar tayyorlashning ko'plab yo'nalishlarida o'z aksini topgan. Kompetensiyaviy yondashuvga o'tish, ko'p funksiyali oliy ta'lim dasturlarini joriy etish talabalarda asosan bilimlarni qayta ishlab chiqarishga tayyorlikni shakllantiradigan standart o'rganishning klassik modelidan voz kechish imkoniyatini beradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, ta'lim jarayonlariga tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilish talabalarga zamonaviy bilim va ko'nikmalarni egallashga, o'zlarining potentsialini ro'yobga chiqarishga va jamiyatning

rivojlanishiga hissa qo'shishga yordam beradi. Yuqoridagi misollar shuni ko'rsatadiki, bu jarayon turli xil usullar va manbalar yordamida amalga oshirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Azizxo'jaev N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar (Reklama - rejalar). – Toshkent, 2002-yil
2. Azizxodjaeva N.N. Pedagogicheskie texnologii i pedagogicheskoe masterstvo. – Toshkent: Moliya, 2002-yil
3. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Ped.fan.dok. diss. – Toshkent, 2003-yil
4. Bozorova M, Norpo'latova X. Ta'limni faollashtiruvchi metodlar. Metodik qo'llanma. – TermDU, 2010 yil.

Ingliz va o'zbek tillarida binomiallarning qiyosiy tadqiqi.

Ermatov Shoxruh Rahimovich,
ADCHTI, Ingliz tili va adabiyoti
kafedrasi o'qituvchisi.

Annotatsiya

Binomiallar yoki o'zgarmas so'z juftliklari ko'plab tillarda uchraydigan qiziqarli lingvistik hodisadir. Ular odatda bog'lovchi bilan bog'langan ikkita so'zdan (Ingliz tilida asosan "and") iborat bo'lib, qat'iy tartibga ega va ko'pincha idiomatik ma'no kasb etadi. Ushbu maqolada, har xil til oilalariga mansub bo'lgan ingliz va o'zbek tillaridagi binomiallarning tuzilishi, semantikasi va madaniy jihatlari o'rganiladi. Ushbu tillarda binomiallarning shakllanishi, ishlatilishi va chastotasi taqqoslanib, lingvistik va madaniy chegaralar bo'ylab binomial ifodalarning universalligi va o'ziga xosligi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Binomial birikmalar, Ingliz tili lingvistikasi, Irreversibilitet (o'zgarmas tartib), semantik va sintaktik tuzilma, fonetik qonuniyatlar, turg'un birikmalar, korpus lingvistikasi, kognitiv tilshunoslik, frazeologik birliklar

Binomiallar inson tilining ajralmas qismi bo'lib, stilistik va funksional jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Ular madaniy normalar, kognitiv afzalliklar va lingvistik konvensiyalarni aks ettiradi. Ingliz va boshqa hind-yevropa tillarida binomiallar keng o'rganilgan bo'lsa-da, ular turkiy tillarda, jumladan, o'zbek tilida kam tadqiq qilingan. Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillaridagi binomiallarni sintaktik tuzilishi, semantik xususiyatlari va madaniy asoslari bo'yicha qiyosiy tahlil qilish orqali bu bo'shliqni to'ldirishni maqsad qiladi.

Binomiallar bitta grammatik kategoriya (masalan, otlar, fe'llar, sifatlar)ga mansub ikki so'zdan iborat bo'lib, bog'lovchi orqali bog'lanadi. Ular ko'pincha o'zgarmas bo'lib, so'zlarning tartibi o'zgartirilganda ma'no yo'qolishi yoki grammatik jihatdan noto'g'ri bo'lishi mumkin. Ingliz tilida "bread and butter" (non va yog'), "salt and pepper" (tuz va murch), "law and order" (qonun va tartib) kabi misollar mavjud. O'zbek tilida esa "ota-ona" (ota va ona) va "katta-kichik" (katta va kichik) kabi binomiallar uchraydi.⁷⁸

Binomiallarning asosiy xususiyatlari:

- O'zgarmaslik: Unsurlar tartibi qat'iy.
- Idiomatik xususiyat: Juftlikdagi so'zlarning alohida ma'nosi umumiy ma'nodan kelib chiqmasligi mumkin.
- Madaniy xoslik: Binomiallar ko'pincha madaniy qadriyatlar va amaliyotlarni aks ettiradi.⁷⁹

Ingliz tilida binomiallar odatda "and" bog'lovchisi bilan bog'lanadi (masalan, "black and white" - qora va oq). O'zbek tilida esa "va" bog'lovchisi ishlatilsa-da, ko'plab binomiallar bog'lovchisiz, qo'shma so'z shaklida ifodalanadi (masalan, "ota-ona" - ota va ona). Bu farq o'zbek tilining agglutinatив xususiyatlarini aks ettiradi, chunki unda morfemalar birikib bitta so'z sifatida shakllanishi keng tarqalgan.⁸⁰

⁷⁸ Shodmonov, E. (2010). *Turkiy Tillar: Tuzilishi va Tipologiyasi*. Toshkent: Navro'z Nashriyoti.

⁷⁹ Johansson, S. (2007). *Seeing through Multilingual Corpora: On the Use of Corpora in Contrastive Studies*. John Benjamins Publishing.

⁸⁰ Biber, D., Konrad, S., & Lich, G. (2002). *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*. Pearson Education.

Har ikkala tilda binomiallarning so'z tartibi qat'iy belgilangan, lekin bu tartibni belgilovchi tamoyillar farqlidir. Ingliz tilida tartib fonologik omillar (masalan, qisqaroq so'z avval kelishi) yoki semantik ierarxiyalar (masalan, "men and women") orqali belgilanadi. O'zbek tilida esa madaniy va ijtimoiy ierarxiyalar muhim rol o'ynaydi. Masalan, "ota-ona" (ota va ona) iborasi o'zbek jamiyatining patriarxal tuzilishini aks ettiradi, chunki an'anaviy ravishda ota avval tilga olinadi. Binomiallarning semantik jihatdan taqqoslanishi avvalo ma'nosiga ko'ra turlari: Ko'plab binomiallar har ikki tilda ham to'g'ridan-to'g'ri ma'noga ega, masalan, ingliz tilidagi "salt and pepper" va o'zbek tilidagi "non-kulcha" (non va kulcha). Biroq, ba'zi binomiallar idiomatik yoki ko'chma ma'noga ega bo'ladi. Masalan, ingliz tilida "high and dry" iborasi murakkab vaziyatda qolishni anglatadi, o'zbek tilida esa "qattiq-yumshoq" (qattiq va yumshoq) iborasi inson fe'l-atvorini tasvirlashda ishlatilishi mumkin.

Binomiallar madaniy qadriyatlar va amaliyotlarni aks ettiradi. Ingliz tilidagi "husband and wife" (er va xotin) nikohga urg'u bersa, o'zbek tilida "do'st-dushman" (do'st va dushman) ijtimoiy munosabatlar va sadoqat muhimligini ko'rsatadi. Bu xususiyat binomiallarni til va madaniyat bo'yicha chuqur tadqiq qilishga imkon yaratadi.⁸¹

Binomiallar ingliz tilida o'zbek tiliga qaraganda ko'proq uchraydi, chunki ingliz tili analitik til bo'lib, unda tayyor ifodalar keng qo'llaniladi. O'zbek tili esa agglutinativ til bo'lib, binomiallar o'rniga bitta so'z yoki qo'shimchalardan foydalanish keng tarqalgan.

Har ikkala tilda ham binomiallar rasmiy va adabiy uslublarda ko'proq uchraydi. Biroq, o'zbek binomiallari maqollar va xalq iboralarida ko'proq qo'llaniladi, bu esa o'zbek madaniyatining og'zaki an'alarini aks ettiradi. Masalan, "yaxshi-yomon" (yaxshi va yomon) iborasi o'zbek maqollarida axloqiy saboq berish uchun ishlatiladi.

Har ikkala til ham binomiallarning qat'iy tartibini kognitiv afzalliklar orqali belgilaydi, masalan, muhim yoki prototipik element oldin kelishi mumkin. Ingliz

⁸¹ Malkiel, Y. (1959). "Studies in Irreversible Binomials." *Lingua*, 8(1), 113-160.

tilida "day and night" (kun va tun) tabiiy vaqt ketma-ketligini aks ettirsa, o'zbek tilida "katta-kichik" (katta va kichik) hajmga asoslangan ierarxiyani ifodalaydi.

Binomiallar ko'pincha madaniy qadriyatlarni aks ettiradi. Masalan, ingliz tilidagi "rich and poor" (boy va kambag'al) iqtisodiy farqlarni ko'rsatadi, o'zbek tilidagi "qari-yosh" (qari va yosh) esa katta yoshlilarga hurmat qilish muhimligini ta'kidlaydi.

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi binomiallarning umumiy va xos xususiyatlari qiyosiy tahlil qilindi. Har ikkala til qat'iy so'z tartibi va idiomatiklik kabi umumiy xususiyatlarga ega bo'lsa-da, sintaktik tuzilishi, madaniy o'ziga xosligi va ishlatilish chastotasi jihatidan farqlanadi. Ushbu tadqiqot boshqa turkiy va hind-yevropa tillariga kengaytirilsa, binomial ifodalarning kognitiv va madaniy jihatlari yanada chuqurroq o'rganilishi mumkin.

Adabiyotlar

1. Biber, D., Konrad, S., & Lich, G. (2002). *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*. Pearson Education.
2. Johansson, S. (2007). *Seeing through Multilingual Corpora: On the Use of Corpora in Contrastive Studies*. John Benjamins Publishing.
3. Karimov, A. (2015). *O'zbek Tili va Madaniyati: Qo'llanma*. Toshkent Universiteti Nashriyoti.
4. Malkiel, Y. (1959). "Studies in Irreversible Binomials." *Lingua*, 8(1), 113-160.
5. Shodmonov, E. (2010). *Turkiy Tillar: Tuzilishi va Tipologiyasi*. Toshkent: Navro'z Nashriyoti.

ANTONIMIK FRAZEOLGIK BIRLIKLAR MASALASIGA OID AYRIM FIKR-MULOHAZALAR

Toshtemirov Elyor Nuraliyevich

ADCHTI, "Ingliz tili amaliyoti" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada har bir tillarda keng qo'llaniladigan va fikrlar rang-barangligini ta'minlaydigan barqaror so'z birikmalari, ya'ni frazeologik birliklar haqida fikr-mulohazalar berilgan. Ma'lumki, antonimik frazeologik birliklar (frazeologizmlar) tuzilishi, leksik-semantik, funksional-uslubiy va sintaktik vazifalari, shuningdek, o'ziga xos shakllanish xususiyatlariga ega bo'lgan til birliklaridir.

Kalit so'zlar: antonimik frazeologik birliklar, rang-baranglik, bo'yoqdorlik, ifodavositalari, emotsionallik, ekspressivlik

Abstract: The article presents opinions on phraseological units, which are widely used in each language and provide a variety of thoughts. It is known that antonymic phraseological units (phraseologisms) are language units that have a structure, lexical-semantic, functional-stylistic and syntactic functions, as well as specific formation features.

Keywords: antonymic phraseological units, variety, colorfulness, means of expression, emotionality, expressiveness

Frazeologizmlar yoki frazeologik iboralar kundalik muloqotda muhim rol o'ynaydi va fikrlarga o'ziga xos rang-baranglik beradi. Shu nuqtai nazardan, milliy tillarda barqaror so'z birikmalar o'ziga xos leksik-semantik xususiyatlariga ega ekanligi bilan ma'lumdir. Semantik va emotsional-ekspressiv bo'yoqdorlikka ega bo'lgan frazeologik iboralar, odatda, xalq mulki hisoblanib, har bir milliy tilning o'ziga xos leksik-semantik boyligi sifatida e'tirof etiladi. Ularda xalq so'zi ijodining hayratlanarli namunalari, hikmatlari va iboralari aks ettgan. Turkiy tillar ham frazeologik birliklarga boy bo'lib, til lug'atining alohida qatlami sifatida tanilgan. Darhaqiqat, frazeologik birliklar tildagi obrazlilik va chuqur mazmuni bilan ajralib turadi.

Halq tilida qadimdan qo'llanilgan frazeologizmlar o'ziga xos ifodali bo'yoqlari, chuqur mazmuni va ta'sirchanligi bilan ifodalangan bo'lib, fikrda

aniqlik va ifodaviylikni ta'minlaydi. Shunga ko'ra, frazeologik birliklar personajlar kechinmalarini tasvirlashning leksik-semantik, stilistik vositalaridan biri sifatida badiiy asarlarda keng qo'llaniladi.

Qarama-qarshi ma'noli frazeologik birliklarning qo'llanishi tilda kuzatiladigan keng tarqalgan hodisadir. Qarama-qarshi ma'noli turg'un birikmalarni frazeologik antonimlar deb tasniflash mumkin, ya'ni antonimik frazeologik birliklar deganda qarama-qarshi ma'noga ega bo'lgan, bir xil ob'ektiv hodisaning bir yo'nalishiga xos bo'lgan va kelib chiqishi bir xil leksik birikmaga ega bo'lgan bir mavzuli guruhga kiritilgan leksik birliklar tushuniladi.

Antonimik frazeologik birliklar madaniy qadriyatlar va dunyoqarashni aks ettirishda muhim rol o'ynaydi. Ular ma'lum til madaniyatining o'ziga xos tomonlarini aks ettiradi va boshqa tillar o'rtasidagi madaniy farqlar va o'xshashliklarni o'rganishda foydalanish mumkin.

Antonimik munosabatlar faqat qandaydir xususiyatga kora sifat, miqdor, vaqt, fazoviy va bir-birini istisno qiluvchi tushunchalar kabi ob'ektiv voqelikning bir toifasiga mansub taqqoslanadigan so'zlar o'rtasida o'rnatiladi.

Frazeologiyada antonimik munosabatlarning rivojlanishi voqelikni barcha qarama-qarshi murakkabligi va o'zaro bog'liqligi bilan idrok etishimizni aks ettiradi. Demak, qarama-qarshi frazeologik birliklar nafaqat bir-biriga qarama-qarshi, balki bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan tushunchalarni ham bildiradi.

Antonimik frazeologizmlar insonning dunyoni idrok etish va talqin qilishning hilma-hilligini aks ettiruvchi keng qamrovli munosabatlarni ifodalaydi. Antonimiya hodisasi tilshunoslik taraqqiyotining har bir yangi bosqichida tadqiqotchilar e'tiborini tobora ko'proq o'ziga tortib kelgan va hozirda ham u doimiy ravishda qayta ko'rib chiqish va qo'shimcha rivojlanishni talab etadi.

Antonimiya tilning tizimli hodisasi bo'lib, uning yordamida yozuvchi va shoirlar o'z his-tuyg'ularini, nutqiga obrazlilik va so'z o'yinini qo'shadilar, shuningdek, voqelikning turli qirralarini aks ettiradilar.

Frazeologik antonimlar nominativ, metaforali va ko'chma ma'noga ega. Tilshunoslikda frazeologik antonimlar hodisasi ko'plab olimlarning diqqat markazida bo'lib, ular o'z tadqiqotlarida bu hodisaga turlicha munosabat bildiradilar. Frazeologik birliklardagi antonimik munosabatlarni yuzaga kelishining asosiy sababi ma'lum bir ob'ektning xususiyati va bahosining ushbu barqaror birikmalar orqali ifodalanishidir.

Antonimlarning tarkibiy qismlari va ularning frazeologik birliklari mezonlarini aniqlashda ularning ma'nosini taqqoslashdan kelib chiqadi, ya'ni frazeologik birliklar, birinchi navbatda, tarkibiy qismlarining o'ziga xosligi va semantik yaxlitligi bilan ajralib turadi. Haqiqatdan ham frazeologik birliklarning tarkibiy qismlari individual ravishda o'zlarining oldingi erkin moslashuvining semantik va grammatik xususiyatlarini yo'qotadilar. Ular frazeologik birliklar tarkibiga kirib ketadi, ya'ni ular ajralmas, yaxlit bir butun tushunchaga aylanadi. Shuning uchun frazeologik birliklarning tarkibiy qismlari o'rtasidagi antonimik munosabatlarni (qarama-qarshiliklarni) alohida emas, balki bir butun sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Birinchi, antonimiya hodisasi frazeologik birliklar biror narsa, hodisa yoki harakatning qarama-qarshi tomonlarini ko'rsatganda paydo bo'ladi.

Ikkinchi, antonimik munosabatga ega frazeologik birliklar qarama-qarshi ma'noga ega bo'lgan ob'ektiv bir xil narsa va hodisalarni bildiradi.

Uchinchi, agar frazeologik birliklar bir xil leksik va grammatik xususiyatlarga ega bo'lsa, gapning bir jinsli a'zolariga nisbatan antonim paydo bo'lishi mumkin.

Demak, frazeologiyadagi antonimiya – frazeologik birliklarning qarama-qarshi ma'nolarni hosil qiladigan va shu orqali inson aql-idrokining hilma-hilligini

va millatning madaniy xususiyatlarini aks ettiradigan hodisadir. Hozirgi tillarda antonimik frazeologik birliklar nafaqat jonli ifoda vositasi, balki madaniy kontekstni anglashning muhim elementi vazifasini ham bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Анипкина Л.Н. Оценочные высказывания в прагматическом аспекте // Филологические науки. - М., 2000. - №2. - С.58-65.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. - Л.: ЛГУ, 1981.-324с.
3. Башиева С.К. Стилистический компонент фразеологического значения: Автореф. дисс.... канд. фил. наук.- Краснодар: КГУ, 1995. - 23с.
4. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. -М. 1972. - 466с.
5. Akramovich, L. A., & Ming, C. (2024). SOURCES OF WORDS AND HINTS IN TEACHING VOCABULARY. XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYALAR, 1(1), 494-496.
6. Nuraliyevich, T. E. (2022). SEMANTIC ORGANIZATION OF UZBEK AND ENGLISH ANTONYMIC PHRASEOLOGICAL UNITS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(3), 485-489
7. Xalimova, M., & Toshtemirov, E. (2019). COMPARATIVE STUDY OF THE ENGLISH COMPOSITE ANTHROPONYMS AND THEIR UZBEK COUNTERPARTS. In Молодой исследователь: вызовы и перспективы (pp. 411-414).

TA'LIM TIZIMIDA GENDER TENGLIGI

Egamberdiyeva I.A.

ADCHTI dotsenti

Annotatsiya - Ushbu maqola ta'lim tizimida gender tengligi masalasini o'rganadi va uning ahamiyatini ta'kidlaydi. Gender tengligi, erkaklar va ayollar o'rtasida

teng imkoniyatlar yaratishni nazarda tutadi, bu esa oilada, ta'lim tizimida va jamiyatda muhim rol o'ynaydi. Maqolada oilaning tarbiyadagi roli, gender stereotiplarning shakllanishi, va ta'lim tizimida gender tengligini ta'minlashning zarurati ko'rib chiqiladi. Shuningdek, jamiyatda gender tengligi masalalariga ijtimoiy nazorat va qonunchilik islohotlari orqali yechimlar taklif etiladi. Umuman olganda, maqola oilaviy muhitda gender tengligini ta'minlash uchun oila, mahalla va ta'lim tizimining hamkorligini kuchaytirish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Gender tengligi, oilaviy munosabatlar, gender stereotiplari, oila dinamikasi, an'anaviy rollar, kuch dinamikasi, ijtimoiy nazorat, farovonlik, inklyuzivlik, tarbiyaviy yondashuvlar, ota-onalar roli, ta'lim tizimi, jamiyat umidlari, adolatli munosabatlar, gender madaniyati.

KIRISH

Ta'lim tizimida gender tengligi masalasi, ijtimoiy adolat va inson huquqlari nuqtayi nazaridan, zamonaviy jamiyatlar uchun muhim ahamiyatga ega. Gender tengligi, nafaqat ayollar va qizlarning ta'lim olish imkoniyatlarini oshirishni, balki erkaklar va o'g'il bolalar uchun ham teng imkoniyatlar yaratishni anglatadi. Bu masala, ta'lim tizimining har bir qatlamida, jumladan, o'quv dasturlari, pedagogika metodlari va ta'lim muassasalari ichidagi ijtimoiy normativlar bilan bog'liq bo'lgan muammolarni hal qilishni talab etadi. Gender tengligi va ta'limda gender tengligini ta'minlash, har bir shaxsning o'z imkoniyatlarini to'liq amalga oshirishiga yordam beradi. Biroq, ko'plab mamlakatlarda qizlar va ayollar ta'lim olishda turli xil to'siqlarga duch kelmoqdalar. Masalan, qizlarning maktabdan tashqarida qolish darajasi, ayniqsa, past daromadli mamlakatlarda va mojarolar mintaqalarida yuqori bo'lib qolmoqda. Bunday holatlar gender tengligining ta'lim orqali erishilishini qiyinlashtiradi.

Oila inson tarbiyasining asosiy muassasasi sifatida, gender tengligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Oila ichidagi munosabatlar bolalarning gender stereotiplarini shakllantiradi. Masalan, ota-onalar tomonidan bolalarga beriladigan tarbiya va ularga qo'yiladigan talablar, ularning gender haqidagi tushunchalarini belgilaydi.

Gender stereotiplar oilada shakllanadi va bolalar ongida chuqur o‘rin egallaydi. Ota-onalar tomonidan bolalarga beriladigan xatti-harakatlar, masalan, qizlarga “uy ishlarini” bajarish yoki o‘g‘il bolalarga “mashinalar” bilan o‘ynashga ruxsat berish kabi misollar, bolalarda balog‘at yoshiga oid tasavvurlarni mustahkamlaydi.

Ta’lim tizimida gender tengligini ta’minlash masalasi jamiyatdagi ijtimoiy adolat va tenglikni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Gender tengligi, erkaklar va ayollar o‘rtasidagi teng imkoniyatlar va huquqlarni nazarda tutadi. Ta’lim jarayonida gender tengligini ta’minlash uchun bir qator yondashuvlar va strategiyalar mavjud. Ta’lim tizimi ham gender tengligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Maktabda qizlar va o‘g‘il bolalar birgalikda ta’lim olishi, ular o‘rtasida to‘g‘ri munosabatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Ta’lim jarayonida gender tengligi tamoyillari targ‘ib qilinishi kerak, bu esa yosh avlodning ongida sog‘lom dunyoqarashni shakllantiradi.

Oila, mahalla va ta’lim tizimi o‘rtasidagi hamkorlik gender tengligini singdirishda muhim rol o‘ynaydi. Oila, bolalar tarbiyasida asosiy muassasa sifatida, gender haqidagi dastlabki tushunchalarni shakllantiradi. Mahalla esa ijtimoiy nazorat orqali gender tengsizlikni kamaytirishga yordam beradi. Ta’lim tizimi esa bolalarga gender tengligi tamoyillarini o‘rgatish orqali ularning ongida sog‘lom munosabatlarni shakllantiradi. Ta’lim tizimida gender tengligini ta’minlash uchun quyidagi choralarni ko‘rish zarur:

O‘qituvchilarni gender tengligi masalalariga oid tayyorlash va ularni bu borada xabardor qilish. Dars rejalari va materiallarini gender tengligi tamoyillariga muvofiq ishlab chiqish. Gender tengligi masalalariga oid tadqiqotlar o‘tkazish va natijalarni amaliyotga joriy etish. Ta’lim tizimida gender tengligini ta’minlash jamiyatda ijtimoiy adolatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Oila, mahalla va ta’lim tizimi o‘rtasidagi hamkorlik, gender stereotiplarini bartaraf etish va ta’lim jarayonini takomillashtirish orqali gender tengligini ta’minlash mumkin. Bu esa kelajak avlodning sog‘lom dunyoqarash bilan tarbiyalanishiga yordam beradi.

Mahallaning ijtimoiy nazorati ham gender tengligining ta'minlanishida muhim rol o'ynaydi. Mahallada ayollarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik holatlari mavjud bo'lgan joylarda jamiyatning aralashuvi zarur. Bu jarayon bolalarda gender tenglik axloqsizlik ekanligini anglashlariga yordam beradi.

O'zbekistonda gender tengligini ta'minlash uchun bir qator qonunlar va islohotlar amalga oshirilmoqda. Davlat tashkilotlarida genderga oid audit o'tkazilishi rejalashtirilmoqda, bu esa ayollar va erkaklar soni nisbati va tenglikni ta'minlash holatini baholash imkonini beradi.

XULOSA

Ta'lim tizimida gender tengligi masalasi murakkab va ko'p qirrali bo'lib, u oilada, ta'lim tizimida va jamiyatda birgalikda rivojlanishi zarur. Gender tengligini ta'minlash uchun oilaning tarbiyadagi roli, ta'lim tizimidagi yondashuvlar va jamiyatdagi ijtimoiy nazoratni kuchaytirish lozim. Bu jarayonlarda har bir shaxsning ishtiroki muhimdir va kelajak avlodni sog'lom dunyoqarash bilan tarbiyalashda katta ahamiyatga ega.

Adabiyotlar:

4. Egamberdiyeva, I. (2024). Oila muloqotida ayollar nutqining milliy-madaniy xususiyatlari. *News of the NUUz*, 1(1.9. 1), 378-380.
5. Abdurahimovna, E. I. (2023). The role of communicational devices in classroom. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 11(3), 46-49.
6. Samandarova, G. (2024). Sharq va G'arb tamaddunida gender qarashlar.

“QIYOS”KONSEPTUAL SEMANTIKASI VA “QIYOS” LISONIY SEMANTIKASI O'RTASIDAGI O'ZARO MUNOSABATLAR

ASHUROV MO'MIN UMARJONOVICH

Andijon davlat chet tillari instituti,
ingliz tili amaliyoti kafedrası,:

muminjonashurov@gmail.com

UDK 415.2

Tel: +998932552076

Annotatsiya: *Mazkur maqolada turli tizimdagi tillarda “qiyos” konseptual semantikasi va “qiyos” lisoniy semantikasi o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarga bag‘ishlangan bo‘lib, shu hususda ayrim olimlar tomonidan ilgari surilgan nazariy yondashishlar mazkur konsept misollari orqali yoritib berilgan.*

Калит сўзлар: анализ, синтез, мантикий таққослаш, концептуал семантикаси, вербализатор, универсал, уникалия, антропоцентрик ёндашув, когнитив тилшунослик, прагмалингвистика, психоллингвистика.

Аннотация: *Данная статья посвящена взаимодействию концептуальной семантики «сравнения» и лингвистической семантики «сравнения» в языках разных систем, а на примерах этого явления освещаются теоретические подходы, выдвигаемые некоторыми учеными в этом отношении. концепция.*

Ключевые слова: анализ, синтез, логическое сравнение, концептуальная семантика, вербализатор, универсальность, уникальность, антропоцентрический подход, когнитивная лингвистика, прагмалингвистика, психоллингвистика.

Abstract: *This article is devoted to the interaction of the conceptual semantics of “comparison” and the linguistic semantics of “comparison” in the languages of different systems, and examples of this phenomenon highlight the theoretical approaches put forward by some scientists in this regard. concept.*

Key words: *analysis, synthesis, logical comparison, conceptual semantics, verbalizer, universal, uniqueness, anthropocentric approach, cognitive linguistics, pragmalinguistics, psycholinguistics.*

Avvalo, kognitiv yoki konseptual semantika va lisoniy semantika o‘zi nima-degan savolga to‘xtalib o‘tishimiz o‘rinli. Lisoniy semantika bu – so‘zga yo‘g‘rilgan, ya’ni insonning biror narsa va voqelikni uning konseptosferadagi

tushuncha va bilimlardan foydalangan holda yozma yoki og‘zaki nutq shaklida aks ettirilishidir.

Kognitiv (konseptual) semantika esa insonning biror narsa va voqelik haqidagi uning konseptasferasidagi idrokiy va tasavvuriy tushuncha va bilimlar yig‘indisi desak bo‘ladi. Ya’ni ushbu tasavvurlarni inson idrok etadi, tushunadi va faraz qiladi, lekin hali nutq shakliga o‘tkazmagan holatda bo‘ladi.

Inson muloqot jarayoniga kirishar ekan, albatta, u o‘sha muloqot jarayoniga yoki vaziyatiga mos ravishda so‘zlashadi. U ob‘ektiv yoki sub‘ektiv borliq haqida o‘zining tafakkurida mujassam bo‘lgan, freymlashgan konseptlar yig‘indisi, ya’ni konseptosferasi, shuningdek, konseptual bilimlari majmuasi - “konseptualiteti”⁸²ga tabiiy ravishda muloqot qiladi. Chunki so‘zlovchi suhbat jarayonidan kelib chiqqan holda muloqot qiladi. Agar uning konseptosferasi suhbat mazmuniga oid tushuncha va tasavvurlar bilan boy bo‘lsa, eshituvchi, o‘quvchi uni oson va lo‘nda axborot holatida tushunishga erishadi.

Kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan olib qarganda, “konsept” mental jarayonlarning natijasi sifatida “kognitiv/konseptual semantika”ning freymlashgan ko‘rinishi bo‘lib, tilda o‘zinig maxsus verbalizatorlariga, ya’ni uni voqelantiruvchi vositalariga ega”⁸³.

“Qiyos” konseptini ham xuddi shu kabi konseptlar qatorida ko‘rish mumkin.

“Qiyos” konsepti yoki “konseptual semantika”si universal tabiatga ega bo‘lib, uning bunday tabiati mazkur konseptning muloqot (kommunikatsiya) nuqtai nazaridan muhim bir voqelik ekanidan dalolat beradi. Sababi shuki, “qiyos” konseptual semantikasi barcha tillarda so‘zlashuvchi kishilar tafakkurida, konseptosferasida mavjud idrokiy (mental) tushunchalardan biri bo‘lib, tillarda o‘ziga xos maxsus ifodalovchi vositalarga, ya’ni verbalizatorlarga ega bo‘lgan

⁸² Хошимов Г.М. К теории концептов и их таксономии в когнитивной лингвистике// Систем-структур тилшунослик муаммолари. Филология фанлари доктори, профессор Н.К.Турниёзов таваллудининг 70-йиллигига бағишланган Республика илмий-назарий конференцияси материаллари. -Самарканд, 2010. - 68-69 бетлар.

⁸³ Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. - М., 1973. - 326 с.

umumlisoniy hodisadir. Buning yaqqol namunasini biz tilda muloqot olib boruvchilarning kundalik hayotida ob'ektiv olamdagi barcha mavjud bo'lgan va bo'lmagan (Alpomishdek pahlavon – to'qima obraz) narsalar, voqea va hodisalar, ish-harakat va jarayonlar, vaziyat-holatlarning sifati va boshqa kerakli jihatlariga o'xshashligini tasvirlashda va ifodalashda ko'rishimiz mumkin. Chunki qiyos barcha turdagi muloqotda va har qanday uslubda qo'llaniladi.

Ushbu fikrlardan kelib chiqsak, so'zlashuvchilar yoki yozuvchi adiblar bunday holatlarda o'zlarining muloqot maqsadi (intensiyasi) dan kelib chiqqan holda o'z fikrlarini eshituvchi va o'quvchiga mos, aniq, tushunarli va ta'sirchan yetkazish uchun ma'lum bir vaziyat yoki voqelikni boshqa bir vaziya, holat, ob'ekt, shaxs yoki voqelikka qiyoslaydi, taqqoslaydi va solishtirib ifodalaydilar.

Bunday hollarda ko'pincha matn turidan kelib chiqib, qiyos semantikasini voqealantiruvchi vositalar tanlanadi. Masalan, nazmiy asarlarda qiyos semantikasidan foydalanish uchun ko'pincha quyidagi stilistik (badiiy tasvir) vositalar- metafora, metonimiya, sinekdoxa, simvol, jonlantirish, epitet kabilar asarni yanada semantik va stilistik pragmatik ko'lamini oshirish uchun qo'llaniladi.

Ushbu vositalar orqali asar yanada jonlanadi, o'quvchi va eshituvchini ma'lum bir muhit va vaziyatga olib kirib, ma'lum bir ma'noda semantik va idrokiy jihatdan yaqinlashadi. Masalan,

Gullagan vodiylaring go'zallikka andoza,

Samarqand-u Buxoro keng dunyoda ovoza.

Yerda hur-u paridek qizlaring gulgun toza,

O'g'lonlaring mard erur nomardek sotilmag'ay

Ona yurt O'zbekiston oltinga topilmagay. (Sh.Jo'raev "O'zbekiston")

Mazkur satrlar konseptual semantika nuqtai nazaridan, avvalo, kishi ongida shunday bir tengsiz diyorni tasavvur qilishga undaydi, lisoniy, ya'ni tilga yo'g'rilgan semantik jihatdan go'zallik namuna olgan go'zal go'shalari, olamga

dong'i ketgan makonlari, go'zalligi va odobi farishtalarga qiyoslangan qizlari va mard o'g'lonlarining tavsifi yozuvchi tomonidan ustalik bilan qiyos konseptining adekvat variantlari orqali ifodalanganligini ko'rishimiz mumkin.

Darhaqiqat, inson o'zining ongidagi bilimlar yig'indisidan kelib chiqqan holda biror voqelikni o'z holicha, qanday bo'lsa, shunday tasavvur etishi mumkin, chunki inson o'ziga biror narsani mental singdirishi uchun unga ortiqcha axborotning keragi yo'q bo'ladi, ammo u konseptual semantikasini, tasavvur eta olganini lisoniy ko'rinishga o'g'irganda, albatta, lisoniy semantikaning hajmi va ko'lami kengroq bo'ladi. Chunki u (ongimizdagi tushuncha) qanday uslub va yo'sinda yo'naltirilayotganiga qarab ma'lum holatda boyitiladi va kengaytiriladi. Nutq vaziyatining har qanday ko'rinishlarida biz o'sha boyitilganlikni "qiyos" lisoniy konseptini voqe'lantiruvchi verbalizatorlari orqali ko'rishimiz mumkin.

Shundan kelib chiqib ta'kidlash mumkinki, "Qiyos" konseptual semantikasi va "qiyos" lisoniy semantikasi bir-birini ong va tildagi aksi va u har qanday to'liq tushunarli bo'lmagan tushunchalarni uyqash ekvivalentlari orqali oydinlashtirilishi va lo'ndalashtirilishida katta o'rin tutadi. Mashxur tilshunos olim V.Maslova ta'kidlaganidek, "Ikki yoki undan ortiq predmet yoki tushunchani o'xshash yoki farqli jihatlarini aniqlash maqsadida qiyoslash, taqqoslash tashqi dunyoni bilishning eng keng tarqalgan mantiqiy usullaridan biri sifatida inson faoliyatining deyarli barcha sohalarida kuzatiladi. Bu behad muhim mantiqiy kategoriya, tabiiyki, tilda ham o'z aksini topadi⁸⁴.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Arnold I.V. Stilistika sovremennogo angliyskogo yazyka.- M.,1973,326 s.
2. V Maslova. Lingvokulturologiya. - M., «Asademia», 2001, Z-b.
3. Xoshimov G.M. K teorii konseptov i ix taksonomiki v kognitivnoy lingvistike// Sistem-struktur tilshunoslik muammolari. Filologiya fanlari doktori, professor

⁸⁴ В Маслова. Лингвокультурология. - М., «Academia», 2001, 3-б.

N.K.Turnièzov tavalludining 70-yilligiga bagishlangan Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari. -Samarqand, 2010. - 68-69 betlar.

“QIYOS” KONSEPTINI VOQELANTIRUVCHI VOSITALARNING SEMANTIK TURLARI HUSUSIDA BA’ZI MULOXAZALAR.

Ashurov Mo‘min Umarjonovich

Andijon davlat chet tillari instituti,

ingliz tili amaliyoti kafedrası,

muminjonashurov@gmail.com

UDK 415.2

Tel: +998932552076

Annotatsiya: *Mazkur maqolada “qiyos” konseptini voqelantiruvchi vositalarning semantik turlariga oid masalalar tahlil qilingan va shu hususda ayrim olimlar tomonidan ilgari surilgan nazariy yondashishlar mazkur konsept misollari orqali yoritib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *mantiqiy taqqoslash, konseptual semantikasi, verbalizator, universal, unikasiya, antropotsentrik yondashuv, kognitiv tilshunoslik, pragmalinqvistika, psixolinqvistika.*

Аннотация: *В данной статье анализируются вопросы, связанные с семантическими типами инструментов, реализующих понятие «сравнение», а также на примерах этого понятия освещаются теоретические подходы, выдвигаемые некоторыми учеными в этом отношении.*

Ключевые слова: *логическое сравнение, концептуальная семантика, вербализатор, универсальность, уникальность, антропоцентрический подход, когнитивная лингвистика, прагмалингвистика, психолингвистика.*

Abstract: *In this article, the issues related to the semantic types of tools that realize the concept of "comparison" are analyzed, and the theoretical approaches*

put forward by some scientists in this regard are highlighted through the examples of this concept.

Key words: *logical comparison, conceptual semantics, verbalizer, universal, uniqueness, anthropocentric approach, cognitive linguistics, pragmalinguistics, psycholinguistics.*

Tilshunoslik va adabiyotshunoslikda “qiyos” konseptining struktural-semantikasi tahlili chuqur va murakkab jarayon sifatida talqin etiladi. Buning sababi sifatida shuni keltirish mumkinki, har qanday matnni asl mazmuni konkret holatiga tenglab aks ettirilishi va tushunilishiga xizmat qiladigan vositalar bu “qiyos” lash munosabatini aks ettiruvchi lisoniy vositalarning barcha til birliklarida namoyon bo‘lishi va ishtirok etishidir. Fikrimizni mutanosib isbotini ba’zi manbalarda quyidagi ko‘rinishda uchratish mumkin. “Qiyoslash kategoriyasidan, keng ma’noda har bir fan o‘z maqsad va vazifalarini aniqlashda foydalanishi mumkin. Masalan, falsafada ikki ob’ektni bir-biriga qiyoslash orqali ularning o‘xshash va farqli tomonlarini belgilash bilan umumlashmalar chiqarish⁸⁵, logikada bu alohida bir mantiqiy usul sifatida ikki yoki undan ortiq mavhum tushunchalarni konkretlashtirish uchun ishlatiladi⁸⁶.

A. Spirkianing fikriga ko‘ra tilshunoslik ham chog‘ishtirma, kiyosiy, analogiya kabi metodlar bilan ish ko‘radi, “qiyos” o‘zining konkretlashtirish funksiyasi bilan har bir fanda qo‘llana oladi⁸⁷. Ushbu fikrdan “qiyos” konseptini lingvokognitiv maqomi keng ekanligi bois uning stuktur-semantik tuzilma holati murakkab ekanini tushunish mumkin.

Tilshunos olim M. Mukarramov “qiyos” konsepti verbalizatorlarining struktural-semantik turlari haqida: “Qiyos” (o‘xshatish)ning lingvistik xususiyatlarini, asosan, o‘xshatish (qiyos) komponentlari: sifatlash, metaforaga munosabati, bir-biriga ko‘chishi, farqi, mubolag‘a va litota, xalq maqollari,

⁸⁵ Философский словарь, М., 1968, стр. 340

⁸⁶ Большая советская энциклопедия, т. 40, \\\, 1957, стр. 349.

⁸⁷ А. С п и р к и а, Курс марксистской философии, М. 1966. стр. 237.

aforizmlar va topishmoqlari o‘xshatishli bo‘lishligi, ularda qo‘llanilgan o‘xshatish (qiyos)ni ifodalovchi elementlar; o‘xshatishning ma’nosiga, komponentlarning tarkibiga va badiiy nutqda qo‘llanishiga ko‘ra turlari; o‘xshatishni ifodalovchi affikslar, leksik vositalar, ularning semantikasi va sinonimik munosabatiga ega”⁸⁸ deya ta’kidlaydi.

Qiyoslashda eng muhim narsalardan biri leksik birliklar bilan qiyoslanayotgan narsa va hodisalarning belgilari hisoblanadi. Misol uchun, *Bobur rangi yerday o‘ngib ketgan Mohim begimni ko‘rgandayoq, yuragi “shuv” etib ketdi. Yigitlar ko‘tarib kelayotgan taxtiravon uning ko‘ziga tobutday sovuq ko‘rindi.* (P.Qodirov “Yulduzli tunlar ”298 bet.)

degan gapda Moximbegim va yer biri-biriga rangi o‘ngish belgisi orqali chog‘ishtirilgan.

Ushbu misolni qiyoslashda uch unsur (asos) e’tiborga olinadi: 1) o‘xshatilayotgan predmet yoki ob’ekt – Mohimbegim, 2) o‘xshayotgan predmet-yer, 3) o‘xshashlik belgisi – o‘ngishdir. Shu uch asosdan biri ishtirokisiz qiyoslash munosabati amalga oshirilmaydi. Misol uchun, —*Mohimbegim yerday* degan jumlada semantik to‘liqsizlikni ko‘rish mumkin. Ya’ni qiyoslash amalga oshmagan.

Biz quyida umumiy tilshunoslikda umum qabul qilingan qiyosning struktur jihatdan tarkibiy qismlarini turli olimlar tomonidan turlicha nomlanganligini ko‘rib chiqamiz. V.V.Malkova rus tilidagi turg‘un o‘xshatishlarni quyidagi qismlar, ya’ni “qiyos sub’ekti, qiyos ob’ekti, qiyoslash asosi” ga ajratgan. N.Maxmudov esa o‘zbek tilidagi turg‘un o‘xshatishlarning to‘rt unsurdan - o‘xshatish sub’ekti, o‘xshatish ob’ekti, o‘xshatish asosi va o‘xshatishning shakliy ko‘rsatkichidan tarkib topishini aytib o‘tgan⁸⁹.

⁸⁸ Мукаррамов М “Ўзбек тилида ўхшатишлар” Фан нашриёти. Тошкент 1976 5-бет

⁸⁹ Низомиддин Махмудов Дурдона Худойбергана ўзбек тили ўхшатишларининг изоҳли луғати

Tilshunos olim B V Tomashevskiy o'xshatiluvchi ob'ekt, o'xshovchi obraz va o'xshatma belgilarini **predmet, obraz, belgi** termini bilan ⁹⁰; Yana bir tilshunos A. I. Yefimov o'xshatish asoslarini o'xshatish sub'ekti va o'xshatish ob'ekti, qiyoslash asosi deb ⁹¹; M. A. Shapiri esa o'xshatish ob'ekti, o'xshatish obrazi, o'xshatish belgisi⁹²; A. Sa'diy o'xshatilgan, unga o'xshatilgan, o'xshash sifat ⁹³ kabi termiilar bilan nomlashgan.

Yuqorida ko'rsatilgan o'xshatish komponentlari terminlari tahlilini bir oz mukammalroq va to'liqroq shaklini Yo. Isxoqovning klassik adabiyot poetikasiga bag'ishlagan maqolasida ko'rishimiz mumkin. Unga ko'ra Yo. Isxoqov o'xshatish (qiyos, tashbeh)ning to'rt asosini ko'rsatadi: 1) mushabbax (o'xshatilgan narsa), 2) mushabbaxunbeh (o'xshayotgan narsa), 3) odati tashbeh (o'xshatish vositalari), 4) vajhi tashbeh (o'xshatish sababi)⁹⁴.

Ba'zi olimlarning fikriga ko'ra o'xshatishniig uch komponentini alohida terminlar bilan ko'rsatmay, faqat "o'xshatish belgilari asosida qiyoslanishi" ma'qulroq deb talqin qilinadi. M.Mukarramov o'zining "O'zbek tilida o'xshatishlar" kitobida o'xshatishda uch komponent asosga olinishi maqsadga muvofiq ekanligi, chunki o'xshatishda leksik birliklar bilan ifodalangan ikki narsa va hodisa o'zining biror muhim belgi xususiyatlari bilan taqqoslanishi, ya'ni qiyoslash uchta leksik birliklarning o'zaro munosabatidan yuzaga kelishini ta'kidlagan⁹⁵. Biz ham olimni fikriga qo'shilgan holda qiyoslashda struktur jihatdan uch komponent: o'xshatiluvchi ob'ekt, o'xshovchi ob'ekt va o'xshovchi belgi bo'lishini ma'qul ko'ramiz.

Chunki qiyos konseptini ifodalovchi quyidagi *-day, -dek, -simon, na, kabi, singari, kabi* ko'makchilari o'xshovchi obrazni ifodalagan so'zlar tarkibida yoki

⁹⁰ Б В. Томашевский, *Стилистика и стихосложение*. Л . 1952.208—209 бетлар.

⁹¹ Л И Ефимов. *Стилистика хулолсчтвенной речи*, М, 1961, 491-бет

⁹² М.А.Шапиро *Структура сравнений*, «Ученые записки Тнраспо-льской пед ин-т», вып. 5. Кишинев, 1958.

⁹³ А Саъдий. Амалий ҳам назарий адабиет дарслари (ўрта мактаблар учун дарлик, Тошкент 1925, 21-22-бетлар.

⁹⁴ Ё Исхоков, Ташбех, «Ўзбек тили ва адабиёти» журналы 1970 № 4

⁹⁵ Мукаммалов М "Ўзбек тилида ўхшатишлар" Фан нашриёти. Тошкент 1976 5-бет

o‘zlari alohida so‘z holida shakllansada, mustaqil holatda semantik tuzilishga ega emas va qiyoslash ma’nosida to‘liqlik va aniqlik bo‘lishi uchun uchala komponent ishtirok etish zarurati yuzaga keladi.

Qiyoslash (o‘xshatish) uning tarkibidagi “o‘xshatma belgining” leksik birliklar bilan ifodalanishi yoki ularsiz ishlatilishiga ko‘ra “to‘liq” va “to‘liqsiz” o‘xshatishlarga bo‘linadi⁹⁶.

To‘liq o‘xshatishlarda uch komponentning barchasi - o‘xshatiluvchi ob’ekt, o‘xshovchi obraz, o‘xshatma belgi lisoniy birliklar orqali ifodalanadi.

Misol uchun, *Qirg‘oqda qolgan uning bir necha yuz navkarlari Bobur ketidan intilgan yovning yo‘lini devorday to‘sib oldi.* (P.Qodirov “Yulduzli tunlar romani 260- bet”). Ushbu keltirilgan misolda o‘xshatiluvchi ob’ekt – navkarlar, o‘xshovchi obraz- devor, o‘xshatma belgi – to‘sib olish, ya’ni uchala komponent ham ishtirok etgan.

To‘liqsiz o‘xshatishlarda o‘xshatma belgi alohida leksik birlik orqali berilmaydi, balki uni o‘xshovchi obraz ma’nosidan tushunish mumkin⁹⁷.

Misol uchun, *Ayni uzatiladigan paytlari, begim oy desa oydek, kun desa kundek edi.* (P.Qodirov “Yulduzli tunlar romani 59 bet”)

Ushbu gapda o‘xshatiluvchi ob’ekt – begim, o‘xshovchi ob’ekt- oy va kun lisoniy birliklari mavjud bo‘lib, o‘xshatma belgi ishtirok etmagan.

Adabiy tildagi qiyos konsepti semantik jihatdan inkor, kinoyali, chog‘ishtiruvli, satirik xarakterga ega bo‘ladi”⁹⁸;

- **Inkor** qiyoslanishda ikki ob’ekt bir-biriga qarama- qarshi qo‘yish orqali ifodalanadi va inkor semantikasini ifodalovchi –emas, yo‘q kabi so‘zlar ishtirok etadi⁹⁹.

⁹⁶ Мукаппамов М “Ўзбек тилида ўхшатишлар” Фан нашриёти. Тошкент 1976 7-бет

⁹⁷ Кўрсатилган манба 7-8 бетлар.

Misol uchun: *Soch emas bu- sharshara, b-u sharshara. (Nurali Qobil)*
So 'zingiz chin, mavlono. Men ko 'rgan Rub 'i maskunda Hirotdek shahar
yo 'qdir! (P.Qodirov "Yulduzli tunlar" romani.)

Xon ko 'rpa ustida emas, go 'yo qon daryosi ustida o 'tirganga o 'xshardi. (
P.Qodirov "Yulduzli tunlar" romani 194-bet)

- **Kinoyali** qiyoslashda ikki ob'ekt to'g'ridan to'g'ri emas, avval hususiyati va o'xshashlik belgilari tasvirlanadi.

Hammadan uning qomatini ayting? Afsuski, ming afsuski, qo 'li
ikkitada bo 'lmasa eng chiroyli nasha chilimga o 'xshar edi. (A.Qaxxor)

- **Satirik** qiyoslashda mubolag'a va fantaziya orqali biror bir salbiy obrazning hulq-atvorlari hajvga olinadi:

*Ammo mo 'yqalamda bo 'yoq ko 'proq ekan, quloq oldidagi soqol birdan **kigizday***
*qalinlashib ketdi. Behzod sog ' tishi sug 'urib olinayotgan **odamday**: — Ih! — dedi.*
(P.Qodirov "Yulduzli tunlar" romani 195-bet)

- **Chog'ishtiruv** qiyoslashda ikki voqelik yoki ob'ekt tenglashtirish ma'nosida –sa,-gan,-day, affikslari va -bilan teng,- bu...-degani, degan gap, o 'xshamoq ko'makchilari orqali ifodalanadi¹⁰⁰.

Onasining: «Sulh tuzing, binokor bo 'ling!» — degani» kiyikday beozor yashang»
degani edi. (P.Qodirov "Yulduzli tunlar" romani 51-bet).

Bu do 'stni sotgan bilan teng.

Qiyos konseptining semantik jihatdan ochib beruvchi yana bir turiga to'xtalib o'tish o'rinli deb o'ylaymiz. Bu turdagi o'xshatishlar ko'pincha sifat so'z turkumi va shunga yondosh til birliklaridan iborat bo'lib, qiyosning ijobiy va salbiy ma'no kasb etuvchi shakli hisoblanadi. Bunga misol qilib, nasriy va badiiy asarlardagi ijobiy va salbiy qahramon, personajlarga berilgan o'xshatishni olish mumkin.

⁹⁹ Kўрсатилган манба 29 бет

¹⁰⁰ Kўрсатилган манба

Misol uchun ijobiy ma'noda : *oy, quyosh, mevali daraxtlar* kabi so'zlar bo'lsa, salbiy ma'noda *chayon, ilon, tulki, kaltakesak, kalamush, pashsha* kabilar ifodalanadi.

Ayni uzatiladigan paytlari begim oy desa oydek, kun desa kundek ,

oqila- yu foziladirlar. (P.Qodirov "Yulduzli tunlar" romani 59-bet)

Qiyos konsepti semantik maydonida yana bir muhim tur mavjud bo'lib, ular konkret va abstrakt turlar deb nomlanadi.

Konkret qiyoslash (o'xshatishda) da tabiatdagi bizga ma'lum ob'ektlar real narsa va hodisalarga qiyoslanadi. Konkret o'xshatishlar ko'rish, eshitish, bilish, maza-ta'm va teri-tuyg'u sezgi organlarining biri asosida yuzaga keladi va ko'pincha – day, -dek, -kabi, - singari, -o'xshamoq ko'makchilari bilan ifodalanadi.¹⁰¹

Biz ushbu turdagi o'xshatishlarni quyidagicha nomlashga harakat qildik:

- 1) **Vizual** (ko'rinishga oid) **qiyoslash**: *Faqat arkka yaqinlashganda chap tomonda ko'ringan ulkan obidaning Amir Temur maqbarasi ekanini jangchining dubulg'asiga o'xshash gumbazning afsonaviy go'zal taram-taramlaridan tanidi. (P.Qodirov "Yulduzli tunlar" romani 62-bet)*
- 2) **Akustik** (eshitilishga yoki tovushga oid) **qiyos**: *Ovozi keksalarnikidek g'ijirlab eshitilganini o'zi ham sezdi-yu, qo'shib qo'ydi: — Men endi qarib qoldim. (P.Qodirov "Yulduzli tunlar" romani 237-bet).*
- 3) **Hid bilishga oid qiyoslash**: *Boyagi go'zal qiz Hirotning butun nafosatini o'z jozibasi bilan birga mana shu gulga muattar hid kabi joylab berganga o'xshar edi. (P.Qodirov "Yulduzli tunlar" romani 179-bet).*
- 4) **Maza- ta'm bilishga oid qiyos**: *Shu sababli og'izda eriydigan eng a'lo go'shtlar ham Fotima Sultonga ilitma ovqatdek mazasiz tuyulardi. (P.Qodirov "Yulduzli tunlar" romani 14-bet)..*
- 5) **Fiziologik qiyoslash** (Teri-tuyg'u organiga bog'liq bo'lgan o'xshatishlar:) *Uning ketidan ergashgan yigirmatacha otliq navkarlari orasida peshonasi*

¹⁰¹ Кўрсатилган манба 26-бет

g'urra bo'lgan, yuzi bo'zday oqargan Mamat ham bor edi. (P.Qodirov "Yulduzli tunlar" romani 254-bet)

Otboqar bostirmada davra qurib o'tirgan sayislar,aravakashlar otboqarlar bo'lsa izg'irinda isitma tutganday titramoqda edilar (S. Ayniy).

Abstrakt qiyoslash (o'xshatish) – yozuvchi va so'zlovchining xayoliy yoki tasavvuriy fantaziyasiga asoslangan bo'ladi va ko'pincha *nazarida, xayolida, aylanmoq ,eslatmoq, tuyulmoq* kabi so'zlar yordamida ifoda ettiriladi.

Qosimbekning nazarida sallaga qadalgan yoqutlarning cho'g'day yonishi zaharli ilonning qizg'ish ko'zlari qonga to'lib yonishiga o'xshardi.

(P.Qodirov "Yulduzli tunlar" romani 211-bet).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A Sa'diy. Amaliy ham nazariy adabiet darslari (o'rta maktablar uchun darslik, Toshkent 1925, 21-22-betlar.
2. Mukarramov M "O'zbek tilida o'xshatishlar" Fan nashriyoti. Toshkent 1976 5-bet
3. M.A.Shapiro Struktura sravneniy, «Uchenye zapiski Tnrspo-lskoy ped in-t», вып. 5. Kishinev, 1958.
4. Nizomiddin Maxmudov Durдона Xudoyberganova o'zbek tili o'xshatishlarining izohli lug'ati toshkent «ma'naviyat» 2013.
5. P.Qodirov "Yulduzli tunlar" romani. «Sharq» nashriyot-matbaa,aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent-2004
6. Yo Isxoqov, Tashbex, «O'zbek tili va adabiyoti» jurnali 1970 № 4
7. A. Spirkia, Kurs marksistskoy filosofii, M. 1966. str. 237.
8. Bolshaya sovetskaya ensiklopediya, t. 40, .\., 1957, str. 349.
9. B V. Tomashevskiy, Stilistika i stixoslojenie. L . 1952.208—209 betlar.
- 10.L I Yefimov. Stilistika xulolschtvennoy rechi, M, 1961, 491-bet
- 11.Filosofskiy slovar, M,, 1968, str. 340

**TALABA YOSHLAR ORASIDA VATANPARVARLIK RUXINI
SHAKLLANTIRISH VA KOMIL INSON QILIB TARBIYALASHDA
TARIX FANI O‘QITILISHINING AXAMIYATI.**

Andijon Davlat Chet Tillari Instituti

Roman-german, slavyan tillari fakulteti,
Ijtimoiy gumanitar fanlar, pedagogika
va psixologiya kafedrası o‘qituvchisi
Abduraxmonov Farrux Xayotbek o‘g‘li
farruh.7573@mail.ru
[+998-90-217-03-35](tel:+998902170335)

Andijon Davlat Chet Tillari Instituti

IFOMT fakulteti filologiya va tillarni
o‘qitish: ingliz tili-202 guruh talabasi
Mo‘minjonova Raximaxon Boxodirjon qizi
Izzatilomuminjonov@gmail.com
[+998-91-490-06-12](tel:+998914900612)

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kundagi zamonaviy ta’limni rivojlantirishda, tarix fanini o‘qitish shu orqali yoshlarda vatanga bo‘lgan muhabbat va o‘z tarixidan iftihar hissini uyg‘otish xarqachongidan ko‘ra hayotiy zarurat sifatida muhim ahamiyatga ega bo‘lib bormoqda. Ushbu zarurat o‘z navbatida ta’limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta’limdan ajratib bo‘lmasligini ko‘rsatmoqda. Shu nuqtaiy nazardan hozirgi kunda Respublikamizdagi barcha oliy ta’lim tizimida tarix fanini o‘qitishga katta e’tibor qaratilib, bu borada davlatimizda ko‘plab islohatlar amalga oshirilmoqda. Xususan, yurtimizdagi barcha Oliy ta’lim musassalarida “O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fani barcha yo‘nalish talabalari uchun joriy etilganligi buning yaqqol isbotidir.

Kalit so‘zlar: Oliy ta’lim, tarix, vatanparvarlik, komil inson, axloq, ong, jamiyat.

Kirish. Inson shaxsining kamol topishi juda murakkab va u uzluksiz tarzda ijtimoiy jamiyatda uzoq davr davomida shakllanib boruvchi jarayon. Bola tarbiyasiga uning kamolotga erishishida eng avvalo ota-onasi, maktab, mahalla, do‘stlari, jamoat tashkilotlari, atrof-muhit, ommaviy axborot vositalari, san’at, adabiyot, tabiiy sharoit, tashqi omillar bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shunday ekan,

tarix barcha jamiyat uchun, kelajak avlodning shakllanishi uchun, har kuni, har vaqt tarix zaruriy extiyoj hisoblanadi.

Binobarin, o'sib kelayotgan yosh avlodga, katta avlodning odobi va axloqi orqali, tarixni ma'naviy tafakkurni va yuksak ongini singdirar ekanmiz, komil insonda avvalo faqat yaxshi munosabatlarni yo'lga qo'yish, ularda yaxshi muomala qilishni shakllantirish. Atrofdagilarning o'zini qanday tutishligi bolaning tarbiyasiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Jumladan, bugungi kunda talaba yoshlarda ma'naviy ahloqiy tarbiyaga ega bo'lgan, komil inson fazilatlarini shakllantirib borish lozimdir. Zero, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev aytganlaridek, **“Yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham g'oyat muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan”**¹⁰².

Shu jihatdan talabalarda yuksak odob-ahloq qoidalarini shakllantirishda ma'naviy tafakkurga ega bo'lgan iqtidorli yoshlarni aniqlash, rivojlantirish va rag'batlantirish shart-sharoitlarini yaratish zaruriyatini izohlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O'zbekistonda 2021-2030 yillarda tarix fanini rivojlantirish konsepsiyasi”¹⁰³ loyihasi e'lon qilinishi ham tarix fanining bugungi avlod tarbiyasi uchun nechog'lik muhim ekanligini ko'rsatadi.

Xususan, konsepsiyada o'zbek xalqi va davlatchiligi tarixi bo'yicha butunlay yangicha, milliy manfaatlarga mos ilmiy yondashuvlar asosidagi turkum asarlar tayyorlanadi. Chuqur bilimga ega, ijodiy va tizimli fikrlaydigan ilmiy xodimlar avlodi shakllanadi. Oliy ta'limda tarixchi mutaxassislar tayyorlashning butunlay yangicha, ilmiy muassasalar bilan uzviy bog'langan tizimi yaratiladi. Tarix yo'nalishidagi ilmiy xodimlar, professor-o'qituvchilarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish darajasi yuksaladi. Qadim, boy va noyob tarixiy merosni milliy va xorijiy darajada targ'ib etishning yangicha va samarali tizimi yaratilishi belgilab qo'yilgan. Bu esa o'z navbatida xozirgi davr yoshlarida vatanparvarlik ruxini

¹⁰² Ёш авлод тарбияси — халқ фаровонлиги, бахт-саодати кафолати.// Adolat. 2020 № 18.

¹⁰³ <https://kun.uz/news/2021/03/19/ozbekistonda-tarix-fanini-rivojlantirish-konsepsiyasi-loyihasi-elon-qilindi?q=%2Fuz%2Fnews%2F2021%2F03%2F19%2Fozbekistonda-tarix-fanini-rivojlantirish-konsepsiyasi-loyihasi-elon-qilindi>

shakllanishida va komil inson sifatida tarbiya topishlarida muhim omil bo'lib hizmat qiladi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Binobarin, tarix fanining bosh maqsadi – yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy-tarixiy an'analari, urf-odatlari hamda umumbashariy qadriyatlariga asoslangan tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqqan holda o'quvchilarga tarix fanini tushuntirishning samarali mexanizimini ishlab chiqib, uni amaliyotga joriy etishdir.

Tarix fanining asosiy vazifasi – shaxsning aqliy, axloqiy, erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi, uning qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun imkoniyat yaratishdir.

Buning uchun: – talaba-yoshlarni erkin fikrlashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishiga ko'maklashish, o'z-o'zini idora va nazorat qila bilishini shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondashuv, ularda reja va amal birligi hissini uyg'otish;

– talabalarni milliy, umuminsoniy qadriyatlar, madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga bo'lgan talablarini shakllantirish, ularda malaka va ko'nikma hosil qildirish, boyitib borish va estetik tushunchalarini shakllantirish singari munosabatlar o'quvchilarga tarix fanini o'qitishning asosiga aylandi.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarining yoshi va psixo-fiziologik xususiyatlari inobatga olinib, ularning ongiga umuminsoniy qadriyatlar va yuksak ma'naviyatni yanada chuqur singdirish, ularda vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalashda tarix fanining ahamiyati beqiyosdir.

Binobarin, talabalarga ta'lim bilan bir qatorda tarbiyaviy ishlarni olib borishni nafaqat o'qish jarayonida, balki o'qishdan tashqari ishlar orqali ham singdirish mumkun. Bu borada quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

Birinchidan, talaba-yoshlarni erkin fikrlashga o'rgatish, hayot mazmunini tushinib olishga ko'maklashish, o'z – o'zini idora va nazorat qila olishini shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondashuv, reja va amal birligi hissini uyg'otish;

Ikkinchidan, talaba-yoshlarni milliy, umuminsoniy qadriyatlar, vatanimizning boy ma'naviy merosi bilan tanishtirish, madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga bo'lgan talablarni shakllantirish, malaka hosil qildirish, o'stirib-boyitib borish va estetik tushunchalarni shakllantirish;

Uchunchidan, har bir talabaning axloqiy tarbiyaviy jihatlarini namoyon etishlarida, ularning bilimdonligini va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, ularni rivojlantirish, inson faoliyatini turli sohalarda joriy qilish. O'quvchi yoshlar ijodkorligi, iqtidorini yuzaga chiqarish va yanada qo'llab-quvvatlash uchun shart-sharoit yaratish;

To'rtinchidan, talabalarda insonparvarlik odob meyorlarini shakllantirish (bir-birini tushunish, mehribonlik, shafqatlilik, irqiy va milliy kamsitishlarga qarshi kurasha olish), muomala odobi kabi tarbiya vositalarini keng qo'llash;

Beshinchidan, talaba-yoshlarni erkin va mustaqil fikrlashga o'rgatish. Ta'limdan tashqari tarbiyaviy ishlar o'quvchilarni qiziqishi, istaklari, xohish va ehtiyojlariga suyanan holda, ularning darsdan bo'sh vaqtlarida o'quv-tarbiya jarayonini to'ldiradi. Ushbu jarayonlarni tashkil etish o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlari, tarbiyasi va tashabbuskorligini oshirishga imkon yaratadi¹⁰⁴.

Mamlakatimizda ta'lim sohasiga doir davlat siyosatini amalga oshirishda ishtirok etuvchi davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, jamoatchilik birlashmalari, davlat va xususiy sektor faoliyatining muvofiqligi va mutanosibligi ta'minlanishi belgilangan.

Binobarin, «tarix» fanining o'quv dasturi va darsliklarida vatanparvarlik, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, mas'uliyatlilik, bag'rikenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi ko'nikmalarni shakllantirishga alohida urg'u berilgan. Xususan, bunda milliy an'analar, ulug' allomalarning hayot yo'llari va asarlari, buyuk ajdodlarning faoliyatidan ibrat sifatida keng foydalanilgan. O'z navbatida, ta'lim muassasalarida o'quvchilarni nafaqat g'oyaviy, ma'fkuraviy jihatdan, balki ularda

¹⁰⁴ Юсуфалийев О.О. Ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялаш мезонлари.// Academic Research in education sciences. Scientific Journal Impakt Faktor (SJIE) 2021: 5,723. DOI:10,24411/2181-1385-2021-01132.

vatanparvarlikni ham rivojlantirish darkor. Tarix fani o'quvchilarga ularni har tamonlama barkamol va komil inson bo'lib kamol topishlariga yordam beradi.

Binobarin, tarix fani darsliklarida qayd etilgan, mavzularda asosiy e'tibor talabalarni ma'nau kamolotga erishishiga xizmat qiladi. Bugungi kunda internet tarmoqlarining jadal suratlarda rivojlanib borishi, axborot kommunikatsiya texnologiyalari hamda uyali aloqa vositalarining jadal suratlar bilan takomillashib, rivojlanib borishi o'quvchi yoshlarning ongu-shuriga o'zining ijobiy ta'siridan ko'ra salbiy ta'sirini ko'proq ko'rsatayotganligi ta'lim berish bilan bir qatorda tarbiyani ham olib borishlikni taqozo etmoqda.

Tarix har qanday jamiyat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning, umuman, jamiyat a'zolarining Tarix fani bilan yetarlicha shug'ullanmagan mamlakat va jamiyat inqirozga mahkumdir. Negaki, o'sishi va rivojlanishi uchun har qanday jamiyatda ham moddiy va ma'naviy boyliklar ishlab chiqarish, to'xtovsiz ravishda yuksalib borishi lozim. Buning uchun yoshlar moddiy va ma'naviy boyliklar yetishtirishni ajdodlari darajasida, ulardan ham yaxshiroq ishlab chiqara bilishlari kerak. Yosh avlodda ana shunday moddiy va ma'naviy qobiliyatlarni shakllantira bilish uchun esa, jamiyat uzluksiz ravishda samarali ko'rsatadigan tarix institutlar tizimiga ega bo'lishi lozim¹⁰⁵.

Binobarin, yoshlarni har tamonlama yetuk va barkamol komil inson bo'lib kamol topishligida avvalo tarix fani sohasidagi ta'lim va tarbiyaning o'rni katta ahamiyatga ega. Shunday ekan bugun yoshlar, ayniqsa o'quvchilarning ta'lim va tarbiyasi, ularni insonparvar bo'lib kamol topishligiga erishish davlat siyosatiga aylandi.

Mamlakatimizda komil insonni voyaga yetkazishda tarix fani bilan bir qatorda tarbiya fani ham muxim ahamiyatga ega bo'lib, ta'limda tarbiyaning o'rniga aloxida etiborni qaratish buguning asosi faoliyatiga aylanib kelmoqda.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda bugungi kunda tashqi ta'sirlarning yoshlar tarbiyasiga o'zining ijobiy tasiri bilan bir qatorda, sa'lbiy ta'sirining ortib borishiga olib kelmoqda. Ommaviy madaniyatning yoshlar tarbiyasiga ta'sirining sa'lbiy jihatlarini oldini olishda, yoshlarda o'zaro mehr oqibat va odob ahloqni

¹⁰⁵ Йўлдошев Қ. Тарбия. // <https://qomus.info/encyclopedia/cat-t/tarbiya-uz/>

rivojlantirishda tarix fanining oʻrni beqiyos ahamiyatga ega. Shunday ekan, bugun talaba-yoshlarga tarix fanini oʻqitishni rivojlantirishda Sharq mutafakkirlarining tarix fani xaqidagi qarashlari va gʻoyalarini ilgari surish zaruratga aylanmoqda.

Xozirgi kunda, dunyo hamjamiyatini oʻrgamchak toʻridek oʻrab olgan, internet tarmogʻi va zamonaviy uyali aloqa tizimlari, axborot kommunikatsiya tarmoqlari insonlarning ajralmas kundalik hayotiga aylanib qoldi. Uzoqni yaqin, xujjat ishlarini elektron tarzida tez va sifatli bajarilishiga katta yordam berayotgan internet tarmogʻi, oʻzining ijobiy jihati bilan bir qatorda saʼlbiy jixatlarini ham namoyon etmoqda. Zero, bugun uyali aloqa tarmoqlari mamlakatimizda shu darajada rivojlandiki, ushbu zamonaviy aloqa vositalarining internet tarmoqlariga toʻgʻridan-toʻgʻri ulanish imkoniyatining mavjudligi oʻquvchilarning taʼlim va tarbiya olishlariga oʻzining ijobiy jixatidan koʻra saʼlbiy jihatlarini koʻproq koʻrsatmoqda. Ushbu jihatlarini inobatga olgan holda oliy taʼlim muassasalarida tehsil olayotgan talabalarga taʼlim berish jarayonida tarix fanini oʻqitishga alohida ahamiyat berish davrning oʻzi taqozo etmoqda.

Foydalangan adabiyotlar

1. Ёш авлод тарбияси — халқ фаровонлиги, бахт-саодати кафолати.// Adolat. 2020 № 18.
2. Юсуфалиев О.О. Ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялаш мезонлари.// Academic Research in education sciences. Scientific Journal Impakt Faktor (SJIE) 2021: 5,723. DOI:10,24411/ 2181-1385-2021-01132.
3. Йўлдошев Қ. Тарбия. // <https://qomus.info/encyclopedia/cat-t/tarbiya-uz/>
4. Инсон қадри, ҳалоллик стандартлари, прагматик ташқи сиёсат. Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегиясининг 100 мақсади// https://www.gazeta.uz/uz/2022/01/31/strategiya/?utm_source=push&utm_medium=chrome
5. Инсон қадри, ҳалоллик стандартлари, прагматик ташқи сиёсат. Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегиясининг 100 мақсади

MULOQOT JARAYONIDA INSON HIS-TUYG‘ULARINING LINGVISTIK IFODALANISHI: LINGVIST OLIMLARNING QARASHLARI VA XULOSALAR

Anvarbekova Oydinoy Zafarbek qizi

Andijon davlat chet tillari instituti

PhD mustaqil izlanuvchi

anvarbekovaoydin92@gmail.com

Andijon davlat chet tillari instituti

Xorijiy til va adabiyoti fakulteti

115-guruh talabasi

G‘ulomova Dilshodabonu Bobirjon qizi

gulomovadilshoda85@gmail.com

Abstract: Maqolada inson muloqotida his-tuyg‘ularning lingvistik ifodalanish mexanizmlari har tomonlama tahlil qilinadi. Semantik universallar, metaforalar, prosodiya va paralingvistik unsurlar orqali emotsional ma’no ifodalanishining lingvistik va madaniy jihatlari yoritiladi. Shuningdek, ko‘p tillilik, jinsiy farqlar va emotsional intellektning his-tuyg‘ularni ifodalashga ta’siri ilmiy manbalar asosida muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: his-tuyg‘ular, lingvistik ifoda, metafora, prosodiya, paralingvistika, ko‘p tillilik, emotsional intellekt.

Inson muloqoti ko‘p qirrali hodisa bo‘lib, u faqatgina axborot almashinuvi bilan cheklanmaydi, balki unda his-tuyg‘ularni ifodalash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Muloqot jarayonida his-tuyg‘ularni yetkazish va tushunish inson tajribasining ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu jarayon tilshunoslik, psixolingvistika va kognitiv fanlar doirasida keng tadqiq etilib, his-tuyg‘ularning lingvistik jihatdan qanday ifodalanishi ko‘plab lingvist olimlarning ilmiy izlanishlari markazida bo‘lib kelmoqda.

Til orqali his-tuyg'ularni ifodalash insonning muloqotga bo'lgan tabiiy ehtiyojini qondirish bilan birga, uning ijtimoiy muhitdagi o'rnini aniqlashga ham xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu mavzuga oid ilmiy tadqiqotlar nafaqat lingvistika, balki psixologiya, antropologiya va neyrobiologiya sohalarida ham katta ahamiyatga ega.

Mazkur maqolada yetakchi lingvistlarning his-tuyg'ularning lingvistik ifodalanishi bo'yicha ilgari surgan nazariyalari, fikr-mulohazalari hamda ularning tadqiqot natijalari asosida umumiy xulosalar chiqariladi. Shu bilan birga, ushbu tadqiqotlar asosida inson muloqoti va his-tuyg'ular ifodalanishining o'zaro bog'liqligi ham tahlil qilinadi. Ushbu jihatlar muloqot samaradorligini oshirish va insonlar o'rtasidagi tushunishni yaxshilash uchun muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur maqola doirasida inson his-tuyg'ularining lingvistik jihatdan qanday ifodalanishi, til strukturalari va paralingvistik unsurlarning rolini keng qamrovli tahlil qilishga harakat qilinadi. Akademik yondashuv doirasida his-tuyg'ular ifodalanishining universal va madaniy xususiyatlari ham ko'rib chiqilib, bu jarayonlarning tilda qanday aks etishi ilmiy manbalar asosida o'rganiladi.

1. His-tuyg'ular va lingvistik universallar

Anna Wierzbicka (1999) tadqiqotlarida his-tuyg'ular barcha tillarda universal semantik primitivlar asosida ifodalanishini ta'kidlaydi. U til orqali his-tuyg'ularni ifodalash usullari har xil bo'lsa-da, ularning asosiy ma'nosi turli tillarda o'xshash bo'lishini ilgari suradi. Bu esa shuni ko'rsatadiki, har bir tilda inson his-tuyg'ulari lingvistik jihatdan shakllangan bo'lib, lekin ularning mazmuni deyarli bir xil.

Bu fikr shuni anglatadiki, har qanday til o'ziga xos emotsional lug'atga ega bo'lsa-da, insoniyat uchun umumiy bo'lgan hissiy tajribalarni aks ettiradi.

2. His-tuyg'ularni ifodalash vositalari

Paul Ekman (2003) inson his-tuyg'ularining lingvistik ifodalanishida yuz ifodalari va vokal o'zgarishlarning muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Uning fikricha, asosiy

emotsiyalar (masalan, quvonch, g'azab, qo'rquv) universal bo'lib, ularning lingvistik ifodasi ham turli tillarda umumiylikka ega.

Emotsiyalarni faqatgina so'zlar orqali emas, balki intonatsiya, pauza va boshqa paralingvistik unsurlar orqali ham ifodalash mumkin.

3. Metafora va his-tuyg'ular

George Lakoff (1980) va Zoltán Kövecses (2000) emotsional tajribalar metaforalar orqali lingvistik jihatdan ifodalanishini ko'rsatib o'tgan. Masalan, "qalbim og'riyapti" kabi iboralar emotsional holatlarni ifodalovchi metaforik tasvirlar hisoblanadi.

His-tuyg'ular lingvistik jihatdan ko'pincha metaforik iboralar orqali namoyon bo'ladi, bu esa tilda madaniy ta'sirning muhimligini ko'rsatadi.

4. Prosodiya va emotsional ifoda

Klaus Scherer (2003) ovozning tembri, tovush balandligi va intonatsiya his-tuyg'ularni qanday ifodalashini tadqiq etgan. Uning fikriga ko'ra, og'zaki nutqdagi intonatsiya inson kayfiyatini aks ettiradi va kommunikativ jarayonda muhim ahamiyatga ega.

Prosodik xususiyatlar his-tuyg'ularni lingvistik jihatdan boyitadi va ularga yanada aniqroq ma'no beradi.

5. Ko'p tillilik va his-tuyg'ular

Jean-Marc Dewaele (2010) ko'p tilli shaxslarning emotsional ifodalari ularning qaysi tilda gaplashayotganiga bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. Masalan, ona tilida ifodalangan his-tuyg'ular boshqa tillarga nisbatan kuchliroq bo'lishi mumkin.

Emotsional ifodaning intensivligi gapirilayotgan tilga va shaxsning u tilga bo'lgan munosabatiga bog'liq bo'lishi mumkin.

6. Emotsional intellekt va til

David R. Caruso (2004) til va emotsional intellekt o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, his-tuyg'ularni anglash va ifodalash qobiliyati yaxshi rivojlangan insonlarning muloqot samaradorligi yuqori bo'lishini ta'kidlaydi.

Inson muloqot jarayonida nafaqat lingvistik bilimlarni, balki emotsional qobiliyatlarini ham rivojlantirishi lozim.

7. Jins va his-tuyg'ular

Penny Eckert (2003) ayollar va erkaklarning emotsional nutqi farq qilishini ko'rsatadi. Unga ko'ra, ayollar ko'proq emotsional ifodalardan foydalanishadi, erkaklar esa hissiyotlarini yashirishga moyil bo'lishadi.

Lingvistik emotsional ifoda jinsiy farqlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin, bu esa madaniy me'yorlarga ham bog'liqdir.

Umumiy xulosa

Muloqot jarayonida inson his-tuyg'ularining lingvistik ifodalanishi ko'plab omillarga bog'liq. Semantik universallar orqali his-tuyg'ular butun dunyo tillarida o'xshash tarzda namoyon bo'lsa-da, ularning ifodalash shakllari tildan tilga farq qiladi. Metaforalar, intonatsiya va prosodiya emotsional ma'nolarni aniqroq ifodalashda muhim rol o'ynaydi.

Shuningdek, ko'p tillilik va jinsiy farqlar ham his-tuyg'ularning lingvistik ifodalanishiga ta'sir ko'rsatadi. Barcha bu omillarni hisobga olgan holda, tilshunoslikdagi emotsional ifoda masalasi muloqot samaradorligi va insoniy munosabatlarni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

His-tuyg'ularning lingvistik ifodalanishi bo'yicha tadqiqotlar davom etmoqda va bu sohada yangi nazariyalar yuzaga kelmoqda. Shunday qilib, til va emotsiya o'rtasidagi bog'liqlik insoniyat uchun ham lingvistik, ham psixologik nuqtayi nazardan dolzarb mavzu bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Wierzbicka, A. (1999). *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*.
2. Ekman, P. (2003). *Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life*.

3. Lakoff, G., & Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*.
4. Scherer, K. (2003). *Vocal Communication of Emotion: A Review of Research Paradigms*.
5. Dewaele, J.-M. (2010). *Emotions in Multiple Languages*.
6. Caruso, D. R. (2004). *The Emotionally Intelligent Manager: How to Develop and Use the Four Key Emotional Skills of Leadership*.
7. Anvarbekova, Oydinoy. "HISTORICAL DEVELOPMENT OF PARALINGUISTICS." Академические исследования в современной науке 3.7 (2023): 145-148.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE STRUCTURE OF FORMAL EMAILS IN ENGLISH AND UZBEK

Ashurova Muxayyoxon Sanjarbek qizi

PhD student of ASIFL

E-mail: mohinabonu9414@mail.ru

Abstract. This article is dedicated to the comparative analysis of formal email structures in English and Uzbek. By examining key elements such as greetings, content organization, tone, and closing remarks, the study emphasizes the cultural and linguistic features that shape formal communication practices in these two languages.

Key words: electronic communication, subject line, opening remark, greeting, main body, closing remark, signature.

Introduction

In professional and formal contexts based on electronic communication, effective interaction often depends on the ability to compose well-structured emails. In today's globalized world, understanding the differences and similarities in email structures across various languages and cultures plays a crucial role in strengthening intercultural connections and business relationships.

In both English and Uzbek, the structure of formal emails does not fundamentally differ from informal ones; however, formal emails are more refined and adhere to specific etiquette rules. Typically, a formal email includes the following elements:

- ***Subject Line:*** A concise and appropriate title summarizing the purpose of the email.
- ***Opening Remarks/Greeting:*** A formal introduction that addresses the recipient respectfully and politely.
- ***Main Body:*** The primary content, structured logically and presented using formal language.
- ***Closing Remarks:*** A polite and clear concluding statement that often includes a request for action or response.
- ***Signature:*** Usually contains the sender's full name and often includes their professional title or contact information.

Carefully integrating these elements enhances the effectiveness of formal emails, making them easier to read and increasing the likelihood of receiving a prompt response.

Subject Line

The subject line serves as the headline of the email and plays a crucial role in capturing the recipient's attention. Although it may seem like a minor detail, its importance should not be underestimated. A clear and precise subject line can significantly improve the chances of the email being opened and receiving a timely response.

The subject line should also be clear and concise, ideally conveying the content of the email in just 5 to 8 words. This not only captures the recipient's attention but also encourages a timely response. It is essential to always fill in the subject line to avoid sending emails without a subject. This line is placed separately from the main body of the email.

Examples:

- *Mutaxassislik fanidan malakaviy imtihonni topshirish.* This subject line indicates the sender's request for permission to take the exam in their specialized subject.
- *2- bosqichga o'tildi!* This subject line informs the recipient that the sender has moved on to the next stage of a specific process and encourages them to respond promptly.
- *Juma kungi konferentsiyaga javob berish kerak.* This subject line highlights the importance of responding to an upcoming conference and urges the recipient to open it promptly.
- *Proposal for a partnership agreement between U1 university and your institute.* This subject line indicates that the email contains a proposal regarding a potential partnership agreement between U1 University and the recipient's institute.
- *Thank you for registering! TOEFL iBT webinar.* This subject line expresses gratitude for the recipient's registration and informs them that the email is related to the TOEFL iBT webinar they signed up for.

Each of these examples provides the recipient with a brief description of the email's subject, helping them identify which messages are more important and require prompt attention. The subject line is the first element visible when the message arrives in the recipient's inbox, making it a crucial component for effective communication.

Greeting

Selecting an appropriate formal email greeting to show respect to the recipient is crucial. The chosen greeting should align with the context and purpose of the email, setting the tone for the rest of the communication. Below are commonly used formal email greetings:

• <i>Dear Mr./Ms./Dr./Professor [Last Name],</i>	• <i>Hello [Recipient's Name],</i>
• <i>Good morning/afternoon [Recipient's Name],</i>	• <i>Hurmatli, doktor/professor [familiyasi],</i>
• <i>To whom it may concern,</i>	• <i>Xayrli tong/oqshom [oluvchining ismi],</i>
• <i>Hello,</i>	

- *So ‘ralgan joyga; tegishli bo ‘lgan shaxsga,*
- *Salom,*
- *Salom [oluvchining ismi],*

Choosing the right greeting is essential, as it establishes the initial tone for the remainder of the message.

Examples:

- For official matters, “Dear Sales Manager...”, “Hurmatli Sotuv Menejeri...” would be appropriate.
- When writing to a potential employer about job opportunities, “Dear Ms. Smith...”, “Hurmatli S.Rasulovich...” is suitable.
- When contacting a client you’ve previously met, “Good morning, Sarah...”, “Hayrli kun, hurmatli mijoz” can be used.
- To maintain a slightly informal tone while communicating professionally, “Hello, Alex...”, “Salim, Dildora...” is acceptable.

If the recipient is unknown, phrases like “To whom it may concern” or “Hello” serve as formal options. However, it is always preferable to identify the recipient's name and address them directly whenever possible.

Typically, a comma follows the greeting in emails. However, a colon may also be used in highly formal settings. The key is to ensure that your greeting remains respectful and appropriate for the intended audience.

By carefully selecting an email greeting, not only can the message be better structured, but the likelihood of receiving a prompt and relevant response can also be increased.

Main Body of the Email

The main content of an email is often referred to as the "email message." It typically focuses on a single topic or a set of closely related subjects. The first step when composing an email is to clarify the reason for your correspondence.

Clearly stating the purpose of the email helps the recipient understand the context, making it easier for them to provide assistance or respond appropriately. The objective of the email can be introduced using phrases such as:

- *I would like to inquire about...*
- *I am writing to express interest in...*

- *I am reaching out to...*
- *I hope to clarify...*
- *I would like to confirm the details...*
- *I am looking for additional information on...*
- *Men ... aniqlik kiritishga umid qilaman.*
- *... tafsilotlarni tasdiqlamoqchiman.*
- *Men ... qo'shimcha ma'lumot qidirayman.*
- *Men ... so'ramoqchiman.*
- *Men ... qiziqishimni bildirish uchun yozyapman.*

If the sender has never previously communicated with the recipient, it is advisable to briefly introduce oneself before addressing the main point.

Closing

The closing of a formal email serves as a section that requests action and expresses gratitude to the person sending the email. Striking a balance between making a request and using polite language is generally considered good practice. This not only shows courtesy but also increases the likelihood of receiving a positive response. These phrases can be tailored to different situations and the specific context of the email. Below are some examples you can use:

- *Thank you for your attention, and I look forward to hearing from you soon.*
- *If you have any questions or concerns, please do not hesitate to contact me.*
- *I look forward to the opportunity to work together.*
- *Thank you for your thoughts; they are greatly appreciated.*
- *Your prompt attention to this matter is greatly appreciated.*
- *Thank you for taking the time to read my email.*
- *Please feel free to contact me if you need any additional information.*
- *E'tiboringiz uchun tashakkur va tez orada sizdan xabar kutib qolaman.*
- *Agar sizda biron bir savol bo'lsa, iltimos, menga xabar berishdan tortinmang.*
- *Men birgalikda ishlash imkoniyatini orziqib kutaman.*
- *Fikringiz uchun tashakkur.*

- *Mening elektron pochtamni o'qishga vaqt ajratganingiz uchun minnatdorman.*
- *Agar sizga qo'shimcha ma'lumot kerak bo'lsa, men bilan bog'laning.*
- *Hamkorligingiz uchun oldindan rahmat.*
- *Men hamkorlik qilish imkoniyatidan xursandman va bundan keyin ham davom etishdan xursand bo'laman.*

Just as the opening sets the tone for the entire conversation, the closing also plays a crucial role in leaving a lasting impression and paving the way for future communication.

Signature

Just as selecting the appropriate greeting sets the foundation for effective communication, choosing the proper formal email signature is equally important. The signature serves as a final note that supports the respectful tone established throughout the message. It can also influence the impression the recipient forms from the email. Examples:

- *Regards,*
- *Sincerely,*
- *Thank you again,*
- *Best wishes,*
- *Respectfully yours,*
- *Best regards,*
- *With appreciation,*
- *Hurmat bilan,*
- *Yana bir bor rahmat,*
- *Ezgu tilaklar ila,*
- *Hurmat va ehtirom ila, sizning...*
- *Yaxshi tilaklar ila,*
- *Minnatdorchilik bilan,*
- *Samimiyat ila,*

When formatting your email signature, there are certain best practices to follow. Always begin the signature with a new paragraph that includes the sender's name and surname. In formal communications, it is recommended to include both the first and last name in the signature. If the email is being sent on behalf of an organization, the organization's name should appear beneath the sender's name. Adhering to these guidelines ensures that the email remains professional and polite from start to finish, ultimately increasing the likelihood of receiving a positive response.

Conclusion

In conclusion, when preparing formal and professional emails in both of the languages compared, special attention must be given to structuring the content clearly and respectfully. The key components of a formal email include a concise subject line, appropriate salutation, a clear and organized main body, polite closing remarks, and a professional signature. Each of these elements plays a crucial role in effectively conveying the message while maintaining a respectful tone. Whether in English or Uzbek, adhering to proper email etiquette enhances positive communication, fosters business relationships, and increases the likelihood of receiving prompt responses.

REFERENCES

1. Crystal D. "Language and the Internet", Cambridge University press 2001.
2. Warschauer M. Electronic Literacies: Language, Culture and Power in Online Education.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования, М.: 1999.
4. Вишнякова Е.А. Электронное письмо в составе сетевого текста на английском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 /Вишнякова Елизавета Александровна. – М., 2007.

MEHNAT VA MEHNATSEVARLIK HAQIDAGI O'ZBEK, NEMIS VA RUS MAQOL VA MATALLARINING SEMANTIK TAHLILI

Bozorova Gulmira Maxamadaliyevna

Andijon davlat chet tillar instituti Roman –
german va slavyan tillari fakulteti Nemis tili
nazariyasi va amaliyoti kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek, nemis va rus tillaridagi mehnat va mehnatsevarlikka oid maqol va matallarning semantik xususiyatlari o'rganiladi. Tadqiqot davomida ushbu uch til va madaniyatda mehnat odobi hamda mehnatsevarlik tushunchalarining ifodalanishidagi o'xshashlik va farqlar aniqlanadi. Maqollarning ma'no jihatidan tahlili orqali har bir tilning milliy qadriyatlari, mehnatga bo'lgan munosabati va madaniy nuqtayi nazari yoritiladi. Tadqiqot natijalari turli tillardagi lingvistik semantikaning chuqurroq anglanishiga xizmat qiladi.*

Annotatsiya: *This article examines the semantic features of proverbs and sayings related to labor and diligence in Uzbek, German, and Russian languages. The research identifies similarities and differences in the expression of work ethics and diligence in these three linguistic and cultural traditions. By analyzing the meanings and usage of proverbs, the study reveals how each language reflects national values, attitudes towards labor, and cultural perspectives on hard work. The findings contribute to a deeper understanding of cross-cultural linguistic semantics.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются семантические особенности пословиц и поговорок о труде и трудолюбии в узбекском, немецком и русском языках. Исследование выявляет сходства и различия в выражении трудовой этики и понятия усердия в этих трех языках и культурах. Анализ значений и употребления пословиц показывает, как каждый язык отражает национальные ценности, отношение к труду и культурные взгляды на тяжелую работу. Полученные результаты способствуют более глубокому пониманию межкультурной лингвистической семантики.*

Kalit so'zlar: *Mehnat, mehnatsevarlik, maqollar, matallar, semantika, o'zbek tili, nemis tili, rus tili, madaniy qadriyatlar, mehnat odobi, qiyosiy tahlil, lingvistik semantika.*

Key words: *Labor, diligence, proverbs, sayings, semantics, Uzbek language, German language, Russian language, cultural values, work ethic, comparative analysis, linguistic semantics.*

Ключевые слова: *Труд, трудолюбие, пословицы, поговорки, семантика, узбекский язык, немецкий язык, русский язык, культурные ценности, трудовая этика, сравнительный анализ, лингвистическая семантика.*

Maqol va matallar ustida qaysi tilda ish olib borilishidan qat'iy nazar ularning semantik xususiyatlariga to'xtalish ishning eng muhim qirralarini ochib berishga yordam beradi. Ko'pincha qiyosiy tilshunoslikda tilda mavjud terminlarning ma'nolarini tahlil qilish va bu borada tildagi mavjud leksemalarning yangi qirralarini kashf etish muhimdir. Ushbu maqolada ayrim maqol va matallarning semantik tahlillarini qilgan holda maqollarning har bir tildagi o'xshash va farqli jihatlarini ko'rib chiqamiz. Bu orqali maqollarning har uch tildagi semantik jihatdan ishlatilish o'rnini o'rganamiz. Maqollarning semantik doirasi juda keng bo'lgani uchun ham jamiyatning har bir sohasida qo'llashimiz mumkin. Bu borada o'zbek, nemis va rus xalq maqol va matallari ma'no jihatdan ham, qo'llash jihatdan ham bir-biriga juda yaqin hisoblanadi.

Mehnat qilib obro' topish, o'z ehtiyojlaringni qoplay bilish kabi masalalar nafaqat qadim zamonlarda, balki bugungi kunda ham o'z isbotini topmoqda. Har qanday yutuqning zaminida qattiq mehnat, tirishqoqlik va kuchli istak yotadi. Mehnat qilish va mehnatsevar inson bo'lish kabi masalalarga o'zbek va nemis xalqi tomonidan jiddiy qaralishi maqollarda o'z aksini topadi. Aynan shu mavzudagi maqollarni tahlil qilish jarayonida, hamisha mehnatsevarlik ijobiy baholanganligini, dangasalik va ishyoqmaslik esa qattiq qoralanishi kabi masalalarning yoritilishini kuzatamiz. Shu bois ushbu bobimizning birinchi qismida ayrim mehnat va mehnatsevarlik haqidagi o'zbek va nemis, rus maqollarining semantik xususiyatlarini badiiy asarlardan foydalangan holda ko'rib, qiyoslab va tahlil qilishga harakat qilamiz. Quyida ushbu mavzuga oid ayrim nemis maqollarining o'zbek va rus tilidagi ma'nolari va muqobil variantlarini ko'rib chiqamiz.

1. Müßiggang ist aller Laster Anfang. - Безделье - начало всех пороков. - Bekorchilik barcha illatlarning boshlanishidir. - Bekorchilik-bemazachilik

2. *Selbst erworben Gut macht frohen Mut.* - Добро, приобретенное своим трудом, радует душу. - Mehnat-baxt keltirar- Mehnat qilib topganing, qandu asal totganing
3. *Nach Faulheit folgt Krankheit.* - За ленью следует болезнь. - Yalqovlik – oxiri xo'rlik
4. *Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen.* – Не откладывай на завтра то, что можешь сделать сегодня. - Bugun qila oladigan ishni hech qachon ertaga qoldirma. - Bugungi ishni ertaga qo'yma.
5. *Ohne sich vorher zu plagen, kommt man nicht zu Glückes Tagen.*- Не помучившись, не доживешь до счастливых дней.- Mehnat qilmasang, rohat ko'rmasan
6. *Fleiß bricht Eis.* - Прилежание пробивает лед. - Qimirlagan qir oshar
7. *Fleißige Hand baut Leut' und Land.* - Прилежные руки возделывают поля и кормят людей. - Odam qo'li cho'lni bo'ston qilar – Ishlagan yerni yashnatar
8. *Fleißige Hand erwirbt, faule Hand verdirbt.*- Прилежные руки добывают, ленивые руки портят.- Ishlagan osh tishlar, ishlamagan tosh tishlar – Ishlagan yerni yashnatar, ishlamagan qaqshatar
9. *Mit Geduld und Spucke fängt man manche Mücke.* – Работая, поплевав на руки, и комара поймаешь. - Tovuq ham tirmalab to'yinar- Sabr bilan mehnat qilgan boy bo'lar
10. *Früh auf, gut Lauf.* - Рано встанешь, хорошо пройдет весь день. - Vaqtli harakat- oxiri barakat
11. *Früh zu Bett, früh wieder auf, macht gesund und reich in Kauf.* - Рано ложиться, рано вставать - быть здоровым и богатым. - Erta turgan horimas
12. *Erst die Last, dann die Rast.* - Сначала ноша, потом отдых.- Mehnat, mehnatning tagi rohat
13. *Erst die Arbeit, dann das Spiel, nach der Reise kommt das Ziel.* - Сначала работа, потом игра, цель достигается в конце путешествия. – Mehnat-rohatning poydevori

14. Sei nicht faul, die Krippe kommt nicht zum Maul. - Не ленись, ясли сами ко рту не подойдут.- *Shaf-shaf degan bilan, shaftoli og'izga tushmas- Og'zingni ko'kka ochma, halol mehnatdan qochma*
15. Wie die Mache, so die Sache. - Какова работа, такова и вещь.- *Boqsang-bog', boqmasang – tog'*
16. Fleiß bringt Brot, Faulheit Not. – Труд приносит хлеб, а лень – нужду.- *Mehnat shuhrat keltirar, yalqovlik – la'nat*
17. Arbeit bringt Brot, Faulenzen Hungersnot. – Труд приносит хлеб, лень – голод. – *Ish oshga tortar, yalqovlik-boshga*
18. Morgenstunde hat Gold im Munde. – У утреннего часа золото во рту.- *Ertalabki vaqt-naqdgina baxt*
19. Morgenrot schafft Brot. – Утренняя заря дает хлеб.- *Vaqtli harakat-oxiri barakat*
20. Morgen, morgen, nur nicht heute, sagen alle faulen Leute. - Завтра, завтра, только не сегодня, говорят все ленивые люди.- *Dangasaning ertasi ko'p*
21. Wer nicht arbeitet, soll auch nicht essen.- Кто не работает, тот не ест.- *Ishlamagan -tishlamaydi*
22. Hilf dir selbst, so wird dir geholfen. Gott hilft dem Schiffer, aber rudern muß er. – На бога надейся, да сам не плошай- *Sendan harakat – Allohdan barakat*
23. Wer sucht, der findet. – Кто ищет, тот найдет.- *Izlagan imkon topar*
24. Zeit ist Geld. – Время - деньги.- *Vaqt aqchadur; G'ofil bo'lma, qochadur*
25. Hilf dir selbst, so wird dir geholfen.- На Бога надейся, а сам не плошай.- *Sendan harakat – Allohdan barakat*
26. Wie die Saat, so die Ernte. – Что посеешь, то и пожнешь.- *Nima eksang, shuni o'rasan*
27. Faul kriegt wenig ins Maul. - Ленивому мало в рот попадает. - *Dangasaning quyrug'i bir tutam*
28. Ohne Fleiß kein Preis. - Без труда нет плода. - Без труда не вытащишь и рыбку из пруда. - *Mashaqqatsiz rohat yo'q*

29. Arbeit ist der Ehre Mutter. - Любовь и труд счастье дают. Работа веселит сердце человека.-Rohatning onasi – mehnat. - Mehnat baxt keltirar
30. Faulheit lohnt mit Armut. - Лень оплачивает бедностью. - Dangasaning kosasi oqarmas
31. Was lange währt, wird endlich gut. - Что долго длится, в конце концов получится. - Mehnat qancha og'ir bo'lsa, keti shuncha shirin bo'lar
32. Wer faul ist, will, dass die Woche sieben Feiertage hat. - У того, кто ленив, на неделе семь выходных. - Ishi borga bir kun hayit, ishyoqmasga har kun hayit
33. Wer Honig lecken will, darf die Bienen nicht scheuen. - Кто хочетлизать мёд, не должен бояться пчёл. - Ari zahrini chekmagan, bol qadrini bilmas
34. Wer sich im Alter wärmen will, muss sich in der Jugend einen Ofen bauen. - Кто в старости хочет греться, должен в молодости сложить печь. - Yoshlikda eksang, qariganda o'rasan – Yoshlikdagi g'ayrat – keksalikda rohat
35. Wer will haben, der muss graben. - Тот, кто хочет иметь, должен копать. - Ariq qazimasang, otizga suv chiqmas
36. Kunstreiche Hand geht durchs ganze Land. - Искусная рука пройдёт через всю страну. - Usta ishi bilan mashhur. - Usta, ishni qilar yuzta.
37. Handwerk hat einen goldenen Boden. - У ремесла золотое дно.- Hunar, hunardan rizqing unar

Ko'rib turganingizdek mehnat va mehnatsevarlik haqidagi maqollarning o'zbek, nemis va rus tillarida mavjudligi o'sha xalqning o'ta mehnatsevar va ishchan ekanligini ko'rsatadi. Shu bois qayd etgan barcha maqollarimiz xalqlarning turmush tarzida o'ta keng ko'lamda foydalaniluvchi mavzulardan biridir. Shu o'rinda ularning semantik doirasi haqida so'zlasak ham huddi bir xil narsani ya'ni maqollarning qo'llash ma'nosi aynan bir xil ekanligini tushuna olamiz.

Masalan: “Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen. – Не откладывай на завтра то, что можешь сделать сегодня” maqolini o'zbek tiliga tarjima qilganda “Bugun qila oladigan ishingni

ertagalikka surma” yani „Bugungi ishni ertaga qo’yma“ maqoliga mos keladi.

Ta’kidlab o’tganimizdek, maqollardagi pand-nasihat ohangidagi xususiyatlar insonga hamisha to’g’ri yo’l ko’rsatadi va yomon oqibatlardan ogohlantiradi.

Masalan: “Fleißige Hand erwirbt, faule Hand verdirbt.- Прилежные руки добывают, ленивые руки портят” maqolini tahlil qiladigan bo’lsak, u o’zbekcha muqobil variant sifatida:

Ishlab topganing –osh,

Ishlamay topganing-tosh.

maqoliga to’g’ri keladi. Maqolning har tildagi umumiy ma’nosi shuki, qattiq mehnat qilib erishilgan narsa har doim qadrli, xuddi yeyayotgan shirin oshingdek, biroq mehnat qilmay yengil yo’llar bilan topilgan narsa harom va insonga hech qachon yuqmasligi ifodalangan. Qisqacha qilib bayon etadigan bo’lsak, ishlagan ish haqiga loyiqdir.

Mashhur rus yozuvchisi Lev Tolstoyning maqollar va xalq mentalitetini ifodalovchi mashhur “Har bir maqolda men shu maqolni yaratgan xalqning siymosini ko’raman”, degan edi. Darhaqiqat, ushbu xalq maqollari tarkibida mehnat va mehnatsevarlik haqidagi maqollarning mavjudligi yozuvchi keltirgan fikrning isboti bo’la oladi.

Xulosa o’rnida shuni aytishimiz mumkinki, maqollar ko’p asrlik hayotiy tajribalar, doimiy kundalik kuzatishlar xulosasini tugal fikr tarzida qat’iy ifodalar ekan, ularda har bir so’zning ma’no xilma-xilligi, iboralarning turg’unligi, shakliy barqarorlik doimo ustunlik qiladi. Ammo qo’llanish o’rniga qarab ularning ma’no doirasi doimiy ravishda kengayib boradi. Aynan biz ko’rib, o’rganib, tahlil qilib chiqqan maqollarda ham ushbu holatni ko’rishimiz mumkin. Nemis maqollarini o’zbek tiliga yoki o’zbek maqollarini nemis yoki rus tiliga tarjima qilish va maqollarning muqobil variantlarini keltirish jarayonida aynan ma’no mazmunini saqlab qolish juda muhim hisoblanadi. Shuning uchun ham maqollar bilan ishlash avvalo ularning semantik xususiyatlarini, har bir maqolning asl ma’no-mazmunini chuqur o’rganib chiqishni talab qiladi. Aks holda xato tahlil qilingan maqol boshqa

tilda o'zining asl ma'nosi butunlay yetkaza olmasligi mumkin. Xalq og'zaki ijodining sara namunalari hisoblanmish maqollar qaysi tilda yangrashidan qat'iy nazar, agar ularning ma'no mohiyati insonlar tomonidan chuqur anglab yetilsa, insonlarga hamisha to'g'ri yo'lni ko'rsatuvchi yo'l boshchi sifatida xizmat qilaveradi.

FOYDALANILANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. -Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev. Sh. M. “Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofliğini asrash-davr talabi” mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqi. 15.06.2017-yil.
3. Ўзбек халқ мақоллари. Нашрга тайёрловчилар: Афзалов М., Худойберганов С., Иброҳимов С. – Т.: Давлат бадий адабиёт нашриёти, 1958.
4. Ўзбек халқ мақоллари. -Тошкент: F.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1978.
5. Ўзбек халқ мақоллари. I жилд (А-О) – Т.:Фан, 1987
6. Ўзбек халқ мақоллари. II томли. –Тошкент: Ўзбекистон фан нашриёти, 1988
7. О 'zbek xalq maqollari. –Toshkent: G'. G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2009.
8. Burkhanovich, A. O. (2023). Criterion Of Ideomativity In Phraseological Units. *Journal Of Language And Linguistics*, 6(4), 391-393.
9. Umarxo'jayev M., Nazarov K. Nemischa-ruscha-o'zbekcha frazeologik lug'at. Toshkent, O'qituvchi, 1994.
10. Urunbayevna I. O. DUNYOVIY FANLARGA OID BO 'LGAN TERMINLARNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 21. – №. 1. – C. 35-37.
11. Urunbayevna I. O. NEMIS VA O 'ZBEK TILLARI TARJIMASHUNOSLIGIDAGI HAMOHANGLIK //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 20. – №. 3. – C. 7-10.2.
12. Beyer H. Sprichwörter und sprichwortliche Ausdrücke aus deutschen Sammlungen vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Leipzig. VEB Institut 1987
13. Hojiyev A. Tilhsunoslik terminlarining izohli lug'ati.- Toshkent. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002
14. AO Burkhanovich COMMON ZOONYMS AND THEIR LEXICALSEMANTIC CHARACTERISTICS (EXAMPLE OF UZBEKI AND GERMAN LANGUAGES). International Multidisciplinary Journal for Research and Development, 2023/11/2
15. Mukhammadaliyeva, B. G. (2023). THEORETICAL VIEWS ON PROVERB IN GERMAN AND UZBEK. International journal of advanced research in education, technology and management, 2(4).

16. Isamutdinova, Durdona. "COMPARISONS AS REFLECTIONS OF HUMAN CULTURE AND THOUGHT." *Innovations in Technology and Science Education* 3.20 (2024): 194-198
17. Maxamadaliyevna, B. G. (2024). VATANGA OID MAQOLLARNING NEMIS VA O'ZBEK TILLARIDA LEKSIK-KOLLEGIK VA QIYOSIY TAHLILI. *YANGI O'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(1), 191-195.
18. Maxamadaliyevna, Bozorova Gulmira. "NEMIS VA O'ZBEK TILLARIDAGI MAQOL VA MATA LLARINING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILIGA DOIR." *PEDAGOG* 7.9 (2024): 127-130.
19. Isamutdinova, D. (2024). INNOVATION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA ASOSIDA DARSLARNI TASHKIL QILISH. MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS, 1(2), 193-197.
20. Isamutdinova, D. (2024). COMPARISONS AS REFLECTIONS OF HUMAN CULTURE AND THOUGHT. *Innovations in Technology and Science Education*, 3(20), 194-198.

INTRATEKSTUALLIK HODISA HAQIDA

Jalilov Baxtiyor Tulanovich

Andijon davlat chet tillari institute, Ingliz tili o'qitishning integrallashgan

kursi kafedrasi

b.jalilov1976@mail.ru

Kalit soʻzlar: intertekstuallik, intratekstuallik, allyuziya, metafora, matn.

Jahon tilshunosligida tafakkur va unda nutqning hosil boʻlishi, saqlanishi va funksiyalarini turli rakurslarda oʻrganishga qiziqish kuchayib, ular orasida kognitiv-konseptual va lingvokulturologik tasniflash alohida ahamiyat kasb etmoqda. Nutqning kognitiv tadqiqi orqali olimlar har qanday nutq mahsuli, boshqacha qilib aytganda diskurslar odatda turli boshqa matnlardan olingan yoki ularga iqtibos qilinadigan kichik qismlaridan tashkil topishi aniqlandi.

Intertekstuallik va intratekstuallik hodisalari bir-birga juda yaqin konseptlar hisoblanadi. Bu konseptlar mazmunan bir-birga yaqin boʻlsada, aslida ularni ajratib turuvchi xususiyatlarga ega. Ularni bir-biridan farqlash muhim ahamiyat kasb

etadi. Odatda ikkala konseptlar matn oid bo'lib, ulardagi turli aloqadorlikni ifodalaydi.

Intratekstuallik ikkita so'z "intra" va "tekstuallik"larning birikishdan tashkil topgan. Intra – lotin tilda "ichki", tekst – esa "textus" matn so'larining qo'shilishidan yaratilgan bo'lib, ichki matn ichida ma'nosini bildiradi. Ya'ni, bir matn ichidagi bir qancha elementlarning tahliliga qaratilgan. Intratekstuallik bir badiiy matndagi obrazlar, ularning nomlari, stilistik vositalar, mavzularining o'zaro aloqadorligiga asoslanadi. Bunda asarning umumiy ma'nosi va izchilligi ta'minlaydigan mavzular, motivlar va belgilar kabi adabiy va til vositalari takrorlanadi. Intratekstuallik bir matnichida qo'llanigan allyuziya, metafora kabi stilistik vositalarni o'z ichiga olib, matnning o'zida o'quvching xotirasida avval qo'llanigan nom, aytim, vaziyatni qayta gavdalantiradi. Badiiy asarning expressive-emosional, mazmuniy jihatlarini kengaytiradi. O'quvchga asarni asl mohiyati va maznunini anglab tushunishga, uning tushunchalarini kengayishiga yordam beradi. Shuningdek, intertekstuallik o'quvchga asar muallifi matnida foydalagan turli stilistik vositalar orqali asarning mazmuni, mohiyati, asar qahramonlarini, boshqa bir qancha asarlarning xuddi shunday jihatlari bilan taqqoslash imkoniyatini yaratadi.

Intratekstuallikni intertekstuallik hodisasining bir qismi sifatida Ye.V. Rotanova, I.Z. Veysman, L.M. Alekseyeva, Brayn Boyd, H.E. Mundler, Monika Bednarek¹⁰⁶ va boshqalarning tadqiqotlarida kuztish mumkin.

Ye.V. Rotanova fikriga ko'ra intratekstuallik intertekstuallik hodisasining subyektiv markazlashishi sifatida bitta badiiy asarda, uning g'oyasi, obrazlari va mavzulari markerlari yordamida amalga oshiriladi deb hisoblaydi. U intertekstuallik

¹⁰⁶ Ротанова Е.В. Интердискурсивный аспект интерпретации литературного-повествовательного текста. (на материале прозы Кристи Вольф). автореф. дисс... канд. филол. наук. Санкт-петербург: 2008; Вейман И.З. Ленинградский текст Сергея Довлатова. автореф. дисс... канд. филол. наук. Саратов: 2005; Алексеева Л.М. Метафорическое терминопорождение и функции терминов в тексте. автореф. дисс... канд. филол. наук. Саратов: 1999; B. Boyd. Words, Works and Worlds in Joyce and Nabokov: Or Intertextuality, Intratextuality, Supratextuality, Infratextuality, Extratextuality and Autotextuality in Modernist and Prepostmodernist Narrative Discourse. Cynos, 1995, 12 (2), pp. 3 - 12 (10); Bednarek, M. Analysing intratextual patterns in corpus-assisted discourse studies. Journal of Corpora and Discourse Studies, 7: 43-62

hodisasining subyektiv markazlashishi matnlarda semantik, motif ifodalanadi deb hisoblaydi.

L.M. Alekseyeva metaforaning ilmiy tadqiqqiga bag‘ishlangan “Метафорическое терминопорождение и функции терминов в тексте” nomli ilmiy izlanishlarda metaforaga intratekstuallik maqomiga ega ekanligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, “Matnning terminologik metaforaga intratext maqomini berishga imkon berdi, bu maxsus turdagi matn sifatida tushuniladi” deb hisoblaydi.

Amerikalik olim Brayn Boyd “Words, Works and Worlds in Joyce and Nabokov: Or Intertextuality, Intratextuality, Supratextuality, Infratextuality, Extratextuality and Autotextuality in Modernist and Postmodernist Narrative Discourse.” nomli maqolaisda James Joys va Vladimir Nabokovning asarlarida ma’no va kontekstning turli darajalardagi o‘zaro murakkab munosabatalri haqida fikr yuritadi. Muallif yozuvchilarning bir nechta matn o‘lchovlarini o‘rganadi.

Xususan, intertekstuallik va intratekstuallik hodisalari haqida fikt yuritarkan, “Intertextuallik bir asarni boshqa matnlar bilan, umumiy qabul qilingan qonuniyatlarga asoslangan, allyuziya, parodiya kabi vositalar orqali aloqadorligidir. Intratekstuallik bir badiiy to‘qima asar matnidagi so‘larning ozaro ichki aloqadorligir.”¹⁰⁷ deb ta’riflaydi.

Monika Bednarek esa “Analysing intratextual patterns in corpus-assisted discourse studies” nomli tadqiqotida korpus tilshunosligi vositalaridan foydalanilgan holda matnni o‘rgangan. Muallif o‘z tadqiqotida bir matnning ichki lingvistik va tarkibiy xususiyatlarini tahlil qilish muhimligini ta’kidlaydi. U shuningdek, korpus metodologiyasidan foydalangan holda, tadqiqotchilar matnda nutqning qanday tuzilganligini yaxshiroq tushunish uchun til qoliplari, strukturaviy jihatlarini muhimlagini ta’kidlaydi. Korpus tilshunosligi bu matn korpusi yordamida tilni o‘rganishning empirik ususli bo‘lib, uning maqsadi matnda

¹⁰⁷ B. Boyd. “Words, Works and Worlds in Joyce and Nabokov” *Cynos*, vol. 12.2 (Nabokov: At the Crossroads of Modernism and Postmodernism), 1995,

qo‘llanilgan so‘z, so‘z birikmalari, frazeologik birliklar va hokazolar qo‘llanish chastotasi matn strukturasiga ta‘sirini tahlil qiladi.

Ingliz tilida intratekstuallikni ifodalovchi vositalar mashxur amerikalik yozuvchi Frensis Skott Fitsjeraldning “The Great Gatsby” (Buyuk Getsbi) asarida uchratish mumkin. Masalan, asarning boshlanishida “**green light**” (yashil chiroq) frazeologik birligi ishlatiladi. Ushbu frazeologik birlik dastlab asarning ekspozitsiya qismida, Gatsbini Deyzi bilan sohilda birg bo‘lish umidi va orzusini ramzini ifodalaydi.

“Involuntarily I glanced seaward—and distinguished nothing except a single **green light**, minute and far away, that might have been the end of a dock.”¹⁰⁸

Asar syujetining rijolanishi davomida “green light” (yashil chiroq) phrazeologik birligi uning tugun qismida qayta gavdalanadi.

“If it wasn’t for the mist we could see your home across the bay,” said Gatsby. ‘You always have a **green light** that burns all night at the end of your dock.’¹⁰⁹

Asarning kulminatsion nuqtasida “green light” (yashil chiroq) frazeoloik birligi muallif tomonidan yana foyadalaniladi.

It had seemed as close as a star to the moon. Now it was again a **green light** on a dock. His count of enchanted objects had diminished by one.¹¹⁰

Asaning echim qismida muallif green light” (yashil chiroq) frazeologik birligi intratekstuallik hodisasi fiatida qo‘llaydi.

“I thought of Gatsby’s wonder when he first picked out the **green light** at the end of Daisy’s dock.”¹¹¹

“Gatsby believed in the green light, the orgastic future that year by year recedes before us. It eluded us then, but that’s no matter—tomorrow we will run faster, stretch out our arms farther.... And one fine morning -.”¹¹²

Intratekstuallik misol sifatida individual antroponimlar, Jay Gatsby, Daisy Buchanan, Tom Buchanan, Frensis Skott Fitsjeraldning “The Great Gatsby”; Frodo

¹⁰⁸ F. Scott Fitzgerald. Great Gatsby. Charles Scribner’s Sons. New York City. 2005. – P. 24.

¹⁰⁹ O’sha asar. – P. 99.

¹¹⁰ O’sha asar. – P. 100.

¹¹¹ O’sha asar. – P. 193.

¹¹² O’sha asar. – P. 193.

Baggins, Gandalf J.R.R. Tolkeyinning “The Lord of Rings”; aytimlar: *phrazeologik birliklar*: “**so it goes**” frazeologik birligi Kurt Vonnegatning “Slaughterhouse-Five” asarida, “**the fire next time**” frazeologik birligi Jeymis Bolvinning “The fire next time” asarida, “**call me Ishmael**” Herman Melvilning “Moby-Dick” romanida, “**All men are created equal**” Mustqailik Deklatsiyasida va Amerika adabaiyotida, “**I am not your Negro**” James Boldwining “I am not your Negro” asarida; *maqollar*: “**All that glitters is not gold**”, “**The grass is always green on the other side**” Frensis Skott Fitsjeraldning “The Great Gatsby”, “**You can’t judge a book by it’s cover**” Harper li “To Kill a Mockingbird”, “**an eye for an eye**” Khalid Hossemi “The Kite runner”, “**what goes around comes around**” Charlz Dikkens “a Christmas Carol”, “**to many cooks spoil the broth**” Uliam Golding “The Lord of Flies”, “**the early bird catches the worm**” Jeyn Ustin “Pride and Prejudice”, “**what’s done is done**” Uliam Skekspir “Macbeth”, “Curiosity kills the cat” Oskar Uayld “The Picture of Dorian Gray”, “**A leopard cannot change its spots**”, “**Fool me once, shame on you; fool me twice shame on me**” Mark Tven “Adventures of Huckleberry Finn”, *qanotli iboralar*: “I’ll be back”, “May the Force be with you”, “Live long and prosper”.

Demak, intratekstuallik intertekstuallik hodisalari bir birigajuda yaqin konsept bo‘lib ularni farqlovchi jihati ularning obykti hisblanadi. Intratekstuallik bir matn doirasida, intertekstuallik bir qancha matnlar doirasida ish ko‘radi. U o‘quvchilarni tasavvurida bir asarning asosiy mazmun va mohiyatni anglab yetishni, turli leksik va stilistik vositalar orqali ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. B. Boyd. Words, Works and Worlds in Joyce and Nabokov: Or Intertextuality, Intratextuality, Supratextuality, Infratextuality, Extratextuality and Autotextuality in Modernist and Prepostmodernist Narrative Discourse. Cynos, 1995, 12 (2), pp. 3 - 12 (10);
2. Bednarek, M. Analysing intratextual patterns in corpus-assisted discourse studies. Journal of Corpora and Discourse Studies, 7: 43-62

3. F. Scott Fitzgerald. Great Gatsby. Charles Scribner's Sons. New York City. 2005.
– P. 24.
4. Алексеева Л.М. Метафорическое терминопорождение и функции терминов в тексте. автореф. дисс... канд. филол. наук. Саратов: 1999;
5. Вейман И.З. Ленинградский текст Сергея Довлатова. автореф. дисс... канд. филол. наук. Саратов: 2005;
6. Ротанова Е.В. Интердискурсивный аспект интерпретации литературного-повествовательного текста. (на материале прозы Кристи Вольф). автореф. дисс... канд. филол. наук. Санкт-петербург: 2008;

INTEGRATION OF RESEARCH AND INNOVATION IN PRESCHOOL EDUCATION

Karimov Otabek Muratovich,

independent researcher of the Andijan State Medical Institute.

Otabek.muratovich@gmail.com

Preschool education is the first educational stage in the human education system. It has its own differences from other stages of education - in goals, content, and forms. The main task of pedagogical work with preschoolers is the development of the child, the formation of the foundations of intellectual activity, experience of other types of activity, the foundations of personality, forms of social behavior. Of course, such tasks are also faced by the school, but in childhood, the foundation of personal and intellectual development is laid, the importance of which is difficult to overestimate. Therefore, the leading law of changes in the child's inner world, its external manifestations is the law of integration and individualization of processes.

Taking into account the specificity of childhood, the most important principles of pedagogical work in preschool education are the principles of humanism, democratization, scientificity, systematicity, the presence of

perspective, rhythm, the reality of setting goals, dynamism, the principle of the main link. All these principles are reflected in the latest state documents regulating the activities of preschool educational institutions and have always been the pedagogical basis for working with young children. But today the functioning of the principle of historicism, introduced by L. S. Vygotsky, is becoming completely obvious.

As he wrote in his work "Educational Psychology": "The child, first of all, educates himself. The decisive clash of various influences takes place not somewhere else, but in his body, and this determines his actions for many years. In this sense, in all countries and in all eras, education, no matter how asocial it may be in its ideology, has always been social. As in the seminary, the old gymnasium, the cadet corps, the schools of Greece, the Middle Ages and the East, so in the Institute for Noble Maidens, it was not always the teachers and mentors who educated, but the social environment of the school, created for each individual case, which provided education"[1].

Today, the socio-psychological sphere of a person has changed, which is objectively connected with changes in the cultural and historical environment, which in terms of personality development plays the role of a source of development. Of course, a modern child also has his own characteristics: a high level of anxiety and fears, aggressiveness, decreased control over his own behavior. Over a five-year observation period, the cognitive development of children has decreased (a decrease in divergent thinking indicators, an increase in absent-mindedness), arbitrariness of behavior and actions, and social competence have decreased. Screen addiction has appeared. There is a shift in emphasis on intellectual development to the detriment of social, including personal, development. [2].

Is it always connected with innovations in preschool education? And how are innovations and traditions that have developed in recent decades in domestic preschool education connected? Innovation (innovation) is a complex process of

creation, dissemination, implementation and use of a new practical means, method, concept to meet human needs [3].

In the socio-psychological sense, innovation is the creation and implementation of various types of novelties that generate significant changes in social practice. Let us emphasize the key word in this concept - ***significant***.

This is where the problem of the relationship and combination of research and innovation arises. Is everything significant, positively significant for changes, is everything in our practice so outdated that radical innovations are required? I think the answer lies on the surface. A modern child, with all his peculiarities, remains a child, just in some ways different, therefore the fundamental provisions of child psychology, preschool pedagogy remain relevant today (the intrinsic value of childhood, the development of all spheres of a child's life, his inclusion in society, the development of cognitive activity and creativity, emotions and higher feelings, the development of abilities).

But innovations enter our lives, and teachers have always been distinguished by their receptivity to everything new. Especially preschool teachers – the child himself provokes, stimulates activity and creativity. Therefore, the reasons for innovations are varied: from the need to conduct a search, imitation of pedagogical models, dissatisfaction of teachers to the requests of parents, competition between kindergartens, the results of retraining of teachers.

Pedagogical innovations, as is known, can either change the pedagogical process or improve it. Today, transformations are taking on a systemic nature: new types, kinds and profiles of preschool institutions, new educational programs have been created, in which the emphasis is placed on the variability and individualization of the pedagogical process. At the same time, several types of innovations are distinguished in pedagogical literature [4]: a) by influence on the educational process (in the content, in the forms and methods of the educational process, in the management of the activities of institutions); b) by the scale of

transformations (particular, modular, systemic); c) by innovative potential (improvement, modification, new, radical); d) in relation to the subject (replacing, canceling, opening, retro-introduction).

Let us give some examples of innovations.

In management – delegation of powers, development of the concept and programs of work of the preschool educational institution, change of the algorithm of internal control, marketing research, network interaction.

In content – new educational programs, special programs of preschool organizations, individual programs of teachers, additional services provided by kindergartens.

In technologies – problematic, developmental, health-preserving and health-forming.

In work with personnel – continuous retraining, individual professional growth programs, master classes, pedagogical rings, pedagogical projects, competitions, interactive methods, tutoring. In work with children – various forms of children's activities, individual training of children, individual child development routes, weekend groups.

In working with parents – interactive methods, press service, clubs. In the subject-developing environment – enrichment of the environment, building an environment based on the principles of integration, gender approach.

Forms of innovation presentation: pedagogical councils, creative groups, methodological associations, publications, competitions, clubs of innovative teachers, etc.

References:

1. Vygotsky L.S. Psyche, consciousness and the unconscious // Elements of general psychology. Moscow, 1930. Issue 4. Pp. 48–61.

2. Fel'dshteyn, D. I. Priority directions of psychological and pedagogical research in the field of significant changes in a child and the situation of his development. D. I. Fel'dshteyn // Pedagogika. - 2010. - No. 7. - Pp. 3-11.

3. Modern dictionary of foreign words. -M., 1992. - P. 614.

4. Shamsullina M.N. Innovations in preschool education. Pedagogical sciences. – 2015. – № 3.

TA'LIM JARAYONLARIDA TADQIQOT VA INNOVATSIYALARNI INTEGRATSIYA QILISHNI MATEMATIKA VA TERMINOLOGIYAGA CHAMBARCHAS BOG`LIQLIGI

Ismanova Odinaxon Urumbayevna

ADChTI Nemis tili nazariyasi va amaliyoti kafedrası doktoranti

Annotasiya: Ushbu maqolada matematika va terminologiya haqidagi bilimlar mustahkamlanishi haqida gap ketadi. Undan tashqari fanlar orasidagi o'zaro bog'liqlik hamda universal til va matematikdagi aniq tushunchalar haqida ham gap ketadi.

Kalit so'zlar: Matematika, termin, bog'liqlik, unifikatsiya, limit

Abstract: This article discusses the strengthening of knowledge about mathematics and terminology. In addition, it discusses the interconnection between disciplines and the universal language and specific concepts in mathematics.

Keywords: Mathematics, term, connection, unification, limit

Matematika va terminologiyaning chambarchas bog'liqligi nafaqat ilmiy va texnik sohalar uchun, balki umumiy bilim sohalarida ham ahamiyatli. Matematika o'zining aniq va qat'iy tilini yaratgan, bunda har bir matematik tushuncha yoki jarayonni ifodalovchi so'z yoki belgilar jahon bo'ylab bir xil ma'no va mazmunga ega bo'ladi. Shunday qilib, matematika o'zida yagona va universal tilni yaratadi, bu esa fanning rivojlanishini va uning boshqa fanlar bilan integratsiyasini osonlashtiradi.

Matematika va terminologiya o'rtasidagi bog'liqlik Matematika o'z terminologiyasiga ega, bu terminlar o'zaro bog'lanib, matematikaning turli sohalarini tushunishga imkon beradi. Masalan, algebra, geometriya, analiz va boshqa sohalarda ishlatiladigan atamalar bir-biri bilan chambarchas bog'langan bo'lib, ularning har biri ma'lum bir matematik jarayonni yoki tushunchani ifodalaydi. Har bir matematik termin aniq va tushunarli ma'noga ega, bu esa faning aniq ishlashini ta'minlaydi.

Matematikaning universal tili: Matematika yirik bir ilmiy til bo'lib, turli millat va madaniyatdagi odamlar uchun tushunarli. Masalan, " π " (pi) raqami butun dunyoda bir xil ma'noga ega va bu birgina belgining o'zi butun bir matematik jarayonni ifodalaydi. Xuddi shunday, "x", "y", "z" kabi belgilarning ham o'zining qat'iy va aniq ma'nolari bor. Bu universal til matematikani xalqaro ilmiy muloqotda oson va samarali qilishga yordam beradi.

Matematikada aniq tushunchalar: Matematika ilmiy jarayonlarni aniq va qat'iy belgilashni talab qiladi. Masalan, "funksiya" yoki "limit" kabi tushunchalar juda aniq matematik xususiyatlarni anglatadi. "Limit" tushunchasi, masalan, biror funksiya qiymatining xulosa qilinadigan nuqtaga qarab qanday o'zgarishini tasvirlaydi, bu yerda terminologiya matnning to'g'ri va oson tushunilishini ta'minlaydi. Shuningdek, matematikada "matematika tili"ning o'zi o'zgarimas va qat'iy qoidalariga ega bo'lganligi tufayli, har bir belgi yoki atama o'z vazifasini aniq bajaradi.

Terminologiyaning matematik tafsiri: Matematikaning har bir sohasida o'ziga xos terminologiya mavjud. Masalan, algebra sohasida "polynomial", "koeffitsient", "xususiyatlar" kabi atamalar ishlatilsa, geometriyada "to'g'ri chiziq", "burchak", "ya'ni kesish" kabi boshqa atamalar kiritiladi. Bu atamalar matematik jarayonlarning aniq shakllarini belgilaydi. Terminologiya yordamida matematikalarni bir-biriga bog'lash va o'xshashliklarni ko'rsatish mumkin. Masalan, algebra va geometriya sohalarida "x" o'zining raqamli qiymatini o'zgartirib, har xil kontekstlarda ishlatilishi mumkin, lekin har bir kontekstda uning ma'nosi aniq bo'ladi.

Matematikaning turli sohalaridagi terminologiya: Algebra: Algebra sohasida ko‘p sonli atamalar mavjud, masalan, ko‘paytma, yig‘indi, koeffitsient, polinom, xususiyatlar va hokazo. Har bir atama o‘zining ma‘lum bir matematik amali yoki jarayonini ifodalash uchun ishlatiladi.

Geometriya: Geometriya terminologiyasi ko‘proq fazoviy shakllar, o‘lchovlar, chiziqlar va burchaklarga oid tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Masalan, "to‘g‘ri chiziq", "yuza", "burchak" kabi so‘zlar geometriya sohasida aniq geometrik obyektlarning xususiyatlarini belgilaydi.

Matematik analiz: Matematik analizda limit, integral, hosila, differensial kabi atamalar ko‘p ishlatiladi, va ular matematikani chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

Terminologiyaning rivojlanishi: Matematika doimiy ravishda rivojlanib borayotgan ilm, shuning uchun yangi tushunchalar va ularni ifodalovchi atamalar ham paydo bo‘ladi. Masalan, yangi matematik yondashuvlar, metodologiyalar va texnologiyalar rivojlanishi natijasida matematikada yangi terminologiyalar ishlab chiqiladi. Buning yaqqol misoli sifatida, axborot texnologiyalari va kompyuter ilmiy tadqiqotlari bilan bog‘liq yangi matematik tushunchalar kiritilmoqda. Hozirgi kunda "algoritm", "kriptografiya", "yapay intellekt" kabi so‘zlar matematikaning amaliy sohalarida keng tarqalgan terminlardir.

Matematika va terminologiyaning o‘zaro ta’siri. Matematika va terminologiya o‘rtasidagi chambarchas bog‘liqlik, asosan ilmiy kommunikatsiyaning samarali bo‘lishini ta'minlaydi. Agar terminologiya noto‘g‘ri ishlatilsa yoki noaniq bo‘lsa, matematik tushunchalar noaniq bo‘ladi, bu esa ilmiy ishlar yoki hisob-kitoblarning natijalarini noto‘g‘ri bo‘lishiga olib kelishi mumkin. Buning oldini olish uchun ilmiy jurnallarda va kitoblarda matematik terminologiya aniq va aniq qo‘llanilishi kerak.

Misol tariqasida, matematik masalalarni yechish jarayonida foydalaniladigan har bir formulada yoki metodda qat’iy va mantiqan to‘g‘ri terminologiyaning ishlatilishi kerak. Masalan, "differensial" va "integral" tushunchalari o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ularning to‘g‘ri va aniq tushunilishi yechimni muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beradi.

Shuning uchun, matematika va terminologiyaning chambarchas bogʻliqligi nafaqat ilmiy, balki amaliy sohalarda ham muhim rol oʻynaydi. Matematika va uning terminologiyasini toʻgʻri tushunish va qoʻllash, ilmiy tadqiqotlarning sifatini oshiradi va natijalarning ishonchliligini taʼminlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Krause, M. (2015).** *Mathematical Terminology and its Translation: A Comparative Study of English and German* . Oxford University Press.
2. **IUPAC (2019).** *International Union of Pure and Applied Chemistry - Terminology of Mathematics* . IUPAC Publications.
3. **Koch, R. (2012).** *Language and Mathematics: A Study of Terminology in Mathematics Education* . Springer.

ZAMONAVIY IQTIDORLIK KONSEPSIYASINI TARBIYA JARAYONIDAGI AHAMIYATI.

ADCHTI, Ijtimoiy-gumanitar fanlar,

pedagogika va psixologiya kafedrasi oʻqituvchisi

(PhD) A.B.Isomiddinov

ADCHTI talabasi M.Nurmatova

Annotatsiya: ushbu maqolada iqtidorlilik konsepsiyasining turli mamlakat olimlari tomonidan turli yondashuvlarda oʻrganilganlikning mazmun-mohiyati va asoasiy magʻzi yoritib berilgan boʻlib, talabalrning iqtidorini aniqlashda eʼtibor berish kerak boʻlgan jihatlar umumiy tarizda izohlab oʻtilgan.

Kalit soʻzlar: bilish jarayonlari, eksperimental yondashuvlar, intellekt, iqtidor, talaba, taʼlim, tarbiya, tamoyil, yosh xususiyatlari.

Mamlakatimizda iqtidorli yoshlarni qoʻllab-quvatlash ularning salohiyatini roʻyobga chiqarish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini samarali yoʻlga qoʻyish uchun qoʻshimcha shart-sharoitlar yaratish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirib

kelinmoqda.[**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]

Zamonaviy iqtidorlik konsepsiyasini tajriba asosida XX asrning boshlarida boshlangan bo‘lib, Moskva, Petrograd, Kiyevda o‘tkazilib, bu tadqiqotlar milliy xarakterga egaligi bilan Amerika, Angliya va nemis psixologlarining qarashlaridan bir-biridan tubdan farq qiladi.

1909-1910-yillarga kelib esa G.I. Rossolimo tomonidan iqtidorli bolalarni diagnostika qilish tizimi yaratildi. Bu tizim o‘zining to‘liq va aniqligi bilan ajralib turardi.

Bu tizim quyidagi asosiy funksiyalarni tadqiq qilishga qaratilgan:

a) Diqqat

b) Iroda

c) Idrokning yaxlitligi

d) Eslab qolish

e) Assosiativ psixologiyaning tafakkur haqidagi qarashlariga muvofiq keluvchi assosiativ jarayonlar.

Assosiativ jarayonlarni diagnostika qilish quyidagi sifatlarni o‘zida mujassamlashtiradi:

1. Fikrlash;

2. Kombinasiyalashgan qobiliyatlar;

3. Fikr tezligi;

4. Tasavvur;

5. Kuzatuvchanlikni baholash.

Bu jarayonlarni o‘rganish uchun eksperimental psixologiyaning asosiy manbalariga tayangan holda diagnostik masalalar ishlab chiqildi. Ushbu metodika yordamida iqtidorlik darajasining dastlabki grafigi taqdim qilindi.

Uning rahbarligi ostida "Psixologiya va bola" jurnali nashr qilina boshlandi. 1912 yil G.I. Rossolimo Lomonosov jamiyatiga a'zo bolalar orasidan yuqori iqtidorli bolalarni saralab oladi.

Keyinchalik esa ularning tadqiqot muammolari qatoridan quyidagi jarayonlar o'rin egallay boshladi:

- iqtidorlilarni rivojlanishning ijtimoiy shartlari;
- iqtidorlik tushunchasini aniqlashtirish;
- iqtidorlikni kelib chiqish va tuzilishi.

Rus olimi V.M. Ekzemplyarskiy iqtidorli bolalarni o'rganish uchun diagnostik metodika qo'llagan. U o'z ishlarida shaxs iqtidorligini diagnostika qilish muammosiga asosiy e'tiborni qaratgan.

Jumladan, katta hajmdagi psixologik diagnostik metodikalar, iqtidorlikni aniqlovchi testlar ishlab chiqildi va amalga tadbqiq qilindi. Bularning barchasi Yevropa, Amerika tadqiqotlari asosida amalga oshirildi.

Iqtidorli bolalarni o'qitish va tarbiyalashni tashkil qilishning asosiy vazifasi iste'dod xususiyatlarini aniqlashdir. Bolaning iste'dodi va qobiliyatini rivojlantirishga qancha vaqt e'tibor berilsa, shunchalik uni to'liq kashf etish mumkin bo'ladi. Agar bolaning o'ziga xos fazilatlarini unga yaqin kattalar munosib baholamasa, u boshqalar kabi bo'lib qolishi mumkin[**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Masalan, Germaniyada psixikaga ko'nikish va moslashishning eng yuqori shakli sifatida qaralib, aqliy iqtidorning muqim tarkibi sifatida qaraladi. V.Gitern buni quyidagicha izohlagan: **Aqliy iqtidor**-bu tafakkurni yangi talablarga ongli yo'naltirish va yangi topshiriqlar va hayot sharoitiga moslashish qobiliyatidir.

Bolaning iste'dodlarini kashf etishda har bir o'qituvchi o'z darslarida yangi usul va uslublarga asoslanib, sinfdagi yoshlarning hayotiga real qarashlarini shakllantiradi[**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

1912-yilda V.Shtern bolaning xronologik yoshidan qat'iy nazar uning tengqurlari kabi "oddiy" bola ekanini isbotlovchi matematik tenglikni ishlab chiqdi. Natijada u oddiy hisobkitoblar orqali xronologik yosh va aqliy yosh o'rtasida aloqa borligini isbotladi: u bu ko'rsatkichni intellekt koeffitsienti deb nomladi (IQ). U bolaning intellektual taraqqiyotidagi rivojlanishi yoki orqada qolishni inobatga olib intellekt va intellektual farqlarni bola intellektual taraqqiyotini intensivligi va tempini tekshiradi.

Formula quyidagicha bo'lib.

$$IQ = (Aq \cdot Xq) \cdot 100$$
 aqliy Yosh (AE) va (XE) xronologik Yosh orasidagi muvofiqlik aniqlanadi.

Iqtidorlikni aniqlash uchun aqliy taraqqiyot shkalalari ishlab chiqilgan bo'lib, ulardan biri Bine-Simon shkalasidir. Ushbu diagnostik shkalaning 2 ta muhim tamoyili uni Yangiligi va amaliy ahamiyatini belgilab beradi.

Birinchisi diagnostik topshiriqlar yordamida aniqlanuvchi barcha bilish jarayonlariga integral ekvivalentlarning topilganidan iborat.

Ikkinchi tamoyil esa bolaning intellektual imkoniyatlarini, intellektual taraqqiyot bilan muvofiqligini o'z ichiga oladi. Bu esa o'z navbatida iqtidorlikni bir qator faktorlar bilan bog'lab o'rganish imkonini berdi. 1930-yillar boshlariga kelib shkala L. Termen tomonidan modifikasiyalangan Stenfor-Bine shkalasi Moskva, Kursk, Vorenejlarda qo'llanilib sinovdan o'tkazilgan.

Qo'lga kiritilgan yutuqlar har doim ham iqtidorlilikdan dalolat bermaydi. Shuning uchun yuqoridagi saralash mezonini psixometrik metodlar: intellektual testlar, ijodiy va maxsus qobiliyatlar orqali to'ldirib, o'zgartirilib boriladi. Iqtidorli bolalarni diagnostika qilishning asosiy tamoyili iqtidorlilik konsepsiyalari va yondashuvlarning o'zgarishi bilan o'zgarib borgan.

K. Xeller, K. Perlet, V. Siervalod iqtidorlilikni kompleks tarzda tadqiq qilish uchun quyidagilarni o'rganishni taklif qiladilar:

- Intellectlar (kognitiv qobiliyatlar testi va o'qituvchining baqosi yordamida).
- Kreativlik (Dj. Gilford testi boyicha noyob usullarni, P. Torrens boyicha kreativlikni verbal iqtidorni aniqlovchi testlar va o'qituvchining baqosi yordamida).
- Ijtimoiy kompetentlik (so'rovnoma va o'qituvchining baqosi yordamida).
- Psixomotor qobiliyat (kompyuter testlari va o'qituvchining baqosi yordamida).
- San'at soqasidagi qobiliyat (o'qituvchining baqosi yordamida).
- Kognitiv bo'lmagan shaxs xususiyatlari (so'rovnomalar: bilimga tashnalik, omadga umid qilish omadsizlikdan qo'rqish xavotir, o'ziga-o'zi baqo, o'quv uslubi).
- Muhit xarakteri (oilaviy va maktab muqitini o'rganuvchi so'rovnomalar yordamida).
- Intilish (turli soqalardagi faollikni aniqlovchi, turli fandagi o'zlashtirishni ko'rsatuvchi so'rovnoma).

Demak:

1. Iqtidor tug'ma va intellektual voqelik deb tushuntiruvchi konsepsiya Yangisi bilan almashdi.
2. Iqtidor yuqori intellektual bilan bir narsa emas, vaxolanki yuqori intellekt iqtidorlilikning muhim shartidir.
3. Iqtidorlilikni muhim komponenti kreativlikdir.
4. Iqtidor insonning barcha shaxsiy sifatlarida ko'rinadi: qiziqishlari, motivlari, qislari, irodaviy xususiyatlari va boshqalar.

5. Shaxsning ijodiy potentsiali iqtidorlilikni asosini tashkil qiladi. Shu bilan birga u qayot tarzi ijtimoiy muqitning ta'sirisiz avtomatik tarzda namoyon bo'lmaydi.

6. Iqtidorli bolalarni o'rganish uchun aqliy iqtidorning asosiy komponentlarini, rivojlanishi dinamikasini o'rganishga imkon beruvchi- longityud metodini qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy iqtidorlilik konsepsiyasi shaxsning tabiiy qobiliyatlari, bilim va ko'nikmalari hamda innovatsion fikrlash qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Bu konsepsiya nafaqat intellektual salohiyatni, balki kreativlik, muammolarni hal qilish qobiliyati, moslashuvchanlik va ijtimoiy-emotsional intellektni ham qamrab oladi.

Bugungi kunda iqtidorlilikni rivojlantirish uchun individual yondashuv, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va interaktiv ta'lim metodlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, iqtidorli shaxslarni qo'llab-quvvatlash va ularning salohiyatini yuzaga chiqarish jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim tog'risidagi qonun"ni 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son <https://lex.uz/docs/-5013007>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtidorli yoshlar bilan ishlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori 30.09.2024-yil. <https://www.lex.uz/uz/docs/-7145231>
3. O'rinova N.M., Tuychiyeva I.I, Baydjanov B.X "Umumiy pedagogika (pedagogika nazariyasi)" O'quv qo'llanma Farg'ona-2023
4. Бережкова Е.В., Краевский В.В. Парадигма науки и тенденции развития образования// Педагогика. – М., 2007. - №1.
5. Beknazarova, X.. "IQTIDORLI YOSHLAR TA'LIMI DIFFERENSIAL TA'LIMNING ASOSIY YO_NALISHI SIFATIDA" Oriental

renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, vol. 3, no. 5, 2023, pp. 1150- 1153.

6. Djalalova Munavvar Baxtiyarovna Osiyo Xalqaro Universiteti Pedagogika va psixologiya magistratura mutaxassisligi « MM1- III-22» guruh magistranti <https://doi.org/10.5281/zenodo.10113054>

7. Norimbetova, Z. A. (2020). Axborot kommunikatsion texnologiyalari yordamida geometriya fanini o'qitish metodikasi (10-11-sinflar misolida). Science and Education, 1(7).

8. www.Lex.uz

KORPUS LINGVISTIKASI VA UNGA DOIR ILMIY QARASHLAR

Xakimova Shaxnozaxon Asranbek qizi

Andijon davlat universiteti

shahnoza.hakimova1990@gmail.com

Annotatsiya: *Quyidagi ish korpus lingvistikasini o'rganishda duch keladigan qiyinchiliklarga bag'ishlangan, korpuslar – bu ma'lum bir til xilma-xilligini ifodalashga qaratilgan „haqiqiy dunyo“, nutq yoki yozuv matnining muvozanatli, ko'pincha qatlamli to'plamlari tasnifini o'rganib chiqilgan va yoritib berilgan. Ba'zi mualliflarning qarashlari va tasniflarini o'z ichiga oladi.*

Abstract : *The following work is devoted to the difficulties encountered in the study of corpus linguistics, which studies and illuminates the classification of balanced, often layered collections of actual, "real-world," spoken or written text intended to represent a particular language variety. Contains the views and classifications of some authors.*

Аннотация: *Данная работа посвящена трудностям возникающим при изучении корпусной лингвистики, которая изучает и освещает классификацию сбалансированных, часто многоуровневых коллекций реального, «реального» устного или письменного текста, предназначенного для представления определенной языковой разновидности. Содержит взгляды и классификации некоторых авторов.*

Kalit soʻzlar: kompyuter lingvistikasi, korpuslingvistikasi, til korpusi, korpuslingvistikasi va uning predmeti.

Keywords: computational linguistics, corpus linguistics, language corpus, corpus linguistics and its subject.

Ключевые слова: компьютерная лингвистика, корпусная лингвистика, языковой корпус, корпусная лингвистика и ее предмет.

Til korpusi davriy silsilaning mahsuli sifatida jamiyat laboratoriyasining oʻrganish obyekti vazifasini bajaradi. Shu bois korpusni uzluksiz ravishda boyitib, yangilab borishda korpus konseptologiyasini modellashtirishning universallik, standartlashuv, reprezentativlik kabi mezonlariga asoslaniladi. Elektron korpuslar lingvistik maʼlumotlarni tahlil qilishda zamonaviy kompyuter metodlari va lingvistik tadqiqotlarni umumlashtirish natijasidir.

Korpus texnologiyasi kompyuter lingvistikasining asosiy obyekti va predmeti sifatida matnlarni qayta ishlashda modeli vazifasini bajaradi. Elektron korpusning tizimlashtirilgan va maʼlum meʼyorlarga asoslangan tasnifiy matnlari yordamida lisoniy qoliplar, grammatik qoidalar, lugʻatlarni yanada takomillashtirishga hissa qoʻshadi. Tilning pragmatik va kognitiv tasviri aks etgan ogʻzaki va yozma matnlar majmuasi (korpus) ontologik bilimlar bazasi, semantik va neyro t oʻrlar va sunʼiy intellekt texnologiyasi hamda lingvoprotsessor uchun tilning lisoniy modellari va nutqiy aktlarni oʻrganishda katta rol oʻynaydi.

Filologiyaning muayyan sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borishda maxsus korpuslar yaratishda lingvistik instrumentlaridan foydalanish statistik natijalarga erishishning kvantativ usuli boʻlib xizmat qiladi. Matnlarni tahlil qilishda muayyan turdagi instrumentariylar korpus foydalanuvchilarning maqsad va vazifalaridan kelib chiqib individual foydalanuvchilar interfeysi va korpus menedjeriga ega boʻladi. Parallel matnlar uchun segmentlash va lingvistik tahlil jarayonida Wordfast kabi instrumentlar samarali texnologik vosita sanaladi. Parallel matnlardagi konkordanslarni aniqlashda soʻz, soʻz birikmasi yoki barqaror birikmalarning u yoki bu tildagi muqobil ekvivalentligini aniqlashda tayyor lingvistik

instrumentariylarga tayanish muhim. Parallel matnlardagi kalit soʻzlar uchun kontekstda tez-tez qoʻllanadigan birliklarni tarjimon xotiraga yuklash orqali parallel matnlarning qidiruv tizimini yaratishda foydalaniladi.

Korpusni lingvistik jihatdan annotatsiyalash (razmetka) undan qay tartibda foydalanishning bosh tamoyili hisoblanadi. Matnlarning razmetkasi uning metamaʼlumotida (yozma matnlar uchun uning struktur birliklari, sarlavhasi, muallifi, janri, nashri, yili; ogʻzaki matnlarning obyekti sifatida olingan soʻzlovchilarning yoshi, jinsi, kasbi, millati) aks etadi. Kiritilgan maʼlumotlarni mashina oʻqiy oladigan formatda matnni kodlash yoʻriqnomasi (Text Encoding Initiative (T.E.I.)) orqali standart tilda beriladi.

Lingvistik annotatsiyalash leksik, morfologik, sintaktik, semantik, prosodik (diskurs), anaforik, temporal turlarga tegishli boʻladi. Annotatsiya jarayonida muayyan xulosani chiqarish uchun annotatsiya modellaridan (annotation scheme) foydalaniladi. Ular annotatsiya qoʻllanmalarida qayd etiladi. Matnni annotatsiyalash qoʻl mehnati yoki avtomatik va yarim avtomat usulda amalga oshiriladi

Elektron lingvistik korpuslarni rivojlantirishda lingvistik maʼlumotlarni tahlil

qilish uchun zamonaviy kompyuter metodlari va lingvistik tadqiqotlar natijalarini birlashtirish muayyan darajada muammolarni yechishning optimal usuli hisoblanadi. Korpuslardagi annotatsiyalash tizimining standartlashuvi ulkan hajmdagi maʼlumotlarni qayta ishlash imkonini yaratadi. Ilmiy faoliyatning sohalararo integratsiyasi natijasida bir-biriga yaqin tillarning korpuslarida aks etuvchi grammatik kategoriyalarni teglash tizimi hamda umumiy annotatsiyalash jarayonidagi muayyan darajada oʻxshashlik korpuslarning

lingvistik reprezentativligini taʼminlashga hizmat qiladi. Barcha turkiy tillar doirasida matnlarni lingvistik annotatsiyalash tizimi uchun umumiy grammatik teglash va annotatsiyalash tamoyillari hamda mezonlari ishlab chiqilsa, tabiiy matnlarni qayta ishlashning koʻp tilli texnologiyalarida foydali model boʻlib xizmat qilishi, shubhasiz.

Korpus yozma va transkripsiya qilingan ogʻzaki nutqni lingvistik tahlil etishda asos vazifasini bajaradi. G.Kennedining fikricha , korpus lingvistikasi kompyuterlar rivojlanish davri bilan boshlanmagan boʻlsa-da, matnga asoslangan lingvistik tahlil uchun maʼlumotlar bazasi kompyuterlar keskin ravishda oʻsishiga sabab boʻldi. Korpus turli maqsadlardan kelib chiqib, uning dizayni, hajmi hamda har bir korpusning individual xarakterini shakllantirishga xizmat qiladi. Koʻpchilik lingvistik korpuslar tilning turli leksik, grammatik, diskurs va pragmatik jihatdan tahlil qilish uchun yoʻnaltiriladi. Jumladan, maxsus maqsadlarga yoʻnaltirilgan korpuslarda oʻquv lugʻatida qaysi soʻzlar boʻlishi va ularning maʼnolari qaysi

konteksda xususiylashuvi aks etadi. Shuningdek, korpus jamiyatning muayyan soha vakillari tomonidan qoʻllaniladigan lugʻat chastotasini aniqlash, tilning aktiv va passiv lugʻatini nazorat qilish kabi vazifalarni bajarishga yordam beradi. Kompyuter lingvistikasida korpus muhim ahamiyatga ega, ayniqsa, elektron lugʻatlar bazasi hamda grammatik qoidalarni yaratishda matnlar majmuasi (korpus)dan foydalaniladi. Korpus kompyuter lingvistikasining mashina tarjimasi, nutq sintezatori, matn tahlili, sentiment tahlil va boshqa qator yoʻnalishlar uchun tadqiqot obyekti vazifasini oʻtaydi.

Amerikalik filolog Georg Zif matnda qoʻllangan soʻzlar chastotasi bilan matn uzunligi oʻrtasidagi munosabatlarga asoslangan Zif qonunini yaratdi

Shuningdek, lingvistik tadqiqotlarda matnga asoslangan yondashuv Jorjtaun universitetida boʻlib oʻtgan muhokamada oʻz aksini topdi. Unga koʻra, korpusning quyidagi yoʻnalishlari boʻyicha rivojlantirishga eʼtibor qaratildi :1) ogʻzaki matn korpusini loyihalashtirish va takomillashtirish; 2) onlayn korpuslarning qidiruv va qayta ishlash jarayoni uchun instrumentlar yaratish; 3) onlayn korpuslar va korpusga asoslangan instrumentlarni tanqidiy baholash; 4) korpusga asoslangan tahlilning metodologik masalalarini muhokama qilish; 5) lingvistika va kompyuter lingvistikasi, diaxron lingvistika, diskurs analiz, uslubiy analiz, tilga oʻqitish kabi yondosh sohalardagi korpusga yoʻnaltirilgan dasturiy taʼminotlar yaratish va natijalarni oʻrganish.

M.Kurdining e'tiroficha , korpus texnologiyasida lingvistlar uchun empirik tadqiqot olib borish imkoniyatining mavjudligi soʻz turkumlarga ajratish teggeri, morfologik analizator, sintaktik parser kabi NLP sohasida yaratilgan koʻplab instrumentariylar yordamida amalga oshirish imkoniyati mavjud. Kompyuter lingvistikasi va korpus texnologiyasi oʻzaro toʻldiruvchi va takomillashtiruvchi sohalar sifatida statistik bilimlarga ega boʻlish orqali yuqori natijalarga erishishda bir-birini taqazo etadi.

Tekstometriya sohasi ham korpus texnologiyasi bilan uzviy bogʻliq. Mazkur yoʻnalishda matnlar majmuasini metodologik jihatdan qayta tahlil qilish uchun lingvistik va matematik jihatdan sintagmatik hamda paradigmatic bogʻlanishlar, qarama-qarshi xarakterlarni baholashda korpusdan olingan statistik maʼlumotlar natijasiga asoslanadi . NLP sohasida matnlarni qayta ishlash va maʼlumotlarni turli jihatdan tahlil qiluvchi korpusni kompleks tahlil qilish (moslik darajasini aniqlash, klasterlash, leksik jadvallar yaratish, murakkab leksik qurilmalarni qidirish, turli oʻlchovlarga koʻra ichki korpuslarni ajratish) uchun samarali vositalardan biri TXM platformasi hisoblanadi . Tekstometriya matn<-korpus- statistika uchligida ish koʻradi.

Ushbu yoʻnalishda 1970-yillarda Pierre Guiraud va Charlez Myuller tomonidan amalga oshirilgan ishlar sirasiga leksik statistikaga doir tadqiqotlarni keltirish oʻrinli. Myuller matndagi lugʻat hajmini aniqlash va ularni lingvistik tavsiflash borasida korpusga asoslanish zarurligini eʼtirof etadi. Jen Paul Benzekri tekstometriyani maʼlumotlarni tahlil qilishning tadqiqot usuli sifatida tilshunoslik sohasiga olib kirgan . Olim matnlar va soʻzlarning sintetik va vizual xaritasini yaratish hamda ularning oʻzaro bogʻliq va qarama-qarshi jihatlarini umumlashtirish maqsadida korpus tahlilining amaliy ahamiyatiga eʼtibor qaratgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Graeme K. An introduction to corpus linguistics. – London: Longman, 1998.

2. Gries S. Th. How to use statistics in quantitative corpus analysis. In Michael McCarthy & Anne O'Keeffe (eds.), The Routledge Handbook of Corpus Linguistics. – New York, London: Routledge., 2021
3. Эшонкулов Б. Хозирги ўзбек адабий тилида арабча луғавий ўзлашмаларнинг парадигматик ассимметрияга муносабати. Филол. фан. номз. дисс... авт. роеф. – Тошкент, 1996.
4. O'zbek tilining izohli lug'ati .A.Madvaliev tahriri ostida ,5 jildli ,2-jild N-harfi .- Toshkent O'zbekiston Milliy ensiklapediyasi,2006

TA'LIMDA TADQIQOT VA INNOVATSIYA UYG'UNLIGI

A.A.Latibjonov,

ADCHTI, lazak76@umail.uz

Annotatsiya:Maqolada ilmiy tadqiqot va innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilishning ahamiyatini va asosiy usullarini muhokama qilinadi hamda bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda loyihalash va tadqiqot asosidagi o'qitish, innovatsion texnologiyalar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar. Tadqiqot, innovatsiyalar, innovatsion texnologiyalar, loyihalash, hamkorlik, jamoaviy tadqiqotlar.

Tadqiqot va innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini yanada rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayon o'quvchilarga nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham o'zlashtirish imkoniyatini beradi. Ushbu maqolada tadqiqot va innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilishning asosiy usullari va ularning ta'siri haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Loyihalash va tadqiqot asosida o'qitish usuli, o'quvchilarga real hayot muammolarini hal qilishda yordam beradi. Bu yondashuvda o'quvchilar loyihalar orqali o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishadi. Masalan, o'quvchilar guruhlarda ishlash orqali muammoni hal qilish uchun tadqiqot olib

boradilar. Ushbu jarayon, o'quvchilarning ijodkorlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Loyihalash jarayonida o'quvchilar o'zaro fikr almashish va hamkorlik qilish orqali o'z bilimlarini mustahkamlashadi. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash ta'lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilishga yordam beradi. Onlayn platformalar, masalan, Moodle va Google Classroom, o'qituvchilarga interaktiv darslar o'tkazish imkoniyatini beradi. Bu platformalarda o'quvchilar dars materiallariga kirish, topshiriqlarni bajarish va o'zaro muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bunday imkoniyatlar o'quvchilarning o'zaro aloqalarini kuchaytiradi va ularning darslarga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Bundan tashqari, multimedia vositalari (video, animatsiya, interaktiv grafikalar) yordamida o'quvchilar dars materialini yaxshiroq tushunishlari va eslab qolishlari mumkin. Innovatsion texnologiyalar, shuningdek, o'quvchilarning o'z-o'zini baholash va o'z bilimlarini mustahkamlashlariga imkon beradi. O'quvchilar o'z tadqiqotlarini olib borish va yangi g'oyalarni sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'lishadi, bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Hamkorlik va jamoaviy tadqiqotlar o'quvchilarning birgalikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'quvchilarni guruhlariga bo'lib, birgalikda tadqiqot olib borishga undash, jamoaviy ish ko'nikmalarini oshiradi. O'qituvchilar va talabalar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish, ilmiy konferentsiyalar va seminarlar o'tkazish orqali amalga oshiriladi. Bunday tadbirlar o'quvchilarning o'z fikrlarini ifoda etish va boshqalar bilan fikr almashish imkoniyatini beradi.

O'qituvchilarning professional rivojlanishi, ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo'llashda muhim ahamiyatga ega. Innovatsion pedagogik metodlar va tadqiqotlarni o'rganish kurslari o'qituvchilarga zamonaviy ta'lim metodlarini o'zlashtirish imkonini beradi. Tajribali o'qituvchilar va tadqiqotchilar o'rtasida mentorlik dasturlarini yo'lga qo'yish, yangi pedagogik yondashuvlarni o'rgatishda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqot asosidagi ta'lim dasturlari ta'lim jarayonini yanada samarali qilish uchun muhimdir. Ta'lim dasturlarini tadqiqot asosida ishlab chiqish va yangilash,

o'quvchilarning bilimlarini zamonaviy tadqiqotlar bilan birlashtirishga yordam beradi. O'quv dasturlarida zamonaviy tadqiqotlar va innovatsiyalarni qo'shish, o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va ularni amaliyotga tayyorlaydi.

O'quvchilarning tadqiqot jarayoniga jalb qilinishi, ularning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarga o'z tadqiqotlarini o'tkazish imkoniyatini berish, ularning o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashlariga yordam beradi. Buning natijasida, o'quvchilar o'z tadqiqot natijalarini taqdim etishlari va o'z bilimlarini boshqalar bilan baham ko'rishlari mumkin.

Ko'p madaniyatli va interdistsiplinar yondashuv ta'lim jarayonida turli fanlar o'rtasidagi bog'lanishni o'rnatishga yordam beradi. Turli fanlar o'rtasidagi integratsiyalangan darslar o'tkazish, o'quvchilarning bilimlarini kengaytiradi va ularni yangi yondashuvlar bilan tanishtiradi. Madaniyatlararo tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash, o'quvchilarga global muammolarni hal qilishda yordam beradi.

O'z-o'zini baholash va fikr almashish. O'quvchilarga o'z tadqiqotlari va innovatsiyalarini baholash imkoniyatini berish, ularning o'z-o'zini anglashiga yordam beradi. O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida fikr almashish muhitini yaratish, o'quvchilarning fikrlarini ifoda etishlariga va o'z bilimlarini baholashlariga imkon beradi.

Tadqiqot va innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish, o'quvchilarning o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashlari va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishlariga yordam beradi. Ushbu usullar ta'lim sifatini oshirishga va o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirishga xizmat qiladi. Ta'lim jarayonida tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilish, o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun muhim poydevor yaratadi.

Shuningdek, bu jarayon o'quvchilarning o'zaro aloqalarini mustahkamlash, hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish va ularni zamonaviy dunyo talablari bilan tanishtirish imkoniyatini ham beradi. O'quvchilar o'zaro fikr almashish va bir-birlaridan o'rganish orqali, yanada kengroq nuqtai nazar va yangi g'oyalarni kashf etish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu, o'z navbatida, ularning ijodkorlik va innovatsion fikrlash qobiliyatlarini oshiradi. Ta'lim jarayonida

o'quvchilarni faol ishtirok etishga undash, o'zlarining bilim va ko'nikmalarini yanada mustahkamlashga yordam beradi. Natijada, o'quvchilar nafaqat o'z ta'lim jarayonlarida, balki kelajakdagi professional faoliyatlarida ham muvaffaqiyat qozonishlari uchun zarur poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bell, R. L., Smetana, L., & Binns, I. (2005). Simplifying inquiry instruction. *The Science Teacher*, 72(7), 30-33.
2. Clark, R., Kirschner, P., & Sweller, J. (2012) Putting students on the path to learning: The case for fully guided instruction. *American Educator*, 36 (1), 6-11.
3. Cothran, J. H., Geiss, R. N., & Rezba, R. J., (2000). Students and research: Practical strategies for science classrooms and competitions. Dubuque, Iowa: Kendall Hunt Publishing.
4. Khoshimov, G. M., Khoshimov, M. G., Latibzhonov, A., Sh, N. D., Otakhonova, N. A., & Akhmedova, D. A. (2023). General linguistic approach to the syntactic subsystem of language and its units. *Journal of language and linguistics*, 6(4), 234-242.
5. Latibjonov. A., Ming, C. (2024). Sources of words and hints in teaching vocabulary. *Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalar*, 1(1), 494-496.
6. Latibjonov, A. A. (2024) Transformations in translation polycomponential composite sentences from English into Uzbek. *American journal of education and learning*, 2(4), 206-209.
7. Маткаримова, А. И., Тоштемиров, Э. Н., & Хамидов, Б. А. (2015). Интерактивные методы обучения иностранному языку. *Современная филология* (pp. 61-62).
8. Sylvia C. Chard. (1998) *The Project Approach: Managing Successful Projects. Practical guide 2*. Scholastic Incorporated.

9. Zakhidova, D. (2024). Integrating culture into language learning: strategies and challenges. International Journal of Education, Social Science & Humanities, 12(6), 645-647.

LINGVAMADANIYATSHUNOSLIK MUAMMOLARI

Axmedova Muxayyoxon Tadjimuxamadovna,

ADCHTI, Gid hamrohligi,
madaniyatlararo muloqot va
tarjimashunoslik kafedrası
o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada lingva madaniyatshunoslik fanining tilshunoslik bilan yaqindan aloqasi va kognitiv lingvistika fani bilan bog'liqligi haqida gap boradi. Zamonaviy madaniyatshunoslikning rivojlanish bosqichlari uning mamlakatshunoslik va madaniyatshunoslik fanlaridan farqlanishi tushuntirilgan

Kalit so'zlar: tilshunoslik, lingva madaniyatshunoslik, psixologiya, madaniyatshunoslik, metodologiya

XXI asr tilshunosligi jadal sur'atda rivojlanib borish bilan birga uning negizida tilshunoslik bilan bog'liq bir qancha fanlar o'z o'rnini topdi. Lingvamadaniyatshunoslik ham ijtimoiy – gumanitar fanlarning bir ko'rinishi sifatida o'z aksini topa boshladi. Lingva madaniyatshunoslik o'zining alohida predmetini mamlakatshunoslik fanidan ajratib o'q'uv yurtlarda umumta'lim fanlari sikli sifatida o'q'itila boshlandi.

Lingvokulturologiyaning o'ziga xosligi zamonaviy tilshunoslikning yangi paradigmaları XXI asr tilshunosligida o'z mavqeini mustahkamlab, bir-birini to'ldirishni emas, balki tilshunoslik, psixologiya va madaniyatshunoslikning umumiy metodologiya va xususiy usullar darajasida chuqur, yashirin o'zaro ta'sirini nazarda tutishi bilan belgilanadi.

Vatanimizda lingvamadaniyatshunoslik fani ko'p yosh olimlarning harakati bilan rivojlanib kelmoqda, bunga misol qilib Usmonova Sh ning "Lingvakulturologiya" fanidan ma'ruzallarini olishimiz mumkin. Shunga qaramay lingva madaniyatshunoslik hali o'z predmeti haqida aniq to'xtamga kelgani yo'q.

Birinchidan, lingvamadaniyatshunoslikning rivojlanish jarayoni hali davom etmoqda, chunki bu fan lingva kognitiv tilshunoslik qobig'ida bo'lib hali o'z o'rganish parametrlarini aniqlagani yo'q.

Ikkinchidan, lingva madaniyatshunoslikni o'ziga xos boshqa kognitiv fanlardan farqlaydigan vazifasi, predmeti, nazariy platformasi, metodologiya va izlanish metodi bo'lishi muhimdir.

Kognitiv psixologiya tadqiqotchilari miyaning tuzilishi va inson psixikasining tuzilishi to'g'risida yangi bilimlarni olish faqat turli fanlarning ijodiy imkoniyatlarini birlashtirish natijasida haqiqiy ekanligini erta anglay boshladilar. Kognitiv psixologiya va sun'iy intellekt o'rtasidagi munosabatlar ayniqsa yaqin bo'lib chiqdi. "Axborotni qayta ishlash vositasi sifatida aql" - aksioma. Ammo bu ko'rinmas oyna masalasida polemik issiqlikni susaytirmaydi: (a) olingan ma'lumotlar qanday mexanizmlar yordamida qayta ishlanadi, qadriyat-semantik (ya'ni. linguokulturologik) talqin va (b) ushbu ma'lumot bizning ongimizda qanday kognitiv "o'rnashish" da lokalizatsiya qilinadi?

Qisqa muddatli va uzoq muddatli xotira kognitiv va ijro etuvchi jarayonlar uchun "javobgar" deb belgilanadi (T. P. Zinj. Sperling, R. Atkinson Tomonidan). Kognitiv psixologiyadagi ushbiy yo'nalish kognitiv tilshunoslik uchun sub'yektning xatti-harakatlarida belgilovchi rol bilimga tegishli degan muhim pozitsiyani asoslaydi (U. Naysser, A. A. Zalevskaya). Shu munosabat bilan, bilimlarni ichki vakillik qilish muammosi va aqliy vakillik deb nomlangan inson ongida dunyoni aks ettirish usullari (D. R. Anderson, V. Naysser, R. L. Solso) bir qator ustuvor vazifalarga aylandi.

Kognitiv fan rivojlanishining hozirgi davrida ushbu uchta jarayon kognitiv psixologiya uchun ham, kognitiv tilshunoslik uchun ham bir xil ahamiyatga ega – kognitiv lingvokulturologiyaning nazariy asoslaridir. Bu tilshunoslikning asosiy

mavzusini tashkil etuvchi dunyoning lingvistik rasmining qiymat va kognitiv makonini belgilaydigan bilimning aqliy tasvirlaridir. Bu madaniyatning tabiati va mohiyati bilan izohlanadi, bu fikrlash, ong va tilning madaniy ma'nolarni keltirib chiqaradigan maxsus munosabatlari bilan belgilanadi.

Ma'no shakllanishi zamonaviy kognitiv psixologiya isbotlaganidek, inson psixikasi darajasining ong usti va ong osti va umuman ongning o'zaro yaqin aloqalari funksiyasi bilan aniqlanadi. Albatta, aqliy aks ettirishning eng yuqori darajasi-bu jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan va uning ijtimoiylashuvi jarayonida shaxs tomonidan o'zlashtiriladigan namunalarga asoslangan kognitiv va ramziy jarayonlarni o'z ichiga olgan ong hisoblanadi. Sotsializatsiya, aniqrog'i, madaniyatlashtirish orqali inson ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan hayotiy tajribalar, urf-odatlar va qadriyatlarni o'zlashtirib, tegishli madaniyatga moslashadi. Boshqacha qilib aytganda, sotsializatsiya va etnik-madaniy ongni shakllantirishning mohiyati etnik doimiylarning ma'lum bir tizimini "o'zlashtirish" dir.

Shu munosabat bilan ong aqlning ratsional maxsuli va anglashning qadriy ma'noli ko'rinishi bilan kelishiladigan ilmga tayanishi aqldandir. Birinchi holatda tabiat va jamiyat ko'rinishidagi tashqi borliq ob'yekt bo'lib keladi, va ratsional ong madaniyat tashqarisida mavjuddir. Ratsional sohaga tasavvurlar, aql va ong, shuningdek ixtiyoriy fikrlash, xotira, e'tibor va iroda kabi "dinamik" hodisalar kiradi. Shu sababli, ilmiy nutqning ob'yektiv va sub'yektiv semantik shakllanishida asosiy rol o'ynaydigan oqilona bilim ekanligi ajablanarli emas.

Lingvokulturologiyaning ob'yekti, xususan, qadr-ma'no bilimlar mahsulotlari, lingvistik shaxslar, aniqrog'i ularning semantik munosabatlari natijasida vujudga kelgan sub'yektiv obrazlar, ma'nolar va qadriyatlar dunyosidir. Muayyan ob'yekt yoki hodisaga semantik munosabat bildirilganda, voqelikning ushbu ob'yekti ma'lum bir odam uchun ma'noga ega bo'lib, uning faoliyati motivatsiyasiga aylanadi.

Tilning qiymat-semantik makonining asosi, yuqorida aytilganlardan kelib chiqqan holda, qadriyatlar deb ataladigan maxsus madaniy toifalarga asoslanadi. Quyidagi qadriyatlar ko‘pincha lingvokulturologiya nuqtai nazaridan kelib chiqadi:

1. Vital holat: hayot, sog‘liq, hayot tarzi, tabiiy muhit va boshqalar.;
2. ijtimoiy holat: ijtimoiy mavqe, maqom, mehnatsevarlik, boylik, kasb, oila, bag‘rikenglik, jinslar tengligi va boshqalar.;
3. siyosiy holat: so‘z erkinligi, fuqaro erkinligi, qonuniylik, fuqarolar tinchligi va boshqalar.;
4. axloqiy holat: yaxshilik, ezgulik, sevgi, do‘stlik, burch, sharaf, odob va boshqalar.;
5. diniy holat: Xudo, ilohiy qonun, imon, najot va boshqalar.;
6. estetik holat: go‘zallik, ideal, uslub, uyg‘unlik.

Tilda tafakkur qilish darajasiga ko‘ra ma’naviy qadriyatlar umuminsoniy, milliy, sinfiy darajalanish, guruhlanish, oilaviy va individ shaxslanishiga bog‘liq.

Umuminsoniy qadriyatlar vaqt va makonda eng ko‘p odamlar tomonidan tan olinishi bilan ajralib turadi. Bularga eng muhim kundalik haqiqatlar, jahon san’atining durdonalari, barqaror axloqiy me’yorlar (qo‘shniga bo‘lgan muhabbat va hurmat, halollik, rahm-shafqat, donolik, go‘zallikka intilish va boshqalar) kiradi.

Milliy qadriyatlar butun bir umumillat qadriyalarni hisobga olib, u bir oz aniqroq va moddiylikni anglatadi: masalan, ruslar uchun “Kreml, Ermitaj, Pushkin, Tosltoy” va shu kabi so‘zlar, o‘zbeklar uchun “Alpomish, To‘maris, Navoiy, Registon”, inglizlar uchun “Big Ben, Westminster Abbey, Tudor, William Shakespeare” va hakoza.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, lingvamadaniyatshunoslik tilshunoslikdan farqli o‘z rivojlanish bosqichining eng yuqori nuqtasida turibdi, va hozirda ilm bilan shug‘ullanayotgan yoshlar uchun bu sohani qamrovi kengdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Usmanova Sh. Tilshunoslikning zamonaviy yo‘nalishlari (“Lingvokulturologiya”)fanidan ma’ruza kurslari. –Toshkent: Universitet, 2014.
2. Alefirenko N.F. Lingvomadaniyat. Sennostno-smislovoe prostranstvo yazika. Uchebnoe posobie. –M.: Flinta, Nauka, 2010.
3. Xrolenko A. T. Osnovi lingvokul'turologii. Uchebnoe posobie. – M. : Nauka

FALSAFIY BILIM TARAQQIYOTI SHARQ MUTAFAKKIRLARI QARASHLARIDA

Mamadaliev Muzaffar Umarovich.

Andijon davlat chet tillari instituti.
Ijtimoiy gumanitar fanlari, pedagogika va
psixologiya kafedrası o‘qituvchisi

“Falsafa fanining hozirgi zamondagi dolzarb vazifalaridan biri – milliy g‘oyani nazariy jihatdan yanada takomillashtirishdir”¹¹³.

Bilishning mohiyati, mazmuni bilan bog‘liq masalalarning tahlili uzoq o‘tmishga ega. Insonlar qadim zamonlardan o‘zlarini o‘rab turgan tabiiy muxit undagi mavjud narsa va hodisalarning mazmun-mohiyatini o‘rganganib ularning qadri qimmatini va ahamiyatini to‘g‘risida fikrlar yuritganlar. Vaqtlar o‘tishi bilan jamiyat rivoji davomida bu boradagi fikrlar ko‘lami kengayib, ularni hal qilishning ahamiyati ortib borgan. Olamni bilish va anglash, ong va bilish, g‘oya va ruh bilan bog‘liq bilimlar asosida ko‘plab afsona va asotirlar, diniy, ilmiy-siyosiy falsafiy qarashlarni markaziy qismini tashkil etgan. Falsafa tarixidagi aksariyat mutafakkir olimlar bu mavzuni chetlab o‘tmaganlar, u xaqda xilma-xil fikrlarni bayon qilganlar.

Sharq mutafakkirlari ilmiy merosi shuninidek O‘zbekistondagi ilm-fan rivoji ham o‘zining uzoq va shonli tarixiga ekanligini aytib o‘tmoqchimiz. Sharq mutafakkirlarining falsafiy qarashlari ularning an‘analari o‘tmish asrlar qatnashidan boshlanadi. Sharq mintaqasida bilishga oid ilmiy qarashlar takomili haligacha

¹¹³ Fayzullayev.O. Falsafaning bugungi istiqboli. Falsafa va huquq. 2004. № 1-son. b-10

to'liq o'rganilmagan. Shundan kelib chiqqan xolda yurtimizda yashagan allomalar ijodida bilish masalalari qay tariqa yoritilganligini qisqa tahlil qilamiz. Bundan asosiy maqsad - tarixiy tadqiqot emas, balki masalani bilish nazariyasi bilan bog'liq xolda qo'yilishi va taxlil qilinishidir. Bu boradagi xarakatimizdan maqsad o'tmish ajdodlarimiz yaratgan ilmiy merosni insoniyat tafakkurining tarkibiy qismi sifatida xolisona o'rganishga harakat qilishdan iboratdir.

Sharq mutafakkirlarining falsafiy bilimlar tabiiy muxit undagi muammolar va olamni anglash mavzusi xaqidagi dastlabki bilimlari ularning eng qadimgi diniy dunyoqarashlarida xam o'z aksini topgan, har bir din o'ziga xos bilish va haqiqat deb ataladigan dalil va xulosalar tizimiga ega. Ular bir-birlaridan ana shu tizim bilan ham farqlanadilar. Dinlarning tarixiy shakllari takomillashib borgani sayin ulardagi bilishga xos dalillar tizimi ham yangi-yangi qirralarini namoyon qilib borgan. Fikrlarning har biri olamning boshlanishi, insonning aqli, bilimi va tafakkuri, tasavvuri xaqida o'ziga xos ilmlarga tayangan. Mutafakkirlar tarixining ilk davridanoq sof gnoseologik ta'limot va nazariyalar paydo bo'lmagandek tuyushi mumkin. Aslida unday emas, balki bu o'sha davrning yaxshi taxlil qilinmagani va ilmiy merosimizning tarixiy sabablari, urush va bosqinchiliklar oqibatida yo'qotilgani bilan izohlanadi.

Masalan, Avesto kitobida ham o'sha davr uchun yetarli darajada mukammal bo'lgan ilmiy falsafiy bilimlar tizimi, dunyoning mifologik va diniy manzarasi bayon qilingani ko'rishimiz mumkin. Avestodan so'ng ko'plab mutafakkir va allomalar yashagani, ularning nomlari va ilmiy merosi dastavval makedoniyalik Iskandar Yunon-Baqtriyaning bosqini, keyinroq esa arab istilosi davrida yo'q qilib yuborilganligini taxmin qilishimiz mumkin. Yunon falsafasini fan darajasiga ko'targan buyuk faylasuf Arastu ham o'z falsafiy tizimini yaratish va takomillashtirishda Avestodan foydalangani xam bunga misoldir. Xuddi shuningdek, jahon matematiklari olimlarini al-Xorazmiydan, astronom olimlarni esa Mirzo Ulug'bekdan ilhomlangani ham ayni xaqiqatdir. Faqat bu masalalar zamonaviy gnoseologiyada yo'nalish sifatida alohida taxlil qilinmagan. Qadimgi ilmiy merosimiz bo'lgan Avesto kitobi bizning muxim diniy-falsafiy

merosimizning yorqin namunasi. Asar boshqa ko'plab masalalar bilan bir qatorda o'sha davrga xos dunyoqarash va falsafiy bilimlarni qadimgi ajdodlarimiz ongi tafakkuri va bilimlarining mohiyati va ahamiyati yoritib berilgan asardir. Unda iqtisod, axloq, astronomiya, mineralogiya kabi masalalar bilan bir qatorda bilish va haqiqat muammosi ham o'rganilgan. Ma'lumotlarga ko'ra, kitob bir necha avlodlar tomonidan yaratilgan bo'lib, shu asnda unda gnossologik tushuncha va tamoyillar tizimi takomillashib borgan. Avesto kitobi zardushtiylkning asosiy manbasi bo'lganidan, bu dnga xos bilimlar tizimini o'zida ifodalagan. Shu bilan birga, kitobda inson qobiliyatlari uning dunyoqarashi va ma'naviy va amaliy faoliyati uchun ahamiyati kattadir. Asarda ma'naviy barkamollik, hurfikrlilik insonlardagi yuksak aloqiy tamoyillar namoyon bo'ladi. Zardusht fikricha insonlar yaxshilik, yorug'lik kuchlariga ergashishi, yaxshilikni yomonlikdan, adolatni adolatsizlikdan farqlab olishi zarurligi ilgari suriladi. Insonni olamni aiglash jarayonidagi bilimi haqiqat uchun kurashda befarq bo'lmasligi, yashash tarzi, ma'naviy qiyofasi, ijtimoiy faoliyati, «ezgu fikr», «ezgu so'z» va «ezgu amal»ida o'z ifodasini topadi. Ana shunday fazilatlarga ega bo'lgan kishigina zulmat va jaholat ustidan g'alaba qilishi, yaxshilik urug'ini sochishi, yaxshi nom qoldirishi, boshqalarning tahsini va minnatdorchiligiga sazovor bo'ladigan bilimlarga erishishi mumkin. Bu esa shu zaminida yashagan mutafakkirlarning qadimgi davrdagi tabiiy-ilmiy ayniqsa ijtimoiy bilimlarining rivojlanishiga oid manbalari borligidan dalolatdir.

Falsafiy bilim va tabiiy muammolar mavzusi Moniyning falsafiy-iloxy ta'limotida ham yaqqol ifodalangan. Moniy fikriga ko'ra dunyo - «zulmat va ziyo dunyosi»dan iborat, zulmat dunyosida adolatsizlik, zo'ravonlik hukm suradi, ziyo dunyosi abadiy, yemirilmaydigan, doimiy haqiqatlar dunyosidir. Bu ta'limoti zardo'shtiylk, buddaviylk, yaxudiylik va xristianlikning asosiy g'oyalari jamlangan umumiy tizim mifologiya, falsafa, astronomiya va boshqa ijtimoiy-tabiiy bilim sohalari bilan bog'liqlikda namoyon bo'lgan. Bu fikrlar Mazdak ta'limotida, xalqlarimiz manaviyati va tafakkur tarzida katta ahamiyatga ega bo'lgan «Urxun-Yenisey yozma yodgorliklari»da ham ko'rinib turadi. Afsuski turli

bosqinchilik va talon-taroj qilishlar oqibatida bu izlar xiralashib, ularni izlab topish imkoniyati qiyinlashib borgan. Bu davrda ham ilmiy falsafiy bilimlar majmui, asosan, dunyoning mifologik-diniy manzarasi va turli jihatlarini ifodalagani bilan axamiyatlidir .

Sharq mutafakkirlar qarashlarida inson ongi, bilimi va kamoloti tugʻrisidagi qarashlar rivojida VIII-XII asrlar muhim oʻrin tutadi. Bu davrda ijtimoiy-siyosiy maʼnaviy-axloqiy va ilmiy hayot tarzi xalqimiz tafakkurida muayyan oʻzgarishlar roʻy berganligidan dalolat beradi. Ushbu tafakkur uslubining ustuvor gʻoyalari islom dini va falsafasining tushuncha xamda tamoyillariga asoslangan edi. Shuni aloxida taʼkidlash kerakki, yurtimiz xalqlari ravnaqi, ongi va tafakkuri, milliy qadriyatlari arab dunyosi, madaniyati ravnaqiga ham katta taʼsir koʻrsatgani shubhasiz! Al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, ad-Beruniy, al-Fargʻoniy, Ibn Sino, Mirzo Ulugʻbek kabi mutafakkir olimlarimiz, Al-Buxoriy, At-Termiziy, Najmiddin Kubro, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband kabi ilohiyot ilmining zabardast allomalari, Lutfiy, Yusuf Xos Xojib, Alisher Navoiy, Bobur, Bedil, Boboraxim Mashrab kabi ulugʻ zotlarning kamolotida nafaqat islomiy tafakkur, tabiiy ilmiy sivilizatsiya bilan bir qatorda maʼnaviy va madaniy qadriyatlarni taʼsiri ham beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fayzullayev.O. Falsafaning bugungi istiqboli. Falsafa va huquq. 2004. № 1-son. b-10
2. Mamadaliev, M. (2023). PHILOSOPHICAL KNOWLEDGE AS A FACTOR LEADING MAN TO TRUTH AND GOODNESS. B INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY (T. 3, Выпуск 11, cc. 156–159). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10113191>
3. Umarovich M. M. THE IMPORTANCE OF COOPERATION BETWEEN EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND FAMILIES ON THE BASIS OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF OUR ANCESTORS IN THE FORMATION OF YOUTH SPIRITUALITY //Galaxy International Interdisciplinary Research

Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 4. – С. 157-163.

4. Mamadaliev Muzaffar Umarovich. (2022). IN FORMING THE SPIRIT OF YOUTH PHILOSOPHICAL WORLDWIDE AND THE SCIENTIFIC SIGNIFICANCE OF OUR NATIONAL SPIRITUAL HERITAGE. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(4), 338–342. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/SKJ6E>

5. Mamadaliev, M. (2023). PHILOSOPHICAL KNOWLEDGE AS A FACTOR LEADING MAN TO TRUTH AND GOODNESS. B INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY (Т. 3, Выпуск 11, сс. 156–159). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10113191>

6. Artikov, T. A., & Mamadaliyev, M. U. (2023). ABU RAYKHAN BERUNI'S VIEWS ON EDUCATION. B INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY (Т. 3, Выпуск 11, сс. 481–484). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10220673>

7. Umarovich, Mamadaliev. (2020). PHILOSOPHICAL KNOWLEDGE IS THE METHODOLOGICAL REGULATOR FOR THE DEVELOPMENT OF ALL DISCIPLINES. *EPRA International Journal of Research & Development (IJRD)*. 197-198. 10.36713/epra4105. The article depicts the nature of philosophic knowledge, their difference from the knowledge received from other subjects and its role in the process of formation of spiritually developed person. KEY WORDS: Philosophical knowledge, natural knowledge, mysteries of the world, living education, intellectual eagerness, thinking absolutely, logical thinking, daily (ordinary) education (knowledge).

8. M.U.Mamadaliyev. (2024). Сотрудничество образовательных учреждений и семьи в формировании духовности молодежи. *Международный журнал формального образования*, 3(2), 28-33. Извлечено из <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2054>

INGLIZ TILIDA „HAND” KONSEPTI LEKSIK VERBALIZATORLARINING SEMANTIK STRUKTUR TADQIQI

Mamadaliyeva Xabibaxon Muhiddin qizi

ADCHTI boktoranti

yakubovmuhammadjon15@gmail.com

Muayyan xalq, millat ijtimoiy ongidan o‘rin olgan konseptlar xalq konseptosferasi tarkibiy qismiga aylanadi. Bunday konseptlar ichki va tashqi olam bo‘laklari, turli relyatsion munosabatlar haqidagi bilimlar yig‘indisidan iborat bo‘ladi. Professor M.A.Abduvaliyevning fikriga ko‘ra, konsept mental tuzilma bo‘lib, u tizimlashgan va tartiblashgan tarkibga ega va bu tarkib obraz, tushuncha, yetakchi va ikkinchi darajali obyektiv va subyektiv, yorqinlik darajasi turlicha bo‘lgan kognitiv bilimlar va baholardan iborat (1)

Xalq millat va etnos ijtimoiy ongi va xotirasiga muhirlangan konseptlar va ularning kognitiv belgilari tushuncha maqomiga ega bo‘lib, kommunikatsiya jarayonida ularga ehtiyoj yuzaga kelganda til va nutq birliklari semantikasi orqali verballashadi, lisoniy tasviriga ega bo‘ladi. Xalq millat ijtimoiy ongida olam haqida to‘plangan bilimlarni olamning konseptual manzarasi deb atashmoqda. Aniqroq qilib aytadigan bo‘lsak, har bir til, shu jumladan ingliz va o‘zbek tillari ham olamning milliy-lisoniy manzarasiga ega bo‘ladi. Taniqli o‘zbek tipolog-tilshunos olimi O‘.Q.Yusupovning haqli e‘tirofiga ko‘ra “...olamning milliy lisoniy manzaralari ko‘p jihatdan bir birlariga mos keladilar”.(3) Haqiqatda ham german, turkiy, roman, slavyan xalqlari konseptosferasidan o‘rin olgan masalan: bosh, qo‘l, ko‘z, oyoq kabilar haqidagi tushunchalari, obrazlar, ularning interpretasiyalari (baholari) bir xil ekanligi, muvofiq ravishda ularning lisoniy manzaralari ham mos kelganini kuzatish mumkin: head-bosh-голова, hand-qo‘l-рука, eye-ko‘z-глаза va boshqalar.

Konsept tushunchadan farqli o‘laroq ko‘p sathlilik hususiyatiga ega. Demak konsept nominatsiyasi so‘z, so‘z birikmalari morfologik, frazeologik va paremiologik birliklar, gaplar,matnlar orqali verballashuvi mumkin.

Arxikonseptual sema asosida tizimlashgan bunday birliklar majmuini A.P.Babushkin va I.A.Sternin konseptning nominativ maydoni, deb atashni taklif qildilar(4). Biroq, shuni ta’kidlash lozimki, konsept nominatsiyasida nafaqat leksemalar, morfemalar, soʻz brikmalari, balki gap maqomidagi turli predikativ kanstruksiylar, ham ishtirok etishini hisobga oladigan boʻlsak, konsept makromaydonini nominativ-komunikativ maydon, deb atash toʻgʻriroq boʻladi deb oʻylashimiz. Turli til sathlariga mansub maydon konstituentlari konsept nominatsiyasi uchun bevosita xoslanganligi yoki bilvosita xoslanganligi, faollik darajasi, qoʻllanish koʻlamining tor yoki kengligi, tuzilishiga koʻra bir-birlaridan farq qilishi mumkin. Manashu jihatlarni hisobga olgan holda professor M.A.Abduvaliyevning bu boradagi fikrlariga qoʻshilgan xolda nominativ-komunikativ makromaydonini tashkil qiluvchi lisoniy va nutqiy birliklarni ikki guruhga ajratamiz: birinchi darajali til va nutq birliklari va ikkinchi darajali til va nutq birliklari. Birinchi guruhga mansub til va nutq birliklari mazkur maydonining markaziy qismidan oʻrin olsa, ikkinchi darajali birliklar uning chet (periferiya) qismidan joy oladilar. U yoki bu konseptning lisoniy ifodalari koʻpligi yoki ozligi konseptning nominative zichlik darajasini koʻrsatadi. Rus olimi G.G.Slishkinning yozishicha, “Konseptning belgilar orqali ifoda imkoniyatlari qanchalik koʻproq boʻlsa konsept shunchalik qadimiy, uning lisoniy jamoasi uchun qimmatini va ahamiyati shunchalik yuqori boʻladi”.

Har qanday konsept verballashuvini til sathlari kesimida, aniqrogʻi makro maydonni mikromaydonlarga ham ajratib oʻrganish mumkin. Ushbu tadqiqot ishida “Hand/Qoʻl” konseptini voqelantiruvchi leksik sath, birliklarining semantik-struktur tadqiqini amalga oshiramiz. “Hand/Qoʻl” konsepti leksik sath birligi boʻlmish leksema (nutqda soʻz) orqali ism yoki nom olgan. Masalan: Hand ot leksemasi qadimgi ingliz tilida hand, hond yuqori qadimgi Nemis tilida hant, Got tilida handus, shakillarida hamoyon boʻlgan. Vebsterning uchinchi yangi xalqaro logʻatida hand leksemasining 21ta maʼnosi qayd etilgan. Uning bosh maʼnosi bilan, bosh barmoq va narsalarni ushlashga hizmat qiluvchi taʼna aʼzosi boʻladi, uning tarkibida barmoqlar(2) barmoqlarning qoʻlga toʻgʻri keluvchi shakli yoki

vazifasiga ko‘ra undan farq qiluvchi a‘zosi: A kangaroos forearms seem undeveloped but the powerful five-fingered hand are skilled at feinting, cloutning; b: qo‘l vazifasini bajaruvchi yoki qo‘lga o‘xshamagan narsa: the hind foot of an ape. Raqamlar indikatori yoki ko‘rsatuvchisi (the hands of a clock); ko‘rsatkich barmoqning yozilgan holatda yo‘nalishni ko‘rsatishi yoki biron narsaga e‘tiborini qaratish (index9); apelsin va boshqalarning birgalikda sotilgan qisimlari; bananlarning 9 tadan 20 tagacha bo‘lgan bir o‘zakka biriktirilgan bo‘lagi va boshqalar. Hand leksemasining keytingi (2a) ma‘nosi shaxsiy mulk (odatda ko‘plikda): anxious not to let the property get out of his hands; b(1) nazorat rahbarlik (odatda ko‘plikda): kept the management of the firm in his own hands; (2) nazorat va boshqaruv huquqi, imtiyoz: allowed the teacher a free hand in her treatment of the children 3a: tomon yo‘nalish: armed men were running and fighting on either hand; b: masala yoki bahsning ikki tomondan biri: ko‘rilayotgan subyekt yoki narsaning ikki yoki undan ortiq aspektlari: on the one hand we can appeal for peace, or on the other declare war; c(1) o‘rash (burash) ning usuli yoki o‘ng qo‘li yoki chap qo‘lga aylanish: the hand of the spiral a right-hand screw; (2): tashqaridan yoki ichkaridan qaraganda eshikni o‘ng yoki chapga ochilishini belgilovchi xususiyati; 4a va‘da yoki kelishuvni ko‘rsatish yoki shartlaridan qoniqish: without further talk he gave me his hand on deal and we closed it; b: unashtiruv yoki turmush qurish va‘dasi: asked the man for his daughters hand; 5 hands: chavandozlikda boshqaruv ishlari: He didn’t ride well, he hadn’t good hands. H.G.Wells; 6a: yozish usuli: qo‘l yozuvi: a handsome hand; b: imzo; some write require a judges hand; 7a: malaka, qobilyat: wished to try his hand at painting; b: muhim qism: several men had a hand in the crime; 8: 4 duymga teng o‘lchov birligi, asosan otlarning bo‘yiga nisbatan qo‘llanadi; 9a: yordam yoki qo‘llar (jismoniy harakatlar bilan): gave the old man a hand with his heavy bundles; b: ishtirok qiziqish: a project in which several people had a hand; c: gulduros qarsaklar: gave the singer quite a hand; 10a: (1) qarta o‘yini yoki doska o‘yini ishtirokchisi; (2) tarqatilgandan keyin o‘yinchi qo‘lidagi qartalar; (3): o‘yinining har qanday paytida o‘yinchi qo‘lidagi qartalar; (4) hamma qartalar bir

vaqtda tarqatilib o'ynaladigan payti; (5): soliter (karta o'yini nomi) da tarqatilmagan lekin o'ynaladigan kartalar; b: qarshi kuchlarga birov pozitsiyasining kuchi va mustahkamligi: these developments greatly strenglthed the hands of union policy makers; 11a: muayyan bir ishni bajaruvchi, kishi: two prtraits by the same hand; b(1): biron ishga yoki umumiy topshiriqlar uchun ishga yollangan kishi: a ranch hand; (2): ishchi, xizmatchi: Business was so successful the company soon was employing over a hundred hands; c: kema ekipajining a'zosi: All hands on deck; d: biron bir ishda malakali bo'lgan kishi: a great hand in carpentary; c: mutahassis (muayyan faoliyat yoki mintaqa, o'lka, mamlakat bo'yicha): a Latin America hand; 12: arxaik: axborotlar manbai bo'lgan kishi; 13a arxaik teginish (xususan bo'yoq sho'tka) rasmlarga; b: qo'l ishi: The destruction showed the hand of vandals; c: bajarish usuli: The very brushstrokes showed the hand of a master; 14 revolverning slinderning aylantiruvchi tish; 15 sheva: yaqin ot; 16 Britaniya shevasida: qo'shni joy: He comes from over near Kendal hand; 17 yoki hand game: Amerika hindulari o'ynaydigan qimor o'yini (suyak bo'laklari yoki mayda narsalarni qo'ldan qo'lga o'tkazish orqali ular nima ekanini topib aytish) 18 lotin tilidan olingan manus; 19 o'yinda achko' olish imkoniyati; 20: kiyim yoki charm yoki uning tekisligi, bukiluv yumshoqligini sezish: the warm, dry luxurious hand of silk; 21 shuningdek hand cheese qo'lda tayyorlangan pishloqning har qanday turi. Hand fe'l leksemasi bermoq, topshirmoq, olib bormoq, uzatib yubormoq, uzatmoq ma'nolariga ega bo'lsa, u over, outlar bilan birlashib topshirmoq, bermoq va tarqatmoq, bo'lib (taqsimlab) bermoq ma'nolarini kasb etadi.

“Qo'l” semantikali sifat leksemalarning quyidagi tiplarini aniqlashga muyassar bo'ldik: Handed-qo'lli, qo'llari bor; Hand fast- arxaik: qattiq changallangan; Handy-ishlatish uchun) o'ng'ay, qulay, oson boshqariladigan, mahoratli, usta chaqqon, Handwrought-qo'lda ishlangan; Handy weight-o'rtacha vazndagi hayvon; Hand-knitted-qo'lda to'qilgan; Handmade-qo'lda qilingan, yasalgan, (qo'l ishi); Hand-picked-saralangan, terilgan; Handsome-chiroyli, ko'rkam, kelishgan (erkaklarga nisbatan), qimmatbaho, qo'li ochiq; Handless-qo'lsiz; Hand-in-hand-yaqin, yonma yon yuradigan.

Tahlillar hand leksemasi murakkab va sodda tarkibli ravish soʻz turkumiga mansub birliklarni yuzaga keltirishligini koʻrsatadi. Bular masalan: at close hand-juda yaqinda, at first hand-birinchi qoʻldan, at hand- vaqt yoki joyga nisbatan yaqin, at the second hand-ikkinchi qoʻl, bilvosita, ravishda, at third hand-uchinchi qoʻl (marta) dan, by hand-qoʻl (lar) bilan (yordamida), in hand-qoʻlida borligida, into hand-nazoratdagi, on every hand-har joyda, har joydan, on hand-qoʻlida (qoʻliga kirish arafasida), out of hand-kechiktirmasdan, ikkilanmasdan yoki tayyorlanmay, to hand-qoʻlga kelguvchi, handily- mohirona: Hand in glove, Hand and glove-oʻta yaqin aloqada; hand in hand-qoʻlini qoʻlga berib; Despite the handicap the horse won the race handily va boshqalar.

Shuningdek, taxlillar chogʻida suffiksial hand tarkibli ot (hander-qoʻlga beriladigan zarba; handedness-qoʻlli boʻlish holati, handiness-mahoratlilik handicapper-ot poygasida xolatni bashorat qilib beruvchi kishi, handlike-qoʻlga oʻxshagan; ravish yasama soʻzlar (handsomely-chiroyli tarzda) ni ham aniqladik.

Shuni taʼkidlash joizki, zamonaviy ingiliz tilida “Hand” konsepti soʻz reprezentantlari orasida qoʻshma ot maqomidagi leksemalar 143tani, qoʻshma yasama otlar leksemalar 28 tani, tashkil etadi: handsale, handplay, handout, handdrill, hand-me-down, handcraftman, handicapper, handling room, hand-latter, handloader, handmind, hand stemper, handywoman va boshqalar.

Tahlillar bunday leksik birliklar quyidagicha tayanch modellar asosida yuzaga kelishligini koʻrsatadi: N, Adj, Adv, V, N+N, N+N+Suf, Adj+Suf, V+Adv, N+V, N+conj+N, N+N+N, N+Adj-Adj, N+Prn+Adv, N+Prep+N, N+adv+N=Adv, N+Adv=N, N+N+Suf+N, N+Suf=Adv, N+V=CV, N+V-ed=Adj, Adj+N=N va hakazolar.

Shunga xulosa sifatida shuni aytish joizki “Hand” konseptining leksik sath birliklari semantic va struktur jihatdan turli-tuman ekanligi mazkur konseptning nominativ zichligi yuqori va komunikativ jihatdan relevant ekanligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1 Abduvaliyev.M.A To'siqsizlik konsepti Nominativ maydonini tashkillovchi birliklarning kognitiv, lingvokulturologik va lingvopragmatik xususiyatlari (inglz, o'zbek va boshqa tillar misolida) filologiya fanlari doktori dissertatsiyasi Andijon 2023. B 28-29
- 2 Бабушкин А.П., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика и семасцология-Ворожег: Ритм, 2018-с 19-20
- 3 Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика. Тамбов: изд-во "Таб".ун-та, 2000. 290 с.
- 4 Butayev Sh "English-Uzbek, Uzbek-English dictionary "Tashkent, 2013. 878p.
- 5 Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты преседентных текстов в сознании и дискурсе.-М: Академия, 2000. – с128.
- 6 Юсупов У.Қ. Теоретические основы составительной лингвистики. Ташкент: издательство "Фан". 2007.-с.20:
- 7 Webster's Third New International Dictionary Unbridged. Springfield, Mass,USA Merriam-Webster incorporated, 1993. -p.p 1026-1028.

ANALYSIS OF LEXICAL-SEMANTICAL ASPECTS OF RADIO DISCOURSE IN MODERN LINGUISTICS

Behzod YUNUSOV,
Oliy toifali o'qituvchi,
PhD erkin tadqiqotchi

Abstract:In this article the author will talk about lexical-semantical aspects of radio communication in English, Uzbek and Russian languages. Besides the author pays attention to lexical structures and phraseology in radio communication. Also some interesting facts about lexical-semantical of radio communication will be talked about.

Keywords: linguoculturology, radio communication, communication, radio station, on air, media, research, radio program, phraseology, vocabulary, irony,

stylistics, semantics, language game, radio text, precedent, modification, media text, expressive, phatic.

In order to accomplish this work we had to turn to the works of some leading famous scientists in the field of radio communications and linguistics, such as M.T.Irisqulov, Victoria Sibul, Jabbarova Hamida, Vasileva T.V., Osinskiy V.G., Levina Ye.A., Vinokur T.G., Rezanova Z.I., Klyuyev Yu.V., Barmankulov M.K., Zemlyanova L.M. and others.

When we speak about radio communication, an interesting question arose in our minds, “what are codes and short-hand expressions are useful for radio communication, especially when a person to transfer information quickly”. That’s why it is extremely important to be familiar with the meaning of the terminology. All of this is done to communicate effectively. For example, here are some codes or terms used in English:

Roger that = “Message received and understood”

Roger so far = Confirming part way through a long message that you’ve understood the message so far

Affirmative = yes

Negative = No

Come in = Asking another party to acknowledge they can hear you

Go ahead = I am ready for your message

Say again = repeat all of your last message

Say all before/after = Repeat all before/after a certain phrase or word if you didn’t catch part of the message

Over = Message finished, inviting others to respond if needed

The term “discourse” in the aspect of its semantic variation has become the most frequently used in the linguistic sphere. Currently, the functional-communicative approach considers discourse as the most important form of a person’s daily life practice. The meaning of the term “discourse” causes huge inconveniences due to the fact that it had been in need within a number of scientific disciplines, such as anthropology, ethnography, sociology, linguistics, sociolinguistics, philosophy, psycholinguistics and others [1].

However, due to the works of scientists from different fields, the theory of ‘discourse’ is being formed as independent interdisciplinary field. The word discourse has the most ‘old’ meaning in French, and it meant a dialogical speech. From the dictionaries of the 19th century we know that the word considered to be polysemic and indicated:

- 1) dialogue, conversation;
- 2) speech, lecture.

The study of radio speech as a linguistic phenomenon shows that it has not found its deep scientific understanding. Therefore, it is necessary to study radio speech as a type of cultural speech and take into account ethical principles. The skill of conducting a live conversation depends on how confidently a radio journalist holds the reins of the air. Direct communication on the air creates an indirect psychological reaction of listeners to the audio program. According to the general scientific sources of the study of radio language it can be divided into three main categories:

- 1) articles and brochures devoted to the normative and stylistic analysis of language practice in radio broadcasts;
- 2) publications describing the features of radio speech, different from other types of speech;

- 3) essays by radio journalists, written in a common language, containing valuable information about the linguistic aspects of radio program identified in the course of daily work [2].

Radio, on the whole, tends to be heard only once. The codes of radio language consist of **words, sound effects, music and silence**. These are shared to some extent with television and film, but radio uses them in rather different ways on collections of these word signs as symbolic codes to communicate meaning.

In fact, radio is a mass medium that transmits audio signals through the air to radio receivers. It is one of oldest and most accessible forms of electronic media. Several unique characteristic of radio make it ideal for a wide range of purposes, including entertainment, news, information, and education.

A radio documentary, or feature, covers a topic in depth from one or more perspectives, often featuring interviews, commentary, and sound pictures.

Speaking about radio discourse let us say something about advertising discourse. The type of ad text we are interested in is a written support. It is considered to be argumentative type of a text and has an objective to persuade listeners. The main goal of advertising is to sell. Therefore, all means are good to reach the goal. It means they will do everything to provoke the desire to buy in them. To better get the point we will analyze the lexical, morphosyntactic and pragmatic aspects of messages in advertising.

There are a number of peculiarities in the Advertising Radio Discourse compared with other media discourse, and we are going to define the lexical aspects of the written radio advertising. As we mentioned before, the main purpose is to attract the attention of the listeners-recipients, that is why some special codes are used. Of course, it has an informative purpose, but not strict one. Therefore, they use the language which is able to have immediate impact. To fulfill this, we are going to define specialized terms, compound terms, loans and neologisms [3].

One of the features of this discourse is specialized terminology from different professions.

“Philips full HD, googleplay, appstore, radiofrequency, assembling, recharge, technologies, vta, discount, soprano, pianoplayer, conveyor belt, symphony, competition, balsam, internet etc.” (CLRVAN 2013, pp.511-516).

According to Maingueneau (1998: 35), the use of a lexical characteristic of a subject / theme of an audience gives the listener the impression that he is part of connoisseurs, which creates artificial complicity between the enunciator and the recipient [4].

In this paper, we have touched only a few features of the radio advertising discourse. We admit they are not sufficient enough to give us a picture of the whole radio advertising discourse. The observation of the linguistic means in the advertising messages shows that the authors in this field have specific means of communication.

References

1. Austin, Jean L., 1962. *How to do thing with world*, Oxford New York: Oxford University Press.
2. Dann, G., 2003. Tourism smellscapes, *An international journal of Tourism space, place and invironment* Vol 5, № 1.
3. Kerbrat-Orecchioni, C., 2005. *Les actes de langage dans le discours*, Paris: Armand Colin.
4. Dumitrascu, E., Maruntelu, L., 2017. *Advertising Radio Discourse – Lexical Analysis*, “Ovidius” University Annals, Volume XVII, Issue 1.

THE LEXIS AND STRUCTURAL-SEMANTIC ANALYSIS OF THE ACTER/ACTRESS IN FILM DISCOURSE

Buviniso Mashrabova Nurbek qizi
Doctoral student of Andijan state

Abstract. The article examines the structural composition of the lexemes “*actor*” and “*actress*” using the “-*er*” and “-*ess*” suffixes, both of which are widely used in English to form nouns. These suffixes denote gender, with -*er* indicating a masculine form and -*ess* a feminine one. Through an analysis of English dictionaries, the article explores the semantic layers of *actor* and *actress*, revealing their shared meaning of individuals performing roles in film, theater, and television, as well as their professional nature. The article further delves into the specific roles and expectations associated with these terms, using examples from film discourse to highlight their function within the context of performance. Finally, the article discusses the synonymy and stylistic neutrality of *actor* within the group of related terms, emphasizing its dominant and professional connotations.

Introduction. The lexemes actor/actress represent fundamental components of the English language lexicon, particularly within the domain of FILMdiscourse. These words, structurally derived through the process of affixation, hold a prominent place in English vocabulary due to their association with performance, identity, and gendered roles in media. The study of such lexemes is crucial for understanding the dynamic processes of word formation and their semantic evolution. In linguistics, particularly in the areas of morphology and syntax, lexemes like actor/actress are frequently analyzed for their structural composition, derivational processes, and gender-specific connotations.

Linguists have long explored how the derivational process shapes the meaning and form of words in the English language. Through the mechanisms of affixation, especially the addition of suffixes like -*er*/-*ess*, English word formation plays a pivotal role in the expansion of vocabulary. As observed by scholars such as K. Denistin, derivation is central to enriching the language, and this process

reflects both functional and social dimensions.¹¹⁴ The study of such words also illuminates broader cultural practices and social distinctions, particularly when considering gendered suffixes that distinguish male and female roles.

Furthermore, from a semantic perspective, linguists have examined the polysemy, homonymy, and synonymy of words like *actor/actress*, noting their nuanced meanings and roles in different discourses. While these terms are often used interchangeably, their underlying semantics can reveal important insights into how language reflects societal values and conventions regarding gender, profession, and identity.¹¹⁵ The work of scholars in sociolinguistics and pragmatics also provides a framework for understanding how these lexemes function within specific contexts, such as film, theater, and television, and how they contribute to the construction of identity and professional stature in these domains.¹¹⁶

The words *actor/actress* are structurally developed and generated through the process of derivation. It is commonly known that in the English language, new lexemes are generated primarily through *composition and derivation*. *Derivation*, in particular, plays an important role in expanding the English vocabulary, and this is accomplished through affixation and conversion. *Prefixes (prefixes added at the beginning)*, *suffixes (prefixes added at the end)*, and *infixes (prefixes added in the middle¹¹⁷)* are all employed in the affixation process to change the meaning and form of the root word. The lexemes *actor/actress* were likewise generated by the affixation method, namely by adding suffixes to the root word.

The structural makeup of the lexemes *actor/actress* can be described as follows:

$$V + S = N \text{ (} V - \textit{verb}, S - \textit{suffix}, N - \textit{noun}\text{)}.$$

¹¹⁴ K. Denistia, Fr. Borgias Alip. The Distribution of the Agentive Nominalizer of the Suffixes {-er} and {-en} // Phenomena. Journal of Language and Literature. Vol. 14, № 1, 2014. – P. 50-61.

¹¹⁵ V. Adams. An Introduction to Modern English Word Formation. – London: Longman, 1973.

¹¹⁶ Matthews, P.H. Morphology (second edition). – Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

¹¹⁷ M.G‘apporov, R. Qosimova. Ingliz tili grammatikasi (o‘quv qo‘llanma). – Toshkent: Turon Iqbol, 2010. – 336 b.

As a result, we can conclude that the root of the terms *actor/actress* is a verb, with *act* serving as the base verb. By adding a suffix to the *act* morpheme, A new derived noun is created.

We would like to focus on the *-er/-ess* suffixes in the structural composition of *actor/actress*. The *-er/-ess* derivational suffixes are widely used in English grammar to form new lexemes in the noun and adjective categories.¹¹⁸ According to linguist I.Plag, there are more than 100 lexemes in the English lexicon formed with the *-er* suffix, and these are typically added to transitive verbs, indicating the doer of the action expressed by the verb:¹¹⁹ *act – actor, play – player*. Although the functional characteristics of the *-er/-ess* suffixes are the same, in terms of form, *-er* suffix is associated with masculine gender, while *-ess* suffix is associated with feminine gender: *waiter – waitress*.

In English explanatory dictionaries, the meanings of the lexemes *actor/actress* are given as follows:

- a) **CIDE** – “*someone who pretends to be someone else while performing in a film, play, or television or radio program*”¹²⁰
- b) **OALD** – “*someone who performs on stage, on television, or in movies, especially as a profession*”¹²¹
- c) **CED** – “*someone whose job is acting in plays or films*”¹²²

From the definitions provided in the dictionaries, it is clear that the lexemes *actor/actress* have the following semantic layers: a) a person who portrays someone else in a film, stage, television, or radio program; b) a profession; c) a person who plays a role in theater or cinema.

The semantic, functional, and significative roles of these meanings are almost identical. The lexemes *actor/actress* are used only in the lexicon of cinematic discourse, and they do not have secondary meanings.

¹¹⁸ F. Katamba. *Morphology*. – New York: St. Martin’s Press, 1993. – P. 156-173.

¹¹⁹ I.Plag. *Word-Formation in English*. – New York: Cambridge University Press, 2003. – P. 180-195.

¹²⁰ Cambridge International Dictionary of English – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 1796 p.

¹²¹ Oxford Advanced Learners Dictionary – Oxford: Oxford University press, 2005. – 1924 p.

¹²² Collins English Dictionary – Glasgow: HarperCollins Publishers, 1998. – 1798 p.

To further elaborate on the semantic analysis of the lexemes actor/actress, we can provide the following example: Margo Chan: “You are an actor, you are supposed to know all about it”¹²³ (“All About Eve”). In this sentence, the lexeme actor semantically refers not only to a person who plays a role on stage but also to someone who is expected to have great experience, skill, and talent. The main character of the film, the talented actress Margo, believes that an actor must emotionally connect with the character they portray and be knowledgeable about the necessary details of that character.

Regarding semantic relationships, we cannot analyze the lexeme actor/actress in terms of synonymy, antonymy, polysemy, and homonymy.

In terms of synonymy, it can be synonymous with the following words: performer, player, artiste, leading man or lady, Thespian, luvvie (sometimes used in a sarcastic tone), and troupier (an experienced stage performer). Among these synonyms, the lexeme "actor" is stylistically neutral and dominates the group.

Actor/actress								
Structural analysis		Lexis analysis			Semantic analysis			
Grammatical	Morphological	The word actor/actress expresses three meanings in its lexis-semantic layer			synonymy	antonymy	homonymy	polysemy
Noun	Compound noun: V+er/ess=N	A person	A Profession	A person (in a satiric and humoristic meaning)	+	-	-	+

¹²³ https://www.youtube.com/watch?v=Ol-HR3Ckh_k (Murojaat sanasi: 12.01.2025)

Conclusion. In conclusion, the study of lexical meanings plays a crucial role in understanding language structure and its evolution. Through the lens of lexicology, we explore how words acquire and change meanings, including concepts like synonymy, antonymy, polysemy, and homonymy. These processes not only enhance our understanding of vocabulary but also provide insights into the dynamic nature of language. By analyzing the meanings and uses of words, linguists can better comprehend the complexities of communication and the development of language over time.

References:

1. Adams.V. An Introduction to Modern English Word Formation. – London: Longman, 1973.
2. Cambridge International Dictionary of English – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 1796 p.
3. Collins English Dictionary – Glasgow: HarperCollins Publishers, 1998. – 1798 p.
4. Denistia,K, Fr. Borgias Alip. The Distribution of the Agentive Nominalizer of the Suffixes {-er} and {-en} // Phenomena. Journal of Language and Literature. Vol. 14, № 1, 2014. – P. 50-61.
5. Katamba F. Morphology. – New York: St. Martin's Press, 1993. – P. 156-173.
6. Matthews, P.H. Morphology (second edition). – Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
7. Oxford Advanced Learners Dictionary – Oxford: Oxford University press, 2005. – 1924 p.
8. Plag I. Word-Formation in English. – New York: Cambridge University Press, 2003. – P. 180-195.
9. M.G'apporov, R. Qosimova. Ingliz tili grammatikasi (o'quv qo'llanma). – Toshkent: Turon Iqbol, 2010. – 336 b.
10. https://www.youtube.com/watch?v=Ol-HR3Ckh_k

Paralingvistika Sohasida Raqamlarning Ahamiyati

Kurbanova Sevaraxon

Andijon davlat chet tillari instituti 1-kurs doktoranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada paralingvistika sohasidagi raqamlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Paralingvistik elementlar, ya'ni intonatsiya, tovush balandligi, tezligi, pauzalar va emotsional ifodalar kommunikatsiyaning samaradorligini oshiradi. Maqola raqamlar yordamida bu elementlarning o'lchovlari va ta'sirini o'rganadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutqning tezligi, balandligi va intonatsiyasi muloqotning samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqola, paralingvistikaning ilmiy ahamiyatini va kommunikatsiya jarayonida uning rolini chuqur tahlil qiladi.

Аннотация

В данной статье рассматривается важность числовых данных в области паралингвистики. Паралингвистические элементы, такие как интонация, громкость, скорость речи, паузы и эмоциональные выражения, значительно повышают эффективность коммуникации. Статья анализирует влияние этих элементов и их измерения с использованием числовых показателей. Исследования показывают, что скорость речи, громкость и интонация оказывают заметное влияние на эффективность общения. Статья глубоко анализирует научную значимость паралингвистики и её роль в процессе коммуникации.

Annotation

This article analyzes the importance of numbers in the field of paralinguistics. Paralinguistic elements such as intonation, volume, speech rate, pauses, and emotional expressions enhance communication effectiveness. The article examines the impact of these elements and their measurements through numerical values. Research shows that speech rate, volume, and intonation significantly influence

communication effectiveness. This article analyzes the scientific significance of paralinguistics and its role in the communication process.

Kalitso‘zlar: paralingvistika, raqamlar, intonatsiya, tovush balandligi, nutq tezligi, pauzalar, emotsiyalar, kommunikatsiya samaradorligi, tahlil, paralingvistik elementlar

Paralingvistika — bu nutqdagi so‘zlardan tashqari barcha tovushli unsurlarni, ya'ni intonatsiya, balandlik, tezlik, pauzalar va boshqa tovush xususiyatlarini o‘rganadigan ilmiy soha. Paralingvistik elementlar so‘zlarni qanday aytishimiz, ular qanday qabul qilinishi va boshqa odamlarning fikriga qanday ta'sir qilishi haqida katta ma'lumot beradi. Bugungi kunda paralingvistika tadqiqotlari ko‘plab raqamli o‘lchovlar asosida olib boriladi, chunki raqamlar nutqdagi tovushlarning o‘zgarishlarini aniqroq va aniqroq tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu maqolada paralingvistikaning raqamlar asosida qanday tahlil qilinishi va uning muloqotdagi ahamiyati haqida so‘z yuritamiz.

Paralingvistik elementlarni aniqlash va o‘lchashda raqamlar katta ahamiyatga ega. Nutqning sifatini va samaradorligini o‘lchashda, ayniqsa, tovush balandligi, tezligi, pauzalar va intonatsiya kabi ko‘rsatkichlar uchun statistik o‘lchovlar qo‘llaniladi. Misol uchun, nutqdagi balandlik o‘rtacha 150-200 Hz oralig‘ida bo‘lsa, bu so‘zlarning qanday ta'sir qilishi va ular qanday qabul qilinishini tahlil qilish imkonini beradi. Paralingvistika sohasida raqamlar yordamida kommunikatsiya jarayonida uchraydigan noaniqliklarni aniqlash va yanada samarali muloqot usullarini ishlab chiqish mumkin.

Tadqiqotlarda ko‘pincha nutq tezligi va balandligi o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilinadi. Misol uchun, nutq tezligi 150-160 so‘zda bir daqiqaga yetganda, bu tinglovchilar tomonidan yaxshi qabul qilinadi va muloqot samarali bo‘ladi. Ammo, agar nutq tezligi 200 va undan yuqori bo‘lsa, tinglovchilar noto‘g‘ri tushunishi yoki muloqotni qabul qilishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Intonatsiya — bu tovushning balandligi, pastligi va harakati bo‘yicha o‘zgarishlar, bu esa gapirgan paytimizda his-tuyg‘ularni, ma'noni yoki ahamiyatni belgilaydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, intonatsiya, ma'lum bir ma'lumotni tinglovchiga etkazishda 38% gacha ta'sir qiladi. Bu raqamlar paralingvistika sohasidagi intonatsiyaning ahamiyatini aniq ko'rsatadi. Misol uchun, ba'zi hollarda, so'zlarning o'zi juda oddiy bo'lishi mumkin, ammo ularni qanday aytish muhim ahamiyatga ega.

Agar "Men yaxshi" degan so'zlar yuqori ton bilan, kulib aytilsa, bu so'zlar xursandchilik yoki shodlikni bildiradi. Ammo, agar bu so'zlar past ton bilan, og'ir va jiddiy tarzda aytilsa, ular qayg'u yoki salbiy bir holatni ifodalaydi. Bu raqamlar shuni anglatadiki, nutqdagi intonatsiya nafaqat so'zlarning aniq ma'nosini, balki ularning qanday qabul qilinishini ham belgilaydi.

Tovush tezligi ham paralingvistik elementlar ichida muhim o'rin tutadi. Nutq tezligi kommunikatsiyaning samaradorligini 40-45% gacha oshirishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ideal gapirish tezligi bir daqiqada 150-160 so'zni tashkil qiladi. Bu tezlikda gapirgan kishi tinglovchiga o'z fikrini aniq va tushunarli tarzda yetkazishi mumkin. Agar nutq tezligi bu darajadan oshsa, tinglovchilar uchun ma'lumotni qabul qilish qiyinlashadi.

Bundan tashqari, nutq balandligi ham muloqotni samarali qilishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, yuqori balandlikdagi tovush energiya, ehtiros yoki ishonchni bildiradi, past balandlikdagi tovush esa jiddiylik yoki qayg'u holatlarini anglatadi. Nutqning balandligi o'zgarganda, tinglovchining hissiy reaksiyasi ham o'zgaradi. Masalan, biror ishni ishonch bilan taqdim etayotgan kishi baland va aniqlik bilan gapiradi, bu esa auditoriyaga ta'sir qiladi va fikrni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Pauzalar — bu nutqdagi tutilishlar, bu elementlar ham paralingvistik ta'sirga ega. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pauzalar kommunikatsiyaning samaradorligini 30% gacha oshirishi mumkin. Bu raqamlar shuni ko'rsatadiki, pauzalar nafaqat tinglovchining ma'lumotni yaxshiroq qabul qilishini ta'minlaydi, balki gapiruvchi o'z fikrini to'liq va aniq ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Pauzalar orqali muhim fikrlarni ta'kidlash yoki boshqa qismlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Agar gapni boshlashdan oldin yoki muhim nuqtalar o'rtasida pauza

qo'yilsa, bu tinglovchining e'tiborini jalb qiladi va fikrni aniqroq qabul qilishiga yordam beradi. Pauzalar, shuningdek, nutqning emosional jihatlarini yanada kuchaytiradi va muhokamaning samaradorligini oshiradi.

Paralingvistikaning yana bir muhim jihati — emotsiyalarni ifodalashda uning roli. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutqning 60% gacha bo'lgan qismi emotsional ifodalarga asoslanadi. Emotsional holatlarni ifodalashda paralingvistik unsurlar, masalan, tovush balandligi va tezligi, juda katta ta'sir ko'rsatadi. Yuqori balandlik va tezlik xursandchilik, ehtiros yoki baxtni bildirishi mumkin, past balandlik va sekinlik esa qayg'u, bezovtalik yoki jiddiylilikni ko'rsatadi.

Raqamlar orqali emotsiyalarni o'lchash, ayniqsa, psixologik tahlil yoki ijtimoiy psixologiya sohasida juda foydali bo'lishi mumkin. Nutqdagi emotsional komponentlar yordamida odamlarning o'zaro muloqotda qanday his-tuyg'ularni boshdan kechirayotgani haqida aniq ma'lumotlar olish mumkin. Bu esa muloqotda yanada samarali va to'g'ri reaksiyalarni rivojlantirish imkonini beradi.

Paralingvistika va uning raqamli tahlili, shuningdek, madaniyatga qarab farqlanadi. Har bir madaniyatda paralingvistik elementlarning ishlatilishi va tushunilishi turlicha bo'lishi mumkin. Masalan, Yaponiyada gapirish odatda past balandlikda va ehtiyotkorlik bilan amalga oshiriladi, bu esa ularning madaniyatida hurmat va xushmuomalalikni anglatadi. AQSh yoki Italiya kabi mamlakatlarda esa nutq ko'proq jonli va baland bo'lishi mumkin. Madaniyatlararo farqlar paralingvistik elementlarning qanday ishlatilishini va ular qanday qabul qilinishini o'zgartiradi, shuning uchun muloqotda bu farqlarni hisobga olish muhimdir.

Paralingvistika sohasida raqamlarning ahamiyati juda katta. Nutqdagi tovush elementlarini o'lchash va tahlil qilish yordamida muloqotning samaradorligini oshirish mumkin. Intonatsiya, tovush balandligi, tezligi, pauzalar va emotsional ifodalar kommunikatsiyaning muhim qismlari bo'lib, raqamlar asosida ularni o'lchash, muloqotning samarali va aniq bo'lishini ta'minlaydi. Paralingvistik unsurlarni to'g'ri boshqarish va tushunish, nafaqat shaxsiy, balki biznes va professional sohalarda ham muvaffaqiyatga erishish uchun muhim omil hisoblanadi.

References:

- 1.Argyle, M. (2001). The Psychology of Interpersonal Behaviour (6th ed.). Harmondsworth: Penguin;
- 2.Burgoon, J. K., Buller, D. B., & Woodall, W. G. (1996). Nonverbal
- 3.Communication: The Unspoken Dialogue (5th ed.). New York: McGraw-Hill;
- Crystal, D. (2008). A Dictionary of Linguistics and Phonetics (6th ed.). Blackwell Publishing;
- 4.Poyatos, F. (2002). Nonverbal Communication Across Disciplines: Volume I:
- 5.Culture, Sensory Interaction, Speech, Conversation. John Benjamins Publishing;
- Rosenberg, E. L., & Ekman, P. (2009). Emotions and the Paralinguistic System. Oxford University Press;
- 6.Laver, J. (1994). Principles of Phonetic Methodology. Oxford University Press;
- Kendon, A. (1997). Conducting Interaction: Patterns of Behavior in Focused Encounters. Cambridge University Press;
- 7.Scherer, K. R., & Ellgring, H. (2007). "The role of vocal expression in emotion: Investigating the emotional impact of non-verbal vocalization." Journal of Nonverbal Behavior, 31(1), 1-23;

CONCEPT, WORD AND TERM

Khashimov Shokhjakhon

PhD researcher

ASIFL Teacher of the Department of Practice of the English Language

Phone number: +998993278272

Abstract: examining major entities in the language of logic like concepts, words and terms and thereby show that they carry lot of philosophical significance and at the same time carry different senses is the main focus of this thesis.

Keywords: terms, terminology, concept, word mental entities.

Аннотация: Изучение основных сущностей языка логики, таких как понятия, слова и термины, и тем самым показывает, что они имеют большое философское значение и в то же время несут разные смыслы, является основной целью этой диссертации.

Ключевые слова: термины, терминология, понятие, слово, ментальные сущности.

Word, concept, and term must be distinguished from one another. A concept is a broad idea. The concepts denoted by the terms "student" and "a student" are not the same.

The term "a student" is generally singular in usage and refers to a specific student in an undefined manner. All people who pursue education are generally referred to as "students." When the common and fundamental characteristics shared by each member of the class are considered independently, a concept is produced.

In a nutshell, the concept represents broad concepts. Concepts become terms when they are articulated in language. The process of connecting two ideas is called judgment.

Sometimes it is said that concepts are mental entities. They are not visible. Conception or simple apprehension is the function of human mind by which an idea of a concept is formed in the mind. It is a process of forming mental image of an object, e.g., you see an elephant and form an idea of the elephant in the mind.

The formation of concepts involves the following processes.

- (1) Comparison: Different entities are compared with one another so that the attributes they share in common and those on which they differ can be specified. This process enables the agent to find essential attributes of the concept and distinguish them from what are merely accidental.
- (2) Abstraction: The next step is to abstract the essential characteristics. This is purely an intellectual exercise.

- (3) Generalization: The third step is to generalize the result of abstraction because obviously not all objects belonging to any given class are observed.
- (4) Naming: The final step is to give a name to the generalized group of common attributes, so that it becomes easy to retain the idea of the concept in our mind.

Regarding the nature of conception, there are three views prevalent in metaphysics, Realism, Conceptualism and Nominalism. According to realism there is a corresponding real substance to every concept. This view is attributed to ancient Greek thinkers like Plato. Conceptualism is the view according to which conceptions are not real things but only general ideas. Nominalism is the view according to which conception are merely general names, not general ideas.

What is a word? A word consists of a letter or combination of letters conveying determinate meaning. A word may consist of only one letter. e.g. a, I, or it may consist of more than one letter, e.g., an, man, horse, mortal etc.

A name is a word or collection of words that can be used as a proposition's subject or predicate. Not every word, such as "or," "before," "if," etc., can be referred to by its name. Saying "Before has four legs" sounds foolish. It follows that while all names must be words, not all words can become names. According to Hobbes, a name is "a word chosen for its own sake to serve as a mark which may raise in our mind a thought like some thought which we had previously, and which, when pronounced by either, may be to them a sign of what the speaker had before his mind." Mill also speaks of two kinds of words: words which are not names (as described above) and words which are names. He calls the latter term.

A term is a word, or a combination of words, which by itself is capable of being used as subject or predicate of a proposition. A proposition is a declarative statement which is either true or false but not both. A term is so called because it occurs at the boundaries of a proposition. Also, names become terms only if they are parts of a proposition as subject and predicate. Thus every word is not term though every term is a word or a combination of words. Again, names may have

different meanings, but a term has only one definite meaning in a proposition. Outside the proposition a term loses its significance and is merely a name. For example, Balance means a weighing machine or whatever is left after expenditure. However, when we use it in the proposition 'Balance is a weighing machine', it carries only one meaning.

If we view a term as a name of a class, the connotation of the term defines the essence of that class, while the denotation refers to the members of the class.

Terms are used not only to denote objects but also to show their qualities. In other words, terms are used to describe the object. Every term has a meaning. It stands for certain qualities.

REFERENCES:

1. Lapin E.S. O yazyke nauki kriminalistiki. Problemy ugolovnogo processa, kriminalistiki i sudebnoj ekspertizy. – 2017. – № 1 (9). – S. 18–24
2. Nastol'naya kniga sledovatelya. Aleksandrov G.N., Apurin A.I., Arzumanyan Safonova; redkol.: Rozenblit S.Ya., Tarasov-Rodionov P.I., Shejnin L.R. – Moskva: Gosyurizdat, 1949. – 879 s.
3. Pryanishnikov E.A. Edinstvo «yavlenie-ponyatie-termin» i ego znachenie dlya zakonodatelstva. Sovetskoe gosudarstvo i pravo. –Moskva: Nauka, 1971. – № 2. – S. 114–117.
4. Vinberg A.I., Shaver B.M. Kriminalistika: uchebnik. – 3-e izd., dop. i pererab. – Moskva: Gosyurizdat, 1949. – 272 s.
- 5 Svetlichniy A, Alexander A., Генезис и некоторые современные тенденции формирования терминологического аппарата криминалистики, Тульский государственный университет, Россия, Тула.

6. Yakimov I.N. Kriminalistika. Rukovodstvo po ugolovnoj tekhnike i taktike. Novoe izdanie, perepechatannoe s izdaniya 1925 g. –Moskva: LeksEst, 2003. – 496 s.

Lexico-Semantic Field of Lexical Units Describing Human Characters in English and Uzbek Languages

Andijan State Institute of Foreign Languages
teacher Iminova Shahnoza-Begim Bahodirovna,
IFO'MT – The first course student
Odiljonova Nilufar Xasanboy kizi

Abstract. This article investigates the lexico-semantic field (LSF) of lexical units describing human characters in English and Uzbek. Through comparative linguistic analysis, the study explores the semantic groupings, cultural influences, and structural distinctions in the two languages. By examining the core and peripheral terms used to describe personality traits, attitudes, and behaviors, the study highlights cross-linguistic similarities and differences. Understanding these fields provides insight into how culture shapes language and reflects societal norms. Furthermore, the research delves into the dynamics of language evolution, particularly how societal changes influence the adoption and adaptation of character descriptors over time.

Key words. lexico-semantic fields, human traits, negative traits, Idiomatic expressions, cultural Influences.

Introduction. Language serves as a mirror of society, reflecting not only its values and norms but also its underlying worldview. The way languages describe human character provides a fascinating glimpse into the intersection of linguistics and culture. This study examines the lexico-semantic fields of English and Uzbek, two languages with distinct historical, social, and cultural contexts. By analyzing the terms and expressions used to describe human traits, this research seeks to uncover universal patterns and culturally specific features.

The choice of English and Uzbek is particularly compelling due to their diverse linguistic backgrounds: English, a global lingua franca shaped by centuries of cross-cultural interaction, and Uzbek, a Turkish language deeply rooted in Central Asian traditions. This comparative approach sheds light on how cultural and historical factors influence semantic organization.

Literature Review. The concept of lexico-semantic fields originates from Trier (1931), who posited that vocabulary is organized into interconnected networks representing specific conceptual domains. Lyons (1977) expanded on this, emphasizing that semantic fields are shaped by the interplay of linguistic structures and cultural contexts.

English linguistics has long explored the pragmatic and sociolinguistic dimensions of lexical semantics, with key contributions from scholars like J. Aitchison and D. Crystal. Their studies highlight how cultural narratives and societal priorities influence word usage and meaning. Uzbek linguistics, as discussed by A. Abdullayev and Sh. Rakhmatullayev, focuses on the richness of descriptive vocabulary, underscoring how moral and communal values are embedded in language.

Despite these contributions, limited comparative research exists on the semantic organization of human character descriptors in English and Uzbek. This gap presents an opportunity to explore how these two languages categorize and conceptualize personality traits, attitudes, and behaviors.

Core Lexical Units. Core lexical units in both languages form the foundation of their respective semantic fields for human character descriptors.

- **English:** Words like **kind**, **brave**, **honest**, **selfish**, and **lazy** exhibit binary oppositions, often delineating clear moral boundaries between positive and negative traits. These terms are frequently employed in everyday speech and literature, reflecting their significance in shaping societal perceptions.
- **Uzbek:** Similarly, Uzbek uses terms such as **mehribon** (kind), **jasur** (brave), and **dangasa** (lazy). However, Uzbek character descriptors often integrate moral and communal values, emphasizing the individual's role within the

collective. For instance, **yaxshi** (good) conveys not just personal virtue but also social harmony.

Peripheral Terms. Peripheral terms add depth to the semantic fields by introducing nuanced or context-specific descriptors.

- **English:** Idiomatic expressions like **a heart of gold** and **a cold fish** convey complex personality traits that often blend literal and metaphorical meanings. Such terms reflect the flexibility of English in adapting descriptive language to various contexts.
- **Uzbek:** Uzbek relies heavily on proverbs and metaphors, such as **tilla yurak** (golden heart) and **ilon yurak** (snake-hearted). These expressions encapsulate cultural wisdom and moral teachings, reinforcing societal norms through figurative language.

Cultural Influences. Cultural values significantly shape the selection and usage of character descriptors in both languages.

- **English:** Rooted in individualistic traditions, English places a premium on traits like *independence, ambitiousness,* and *creativity*. These terms align with societal ideals that prioritize self-expression and personal achievement.
- **Uzbek:** Reflecting collectivist values, Uzbek emphasizes traits such as **kamtar** (humble) and **hurmatli** (respectful). These descriptors underscore the importance of maintaining harmony, showing respect, and fulfilling social responsibilities.

Semantic Overlap and Gaps. While certain descriptors have direct equivalents in both languages, others highlight cultural and linguistic distinctions.

- **Overlap:** Words like **generous** and **saxovatli** reflect universal human values, underscoring shared ideals of altruism and kindness.
- **Gaps:** Concepts like **sarcasm** or **iony**, central to English humor and communication, lack exact counterparts in Uzbek. This difference points to varying communication styles, with English favoring indirectness and Uzbek emphasizing straightforwardness.

Evolution of Semantic Fields. As societies evolve, so too do their semantic fields. Globalization, technological advancements, and cultural exchange have introduced new descriptors and modified existing ones. For instance:

- English has adopted terms like **woke** and **influential**, reflecting contemporary social movements and digital culture.
- Uzbek is increasingly incorporating loanwords and neologisms, particularly in urban contexts, to describe modern personality traits.

Conclusion. The lexico-semantic fields describing human characters in English and Uzbek offer a rich tapestry of linguistic and cultural insights. While both languages share universal descriptors for core traits, their peripheral terms and semantic structures reveal unique cultural values and societal norms.

This comparative study underscores the dynamic interplay between language and culture, highlighting the importance of understanding these nuances in fostering cross-cultural communication. Future research could delve deeper into how emerging social trends and global influences reshape these semantic fields, contributing to the ongoing dialogue between linguistic and cultural studies.

References

1. Trier, J. (1931). **Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes: Die Geschichte eines sprachlichen Feldes**.
2. Lyons, J. (1977). **Semantics** (Vols. 1 & 2). Cambridge University Press.
3. Aitchison, J. (1987). **Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon**. Blackwell.
4. Crystal, D. (2003). **The Cambridge Encyclopedia of the English Language**. Cambridge University Press.
5. Abdullayev, A. (2008). **O‘zbek tili leksikologiyasi**. Tashkent: O‘zbekiston.
6. Rakhmatullayev, Sh. (1993). **O‘zbek tilining izohli lug‘ati**. Tashkent: Fan.
- ASIFL:
7. Bakhodirovna, I. S. B. (2023). Semantic-Pragmatic Analysis of Lexical Units Expressing Negative Intellectual Characteristics in English and Uzbek Languages. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 202-204.

8. Iminova, S. B. B. (2022). Ingliz va o'zbek tillarida inson fe'l-atvorini ifodalovchi birliklarning leksik-semantik maydoni. Zamonaviy taraqqiyotda ilmfan va madaniyatning o'rni, 2(24), 8-11.

THE SIGNIFICANCE OF PROVERBS, SAYINGS, PHRASEOLOGICAL UNITS IN LINGUISTICS

Juraev Ziyodbek Nurmamatovich

Andijan State Institute of Foreign Languages, Uzbekistan.

boss.ziedbek@mail.ru

tel.:+998934402328

Abstract. People's wisdom in the form of proverbs and sayings in every nation lives and is passed on from generation to generation since the time when there was no written language. They include human observation of the surrounding world, actions of other people and warnings to the descendants. Sayings with numerals are no exception. Modern people, pronouncing famous statements, do not even think that they use the words of ancient folk wisdom in their speech. So firmly sayings and winged phrases entered our speech, as well as numbers.

Key words: numbers, consciousness, messages, phraseology, proverbs, sayings, phraseological units, wisdom, morals, winged expressions, hesitation, strengthening, coloring, information, emotional, bright, memorable.

Numbers have entered our lives so long ago that we do not even pay attention to it. They surround us everywhere, but it's just information that conveys to our consciousness some kind of messages. For example, the minibus number, the price tag in the store, the size of the suit you like, these are all figures. Proverbs and sayings with numerals have also become familiar in our everyday life ("the first pancake is a lump" - people say, and others understand that pancakes are not here, just something went wrong in business).

All proverbs, sayings, phraseological units with numerals teach people of wisdom better than long morals. Winged expressions people use everywhere, without hesitation, where did the phraseology come from in their life. The main

reason why people apply them is the strengthening or coloring of the information they want to convey. Thus, speech, decorated with phraseology, becomes more emotional, bright and memorable. “Like two drops of water”, they talk about similar objects or people, emphasizing the absence of obvious differences between them. “Seventh water on a jelly” means very distant relatives.

“One field berry”, they say about the similarity in committing unseemly acts, both related to each other, and distant people. The expression “one as a finger” immediately explains that a person is lonely or an orphan.

Using in their speech phraseological units, as well as proverbs, sayings, riddles with numerals, people of all countries enliven their speech, make it more colorful, but it also complicates the learning of foreign languages. Ignorance of conversational turns in someone else's speech can give it an ambiguous or incomprehensible meaning, which often leads to comic situations.

People face figures daily for the rest of their lives, and they begin to study at a very early age. To make it easier for a child to understand what kind of meaning is borne by numbers in speaking, you can familiarize yourself with this topic with the help of folk folklore. For example, 5 sayings with numerals, where they have a certain meaning, giving phrases a capacity.

“One in the field is not a warrior” - the word “one” is the main thing in this phrase and means that a person alone will not win a battle. Thus, using numerals, folk wisdom explains that in the struggle one person can not be defeated.

“The promised three years are waiting” - with the help of the number three, the fulfillment of the promise for a long time is being deferred. So people were talking about people who do not keep their word. Adding a numeral, the characteristic for people not necessarily significantly reduced, without losing its meaning. “Like your five fingers” means being knowledgeable about what is happening or about the subject of the conversation.

“Seven times measure, one cut” better than any long instructions explain that in no case you cannot hurry. You should always think carefully before getting down to work.

“Ten knowledgeable do not stand alone, which does”. Using the numbers of different ratios, the people have accurately noticed that the person of action is better than the loafers “connoisseurs”.

Creating proverbs with numerals, wise people in one short phrase revealed the essence of what is happening.

The study of numerals, as part of speech, students pass in secondary school in Russian language lessons. To memorize the topic was easier; it can be done in game form, using proverbs with numerals.

Quantitative numerals are well remembered if children are explained the meaning of sayings with them. For example, “one head on shoulders” means that a person should think and make decisions independently, as well as be responsible for them.

Ordinal numerals used in popular statements, indicate the order or order of events. For example, the “second wind” explains that if the forces seem to be no more, you can overcome weakness and find them.

“Seven do not wait for one”, “three will condemn, ten will judge”, “there will not be two deaths, one will not pass” – sayings with collective numerals help memorize this part of the speech.

Proverbs, sayings, riddles and phraseologicalisms are inherent in the wisdom of all nations. Reasonable English in this case is also no exception. Many of their statements have a centuries – old history, revealing their national features. For example, “let the thing be with you for seven years, but in the end it will find use” says that in everything there is a sense and everything is useful, it is only to find them.

It is also well known that the eastern sages knew how to notice everything around them and left their descendants with their observations. People from different countries have faced them since childhood. For example, the proverb from Persia “two hundred words spoken are not worth half of the work done” accurately notices what to say and do is not the same thing.

As can be seen from the examples, little has changed after thousands of years. There are the same problems, wrong actions and noble deeds that fit perfectly into the wisdom of the ancients.

Sayings, proverbs and riddles were inherited by people from ancestors. The task of humanity is to introduce the younger generation to them so that they continue to live in every nation, passing on the wisdom of people who have long since died. The study of folklore from an early age is the right approach to making things eternal with people in the present. Only in this way can people's wisdom be consolidated in people's minds and passed on.

References:

1. Жураев, З. Н. (2023). SOME MAJOR MEANINGS OF THE NUMERAL «MING»(THOUSAND) IN THE PROVERBS OF ENGLISH AND UZBEK: Juraev Ziyodbek Nurmamatovich Andijan State Institute of Foreign Languages, Uzbekistan. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (3), 50-54.
2. Nurmamatovich, J. Z. (2024). SEMANTIC FEATURES OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH NUMERATIVE COMPONENTS “THREE” IN ENGLISH AND UZBEK. *XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYALAR*, 1(1), 402-404.
3. Nurmamatovich, J. Z. (2024). DIFFERENT MEANINGS OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH NUMERATIVE COMPONENT “ONE” IN ENGLISH AND UZBEK. *ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ*, (48-3).
4. Nurmamatovich, J. Z., & Aliyevna, M. X. (2021). Comparative Analysis of the Exophora in English and Uzbek. *Academicia Globe*, 2(05), 449-453.
5. Nurmamatovich, J. Z. (2024). DIFFERENT MEANINGS OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH NUMERATIVE COMPONENT “ONE” IN ENGLISH AND UZBEK. *ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ*, (48-3).

NUTQNING O'ZARO TASIR JARAYONIDA TIJORIY MULOQOTNING O'RNI

Sobirjonov Ravshanbek Tolipjon o'g'li

Filologiya va tillarni o'qitish yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Muloqot – murakkab ko'rinishdagi lisoniy (nutqiy) tafakkur faoliyatidir. Bu faoliyat natijasida nutqiy tuzilmalar hosil bo'ladi va ushbu tuzilmalar strukturasida lisoniy tafakkur faoliyatining «iz»lari saqlanadi.

Kalit so'zlar: nutqning o'zaro ta'siri, ma'no, tijoriy diskurs, til tizimi, funksiyalar, muomala madaniyati

Аннотация: Общение – это языковая (речевая) мыслительная деятельность в сложной форме. В результате этой деятельности формируются речевые структуры, в структуре этих структур сохраняются «следы» языковой мыслительной деятельности.

Ключевые слова: смысл, коммерческий дискурс, языковая система, функции, культура поведения.

Abstract: Communication is a linguistic (speech) thinking activity in a complex form. As a result of this activity, speech structures are formed, and the "traces" of linguistic thought activity are stored in the structure of these structures.

Key words: meaning, commercial discourse, language system, functions, culture of behavior

"Kommunikatsiya" so'zi lotin tilidagi "communico" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "umumiy qilaman", "bog'layman", "muloqot qilaman" degan ma'nolarni anglatadi. Inson jamiyatida kommunikatsiya deganda fikrlar, bilimlar, his-tuyg'ular, xatti-harakat sxemalari va boshqalar bilan almashish jarayoni tushuniladi. Muloqot inson mavjudligining ajralmas qismi hisoblanadi. Kundalik hayotda u biz uchun odatiy va tushunarli hodisa sifatida qabul qilinadi. Ammo barcha davrlarda inson muloqoti falsafiyalar, psixologlar, sotsiologlar, lingvistlar va madaniyatshunoslar tomonidan katta qiziqish uyg'otib kelgan. Bu esa "Muloqot bir qarashda aniq va ravshan tuyuladigan tushunchalar qatoriga kiradi, ammo inson

muloqoti murakkab va oson izohlab bo'lmaydigan hodisadir" [Miloserdova 2001a: 3] degan fikrni tasdiqlaydi. Miloserdovanning fikriga ko'ra, muloqot hodisasi sodda ko'rinishiga qaramay, aslida ko'p qirrali va murakkab jarayon bo'lib, turli xil tushunchalar va ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi. Bu fikr shuni anglatadiki, muloqotni to'liq anglash va uni izohlash uchun fanlararo yondashuv talab etiladi.

Kommunikatsiya – bu faqat axborot almashinuv jarayoni bo'lib qolmay, balki insoniy jamiyatni birlashtiruvchi asosiy omildir. O'zaro axborot almashinuv bu hodisaning mohiyatini – odamlarning birgalikdagi harakatlari va o'zaro ta'sirini aks ettiradi.

Olimlar muloqotni turli fanlar nuqtai nazaridan o'rgangan:

- Falsafa muloqotni odamning o'z-o'zini anglash vositasi sifatida ko'rib chiqadi.
- Psixologiya insonning his-tuyg'ulari va xulq-atvori orqali kommunikatsiyaning ichki mexanizmlarini o'rganadi.
- Lingvistika muloqotda tilning asosiy vosita sifatida tutgan o'rnini tahlil qiladi.
- Sotsiologiya muloqotni ijtimoiy jarayonlarning muhim qismi sifatida qaraydi.
- Madaniyatshunoslik esa muloqot jarayonidagi madaniy omillarning rolini tahlil qiladi.

Kommunikatsiya ijtimoiy hayotning markaziy hodisasi bo'lib, insoniyat taraqqiyotida asosiy o'rin tutadi. Uning ko'p qirrali tabiati tilshunoslikda ham, psixologiya va sotsiologiyada ham fundamental tahlil mavzusiga aylangan. Shu sababli muloqotni chuqur tahlil qilish inson psixikasi va ijtimoiy munosabatlarni yanada yaxshi tushunishga yordam beradi. XX asr o'rtalarida ushbu qoidalar nutq faoliyati nazariyasida yangi rivojlanishga ega bo'ldi. Ushbu nazariya nutqni ma'lum turdagi faoliyat sifatida talqin qilishga asoslanadi (L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, A.A. Leontyev). Funktsional yondashuv tarafdorlari tildan ajralmas holda inson faoliyati bilan bog'liq bo'lgan nuqtai nazarni qo'llab-quvvatladilar. Ularning

fikricha, “til inson faoliyatidan ajralib, mustaqil mohiyat sifatida abstraksiyalashgan holda namoyon bo‘lishi mumkin bo‘lsa-da, bunday abstraksiyalash uning obyektiv xususiyatlarini to‘liq aks ettira olmaydi va muqarrar ravishda bir tomonlama bo‘lib qoladi” [Leontyev 1965: 9]. Leontyevning mazkur fikri tildan ajralmas holda inson faoliyatining muhim qismi sifatida tilning mohiyatini va o‘ziga xosligini ko‘rsatadi. Ushbu yondashuv, funksional tilshunoslik tamoyillariga asoslanib, tilning faqat o‘ziga xos qonuniyatlarini emas, balki uning inson faoliyati bilan bog‘liq ijtimoiy, psixologik va madaniy jihatlarini ham o‘rganishga xizmat qiladi. Leontyevning ta’kidlashicha, tilni inson faoliyatidan ajratib ko‘rib chiqish natijasida uning obyektiv xususiyatlari bir tomonlama talqin qilinadi. Bu shuni anglatadiki, til faqat lingvistik tizim sifatida emas, balki faoliyatning integratsiyalashgan elementi sifatida ham qaralishi lozim. Masalan, til muloqot jarayonida nafaqat axborot uzatish vositasi, balki ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi vosita sifatida ham harakat qiladi. Tilning bu xususiyatlari uni nafaqat abstrakt grammatik struktura sifatida, balki ijtimoiy muloqot va madaniyatning dinamik elementi sifatida ham talqin qilishni talab qiladi. Ushbu fikr tilshunoslik va psixolinguistika yo‘nalishidagi ko‘plab keyingi tadqiqotlarga zamin yaratgan. Xususan, kommunikativ yondashuvlar, pragmatika va funksional tilshunoslikning rivojlanishi Leontyev g‘oyalarining nazariy asoslarini yanada kengaytirgan.

L.S. Vygotskiyning nazariyasi asosida A.A. Leontyev nutq faoliyatini “bir tomondan, muayyan natijaga erishishga yo‘naltirilgan murakkab jarayonlar yig‘indisi bo‘lib, bu natija ayni paytda mazkur faoliyatning obyektiv harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi; boshqa tomondan esa, inson faoliyatining yagona tizimi, ya’ni alohida faoliyatlarning birligi sifatida” talqin qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolisova G. Murhanova M. Nutqning o‘zaro ta’siri jarayonidagi analik va diskursiv xususiyatlari. Pedagog jurnali Vol6 No. 12 (2023)

2. Xolisova G Diskurs va diskursiv tahlil bo'yicha lingvistik yondashuvlar
Umumiy filologiyaning dolzarb masalalari xalqaro ilmiy amaliy anjuman 2024.

DISKURSNING TIJORIY MULOQOTDAGI O'RNI HAQIDA MULOHAZALAR

Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi
ADCHTI Umumiy va qiyosiy tilshunoslik
kafedrası dotsenti
Sobirjonov Ravshanbek Tolipjon o'g'li

Filologiya va tillarni o'qitish yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Nutq har doim boshqa nutqlarga ta'sir etadi va kommunikatsiya davomida o'zaro ta'sir va o'zgarishlarga duch keladi. Nutqning asosiy mazmuni uning ijtimoiy va madaniy o'zaro aloqalarini tashkil etadi. Uning nazariyasiga ko'ra, har bir nutq boshqa nutqlar bilan o'zaro ta'sirda bo'ladi va kommunikatsiya davomida o'zgarishlarga uchraydi. Nutqning asosiy mazmuni uning ijtimoiy va madaniy o'zaro aloqalarida namoyon bo'ladi. Muloqot – murakkab ko'rinishdagi lisoniy (nutqiy) tafakkur faoliyatidir. Bu faoliyat natijasida nutqiy tuzilmalar hosil bo'ladi va ushbu tuzilmalar strukturasida lisoniy tafakkur faoliyatining «iz»lari saqlanadi.

Kalit so'zlar: diskurs, muloqot, kommunikatsiya, til, tafakkur.

Abstract: Discourse always affects other discourses and undergoes interaction and change during communication. The main content of speech is its social and cultural interactions. According to his theory, each discourse interacts with other discourses and undergoes changes during communication. The main content of speech is reflected in its social and cultural interactions. Communication is a linguistic (speech) thinking activity in a complex form. As a result of this activity, speech structures are formed, and the "traces" of linguistic thought activity are stored in the structure of these structures.

Key words: discourse, dialogue, communication, language, thinking.

Nutqning ta'rifi haqida turli olimlar o'zining ilmiy yondashuvlari va uslublariga ko'ra, bir qator farqli fikrlarni bildirgan. Quyidagi mualliflar nutqni o'zlarining nazariy va ilmiy kontseptual yondashuvlari asosida ta'riflab, uni turli jihatlarida tahlil qilishgan: Noam Chomsky fikricha "Nutq bu - lingvistik tizimdir, uning asosiy vazifasi til va grammatikani qo'llash orqali fikrlarni ifodalash va o'zaro kommunikatsiyani amalga oshirishdir"¹²⁴. U nutqni tilning asosiy funksiyalaridan biri sifatida qaragan, uning sintaktik tuzilmasi orqali axborot uzatish amalga oshiriladi. U tilni mexanik jarayon sifatida ko'ruvchi avvalgi strukturalistik yondashuvlardan farqli ravishda, tilni inson ongining chuqur kognitiv qobiliyatlari mahsuli deb hisoblagan. Nutqni faqat tashqi ifodalanish nuqtai nazaridan emas, balki inson ongida mavjud bo'lgan qoidalar va strukturalar orqali tahlil qilish Chomsky nazariyasining asosini tashkil qiladi. Chomsky nazariyasi tilni o'rganishni psixolingvistik jarayon sifatida ko'rishni rag'batlantirdi. Til faqat tashqi kommunikatsiya vositasi emas, balki inson miyasidagi bilimlarni tuzadigan va tartiblaydigan vosita sifatida qaraladi. Unga ko'ra, bola tilni o'zlashtirish jarayonida tug'ma "til qobiliyati"ga ega bo'lib, bu qobiliyat tilning asosiy qoidalarini intuitiv ravishda o'rganishga imkon beradi. Bunga Til qobiliyati qurilmasi (Language Acquisition Device – LAD) konsepsiyasi orqali izoh beriladi.

Mikhail Bakhtin nutqni faqat axborot uzatish vositasi emas, balki dialogik jarayon sifatida ta'riflaydi¹²⁵. Unga ko'ra, nutq har doim boshqa nutqlarga ta'sir etadi va kommunikatsiya davomida o'zaro ta'sir va o'zgarishlarga duch keladi. Nutqning asosiy mazmuni uning ijtimoiy va madaniy o'zaro aloqalarini tashkil etadi. Uning nazariyasiga ko'ra, har bir nutq boshqa nutqlar bilan o'zaro ta'sirda bo'ladi va kommunikatsiya davomida o'zgarishlarga uchraydi. Nutqning asosiy mazmuni uning ijtimoiy va madaniy o'zaro aloqalarida namoyon bo'ladi. Baxtinning dialogizm nazariyasi til va ijtimoiy munosabatlarning o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, har bir nutqiy akt boshqa nutqiy aktlarga javob

¹²⁴Chomsky, N. (1957). **Syntactic Structures**. Mouton.

¹²⁵ Bakhtin, M. (1981). **The Dialogic Imagination: Four Essays**. University of Texas Press.

sifatida yuzaga keladi va kelajakdagi javoblarni kutadi. Bu jarayon davomida nutqiy mazmunlar o'zgaradi va boyib boradi. Baxtin bu holatni "dialogik xayol" deb ataydi¹²⁶. Olim shuningdek, nutqning ijtimoiy va madaniy kontekstga bog'liqligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, har bir nutqiy akt muayyan ijtimoiy va madaniy sharoitda yuzaga keladi va shu sharoitlar orqali shakllanadi. Bu esa nutqning mazmuni va shakliga ta'sir qiladi¹²⁷. Baxtinning dialogizm nazariyasi tilshunoslik, adabiyotshunoslik va ijtimoiy fanlarda muhim ahamiyatga ega bo'lib, nutq va kommunikatsiya jarayonlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Lev Vygotsky nutqni fikrlash va ongni shakllantiruvchi vosita sifatida ta'riflaydi¹²⁸. Unga ko'ra, nutq nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki insonning ijtimoiy o'zaro ta'sirini va tafakkur jarayonini tashkil etadigan asosiy elementdir. Nutq fikrlashni rivojlantiruvchi asosiy mexanizm sifatida qaraladi. Uning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, insonning kognitiv rivojlanishi ijtimoiy muloqot orqali amalga oshadi va nutq bu jarayonda markaziy rol o'ynaydi. Olim fikricha, dastlab nutq tashqi (ijtimoiy) muloqot vositasi sifatida paydo bo'ladi. Biroq, vaqt o'tishi bilan u ichki nutqqa aylanib, insonning fikrlash jarayonini boshqaradi va ongning shakllanishiga hissa qo'shadi. Bu jarayonni u "ichki nutq" deb ataydi. Shuningdek, Vygotskiy "yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasini kiritgan bo'lib¹²⁹, bu bolaning mustaqil ravishda bajara olmaydigan, lekin malakali shaxslar (masalan, o'qituvchilar yoki ota-onalar) yordamida amalga oshira oladigan vazifalar doirasini anglatadi. Bu jarayonda nutq vositachilik qiladi va bolaning kognitiv rivojlanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolisova G. Murhanova M. Nutqning o'zaro ta'siri jarayonidagi analik va diskursiv xususiyatlari. Pedagog jurnali Vol6 No. 12 (2023)

¹²⁶ Wikipedia](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Dialogic_Imagination?utm_source=chatgpt.com)

¹²⁷ <https://methods.sagepub.com/ency/edvol/encyclopedia-of-action-research/chpt/bakhtinian-dialogism>

¹²⁸ Vygotsky, L. S. (1934). *Thought and Language*. MIT Press.

¹²⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=u0gyR2bLDp4&utm>

2. Xolisova G Diskurs va diskursiv tahlil bo'yicha lingvistik yondashuvlar
Umumiy filologiyaning dolzarb masalalari xalqaro ilmiy amaliy anjuman 2024.

SUN'IY INTELEKTNING CHET TILLARINI O'QITISHDA INNOVATSION ROLI

Soliyeva Husnidabonu Dilmurod qizi

ADCHTI, Xorijiy til va adabiyot fakulteti

1-kurs talabasi

E-mail:husnidabonusoliyeva08@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining chet tillarini o'qitishdagi innovatsion roli tahlil qilinadi hamda interaktiv platformalar, shaxsiylashtirilgan ta'lim dasturlari va ovozli yordamchilarning samaradorligi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, sun'iy intellektning til o'rganish jarayonida yuzaga keladigan afzalliklari va ehtimoliy muammolari muhokama qilinadi. Ushbu texnologiyalar foydalanuvchilarning talaffuzini tekshirish va grammatika bo'yicha tavsiyalar berish orqali til o'rganish jarayonini yanada samarali qiladi. Maqolada, shuningdek, sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanish istiqbollari va ularning til o'rgatishdagi roli haqida ham xulosalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, sun'iy intellekt texnologiyalari, til o'rganish jarayoni, interaktiv platformalar, ehtimolli muammolar.

Аннотация: В данной статье анализируется инновационная роль технологий искусственного интеллекта в обучении иностранным языкам. Рассматриваются эффективность интерактивных платформ, персонализированных образовательных программ и голосовых помощников. Также обсуждаются преимущества и возможные проблемы использования искусственного интеллекта в процессе обучения языкам. Технологии искусственного интеллекта предоставляют возможность индивидуального подхода в обучении, помогают проверять произношение и дают

рекомендации по грамматике, что делает процесс обучения более эффективным. В статье также подводятся итоги развития технологий искусственного интеллекта и их роли в обучении языкам.

Ключевые слова: искусственный интеллект, технологии искусственного интеллекта, процесс изучения языка, интерактивные платформы, возможные проблемы

Abstract: This article analyzes the innovative role of artificial intelligence technologies in language learning. The effectiveness of interactive platforms, personalized learning programs, and voice assistants is discussed. The article also addresses the advantages and potential challenges of using artificial intelligence in the language learning process. AI technologies enable individualized learning, assist in pronunciation checks, and provide grammar suggestions, making the learning process more efficient. Additionally, the article outlines the development prospects of AI technologies and their role in language education.

Keywords: artificial intelligence, artificial intelligence technologies, language learning process, interactive platforms, potential challenges

Bugungi kunda sun'iy intellekt turli sohalarda juda katta o'zgarishlar sodir bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, ta'lim tizimida, xususan chet tillarini o'qitishda uning innovatsion roli katta ahamiyat kasb etmoqda. An'anaviy o'qitish zamonaviy texnologiyalar bilan boyitilar ekan, sun'iy intellekt asosida yaratilgan platformalar va dasturlar til o'rganish jarayonini yanada samarali va qulay shaklga keltirmoqda. Ushbu maqolada sun'iy intellektning chet tillarini o'qitishdagi asosiy jihatlari, afzalliklari va muammolari tahlil qilinadi.

Sun'iy intellekt texnologiyalari asosida ishlab chiqilgan ilovalar foydalanuvchilarga individual yondashuv asosida til o'rganish imkonini beradi. Bundan tashqari foydalanuvchining xatolarini tahlil qilib, mashg'ulot dasturini moslashtiradi, undagi o'yinlashtirish elementlari til o'rganish jarayonini yanada

qiziqarli va oson qiladi. Sun'iy intellekt asosida ishlaydigan Apple Siri, Google Assistant, Amazon Alexa kabi ovozli ilovalar ma'lum vaqt rejimida foydalanuvchilarga chet tilida muloqot qilish imkonini beradi. Ushbu texnologiyalar yordamida o'rganuvchilar talaffuzlarini tekshirish va ularning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beriladi.

Sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan ta'limga oid platformalar har bir foydalanuvchining bilim darajasini aniqlab, unga mos dasturlarni tavsiya etadi. Masalan, Coursera va EdX kabi platformalarda sun'iy intellekt foydalanuvchisiga mos keladigan kurslarni tanlash va ta'lim jarayonini optimallashtirish imkonini beradi. Sun'iy intellekt yordamida istalgan joyda va istalgan vaqtda til o'rganish mumkin. Bu an'anaviy tarzda sinf xonalarida o'qitishdan farqli ravishda foydalanuvchilar uchun qulay muhit yaratadi.

Sun'iy intellekt yordamida ishlab chiqilgan ilovalar o'yin uslubida o'tkazilib, bu o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishini oshirishiga yordam beradi. Masalan, tillarni o'rganish jarayonida ball to'plash, bosqichma-bosqich darajalarni oshirish, rag'batlantirish tizimlari mavjud. Sun'iy intellekt bilan ishlovchi dasturlar foydalanuvchilarning talaffuzini tekshirib, unga tavsiyalar beradi. Masalan, Elsa Speak kabi ilovalar yordamida o'rganuvchilar talaffuzlarini yaxshilashlari mumkin.

Sun'iy intellekt foydalanuvchilarga grammatika va so'z boyligini o'rgatishi mumkin, biroq jonli suhbat tajribasi yetishmasligi sababli real muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda cheklovlar mavjud. Sun'iy intellekt asosida ishlovchi tizimlar tilning texnik jihatlariga urg'u beradi, ammo madaniy tafovutlarda ba'zi kamchiliklarga ega. Sun'iy intellektga asoslangan ilg'or ta'lim platformalaridan foydalanish uchun zamonaviy qurilmalar va internet aloqasi talab etiladi, biroq barcha foydalanuvchilarda bunday imkoniyatlar mavjud emas. Bundan tashqari, sun'iy intellekt bilan bog'liq maxfiylik va ma'lumotlar xavfsizligi muammolari ham mavjud. Sun'iy intellekt tizimlari

foydalanuvchilarning ma'lumotlarini yig'ishi mumkin, bu esa shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi nuqtai nazaridan xavotir uyg'otadi.

Sun'iy intellekt chet tillarini o'qitishda katta imkoniyatlar yaratmoqda va o'qitish jarayonini yanada interaktiv, samarali hamda qulaylashtirmoqda. Uning moslashuvchanligi, individual yondashuvi va fikr-mulohaza berish imkoniyati til o'rganish jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ammo, sun'iy intellekt texnologiyalarining insonning muloqot yetishmovchiligi, madaniy omillarni inobatga olmasligi va texnologik qaramlik kabi muammolari ham mavjud.

Shu bilan birga, sun'iy intellekt tizimlarining yuksalishi va ularning til o'rganish jarayonida samaradorligini oshirish uchun yanada rivojlanishi zarur. Bundan tashqari, bu texnologiyalarni keng ko'lamda qo'llash orqali chet tillarini o'qitishning yangi usullari yaratilib, o'quvchilarga yanada samara berishi mumkin. Ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlash, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va madaniy farqlarni inobatga olish kabi masalalar ham kelajakda rivojlanishi kerak bo'lgan asosiy yo'nalishlardir.

Xulosa: Sun'iy intellekt texnologiyalari chet tillarini o'qitishda yangi imkoniyatlar yaratadi, shuningdek, til o'rganish jarayonini yanada samarali va qulay qilishga yordam beradi. Biroq, ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun texnik, madaniy va axloqiy muammolarni hal qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Armstrong, T. (2019). *Artificial Intelligence in Education*. Springer.
2. Tharp, M., & Gholami, M. (2020). *AI in Education: Implications and Applications*. Educational Technology Research and Development.
3. Jovanovic, J., & Ristic, S. (2018). *Language Learning with AI: Advancements and Challenges*. Journal of Educational Technology.
4. *Elsa Speak* [Mobile App]. Retrieved from <https://www.elsaspeak.com>

TA'LIM JARAYONLARIDA TADQIQOT VA INNOVATSIYALARNI INTEGRATSIYA QILISH

Andijon davlat chet tillari instituti
Roman-german va slavyan tillari fakulteti
Nemis tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasida
Nemis tili yo'nalishi
4-bosqich 402-guruh talabasi
Xojiboboyeva Xosiyatxon

Annotatsiya Ushbu maqolada ta'lim jarayonlarida tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilishning ahamiyati va uning ta'lim sifatiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Tadqiqotlar va innovatsiyalarni ta'lim tizimiga integratsiya qilish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Innovatsion usullar, yangi texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlar ta'lim jarayonida samarali metodikalar yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, ta'limda tadqiqotlarni amalga oshirish orqali o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyati, ijodiy yondashuv va mas'uliyatli qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga erishiladi.

Kalit so'zlar Ta'lim jarayonlari Tadqiqot Innovatsiyalar Integratsiya Ta'lim sifatini oshirish Ilmiy tadqiqotlar Ta'lim texnologiyalari Ijodiy fikrlash Tanqidiy yondashuv Pedagogik metodikalar

Annotation This article will consider the importance of integration and innovation in the educational process and the impact on the quality of education. The integration of research and innovation into the education system plays an important role in the development of students' knowledge and skills. Innovative methods, new technologies and research serve as a basis for creating effective methods in the educational process. It is also possible to develop students critical thinking, creative approach and responsible decision-making skills through studying research in education.

Keywords Educational process Research Innovation Innovation Innovation Quality of Education Critical Throll Technologies Creative Opportunity Critical Throlliance Critical Throlliance Critical Throlliance Critical Throlliance Critical Throlliance

Аннотация В этой статье будет рассмотрена важность интеграции и инноваций в образовательном процессе и влияние на качество образования. Интеграция исследований и инноваций в систему образования играет важную роль в развитии знаний и навыков студентов. Инновационные методы Новые технологии и исследования служат основой для создания эффективных методов в образовательном процессе. Также возможно развить студенты критическое мышление, творческий подход и ответственные навыки принятия решений путем изучения исследований в области образования.

Ключевые слова образовательные процессы исследования инновации инновации инновации качество образования критические технологии творческая возможность

Ta'lim tizimi jahon miqyosida har doim o'zgarishlar va yangiliklarga javob berishga intiladi. Zamonaviy ta'lim metodologiyalarida tadqiqotlar va innovatsiyalarni integratsiya qilish, ta'lim jarayonlarini samarali tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Innovatsion yondashuvlar, yangi pedagogik texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlar yordamida ta'lim tizimi o'zining sifatini va samaradorligini oshirishga imkon beradi. O'quvchilarning bilim darajasi va kompetensiyalari nafaqat an'anaviy usullar bilan, balki ilmiy izlanishlar va innovatsion texnologiyalarni ta'limga joriy etish orqali ham rivojlanadi. Ushbu maqolada, ta'lim jarayonlarida tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilishning ahamiyati, uning ta'lim sifatiga ta'siri va o'quvchilarning fikrlash, ijodkorlik hamda qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga bo'lgan yordami batafsil tahlil qilinadi. Innovatsion usullarni qo'llash orqali, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish mumkin. Shu nuqtai nazardan, ilmiy tadqiqotlar va yangi texnologiyalar yordamida ta'limda barqaror o'zgarishlar va

yangiliklar amalga oshirilishi ta'lim tizimining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Maqola, ta'limda tadqiqot va innovatsiyalarni qo'llashning imkoniyatlari, afzalliklari va o'quvchilarning fikrlash darajasiga qanday ta'sir qilishi haqida ma'lumot beradi.

Ta'lim tizimida tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilish jarayoni nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini oshirishga, balki ta'lim metodikalarining modernizatsiyasiga ham olib keladi. Ta'lim sohasida ilmiy tadqiqotlar va innovatsion yondashuvlar, o'quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlashda, ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda va ijodiy yondashuvni kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi. Innovatsiyalar ta'lim tizimining barcha bosqichlarida, jumladan, boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim va oliy ta'limda qo'llanilishi kerak. Shuningdek, yangi pedagogik texnologiyalar, o'quvchilarning o'zini o'zi rivojlantirish imkoniyatlarini yaratib, ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Ta'lim jarayonida tadqiqotlar olib borish o'quvchilarga bilimlarni amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi. Bu jarayon, nafaqat o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, balki ularning ijtimoiy va axloqiy mas'uliyatlarini shakllantirishga ham yordam beradi. O'quvchilar, ilmiy izlanishlar orqali o'z fikrlarini mustahkamlash, yangi g'oyalarni ishlab chiqish va muammolarga yechimlar taklif qilish kabi ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Innovatsion yondashuvlar yordamida o'quvchilar o'z bilimlarini faqat nazariy jihatdan o'rganib qolmay, balki uni amalda qo'llashga o'rgatiladi. Ta'limda tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilish o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishga ham katta hissa qo'shadi. O'qituvchilar innovatsion texnologiyalarni o'rganish, pedagogik metodlarni modernizatsiya qilish va ilmiy izlanishlar orqali o'z faoliyatini takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu o'z navbatida o'quvchilarni samarali ta'lim bilan ta'minlashga yordam beradi. O'qituvchilarni innovatsion yondashuvlarga tayyorlash va ularga yangi metodlarni qo'llashda yordam berish, ta'lim tizimining sifatini yanada oshirish imkonini yaratadi.

Asosiy qism

Ta'lim tizimida tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilish, zamonaviy ta'lim metodologiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu jarayon o'quvchilarning bilimlarini kengaytirish, ularga zamonaviy texnologiyalar va ilmiy yondashuvlar orqali o'rgatish, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi. Innovatsiyalar va tadqiqotlar ta'limda nafaqat yangi bilimlar yaratishda, balki o'quvchilarning bilimlarni amaliyotga tatbiq etishiga ham yordam beradi. Shu bilan birga, ta'lim tizimining samaradorligini oshirish, o'quvchilarni amaliy ko'nikmalar bilan ta'minlashda va yangi g'oyalar yaratishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotlar va innovatsiyalarni ta'lim tizimiga integratsiya qilish jarayonining asosiy maqsadi, o'quvchilarga faqat nazariy bilimlarni berish emas, balki ularni amaliy ishlar bilan shug'ullanishga undashdir. Tadqiqotlar orqali o'quvchilar o'z bilimlarini yangi, ilg'or texnologiyalar yordamida mustahkamlash, muammolarga yechimlar topish, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Innovatsion pedagogik metodlar va texnologiyalarni qo'llash, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini yangilashda samarali vosita hisoblanadi. Masalan, interaktiv ta'lim texnologiyalari, o'quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlashga, ularga o'z fikrlarini ifodalash va amaliyotda qo'llash imkonini beradi. Bu jarayon, o'quvchilarning o'rganish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Innovatsiyalarni ta'lim tizimiga kiritish nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini oshirishga, balki o'qituvchilarning malakasini oshirishga ham yordam beradi. O'qituvchilar yangi pedagogik usullarni o'rganish, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash va ilmiy tadqiqotlar olib borish orqali o'z faoliyatini takomillashtiradilar. Bunda, o'qituvchilarni innovatsion metodlarga tayyorlash, ularni pedagogik uslublar bilan tanishtirish va malakalarini oshirish muhimdir. O'qituvchilar o'zlarini yangi texnologiyalar va pedagogik yondashuvlar bilan tanishtirish orqali, o'quvchilarga yanada sifatli ta'lim bera olishadi. Bu jarayon ta'lim tizimining sifatini oshirishga va o'quvchilarning bilimlarini yanada samarali tarzda o'rganishga yordam beradi.

Ta'limda tadqiqotlar olib borish o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va mas'uliyatli qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga hissa qo'shadi. Tadqiqotlar, o'quvchilarga ilm-fan bilan tanishish, yangi g'oyalar ishlab chiqish va ularga amaliyotda ishlov berish imkonini beradi. O'quvchilar ilmiy izlanishlar va tajribalar orqali o'z bilimlarini mustahkamlash, yangi bilimlarni yaratish va ularni amaliyotda qo'llashni o'rganadilar. Tadqiqotlar va innovatsiyalarni ta'limga joriy qilish orqali, o'quvchilar o'z fikrlarini mustahkamlash, ilmiy yondashuvlarni qo'llash va yangi yechimlar topish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, ta'limda tadqiqotlar olib borish, o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga, ijodiy qarorlar qabul qilishga va o'z bilimlarini sinab ko'rishga yordam beradi. Ta'limda innovatsiyalarni joriy etishning muvaffaqiyati nafaqat o'quvchilarning bilimlarini oshirishga, balki ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga ham ta'sir ko'rsatadi. Ta'limdagi yangiliklar va innovatsion metodlar, o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirishga yordam beradi. Yangi pedagogik usullar va texnologiyalar, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda, ularning bilimlarini o'rganish va amaliyotga tatbiq etishda muhim rol o'ynaydi. Innovatsiyalarni ta'limga qo'llash, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini kengaytirish, ularni zamonaviy ish joylariga tayyorlashga yordam beradi. Shu bilan birga, ta'limda innovatsiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish, jamiyatdagi global muammolarga yechimlar topishga hissa qo'shadi. Ta'limda innovatsiyalarni joriy etish jarayonida o'quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlash, ularni ilg'or texnologiyalarni qo'llashga o'rgatish va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ta'lim tizimida tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilish jarayonining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, ta'limning barcha bosqichlarida sifatli o'quv dasturlarini yaratishga va o'quvchilarning bilimlarni chuqurroq egallashiga xizmat qiladi. O'quvchilarga yangi bilimlarni o'rgatish va ularni zamonaviy texnologiyalar yordamida amaliyotga tatbiq etish, ta'lim jarayonini samarali va qiziqarli qilish imkonini beradi. Tadqiqotlar va innovatsiyalarni ta'limga integratsiya qilish jarayonini

muvaffaqiyatli amalga oshirish, ta'lim tizimining global miqyosdagi o'zgarishlarga moslashishiga yordam beradi.

Ta'lim jarayonida tadqiqotlar va innovatsiyalarni muvaffaqiyatli integratsiya qilish, ta'limning sifatini yanada oshirishga olib keladi. Bu jarayon o'quvchilarga faqat bilimlarni o'rganish emas, balki bilimlarni amaliyotda qo'llashni ham o'rgatadi. O'quvchilarning mustaqil ishlash, g'oyalarini ifodalash va yangi yechimlarni topish ko'nikmalarini rivojlantirish orqali, ular o'z sohasida yetakchi mutaxassis bo'lishga tayyorlanadilar. Innovatsiyalar yordamida ta'lim jarayoni o'quvchilarga yangi imkoniyatlar yaratadi, ularni tanqidiy fikrlash va mustaqil qarorlar qabul qilishga undaydi. Innovatsiyalarni ta'lim tizimiga integratsiya qilishda barcha darajadagi ta'lim xodimlarining faol ishtiroki muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilar yangi texnologiyalar va pedagogik yondashuvlarni o'z faoliyatlariga tatbiq etish orqali o'z malakalarini oshiradilar. O'qituvchilarni tayyorlash, ularni innovatsion metodlar bilan tanishtirish va ularga yangi pedagogik usullarni qo'llashda yordam berish, ta'lim tizimining sifatini yaxshilashda hal qiluvchi omil bo'ladi. Ta'lim tizimining takomillashishi uchun, o'qituvchilarni rivojlantirish, o'quvchilarning ehtiyojlariga mos keladigan yangi yondashuvlarni yaratish zarur. Tadqiqotlar ta'lim jarayonida o'quvchilarga ilmiy izlanishlarni amalga oshirish va muammolarga yechimlar topish imkoniyatini beradi. O'quvchilarning ilmiy izlanishlar orqali tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirish, ta'lim jarayonining yuqori samaradorligini ta'minlaydi. Tadqiqotlar o'quvchilarga ilmiy metodlarni o'rganish, yangi g'oyalar yaratish va o'z fikrlarini ifodalash imkoniyatini beradi. Bularning barchasi o'quvchilarning bilim darajasini oshiradi va ularni mustaqil fikrlashga tayyorlaydi. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlar ta'lim tizimining zamonaviy ehtiyojlariga javob beradigan innovatsion metodlar va usullarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Innovatsiyalarni ta'limga kiritish nafaqat o'quvchilarning, balki ta'lim tizimining ham samaradorligini oshirishga olib keladi. Ta'limda innovatsiyalarni qo'llash, o'quvchilarga yangi bilimlarni o'rganishda, amaliy ko'nikmalarni

rivojlantirishda va yangi g'oyalarni ishlab chiqishda yordam beradi. O'quvchilarni innovatsion usullar orqali ta'lim berish, ularning faolligini oshiradi, o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Shu bilan birga, ta'lim tizimida innovatsiyalarni joriy qilish, o'quvchilarning ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarga moslashishlariga yordam beradi. O'quvchilar zamonaviy texnologiyalarni va ilmiy usullarni qo'llash orqali, o'z bilimlarini amaliyotda sinab ko'rishadi va ularni real hayotda ishlatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ta'lim tizimida tadqiqotlar va innovatsiyalarni integratsiya qilish jarayoni, jamiyatning rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Innovatsion ta'lim tizimi, o'quvchilarning kelajakda yangi texnologiyalar va ilmiy bilimlar asosida yangi ish o'rinlariga tayyor bo'lishlariga yordam beradi. Shu bilan birga, ta'limda innovatsiyalarni qo'llash, jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga, jamiyatda yangi g'oyalar va yechimlarni ishlab chiqishga hissa qo'shadi. Innovatsiyalarni ta'lim tizimiga integratsiya qilish, o'quvchilarning bilimlarini amaliyotda qo'llashga, yangi g'oyalar yaratishga, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga imkon yaratadi. Ta'lim tizimida tadqiqot va innovatsiyalarni muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun zarur bo'lgan infrastrukturaviy va metodik asoslarni yaratish muhimdir. Ta'lim jarayonida innovatsiyalarni muvaffaqiyatli qo'llash uchun resurslar, texnologiyalar va o'qituvchilarning malakasini oshirish zarur. Bu jarayonni amalga oshirishda davlat, xususiy sektorlar va ta'lim tizimi o'rtasida hamkorlik zarur. Innovatsiyalarni ta'limga kiritish, o'quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlash va ta'lim tizimini yanada samarali qilish uchun keng ko'lamli qo'llab-quvvatlash talab etiladi. Ta'limda tadqiqotlar va innovatsiyalarni integratsiya qilish jarayoni jamiyatni yangi ilmiy g'oyalar va texnologiyalar bilan boyitadi, jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy muammolariga yangi yechimlar topishga imkon beradi. Bu, o'z navbatida, ta'lim tizimining global miqyosda rivojlanishini ta'minlaydi va jamiyatning kelajakdagi ehtiyojlariga javob berishga yordam beradi. Innovatsiyalarni ta'limga kiritish orqali, o'quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlash, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlashlarini rivojlantirish mumkin bo'ladi.

Bu jarayon, jamiyatning ta'lim sohasidagi global muammolarni hal qilishga va yangi g'oyalar va yondashuvlarni joriy etishga yordam beradi.

Xulosa

Ta'lim jarayonlarida tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilish, ta'lim tizimining sifatini yaxshilash va o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar ta'limda yangi pedagogik metodlarni ishlab chiqish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayon, nafaqat o'quvchilarning o'rganish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi, balki ularga amaliy ko'nikmalarni ham o'rgatadi, kelajakdagi ish o'rinlariga tayyorlanishlariga imkon yaratadi. Ta'lim tizimida innovatsiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish o'qituvchilarning malakasini oshirish, ularni zamonaviy pedagogik metodlar bilan tanishtirish va yangi texnologiyalarni qo'llash orqali amalga oshiriladi. O'qituvchilarning pedagogik malakalarini oshirish, ta'lim jarayonining sifatini oshirishda asosiy omil hisoblanadi. Tadqiqotlar va innovatsiyalarni ta'limga kiritish orqali o'quvchilarning bilimlarini sinab ko'rish, muammolarga yechimlar topish va yangi g'oyalarni ishlab chiqish imkoniyatlari yaratiladi. Ta'limda tadqiqotlar va innovatsiyalarni integratsiya qilishning ijtimoiy va iqtisodiy ta'siri ham katta. Innovatsiyalar jamiyatdagi muammolarni hal qilishda yordam beradi, o'quvchilarning global miqyosdagi o'zgarishlarga moslashishiga yordam beradi va ularni texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlaydi. Bu jarayon jamiyatning ilmiy, texnologik va iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Ta'lim jarayonida tadqiqotlar va innovatsiyalarni integratsiya qilish, zamonaviy ta'lim tizimini yaratish, o'quvchilarning zamonaviy bilimlar va ko'nikmalar bilan ta'minlanishini ta'minlash uchun muhim vosita hisoblanadi. Bu jarayon, ta'lim tizimini rivojlantirishda, jamiyatning umumiy rivojlanishiga va kelajakdagi ehtiyojlarga moslashishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov, I. A. O'zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichi. Tashkent O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi, 2013.
2. Mirziyoyev, Sh. M. Ta'lim va fan sohasidagi yangilanishlar. Tashkent O'zbekiston Respublikasi Prezidiumi nashriyoti, 2021.
3. Abdukarimov, I. A. Pedagogik texnologiyalarni rivojlantirish va innovatsiyalar. Tashkent: O'zbekiston Ta'lim Nizomi, 2015.
4. Yuldashev, A. A. Ilmiy tadqiqotlar va innovatsion metodlar ta'lim tizimida. Tashkent O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi, 2017.
5. Rasulova, N. T. Innovatsion texnologiyalarni ta'limda qo'llash. Tashkent Milliy universitet nashriyoti, 2019.
6. Isroilov, S. Ta'lim va ilm-fan integratsiya va innovatsiyalar. Tashkent O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi, 2018.
7. Tashkent davlat pedagogika universiteti. Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim metodikalar. Tashkent TDPU nashriyoti, 2020.
8. Rakhimov, T. M. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish. Tashkent Fan va ta'lim nashriyoti, 2016.
9. Abdug'afforov, O. R. Ilmiy tadqiqotlar va pedagogik yondashuvlar. Tashkent O'zbekiston Milliy universiteti, 2020.
10. Khodjaeva, M. S. Ta'lim tizimida innovatsiyalarni joriy etishning asosiy yo'nalishlari. Tashkent O'zbekiston Respublikasi Ta'lim va Innovatsiyalar vazirligi, 2018.

TERMINOLOGICAL SYSTEM IN WESTERN LINGUISTICS

MAXSUDOVA XOSIYATBONU UTKIRBEK KIZI

English teacher

The department of English language and literature

The faculty of English language and literature

Andijan state institute of foreign languages

Andijan. Uzbekistan

Abstract: The article analyze the role of terminology in modern linguistics as well as its current problems. Various views of scientists are also studied by Russian scientists books, articles, monographs about terminology.

Key words: nanotechnology, logistics, dictionary, terminological, typologic features, lexical units, onomasiology, semasiology.

Annotatsiya: Maqolada hozirgi zamon tilshunosligida terminologiyaning oʻrni uning ahamiyati hamda dolzarb muammolari tahlil qilingan. Olimlarning turli qarashlari shuningdek rus olimlarining maqola, monografiya va terminologiyaga oid kitoblari oʻrganilgan.

Kalit soʻzlar: nanotexnologiya, logistika, lugʻat, terminologik, tipologik xususiyatlar, leksik birliklar, onomasiologiya, semasiologiya.

Аннотация: В статье анализируется роль терминологии в современной лингвистике, ее значение, а также актуальные проблемы. Различные взгляды ученых изучались также в статьях, монографиях и книгах российских ученых по терминологии.

Ключевые слова: нанотехнология, логистика, лексика, терминология, типологические особенности, лексические единицы, онемасиология, семасиология.

Speaking about terminology in modern linguistics, we focus on changes in its various aspects, these changes are not limited only to the knowledge of the

study and research of new areas of knowledge. Another important aspect is that the emergence of new disciplines and professions means that they need special terms, lexical units. Especially now, such areas as nanotechnology, biotechnology, logistics and architecture, which are rapidly developing, have led to the formation of a special complex lexicography with its terminology and terms. It is important to create terms suitable for these areas and use them correctly. Clear and understandable terminology serves to improve efficiency in scientific research, education and practice. Globalization in the early 20th century provided the impetus for the broad development of the field, including significant changes in Industry, Science, and technology that were able to be an important factor in shaping terminology. In the special literature, several observations in the field of terminology, as well as the results of studies, can be summarized.

Russian scientists such as O.Wooster, D.S.Lotte and E.K.Drezen conducted important scientific work on terminology. Of course, this process served to improve the effectiveness of science, accelerate its progress and solve problems in various fields. The research of the above scientists formed the basis of scientific research in this area. Russian scientist V.M.Leychik argues that " it was recognized in 1967 - 1968 that the science of terms was an independent field [1]. Initially, scientists used the term terminology to refer to the scientific discipline now known as "terminology". B.N.Golovin notes, the term " terminology " itself is ambiguous and has been used in two senses:

1) terminology special professional concepts as a set of words and phrases that name and represent special objects;

2) terminology it is a branch of linguistics that studies the set of terms, their grammatical organization and the laws of operation;[2]

V.M.Leychik divides the formation of Russian terminology into several main periods:

- 1) preparation period
- 2) first period
- 3) second period

4) third period. [3]

At the preparatory stage, the formation and primary processing of terms, together with the first national terminological dictionary, was created. And in the first period, the foundations of terminological theory appeared. During this period, G.O.Vinokur, V.V.Vinogradov, A.A.The reformatskians added their own xissas to science. The second period is characterized by the formation of terminology as an independent scientific science. Scientific views on the special dictionary were developed, monographs, collections were written, and dissertations were defended, and many terminological dictionaries were created. The third period saw the further development of terminology as a scientific discipline.[3]

It is known from history that hundreds of scientists in terminology and terminology have covered in their work including Kobrin and Golovin who defined " a term is a word or subordinate phrase with a special meaning that expresses and forms the professional concept used in the process of knowledge and development of scientific professional technical objects and relationships between them" "Terminology is a set of terms related to one in conceptual lexicon related to the field of professional activity-semantic word formation and grammatical levels"[4]

Many trends in the field of terminology confirm that the study of special dictionaries in the framework of modern linguistic research is an important factor. Linguist V.M.Leichik terminology considers the identification of the nature of the so-called science as a scientific and practical science as one of the important issues. In terminology, many questions can be discussed, consequently, the question "is terminology a linguistic discipline" is posed transversely. It is noted that most scientists give a positive assessment of such questions. In accordance with this problem, V.M.Leichik studied the methodology of terminological activity and finds that it is not specific to one language, it can occur in all languages. Terminology research primarily actively uses linguistics techniques, which is natural because terms are primarily words and phrases.

Terminology is a very comprehensive field and is divided into different areas within its own direction. Not only in the field of linguistics, but also each

profession has its own terms. The term is derived from the Latin word “terminus” meaning check, border. Terms are used in a narrow range, that is, in relation to a specific area. And the term can be similar to words in a common language. But the relationship between the term and the term is still studied by scientists.

To sum up in modern linguistics, when the term means check, border, the term is considered a broad concept. They are considered by most scholars to be two different equivalents of the word of the same meaning, but the term is a scientific lexical unit that includes the concept of the term.

References:

1. V.M.Leychik- Terminovedeniye 2000, p-29
2. Golovin,Kobrin 1987, p-7
3. V.M.Leychik- Terminovedeniye 2000, p-20
4. Golovin,Kobrin 1987, p-5

MEDIA SAVODXONLIK TUSHUNCHASI VA UNING JAMIYATIMIZDAGI AHAMYATI

Andijon davlat chet tillar instituti

Ingliz tili o'qitishning integrallashgan kursi kafedra o'qituvchisi

Jabborova Zarnigor Maxmudjon qizi.

Ingliz filologiyasi, o'qitish metodikasi va tarjimashunoslik fakulteti

206-guruh talabasi To'lanboyeva Madinabonu

Annotatsiya: Ushbu maqolada media savodxonlik tushunchasi yoritilgan bo'lib, taniqli olimlarning ushbu tushunchaga bergan ta'riflari tahlil etiladi. Qolaversa, media savodxonlikning jamiyatdagi zaruriyati va ahamiyati haqida ba'zi manbalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: media, OAV, media matn, media ta'lim, media o'rganish ommaviy axborat, media makon, media savodxonlik.

Hozirgi kunda ommaviy axborot vositalari va media tarmoqlari jamiyatni shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Internet ijtimoiy tarmoqlar, televidenie va radio kabi platformalar orqali olingan axborotlar insonlar hayotiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Shunday bolsa-da, axborotning sifati va uning jamiyatga qanday ta'sir qilishi masalasi dolzarb bolib qolmoqda. Bu holatda media savodxonlik tushunchasi ahamiyati kasb etadi. Media savodxonlik axborotlarni o'qish va tushunish, balki ularni tahlil qilish tanqidiy ravishda qabul qilish va maqsadga muvofiq foydalanish qobiliyatini ifodalaydi.

Media savodxonlik - odamlarga turli media shakllarini va xabarlarini tahlil qilish, baholash va yaratishga imkon beradigan ko'nikmalar to'plami hisoblanadi. Media savodxonlik iste'molchilarga axborot va ommaviy dasturlarda tashviqot, senzura yoki biron vaziyatni faqat bir tomondan ko'rsatish kabi holatlarga ommaviy axborot vositalarini nima majbur qilayotganligini tahlil qilish, shuningdek, ommaviy axborot vositalarining egasi, ularning moliyalashtirish modeli kabi tarkibiy elementlarni tushunish imkonini beradi. Boshqacha qilib aytganda, media savodxonlik - bu tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini ommaviy axborot vositalari orqali uzatiladigan xabarlar va belgilarga qo'llay olish qobiliyatidir.

Media savodxonlik - insonning jamiyatdagi fuqaro sifatidagi mas'uliyatini his qilgan holda faol va savodli bo'lishi, media matnlarni qabul qila olishi, yaratishi, tahlil eta olishi va baholashi, zamonaviy mediani ijtimoiy-madaniy va siyosiy mazmunini tushuna olishi demakdir. Media va axborot savodxonligi — «soyabon», ya'ni bir tushuncha mazmunida ikki ma'no birlashgan atama sifatida YUNESKO tomonidan tavsiya etilgan. Uning mohiyatini anglash uchun har bir tushuncha o'zagini bilish zarur. Har bir atamaning mohiyatidan kelib chiqqan holda ularni tavsifi quyidagicha keltiriladi.

Axborot savodxonligi — axborotni tanlash, baholash, qayta ishlash va uzatish borasidagi ko'nikmalar va malakalar majmuini bildiradi.

Media savodxonlik — mass-mediani qabul qilish va uning faoliyatini baholash bo'yicha ko'nikmalar va malakalar majmuini bildiradi. Media savodxonlik

media funksiyalarini tushunish, mazkur funksiyalarni amalga oshirish sifatini baholash va o'z-o'zini ifoda etish, shuningdek, ijtimoiy jarayonlarda ishtirok etish uchun medialar bilan ratsional hamkorlikka kirishishga urg'u beradi. Media savodxonlik ham, axborot savodxonligi ham yoshlarda media va axborot makonida foydalanilayotgan texnologiyalardan qat'iy nazar o'zaro hamkorlik qilish ko'nikmalarini ongli ravishda shakllantirish va rivojlantirish bilan bog'liq. Ushbu bir-biriga bog'liq bo'lgan sohani turlicha tushuntirib beruvchi ikkitailmiy maktab mavjud. Birinchi maktab vakillari axborot savodxonligini katta tadqiqotlar sohasi sifatida ko'rishadi. Ikkinchi maktab namoyondalari esa axborot savodxonligi media savodxonlikning tarkibida bo'lib, u ancha keng soha ekanligini ilgari suradilar. Ammo YUNESKOning xalqaro ekspertlar guruhi nafaqat media va boshqa axborot xizmatlarining bir-biridan farqi, balki ularning o'zaro aloqadorlik nuqtalarini ham aniqlagan.

Fikrimizcha, media savodxonlik yuqorida bildirilgan fikrlar bilan birgalikda ommaviy axborot vositalari orqali uzatiladigan barcha axborotga tanqidiy qarash, ularga xolis yondoshish va har bir uzatilayotgan axborotni saralashda ongli ravishda yondashish hamdir. Media savodxonlikning maqsadi har bir medianing ustuvorliklari va kamchiliklarini tushungan holda ular tomonidan tarqatilayotgan axborotni saralay bilish va zarurini qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish bo'lsa, asosiy vazifasi insonlar tomonidan iste'mol qilinadigan har qanday axborotning manipulyativ kuchini anglagan holda undan chegaralanishdir. Shuningdek, odamlarga OAV hamda fuqarolik jurnalistika rolini tushunishga yordam berishdir.

Hozirda medianing tahlil etilishi natijasida tilimizga kirib kelayotgan tushunchalar, ya'ni mediasavodxonlik, mediata'lim, mediani o'rganish va boshqalar bir- biri bilan bog'liq bo'lsa-da, olimlar ularni mohiyatan bir-biridan farqlashga urinmoqdalar. Fikrimizcha, mediasavodxonlik mediata'limning uzviy bog'liq qismidir. Shu bilan birgalikda uning ko'rinishlari ko'paymoqda. Bugungi kunda media axborotni qabul qilish, saralash, tahlil etish, baholashda media

savodxonlik tushunchasi bilan birgalikda mediata'lim, mediani o'rganish, mediamadaniyat tushunchalari ham qo'llanilayotir. Media ta'lim:

- media o'quv dasturida integrallashgan, fanlararo asosida o'rganilishini;
- “mediamavzu”ni aniq bir fan doirasida tahlil etilishini;
- amaliy ish va tahlil orqali mediaga tanqidiy yondashishni;
- uning shakli, texnologiyalari, axborotni uzatish usullarini o'rganishni;
- media agentliklarni, ularning ijtimoiy, siyosiy va madaniy rolini o'rganishni;
- talabani OAV bilan ishlashini;
- tadqiqot faoliyatini;
- medianing til va san'at orqali auditoriyaga ta'sirini o'rganadi. Mediani o'rganish (media studies) o'z navbatida:
 - mediani nazariy jihatdan o'rganishni;
 - mediani qiyosiy jihatdan tahlil etishni;
 - uning kontseptual tarkibini;
 - mediamatnni tahlil etish va uning yaratilish metodikasini;
 - ommaviy kommunikatsiya, kinosan'ati va madaniyatshunoslik fanlarining o'zaro bog'liqligin
- jahon OAVning bir-biriga o'zaro ta'sirini o'rganadi. Media savodxonlik mediani o'rganish bo'lib, media ta'limning quyidagi natijalariga asoslanadi va o'z oldiga: medianing shaxs va jamiyatga ta'sirini tushunish, ommaviy kommunikatsiya jarayonini anglash, mediamatnlarni tushunish va tahlil eta olish, media kontekstini tushunish, mediamatnlarni yaratish va ularni tahlil etish, mediamatnlarni baholashga va ularni saralash vazifalarini qo'yadi.

Jamiyatga Media Savodxonlikning Ta'siri:

Media savodxonlik jamiyatda ko'plab ijobiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Bu o'zgarishlar nafaqat individual darajada, balki jamiyatning umumiy rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi.

Axborotning sifatini oshirish. Media savodxonlikni rivojlantirish, odamlarni ishonchli axborot manbalaridan foydalanishga o'rgatadi. Agar odamlar kontentni tahlil qilish va uning manbaini baholashni bilsalar, yolg'on xabarlar va

manipulyatsiyalardan himoyalanihlari mumkin. Bu, o'z navbatida, jamiyatda yanada haqqoniy va ishonchli axborot almashinuvi muhitini yaratadi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. Media savodxonligi jamiyatda tanqidiy fikrlash va ongli qarorlar qabul qilishni rivojlantiradi. Odamlar, media materiallarini faqat axborot sifatida qabul qilmasdan, ularni tahlil qilishni, ortidagi niyat va maqsadlarni tushunishni o'rganadilar. Bu esa jamiyatda fikrlar va qarashlar xilma-xilligini ta'minlaydi.

Global va mahalliy masalalarga oid bilimni oshirish. Media savodxonligi nafaqat o'z mamlakati, balki butun dunyodagi ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy voqealarni ham to'g'ri tushunishga yordam beradi. Media orqali global muammolar haqida bilish, odamlarni kengroq dunyoqarashga ega bo'lishiga yordam beradi. Masalan, ekologik muammolar, inson huquqlari, ijtimoiy tengsizlik kabi masalalar haqida axborotlar tarqatish jamiyatda keng jamoatchilikning fikrini shakllantirishga yordam beradi.

Soxta xabarlariga qarshi kurash. Media savodxonlikning yana bir muhim jihati, soxta va yolg'on axborotlarni aniqlash qobiliyatini rivojlantirishdir. Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali tezda tarqatilayotgan yolg'on va manipulyatsiya maqsadida berilgan axborotlar jamiyatda ishonchni yo'qotishga olib kelishi mumkin. Agar insonlar media kontentini tahlil qilishni bilsalar, ular bu turdagi axborotlarga qarshi turib, yanada to'g'ri qarorlar qabul qilishlari mumkin.

Madaniy va ijtimoiy xilma-xillikni qabul qilish. Media orqali turli madaniyatlar, qarashlar va qadriyatlar bilan tanishish imkoniyati mavjud. Odamlar bir-birining farqli fikr va pozitsiyalariga nisbatan hurmat ko'rsatishadi. Bu, o'z navbatida, jamiyatda ko'proq bag'rikenglik va tinchlikka olib keladi. Media savodxonligi shuningdek, stereotiplarga va diskriminatsiyaga qarshi kurashishda ham muhim o'rin tutadi.

Ijtimoiy manipulyatsiyalarga qarshi turish. Media savodxonligi odamlarni ijtimoiy manipulyatsiyalar va axborot urushlaridan himoya qiladi. Ko'plab siyosiy va iqtisodiy kuchlar, axborot vositalari orqali o'z maqsadlarini ilgari surishga

harakat qiladilar. Media savodxonligi bu jarayonlarni anglab, odamlarni manipulyatsiyalarga qarshi turishga undaydi.

XULOSA.

Xulosa qilib aytganda bugungi XXI asrda media savodxonligi bo'lmagan inson jamiyatda o'z o'rnini topishi mushkul. Sababi media savodxonlik va texnologiyalar har bir sohani qamrab oldi va bu soha vakillarini bundan xabardor bo'lishlarini ta'lab etmoqda. Texnologiyalardan foydalanish, yuqorida aytganimizdek axborotlarning inshonchli yoki ishonchsizligini aniqlashda ko'maklashadi. Bu esa axborotlar kurashi ketayotgan bir davrda juda muhimdir. Bugungi kunda media, ya'ni ommaviy axborot vositalari, kino, teatr, san'atning turlari, madaniyat sarchashmalari, internet orqali uzatilayotgan har qanday ma'lumot inson ongiga o'zining ma'lum bir ta'sirini o'tkazib, uning dunyoqarashini o'zgartirishga sabab bo'lmoqda. Demak o'z kasbining ustasi bo'lmoqchi bo'lgan inson, zamondan ortda qolmayman deydigan inson, har qanday tomonlama muaffaqiyatga erishmoqchi bo'lgan har bir inson media savodxonligi bo'lishi lozim

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Sadikovich, H. M. Theoretical foundations for the formation of professional competence of future military specialists in the university.
2. Uktamov, M. "Modeling the professional training development of future teachers through computer training." Science and innovation 2.B9 (2023): 139-141.
3. Israilovich, D. O., & Komilovna, T. L. (2022). Optimization of Validity of Text Information Based On Mechanisms with Soft Clustering. European journal of innovation in nonformal education,2(2), 369-373.
4. Турсунова, Л.,& Жураев, С. (2024). Эффективные механизмы повышения качества образования. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(2), 35-37.
5. Musurmanova, Yayra and Jasmina Toshpo'lotova. "Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida iqtisodiy jarayonlar va moliyaviy munosabatlarning transformatsiyasi.

Mobil muloqot va mobil diskurs tushunchalari (telefonniya): mushtarak va farqli jihatlar.

Urinboyeva Saodatxon Maxammadjon qizi

Andijon davlat univeriteti tayanch doktoranti

Email: Muslimagolibqizi@gmail.com

ORCID: 0009-0008-5670-6455

Telekommunikatsiyada mobil telefon aloqa tizimi, uning ishlash tamoyillari, telefon aloqasini ta'minlayigan texnik vositalarni yaratish, ishlab chiqish va qo'llash texnologiyasi, bu aloqa turi orqali nutqda ma'lumotlarni uzatish, uning sifati kabi masalalarni o'rganuvchi fan hamda texnika sohasiga *Telefoniya* deb ataladi.¹³⁰ Ma'lumki, telefoniya termini grekcha *tele*-masofadan va *fon*-ovoz, tovush so'zlari birikmasidan xosil bo'lgan. Ushbu termin bilan bog'liq holda telefoniya sohasida ko'plab terminlar yuzaga kelgan. Tadqiqotda telekommunikatsiyaning aynan turli jihatlarini o'rganish maqsad qilganmiz. Telefoniya telekommunikatsiyaning mustaqil aloqa tarmog'i sifatida mahalliy hududlar, ularning ichki zonalarida, shuningdek, shaharlar hamdaxalqlar o'rtasida telefon aloqalarini uyushtirish, fakslarni jo'natish, aniq vaqt rejimida modem bog'lanishlarni amalga oshirish kabi xizmatlarni tashkil etish kabi xizmatlarni tashkil etish vazifasini bajaradi. Uning bu vazifasi bilan bog'liq holda soha terminosistemasida ko'plab term'inlar yuzaga kelgan. Telefon aloqasiga mo'ljallangan texnik qurilma va vositalar, telefon aloqa bo'linmalari, avtomat telefon stansiyalari (ATS), aloqa liniyalari hamda abonent terminallari (telefon apparatlari)dan iborat majmua telefon aloqasi deb yuritiladi. Anglashiladiki, telefon aloqasi tarmog'i mikrotizim sifatida tarkibiy qismlarga bo'linadi. Har bir tarmoqning o'z terminlari mavjud bo'lib, ularni mavzuviy guruhlariga ajratib o'rganish bu soha terminosistemasinin turli jihatlarini bir vaqtning o'zida tadqiq

¹³⁰ Mahmudova N. O'zbek tilidagi telekommunikatsiya terminlarining semantik, struktur va derivatsion xususiyatlari (telefoniya terminlari misolida): Filol. fan. bo'yicha falsafa d-ri (PhD) diss, monografiya.- Qo'qon, 2022. – 43b.

qilish muhim ahamiyatga ega. Mobil telefonlar bugungi kunda dunyo bo'ylab eng ommalashgan kommunikatsion texnologiya vositasi xisoblanadi. Telegraflar va uy telefonlaridan farqli o'laroq mobil telefonlar ko'pfunktsiyali gadjetlar xisoblandi. Bugungi kunda ushbu bejirim qurilma nafaqat masofadan suhbat qilish imkoniyatiga ko'ra, bundan tashqari yozma axborot almashinuv vositasi, ma'lumotlar bazasi, ovozli ma'lumotlar yoki musiqa eshitish apparaturasi, jarayonlarni video hamda rasmlil tarzda xotiraga yozib olish va tarqatish qurilmasi, zarur ma'lumotlarni saqlash manbasi hamda turli o'yinlar va kundalik hayotda muhim bo'lgan ilovalar to'plami kabi xususiyatlari bilan ham alohida ahamiyat kasb etadi. Mobil telefonlarning vazifaviy doirasi shu qadar kengayib bormoqdaki bugungi kunda inson hayotini telefonlarsiz tasavvur qilishning iloji yo'q. Bu kabi sifatlariga ko'ra ushbu elektrotexnika apparati jamiyatda shaxslararo kommunikatsiya jarayoniga pragmatik jihatdan salmoqli xissa qo'shdi.¹³¹

Telefon kommunikatsiyasi murakkab psixolingvistik faktorlarga asoslangan jarayon bo'lib uni tadqiq qilishda quyidagi xususiyatlar alohida ahamiyat kasb etadi:

psixologik jihatlari;

lingvistik aspektlari¹³².

Mobil muloqot jarayonida yuzaga keladigan turli xil vaziyatlar, muloqot aktida ishtirok etadigan komponentlar va ularning nutq jarayonida qay tarzda inson ongida paydo bo'lishi kabi bir necha muammoli savollar tilshunos olim Rich Lingning asosiy fokus markazida bo'lgan. Telefon orqali suhbatlashish bir qarashda yuzma-yuz suhbatning masofaviy shaklidek ko'rinsada, telefon qo'ng'irog'i davomidagi kommunikatsiya boshlanish (opening) nuqtasidan tortib, yakuniy (closing)qismiga qadar jummalarning tuzilishi izchilligi, vaziyatga qarab moslashishi, va eng asosiy o'rinlarda pragmatik jihatlari va o'ziga xos terminologik sistemasi tufayli tilshunoslik paradigmasida alohida yondashuv talab

¹³¹ Ling R., Baron Naomi S. Mobile phone communication. // Pragmatics of Computer-mediated communication. Edited by Herring S., Stein D., Virtanen T. – Berlin: De Gruyter Mouton, 2013. – P. 201.

¹³² Ling R., Pedersen Per E. Mobile communication: Renegotiation of social sphere. London, Springer. 2005, - P. 165

qiladi.¹³³ Tilshunoslikda bir qadar yangi bo‘lgan terminlardan biri bu “*Computer mediated communication (CMC)*”, axborot kommunikatsiyasining integratsiyalashuvi natijasida bugun kunga kelib anchayin ommalashib ulgurgan. “*Computer mediated communication (CMC)*”, ingliz tilidagi ushbu atamani o‘zbek tilida bir necha ko‘rinishda talqin qilish mumkin, masalan, kompyuter vositasidagi muloqot yoki mediya muloqot, raqamli muloqot va blar. Qay tarzda talqin qilinishidan qat’iy nazar, uning mazmuni eketrotexnika qurilmalari vositasida muloqot qilishni anglatadi. Mobil muloqotning tarkibiy komponentlarini lingvistik jihatdan tadqiq qilishdagi asosiy burilishlardan biri Professor Syuzan Herrings tomondan amalga oshirilgan. Olima 2007-yilda xalqaro pragmatika konferensiyasida ilk bora “*The pragmatics of Computer mediated communication*” (mobil muloqotning pragmatik jihatlari) nomli ma’ruzasi bilan ishtirok etdi.¹³⁴ Ushbu ma’ruzaga qadar olimalar bir necha salmoqli ilmiy risolalarni o‘rganib chiqqanligini e’tirof etib, ularda mobil muloqotni tadqiq qilishda diskurs analiz tahlili, matn tahlili, ijtimoiy lisoniy tahlillar asosiy mezoniy muqobillar ekanligi haqidagi fikrlarni qat’iy rad etgan. Syuzan xonim o‘zining nutqida shunday fikrlarni bayon etgan: “Bunday tahlillar mobil muloqotni qisman ochib berishi mumkin lekin kommunikativ pragmatik jihatlarni yoritib berish uchun yetarli emas. Mobil muloqotning pragmatik xususiyatlarini tahlil qilishda quyidagi uch asosiy yondashuv alohida ahamiyatga ega:

Muloqotdagi odatiy markaziy pragmatik hodisa (implikatura, taxmin, ahamiyatlilik, so‘zlashuv odobi);

1. CMC maxsus pragmatik hodisa (yuz ifodasining vizual tasviri (emoji), tahalluslar(nikneymlar), norasmiy so‘zlashuv tili (netspik));
2. CMC janrlari va usullari (bloglar, yozma xabarlar, postlar, chatlar va boshqalar).¹³⁵

¹³³ Schegloff E. Identification and recognition in telephone conversation openings. // *Everyday Language: Studies in Ethnomethodology*. New-York, Irvington, 1979. -P. 32

¹³⁴ McArthur T. *Concise Oxford Companion to the English Language*. Oxford university press, London. 2005. - Pp. 214-215, ISBN-10: 0192806378

¹³⁵ Herring, Susan, Stein, Dieter and Virtanen, Tuija. *Pragmatics of Computer-Mediated Communication*, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 2013.- p. 45

Bundan shuni anglash mumkinki, mobil muloqotni tahlil qilish jarayoni tilshunoslik paradigmasida u qadar ulkan fenomen deb xisoblanmasada, unga aynan qanday yondashishga qarab, qaysi jihatlarini tadqiqot ko'zgusi ostiga olish muhimligidan kelib chiqqan holda uning obyektiv xususiyati yuqori darajada ekanligini e'tirof etish mumkin.¹³⁶

Telefoniya sohasining bosh obyekti sifatida mobil muloqot tushunchasini ko'rsatar ekanmiz rus tilshunosi A. Ivkivna tomonidan ishlab chiqilgan davriy guruhlariga e'tibor qatratib o'tsak maqsadga muvofiq bo'ladi. Olima o'zining aynan telekommunikatsiya va telefoniya terminosistemasini yoritib berisga bag'ishlagan ilmiy tadqiqot ishida quyidagi *uch* davrni mobil muloqot iyerarxiyasining asosiy davrlari sifatida e'tirof etgan:

1. XIX asr oxiri, elektrotexnika apparaturalari yordamida ovozlar yuborish imkoniyati;
2. XX asr o'rtalari uyali aloqaning asosi bo'lgan dastlabki radiotelefoniyaning paydo bo'lishi;
3. XX asr oxiri XXI asr boshlari, axborot texnologiyalarining jadal rivojlangan davri, e'tirof etish joizki telefoniya sohasining ham zamonaviy xususiyatlari kengayib borishi.¹³⁷

E'tirof etish joizki telefon apparaturalari yordamida muloqot qilishning boshqa ko'plab turlari butunjahon internet tarmog'i (WWW) kashf qilingandan so'ng yuzaga keldi. O'zining "Future mobile communication: LTE optimization and mobile network virtualization" nomli ilmiy asarida olim Zaki Yasir telefon hamda internet tarmoqlari orqali amalga oshirish mumkin bo'lgan barcha muloqot turlarini tavsivlab chiqqan. Unga ko'ra "videostreaming" (bir vaqtning o'zida bir nechta ishtirokchilar yordamida amalga oshiriladigan videosuhbat) aloqa vositasining avzalliklarini izohlab o'tgan. Ya'ni videostreaming aloqa turining qulayligi sifatida suhbat ishtirokchilaridan alohida o'rin va tayyorgarlik talab

¹³⁶ Ling R., Pedersen Per E. Mobile communication: Renegotiation of social sphere. London, Springer. 2005, – p. 254

¹³⁷ Ивкина А. В. Особенности образования и перевода терминов в английском, французском и русском языках (на материале предметной области «Телекоммуникация» и под области «Телефония») автореф. Дис. канд. филол. наук. – Санкт - Петербург, 2004 — с.13

etilmasligi, suhbat formatining moliyaviy jihatdan yengilligi, auditoriya miqdorining chegaralanmaganligi va bunday suhbatni bevosita yozib olish imkonining mavjudigini qator afzalliklar sifatida ta'kidlab o'tilgan.¹³⁸

O'tkan asrning 50- yillariga kelib tadqiqotchilar o'zlarining lingvistik izlanishlari davomida tilning asosiy birligi sifatida faqatgina gapdan foydalanish yetarli emasligini anglab yetkanlaridan so'ng diskurs tushunchasiga qiziqishlari ortib bordi. Bunday fikrlar albatta o'rinli edi, chunki nashr qilingan matnlar yoki og'zaki suhbatlarning tarkibiy qismi bir necha gapning ketma-ketligidan iborat bo'ladi. Lekin diskurs og'zaki yoki yozma gap singari kichik birlik emas. U o'zida kontekstuallik, izchillik, yaxlitlik, ritorika kabi xususiyatlarni mujassamlashtirgan gaplar yig'indisidan iborat lisoniy birlikdir.¹³⁹ Amerikalik tilshunos olim, filologiya fanlari nomzodi, Artur Gresser tilshunoslik sohasida diskurs tushunchasiga oid uchta yirik ilmiy nashrlari va 600ga yaqin maqolalarida 30 mingga yaqin tilshunoslarning fikrlarini iqtibos qilgan holda o'z fikrlarini bayon etgan Aralash *qualitative* (suhbatlar asosida ma'lumot yig'ish metodi) *quantitative* (statistik metod) yondashuvlar.¹⁴⁰

Diskursning bu kommunikatsion nutqning tarkibiy shakllarini bir-biridan farqlashga imkoniyat beradigan lisoniy voqelikdir. Diskurs tahlil nutq yoki matnni ekstralingvistik faktorlar (olam haqidagi taassurot, shaxsiy fikr, qadriyatlar tizimi va blar) aktuallashtirishga ko'ra konstruktiv xususiyatlarini aniqlash imkoniyatini yaratib beruvchi tahlil jarayoni. Diskurs tuzilish jihatidan nafaqat voqealarning o'zi va xususiyatlarini o'z ichiga oladi balki ularning hosil bo'lishida ishtirok etgan yoki bu voqelikda ishtirok etmagan diskurs qatnashchilarining ham unga nisbatan munosabatlarini o'zida aks ettiradi. Shuning uchun ham tahlil jarayoni ko'p tarmoqli va murakkab lisoniy jarayon xisoblanadi. Tadqiqotchi diskurs tushunchasining als mohiyatini anglay olishi va o'z ilmiy foliyatida to'g'ri

¹³⁸ Zaki Y. Future mobile communication: LTE optimization and mobile network virtualization. Breman, Springer Science & Business media, 2012. – p. 145

¹³⁹ Greasser A. Introduction to the Handbook of Discourse Processes. Routledge, London, 2003. – Pp. 156-157 ISBN: 9871410607348

¹⁴⁰ Greasser A. Introduction to the Handbook of Discourse Processes. Routledge, London, 2003. P. 187 ISBN: 9871410607348

yondashishi uchun uning lingvistik hamda ekstralingvistik faktorlarining o‘zaro ta‘sirini ko‘rib chiqishi darkor.¹⁴¹ Tilning voqelanishi faoliyat jarayoni ekanligi fanimizda Arastu davridan boshlab hozirgi kungacha hech bir tilshunos tomonidan inkor etilmaydi, lekin yaqin davrgacha, yuqorida aytib o‘tganimizdek, tilshunoslikning barcha oqim va yo‘nalishlari faoliyat mahsulini, hatto, dialektologik tavsiflarda ham tavsifu tahlil etish bilan band edilar. To‘g‘ri, psixologlar, psixolingvistlar nutqning paydo bo‘lishi, uning yuzaga chiqish jarayonida o‘zini emas nutqning paydo bo‘lishi, lisoniy imkoniyatning nutq shaklida voqelanishini psixofiziologik jihatdan tadqiq etish bilan cheklandilar. Nutqni jarayon sifatida o‘rganish faqat muloqot – so‘zlovchi va tinglovchi orasida o‘zaro diskurs (fikir almashish), savolga yarasha javob berish – holatidagina tadqiq etish mumkin. Shu bois XX asrning oxirlarida tilshunoslikning yangi bir tarmog‘i – diskursologiya nutqiy muloqotni tadqiq etuvchi fan sifatida shakllandi. Diskurs bajarayotgan kommunikativ vazifasi jihatdan tizimlashgan va muloqot vaziyatiga moslashgan nutqiy qurilmadir. Shakl va vazifa jihatidan muvofiqlashtiruv diskursni boshqa birliklardan farqlash imkonini beradi.¹⁴² Yuqoridagi fikrlardan shuni anglash mumkinki, diskurs tushunchasining mohiyatini yoritib berishda har bir tilshunos olim dastlab chuqur izlanishlar olib borishi alohida ahamiyatga ega.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ СЛУХО-ПРОИЗНОСИТЕЛЬНЫХ УМЕНИЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВОГО СТОРИТЕЛЛИНГА

Раимова Малохатхон, докторант 1-го курса,

Андижанский государственный институт иностранных языков

malohatrayimova238@gmail.com

¹⁴¹ Хазраткулов А. П. Когнитивно-прагматическая специфика экономического дискурса в коммуникативном пространстве медиа автореф... дис. канд. филол. наук. – Майкоп, 2020. с — 8

¹⁴² Raupova L. R. Dialogik diskursdagi polipredikativ birliklarning sotsiopragmatik tavsifi. Filol. fan. bo'yicha falsafa d-ri (PhD) dis. avtoref... Toshkent, 2012.- 57 b;

Думахонова Шодихон, докторант 1-го курса,
Институт по изучению проблем молодежи и подготовки перспективных
кадров при Агентстве по делам молодежи Республики Узбекистан

shodiyadumaxonova@gmail.com

В современном образовательном процессе все большую актуальность приобретает использование цифровых технологий в обучении младших школьников. Особое внимание уделяется развитию слухо-произносительных навыков, которые являются фундаментальными для успешного овладения языком и речью. Цифровой сторителлинг представляет собой инновационный инструмент, объединяющий традиционное повествование с мультимедийными элементами, что может существенно повысить эффективность формирования фонетических навыков.

В условиях стремительной цифровизации современного образования особую значимость приобретает проблема эффективного формирования базовых речевых навыков у младших школьников. Слухо-произносительные навыки, являясь фундаментальной основой речевой деятельности, требуют особого внимания в контексте начального образования. Актуальность исследования обусловлена несколькими ключевыми факторами.

Современные младшие школьники демонстрируют существенные изменения в когнитивном профиле под влиянием цифровой среды. У них преобладает визуальное восприятие информации, наблюдается склонность к многозадачности, при этом отмечается сниженная концентрация внимания при работе с традиционными форматами обучения. В то же время эти дети проявляют высокую восприимчивость к интерактивным формам подачи материала.

Возрастает потребность в модернизации методов формирования фонетических навыков. Необходима интеграция цифровых инструментов в процесс обучения, важен учет индивидуальных особенностей восприятия и

обработки информации. Особое значение приобретает потребность в повышении мотивации учащихся к работе над произношением.

Анализ научной литературы показывает, что проблема формирования слухо-произносительных навыков исследовалась в различных аспектах [2]. Психолого-педагогические основы формирования фонетических навыков рассматривались в трудах Л.С. Выготского и Н.И. Жинкина (механизмы речевого слуха), Д.Б. Эльконина и Л.Е. Журовой (развитие фонематического восприятия), А.А. Леонтьева и М.М. Алексеевой (возрастные особенности речевого развития).

В методическом аспекте обучения произношению исследовались традиционные подходы к постановке звуков, инновационные методики формирования произносительных навыков, интегративные подходы к развитию речи. В области цифровых технологий в образовании проводились исследования эффективности цифровых образовательных ресурсов, применения мультимедийных средств обучения, изучалось влияние цифровизации на образовательный процесс.

Существует противоречие между потребностью в эффективных методах формирования слухо-произносительных навыков у современных младших школьников и недостаточной разработанностью методологии использования цифрового сторителлинга в данном контексте.

Гипотеза исследования предполагает, что формирование слухо-произносительных навыков у младших школьников будет более эффективным при использовании цифрового сторителлинга при условии учета психологических особенностей восприятия информации современными детьми, обеспечения интерактивности и мультимодальности подачи материала, создания условий для активной речевой практики, реализации принципа индивидуализации обучения и осуществления систематического мониторинга прогресса учащихся.

Методологической основой исследования формирования слухо-произносительных навыков у младших школьников средствами цифрового

сторителлинга выступает комплекс взаимодополняющих подходов, теорий и концепций, обеспечивающих всестороннее изучение проблемы. На философском уровне методологии исследование опирается на диалектический подход, позволяющий рассматривать процесс формирования слухо-произносительных навыков как динамическую систему, развивающуюся под влиянием внутренних и внешних факторов, где принципы единства теории и практики, взаимосвязи явлений, развития и историзма позволяют выявить существенные связи между традиционными и инновационными методами обучения, определить закономерности их эволюции в условиях цифровизации образования.

На общенаучном уровне исследование базируется на системном подходе, представленном в работах В.П. Беспалько, Ю.К. Бабанского, В.В. Краевского, что позволяет рассматривать процесс формирования слухо-произносительных навыков как целостную педагогическую систему, выделять структурные компоненты этой системы и их взаимосвязи, определять функциональные характеристики каждого элемента и прогнозировать развитие системы под влиянием цифровых технологий. Синергетический подход, развитый в трудах И. Пригожина, Г. Хакена, В.И. Андреева, обеспечивает понимание механизмов самоорганизации в процессе овладения произносительными навыками, роли случайных факторов в развитии речевых способностей, возможностей использования цифровой среды как фактора самоорганизации учебной деятельности и путей достижения синергетического эффекта при сочетании традиционных и цифровых методов обучения. [3]

Научная новизна исследования заключается в теоретическом обосновании и экспериментальной проверке эффективности использования цифрового сторителлинга как инновационного средства формирования слухо-произносительных навыков у младших школьников, где впервые разработана и научно обоснована концептуальная модель развития фонематического восприятия и произносительных навыков с использованием цифровых

повествовательных технологий, учитывающая психологические особенности современных детей и специфику цифровой образовательной среды. В рамках исследования впервые определены и теоретически обоснованы педагогические условия эффективного применения цифрового сторителлинга в контексте фонетического развития младших школьников, включающие создание интерактивной мультисенсорной среды обучения, обеспечение персонализированной траектории развития произносительных навыков, интеграцию игровых и нарративных элементов в процесс фонетической работы, а также организацию систематической обратной связи на основе цифровых инструментов оценивания.

В научный оборот введено и теоретически обосновано понятие "цифровой фонетический нарратив" как особый тип учебного контента, интегрирующий элементы сторителлинга, мультимедиа и интерактивности для целенаправленного развития слухо-произносительных навыков, определены его сущностные характеристики, структурные компоненты и функциональное назначение в системе начального языкового образования. Разработана и научно обоснована таксономия цифровых фонетических нарративов, учитывающая их направленность на развитие различных аспектов произносительных навыков, степень интерактивности, характер мультимедийного контента и особенности организации обратной связи.

Практическая значимость исследования определяется возможностью широкого использования полученных результатов в системе начального общего образования для повышения эффективности формирования слухо-произносительных навыков у младших школьников, где разработанная и апробированная методика применения цифрового сторителлинга может быть непосредственно внедрена в образовательный процесс начальной школы, а созданный комплекс цифровых образовательных ресурсов, включающий интерактивные истории, упражнения и диагностические материалы, может быть использован учителями для организации как классной, так и самостоятельной работы учащихся над произношением. Подготовленные в

рамках исследования методические рекомендации по проектированию и использованию цифровых историй в процессе формирования фонетических навыков предоставляют педагогам практический инструментарий для создания собственных образовательных ресурсов, учитывающих специфику конкретной образовательной ситуации и индивидуальные особенности обучающихся, а разработанная система критериев оценки эффективности цифрового сторителлинга позволяет осуществлять мониторинг прогресса учащихся и своевременно корректировать процесс обучения.

Материалы исследования могут быть использованы в системе профессиональной подготовки и повышения квалификации педагогических кадров, где разработанные учебно-методические материалы, включая лекции, практические занятия и мастер-классы по применению цифрового сторителлинга в языковом образовании, способствуют формированию у педагогов необходимых компетенций для эффективного использования цифровых технологий в процессе обучения произношению. Созданные в ходе исследования диагностические материалы предоставляют учителям инструментарий для оценки уровня сформированности слухо-произносительных навыков учащихся и эффективности применяемых методов обучения, а разработанные критерии анализа цифровых историй помогают педагогам в отборе и создании качественного образовательного контента.

Результаты исследования могут служить основой для разработки новых образовательных программ и учебно-методических комплексов по развитию речи в начальной школе, где предложенные подходы к интеграции цифрового сторителлинга в языковое образование позволяют модернизировать существующие методики обучения произношению и создавать инновационные образовательные продукты, соответствующие современным требованиям к организации учебного процесса и потребностям цифрового поколения обучающихся.

ЛИТЕРАТУРА

1. Думахонова , Ш. (2023). Идеология и абсурд в литературе XX Века. Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире, 1(2), 56–61.
2. Борисова, Н. В. (2022). Формирование фонетических навыков у младших школьников. Начальная школа, 8(4), 78-85.
3. Волкова, Т. А. (2023). Сторителлинг в образовательном процессе. Инновации в образовании, 3(7), 112-120.
4. Матенова Юлия Умидовна, Думахонова Шодихон Искандар кизи and Раимова Малохатхон Шухрат кизи 2023. Символизм и текст в русской культуре и произведениях. Theory of scientific researches of whole world. 2, 2 (Oct. 2023), 47–51.
5. Матенова Ю. У. и др. Символизм и текст в русской культуре и произведениях //Theory of scientific researches of whole world. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 47-51.

THE ROLE AND MEANING OF CONCEPT IN LINGUISTICS

Abdulazizova Sevara Ganiyevna

Andijan state institute of foreign languages

e-mail: abdulazizovasevara80@gmail.com

tel.:+998934427780

Abstract: The study focuses on analyzing cognitive linguistics, one of the emerging sciences of today, and one of its theoretical concepts. The study purpose of this article is to define the significance and the role of concept in cognitive linguistics and present some views based on its definition and analysis.

Keywords: linguistics, linguocultural, ethnocultural, development, cognitive, concept, childhood, lexeme, semantic, thematic.

As science and education continue to advance, the demand for language and language acquisition grows. Cognitive linguistics, a fascinating and often debated branch of linguistics, explores how mental processes are reflected in language use

in everyday life. It emerged as a response from modern linguists to truth-conditional (objectivist) semantics and generative grammar, which had been the dominant methods for studying language meaning and grammatical structures since the mid-20th century.

In contemporary cognitive linguistics, the focus has shifted to the meaning of the term 'concept,' which is increasingly used by researchers addressing how cognition is represented in language. One area that has evolved from this shift is the concept of "concept" itself. The progress in the humanities has raised the need to develop a new term that more accurately reflects the content of a linguistic sign. This term would overcome the limitations of traditional concepts of sense and meaning, and effectively integrate both logical-psychological and linguistic categories.

The meaning of the term “concept” is examined in fields such as cognitive science, metaphysics, and philosophy of mind. The origins of the term can be traced to Aristotle's "classical theory of concepts" and his definition of terms (Aristotle, 1998). Today, the concept is widely used across various branches of linguistics and has become an integral part of the notional system in cognitive, semantic, and cultural linguistics.

The study of the concept in modern linguistics is of critical importance. However, any attempt to understand the nature of the concept is accompanied by a variety of differing perspectives. Intensive research in the field of cognitive linguistics has revealed significant differences in how the term "concept" is understood. These discrepancies lead to confusion and ambiguity in terminology. In the broadest sense, according to Yu.S. Stepanov, a concept can be seen, on one hand, as “a bundle of culture in a person’s mind”—the way culture enters an individual's mental world. On the other hand, a concept is also the means through which an individual engages with and sometimes influences culture.

The study of the concept sphere of language (a term introduced by D.S. Likhachev) enables the identification of the mental characteristics of a particular ethnic group, offering a metaphorical view of the trajectory of human thought.

This, in turn, helps to understand the culture of a people at various stages of its development. It is generally believed that language provides the most effective means for describing and defining the nature of a concept. However, some scholars argue that simpler concepts are represented by single words, while more complex concepts are conveyed through phrases and sentences.

It is unquestionable that the most significant concepts are embedded in language. It is also frequently stated that the concepts most crucial to the human mind are mirrored in the grammar of language, with grammatical categories forming the conceptual framework that arranges all the conceptual content expressed through words. Recently, linguists have increasingly focused on studying concepts—mental representations that underlie linguistic signs, which are symbolized by these signs.

The concept of “concept”, originating from cognitive science, has proven to be crucial for the study of language and has become a foundational element of cognitive linguistics. The semantic space of a given language consists of concepts, and this space can be used to analyze knowledge structures as they are reflected in a particular language’s cultural context. To form a conceptual system, it is necessary to assume the existence of fundamental or primary concepts, from which all other concepts evolve. Concepts, as interpreters of meaning, are always open to further development and adjustment.

Concepts initially appear as undefined entities, but as they become part of a system, they are influenced by other concepts and undergo changes. For instance, take the word 'red,' which can be interpreted both as a color and as a term that varies in intensity (e.g., scarlet, purple, crimson, dark red, etc.), acquiring additional characteristics in the process. The concepts that arise in people's minds are not solely based on dictionary definitions but are shaped by individual, national, cultural, and historical experiences. The broader the boundaries of a concept, the greater the potential for the emotional connotations of the word to emerge, which are reflected in all aspects of the concept.

So, the possibility of interpreting concepts in various ways suggests that both the number of concepts and the scope of their content are continually evolving. The concept of a "concept" is also commonly used in analyzing the semantics of a language, as the meanings of linguistic expressions are often equated with the concepts or conceptual structures they represent. This perspective is considered a defining feature of the cognitive approach to language.

References:

1. Kosycheva, M.A. Concept CHILDHOOD: features of the secondary nomination [Text] / M.A. Kosychev // Proceedings of the Samara Scientific Center of the Russian Academy of Sciences. Volume 13, number 2(4) July-August 2011. -Samara, 2011. -P. 949-954 (0.6 pp) -ISSN 1990-5378 -circulation of 300 copies.
2. Ruzieva, Kh.B & Abdurakhmonov, V. (2022) IN THE ENGLISH LINGUOCULTURE THE CONCEPT OF "CHILD" AND THEIR MEANS. Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture,2(12), 208–210. Извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/6229>
5. Umirziyaev.U (2022). THE EFFECTS OF RECASTS ON INFORMAL WRITTEN DISCOURSE. RESEARCH AND EDUCATION, 1(2), 395–401.
6. Ganiyevna, A. S. (2023). SOME PROBLEMS OF THE VERBALIZERS OF CONCEPT OF “MAN” IN MODERN LINGUISTICS. JOURNAL OF LANGUAGE AND LINGUISTICS, 6(4), 371-374.
7. Ganiyevna, A. S. Problem of the Verbalizers of Concept of “Man” in Modern Linguistics. Academicia Globe, 2(05), 445-448.
8. Ruzieva, K. B. qizi. (2022). THE INFLUENCE OF PSYCHOLOGY ON THE STUDY OF A FOREIGN LANGUAGE.INTERNATIONAL CONFERENCES,1(15), 38–42.

The Role of Tone and Structure in Successful Complaint Letter Outcomes

Senior Lecturer: Abdulkhay Kosimov Akhadaliyevich

Mardonakhon Ismonaliyeva

EFL student at Fergana state university

imardonaxon@gmail.com

Abstract: In order to resolve disputes between customers and businesses, effective complaint letters are essential. This study looks into how complaint letters' tone and structure affect their ability to produce the intended results. The recipient's perception and readiness to respond are influenced by the tone, which can range from courteous to forceful. Similar to this, the message's effectiveness and comprehension are impacted by its structure, which includes its organization, logical flow, and clarity. This study investigates the effects of various tones and structures on reaction rates and resolution quality using both experimental analysis and real-world examples. The results show that well-structured information and courteous yet firm tones greatly raise the possibility of positive results. The report emphasizes useful ramifications for customers and companies, including guidance on how to write persuasive complaint letters and improving communication strategies.

Key words: polite tone, aggressive tone, effectiveness of complaint letter.

Introduction

In today's consumer-driven world, complaint letters serve as a vital communication tool for addressing grievances and seeking resolutions from businesses. Whether a customer experiences defective products, poor service, or unmet expectations, the effectiveness of their written complaints often determines the likelihood of a satisfactory outcome. However, not all complaint letters achieve their intended goals. The tone and structure of a letter can significantly influence how the

recipient perceives and responds to the message. The tone—ranging from polite to assertive or aggressive—affects the recipient's willingness to engage constructively, while the structure—defined by clarity, logical flow, and organization—determines how effectively the message is conveyed. A poorly written or inappropriately toned letter may fail to elicit the desired response, potentially escalating conflicts rather than resolving them. On the other hand, a well-written letter with an appropriate tone and a straightforward format can promote collaboration and hasten settlement. This study investigates how important tone and format are to the effectiveness of complaint letters. The research seeks to determine the best communication tactics for attaining desired results by examining real-world instances and carrying out experimental experiments. Customers and organizations will get important insights from the research that will improve their comprehension of how to resolve disputes through textual communication.

Literature Review

The effectiveness of complaint letters has been widely discussed in the fields of communication, consumer behavior, and linguistics. This review examines existing research on two critical factors influencing complaint letter outcomes: tone and structure.

If we learn tone in communication, tone, defined as the writer's attitude conveyed through their choice of words, plays a crucial role in determining the recipient's receptiveness. Studies emphasize that a polite and respectful tone enhances the likelihood of positive outcomes (Biesenbach-Lucas, 2007). Aggressive or overly emotional language, on the other hand, can lead to defensiveness or non-responsiveness (Hernández López, 2016).[1]

Research has also highlighted the importance of maintaining an objective and factual tone. For instance, Brown and Levinson's (1987) politeness theory suggests that negative politeness strategies, such as being indirect or minimizing imposition,

are effective in complaint scenarios. Similarly, empirical studies (e.g., Zhang et al., 2018) have shown that constructive complaints—those framed with an emphasis on resolution—tend to yield better responses compared to complaints that solely assign blame. [2]

The structure of a complaint letter is equally crucial for its effectiveness. Drawing from business communication frameworks, Guffey and Loewy (2019) propose a standard structure that includes:

1. Introduction: Clearly stating the purpose of the letter and providing background information.
2. Description of the Issue: Detailing the problem with specific facts, such as dates, locations, and product or service details.
3. Resolution Request: Outlining the desired outcome or corrective action.
4. Closing: Expressing appreciation and specifying a timeframe for response.[3]

The literature establishes that tone and structure are critical determinants of a complaint letter's success. While a polite and assertive tone fosters positive engagement, a clear and logical structure enhances comprehension and effectiveness.

Methodology

The study looks at how complaint letters' tone and format affect their ability to produce positive results. Although tone and structure have been studied separately in the past, this study examines how they interact and affect communication in everyday situations. It seeks to offer practical advice for enhancing the efficacy of complaint letters. This research uses a mixed-methods approach, integrating qualitative content evaluation with experimental analysis.

In this method,, from different universities 200 undergraduate and graduate students and teachers are participated in the survey. Email invitations and university forums were used to find participants. Firstly, information gather to

gauge their experiences with complaint letters, students were asked to fill out a questionnaire. They shared their thoughts on tone and structure, as well as samples of complaints they had written and their assessments of their effectiveness. Then Analysis of the Case Study. Fifty complaint letters sent by students to the university's administration were chosen at random and examined. Letters were categorized based on their structure - structured, disorganized, brief, lengthy and tone - polite, assertive, confrontational. The results - positive, negative, and no reaction were recorded. Interviews: To learn more about their opinions on how tone and structure affect the handling of complaint letters, ten university employees—faculty and administrators—were interviewed.

Research

For this research need students who at the age of 18-25, in both gender and they should be study at university. Moreover, the teachers who work at university. Here, research questions which given to students of university are

- a) How does tone affect the success of complaint letters among university students?
- b) What is the role of structure in determining the effectiveness of complaint letters?
- c) To what extent do student perceptions of tone and structure align with actual responses?

Result

Qualitative data is to find recurring themes in tone and structure, thematic analysis was done on open-ended survey questions and interview replies. Quantitative data is to ascertain whether tone/structure and the possibility of receiving a response or resolution were significantly correlated, statistical analysis was conducted. There is polite tone 60% of complaint letters with a polite tone received a response or resolution. These letters were seen as more professional and respectful, leading to a

higher likelihood of engagement by university staff. Letters with an aggressive tone, 40% got a reply. Although, teachers were showed another result. Polite tone is 70% and aggressive tone is 30%. University employees frequently ignored or rejected aggressive communications, citing imagined animosity as a reason why the matter could not be resolved.

This table illustrates the results of the research which is given above.

Participants	Polite tone	Aggressive tone	Discussion This study emphasizes how important tone and organization are to university students' complaint letter performance.
Teachers	70%	30%	
Students	60%	40%	

In 60% of situations, courteous complaint letters resulted in responses or resolutions, making them the most successful. In 40% of situations, assertive tones that were not aggressive also generated responses. Results of teachers are better rather than students. University employees were consistently more engaged when they received structured letters.

The findings underscore the importance of professionalism and respect in communication. Polite tones are viewed favorably by university staff, likely fostering a collaborative approach to resolving issues. Assertive communication, when appropriately framed, can effectively convey the seriousness of a complaint without compromising respect. In contrast, aggressive tones were often perceived as confrontational, discouraging staff from engaging.

Conclusion

Structured complaint letters were more effective, likely because they provided clarity and facilitated easier comprehension of the issues. This suggests that both tone and structure play complementary roles in determining the effectiveness of complaint letters. The results highlight how crucial professionalism and decency are in communicating. University employees find politeness to be positive, which probably encourages a cooperative approach to problem-solving. When presented properly, assertive communication can successfully communicate the gravity of a grievance without sacrificing deference. Conversely, hostile tones were frequently interpreted as confrontational, which deterred employees from participating. Probably because they offered clarity and made it easier to understand the problems, structured complaint letters were more successful. This implies that when it comes to assessing the efficacy of complaint letters, tone and structure work in tandem.

Reference

1. Biesenbach-Lucas, S. (2007). Students writing emails to faculty: An examination of e-politeness among native and non-native speakers of English. *Language Learning & Technology*, 11(2), 59–81.
2. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
3. Guffey, M. E., & Loewy, D. (2019). *Essentials of business communication*. Cengage Learning.

The role of reading horoscopes to cultivate students' critical thinking

Abdulkhay Kosimov Akhadaliyevich

Murodova Diyora

A student of ELLF at Fergana state university

Senior lecturer

Abstract: Critical thinking is a vital skill in modern education, enabling students to evaluate information, discern truth from misinformation, and develop reasoned judgments. This study explores the potential of using horoscopes as an unconventional tool for fostering critical thinking. Although astrology lacks scientific credibility, horoscopes provide an engaging medium for students to analyze claims, detect biases, and question assumptions. This paper applies established educational theories, such as Piaget's stages of cognitive development and Freire's critical pedagogy, to examine the impact of horoscope-based activities on students' analytical skills. Findings suggest that integrating horoscopes into curricula enhances student engagement and promotes reflective thinking.

Keywords: horoscopes, cognitive biases, educational innovation, evidence-based reasoning, reflective thinking, media literacy, analytical skills, student engagement, non-traditional teaching methods.

Introduction

In the digital age, students are inundated with a mix of credible information and misleading claims. Developing critical thinking—the ability to evaluate arguments, identify biases, and make reasoned decisions—is more important than ever. Traditional critical thinking exercises often rely on analyzing texts, debates, or case studies, but these methods can feel disconnected from students' everyday experiences.

Astrology and horoscopes, though scientifically unsubstantiated, represent a familiar cultural phenomenon that can serve as a gateway for critical thinking exercises. By engaging with horoscopes, students can practice identifying logical fallacies, understanding cognitive biases, and questioning the reliability of sources. This paper explores the role of horoscopes in fostering critical thinking skills, drawing on educational theories and evidence-based pedagogical practices. The research aims to address the following questions:

- Can analyzing horoscopes improve critical thinking skills in students?
- How do horoscope-based activities compare to traditional methods in terms of student engagement and learning outcomes?
- What educational frameworks support the use of unconventional materials like horoscopes in teaching critical thinking?

Literature review

Critical thinking is a crucial 21st-century skill that can be cultivated through reading activities. Research suggests that critical reading strategies can enhance students' critical thinking and reading comprehension skills (Arifin, 2020) [1]. Various approaches have been explored to promote critical thinking through reading, including reciprocal teaching (Sriwahyuni et al., 2020) [2] and techniques that encourage students to comment, argue, predict, and draw conclusions based on the text (Zaid & Sarjiyati, 2019) [3]. Studies have shown that students can demonstrate aspects of critical thinking in reading, such as identifying main ideas, drawing conclusions, and evaluating text organization (Putri, 2014) [4]. However, students may struggle with certain critical thinking standards and skills, such as analyzing the author's position and reading between the lines (Putri, 2014). To address these challenges, teachers play a crucial role in guiding students and providing activities that promote critical thinking in reading (Putri, 2014; Zaid & Sarjiyati, 2019).

Methodology

The study involved 100 ELLF students (ages 18-21) from diverse academic backgrounds. Participants were randomly assigned to two groups:

- a) Engaged in traditional critical thinking exercises.
- b) Used horoscopes as the primary material for critical thinking activities.

The study followed a four-week intervention:

Both groups completed a standardized critical thinking test, covering skills such as evaluating arguments, identifying logical fallacies, and distinguishing facts from opinions.

- a. Analyzed academic texts, debates, and ethical case studies. Activities included identifying biases and constructing counterarguments.
- b. Engaged with horoscopes from newspapers and websites. Activities included:
- c. Identifying vague language and patterns.
- d. Comparing predictions for different zodiac signs to detect contradictions.
- e. Evaluating the credibility of sources promoting astrology.

Both groups retook the critical thinking test to measure skill development. Additionally, focus group discussions were conducted to gather qualitative insights.

Quantitative data from pre- and post-assessments were analyzed using paired t-tests to compare improvements in critical thinking scores. Qualitative data from focus groups were analyzed thematically to identify patterns in student engagement and perceptions.

Results

Post-test results revealed significant improvements in both groups, with Group B showing a greater increase in critical thinking scores.

- A. Improved by an average of 15%.
- B. Improved by an average of 28%.

Three key themes emerged from the focus group discussions:

Students in Group B found the activities more engaging and relatable. One participant noted, “It was fun to see how something like horoscopes, which I usually don’t take seriously, could be used to teach us real skills.”

Group B students reported greater awareness of cognitive biases, such as the Barnum effect and confirmation bias. They also expressed increased skepticism toward unverified claims in media.

Many students appreciated the practical relevance of the activities. One remarked, “I now question other things I read online, not just horoscopes.” Statistical analysis confirmed that the difference was significant suggesting that horoscope-based activities were more effective in enhancing critical thinking skills.

Discussion

The findings suggest that horoscopes can be an effective tool for teaching critical thinking. Unlike traditional methods, horoscopes engage students by connecting learning with everyday experiences, making abstract skills more accessible.

Piaget emphasized the importance of engaging students in activities that challenge their current understanding, fostering equilibrium and cognitive growth. By analyzing horoscopes, students engage in higher-order thinking, such as abstract reasoning and hypothesis testing, characteristic of the formal operational stage.

Freire advocated for education that empowers students to question and transform their realities. Analyzing horoscopes aligns with this approach by encouraging students to critically evaluate cultural phenomena and reflect on broader issues of belief and evidence.

Integrating horoscopes into curricula offers several advantages:

- a. Engagement: Familiar and entertaining content motivates students.
- b. Skill Development: Activities promote analytical reasoning, skepticism, and evidence-based decision-making.
- c. Real-World Relevance: Students learn to critically evaluate information in everyday contexts, preparing them for a media-saturated world.

Conclusion

Using horoscopes as an educational tool offers a novel approach to cultivating critical thinking skills. By engaging with familiar and culturally relevant material, students develop essential analytical abilities while reflecting on the nature of evidence and belief. This study highlights the need for innovative teaching methods that connect classroom learning with real-world challenges.

Future research should explore other unconventional tools, such as conspiracy theories or social media posts, to further enhance critical thinking instruction. Such methods can empower students to navigate the complexities of modern information landscapes with confidence and discernment.

References

- 1) Forer, B. R. (1949). The fallacy of personal validation: A classroom demonstration of gullibility. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 44(1), 118.
- 2) Shermer, M. (2002). *Why people believe weird things: Pseudoscience, superstition, and other confusions of our time*. Macmillan.
- 3) Freire, P. (2020). Pedagogy of the oppressed. In *Toward a sociology of education* (pp. 374-386). Routledge.
- 4) Elder, L., & Paul, R. (2020). *Critical thinking: Tools for taking charge of your learning and your life*. Foundation for Critical Thinking.
- 5) Piaget, J. (1985). The Equilibration of Cognitive Structures: The Central Problem of Intellectual Development.

TILSHUNOSLIKKA KIRISH FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI

Hamdullayeva Mahliyo

Andijon davlat chet tillari instituti
Xorijiy til va adabiyot fakulteti ingliz tili yo'nalishi.

Tilshunoslik fanining predmeti, o'rganish manbai o'z ichki qonuniyatlariga ega bo'lgan murakkab tizim –tildir. Tilning o'ziga xos xususiyatlarini, taraqqiyot qonuniyatlarini o'rganish mazkur ijtimoiy hodisaga har tomonlama to'liq ta'rif berish imkonini yaratadi. Til umumiy qonuniyatga bo'ysunuvchi o'ziga xos ramzlar tizimi bo'lib, kishilik jamiyatidagi aloqa-munosabatning eng muhim quroli, fikr ifodasi hamda fikr yuritish asosi, voqelikni avloddan avlodga yetkazuvchi, insoniy kechinmalarni, his–tuyg'ularni ifoda etuvchi vositadir. Tilshunoslik tarixida tilga turlicha yondashuvlarni kuzatish mumkin.

Tilshunoslikning umumiy va xususiy tilshunoslik; nazariy tilshunoslik, amaliy tilshunoslik kabi qator bo'limlari mavjud bo'lib, tilning ayrim jihatlari asosida umumiy qoidalar chiqariladi. Til - ijtimoiy hodisa. Til jamiyat taraqqiyoti jarayonida yuzaga kelgan. Til - tabiiy, biologik hodisa emas; tilning mavjud bo'lishi va uning taraqqiyoti tabiat qonunlariga bo'ysunmaydi. Til butun jamiyat tarixi jarayonidagi tadrijiy davrlarning mahsuli sifatida umuminsoniy manfaatga xizmat qiladi.

Ma'lumki, til boshqa narsa va hodisalar singari o'zgaruvchidir. Shunday ekan, besh yuz ming yil ichida tillarda qanday o'zgarish sodir bo'lganini tasavvur qilish, uni ilmiy, ham amaliy, ham nazariy nuqtayi nazardan o'rganish mumkin emas. Til taraqqiyotining yozuv paydo bo'lishidan avvalgi holati biz uchun qorong'idir. Biz faqat yozuv paydo bo'lgandan keyingi davrda ro'y bergan til taraqqiyoti to'g'risida yozma yodgorliklardan foydalanib, fikr yuritishimiz mumkin. Lekin yozuv tilni o'rganish, tilning paydo bo'lishi to'g'risidagi muammoni yoritishga to'liq imkon bermaydi. Shunday bo'lsa ham, ba'zi olimlar bu masalaga o'z munosabatlarini, fikrlarini bildirib o'tishgan. Qadimgi Yunonistonda faylasuflar tilning qay tarzda kelib chiqqanligi ustida uzoq davr qizg'in bahs olib borganlar. Tilshunoslik tarixidan ma'lumki, bu masalada grek faylasuflari bir-biriga zid ikki xil farazni o'rtaga tashlashgan. Demokrit va boshqalar tilda narsa nomi bilan narsa orasida hech qanday bog'lanish yo'q, bu nomlar mazkur tilda gaplashuvchi odamlar tomonidan yaratilgan, demak, til inson tomonidan yaratilgan, degan fikrni ilgari surishgan. Bu guruh olimlar anomalistlar

deb nom olgan. Platon boshliq boshqa bir guruh olimlar “narsa bilan uning nomi orasida muayyan bog‘lanish bor. Bu bog‘lanish narsalarning xususiyatlaridan, tabiatidan kelib chiqqan va bu bog‘lanish ilohiy kuch tomonidan o‘rnatilgan” degan fikrni ilgari surishgan. Tarixda bu oqim analogistlar deb nom olgan.

Hozirgi tilshunoslik nuqtayi nazaridan qaralsa, narsalar bilan ularning nomi orasida, umuman olganda hech qanday bog‘lanish yo‘q. Bu ko‘pchilik olimlar tomonidan qayd etilgan. Chunki narsa bilan uning nomi orasida bog‘liqlik bo‘lganda tillarning soni 5000 dan ortib ketmasdi. Shuni aytib o‘tish kerakki, ayrim tillarning kelib chiqishini, masalan o‘zbek, rus, hind, tojik va boshqa tillarning qachon paydo bo‘lganin, qanday tarkib topganligini aniq bilish mumkin. Ammo, biror bir aniq tilning kelib chiqishi masalasini umuman tilning, insonlar nutqining paydo bo‘lishi masalasi bilan tenglashtirib bo‘lmaydi. Hozir dunyoda mavjud bo‘lgan jonli tillarning ham, ba’zi bir o‘lik tillarning ham kelib chiqish tarixini o‘rganish u qadar qiyin masala emas. Anchagina tillarning qachon paydo bo‘lganligi, qachon tarkib topganligi aniqlangan. Biroq, yer yuzida umuman insoniyatga xos tilning qachon paydo bo‘lganligi, dastlabki tillarda qanday so‘zlar bo‘lganligi, uning grammatik xususiyatlari nimalardan iborat ekanligi hal qilingan emas va hal qilinishi ham mumkin emas. Chunki bundan bir necha yuz ming yillar burun paydo bo‘lib, keyinchalik nom-nishonsiz yo‘qolib ketgan tillar ham bo‘lgan.

Umuman, tilning qanday sharoitlarda paydo bo‘lishi masalasini ilmiy farazlarga asoslanib o‘rganish mumkin bo‘ladi. Tilshunoslik ilmi bir – biriga yaqin bo‘lgan psixologiya, fiziologiya, etnografiya, arxeologiya, tarix va shunga o‘xshash fanlarning dalillariga suyanib, tilning kelib chiqishi masalasiga yondashishi mumkin. Turli nutq tovushlarini biriktirib, so‘zlar hosil qilish va so‘zlar vositasida gap tuzib, istak va maqsadni ifodalash kishilik jamiyatining boshlang‘ich davrlarida yashagan odamlarni o‘ylantirib kelgan. Shuning uchun tilning paydo bo‘lishi to‘g‘risida qadimgi kishilar turli rivoyatlarni to‘qiganlar. Bu rivoyatlarning ba’zilarida til ma’budlar, ba’zilarida Alloh tomonidan yaratilib, kishilarga taqdim qilinganligi, ayrimlarida esa tilni ajoyib bir donishmand yaratganligi talqin qilingan. Yuqorida ta’kidlanganidek, antik zamonlardan beri tilning kelib chiqishi

to'g'risida bir qancha nazariyalar yaratilgan. Antik faylasuflar tilning kelib chiqishini bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan ikki xil nazariya bilan tushuntirishga harakat qilganlar. Ba'zi faylasuflar til tabiiy yo'l bilan paydo bo'lgan, ya'ni so'z va predmetlar o'rtasida to'g'ri ridan-to'g'ri tabiiy bog'lanish bo'lganligi uchun kishilar predmet va narsalarni tabiiy holda bilib olishgan, deb isbotlamoqchi bo'lganlar. Ba'zi faylasuflar esa til kishilarning birbiri bilan o'zaro kelishishi natijasida vujudga kelgan, deb hisoblaganlar, Ana shu bir-biriga qarama-qarshi ikki nazariyaning o'zaro kurashi natijasida yana bir qancha nazariyalar vujudga kelgan. Fanda tilning kelib chiqishi to'g'risida bir-biriga qarama-qarshi nazariyalar mavjud bo'lib, ular bir-biri bilan kurashib kelmoqda. Bu nazariyalarning ba'zilari til insonlarning bir-biri bilan munosabatda bo'lishi ehtiyoji natijasida kelib chiqqan deb hisoblasa, boshqalari ayrim shaxslarning o'z fikrini avval o'zi uchun, keyin boshqalar uchun bildirishi natijasida kelib chiqqan, deb hisoblaydi. Shu tariqa tilning paydo bo'lishi va shakllanishi haqida turlicha qarashlar, nazariyalar, farazlar yaratildi.

Til jamiyat taraqqiyoti jarayonida ijtimoiy hodisa sifatida paydo bo'ladi (boshqacha aytganda, «tug'iladi », taraqqiy etadi, « o'sadi»), bir jamiyat yo'q bo'lishi bilan til ham asta-sekin iste'moldan chiqib boshlaydi va davrlar o'tishi bilan o'lik til bo'lib qoladi. Masalan, lotin, sug'd, qadimiy Xorazm tillari kabilar bunga misol. Biroq tilning paydo bo'lishi ("tug'ilishi") taraqqiy etishi ("o'sishi") va iste'mol qilinmay qolishi ("o'lishi") biologik jarayon emas, balki jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liqdir. Shuning uchun til qonunlarini, uning taraqqiyot yo'llarini jamiyat tarixi bilan va shu tilni yaratgan xalqning tarixi bilan bog'liq holda o'rgangandagina masalani to'g'ri hal qilish mumkin. Demak, jamiyatning eng muhim aloqa vositasi bo'lgan tilning bir butunligiga asoslanib, uni tirik organizmga o'xshatish noto'g'ridir. Til o'zining tuzilishi bilan, ayrim unsurlarining o'zaro munosabati bilan butun bir tizimni tashkil etadi.

Tilshunoslik fanining asosiy muammolaridan biri tilning ichki qurilishini o'rganishdir. Har qanday til fonetik tuzilishi, grammatik qurilish va lug'at tarkibidan tashkil topadi. Tilning ushbu tarkibiy qismlari muayyan qonuniyatlar

asosida o‘zaro bog‘lanib, butun tilni hosil qiladi, til mazkur birikmalar negizida uzviy bog‘langan tizimni tashkil etadi. Ichki qurilishi jihatidan til ma’lum miqdordagi o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lgan til birliklarining yig‘indisi va ana shu birliklardan foydalanish qoidalaridan tashkil topgan murakkab tizimdir. Til tizimini tashkil etuvchi birliklarning o‘zaro munosabati va bog‘lanish qonuniyatlari murakkab hamda ko‘p qirralidir. Garchi til yaxlit tizim bo‘lsa-da, bu tizim o‘ziga xos jihatlarga ega bo‘lgan, til tizimining tarkibiy qismlari hisoblangan sathlar birligan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizov O. “Tilshunoslikka kirish” T., 1996
2. Abduazizov A.A. Tilshunoslikka kirish. –T.,1999
3. Usmonov S. “Umumiy tilshunoslik” “O‘qituvchi” 1972.
4. Xolmanova Z. Tilshunoslikka kirish. -Toshkent-2007

ANIMATSION MATN TUSHUNCHASI VA STRUKTUR XUSUSIYATLARI

G‘aniyeva Toxiraxon Alisher qizi

Andijon davlat chet tillari instituti

Gid hamrohligi, madaniyatlararo muloqot va

tarjimashunoslik kafedrasi doktoranti

Annotatsiya

Dunyo tilshunosligida animatsion matn tushunchasi yangi tadqiqot bo‘lib uning ahamiyati o‘rganish darajasi ko‘p qirrali tushuncha va mental tuzilma hisoblanadi. Ushbu maqolada animatsion matn tushunchasi etimologiyasi, jamiyatga qanday kirib kelgani va uning struktur xususiyatlari haqida so‘z boradi.

Kalit soʻzlar: animatsiya, texnika, hikoya texnikasi, struktura, semiotika, vizual muloqot, prototip, piktogramma, kinemotografiya, matn, video-verbal, semiotik kod, televidenya.

Abstract

In linguistics of world, the concept of animated text is a new research, its importance is a multifaced concept and mental structure at the level of learning. This article shows about the etymology of the concept of animated text, how it entered society and its structural features.

Key words: animation, technique, structure, semiotics, visual communication, prototype, icon. Cinematography, text, video-verbal, semiotic code, television.

Hozirgi zamonaviy globallashgan zamonda texnika va texnologiya insoniyat faoliyatiga sezilarli darajada oʻz taʼsirini koʻrsatib millatlar va madaniyatlararo muloqotni kengaytirilgan holda rivojlanishiga turtki boʻlmoqda. Insonlar ogʻzaki nutqdan farqli oʻlaroq visual tilni yaʼni ijtimoiy tarmoqlarda oʻz fikrlarini video, animatsion matn yoki emojilar orqali bir birlari bilan aloqa qilmoqda. Bundan tashqari visual til, oʻz navbatida, animatsiyalar, koʻplab maʼnaviy qatlamlarni oʻziga qamragan holda, hikoya strukturasini muhim elementlar bilan boyitadi.

Ogʻzaki tildan koʻra visual tilni birinchi oʻringa qoʻyadigan animatsiya asarlarining paydo boʻlishi animatsiyada hikoya qilish texnikasini yanada boy va rang-barang qiladi. Animatsiyalangan hikoya qilish texnikasi sahnani jonlantirish uchun vizualizatsiyani yetkazib berishning turli kanallari boʻylab hikoyaning ajralmas qismlarini bogʻlash jarayonini ifodalaydi [1-65].

Animatsiya – lotin tilidan olingan boʻlib, “animare” “jonlantirish”, “harakatga keltirish” yoki “hayot berish” degan maʼnolarni anglatadi.

Yu.M. Lotman bir paytlar kino semiotikasi boʻyicha adabiyotda animatsiya tiliga juda kam eʼtibor qaratilishi haqida yozgan edi [2-671] Uzoq vaqt davomida

animatsiya (yangi terminologiyaga ko‘ra, animatsiya) kinoga qaraganda ikkinchi darajali, ahamiyatsiz narsa deb hisoblangan. Semiotik kod sifatida ikonik belgilar zanjirlari – chizmalar juda uzoq vaqtdan beri ishlatilgan. Tarixga qaytadigan bo‘lsak animatsiya hamda visual muloqot qadimdan mavjud bo‘lgan. Ibtidoiy davr vakillari ovning turli bosqichlarini aks ettiruvchi rasmlar ketma-ketligi, antiqa idishlardagi rasmlar, avliyolar hayoti tasvirlangan piktogrammalarni, bundan tashqari harbiy urush reja chizmalarini animatsiyaning prototipi ya’ni hikoyalar taxtasi deb atashimiz mumkin.

“ Animatsion film kinematografiyaning bir turi emas, balki o‘ziga xos badiiy tilga ega bo‘lgan mutlaqo mustaqil san’at bo‘lib, u ko‘p jihatdan badiiy va hujjatli kinematografiya tiliga ziddir” [2-672]. Shuni qo‘shimcha qilish kerakki, so‘nggi o‘n yilliklardagi animatsiyaning rivojlanishi Yu.M. Lotmanning nuqtai nazarini tasdiqladi. Shunday ekan biz video-verbal matn sifatida animatsion kinoning murakkab semiotikasi haqida bahslashishimiz mumkin [3].

Ko‘pincha qiziqarli va oddiy mahsulot kabi qaraladigan animatsion filmlar aslida unday emas. Kino san’atining bu turi dastavval kata ekranlarda namoyish etilgan bo‘lsa, televidenyaga o‘tgandan so‘ng multfilmlar yana ham murakkab semiotik strukturalarga ega bo‘lgan ma’lumotlarga asoslangan animatsion serialga aylana borgan. Tadqiqotchilar J.Fiske va Hardley “Reading television” kitobida [4-23] televidenya matnlari tilning xususiyatlariga va shunga mos ravishda, yozma matn bilan bir xil vositalar yordamida tahlil qilinishi mumkinligini yozgan [3].

Odamlarni o‘rab turgan semiotik tizimlarning tuzilishi va sifati o‘zgarib turadi va doimiy ravishda murakkablashadi. Odamlar uzoq vaqt polikod (kreolizatsiyalangan multimodal) matnlar bir nechta semiotic kodlarishtrok etgan matnlar og‘zaki va boshqalar haqida bilishadi, chunki inson o‘z bilimlari va fikrlarini so‘zlari va rasmlarini yozishga qaror qilgan paytdan boshlab, ko‘pincha matnda bir vaqtning o‘zida taqdim etyadi, bunday yozish tabiiy strukturaga aylanadi. [5-130-135]

Shunday qilib, animatsiyaning paydo bo'lishi va uning sahnalarni jonlantirish uchun vizualizatsiya jarayonini yanada boyitishi, uning badiiy san'at sifatida qabul qilinishini ko'rsatadi. Lotman kabi tadqiqotchilar animatsiyaning rivojlanishini kinoga nisbatan ikkinchi darajali san'at ekanligini aniqlab uning semiotik belgilarini o'rgandilar. Biroq, animatsiya o'zi mutlaqo mustaqil va o'ziga xos badiiy tilga ega san'at bo'lib, vaqt o'tishi bilan murakkab semiotik structuralarga ega bo'lgan ma'lumotlarga asoslangan seriallarga aylangan.

Ushbu tadqiqot animatsiyaning rivojlanishini va uning visual va og'zaki til bilan o'zaro ta'sirini ochib berib, bugungi kunda animatsiyaning kuchli semiotik tizim sifatida qabul qilinayotganini ko'rsatadi. Ko'plab semiotic kodlar birlashgan polikod matnlar inson fikrlarini va bilimlarini yanada kengroq ifodalash imkoniyatini yaratgan. Shu bilan birga, animatsiya kino san'atining muhim bir qismi sifatida qabul qilinishi kerak, chunki u o'zining noyob yaratish va ifodalanish uslublari bilan alohida ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Buehring J., Vittachi N. Transmedia Storytelling: Addressing Futures Communication Challenges with Video Animation. Journal of Futures Studies, 25(1), 2020.- 65–78p. [https://doi.org/10.6531/JFS.202009_25\(1\).0007](https://doi.org/10.6531/JFS.202009_25(1).0007)
2. Lotman Yu. M. Об искусстве: Структура художественного текста. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Статьи. Заметки. Выступления. – Санкт-Петербург. Россия. 1998. – 671-704 с.
3. Podlagayeva Y. P. Анимационный видеовербальный текст: проблемы перевода и интерпретации. Filol.fan.d-ri....diss – Мытищи 2020.
4. Friske. J., Hardley J. Reading television. London: Routledge, 1978. – 23 p
5. Maksimenko. O. I. Мультикультурная среда: сложности понимания// Языки и культуры в современном мире. Международная конференция НОПриЛ. – Париж: 2012, Материалы конференции. 130-135 с.

Internet manbalar.

1. [https://doi.org/10.6531/JFS.202009_25\(1\).0007](https://doi.org/10.6531/JFS.202009_25(1).0007)
2. <https://www.upwork.com/resources/what-is-3d-animation>

BOLALIK TADQIQOTLARI: TARIXIY VA ZAMONAVIY.

G.A.To'xtasunova

Andijon davlat chet tillari instituti.

Ijtimoiy gumanitar fanlari, pedagogika va

psixologiya kafedrası o'qituvchisi

tohtasinovagulbahor5@gmail.com

Ushbu maqola mahalliy va xorijiy ijtimoiy-gumanitar an'analarda, xususan, bolalik madaniyati nuqtai nazaridan o'ziga xoslik bilan o'ziga xoslik bor bo'lgan avtonom, o'zini o'zi qadrlaydigan voqelikka ega bo'lgan avtonom, o'zini o'zi qadrlaydigan voqelikka asoslangan bolalikni o'rganish muammosiga bag'ishlangan, psixologik-pedagogik tadqiqotlar doirasida olib borilgan. Bolalik fenomenini o'rganish bilan bog'liq keyingi tadqiqotlarda ko'tarilgan muammolar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: bolalik va kattalar, bola va madaniyat, bola va ta'lim, bolalikning o'zining o'zi qadrlashi.

Bolalik fenomeni muammosi uning tarixi va zamonaviyligining umumiylikida pedagogika uchun pedagogik paradigmalarning o'zgarishi kabi muhim tushuncha bilan bevosita bog'liqdir. "Bu ta'lim va tarbiya jarayonida shaxsiy qobiliyatlarni o'z-o'zini namoyon qilishga qaratilgan shaxsga yo'naltirilgan pedagogika g'oyalari foydasiga an'anaviy, predmetga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillarini rad etishda namoyon bo'ldi. Biroq, bu hodisani faqat pedagogik jamoada o'tgan asrlar davomida davom etgan ichki muhokamalar natijasi deb hisoblash mumkin emas. Bu davr ruhi, ijtimoiy dunyoqarash bilan bog'liq va ayniqsa, falsafiy tafakkur turlarining o'zgarishi bilan qo'zg'atilgan: klassik metafizikadan post-metafizika mantig'iga" [1, v. 7].

Bolalik muammosini ilmiy tadqiq etish uning tarixini o'rganmasdan turib mumkin emas. Bolalik o'tmish va hozirgi davr madaniyatlarini ijtimoiy-tarixiy-antropologik o'rganishning an'anaviy va eng muhim mavzularidan biridir. Bu yechimi fanlararo tadqiqot sohasida yotgan muammoni ifodalaydi. Kattalar tomonidan bolalar va avlodlarga nisbatan zamonaviy munosabat sevgi va fidoyilik bilan singib ketgan munosabat sifatida e'lon qilinadi. Bunga zid bo'lgan pretsedentlar jamiyatda hayrat, norozilik va qoralashga sabab bo'ladi. Zamonaviy jamiyatda bola-sentrizm va individualizm g'oyalari, har bir bolaning qalbining qadr-qimmati va o'ziga xosligi ustunlik qiladi. 64]. Ushbu mavzu bo'yicha qimmatli ilmiy ma'lumotlar ilmiy bilimlarning turli sohalari - pedagogika, rivojlanish psixologiyasi, ta'lim sotsiologiyasi, oila tarixi, madaniy-psixologik antropologiya (etnografiya), ijtimoiy falsafa, adabiyot tarixi va boshqa fanlar bo'yicha tadqiqotlar bilan tanishish orqali taqdim etiladi.

Ko'pgina mahalliy va xorijiy olimlar yangi asrni (XVII-XVIII asrlar) bolalikning yangi qiyofasining paydo bo'lishi, bolaga ta'lim va madaniyat sohalariga qiziqishning ortishi bilan belgilaydilar. Bolalik muammolari o'tmishdagi xorijiy olimlarni jalb qildi. Bolalik hodisasini idrok etishda J.-J.ning ishi katta rol o'ynadi. Russo "Ta'lim to'g'risida". Uning asarida biz bolalikka insonparvar yondashuvning kelib chiqishini topamiz, u birinchi marta bolalik davrini inson hayotining asl bosqichi sifatida ochadi. Russo birinchi bo'lib o'z zamondoshlarining bolalikni bilmasligiga e'tibor qaratdi, shuning uchun ular katta bo'lishdan oldin uning nima ekanligini o'ylamasdan, boladan kattalarni qidiradilar. S.I.Gessen bepul ta'lim ideallarini o'rganar ekan, J.-J. Russo paradoksal formulada "O'quvchi bilan hech narsa qila olmaslik - o'qituvchining birinchi va eng qiyin san'ati" [3, p. 30] hozirgi vaqtda erkinlik va insonparvarlik fani sifatida shaxsga yo'naltirilgan pedagogikaning rivojlanishida o'z ifodasini topgan barcha keyingi pedagogikaning klassik g'oyasini ifoda etdi.

Bolalik muammolariga haqiqiy ilmiy qiziqish 19-asrning o'rtalarida, pedagogika va psixologiya bolalar rivojlanishi muammolarini o'z ichiga olgan paytda paydo bo'ldi. Bu davrda bolalikni o'rganishga bo'lgan qiziqish evolyusion

biologiyaning muvaffaqiyatlari bilan bog'liq edi. Charlz Darvin ta'sirida bolalar psixologiyasi psixologiya fanining alohida tarmog'i sifatida vujudga keldi. Keyinchalik, bola rivojlanishining qonuniyatlari asosida yangi psixologik tushunchalar qurildi [4, p. 31].

Keyinchalik, bolaning rivojlanishini kuzatish shaklida amalga oshiriladigan ko'plab tadqiqotlar paydo bo'ladi (K. Buhler, K. Gross, V. Preer, J. Semil, S. Hall, V. Stern va boshqalar). 1881 yilda V. Preer bolaning rivojlanishining ko'p yillik kuzatuvlari natijasi bo'lgan "Bolaning ruhi" kitobini nashr etdi. Uning talqinida tubdan yangi narsa irsiyat omiliga murojaat qilish bo'lib, u bolaning o'zi faoliyati bilan bir xil muhim rol o'ynaydi. V.Preerning tadqiqotlari bolaning psixik rivojlanishiga oid aniq ilmiy ma'lumotlarga ega bo'lish yo'llarini ko'rsatdi, ob'ektiv kuzatishni tashkil etish modeli bo'ldi va bolalik psixologiyasini tizimli o'rganishning boshlanishini belgilab berdi.

S.Freyd birinchi bo'lib erta bolalik davri, uning taassurotlari, kechinmalari inson hayotiga chinakam ulkan ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi va bu "majmualar" aynan erta bolalikda shakllanganligi bilan bog'laydi. bilinçaltı soha kelajakdagi nevroitik semptomların boshlang'ich nuqtasi. Bolalik go'yo bu komplekslar bilan "bog'langan"; biz bolalikni batafsil eslay olmaymiz, chunki xotiralarimizdagi hamma narsa bir vaqtning o'zida qalbdan bostirilgan his-tuyg'ular bilan ranglanadi. Shaxslarning "bolalik xotiraları", qoida tariqasida, "qoplamali xotiralar" ma'nosiga ega bo'ladi va shu bilan birga afsonalar va afsonalarda mustahkamlangan xalqlarning bolalik xotiraları bilan ajoyib o'xshashlikka ega bo'ladi.

Bolalik davrini madaniy hodisa sifatida o'rganishning uslubiy asosi Kumush asrning gumanistik falsafasi tomonidan ishlab chiqilgan dunyoqarash bo'lib, u insonning o'zi haqidagi g'oyalarini, uning atrofidagi dunyoga munosabatini tubdan o'zgartirdi. uning mavjudligi maqsadlari (S. N. Gessen, S. N. Bulgakov, F. M. Dostoevskiy, P. Florenskiy, S. Frank, L. Shestov va boshqalar). Ushbu dunyoqarash pedagogikada o'z rivojlanishini, 20-asr boshlarida qabul

qilingan ta'limning yangi paradigmasini shakllantirishda topadi. nafaqat rus, balki jahon pedagogik fikri.

L. S. Vygotskiyning inson psixikasi tabiati va uning rivojlanishi haqidagi madaniy-tarixiy konsepsiyasi, jumladan, bolalik fenomenini madaniyatlararo o'rganishga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ushbu rivojlanish nazariyasining boshlang'ich nuqtasi filogeneznining ikkita chizig'iga mos keladigan bolaning aqliy rivojlanishining ikkita chizig'i o'rtasidagi munosabatlar (farqlanish) g'oyasi: xulq-atvorning biologik va tarixiy, tabiiy va madaniy rivojlanishi.

Madaniy rivojlanish jarayonida bola nafaqat madaniy tajriba mazmunini, balki madaniy xulq-atvor va fikrlash texnikasi va usullarini ham o'rganadi: u tarixiy rivojlanish jarayonida insoniyat tomonidan yaratilgan maxsus madaniy vositalarni, masalan, til, arifmetikani o'zlashtiradi. ramzlar va boshqalar. L. S. Vygotskiyning ta'kidlashicha, xulq-atvorning har bir madaniy shakli birinchi navbatda boshqa odamlar bilan hamkorlik qilish shakli sifatida, boshqasiga taqlid qilish yoki kattalarga murojaat qilish sifatida paydo bo'ladi va faqat keyingi bosqichda bu shakl individual funksiyaga aylanadi. bolaning o'zi [5, p. 45].

Bolalikning zamonaviy konsepsiyasi, E. V. Bondarevskayaning fikriga ko'ra, bolalik dunyosini madaniy va pedagogik hodisa sifatida tushunish, bolalik dunyosi o'rtasidagi muloqotni o'rnatish uchun gumanistik strategiya va taktika g'oyasini ishlab chiqish zarurligiga asoslanadi. va kattalar dunyosi. Umuman olganda, kattalarning bolalarga nisbatan tutadigan pozitsiyasi juda muhim - bu madaniyat va rivojlanayotgan shaxs o'rtasidagi vositachi pozitsiyasidir. Biroq, o'zining vositachilik rolini bajarib, kattalar juda aniq pozitsiyani egallaydi - etakchilik, tashkil etish, o'qitish - va amalda bolaga munosabatlar sub'ekti emas, balki ta'sir ob'ekti sifatida munosabatda bo'ladi.

Jamiyat o'z farzandlarini qanday qabul qilishi va tarbiyalashi butun madaniyatning asosiy xususiyatlaridan biridir, bu vaziyatdagi o'zgarishlar boshqa ko'plab makro-ijtimoiy o'zgarishlarga oydinlik kiritishi mumkin. Murakkab, mustaqil organizm bo'lgan bolalik jamiyat hayotining ajralmas qismi bo'lib, ko'p

qirrali, xilma-xil munosabatlarning maxsus umumlashtirilgan sub'ekti sifatida ishlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Okusheva G. A. Pedagogik paradigmalarning o'zgarishi falsafiy fikrlash turlaridagi o'zgarishlarning uslubiy rezonansi sifatida // Vestn. Tomsk shtati ped. un-ta. 2005 yil. 2. 7–11-betlar.
2. Levashkina Z. N. G'arb tarixidagi vahshiy davrda bolalarga shafqatsiz munosabat // Vestn. Tomsk shtati ped. un-ta. 2012. Nashr. 3. 64–69-betlar.
3. Gessen S.I. Pedagogika asoslari. Amaliy falsafaga kirish. M.: Shkola-Press, 1995. 448 b.
4. Ganina S.A. Shaxs rivojlanishining biogenetik konsepsiyasi doirasida bolalik hodisasining falsafiy va tabiiy ilmiy asoslari // Vestn. Tomsk shtati ped. un-ta. 2012. Nashr. 6. 31–36-betlar.
5. Vygoskiy L.S. Bolalikdagi tasavvur va ijod: psixologik insho. M.: Ta'lim, 1967. 93 b.
6. Tokhtasunova, G. A. (2023). CHILDHOOD AS A SOCIO-PHILOSOPHICAL PROBLEM. B INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY (T. 3, Выпуск 11, cc. 271–277). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10148006>
7. Tokhtasunova, G. (2023). SOCIALIZATION OF CHILDREN IN MODERN SOCIETY. B INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY (T. 3, Выпуск 12, cc. 81–84). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10351537>

Ingliz va o‘zbek tillarida qon-qarindoshlik konseptini ifodalovchi birliklar maydoni miqyosi va tarkibi

Uliqova Mavluda Sotvoldiyevna
Ingliz tili va adabiyoti kafedrası
Ulug‘bekova Lola Sotvoldiyevna
Filologiya va tillarni o‘qitish: rus
tili 303-guruh talabasi

Jahon tilshunosligida kognitsiya tushunchasi inson faoliyatiga, birinchi navbatda, axborotni qabul qilish, qayta ishlash, saqlash hamda shu axborotdan vaziyatga muvofiq foydalanish tizimi sifatida qaraladi. F.Usmonov rus tilshunos olimi N.F.Alefirenkoning tilshunoslikda so‘zning kognitiv-semiologik nazariyasi vujudga kelishida, strukturalizmdan farqli o‘laroq, til faktlarini lisoniy tabiatga ega omillar bilan izohlanishi mumkin ekanligining tan olinishi turtki bo‘lganligi haqidagi fikrlarini keltirad. “Inson ongida in’ikos topgan olam haqidagi tasavvurlar xususida so‘z yuritgan olimlar uni turli atamalar bilan ataydilar. Masalan, B.Uorf,,G.Kolshanskiylar olam manzarasi, D.Potebnya olam obraz, G.Gachevmilliy kosmos yoki Kosmo-Psixo-Logos atamalaridan foydalanadi. G.Gachevda “kosmos” so‘zi o‘zining tub – “olam tuzilishi” ma’nosida qo‘llanadi”. Inson mental faoliyatlari mahsuli bo‘lmish konsept tavsifi va tasnifi yuzasidan turlicha qarashlar mavjud. Masalan Professor O‘.Q.Yusupov konsept ilmiy va ilmiy bo‘lmasligi mumkin degan fikrni bildirsa, A.P.Babushkin tasnifi so‘zlarning semik tahliliga tayangan holda konsept turini aniqlashdan iborat. Shunga ko‘ra A.B.Babushkin konseptning quyidagi 6 turini farqlaydi: fikriy tasvirlar, sxemalar, freymmlar, ssenariy, kaleydoskopik va mantiqiy qurilishga ega konseptlar. Ikkinchi toifa konseptlar borasida gap ketganda, olim til tizimida konseptni voqelantiruvchi

“Qon-qarindoshlik” konseptining nominativ maydoni deganda, uni ob’yektivlashtiruvchi va reprezentasiyalovchi til birliklarining yig‘indisini tushunamiz. Bunday reprezentantlarning yasama, qo‘shma, qo‘shma yasama, murakkab so‘zlar, so‘z birikmalari, frazeologik birliklar, sodda va murakkab tarkibli gaplar, qo‘shma gaplar, paremiyalar, nutq klishchelari, murakkab sintaktik

butunliklar va matnlar tashkil etadi. Bunday lisoniy birliklar semantikasini tadqiq etishda, semantik-kognitiv yondashuvga tayanamiz, chunki bunday yondashuv qon-qarindoshlik konseptning mazmun mundariyasi va tabiatini to'liq va atroflicha ochib berishga imkon yaratadi. Boshqa tomondan, lingvokognitiv tahlil asosida sistem, okkazonal va ma'lum shaxsgagina mansub bo'lgan nominativ birliklarni aniqlash, bu orqali konseptning izohi va modelini yaratish imkoniyatlari ta'minlanadi.

Ingliz tilida **“kinship”** konseptual semantikasi sodda, yasama qo'shma, qo'shma yasama tarkibli ot, sifat, fe'l, ravish so'z turkumlari orqali o'z ifodasini topadi. Ifoda va qo'llanish chastotasi (faolligi)ga ko'ra ular bir-birlaridan farq qilib, turli funksional vazifalarni o'z zimmalariga oladilar. Masalan, ingliz tilida yasama so'zlar tahliliy materiallarning 13.3% ini, sifat so'z turkumiga mansub yasama so'zlar esa 6.6 % ni tashkil etsa, tub so'zlar 13.1% ni, qo'shma so'zlar 11.5 % ni, qo'shma yasama so'zlar 11 % ni tashkil etmoqda. Ot so'z turkumiga mansub leksik birliklar ushbu hisob-kitoblarda birinchi (9.7%), fe'l leksemalar ikkinchi (1.8%), sifat leksemalar uchinchi (1.4 %) o'rinlarni egallamoqda.

O'zbek tilida mazkur konseptning lisoniy manzarasini tashkil etishdagi eng faollari yasama va tub so'zlar (11.6 %; 11.4%) bo'lib, yasama so'zlar uchinchi pog'onani egallamoqda. So'z turkumlariga mansubligi nuqtai nazaridan ushbu sistemada sifat so'z turkumi birinchi (5.5 %), ot ikkinchi (3.2%), fe'l uchinchi (0.6%), ravish esa (0.2%,) eng so'nggi pog'onani egallamoqda.

Shuni ta'kidlash joizki, o'zbek tilida **“qon-qarindoshlik”** konseptual semantikasini leksik ifoda vositalari orasida fe'l va ravish so'z turkumlarining ulushi ingliz tilidagi muvofiq so'z turkumlariga hisob-kitoblar nisbatan ancha past. Ingliz tilida ravish so'z turkumining fe'l so'z turkumiga nisbatan faolligini ko'rsatgan bo'lsa, o'zbek tilida buning aksi kuzatildi, ya'ni ravish faqat yasama so'zlar tarkibida kelib (0.2 %), boshqa turdagi leksemalar tarkibida kuzatilmaydi.

“Qon-qarindoshlik” konsepti chog'ishtirayotgan tillarda so'z birikmalari orqali ifodalansa-da, ular faollik darajalariga ko'ra (14.8% ingliz tilida, 18.9% o'zbek tilida) bir-birlaridan sezilarli darajada farq qiladilar.

Tahlillar, o'zbek tilining frazeologik imkoniyatlari ingliz tili imkoniyatlaridan ko'ra ancha keng (7.7%, 5.4%) ekanligini ko'rsatdi.

Har ikki tilda mazkur semantikaning ifoda vositalari sifatida paremiologik vositalar ham xizmat qiladi. Paremiyalarning chog'ishtiralayotgan tillardagi ulushi deyarli bir xil ekanligi (3.8%, 4.2%) aniqlandi.

Har ikki tilda ham paralingvistik vositalarning mazkur semantikani ifoda etishdagi hissalari ancha past ekanligi (1.3%; 5.5%) ni ko'rsatdi. Bizning fikrimizcha, bu tabiiy xol. Yuqorida nomi zikr etilgan verbal vositalar muloqot uchun zarur va asosiy vositalar yukini o'z zimmasiga olsa, paralingvistik vositalar muloqot uchun qo'shimcha (lekin ayrim kontekstlarda ular asosiy yukni o'z zimmasiga olishligini ham e'tirof etgan holda) vosita vazifasini o'taydilar.

Yuqorida tilga olingan verbal va noverbal vositalar jonli tillarda aloqa-aralashuv yoki muloqotning eng muhim va asosiy sintaktik verbalizatori bo'lgan gaplar tarkibida uchraydilar, aynan gap tarkibida ularning bosh va hosila ma'no (sema)lari o'zining haqiqiy xususiyatlarini namoyon etadilar. Shu nuqtai nazardan, "qon-qarindoshlik" konseptining lisoniy manzarasi sodda, murakkab tarkibli sintaktik birliklar orqali namoyon bo'lishni inobatga olgan holda, ular borasida ham tahlillar o'tkazildi. Shunisi qiziqarlilik, chog'ishtirilayotgan tillarda ergash gapli qo'shma gaplar bu borada dominantlik xususiyatiga ega (ingliz tilida 9.5 %, o'zbek tilida 9.8%); murakkab tarkibli sodda gaplar ikkinchi (5.3%; 6.0 %), pog'onani egalladi. Lekin ingliz tilida keyingi pog'onani sodda gaplar (4 %) egallangan bo'lsa, o'zbek tilida bu o'rinni bog'langan qo'shma gaplar (5.3 %) egallamoqda. Ushbu konseptual semantikani o'zbek tilida sodda gaplar orqali ifodalanishi nisbatan kam uchrashi (3.5 %) kuzatildi.

Til va nutq dixotomiyasi nuqtai nazaridan "qon-qarindoshlik" konsepti verbalizatorlarini ham til, ham nutq verbalizatorlariga, muvofiq ravishda lisoniy va nuqtiiy nominativ maydonlarga ajratish maqsadga muvofiq bo'ladi. Maydonlarni quyidagi diagramma ko'rinishda tasavvur etish mumkin:

Har bir konstituent maydon uzra o'z o'rnini va maqomiga ega ekanligini statistik va komponent tahlillar orqali aniqlandi.

Kuzatishlarimiz shuni ko‘rsatdiki, “qon-qarindoshlik” nominativ maydonini tashkil etuvchi leksik birliklar so‘z turkumlari nuqtai nazaridan ham turli semantik yorqinlik va faollik darajalariga egadir.

Shu nuqtai nazardan chog‘ishtirilayotgan tillarda bir asosli leksemalar orasida ot so‘z turkumiga mansub so‘zlar mazkur semantika ifodasida yuqori yorqinlik va faollik darajalarini namoyon etadilar (9.7%; 8.1%).

Ingliz tilida bir asosli fe’llar shunday sifatlarga nisbatan faol ekanligi, o‘zbek tilida esa aksincha, bir asosli sifatlar faolligi kuzatildi, bir asosli fe’llar orqali ushbu semantikaning verballashuvi kuzatiladi.

“Qon-qarindoshlik” semantikasiga ega yasama leksemalar har ikki tilda ot, sifat va fe’l so‘z turkumlariga mansubligi aniqlandi, lekin sifat so‘z turkumiga tegishli yasama leksemalar har ikki tilda dominantlik xususiyatiga ega ekanligi (6.6%; 5.5%), undan keyingi o‘rinni ot so‘z turkumiga mansub leksemalar egallayotgani (5.4%; 3.2%), ravish va fe’l yasama leksemalar bu borada nisbatan faol emasliklari (0.7%; 0.4% va 0.6%; 0.2%) aniqlandi.

Shuni ta’kidlash lozimki, ingliz tilida ravish vazifasidagi yasama so‘zlar fe’l yasama so‘zlarga nisbatan faolroq, o‘zbek tilida esa fe’l yasama so‘zlar ravish yasama so‘zlarga nisbatan faolroq ekanligi kuzatildi (0.7%; 0.4% va 0.65%; 0.2%).

Biz yuqorida Ingliz va o‘zbek tillarida qon-qarindoshlik konseptini ifodalovchi birliklari maydoni miqyosi va tarkibi haqida tadqiq o‘tkazgan bo‘lsak, endi “qon-qarindoshlik” konsepti lisoniy ifoda vositalarining struktur-semantik tadqiqida yuzlanamiz.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Mamatov A.E. Zamonaviy lingvistika. – Toshkent: Noshir, 2019. – B.160.
2. Safarov Sh. Semantika. – Tashkent: «O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2013. – B. 283.
3. Abduazizov A.A. Tilshunoslik nazariyasiga kirish.–Toshkent: “Sharq”, 2010. –B. 176 .

TARJIMA JARAYONIDA ANTONIM SO‘ZLAR BILAN ALMASHTIRISHDAN FOYDALAISH

Yaqubova Mahbubaxon Mamatismailovna, ADCHTI, o‘qituvchi,

mahbuba1971aa@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda tarjima jarayonida antonim so‘zlar bilan almashtirish usulidan foydalanish haqida ma’lumotlar berilgan. Antonimlar tilning semantik boyligini oshiradi, lekin tarjimada ularni qanday va qachon ishlatish lozimligini bilish juda muhimdir.

Kalit so‘zlar: tarjima, antonim, ma’no, til, almashtirish

Tarjima – bu tilning bir shaklidan boshqasiga ma’lumotni o‘tkazish jarayoni. Tilning barcha nozikliklarini, ifodaviy boyliklarini saqlab qolish tarjima qilayotgan shaxsning asosiy maqsadi bo‘lgan bir jarayondir. Tarjimada antonim so‘zlar bilan almashtirish esa tilning ma’lumotlar va ma’no ifodasidagi turli xil shakllarni yaratishga imkon beradigan qiziqarli va dolzarb usuldir.

Antonimlar – bir-biriga qarama-qarshi ma’no anglatadigan so‘zlardir. Ular bir-birini to‘ldiradigan yoki qarama-qarshi tushunchalarni ifodalovchi so‘zlar sifatida til tizimida muhim o‘rin tutadi. Misol uchun, "yaxshi" va "yomon", "tez" va "sekin", "katta" va "kichik" kabi juftliklar antonim so‘zlarga misoldir.

Antonimlar tilning semantik boyligini oshiradi, lekin tarjimada ularni qanday va qachon ishlatish lozimligini bilish juda muhimdir. Tarjimada antonim so‘zlarni almashtirish tilning semantik to‘g‘riligi va ma’no aniqligiga zarar yetkazmasligi kerak.

Tarjimada antonimlarni almashtirish ba’zan stilistik maqsadlar uchun qo‘llanadi. Bunday almashtirish orqali quyidagi maqsadlar ko‘zlanishi mumkin:

Ma'no nozikliklarini yaratish – Biror matndagi ma’no ohangini yoki munosabatni o‘zgartirish uchun antonimlar ishlatiladi. Masalan, bir ijobiy sifatni

salbiy sifat bilan almashtirish orqali yoritilayotgan mavzu yoki voqea haqida boshqa taassurot hosil qilish mumkin.

Stilistika va retorikani boyitish – Tarjimon asariga estetik boylik qo‘shish maqsadida antonimlardan foydalanishi mumkin. Bu orqali matnni jonlantirish, o‘quvchini yanada qiziqtirish va diqqatini jalb qilish mumkin.

Qarshi fikrlar yoki ziddiyatlarni ifodalash – Ayniqsa, adabiy asarlarda ziddiyatlar yaratish uchun antonimlar ko‘p ishlatiladi. Tarjimon biror shaxsning ruhiy holatini yoki fikrini aniqroq ifodalash uchun antonimlarni qo‘llashi mumkin.

Tarjimada antonimlar bilan almashtirishning ba’zi qiyinchiliklari ham bor. Har bir tilning o‘ziga xos semantik tizimi mavjud bo‘lib, bitta antonim boshqa tilda mutlaqo turlicha ma’no anglatishi mumkin. Bu esa tarjimaning aniqligi va samimiyligini buzmaslik uchun e’tiborli bo‘lishni talab qiladi.

Misol uchun, ingliz tilida "rich" so‘zi "boy" ma’nosini bildirsa, rus tilida uning antonimi "bedny" ("yaxshi, kambag‘al") bo‘lishi mumkin. Biroq, ba’zi so‘zlar kontekstga qarab o‘zgaradi va shuning uchun antonimlarni bir-biriga to‘g‘ri almashtirish juda nozik jarayon bo‘ladi.

"Oytosh" romanining ingliz tilidan o‘zbek tiliga qilingan tarjimasida antonimlar ishlatish o‘ziga xos va ma’nolarni aniqroq ifodalashda muhim rol o‘ynaydi. Bu romanda tarjimon matnning original uslubini, ohangini saqlab qolishga intilgan va ba’zi joylarda antonimlardan foydalanish orqali o‘quvchiga ziddiyatlar yoki qarama-qarshi holatlar haqida yaxshiroq tushuncha bera olgan.

Misollarni keltirishda, umumiy tarzda "Oytosh" romanida ishlatilgan antonimlar qatoridan ba’zi fikrlarni ko‘rib chiqaylik:

Yaxshi - Yomon:

Romaning turli sahnalarida asosiy qahramonning ichki dunyosida o‘zgarishlar bo‘lganida, uning ijobiy (yaxshi) sifatleri salbiy (yomon) sifatlar bilan ziddiyatga kiradi. Misol uchun, qahramonning biror harakati "yaxshi niyat" bilan qilinsa ham, natija "yomon" bo‘lishi mumkin.

Tez - Sekin:

Romanda vaqtni o'tish tezligi va qahramonning qarorlarining natijalari tez yoki sekin rivojlanishi ko'rsatiladi. Bu orqali tarbiya, haqiqatni anglash yoki sinovlar qanchalik tez yoki sekin amalga oshishini tasvirlashda antonimlardan foydalaniladi.

Katta - Kichik:

Ba'zan "katta" va "kichik" so'zlari tasvirlanayotgan voqea yoki obrazni taqqoslashda qo'llaniladi. Misol uchun, shaharni tasvirlashda "katta" va "kichik" o'lchovlar yordamida muhitning kengligi yoki torligi ko'rsatiladi.

Boshqa - Bir xil:

O'zgarishlarni yoki ziddiyatlarni ta'kidlash uchun "boshqa" va "bir xil" so'zlari ishlatiladi. Bu so'zlar qahramonlar o'rtasidagi tafovutlarni yoki ular o'rtasidagi ayni vaqtdagi aloqalarni ajratish uchun qo'llaniladi.

Tarjimada antonimlarni ishlatish orqali asarning semantik ohangini o'zgartirish, ziddiyatlarni ko'rsatish va matnning chuqur ma'nolarini o'quvchiga yetkazish mumkin. "Oytosh" romanidagi tarjimadagi antonimlar, muayyan holatlarni yoki qahramonning o'zgarishini tasvirlashda bunday nozik usuldan foydalanish imkonini beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tarjimada antonimlar bilan almashtirish – bu tilning ifodalovchi kuchini yanada kuchaytiruvchi, bir vaqtda qiyinchiliklar keltirib chiqaruvchi jarayon. Bu jarayon tarjimonni nafaqat lingvistik bilimlarga, balki adabiyot, madaniyat va stilistika borasidagi chuqur tushunchaga ham ega bo'lishini talab qiladi. Antonimlarni to'g'ri va samarali qo'llash, matnning ma'no aniqrog'ini berishga, o'quvchini jalb qilishga va tarjimaga yangi ma'no qatlamlarini kiritishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1. Davitov, A.A. (2014).** *On the Semantics of Translation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2. Popova, A.A., & Sternin, I.A. (2001).** *Theory of Translation*. Moscow: Vysheishaya Shkola.

3. Turarov, M.A. (2018). *Badiiy tarjima va uning metodologiyasi*. Tashkent: O'zbekistan Milliy Universiteti.

4. Yaqubova M. (4/2024). "Tarjima jarayonida asl matnning semantik va pragmatik jihatlarini saqlash masalalari" Ilmiy maqola. Buhoro davlat universiteti ilmiy axboroti.

FE'LNING AYRIM GRAMMATIK JIHATLARIGA DOIR

Yuldasheva Sadoqat Bahodir qizi
Andijon davlat chet tillari instituti
stajor doktoranti
Andijon viloyati, Andijon shahri.
O'zbekiston.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilidagi fe'ning o'ziga xos jihatlariga yangi qarashlar yoritilgan. Ushbu qarashlar ham nazariy, ham metodik xarakterdagi izlanishlar uchun muhimdir. Fe'l valentligi hamda fe'ning tarkibiy va mazmuniy jihatlarining bog'liqligini o'rganish ushbu izlanishlarni boyitadi.

Kalit so'zlar: fe'l, so'zshakl, kompozitsiya, qo'shma fe'l, ko'makchi fe'l.

О НЕКОТОРЫХ ГРАММАТИЧЕСКИХ АСПЕКТАХ ГЛАГОЛА

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены новые взгляды на специфику узбекского глагола. Эти взгляды важны для исследований как теоретического, так и методического характера. Изучение взаимосвязи между валентностью глагола и структурными и семантическими аспектами глагола обогащает эти исследования.

Ключевые слова: глагол, словоформа, композиция, составной глагол, вспомогательный глагол.

ABOUT SOME GRAMMATIC ASPECTS OF THE VERB

ABSTRACT

This article presents new views on the specifics of the Uzbek verb. These

views are important for both theoretical and methodological research. Studying the relationship between the valence of the verb and structural and semantic aspects of the verb enriches these studies.

Keywords: verb, word form, composition, compound verb, auxiliary verb.

Tilshunoslikda soʻz shaklining ikki turi – sintetik va analitik shakli borligi tan olingan. Sintetik shakl shakl yasovchi morfema bilan, analitik shakl yordamchi soʻz, yaʼni koʻmakchi va koʻmakchi feʼl bilan hosil qilinishi taʼkidlab oʻtilgan. Sintetik shaklning mohiyati keng qamrovlidir. Masalan: qilyapman, qilyapsan, qilyapti soʻzida qil feʼlining hozirgi zamon va shaxs-son shakllari hisoblanadi. Lekin qilib qoʻy, qilib ber, qilib berib tur, qilib berib tura qol analitik feʼllarning qil feʼlining analitik shakli boʻlishi alohida oʻrganilmagan.

Soʻz boʻlmagan til birliklarining, jumladan, soʻz birikmalarining soʻzga aylanishi leksikalizatsiya deyiladi. Soʻz birikmalari bir necha xil yoʻl bilan, masalan, ixchamlashuv, terminlashuv, analitik usul, xususiy leksikalizatsiya, grammatizatsiya, affiksatsiya yoʻllari bilan soʻzga aylanadi.

Qoʻshma soʻzlar asosan bir bosh urgʻu urgʻu bilan aytilgani uchun talaffuzda boʻgʻin miqdori teng boʻlgan sodda soʻzlarga oʻxshab ketadi. Azim Hojiev taʼbiri bilan ytganda, “qoʻshma soʻz birdan ortiq negizdan tashkil topadi. Sodda soʻzlarda esa negiz bita boʻladi”(5,11). Qoʻshma soʻz bilan sodda soʻzning farqi bu qadar aniq boʻlishiga aramasdan, ayrim asarlarda ularni qorishtirish yoki farqlamaslik hollari uchrab turadi.

Qoʻshma soʻzlar bilan sodda soʻzlarni farqlashdagi eng koʻp chalkashlik, noaniqlik, bir komponenti hozirgi oʻzbek tilida mustaqil ishlatilmaydigan, ammo shu til tariida ishlatilagn va boshqa tillarda ishlatiladigan soʻzlar misolida koʻzga tashlanadi. Baʼzi affiksoidlar oʻzi mansub boʻlgan soʻzdan, yaʼni aslidan shaklan farq qilmaydi, ammo u bilan semantik aloqasi uzilgan boʻladi. Masalan, uy qilayotgan feʼlining soʻnggi qismi yotmoq feʼlidan boʻlib, shu shaklda u soʻz mustaqil qoʻllana oladi. Paxta uyumida yotgan bola kabi. Biroq bu qilayotgan soʻzi tarkibidagi shakli (-yotgan) sifatdosh yasovchi affiks vazifasida

bo‘lib, u endi yotmoq fe‘lining leksik ma‘nosi bilan bog‘lanmaydi: sabr qilayotgan ayol, ovqat qilayotgan qiz kabi. Qilayotibdi, qilayotir kabi fe‘l formalari tarkibidagi -yotib, -yotir elementlari ham huddi shu tipdagi affiksoidlardir(3,83).

O‘zbek tilshunosligida so‘z shaklining ikki turi, ya‘ni morfemalar bilan hosil bo‘ladigan sintetik shakli va ko‘makchilar hamda ko‘makchi fe‘llar bilan hosil ilinadigan analitik shakli borligini tan olingan. Lekin sintetik shaklning morfema(affiksa) bilan, analitik shaklning ko‘makchi va ko‘makchi fe‘l bilan hosil bo‘lishinini qayd etishning o‘zi

ulardan har birining mohiyati haqida aniq tasavvur bermaydi. Shu bois, ko‘makchi fe‘llar bilan hosil qilinadigan analitik fe‘llar haqida fikr yuritishdan avval shunday til birliklarini hosil qiluvchi ko‘makchi fe‘llarning shakl yasovchi morfemalardan farqli xususiyatlarini aniqlab olishga to‘g‘ri keladi. Qolaversa, o‘zbek tilshunosligida bu masala yuzasidan fikr-mulohazalar mavjudki, ularga ham, qisqa tarzda bo‘lsa-da, munosabat bildirilib o‘tish kerak.

Ma‘lumki, adabiyotlarda morfemalarning lug‘aviy ma‘noga ega o‘lmagan, so‘z yasash yoki so‘z shaklini yasash uchun xizmat qiladigan til birligi ekani qayd etilgan. Qo‘shma so‘z, ya‘ni qo‘shma fe‘l deganda, semantik jihatdan yaxlitlangan yangi ma‘noli yangi leksik birlik tushuniladi(1,13-14).

Fe‘llarning analitik formasi bilan qo‘shma fe‘llarning bir-biridan farqi shundaki, fe‘llarning analitik formalarida ko‘makchi qismni tashlash bilan shu leksik ma‘no saqlanaveradi.

Masalan, ozod qilmoq, ovqat qilmoq, sabr qilmoq, bog‘ qilmoq kabi birikuvlarida leksik ma‘no ozod va qilmoq, ovqat va qilmoq, bog‘ va qilmoq so‘zlarining har ikkisidan birgalikda anglashilsa, sotib qo‘ymoq, tashlab yubormoq, o‘rtanib ketmoq, yiqila bermoq tipidagi birikuvlarda, ikkinchi komponent tashlab yuborilsa ham, birinchi komponentdan ayni shu leksik ma‘no anglashilaveradi.

O‘zbek tili analitik fe‘llari bo‘yicha olib borilgan kuzatishlardan ma‘lum

bo‘lmoqdaki,

bu mavzuni yoritishda quyidagilar e’tiborga olinishi lozim:

1. Analitik fe’llarni yasama ya’ni hosila birlik sifatida tadqiq etish.
2. Hosila birlik sifatida ularning tarkibiy qismlarga bo‘linishi;
 - 1) bir yetakchi va bir ko‘makchi fe’ldan tarkib topgan analitik fe’llar: xamir qilib chiqdi, uy qilib oldi;
 - 2) ko‘makchi qismida birdan ortiq ko‘makchi fe’l bo‘lgan analitik fe’llar: chiroyli qilib bera qol, vazifani qilib berib tura qol.
3. Yasama birliklarning mohiyati tarkibiy qismlari mohiyati asosida yuzaga kelishi.
4. Bu jihatdan analitik fe’llarga xos farqli xususiyatlar, ya’ni mohiyati tarkibiy qismlarga xos mohiyat asosida yuzaga keladigan hamda bunday xususiyatga ega bo‘lmagan analitik fe’llarning mavjudligi va buning sabablari.
5. Analitik fe’lning mohiyati, ya’ni unga xos ma’noning mohiyati grammatik va boshqa turdagi ma’no bo‘lish masalasi.
6. Analitik fe’lning paradigmaga munosabatu ya’ni kategoriyal shakl bo‘lish va bo‘lmasligi.
7. Mohiyatiga ko‘ra analitik fe’llarning qanday til birligi bo‘lishini belgilash.

Keltirilgan eng asosiy vazifalarning o‘zidanoq ma’lum bo‘lyapdiki, shu tarzda ish olib borilgandagina, o‘zbek tilining ko‘makchi fe’llarigina emas, balki ular yordamida hosil bo‘ladigan til birligi – analitik fe’llar o‘rganilgan bo‘ladi. Bu bilan shu til birligining va u bilan bog‘liq til hodisalarining mohiyatini to‘la va to‘g‘ri yoritish imkonini tug‘diradi.

Valentlik barcha mustaqil ma’noli so‘zlarda va hatto, yordamchi ma’noli so‘zlar, shuningdek, morfologik shakllarda ham mavjud. Biroq bu valentlikka ega bo‘lgan bo‘lgan birliklar predikatga ega bo‘lgandagina, gap qolipini belgilashi mumkin.

Kesim eng kichik hajmli gapni ham tarkib toptiradi va, shuningdek, gapni uyushtiruvchi markaziy bo‘lagi ham bo‘ladi.

Predikativlikni ham, kesimning ham uyushtiruvchanlik xususiyati asosan, fe’l bilan ifodalanganda, faol holatda kuzatiladi. Shuningdek, fe’l kesim uchun juda

ham moslangan soʻz turkumi hisoblanadi. Agar gap kesimi feʼl boʻlsa, uning, yaʼni ayni feʼl kesimning valentligi gap qolipini belgilaydi. Feʼl kesim oʻz valentligi asosida nutq yoʻl qoʻygan vaziyatga qarab, oʻz aktantlarini qabul qiladi, yaʼni shu orqali feʼl semantikasidagi uzvlar namoyon boʻladi. Muayyan valentlikning aktanti esa gapning muayyan boʻlagi ham hisoblanadi.

Tilshunoslikda yaratilgan koʻplab asarlarda feʼlda ifodalanuvchi muayyan xabar qonunan oʻz subektiga ega boʻlishi taʼkidlanadi. Darhaqiqat, feʼl maʼlumoti aslida mantiqiy subektning faoliyati sifatida namoyon boʻladi. Feʼl maʼnosidagi harakatning subʼekti doimo agens boʻlib kuzatiladi. Feʼl semantik maydonining har bir semantik

guruhini tashkil etuvchi til birliklari oʻziga xos agensga ega. Chunki obʼektiv borliqdagi turlicha faol, nafaol harakatlarni aslida agens yuzaga keltiradi. Agens feʼllardagi harakatning manbaini oʻzida moddiylashtiruvchi mantiqiy subʼekt semantik aktantdir. Agens valentligi oʻzbek tilidagi qilmoq feʼlining zaruriy valentligi

hisoblanadi. Chunki feʼlning harakatni agens aktanti bilan birga ifodalashi ularning eng muhim semantik qobilyatidir. Shunga koʻra feʼl gapda agensni oʻzida tashuvchi va ifodalovchi boʻladi. Feʼlning oʻz maʼnosida namoyon boʻlgan harakatning bajaruvchisi, agensi bilan anglatishi uning bosh semantik vazifasi sanalib, bu feʼlning gap boʻla olish imkonini belgilaydi. Taʼkidlash zarurki, feʼl maʼnosidan, unda namoyon boʻlgan harakatdan uning mantiqiy agensini ajratish mutlaqo mumkin emas. Negaki, muayyan harakat akti bevosita oʻz bajaruvchisining mavjudligini bildirsa, bajaruvchining mavjudligi bevosita muayyan

harakatning yuz berishini anglatadi. Buning ustiga, semantik nuqtai nazardan muayyan harakat kim tomonidan bajarilsa, shu eng asosiy qatnashuvchi hisoblanadi. Shunga koʻra agens valentligining harakat feʼllarida zaruriy valentlik hisoblanishi qonuniy aksiomadir.

Oʻzbek tilidagi harakat feʼllarining semantik maydonidagi barcha birlashtiruvchi va farqlovchi semalar oʻziga xos agens valentliklariga ega.

Harakat fe'li gapda kesim bo'lib kelar ekan, uning agensi deyarli ega bilan mutanosib bo'ladi. Agens muayyan harakatning aniq bajaruvchisini anglatadi. Agensning namoyon etuvchisi, asosan, bosh kelishikdagi so'zda ifodalanadi. Eganing bosh kelishikda kelishi uning semantik-sintaktik tabiatiga mos grammatik qonuniyatidir(4,85; 2, 267).

Masalan: Qobil bobo bir kechada pishiq g'ishtdan sag'ana qildiribdi.

Bu gapda qildirmoq fe'li "barpo qilmoq, qurmoq, yasamoq" kabi nutqiy ma'nosi bilan qo'llangan. Qurmoq, yasamoq shaxsga xos. Shunga ko'ra uning agens valentli shaxs bildiruvchi Qobil bobo aktantida namoyon bo'lgan. Ular "shaxs" semasi asosida klassemi tarkib topdirgan.

Ob'ekt valentligi fe'lining leksik semantic valentliklaridan biri va asosiysidir. U deyarli fe'l predikat semantikasi asosida yotadi. O'timli fe'llar hamma vaqt ob'ekt valentligiga ega bo'lishi barobar namoyon bo'lgan aktant tushum kelishigi bilan shakllanadi. Ayrim holda tushum kelishigi bilan shakllanadi. Ayrim hollarda tushum kelishigi imkonda ham berilishi mumkin. Masalan: Qobil bobo bir kechada pishiq g'ishtdan sag'ana qildiribdi.

Demak, ob'ekt valentlik leksik-semantik hisoblanib, doimo agens harakati holatida o'tgan. Shuningdek, harakat yoki holat natijasi bo'lgan predmetda namoyon bo'ladi. U o'z aktanti bilan sememalarining narsa va ba'zan shaxs ifodalovchi semasi bo'yicha klassemi tarkib toptiradi. U vositasiz to'ldiruvchi vositasida ham, agens bilan birga ega vazifasida keladi. Fe'l nisbati yoki nutq vaziyatiga ko'ra uning sintaktik vazifasi o'zgarishi mumkin.

Miqdor valentligi fe'lining vositali semantik valentliklaridan biridir. "Ikki soat ichida barcha ovqatlarni qildi" sintagmasiga e'tibor berilsa, ikki soat ichida qildi birikmasidagi miqdor valentligining aktanti ikki soat so'zi fe'l bilan klassemi tarkib toptirmaydi. Fe'l o'zining ob'ekt valentligi aktanti ovqat so'zi bilan "ozuqa" bildiruvchi

klassemi, ob'ekt aktanti ovqat so'zi miqdor aktanti ikki soat so'zi bilan "miqdor" semasiga ko'ra klassemi tarkib topdirgan. Bu o'rinda qildi fe'li o'zining miqdor valentligini ob'ekt valentligi aktanti semantikasi orqali orttirgan.

Shuningleksik-semantik valentlik emas, vositali semantik valentlik deb atash to'g'ri bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rahmatullaev Sh. Nutqimiz ko'rki – Toshkent, 1970
2. O'zbek tili grammatikasi. I tom. – Toshkent: Fan, 1975
3. O'zbek tili grammatikasi. II tom. – Toshkent: Fan, 1976
4. G'ulomov A.G', Asqarova M. A. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'rta va oliy maktab, 1961.
5. Hojiev A. O'zbek tilida qo'shma, juft va takroriy so'zlar. – Toshkent, 1963.
6. Hojiev A. Fe'l. – Toshkent: Fan, 1973
7. Hojiev A. O'zbek tilida analitik fe'llarning mohiyati. // O'zbek tili va adabiyoti. 2012. 3-son

**НАЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ В МИРОВОМ ЯЗЫКОВОМ
ЛАНДШАФТЕ КАК ОБЪЕКТ ИЗУЧЕНИЯ ЛИНГВИСТИКИ**

Студентка Андиганского
Государственного Института
Иностранных Языков
Латинова Мухаррамхон
Одилхоновна
Учитель Андиганского
Государственного Института
Иностранных Языков
Зайнобиддинова Гулбахор Бахтиёровна

АННОТАЦИЯ: Изучить лексико-семантическое пространство лексики национальностей в английском и узбекском языках как объекта изучения языкознания и их структурную структуру и связанную семантику. На этой основе они сопоставляются с лексико-семантическим полем лексики национальностей в английском и узбекском языках как объекта изучения языкознания, обобщая общие для обоих языков черты, и таким образом, выявляются явления, характерные для каждого из сравниваемых языков.

Ключевые слова: лексическое поле, семантическое поле, национальность, языкознание, лингвокультурология.

В любом языке или диалекте есть слова, которые невозможно перевести на другой язык одним словом. Такие слова называются лексикой без альтернатив. Альтернативная лексика отражает явления, характерные для определенной национальной культуры. Часто это деньги, единицы расстояния и длины, предметы быта, одежда, еда и питье и т. д., характерные для местных жителей. состоит из слов, представляющих понятия. Когда незамещаемая лексика ассимилируется в другой язык, ее называют экзотической лексикой (экзотизмами). Экзотизмы и этнографии являются символами чужой культуры. В том числе орастор, крикет, шиллинг - Англия; пастбище, деревня, канава, фермер, пустыня - Средняя Азия; сакура, гейша, икебана, сакэ - сопутствующие символы японской культуры. Символы узбекской культуры - плов, пати, сумалек, одеало, пояс (с поясом на талии), доппи (шапка в небе, шапка узкая) и т. д. можно увидеть в словах. Переводить лексикон на другой язык без альтернативы не имеет смысла. Поэтому его целесообразно интерпретировать транслитерацией.¹⁴³

Узбекский сум без транслитерации доллара США, британского фунта, немецкой марки, индийской рупии, афгани Афгани будет заменен на американское «бренди», английское «виски», немецкое «шнапс» через русское «водка» вместо «пальто» или «плащ» на «пальто» или «сингл».¹⁴⁴

В лингвистике существуют явления, которые называются по-разному, например, лакуны, белые пятна, безэквивалентные лексемы, неперебиваемые лексемы, пустая комната, что означает, что они еще не имеют своего точного определения и номинативной единицы. Они в основном встречаются при переводе или в процессе межкультурной коммуникации. Итак, как определяется место лакун в языке и речи?

¹⁴³ To'xtasinov I.M. Tarjimaga lingvokulturologik yondashuv//Zamonaviy lingvistik tadqiqotlar: xorijiy tajriba, istiqbolli izlanishlar va tillarni o'qitishning innovatsion usullari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Samarqand: SamDChTI, 2020. – B. 4

¹⁴⁴ Musayev K. Tarjima nazariyasi asoslari. Darslik. - Toshkent: Fan, 2005. - B. 93

Лакуна – (лот. *lacuna* - chuqurlashuv, bo‘shliq) 1. В анатомии, углубление, свободное пространство между тканями или органами.

2. Пространство, пробел, недостающее место в тексте.¹⁴⁵

В совместном учебнике «Современный узбекский литературный язык» понятие лакуны объясняется следующим образом, и становится ясно, что такое пробел: «...дерево делится на дерево с плодами и дерево без плодов. Поэтому это разделение в существовании также отражается в языке как явление гипонимии. Однако в узбекском языке нет отдельной лексемы, которая бы называла вид дерева с плодами и без плодов. Таким образом, место гипонима пустует, и они образуют лексическую лакуну (пустую комнату). Лексическая лакуна может быть заполнена разными глагольными номинативными единицами (например: плодовое дерево и бесплодное дерево).¹⁴⁶

Как мы видим, местами понятия лакуны и безальтернативной лексики меняются местами. Например, Р.А. Джумамуратова «безальтернативная лексика — это языковая единица, которая не имеет своей полной или частичной альтернативы среди лексических единиц других языков, а лакуна находит свое отражение в языке и речи носителей определенной культуры, но в процессе коммуникации определяется как специфические национально-культурные элементы, которые не полностью понятны или трудны для понимания носителями определенной культуры, что противоречит значению «пустое место, пробел, пропущенное место в тексте». В.Л. С семантико-стилистической точки зрения Муравьев подразделяет лакуны на абсолютные, относительные, векторные и стилистические.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Энциклопедический словарь // <https://sanstv.ru/dict/лакуна>

¹⁴⁶ Sayfullaeva R.R., Mengliev B.R., Boqieva G.H., Qurbonova M.M., Yunusova Z.Q., Abuzalova M.Q. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2006. – B. 111

¹⁴⁷ В.Л. Муравьев Лексические лвакуны (На материале лексики французского и русского языков). Владимир, 1975.

Даже в русском языке замечательным трудом является создание словаря лакун Г.В. Быковой, В.Л. Фраером.¹⁴⁸

Разрывы возникают в процессе общения. В ходе межкультурной коммуникации выявляются несоответствия в мировоззрениях, менталитете, реальности, языке. Различие в мировоззрении и менталитете означает, что понимание мира и личность социальных субъектов в общении в принципе не совпадают. Такая ситуация может проявляться в разных ситуациях - в научных дискуссиях, в образовательном процессе, в дипломатическом, политическом и идеологическом контекстах.¹⁴⁹

Попова З.Д. и И.А. По мнению Штерна, лакуна — это языковая единица, которая существует в одном языке и отсутствует в другом. В процессе межкультурной коммуникации или в практике перевода выясняется, что лакуна, то есть пробел, есть. Также эти авторы Г.В. поддерживают и следующее мнение Токарева: «Лакуны в литературном языке можно выделить на фоне сленга, диалекта или профессионального языка — соответствующие понятия выражаются только в диалектах, сленге, профессиональном языке, и наоборот».¹⁵⁰

А.Р. Шаймарданова фокусируется на этом аспекте лакунарности и определяет слова в форме сленга, жаргона и сленга как коммуникативные лакуны, и что эти типы лакун широко используются в разговоре и в целях повышения ментальной ценности художественного произведения на основе коммуникативной необходимости. имеет значение. Например, Чо‘тални энди кимга беряпсиз? Бек акамгами? - Бек акангиз чо‘тал оладиган гадолар

¹⁴⁸ Быкова Г. В., Фраер В.Л. Лакуны русского языка: Словарь (на материале славянских языков). Воронеж: изд-во «РИТМ», 2018 г.

¹⁴⁹ Данильченко Т.Ю. Лакуны, их признаки и типология. Текст научной статьи по специальности "Языкознание и литературоведение"

¹⁵⁰ Токарев Г.В. Проблемы лингвокультурологического описания концепта (на примере концепта «трудовая деятельность») Тула, 2000.

тойфасидан эмасла. Шуни билмасмидингиз? Мен хам чо‘тал берадиган овсар эмасман (Т. Малик, «Шайтанат» (I-книга)).¹⁵¹

Из вышеизложенных соображений мы пришли к выводу, что понятие лакуны представляет разные ситуации, поэтому имеет разные трактовки как многогранное явление. Мы выделили три важных момента:

1. Отсутствие конкретной номинативной единицы, которая существует в сознании носителей определенного языка, но называет ее.
2. Отсутствие языковой единицы и представляемой ею действительности во втором языке, которая существует в одном языке.
3. Языковые единицы, которые существуют в диалекте, жаргоне, сленге, профессиональном языке отсутствуют в литературном языке или наоборот.

Сравнивая этносоциопсихолингвистические характеристики национально-культурных обычаев, традиций и нравов с другими культурами, естественно, что такие лакуны возникают. В этом смысле второй вопрос важен для нашего исследования, и национальные специфические различия в языке и культуре выделяются именно на основе лакунарности. Например, до узбекского менталитета не существовало понятия «медовый месяц», который отмечался с особым вниманием после свадьбы. Но процессы глобализации, в частности, расширение коммуникативных возможностей современной межкультурной коммуникации, всемирная популяризация кинематографа и медиатекстов, обуславливают введение таких новых лакун. Такие термины, как «чала», «ёнбош», «халяль», «выговор», «дакки», «гирром» как наказания за действия, противоречащие правилам, являются лакунами для международного спортивного дискурса. На основе популярности узбекского вида борьбы в мире, эти лексемы стали использоваться на международном уровне.

¹⁵¹ Шаймарданова А.Р. Коммуникатив лакуналар // "Экономика и социум" №12(91) 2021 www.iupr.ru

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Акбарова З. Когнитивное своеобразие в формировании языкового ландшафта мира. Автореф. дисс. д-ра филол. наук. - Фергана, 2021.
2. Байназаров З. Языковой ландшафт мира Махмуда Кашгари, выраженный в произведении «Девону луготит тюрк». Автореф. дисс. д-ра филол. наук. - Самарканд, 2020.
3. Бобожонов Ю. Этнографический лексикон Южного Хорезма: дисс. канд. филол. наук. - Ташкент, 1997.
4. Галиева М.Р. Отражение религиозно-мифологического мышления в языковом образе мира. Автореф. дисс. д-ра филол. наук. - Фергана, 2019.
5. Джумамуратова Р.А. Изучение лексико-фразеологических лакун в каракалпакском и английском языках является гибридным аспектом: автореф. дисс. д-ра филол. наук. – Нукус, 2021.
6. Касимова Р.Р. Этнография в английском переводе узбекского свадебного и траурного фольклора, автореферат диссертации д-ра филол. наук, – Ташкент, 2018.
7. Нуруллаева Ш. Названия свадебных обрядов в говорах карлукского типа Туркестана: дисс. д-ра филол. наук. – Ташкент, 2001.
8. Каххорова М. Системное исследование этнографий узбекского языка: дисс. д-ра филол. наук. – Ташкент, 2009.

DISKURS VA UNDAGI RITORIK MUNOSABATLAR HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR

Anorboeva Mahbuba Sobirovna. (ADChTI)

Email: anorboyeva72@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada diskurs va undagi ritorik munosabatlar haqida fikr-mulohazalar yoritib beriladi. Bu sohada U.Mann, S.Tompson, Dj.Grayms,

B.Meyer, R.Raykman, R.Xorovits, K.Makkyuin kabi chet el olimlari va taniqli rus tilshunoslari A.A.Kibrik, S.A.Shuvalovalar yetarlicha izlanishlar olib borgan. Diskurs va ritorik munosabatlar biriga chambarchas bog‘liq bo‘lib, chet ellik va rus olimlari yetarlicha tadqiqotlar olib borishgan. Hozirgi globallashuv davrida ritorik struktura nazariyasini o‘rganish uchun o‘zbek tilshunoslariga qiziqarli ma’lumotlar taqdim etiladi.

Kalit so‘zlar: RSN, ketma ketlik, sabab, shart, kelishuv, kon’yuksiya (bog‘lanish), o‘shish, fon, maqsad, tanlov, yadro , satellit (yo‘ldosh), simmetrik munosabat, binar munosabat, ritorik struktura, global struktura, lokal struktura.

Ritorik munosabatlar 1980 yillarda U.Mann va S.Tompson tomonidan yaratilgan ritorik struktura nazariyasi (RSN)da anik ko‘rsatib berilgan. Bunga ko‘ra diskursning har qanday birligi berilgan diskursning hech bo‘lmaganda boshqa bittasi bilan qandaydir ongli jihatdan bog‘liqdir. Xuddi shu bog‘lanish tilshunoslikda ritorik munosabatlar deyiladi. Taniqli rus tilshunosi A.A.Kibrikning fikricha, “*Ritorik*” termini prinsipial ahamiyatga ega emas, u faqatgina shuni ko‘rsatadiki, diskursning har bir birligi o‘zicha mavjud emas, balki, gapiraètganga aniq maqsadni amalga oshirish uchun qo‘shiladi. Ritorik munosabatlar qatoriga kiruvchi diskurs birliklari xar - hil o‘lchamda bo‘ladi: -maksimal (to‘g‘ridan to‘g‘ri butun diskursni tashkil etuvchilar)dan to minimal(alohida klauzalar)gacha.

Diskurs ierarxik tuzilgan va ierarxiyaning barcha darajalari uchun bir xil ritorik munosabat ishlatiladi. Ritorik munosabatlar qatoriga ketma ketlik, sabab, shart, kelishuv, kon’yuksiya (bog‘lanish), o‘shish, fon, maqsad, tanlov va x.k lar kiradi. Ritorik munosabatlarga kiruvchi ritorik birlik, unda yadro èki satellit (yo‘ldosh) rolini o‘ynashi mumkin. Munosabatlarning ko‘p qismi simmetrik èki binar emas, ya’ni yadro va satellitiga ega. Masalan, klauza- juftlikdagi *Anvar uchrashuvga kech qolmaslik uchun ertaroq chiqdi.* Ingliz tilida; *Alice left home earlier in order not to be late an appointment.* gapida maqsad ritorik munosabatiga ega, bunda birinchi qismi asosiy bo‘lib, o‘zi bilan yadroni taqdim etadi, ikkinchisi esa, tobe, ya’ni satellit hisoblanadi.

Boshqa munosabatlar simmetrikdir va binar bo'lishi shart emas, ikkita yadroni birlashtiradi. Masalan, kon'yuksiyaning munosabati shunday: o'zbek tilida; *Anvar talaba. U ètoqxonada yashaydi.* Ingliz tilida; *Alice is a student. She lives in a hostel.*

Ritorik munosabatlarning ikki turi qo'shiluv va ergashuv o'rtasidagi qarama qarshilikni eslatadi, "yadro – satellit" turidagi ritorik munosabatlarning ro'yhati xol ergash gapli qo'shma gapning an'anaviy ro'yhatiga o'xshaydi. RSN uchun berilgan munosabat qay tarzda ifodalangani va u mustaqil gaplarni èki gap guruxlarini birlashtirishi xos emas. RSN da diskursni uning birliklari va ritorik munosabatlar to'ri ko'rinishida tasavvur qilishga imkon beruvchi formalizm ishlab chiqilgan.

Haqiqatdan ham, RSNning real tekstlar tahlilida qo'llanilishi yechimlarning ko'pligini ko'rsatadi. RSN mualliflari aynan bir tekstning alternativ o'girilish imkoniyatlarini alohida ta'kidlaydilar. Shunga qaramay, bu ko'plik chegaralangan. Turli xil o'girishlarnig prinsipial imkoniyati til ishlatilishining real jaraènlariga to'sqinlik qilmaydi, balki, aksincha, ularga to'liq mos tushadi. RSN ahamiyatli darajada voqelikni shakllantiradi va diskurs aslida qanday qurilganligini haqidagi tushunchada muhim qadam ekanligini namoèn etuvchi bir qator tasdiqlovchi faktlar mavjud.

Birinchidan, RSN mualliflarining o'zlari ritorik struktura grafi tekstning rezyumesi (referati, qisqa varianti)ning qurilish tartibini keltiradilar. Ritorik juftlikdagi ko'pgina satellitlar aniq qoidalar bo'yicha tushirib qoldiriladi, oxirgi matn esa, bog'lovchi bo'lib qoladi va birinchi matnga nisbatan to'laqonli (ta'sirchan) bo'ladi. Ikkinchidan, B.Foksning ingliz diskursida anafora haqidagi ishlarida referensial vosita tanlovi (olmosh, butun otli gurux) ritorik strukturaga bog'liq ekanligi ko'rsatilgan.

U.Mann va S.Tompsonning nazariyalaridan tashqari yana bir nechta diskursiv ritorik munosabatlarning namunalari mavjud, ulardan Dj.Grayms,

B.Meyer, R.Raykman, R.Xorovits, K.Makkyuinlarni aloxida ta'kidlash mumkin. Shunga o'xshash izlanishlar (ko'pincha boshqa terminologiyada) S.A.Shuvalova kabi tadqiqotchilar tomonidan ham o'tkazilgan. Diskurs strukturasi masalasi boshqa tarafdin qaraganda uning bog'liqligi masalasi bilan o'zgaradi. Agar, qandaydir diskurs D $a, b, s...$ qismlardan iborat bo'lsa, bu qismlar o'rtasidagi aloqani va diskurs birligini nimadir ta'minlashi kerak. Global va lokal strukturaga ko'ra, global va lokal bog'lanishni farqlash ahamiyatga ega. Diskursning global bog'lanishi diskursning mavzusini birligini ta'minlaydi. Bir necha otli guruh e'ki u ifodalagan predmet (referent) bilan qo'shilib keluvchi predikatsiya mavzusidan farq qilib, diskurs mavzusi odatda propozitsiya sifatida e'ki ma'lumotlar konglomerati sifatida tushuniladi. Mavzu berilgan diskursda gap nimada ekanligiga qarab aniqlanadi. Diskursning lokal bog'liqligi bu minimal diskurs birliklari va ularning bo'laklari o'rtasidagi munosabatdir. Amerika lingvisti T.Givon lokal bog'liqlikning (asosan narrativ diskursga xos) to'rt turini aniqlaydi: referensial (qatnashchilar birligi), ko'lami, vaqti va voqeiyliqi. Voqeaviy bog'liqlik RSNda izlanishlar predmeti bo'lishiga qaramasdan, bu nazariya lokal va global bog'liqlikka bir hil endashishni taklif qiladi.

Xulosa sifatida shuni aytish kerakki, diskurs va ritorik munosabatlar bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lib, bu sohada chet el olimlari yetarlicha izlanishlar olib borgan, ammo o'zbek tilida esa bu masalaga yetarlicha e'tibor berilmagan. Biz keyingi izlanishlarimizda bu masalaga kengroq e'tibor bermoqchimiz.

Adabietlar:

1. "Diskurs" atamasi haqida ayrim muloxazalar. Uzluksiz ta'lim tizimida chet tillarini axborot – kommunikatsion texnologiyalar asosida o'qitishning ilmiy-uslubiy muammolari. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Samarqand 2015 й. 264-265 б.

2. Cook, G. (1995) Discourse. Oxford: Oxford University Press

3. McCarthy, M. (1991) Discourse Analysis for Language Teachers. Cambridge: CUP.

TAOM NOMLARINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Usmonova Odina Siddikovna

ADChTI Umumiy va qiyosiy tilshunoslik kafedresi o'qituvchisi

odinausmonova32@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada taom nomlarining leksik-semantik xususiyatlari tadqiq etilgan. Taom nomlari semantik jihatdan, tuzilish va stilistik bo'yoqdorligiga ko'ra guruhlariga ajratilgan.

Kalit so'zlar: taom nomlari, leksik-semantik xususiyatlar, etimologiya, semantika, stilistik bo'yoqdorlik.

Аннотация. В статье рассматриваются лексико-семантические особенности названий продуктов питания. Названия продуктов питания семантически разделены на группы по их структуре и стилистической окраске.

Ключевые слова: названия продуктов питания, лексико-семантические особенности, этимология, семантика, стилистическая окраска.

Abstract: The article discusses the lexical-semantic features of food names. The names of food products are semantically divided into groups according to their structure and stylistic coloring.

Key words: food names, the lexical-semantic features, etymology, semantics, stylistic coloring.

Taom nomlarining leksik-semantik xususiyatlari sifatida quyidagilarni qayd etish mumkin:

1. Taom nomlari odatda, ushbu ovqatlar birinchi marta paydo bo'lgan yoki tarqalgan joylarning geografik nomlaridan kelib chiqadi (chuchvara, xachapuri, ratatuy).

2. Nom ko‘pincha taomning asosiy tarkibiy qismlarini yoki uni tayyorlash usulini (borsh, kartoshka pyuresi, qovurdoq, palov va boshqalar) aks ettiradi.

3. Taomni ixtiro qilgan yoki restavраторlarning ismlari (omlet, Olive salati, Smetanniklar pirogi).

4. Ba‘zan nomda taomning ko‘rinishi yoki mustahkamligi (lapsha (makaron), kotlet, puding, jele) haqida ishora mavjud.

5. Milliy yoki mintaqaviy lazzatni aks ettiruvchi nomlar mavjud (o‘zbek palovi, Kuban pirogi va h.).

6. She‘riy, metaforik nomlar mavjud (sabzili “Sevimli” torti, “Kamalak” salati).

7. Ba‘zi ismlar chet tillaridan kelib chiqqan va asl imlosini saqlab qolgan (Venacha qahva).

8. Ko‘pgina nomlar taomga xizmat qilish shakli yoki usulini aks ettiradi (sufle, qovurdoq, paelya, bo‘tqa).

9. Ba‘zi nomlar maxsus bayram yoki taomga xizmat qilish vaqti bilan bog‘liq (Pasxa, Rojdestvo, Maslenitsa bayramlari quymoqlari).

10. Ba‘zi hollarda nomda hajmi yoki miqdorini ko‘rsatadigan so‘zlar mavjud (donador grechka bo‘tqasi, kichik qatlama pirog).

11. Ijobiy ma‘no beradigan kichraytiruvchi so‘z shakllaridan foydalanish mumkin (pirogcha, kotletcha).

12. Ba‘zan nomi ta‘m fazilatlarini (mazali zapekanka, xushbo‘y six kabob) aks ettiruvchi taomlar.

13. Taomlarning metaforik, majoziy nomlari ham mavjud (xamirda pishirilgan baliq – “Oltin baliq”, “Shohona baliq”).

Fanda taom nomlari bo‘yicha asosiy leksik va semantik kuzatishlar mavjud. Ba‘zi taomlarning nomlarida issiqlik bilan ishlov berish usulini ko‘rsatadigan so‘zlar mavjud (qovurilgan, bug‘langan kotletlar, qaynatilgan kartoshka). Rang xususiyatlarini yetkazadigan so‘zlardan foydalanish mumkin (qizil lavlagi, yashil borщ, oq sous). Ba‘zi nomlarga kelib chiqishi, taomning milliy oshxonaga tegishliligi (Ukraina borshi, italyan pissasi, ispan paelyasi) kiradi. Ba‘zida asosiy

ta'm xususiyatini ko'rsatadigan so'zlar mavjud (shirin pirog, sho'r xamir, nordon sho'rva). Samimiylik va tantanavorlikni ta'kidlaydigan taom nomlaridan ham foydalanish mumkin (tantanali jele, bayram torti).

Umuman olganda, taom nomlari ularning tarkibi, pishirish usuli, kelib chiqishi, ta'mi va boshqa xususiyatlarini aks ettiradi. Bu bizga oshpazlik taomining xususiyatlarini uning nominatsiyasi darajasida yetkazish imkonini beradi.

Darhaqiqat, oziq-ovqat nomlarining leksik va semantik guruhlar mavzusi juda qiziqarli va nazariy nuqtai nazardan batafsilroq ko'rib chiqiladi. Bu o'rinda quyidagilarni qayd qilib o'tish mumkin:

1. Ovqat nomlarini leksik va semantik guruhlariga ajratish uchun turli asoslar mavjud – tarkibi, pishirish usuli, kelib chiqishi, tayyorlash vaqti va boshqalar.

2. Leksik va semantik guruhlar tarkibidagi yadro va periferik elementlarni eng tipik nomlarini ajratish mumkin.

3. Ovqatlarning nomlari "pishirish" ning leksik-semantik sohasidagi turli xil semantik aloqalarni namoyish etadi – sinonimiya, antonimiya, ierarxik munosabatlar.

4. Vaqt o'tishi bilan leksik va semantik guruhlarining evolyusiyasi sodir bo'ladi – yangi nomlar paydo bo'ladi, eskilari yo'qoladi, semantik aloqalar o'zgaradi.

5. Boshqa tillardan taom nomlarini o'zlashtirish, mavjud so'zlarda yangi ma'nolarni shakllantirish mavjud.

6. Leksik va semantik guruhlarini o'rganish pazandachilik tarixini, milliy taomlarning o'zaro ta'sirini kuzatish imkonini beradi.

Shunday qilib, taom nomlarini leksik-semantik nuqtai nazardan tasniflash va tahlil qilish tadqiqot uchun keng va istiqbolli mavzu hisoblanadi.

Shuning uchun mazkur mavzu bir qator nazariy pozitsiyalardan ko'rib chiqilishi mumkin:

1. So'z shakllanishi nuqtai nazaridan qaysi morfemik modellar taom nomlariga xos ekanligini, ushbu mavzuviy guruhda qanday yangi so'zlar paydo bo'lishini tahlil qilish mumkin.

2. Taom nomlarining stilistik funksiyalarini ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq – ular menyularda, reklama matnlarida va hokazolarda ma’lum bir muhit yaratish uchun ishlatiladi.

3. Pragmatik nuqtai nazardan taom nomlarining restoranga tashrif buyuruvchilarni tanlashga ta’sirini, ularning afzalliklarini o‘rganish mumkin.

4. Gender tahlili istiqbolli – erkak va ayol ismlarining o‘ziga xos xususiyatlarini, nominatsiyadagi stereotiplarni aniqlash mumkin.

5. Sotsiolingvistik istiqbol bizga turli ijtimoiy va hududiy guruhlardagi taom nomlarining o‘zgaruvchanligini aniqlash imkonini beradi.

6. Kognitiv-diskursiv tahlil tilda ovqatni konseptualizatsiya qilish xususiyatlari haqida tasavvur beradi.

Ko‘rib turganimizdek, zamonaviy tilshunoslikda ushbu leksik-semantik qatlamni har tomonlama o‘rganish uchun keng ko‘lamli usullar mavjud.

Адабиётлар:

1. Samovar L.A., Porter R.E. Communication between Cultures. – Belmont, 1991. – P.12.
2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. 2-жилд. – 671 б.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. 3-жилд. – 688 б.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2007. 4-жилд. – 608 б.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2007. 5-жилд. – 592 б.
6. <https://www.eda-nn.ru/articles/istoriya-shashlyka>

TILSHUNOSLIKDA AMBIVALENTLIK HODISASINING PAYDO BO‘LISHI

Ikromov Shoxruxbek Dilshodjon o‘g‘li
Andijon davlat chet tillari instituti
doktoranti

Annotatsiya: Mazkur tezisda tilshunoslikda ambivalentlik fenomeni va uning paydo bo'lishi, ifodalanishi va ta'siri o'rganiladi. Ambivalentlik – bir vaqtning o'zida qarama-qarshi his-tuyg'ular yoki fikrlar mavjud bo'lishi, tilshunoslikda esa, bu fenomen muloqot jarayonida til va uning kontekstiga asoslangan holda ko'plab psixologik va ijtimoiy omillar bilan bog'liq. Ambivalentlik, til va muloqotda qanday ma'nolarni yuzaga keltirishni, turli qarashlar, tushunchalar va munosabatlar qanday shakllanishini tahlil qiladi. Tezisda, ambivalentlikning tilshunoslikning turli sohalaridagi roli, uning semantika, pragmatika, leksikologiya, sotsiolingvistika kabi sohalarda qanday paydo bo'lishi, qanday tilshunoslik nazariyalari yordamida tushunilishi va amaliyotda qanday ifodalanishi batafsil yoritiladi.

Kalit so'zlar: Ambivalentlik, tilshunoslik, semantika, pragmatika, leksikologiya, sotsiolingvistika, kommunikatsiya, qarama-qarshilik, til va muloqot, psixolingvistika.

Ambivalentlik – bu ikki yoki undan ortiq qarama-qarshi fikrlarning, his-tuyg'ularning yoki qarashlarning bir vaqtning o'zida mavjud bo'lishidir. Tilshunoslikda bu fenomen tilni o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Muloqot jarayonida biror so'z yoki ibora bir nechta, hattoki qarama-qarshi ma'nolarni o'zida mujassamlashtirishi mumkin. Misol uchun, biror so'zning ijobiy yoki salbiy ma'nosi kontekstga qarab o'zgaradi. Ambivalentlik tilshunoslikda o'rgangan shaxsning qiyin holatlar, qarama-qarshi ma'nolarni anglash va ifodalash jarayonidagi ko'plab omillarni o'rganishga yordam beradi.¹⁵²

Semantikada ambivalentlik, odatda, so'zning ko'p ma'noliligi bilan bog'liq. Masalan, “yig'lash” so'zi bir vaqtning o'zida baxt va qayg'u kabi qarama-qarshi his-tuyg'ularni anglatishi mumkin. Bu ambivalentlik, so'zlarning dinamik va muayyan kontekstda o'zgaruvchi ma'nolarini o'rganishga olib keladi.

¹⁵² Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. In P. Cole & J. Morgan (Eds.), Syntax and Semantics, Vol. 3: Speech Acts (pp. 41-58).

Pragmatikada ambivalentlik muloqotning natijasini, ya'ni, suhbatdoshlar orasidagi muloqotni qanday anglash va tushunish bilan bog'liq. Pragmatika, ayniqsa, yashirin ma'nolar, ironiyani yoki sarcasmni o'z ichiga olgan vaziyatlarda ambivalentlikni ko'rsatadi. Misol uchun, biror shaxsni maqtash yoki tanqid qilishda, uning yuz ifodasi yoki intonatsiyasi, nutqning konteksti, o'quvchi yoki tinglovchiga qarab turli xil qarama-qarshi tushunchalar yaratishi mumkin.

Leksikologiyada ambivalentlik, asosan, so'zlarning ko'p ma'noliligi orqali ifodalanadi. Ba'zi so'zlar ijobiy va salbiy ma'nolarni o'z ichiga oladi. Masalan, "yoqimli" so'zi biror narsaning estetik go'zalligini anglatishi mumkin, ammo biror vaziyatda "yoqimli" deb aytilgan so'z ichki ironiya yoki qarama-qarshi ma'nolarga ega bo'lishi mumkin.

Sotsiolingvistika, tilning ijtimoiy kontekstidagi ambivalentlikni o'rganadi. Bunda turli ijtimoiy guruhlar, tillarning ijtimoiy variantlari va muloqotdagi ijtimoiy farqlar ambivalentlikka olib kelishi mumkin. Masalan, ikki kishining muloqoti, bir-biriga nisbatan nisbiy hurmat yoki norozilik ko'rsatishi mumkin, bu o'z-o'zidan ambivalentlik yaratadi.¹⁵³

Ambivalentlik kommunikativ jarayonda, ayniqsa, noaniqlik va ikkita qarama-qarshi ma'nolarning mavjud bo'lishini ko'rsatadi. Suhbatdoshlar o'rtasidagi til orqali bog'lanish jarayonida, ambivalentlik tushunchalari muloqotda qiyinchiliklar yoki murakkabliklar yaratishi mumkin. Masalan, biror insonning qaysidir iborasi, uning intonatsiyasi yoki yuz ifodasi, shubhalar va noaniqlikni yuzaga keltirishi mumkin. Kommunikativ jarayonda ambivalentlik, noaniq ma'lumotlar, gapiruvchilarning qarama-qarshi niyatlari va yashirin kontekstlar orqali paydo bo'ladi.

Psixolingvistika tilni o'rganishda, ambivalentlikni qanday paydo bo'lishi, qanday qilib odamlar qarama-qarshi fikrlarni, his-tuyg'ularni yoki qarashlarni bir vaqtning o'zida anglaydi va ifodalaydi degan savollarni o'rganadi. Ambivalentlik odamning nutq orqali o'z qarashlarini, ruhiy holatini yoki psixologik holatini qanday aks ettirishini ko'rsatadi. Til va psixologiyaning bu jihati, xususan,

¹⁵³ Leech, G. N. (1983). *Principles of Pragmatics*. Longman.

muloqotda yuzaga keladigan murakkabliklarni tahlil qilishda muhim rol o'ynaydi.¹⁵⁴

Ambivalentlikni tilshunoslikda aniqlash va tahlil qilishda ba'zi muammolar yuzaga kelishi mumkin. Masalan, biror so'z yoki iboraning ikki xil ma'nosi o'rtasidagi chegara noaniq bo'lishi mumkin. Shu sababli, ambivalentlikni aniqlash uchun kontekstual analiz va diskurs tahlili usullaridan foydalanish muhimdir. Bu usullar tilning qanday ishlashi va ambivalentlikni qanday anglash mumkinligini o'rganishda qo'llaniladi.

Misollar:

1. "Suv" so'zi:

Ijobiy ma'no: "Suv hayot uchun zarur." – bu yerda suv hayotning davomiyligini ta'minlaydigan zarur resurs sifatida ishlatilgan.

Salbiy ma'no: "Suvda cho'kib ketish." – bu holatda suv musibat va xavf bilan bog'liq.

2. "O'ynash" fe'li:

Ijobiy ma'no: "Bolalar o'ynashni yaxshi ko'radi." – bu yerda o'ynash qiziqarli va salbiy ta'sirga ega bo'lmagan faoliyat sifatida talqin qilinadi.

Salbiy ma'no: "Ular bu masalada faqat o'ynashyapti." – bu holatda o'ynash jiddiy yondoshuvni ifodalovchi muammolarni hal qilishdan ko'ra, beparvolik yoki vaqtni behuda sarflashni anglatadi.

3. "Qor" so'zi:

Ijobiy ma'no: "Qorli kunlar juda go'zal." – bu yerda qor tabiiy go'zallikni tasvirlaydi.

Salbiy ma'no: "Qor tufayli yo'llar yopiqligidan harakat qilish qiyin." – bu holatda qor noqulaylik va muammo keltirib chiqaradi.

4. "Sodiqlik" tushunchasi:

Ijobiy ma'no: "U sodiq do'st bo'lib, har doim yordamga tayyor." — bu yerda sodiqlik do'stlik va ishonchni ifodalaydi.

¹⁵⁴ Bühler, K. (1934). *Theory of Language: The Representational Function of Language*. John Wiley & Sons.

Salbiy ma'no: "Sodiqlik ba'zida odamni to'liq boshqarishga olib kelishi mumkin." – bu holatda sodiqlik shaxsiy erkinlikni cheklash yoki manipulyatsiyaga olib kelishi mumkin.

5. "Xushomad" so'zi:

Ijobiy ma'no: "U xushomad qilib, yaxshi so'zlar aytgan." – bu yerda xushomad ijobiy, boshqalarni xursand qilish maqsadida ishlatilgan.

Salbiy ma'no: "Xushomad qilayotganda haqiqatni yashirish mumkin." – bu holatda xushomad salbiy niyat bilan haqiqatni yashirish yoki manipulyatsiya qilish sifatida talqin qilinadi.

Bu kabi misollar tilshunoslikda ambivalentlikning qanday o'zgaruvchan va turli kontekstlarda qarama-qarshi ma'nolarga ega bo'lishini ko'rsatadi. Har bir so'z yoki ibora ma'lum bir kontekstga, ijtimoiy holatga yoki nutqning maqsadiga qarab turlicha talqin qilinishi mumkin.

Tilshunoslikda ambivalentlikni o'rganishda bir nechta nazariy yondashuvlar mavjud. Strukturalizm, pragmatizm, postmodernizm kabi yondashuvlar, ambivalentlikni til va muloqotning ko'p qatlamli, ko'p ma'noli tabiatidan kelib chiqqan holda tushuntiradi. Strukturalistlar tilni tarkibiy jihatdan tahlil qilishadi, pragmatistlar esa muloqotda tilning maqsadi va kontekstini ko'rib chiqadilar. Postmodernizmda esa ambivalentlik tilning poliinterpretativ va mavhum xususiyatlariga e'tibor qaratiladi.

Ambivalentlik, tilshunoslikda o'rganilayotgan murakkab va ko'p jihatli fenomenlardan biridir. Bu fenomen tilning dinamik va kontekstual tabiati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, tilshunoslarga tilning ijtimoiy, psixologik va semantik jihatlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ambivalentlikni tilshunoslikda tahlil qilish, uning kompleks va ko'p qatlamli xususiyatlarini o'rganishda ahamiyatli bo'lib, tilning ijtimoiy va psixologik aspektlarini anglashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. In P. Cole & J. Morgan (Eds.), Syntax and Semantics, Vol. 3: Speech Acts (pp. 41-58).
2. Leech, G. N. (1983). Principles of Pragmatics. Longman.
3. Bühler, K. (1934). Theory of Language: The Representational Function of Language. John Wiley & Sons.

Паралингвистика как компонент речевого взаимодействия в английском и русском языках

Холмухаммедова Севара
Докторант

Аннотация. В статье рассматривается паралингвистика как неотъемлемый компонент речевого взаимодействия, оказывающий влияние на коммуникативный процесс в русском и английском языках. Анализируются основные паралингвистические средства, такие как интонация, темп, паузы, громкость, а также дополнительные звуковые сигналы (вздохи, смех, хмыканье). Освещаются различия в их использовании и восприятии в русскоязычной и англоязычной культурах. Особое внимание уделяется влиянию паралингвистики на выражение эмоций, прагматику речевых актов и формирование коммуникативного стиля. Сделан вывод о том, что успешное межкультурное общение требует не только знания лексико-грамматических норм, но и понимания паралингвистических особенностей.

Ключевые слова: паралингвистика, речевое взаимодействие, интонация, невербальная коммуникация, темп речи, английский язык, русский язык.

Введение

Паралингвистика — это совокупность невербальных средств, сопровождающих устную речь и влияющих на восприятие сообщения. К паралингвистическим элементам относятся интонация, темп, громкость,

паузы, смех, вздохи, а также различные звуки, не относящиеся к вербальному коду, но влияющие на коммуникацию [5.45].

В разных языках паралингвистические средства могут иметь специфические функции и интерпретироваться по-разному. В данной статье рассматриваются паралингвистические особенности русского и английского языков, их роль в речевом взаимодействии и различия в использовании.

1. Основные паралингвистические средства в русском и английском языках

1.1 Интонация и просодия

Интонация — важный паралингвистический компонент, передающий эмоции и изменяющий смысл сказанного [9.78].

В русском языке интонация гибкая и может существенно менять значение фразы. Например, предложение «Ты уже ушёл» может быть утверждением, вопросом или даже упрёком в зависимости от интонационного рисунка [7.112].

В английском языке интонация также играет большую роль, особенно в различении типов предложений. Например, в английском повышенная интонация на конце предложения часто указывает на вопрос (You're coming?), в то время как в русском для этого чаще используется вопросительная частица «ли» или изменение порядка слов [2.56].

1.2 Темп речи и паузы

Темп речи и использование пауз зависят от эмоционального состояния говорящего и от культурных норм общения [6.89].

В русском языке характерен варьирующийся темп речи, зависящий от эмоций: медленная речь может указывать на задумчивость, усталость или важность сказанного, а быстрая — на взволнованность или возбуждение [9.102].

В английском языке темп речи может передавать не только эмоции, но и социальный статус: носители британского английского часто говорят более размеренно, тогда как американский английский может быть более динамичным [3.34].

1.3 Громкость и акцентирование слов

Громкость голоса служит средством выражения эмоций и усиления смысла сказанного [1.187].

В русском языке громкость используется для эмоционального выделения. Повышенная громкость может выражать радость, злость или настойчивость [4.53].

В английском языке усиление громкости часто используется в публичных выступлениях, но в межличностной коммуникации чрезмерная громкость может восприниматься как грубость [8.7].

1.4 Смех, вздохи и дополнительные звуки

Дополнительные звуки (смех, вздохи, хмыканье) могут придавать речи эмоциональную окраску и заменять вербальные элементы [10.211].

В русском языке вздохи, хмыканье и паузы могут служить важными сигналами: «Эх, если бы...» – сожаление, «М-м-м...» – раздумье [5.98].

В английском языке подобные звуки также выражают эмоции: "Hmm..." – сомнение, "Oh!" – удивление [3.65].

2. Различия в паралингвистике русского и английского языков

2.1 Выражение эмоций

Русскоязычные носители языка часто выражают эмоции более экспрессивно, используя интонационные и паралингвистические средства [7.143]. В

английском языке, особенно в британском варианте, эмоции выражаются более сдержанно [2.75].

2.2 Паузирование в речи

Русская речь часто включает длительные паузы, особенно в официальных или вдумчивых высказываниях [4.92]. В английском языке паузы обычно короче, особенно в повседневном общении [8.19].

2.3 Проявление вежливости

В английском языке вежливость часто выражается через смягченную интонацию и паралингвистические сигналы, такие как дружелюбный тон или мягкие паузы [10.234]. В русском языке вежливость может передаваться через формальные речевые конструкции [1.215].

Заключение

Паралингвистика играет важную роль в межкультурном речевом взаимодействии. В русском языке речь часто более эмоциональная, с выраженной интонацией и активными паузами, тогда как в английском языке важны ритм, умеренность интонации и деликатное выражение эмоций [5.175].

Список литературы

1. Arutyunova, N. D. *Language and the Human World* [Язык и мир человека]. Languages of Russian Culture, 1999.
2. Crystal, David. *Prosodic Systems and Intonation in English*. Cambridge UP, 1969.
3. Gumperz, John. *Discourse Strategies*. Cambridge UP, 1982.
4. Jinkin, N. I. *Mechanisms of Speech* [Механизмы речи]. Nauka, 1958.
5. Kreidlin, G. E. *Nonverbal Semiotics: Body Language and Natural Language* [Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык]. New Literary Review, 2002.
6. Laver, John. *Principles of Phonetics*. Cambridge UP, 1994.

7. Susov, I. P. *Paralinguistics as a Component of Speech Communication* [Паралингвистика как компонент речевой коммуникации]. Voronezh State University Press, 1998.
8. Trager, George L. "Paralanguage: A First Approximation." *Studies in Linguistics*, vol. 13, no. 1, 1958, pp. 1–12.
9. Vendina, T. I. *Intonation in Russian Speech: Communicative and Pragmatic Aspects* [Интонация в русской речи: коммуникативный и прагматический аспекты]. Nauka, 2002.
10. Wierzbicka, Anna. *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Mouton de Gruyter, 1991.

TALABALARDA LOYIHALASH KOMPETENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA FANLARARO UZVIYLIK TA'MINLANISHI

Davronova Muxayyo Usubjanova

Namangan muhandislik-qurilish instituti, katta o'qituvchisi

тел.: +99893-947-19-37, E-mail: *muhayyo71@inbox.uz*

O'zbekiston Respublikasi Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida 2024yil 20-iyun kuni "Muhandislik sohalarida kadrlar tayyorlash va oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish masalalari" yuzasidan videoselektor¹⁵⁵ yig'ilishida shuningdek, mazkur faoliyatga tegishli boshqa meyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda maqsadida texnik oliy ta'lim muassasalarida kasbiy kompetentsiyaga ega mutaxassislar tayyorlash eng muhim masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Texnika oliy ta'lim talabalarini xususan, bo'lajak mutaxassislarni sifati ko'p jihatdan umumkasbiy va mutaxassislik fanlarini samarali o'qitish bilan belgilanadi. Mutaxassislik fanlarini o'rganishda ko'proq amaliy ta'limga e'tibor kuchaytirishni, ishlab chiqarishning barcha sohalari bo'yicha, ularni aniq mutaxassislik xususiyatlarini aks ettiruvchi

bevosita chuqur, puxta bilimlar beruvchi, tegishli ko‘nikma va malakalar hosil qiluvchi jarayonlarni qamrab oladi.

Umumkasbiy va mutaxassislik fanlarini o‘qitish uslublarini tanlash va o‘quv maqsadlarini belgilash ham birmuncha murakkab jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda pedagogdan yuqori darajadagi kasbiy mahorat talab etiladi. Loyihalash kompetentsiyalarni rivojlantirish jarayoni umumkasbiy va mutaxassislik fanlari bo‘yicha kompleks tarzda egallangan bilimlar asosida kasbiy faoliyatni quyidagi turlari orqali amalga oshirilgan.

Bu faoliyatning samaradorligi bevosita kasbiy kompetentsiyaning shakllanish darajasiga bog‘liq. Talabalarning kasbiy kompetentsiyalarini samarali shakllantirish uchun loyihaviy o‘qitish usuli eng maqbuldir. Bu usul bilim, ko‘nikma, malaka va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, o‘z rejalarini mustaqil tuza olish, axborot ma’lumotlaridan unumli foydalana olish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga asoslanadi.

2.1-rasm. Kasbiy faoliyat turlari

Texnika oliy ta’lim talabalari nafaqat o‘z kasbiy sohasida professional bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi, balki loyiha faoliyatida ham professional malakaga ega bo‘lishi, ya’ni kasbiy muammolarni hal qilishda bilim, ko‘nikma, malaka ega bo‘lishi va loyihalash usullarini qo‘llay olishi kerak. Talabalarga munosabat ko‘p

jihatdan amaliy ishlarining xarakteri bilan belgilanadi, bunda talabalar o'zlarining kasbiy faoliyatlarida muayyan tarzda modellashtirishlari lozim. Ilmiy-texnika taraqqiyoti mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etishning samarali vositalarini ishlab chiqishni talab etadi. Loyiha tafakkuri har qanday ijodiy faoliyatda zarur bo'lgan fundamental bilimlarning usullarini o'z ichiga oladi va uni ishlab chiqish mutaxassislar tomonidan umumiy ta'lim tizimining zaruriy tarkibiy qismi sifatida ko'rilgan.

Bugungi kunda ta'limni rivojlantirishning zamonaviy sharoitlarida talabalarning mustaqil bilish faoliyatini faollashtirish va ularni nafaqat ijrochi faoliyatiga, balki kasbiy faoliyatlarida muammoni hal etishga, shuningdek, o'z-o'zini rivojlantirishga tayyorlaydigan tegishli pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va qo'llash dolzarb muammolardan biri bo'lib bormoqda. Shu munosabat bilan auditoriya mashg'ulotlarida loyiha faoliyatida kasbiy kompetentsiyani tashkil etuvchi komponentlarni shakllantirishni faollashtiruvchi didaktik muhit sifatida joriy etish lozim.

Talabalarda loyihalash kompetentsiyalarini yoki uni tashkil etuvchi komponentlarini bitta fan doirasida rivojlantirish yetarli emas. Ushbu kompetentsiyaning rivojlantirishda fanlararo uzviylik va uzluksizlik ta'minlanishi, fanlararo aloqaning mavjudligi, bilimlar integrasiyasi hosil bo'lgan. Shu bois, bu jarayonda o'quv rejaga kiritilgan har bir fanning o'ziga xos ulushi bor.

Talabalarni kasbiy faoliyatida– bu o'quv tarbiyaviy jarayonining asosiy maqsadi talabalarni o'zining kasbiy faoliyatidagi vazifalarni o'zining faol munosabatlarini bildirib, qo'yilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirishda ijtimoiy–iqtisodiy nuqtai nazardan yondashib, komil inson sifatlari bilan birga aqliy kasbiy tafakkurini rivojlantirishga yordam beruvchi faoliyatdir. Shuning uchun ham kasbiy kompetentsiyani rivojlantirishda, albatta, har tomonlama shakllangan chuqur kasbiy bilim zarurdir. Talabalarda kasbiy fanlardan beriladigan bilimlarning o'ziga xos sintezini aniqlash va bu sintezda qatnashayotgan bilimlarning tabiati,

ularning o‘zaro aloqadorligi, tuzilishi va boshqa fanlar bilan aloqadorligi haqida ma’lumotlarning ta’lim jarayonida berib borilgan maqsadga muvofiqdir.

Texnika oliy ta’lim talabalari tomonidan o‘zlashtirilayotgan barcha umumkasbiy va mutaxassislik fanlari o‘zida asosan ma’lumot beruvchi, o‘rgatuvchilik funksiyasi bilan chegaralanib qolmasdan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yildagi PF-5847-sonli Farmonining, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasida uzoq istiqboldagi maqsadli vazifalardan kelib chiqib, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma’naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoit yaratish; sohada sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish, uning jozibadorligini oshirish, jahon miqyosidagi raqobatbardoshligini ta’minlash; oliy ta’lim bilan qamrovni kengaytirish, oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash, ularni sifatini oshirish ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish vazifalarni ijrosi uchun xizmat qilishi kerak.

Bu jarayonda zamonaviy bo‘lajak mutaxassis o‘zining bilim, ko‘nikma va malakalarini(kompetentsiyasini) amaliyotda ya’ni ta’lim - tarbiya jarayonini sifatli tashkil etishda samarali qo‘llay olishi, kasbiy kompetentlikni shakllanganligi bilan belgilangan.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши / Методик қўлланма. .Рўзиева, М.Усмонбоева, З.Ҳолиқова. – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ нашриёти, 2013. – 136 бет.
- 2.Н.Х.Хўжаев, Ходиев Б.Ю. “Янги педагогик технологиялар” Тошкент,Фан.2002 йил.
3. Usubjanovna, D. M., & Sharifjanovna, Q. M. (2023). The effectiveness of using morphological study method in teaching specialized subjects. *international journal*

of research in commerce, it, engineering and social sciences ISSN: 2349-7793
Impact Factor: 6.876, 17(01), 22-27.

4. Usubjanovna, D. M. (2022). ASPECTS OF METHODS AND FORMS OF TEACHING TECHNICAL SUBJECTS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(2), 743-747.
5. Usubjanova, D. M. Methods of Development of Design Competents in Future Specialists. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 3(3), 331-335
6. Нажмиддинова, Ё. Р., & Давронова, М. У. Бўлажак муҳандис-техникларда касбий тарбия муаммоси.—“Техника ва технологик фанлар соҳаларининг инновацион масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-техник анжумани. *ТДТУТФ-2020 йил*.
7. Rukhiddinovna, N. Y., Dadamirzaevich, I. D., Usubjanova, D. M., & Kiramidinovna, I. D. (2020). METHODOLOGY OF THE FORMATION OF GENERAL VOCATIONAL TRAINING IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS ON THE BASIS OF COMPETENCY APPROACH. *Palarch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(6), 3663-3679

**BO‘LAJAK MUTAXASSISLARNI METAPREDMET
KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH BO‘YICHA INDIVIDUAL
AMALIY MASHG‘ULOTLARINI PEDAGOGIK LOYIHALASH**

Najmiddinova Yoqutxon Ruxiddinovna
NamMQI, Mehanika muhandisligi kafedراس dotsenti

e-mail: yokuthongano@bk.ru

Umumta’lim, tabiiy-ilmiy, umumkasbiy va ijtimoiy fanlar tarkibi va hajmining uzluksiz ravishda o‘zgarishi, kasb ta’limida kompetensiyaviy yondashuvni qo‘llash oliy ta’lim mussasalari rahbarlari va o‘qituvchilaridan pedagogik innovatsiyalarni o‘zlashtirishni talab qilmoqda.

Pedagogik jarayonga innovatsiyani tatbiq etish ta'lim va tarbiya maqsadi, mazmuni, metodlari va shakllariga, o'qituvchi va bo'lajak mutaxassisning hamkorlikdagi faoliyatiga yangiliklar kiritishni bildiradi. Keyingi o'n yilliklarda respublikamiz ta'limi uchun, shuningdek pedagogik innovatsion jarayonlarga kirishishni istagan o'qituvchilar uchun pedagogik texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalarni loyihalash sekin-asta me'yorga aylanmoqda.

Biroq maxsus adabiyotlar, ilmiy-tadqiqot ishlari natijalarini va oliy ta'lim muassasalari faoliyati tajribalarini tahlil qilish ko'rsatadiki, amaliyotda pedagogik yangiliklar yetarli darajada faol va intensiv ravishda qo'llanilmaydi. Pedagogik yangiliklarning oliy ta'lim muassasalari faoliyati amaliyotida yetarli darajada qo'llanilmasligining asosiy sabablaridan biri - ularning amalda tadbiq etilishiga tashkiliy jihatdan ham, mexanik jihatdan ham, pedagogik jihatdan ham (shaxsiy munosabatda ham) avvaldan yaxshilab tayyorgarlik ko'rilmasligidadir.

Texnika oliy ta'lim muassasalarinin 5320300 – Texnologik mashinalar va jihozlar (mashinasozlik va metalga ishlov berish), 70710802- Metrologiya, standartlashtirish va sifatni boshqarish (sanoat), 60711300- Metrologiya, standartlashtirish va mahsulot sifati menejmenti (tarmoqlar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi bo'yicha joriy etilgan pedagogik tizimni tahlil qilish bizga o'quv faoliyati sub'ektini shakllantirish muammolarini aniqlash imkonini berdi.

Ta'limning yangi paradigmasi talablaridan kelib chiqqan holda, ta'lim sifatini yangicha nuqtai nazardan tushunish, talqin qilish bo'lajak mutaxassislarni amaliy kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish metodikasini metapredmet yondashuv asosida takomillashtirish zarurligini ko'rsatdi. Buning uchun esa, eng avvalo, pedagogik faoliyat mazmunini o'zgartirish, ta'lim jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish lozim. Ulardan biri pedagogik jarayonini loyihalashdir.

Nazariyotchi va amaliyotchi pedagoglarning tadqiqotlarini tahlil qilish natijalari ko'rsatadiki, pedagogik loyihalash kasb ta'limining muhim komponenti bo'lib, ta'lim jarayonini rejalashtirilgan natijaga erishishga yo'naltirilgan faol usullar

(loyihalash, prognozlashtirish, tahlil, sintez) orqali tashkil etishning nostandart, noan'anaviy uslubidir. Tegishli pedagogik adabiyotlar tahlili ayni pedagogik faoliyatning asosiy ijobiy tomonlarini ajratib ko'rsatishga imkon berdi. Ular quyidagilar hisoblanadi: shaxsda kasbiy ahamiyatga ega muhim sifatlarni shakllantirish; o'z faoliyati, kasbiy yo'nalishini belgilash va o'zini o'zi namoyon etish tajribasini shakllantirish; fanlararo bog'lanishni amalga oshirish. Yuqorida aytilgan mulohazalar o'qituvchini ta'lim jarayonini loyihalash texnologiyasini egallashga yo'naltirish imkonini beradi.

Loyihalash faoliyati muammolarini o'rgangan ko'plab mualliflar va tadqiqotchilarning ta'kidlashlaricha o'qituvchi loyihalash faoliyatining rivojlantiruvchi funksiyalari quyidagilarga asoslangan:

- tasavvurning mahsuldorligiga (bunda bo'lajak mutaxassislar metapredmet kompetentligining amaliyotga yo'nalganlik komponenti rivojlanishining asosini tashkil etgan faoliyat turlariga bo'lgan qobiliyat rivojlanadi);
- ijodkorlik imkoniyati va erkinligiga (shaxsning kasbiy ahamiyatga ega muhim sifatlari rivojlanadi, u aksiologik komponent tashkil etuvchisi hisoblanadi);
- uzviylik va izchilikka (bu tashkilotchilik ko'nikmalari bo'lib, rejalashtirilgan ish hajmini amalga oshirish bo'yicha masalalarni izchil yechish qobiliyatini nazarda tutadi);
- ijtimoiy faollikni rivojlantirishga rag'bat o'yg'otishga (bunda amaliyotga yo'nalganlik komponentining kommunikativ ko'nikmalari shakllanadi, ular shaxslararo munosabatlarni xarakterlaydi);
- mavjud holatni o'zgartirishga qobiliyat hissi bilan bog'liq holda, o'z hayotini emotsional boyitishga (shaxsning har qanday faoliyatga qobiliyati va tayyorligini belgilovchi aksiologik komponent namoyon bo'ladi);

- predmet natija olish imkoniyatiga (barcha komponentlar kompleks tarzda namoyon bo‘ladi gnostik komponent bilimlar sifatida, amaliyotga yo‘nalganlik komponenti ko‘nikmalar sifatida, aksiologik komponent qadriyatlar sifatida).

Ta’limi tizimida loyiha mazmuniy asoslangan va hujjat orqali rasmiylashtirilgan tashabbus bo‘lib, u muayyan vaqt doirasida ta’lim maqsadlariga erishishga yo‘naltiriladi. Agar ushbu qoidani biz bo‘lajak mutaxassislarida amaliyotga yo‘nalganlik ko‘nikmalarini metapredmet yondashuv asosida shakllantirishni loyihalash faoliyatimizga nisbatan qo‘llaydigan bo‘lsak, o‘zgarishlar nisbiy ravishda amalga oshiriladi: ta’limning yangi texnologiyalari, pedagogik shart-sharoitlar, o‘quv-metodik majmualar, shaxsning psixologik xarakteristikalar, yangi metodik tizimlar, yangi ta’limiy funksiyalar va boshqalar.

Xulosa qilib aytish mumkinki, metapredmet yondashuv asosida bo‘lajak mutaxassislarni amaliyotga yo‘nalganlik kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonining tashkiliy-pedagogik tuzilmasini joriy etish, loyihaning tajribaviy namunasini yaratish. O‘qitish texnologiyasi (individual ishlab chiqarish ta’limi mashg‘ulotini tashkil etish va amalga oshirish)ning tajribaviy namunasini yaratish ijodiy modellashtirish (loyihalash) metodiga asoslanildi. O‘qitish texnologiyasi modelini yaratishning ikkinchi bosqichida uning eng muhim hususiyatlari ko‘rsatib o‘tildi. Ilgari surilgan g‘oya va mavjud ta’lim shakli asosida o‘qitish texnologiyasining namunasi yaratildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish KONSEPSIYASI.*
2. *YoKUTXON N., Abdullaeva N., MUXAYYO D. Perspektivy adaptatsii vypusknikov professionalnykh kolledzey na proizvodstvennykh predpriyatiyax //European research. – 2016. – №. 3 (14).*

3. Najmiddinova Yo.R., Davronova M.U. *Bo'lajak muhandis-texniklarda kasbiy tarbiya muammosi.* – "Texnika va texnologik fanlar sohalarining innovatsion masalalari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-texnik anjumani. TDTUTF -2020 yil. 24-bet.
4. Najmiddinova Yo.R. *Zaprogrammirovannaya vspomogatelnaya kompyuternaya sistema – kak informatsionno-obrazovatel'naya sreda v obuchenii inzhenerov-texnikov* // O'zMU Xabarlar, 2019.№1/2.- 131-134 str.
5. Najmiddinova Yo.R., Davronova M.U. *Bo'lajak muhandis-texniklarda kasbiy tarbiya muammosi.* – "Texnika va texnologik fanlar sohalarining innovatsion masalalari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-texnik anjumani. TDTUTF -2020 yil. 24-bet.
6. Najmiddinova Yo. R., Inamov D. D., Davronova M. U., Inamiddinova D. K. *METHODOLOGY OF THE FORMATION OF GENERAL VOCATIONAL TRAINING IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS ON THE BASIS OF COMPETENCY APPROACH* // PALARCH'S JOURNAL OF ARCHAEOLOGY OF EGYPT / EGYPTOLOGY, PJAEE, 17 (6) (2020). – 3663-3679 page. <http://www.palarch.nl/index.php/jae/article/view/1482>
7. Najmiddinova Yo. R. *Conditions of Forming Professional Abilities and Skills on Competence Approach among Colleges Students* // *Eastern European Scientific Journal.* - Germany, 2018. -№4. - P.196-199.
8. Najmiddinova Yo. R., Ibragimov R. Sh., Yigitaliyev J. A. *THE CONCEPT OF ICT COMPETENCE OF PERSONNEL. THE IMPORTANCE OF HAVING ICT COMPLEMENT AND INFORMATION CULTURE* // *INTERNATIONAL ENGINEERING JOURNAL FOR RESEARCH AND DEVELOPMENT* - Vol. 5 Issue 2, March 2020... <http://www.iejrd.com>

ЎЗБЕК ТИЛИДА АНАЛИТИК ФЕЪЛЛАРНИНГ УЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИГА ЯНГИЧА ҚАРАШЛАР

Юлдашева Садоқат Баходир қизи

Андижон давлат чет тиллари

институти стажёр докторанти

Андижон вилояти, Андижон шаҳри.

Ўзбекистон.

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада ўзбек тилидаги феълнинг ўзига хос жихатларига янги қарашлар ёритилган. Ушбу қарашлар ҳам назарий, ҳам методик характердаги изланишлар учун муҳимдир. Феъл валентлиги ҳамда феълнинг таркибий ва мазмуний жихатларининг боғлиқлигини ўрганиш ушбу изланишларни бойитади.

Калит сўзлар: феъл, сўзшакл, композиция, қўшма феъл, кўмакчи феъл.

НОВЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА ОСОБЕННОСТИ АНАЛИТИЧЕСКИХ ГЛАГОЛОВ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены новые взгляды на специфику узбекского глагола. Эти взгляды важны для исследований как теоретического, так и методического характера. Изучение взаимосвязи между валентностью глагола и структурными и семантическими аспектами глагола обогащает эти исследования.

Ключевые слова: глагол, словоформа, композиция, составной глагол, вспомогательный глагол.

NEW PERSPECTIVES ON THE SPECIFIC ASPECTS OF ANALYTICAL VERBS IN THE UZBEK LANGUAGE

ABSTRACT

This article presents new views on the specifics of the Uzbek verb. These views are important for both theoretical and methodological research. Studying

the relationship between the valence of the verb and structural and semantic aspects of the verb enriches these studies.

Keywords: verb, word form, composition, compound verb, auxiliary verb.

Тилшуносликда сўз шаклининг икки тури – синтетик ва аналитик шакли борлиги тан олинган. Синтетик шакл шакл ясовчи морфема билан, аналитик шакл ёрдамчи сўз, яъни кўмакчи ва кўмакчи феъл билан ҳосил қилиниши таъкидлаб ўтилган. Синтетик шаклнинг моҳияти кенг камровлидир. Масалан: қияпман, қияпсан, қияпти сўзида қил феълининг ҳозирги замон ва шахс-сон шакллари ҳисобланади. Лекин қилиб қўй, қилиб бер, қилиб бериб тур, қилиб бериб тура қол аналитик феълларнинг қил феълининг аналитик шакли бўлиши алоҳида ўрганилмаган.

Сўз бўлмаган тил бирликларининг, жумладан, сўз бирикмаларининг сўзга айланиши лексикализация дейилади. Сўз бирикмалари бир неча хил йўл билан, масалан, ихчамлашув, терминлашув, аналитик усул, хусусий лексикализация, грамматилизация, аффиксация йўллари билан сўзга айланади.

Қўшма сўзлар асосан бир бош урғу урғу билан айтилгани учун талаффузда бўғин миқдори тенг бўлган содда сўзларга ўхшаб кетади. Азим Ҳожиев таъбири билан йтганда, “қўшма сўз бирдан ортиқ негиздан ташкил топади. Содда сўзларда эса негиз бита бўлади”(5,11). Қўшма сўз билан содда сўзнинг фарқи бу қадар аниқ бўлишига арамасдан, айрим асарларда уларни қориштириш ёки фарқламаслик ҳоллари учраб туради.

Қўшма сўзлар билан содда сўзларни фарқлашдаги энг кўп чалкашлик, ноаниқлик, бир компоненти ҳозирги ўзбек тилида мустақил ишлатилмайдиган, аммо шу тил тариқида ишлатилаётган ва бошқа тилларда ишлатиладиган сўзлар мисолида кўзга ташланади. Баъзи аффиксоидлар ўзи мансуб бўлган сўздан, яъни аслидан шаклан фарқ қилмайди, аммо у билан семантик алоқаси узилган бўлади. Масалан, уй қилаётган феълининг сўнгги қисми ётмоқ феълдан бўлиб, шу шаклда у сўз мустақил қўллана

олади. Пахта уюмида ётган бола каби. Бироқ бу қилаётган сўзи таркибидаги шакли (-ётган) сифатдош ясовчи аффикс вазифасида бўлиб, у энди ётмоқ феълнинг лексик маъноси билан боғланмайди: сабр қилаётган аёл, овқат қилаётган қиз каби. Қилаётибди, қилаётир каби феъл формалари таркибидаги -ётиб, -ётир элементлари ҳам худди шу типдаги аффиксоидлардир(3,83).

Ўзбек тилшунослигида сўз шаклининг икки тури, яъни морфемалар билан ҳосил бўладиган синтетик шакли ва кўмакчилар ҳамда кўмакчи феъллар билан ҳосил илинадиган аналитик шакли борлигини тан олинган. Лекин синтетик шаклнинг морфема(аффикса) билан, аналитик шаклнинг кўмакчи ва кўмакчи феъл билан ҳосил бўлишинини қайд этишнинг ўзи улардан ҳар бирининг моҳияти ҳақида аниқ тасаввур бермайди. Шу боис, кўмакчи феъллар билан ҳосил қилинадиган аналитик феъллар ҳақида фикр юритишдан аввал шундай тил бирликларини ҳосил қилувчи кўмакчи феълларнинг шакл ясовчи морфемалардан фарқли хусусиятларини аниқлаб олишга тўғри келади. Қолаверса, ўзбек тилшунослигида бу масала юзасидан фикр-мулоҳазалар мавжудки, уларга ҳам, қисқа тарзада бўлса-да, муносабат билдирилиб ўтиш керак.

Маълумки, адабиётларда морфемаларнинг луғавий маънога эга ўлмаган, сўз ясаш ёки сўз шаклини ясаш учун хизмат қиладиган тил бирлиги экани қайд этилган. Қўшма сўз, яъни қўшма феъл деганда, семантик жиҳатдан яхлитланган янги маъноли янги лексик birlik тушунилади(1,13-14).

Феълларнинг аналитик формаси билан қўшма феълларнинг бир-биридан фарқи шундаки, феълларнинг аналитик формаларида кўмакчи қисмни ташлаш билан шу лексик маъно сақланаверади.

Масалан, озод қилмоқ, овқат қилмоқ, сабр қилмоқ, боғ қилмоқ каби бирикувларида лексик маъно озод ва қилмоқ, овқат ва қилмоқ, боғ ва қилмоқ сўзларининг ҳар иккисидан биргаликда англашилса, сотиб қўймоқ, ташлаб юбормоқ, ўртаниб кетмоқ, йиқила бермоқ типдаги бирикувларда, иккинчи компонент ташлаб юборилса ҳам, биринчи компонентдан айтиш шу

лексик маъно англашилаверади.

Ўзбек тили аналитик феъллари бўйича олиб борилган кузатишлардан маълум бўлмоқдаки,

бу мавзунинг ёритишда қуйидагилар эътиборга олиниши лозим:

1. Аналитик феълларни ясама яъни ҳосила бирлик сифатида тадқиқ этиш.
2. Ҳосила бирлик сифатида уларнинг таркибий қисмларга бўлиниши;
 - 1) бир етакчи ва бир кўмакчи феълдан таркиб топган аналитик феъллар: хамир қилиб чиқди, уй қилиб олди;
 - 2) кўмакчи қисмида бирдан ортиқ кўмакчи феъл бўлган аналитик феъллар: чиройли қилиб бера қол, вазифани қилиб бериб тура қол.
3. Ясама бирликларнинг моҳияти таркибий қисмлари моҳияти асосида юзага келиши.
4. Бу жиҳатдан аналитик феълларга хос фарқли хусусиятлар, яъни моҳияти таркибий қисмларга хос моҳият асосида юзага келадиган ҳамда бундай хусусиятга эга бўлмаган аналитик феълларнинг мавжудлиги ва бунинг сабаблари.
5. Аналитик феълнинг моҳияти, яъни унга хос маънонинг моҳияти грамматик ва бошқа турдаги маъно бўлиш масаласи.
6. Аналитик феълнинг парадигмага муносабату яъни категориял шакл бўлиш ва бўлмаслиги.
7. Моҳиятига кўра аналитик феълларнинг қандай тил бирлиги бўлишини белгилаш.

Келтирилган энг асосий вазифаларнинг ўзиданоқ маълум бўляпдики, шу тарзда иш олиб борилгандагина, ўзбек тилининг кўмакчи феълларигина эмас, балки улар ёрдамида ҳосил бўладиган тил бирлиги – аналитик феъллар ўрганилган бўлади. Бу билан шу тил бирлигининг ва у билан боғлиқ тил ҳодисаларининг моҳиятини тўла ва тўғри ёритиш имконини туғдиради.

Валентлик барча мустақил маъноли сўзларда ва ҳатто, ёрдамчи маъноли сўзлар, шунингдек, морфологик шаклларда ҳам мавжуд. Бироқ бу валентликка эга бўлган бўлган бирликлар предикатга эга бўлгандагина, гап

қолипни белгилаши мумкин.

Кесим энг кичик ҳажмли гапни ҳам таркиб топтиради ва, шунингдек, гапни уюштирувчи марказий бўлаги ҳам бўлади.

Предикативликни ҳам, кесимнинг ҳам уюштирувчанлик хусусияти асосан, феъл билан ифодаланганда, фаол ҳолатда кузатилади. Шунингдек, феъл кесим учун жуда ҳам мосланган сўз туркуми ҳисобланади. Агар гап кесими феъл бўлса, унинг, яъни айти феъл кесимнинг валентлиги гап қолипни белгилайди. Феъл кесим ўз валентлиги асосида нутқ йўл қўйган вазиятга қараб, ўз актантларини қабул қилади, яъни шу орқали феъл семантикасидаги узвлар намоён бўлади. Муайян валентликнинг актанти эса гапнинг муайян бўлаги ҳам ҳисобланади.

Тилшуносликда яратилган кўплаб асарларда феълда ифодаланувчи муайян хабар қонунан ўз субъектига эга бўлиши таъкидланади. Дарҳақиқат, феъл маълумоти аслида мантикий субъектнинг фаолияти сифатида намоён бўлади. Феъл маъносидаги ҳаракатнинг субъекти доимо агентс бўлиб кузатилади. Феъл семантик майдонининг ҳар бир семантик гуруҳини ташкил этувчи тил бирликлари ўзига хос агентсга эга. Чунки объектив борлиқдаги турлича фаол, нофаол ҳаракатларни аслида агентс юзага келтиради. Агентс феъллардаги ҳаракатнинг манбаини ўзида моддийлаштирувчи мантикий субъект семантик актантдир. Агентс валентлиги ўзбек тилидаги қилмоқ феълнинг зарурий валентлиги ҳисобланади. Чунки феълнинг ҳаракатни агентс актанти билан бирга ифодалаши уларнинг энг муҳим семантик қобилитидир. Шунга кўра феъл гапда агентсни ўзида ташувчи ва ифодаловчи бўлади. Феълнинг ўз маъносида намоён бўлган ҳаракатнинг бажарувчиси, агентси билан англатиши унинг бош семантик вазифаси саналиб, бу феълнинг гап бўла олиш имконини белгилайди. Таъкидлаш зарурки, феъл маъносидан, унда намоён бўлган ҳаракатдан унинг мантикий агентсини ажратиш мутлақо мумкин эмас. Негаки, муайян ҳаракат акти бевосита ўз бажарувчисининг мавжудлигини билдирса, бажарувчининг мавжудлиги бевосита муайян

ҳаракатнинг юз беришини англатади. Бунинг устига, семантик нуктаи назардан муайян ҳаракат ким томонидан бажарилса, шу энг асосий катнашувчи ҳисобланади. Шунга кўра агентс валентлигининг ҳаракат феълларида зарурий валентлик ҳисобланиши қонуний аксиомадир.

Ўзбек тилидаги ҳаракат феълларининг семантик майдонидаги барча бирлаштирувчи ва фарқловчи семалар ўзига хос агентс валентликларига эга. Ҳаракат феъли гапда кесим бўлиб келар экан, унинг агентси деярли эга билан мутаносиб бўлади. Агентс муайян ҳаракатнинг аниқ бажарувчисини англатади. Агентснинг намоён этувчиси, асосан, бош келишиқдаги сўзда ифодаланади. Эганинг бош келишиқда келиши унинг семантик-синтактик табиатига мос грамматик қонуниятидир(4,85; 2, 267).

Масалан: Қобил бобо бир кечада пишиқ ғиштдан сағана қилдирибди. Бу гапда қилдирмоқ феъли “барпо қилмоқ, қурмоқ, ясамоқ” каби нутқий маъноси билан қўлланган. Қурмоқ, ясамоқ шахсга хос. Шунга кўра унинг агентс валентли шахс билдирувчи Қобил бобо актантида намоён бўлган. Улар “шахс” семаси асосида классемани таркиб топдирган. Объект валентлиги феълнинг лексик семантис валентликларидан бири ва асосийсидир. У деярли феъл предикат семантикаси асосида ётади. Ўтимли феъллар ҳамма вақт объект валентлигига эга бўлиши баробар намоён бўлган актант тушум келишиги билан шаклланади. Айрим ҳолда тушум келишиги билан шаклланади. Айрим ҳолларда тушум келишиги имконда ҳам берилиши мумкин. Масалан: Қобил бобо бир кечада пишиқ ғиштдан сағана қилдирибди.

Демак, объект валентлик лексик-семантик ҳисобланиб, доимо агентс ҳаракати ҳолатида ўтган. Шунингдек, ҳаракат ёки ҳолат натижаси бўлган предметда намоён бўлади. У ўз актанти билан семемаларининг нарса ва баъзан шахс ифодаловчи семаси бўйича классемани таркиб топтиради. У воситасиз тўлдирувчи воситасида ҳам, агентс билан бирга эга вазифасида келади. Феъл нисбати ёки нутқ вазиятига кўра унинг синтактик вазифаси ўзгариши мумкин.

Микдор валентлиги феълнинг воситали семантик валентликларидан биридир. “Икки соат ичида барча овқатларни қилди” синтагмасига эътибор берилса, икки соат ичида қилди бирикмасидаги микдор валентлигининг актанти икки соат сўзи феъл билан классемани таркиб топтирмайди. Феъл ўзининг объект валентлиги актанти овқат сўзи билан “озуқа” билдирувчи классемани, объект октанти овқат сўзи микдор актанти икки соат сўзи билан “микдор” семасига кўра классемани таркиб топдирган. Бу ўринда қилди феъли ўзининг микдор валентлигини объект валентлиги актанти семантикаси орқали орттирган. Шунинглексик-семантик валентлик эмас, воситали семантик валентлик деб аташ тўғри бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1.Раҳматуллаев Ш. Нутқимиз кўрки – Тошкент, 1970
2. Ўзбек тили грамматикаси. I том. – Тошкент: Фан, 1975
- 3.Ўзбек тили грамматикаси. II том. – Тошкент: Фан, 1976
- 4.Ғуломов А.Ғ., Асқарова М. А. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Ўрта ва олий мактаб,1961.
5. Ҳожиёв А. Ўзбек тилида қўшма, жуфт ва такрорий сўзлар. – Тошкент, 963.
- 6.Ҳожиёв А. Феъл. – Тошкент: Фан, 1973
7. Ҳожиёв А. Ўзбек тилида аналитик феълларнинг моҳияти.// Ўзбек тили ва адабиёти. 2012. 3-сон

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA HAMDARDLIK BILDIRISH NUTQIY JANR SIFATIDAGI TADQIQI.

Begibayeva F.

UzJOKU, o'qituvchi

ilmiy rahbar – f.f.d (DSc), prof. Nurmanova D. A

Kalit so'zlar: *nutqiy janrlar, “hamdardlik bildirish” nutqiy janri, adresant.*

Zamonaviy tilshunoslikda rus olimi M.Baxtin tomonidan nutqiy janrlar nazariyasining vujudga kelishi tilshunoslikda o'z yechimini topmagan bir qator lingvistik masalalarning, jumladan, muayyan nutqiy maqsad, kompozision tuzilish va uslubga ega nutqiy butunliklarni o'rganish bo'yicha lingvistik an'anaga asos soldi. Hozirgi kunda nutqiy janrlarning lingvistik va ekstralingvistik xususiyatlarini o'rganish ommalashib bormoqda.

Turli tizimli tillarda “hamdardlik bildirish” nutqiy janri jumalari biror kishining boshiga tushgan og'ir kulfat, dard, musibat munosabati bilan unga yoki uning yaqinlariga aytiladigan tasalli so'zlardir. Muayyan xalqning ko'p yillar davomida shakllangan va hozirda an'ana, odat tusiga kirgan ushbu nutqiy jarayon musibatdor kishiga hamdard bo'lish maqsadida uni yupatish bilan bog'liq verbal va noverbal hatti-harakatlarni o'z ichiga oladi. Demakki, hamdardlik bildirish ijtimoiy hodisa. U kishining biror musibatga yo'liqqanini anglatadi.

Hamdardlik bildirish nutqiy jarayonida, eng avvalo, adresant va adresat o'rtasida ijtimoiy jihatdan insoniylik omili yetakchilik qiladi. Bunday nutqiy jarayonlarda, adresant adresatga garchi raqib bo'lsa-da, uning dardiga sherik ekanligini namoyon qilishi adresantning insoniylik nuqtai-nazaridan hurmat bilan yondashayotganligini bildiradi. Bunda insoniylik va hurmat omili ijtimoiylik kasb etadi.

Bundan tashqari, adresant nafaqat o'zining insoniyligini, hurmatini ko'rsatish, shu bilan birga, o'zaro munosabatlarda ijobiylik, o'zaro yaqinlik, unga chin dildan achinish, do'stona kabi munosabatda ekanligi kabilarni ko'rsatishga intiladi.

Adresant hamdardlik bildirish jarayonida o'zining insoniylik, hurmat ko'rsatish, ijobiylik, o'zaro yaqinlik, chin dildan achinish, do'stona munosabatlarini ifodalashda adresatga ijtimoiy jihatdan to'g'ri bo'lgan, optimal jumlani tanlashi zarur. Bunda rasmiylik-norasmiylik, o'zaro ijtimoiy yaqinlik, adresatning ijtimoiy, rasmiy mavqei, ijtimoiy e'tiqodi, jinsi, ijtimoiy kelib chiqishi, irqi, millati kabi bir qator ijtimoiy omillar optimal jumlani tanlashda sosiolingvistik omillar bo'lib xizmat qiladi.

Masalan, *Shu fursatdan foydalanib, aziz Islom Abdug'aniyevichning rafiqasi – hurmatli Tatyana Akbarovnaga, qizi – Lola Islomovnaga va yaqinlariga barchamizning nomimizdan yana bir bor chuqur ta'ziya bildirishga ruxsat bergaysiz*¹⁵⁶. Bunda rasmiylik *xurmatli, rafika, chuqur ta'ziya bildirish, ruxsat bergaysiz, barchamizning nomimizdan* kabi jumlar adresant va adresat o'rtasidagi suhbatdoshlarning rasmiy nutqiy vaziyatda ekanligi, adresantning rasmiy shaxs ekanligidan darak beradi.

Turli tizimli tillarda, xususan, o'zbek tili tizimida *inna lillahi va inna ilayhi roji'un, Xudoning xohishi bo'ladi, Alloh o'tganlarni rahmat qilsin, sizga ajr va sabr bersin*; ingliz tilida *God bless whole family, May Her Majesty The Queen rest in peace! Thank you for all you've done. You will be forever remembered by many*¹⁵⁷; rus tilida *Sarstvo nebesnoye, vechnaya pamyat', Vladimir Vol'fovich*¹⁵⁸ jumllarida o'zbek tilida *Xudo, Alloh*, ingliz tilida *God bless*, rus tilida *sarstvo nebesnoye* kabi hamda *Xudo* bilan bog'liq ilohiy tushunchalarning qo'llanilishi bevosita diniylikni ko'rsatadi.

Diniy tushunchalarning adresant nutqida qo'llanilishi ijtimoiy lingvistik omil sifatida namoyon bo'lar ekan, bunda adresantning qaysi tilda hamdardlik bildirayotganligidan qat'iy nazar, uning qaysi dinga mansubligi haqidagi sosiolingvistik xabarlar yotadi.

¹⁵⁶ Мирзиёев Ш. Миллий таракқиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Т., Ўзбекистон, 2017, – Б. 592.

¹⁵⁷ @dr.sarahyussuf8798 // Queen Elithabeth 2 Funeral: royal family say final goodbye.

¹⁵⁸ @Гавирин Василий // Владимир Путин приехал на прощание с Жириновским

Rus tilshunosligida “hamdardlik bildirish” nutqiy janri Ye. Mitina tomonidan o‘rganilgan¹⁵⁹. Bunda rus tili misolida hamdardlik bildirishning milliy-madaniy xususiyatlari tadqiq etilganligi bilan xarakterlanadi. T.V. Tarasenko esa rus tilida etiket janrlari sifatida tadqiq etgan¹⁶⁰. J.Nikonova esa nemis tili publisistik nutqida hamdardlik bildirishning reallashuv usullari xaqida maxsus tadqiqotlar olib borgan¹⁶¹. Turli tizimli tillarda “hamdardlik bildirish” nutqiy janrining sociolingvistik xususiyatlari alohida monografik planda tadqiq etilmaganligi bilan xarakterlanadi.

Hozirgi davrda xalqlar o‘rtasida rasmiy va ijtimoiy maishiy hayotda o‘zaro yakdillik, birdamlikka intilish, do‘stona munosabatlarni rivojlantirishga bo‘lgan intilishlar kuchayib borayotgan bir vaqtda turli tizimli tillarda universal nutqiy hodisalarning milliy-madaniy va sociolingvistik xususiyatlarining tadqiq etilishi ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Т., Ўзбекистон, 2017, – Б. 592.
2. @dr.sarahyussuf8798 // Queen Elithabeth 2 Funeral: royal family say final goodbye.
3. @Гавирин Василий // Владимир Путин приехал на прощание с Жириновским
4. Митина Е. Речевой жанр “Соболезнование” в русской лингвокультуре. Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. Вып. 62, №2 (256), 2012, – С. 56-58.
5. Тарасенько Т.В. Этикетные речевые жанры: опыт описания (на примере описания жанра поздравления).
6. Никонова Ж.В. Особенности реализации речевого акта собалознования в современном немецком публицистическом дискурсе. // <https://sg.docworkspace.com>
7. Begibaeva,, F. B. (2023). PSYCHOLOGICAL BARRIERS IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (22), 207-210.

¹⁵⁹ Митина Е. Речевой жанр “Соболезнование” в русской лингвокультуре. Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. Вып. 62, №2 (256), 2012, – С. 56-58.

¹⁶⁰ Тарасенько Т.В. Этикетные речевые жанры: опыт описания (на примере описания жанра поздравления).

¹⁶¹ Никонова Ж.В. Особенности реализации речевого акта собалознования в современном немецком публицистическом дискурсе. // <https://sg.docworkspace.com>

8. Begibaeva, F. B. Q. (2022). THE ROLE OF WORD FORMATION IN ENRICHING ENGLISH VOCABULARY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 20), 195-198.
 9. Begibaeva, F. B. K. (2022). METHODOLOGY OF TEACHING GRAMMAR TO EFL LEARNERS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 27), 114-119.
 10. Begibaeva, F. B. K. (2022). IMPLEMENTING COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING (CLT) AMONG THE STUDENTS OF MEDICAL UNIVERSITIES. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 20), 529-531.
 11. Pulatjonovna, S. D. (2024). Lingvosemiotic Content of Linguistic Features of The Speech Genre "Wish". *Global Scientific Review*, 26, 96-99.
 12. Nurmanova, D. A. (2019). ТЕКСТ, КАК УНИВЕРСАЛЬНАЯ ФОРМА РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ЧАСТИ ОТ ЦЕЛОГО". *Theoretical & Applied Science*, (4), 582-585.
 13. Сайфутдинова, Д. (2024). Ijobiy va salbiy tilaklarning funksional xususiyatlari. *Зарубежная лингвистика и лингводидактика*, 2(1/S), 504-508.
 14. Nurmanova, D. A. (2019). Text as a universal form of representation of "part from the whole". *ISJ Theoretical & Applied Science*, 04 (72), 582-585.
 15. Sayfutdinova, D. (2024). LINGUISTIC FEATURES OF THE SPEECH GENRE "WISH" IN THE OFFICIAL POLITICAL STYLE. *Builders Of The Future*, 4(04), 160-164.
 16. Pulatjonovna, S. D. . (2024). Positive and Negative Wishes as a Social Ritual. *Journal of Intellectual Property and Human Rights*, 3(7), 159–162. Retrieved
 17. Сайфутдинова, Д. П. (2024). TILAK NUTQIY JANRIDA ADRESAT NUTQINING VERBAL VA NOVERBAL VOSITALAR ORQALI IFODALANISHI. *ББК 74+ 81я431 П78*, 43.
- from <https://journals.academiczone.net/index.php/jiphr/article/view/3231>

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA “VAQT” MA’NOSINI IFODALOVCHI BIRLIKLARNING QIYOSIY TADQIQI

Andijon davlat chet tillari instituti
Ingliz tili va adabiyot fakulteti
Xorijiy til va adabiyot yo'nalishi 1-kurs
talabasi
Shodmonbekova Shahnoza Sherzodbek
qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada atrofimizda bo'layotgan uzluksiz harakatlar va rivojlanishlari ko'rsatiladi. Bu o'zgarishlar ma'lum bir vaqtda sodir bo'lishi, uning yana bir boshqa fazosi haqida so'z yuritiladi. Aslini olganda, kishilar vaqtni o'lchash uchun tabiatda kun bilan tun, oy shakllari va yil fasllarining almashinuvi kabi uzluksiz takrorlanib turadigan hodisalarni topganlardir. Vaqtni ifodalovchi so'zlarning lug'at tarkibidagi ishlatilishi va ma'nolariga qarab bo'lishi mumkin. Vaqt kishilar tomonidan o'ylab topilmagan va uni o'zgartirish ham mutlaqo mumkin emas. Shuningdek vaqt so'zining gaplarda payt holi vazifasida ishlatilishini ham ko'rish mumkin.

Kalit so'zlar: Vaqt, astronomik xulosalar, fizik taxminlar, matematik hisoblar, geografik o'lchovlar, fazoviy vaqt, fasllarning almashinuvi, hodisalar, obyektiv borliq, leksik ma'no, payt holi, frazeologizmlar, idiomalar, cheklangan vaqt.

Abstract: This article shows the continuous movements and developments that are happening around us. It talks about the fact that these changes occur at a certain time, and another dimension of it. In fact, people have found continuously recurring phenomena in nature, such as the change of day and night, the shapes of the moon, and the seasons, to measure time. The use and meanings of words that express time in the dictionary can be seen. Time was not invented by people and it is absolutely impossible to change it. It can also be seen that the word time is used as a tense in sentences.

Keywords: Time, astronomical conclusions, physical assumptions, mathematical calculations, geographical measurements, spatial time, change of seasons, phenomena, objective existence, lexical meaning, tense, phraseological units, idioms, limited time.

Аннотация: В этой статье постоянные усилия и развитие вокруг нас будут показаны в одно и то же время, когда другое пространство верно, люди - это день в природе, чтобы измерить время, когда невозможно повторить слова ночи и Форма непрерывных повторных инцидентов, таких как ночь, формы луны и обмен, и невозможно изменить время слов, которое можно использовать в словаре, и изменения в значениях, задача.

Ключевые слова: время, астрономические выводы, математические расчеты, географические измерения, обмены, случаи, объективный смысл, лексикологи, состояние, идолы, идиомы, ограниченное время.

Atrofimizdagi barcha narsalar – obyektiv borliq uzluksiz harakatda va rivojlanishdadir. Dunyo mutlaqo o‘zgaras va abadiy hech narsa yo‘qdir, undagi narsalarning hammasi doimiy ravishda o‘zgarib, harakatlanib turadi. Bu o‘zgarish va harakat esa albatta ma’lum bir vaqtda sodir bo‘ladi. Demak, vaqt materiyaning (borliqning) yashash shakllaridan biridir. Uning yana boshqa bir asosiy shakli esa fazo hisoblanadi.

Vaqt nima o‘zi? Uni ko‘rganmisiz yoki eshitganmisiz? Vaqtni ko‘rish, eshitish yoki tutish mumkin emas bo‘lsa-da, u bor narsa: u hech qachon to‘xtamay, ovozsiz va betinim doimo harakat qiladi. Vaqtning eng muhim xususiyati – orqaga qaytmaslik va to‘xtamaslikdir. U doimo bir yo‘nalishda – o‘tmishdan kelajak tomon yuradi va harakat qiladi.

Vaqtni tabiatning o‘zi tartibga tushirib va boshqarib boradi, ya’ni vaqt kun bilan tunning hamda yil, fasllarining birin-ketin almashuvi natijasida boshqariladi.

Asosiy vaqt o‘lchovlarini ham bizga tabiatning o‘zi bergan. Kishilar vaqtni o‘lchash uchun tabiatda kun bilan tun, oy shakllari va yil fasllarining almashuvi kabi uzluksiz takrorlanib turadigan hodisalarni topganlar. Vaqtning bunday tabiiy

o'lchovlari kishilarning xohish-istagiga, idorasiga bog'liq emasdir. Vaqt kishilar tomonidan o'ylab topilmagan va uni o'zgartirish ham mutlaqo mumkin emasdir. Insoniyat o'zining butun hayoti davomida vaqt to'g'risida qancha-qancha falsafiy nazariyalar va qarashlar, astronomik xulosalar, fizik taxminlar, matematik hisoblar, geografik o'lchovlar yaratmagan deysiz.

Vaqtни ifodalovchi so'zlarning lug'at tarkibidagi ishlatilishi va ma'nolariga qarab turlarga bo'lish mumkin:

Fazoviy vaqt. Vaqt so'zi insonlar turli xil tushunchalarga egadirlar. Vaqt obyektiv borliqda mavjud bo'lgan zamonning asr, yil, soat, minut, sekundlar, kunlar, haftalar, oylard, fasllar bilan o'lchanadigan bo'lagi; shu zamon bo'lagining o'lchovi yoki o'lchov tizimi. Masalan: Quyosh vaqti bilan. Mahalliy vaqti bilan.

Yana vaqt tushunchasi fursat, zamon ma'nosida ham qo'llaniladi. Ko'p vaqt Toshkentda yashadi. Kun, oy, yil va shu kabilarning belgi payti ma'nosida ishlatilishi: Qish vaqti edi. Davr, zamon: Tiklanish vaqti. Faslning ifodalaganda. Obyektiv borliqning, materiyaning harakati bilan uzviy bog'langan holda uzluksiz va izchil davom etadigan yashash shakli, zamon.

Vaqt son tarzida qo'llanish holati: marta, marotaba, safar – time-consuming (adjective) – Ko'p vaqt talab qiladigan.

Time-lag (n) = LAG – vaqt kechikishi.

Time-limit – Cheklangan (chegaralangan) vaqt.

Timetable – Solnoma.

Idioms (iboralar):

At the same time – Bir vaqtning o'zida.

There is time for everything – Har narsaning o'z vaqti bor.

Have a good time – Vaqtini chog' qilmoq.

Just the time (to, for) – Aynan hozirgi vaqt.

Time forbids, there is no time – Vaqt ziq.

From time to time; (every) now and then; sometimes; at times; now and again – Vaqti-vaqti bilan.

Lost time is never found again – Vaqtning ketdi, naqding ketdi.

Once upon a time – Bir vaqtlar.
 One's (the) time is up – Vaqti o'tdi.
 Time and tide wait for no man – Vaqt kutib turmaydi.
 Time is money – Vaqt – omad (pul).
 Time hangs heavily (heavy) – Vaqt imillab o'tyabdi.
 The time is ripe – Vaqt bo'ldi.
 Time works wonders – Vaqt mo'jizalar yaratadi.
 Time cures all things – Vaqt – buyuk tabib.
 Time flies – Vaqt uchganday o'tib ketmoqda.
 Play (stall) for time – Vaqtdan yutishga harakat qilmoq.
 Have the time of one's life – Vaqtni ko'ngilli o'tkazmoq.
 (It is) about time – Vaqt bo'lib qoldi.
 Against time – Qisqa vaqt davomida.
 At this time of today – Hozirgi vaqtda.
 Kill time – Vaqt o'tkazish.

Misol:

Poezd jo'nashigacha vaqt o'tkazish uchun biz kinoga ketdik. – To kill time before the train left, we went to a movie.

Vaqt so'ziga qo'shimcha qo'shish orqali turli ma'nolarda kelishi ham mumkin. Be-inkor ma'no yasovchi qo'shimcha qo'shish bilan ham ifodalanib keladi:

Bebaqt (ravish) – Kutilmaganda, belgilangan vaqtdan ilgari yoki keyin, vaqti-soati yetmasdan, qo'qqisdan.

Bebaqt o'lim. Ta'tildan bevaqt qaytdi.

Vaqt-soatida – O'z vaqtida emas; bemavrid.

Bevaqt aytilgan so'z. Bevaqt boshlangan qurilish.

Vaqtli

1. Erta, barvaqt. Vaqtli eksang, erta o'rasan. (Maqol).

2. O'tkinchi, vaqtincha, muvaqqat. Bu qiyinchiliklar vaqtli narsalar.

3. Doimiy, ma'lum bir vaqtda chiqiladigan. Vaqtli matbuot.

Vaqtning gaplarda payt holi vazifasida ishlatilishi:

Ingliz tilida ham bunday leksik ma'nolarda ishlatiladi. Masalan:

Usually – odatda

Often – tez-tez

Seldom – goh-gohida

Sometimes – ba'zan

Every day – har kun (week, month, year)

Now – hozir

At the moment – hozirgi daqiqada

At that time – o'sha vaqtda

Just – hozirgina

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulazizov A.A. Tilshunoslikka kirish. Toshkent, 1981.

2. Abdulhamid Nurmonov. Tanlangan asarlar III jild. Toshkent, 2012.

3. Irisqulov M.T. Tilshunoslikka kirish. Toshkent, 2009.

4. O'tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi. Toshkent, 2017.

5. www.ziyouz.com kutubxonasi

6. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi

7. Arnold I.V. Leksikologiya sovremennoqo angliyskogo yazyka. M. 1959.

8. Buranov J. Muminov O. Practical Course in Modern English Lexicology. T., 1990.

IV.SHO‘BA

XALQARO HAMKORLIK VA

SHERIKLIKNI RIVOJLANTIRISH.

XALQARO HAMKORLIK TAJRIBALARI – TA'LIM TARAQQIYOTNING MUHIM OMILI

Tavaldiyeva Gulbaxar Nishanovna,

Toshkent kimyo-texnologiya institute

"Tillar" kafedrası dotsenti, Filologiya fanlari nomzodi

O'zbekiston ta'lim tizimida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish - mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng k o'lamli islohotlardan k o'zlangan asosiy maqsadlardan biridir. Bugun O'zbekiston xalqaro maydonda ta'lim, so g'liqni saqlash, tadbirkorlik, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish hamda xavfsizlikni ta'minlash sohasida ko'zlangan rejalarni bosqichma-bosqich amalga oshirmoqda. Erishilayotgan yutuqlar jahonning yetakchi reyting agentliklari tomonidan e'tirof etilyapti.

Oliy ta'limda xalqaro hamkorlik O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida qator vazifa va maqsadlar k o'zda tutilgan. Jumladan, hamkorlikning yangi shakllarini rivojlantirish, chet ellik professor- o'qituvchilar va xorijdagi vatandoshlarni oliy ta'lim tizimiga jalb etish; oliy ta'lim muassasalari faoliyati samaradorligini baholash va takomillashtirish b o'yicha il g'or xorijiy tajribalarni o'rganish asosida ularni respublika oliy ta'lim muassasalari sharoitida q o'llash va h.k.

Respublikamizning oliy ta'lim muassasalari ta'lim sohasida xalqaro aloqalarni rivojlantirishda dunyo rivojlangan davlatlari universitetlari tajribasini o'rganishda quyidagi vazifalar belgilangan: professor- o'qituvchilarning malakasini oshirish; yangi o'quv dasturlari, zamonaviy o'quv-metodik adabiyotlarni yaratish; pedagog kadrlarning xorijiy ilmiy-amaliy seminar, konferetsiya va simpoziumlardagi ishtirokini ta'minlash; o'qituvchi va talabalar almashinuv dasturlari va treninglarda faol qatnashishiga erishish; tajriba almashinuvi maqsadida chet ellik o'qituvchi va professorlarni respublika oliy ta'lim muassasalarida ishlashga taklif etish.

Oliy ta'lim sohasidagi xalqaro hamkorlik davlatlar o'rtasidagi hukumatlararo va O O'Yuro shartnomalar asosida amalga oshiriladi.

O'zbekiston oliy ta'lim muassasalari AQSh, Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya, Italiya, Yaponiya, Koreya Respublikasi, XXR, Turkiya, Malayziya, Hindiston, RF va boshqalar bilan to'g'ridan-to'g'ri muassasalararo shartnomalar asosida hamkorlik olib borishmoqda. Ushbu shartnomalar professor- o'qituvchilar va talabalar almashinuvi, ularning turli konferensiya va simpoziumlarda ishtirok etishi, q o'shma ilmiy tadqiqotlar olib borish, ilmiy maqolalar chop ettirish, malaka oshirish va hokazo vazifalarni bajarishni nazarda tutadi.

Toshkent kimyo-texnologiya institutining xalqaro hamkorlik doirasida 100 dan ortiq davlatlarning nufuzli oliy o'quv yurtlari, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan q o'shma dasturlar, ilmiy loyihalar, ilmiy tadqiqotlar doirasida, malaka oshirish, professor- o'qituvchilar va talabalar akademik almashinuvi, ilmiy-amaliy anjumanlar o'tkazish bo'yicha olib borilayotgan faoliyati tobora kengaymoqda.

2020-yil TKTİ Turkiya Respublikasi Iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy tadqiqotlar instituti (IKSAD) bilan hamkorlik Memorandumini imzoladi. Ushbu muassalar hamkorligida O‘zbekistonda o‘tkazilgan kongresslar uchun “SCIENCE UZBEKISTAN” sayti yaratildi va ushbu sayt orqali anjumanlar haqidagi barcha ma’lumotlar berib borilmoqda. Hamkorlik natijasida O‘zbekistonda 2021-yil 15-16 mart kunlari onlayn formatda 2 ta ilmiy anjuman – “Aniq fanlar b o‘yicha Yevroosiyo 8-Xalqaro Kongressi” (Euro asia 8th. International congress on applied sciences)” hamda “Madaniyat va sivilizatsiya: 9-xalqaro Konferensiya (9th International Conference on Culture and Civilization)” yuqori saviyada tashkil etildi va o‘tkazildi.

Ushbu kelishuv doirasida 2022-yil 10-11-may kunlari “1-Toshkent xalqaro Zamonaviy bilimlar Kongressi (Tashkent 1th international congress on modern sciences)” o‘tkazildi.

2023-yil 22-23-may kunlari Toshkent kimyo-texnologiya institutida 3 ta katta ilmiy tadbirlar – “Mirzo Ulu g‘bek fan va muhandislik bilimlari Xalqaro Kongressi”, “Abu Ali Ibn Sino Xalqaro Tibbiyot va sport fanlari Kongressi”, “Alisher Navoiy Xalqaro gumanitar fanlar Kongressi” b o‘lib o‘tdi. Kongresslar O‘zbekistonning Toshkent kimyo-texnologiya instituti, Toshkent Arxitektura va qurilish universiteti, Samarqand davlat arxitektura va qurilish universiteti, Qoraqalpoq davlat universiteti, Toshkent tibbiyot akademiyasi, uning Termez filiali, O‘zbekiston Jismoniy tarbiya va sport universiteti, O‘zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi, Qozog‘istonning Jumabek Tashenov nomidagi universiteti hamda Turkiyaning IKSAD tashkiloti hamkorligida o‘tkazildi. Kongressda O‘zbekiston, Turkiya, Ozarbayjon, Qirg‘iziston, Qozo g‘iston, Belorussiya, Pokiston, Ruminiya, Moldova, Hindiston, Morokko, Kanada, Filippin, Mongoliya, Misr, Jazoir, Vetnam, kabi 20 ga yaqin xorijiy davlatdan ilm-fan vakillari ishtirok etdilar.

2024-yilning 22-23-aprel kunlari Toshkent shahrida 3-Xalqaro zamonaviy bilimlar kongressi b o‘lib o‘tdi.

Mana 5 yildan buyon Toshkent kimyo-texnologiya instituti va Turkiya Iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy tadqiqotlar instituti (IKSAD) bilan hamkorlikda bir necha ilmiy anjumanlar o‘tkazildi. Ana shu hamkorlik asosida tashkil etilgan “Science Uzbekistan” platformasi O‘zbekiston ilmiy jamoatchiligining mamlakatimiz va jahon olimlari va ilmiy tashkilotlari bilan aloqalarini yanada rivojlantirishga k o‘maklashmoqda. Ayni paytda respublikamizdagi 8 ta oliy o‘quv yurti va 200 dan ortiq ilmiy hamkorlikdagi mutaxassislarni birlashtirgan “Science Uzbekistan” bugungi kongresslar orqali yana k o‘plab olimlarning ilmiy yutuqlarini xalqaro miqyosda tar g‘ib qilishga imkon beradi.

Bundan tashqari, IKSAD instituti tomonidan amalga oshirilayotgan “Turk dunyosi o‘qituvchi-pedagoglarining o‘zaro tajriba almashinuvi va integratsiyalash loyihasi-TDEABP, 2021-2025” doirasida tashkil etilgan malaka

o'shish kursida O'zbekistonning ko'plab professor- o'qituvchilari qatnashdilar. Jumladan, 2023-yilda Turkiyaning top 1000 lik xalqaro reytingiga kirgan Egey

universitetida “Kreativ ta’lim metodlari va ta’lim menejmenti” o’quv kurslarida, 2024-yilda Yildiz texnika universitetida “Oliy ta’lim muassasalarida o’qitish amaliyotini va o’quv jarayonini tashkil etishning pedagogik strategiyasini takomillashtirish” O’quv kurslarida malaka oshirdilar. Malaka oshirish davrida o’qituvchilar Turkiya oliy o’quv yurtlarida o’tkazilgan ilmiy Kongresslarda qatnashib, ma’ruzalar qildilar.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.10.2020-yildagi PF-6097-son Farmoni bilan tasdiqlangan “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” maqsadlaridan hamda O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’limni rivojlantirishning strategik maqsadlari, ustuvor y o‘nalishlarida belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida O‘zbekistonlik olim ayollar 2024-yil 7-8-mart kunlari Hindiston davlatining dunyoning top-500 universitetlari r o‘yxatiga kirgan Dehli universiteti, uning qoshidagi Mata Sundri xotin-qizlar kolleji, Baku Qizlar universiteti va IKSAD hamkorligida tashkil etilgan “Butunjahon xotin-qizlarini o‘rganish xalqaro VII Konferensiyasi” (WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-VII) da ishtirok etdilar. Ular kongress oldidan “O‘zbek liboslari va milliy taomlari” ko‘rgazmasini tashkil etdilar. Ko‘rgazmada O‘zbekistonning turli oliy ta'lim muassasalaridan borgan 20 ta professor-o‘qituvchilar ham ishtirok etdilar.

Xulosa qilib aytganda, Oliy ta'lim tizimini respublikamizda hal etishning asosiy yechimlaridan biri bu ichki oliy ta'lim tizimini xalqaro ta'lim tizimi bilan bog'liqlikda olib borishni ta'minlashdir. Buning uchun oliy ta'limni rivojlantirish shakllarini bozor talablari asosida tashkil etish va xalqaro oliy ta'lim tizimi bilan integratsiyalashuvida milliy an'analaridan kelib chiqish; oliy ta'limni jahon andozalari asosida rivojlantirishning yangi integratsiyalashuvi andozalariga asoslanish; oliy ta'lim oliygohlarida olingan bilim diplom sifatida emas balki talabalarining olgan nazariy va amaliy bilimlarini amaliyotda qo'llashiga qarab baho berish zarur

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.10.2020-yildagi PF-6097-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining « O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida» 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son Farmoni hamda «Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida» 2019 yil 11 iyuldagi PQ-4391-son qarori. <http://Lex.uz>.
3. « O'zbekiston Respublikasi va xorijiy hamkor oliy ta'lim tashkilotlarining qo'shma ta'lim dasturlari asosida ta'lim faoliyatini tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida». O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining

qarori./ Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 07.07.2021 y., 09/21/421/0641-son

4. Abdullaeva Sh.A. Hamkorlik pedagogikasi. – T.: Fan va texnologiya, 2017.

5. Tavalдиеva G. Toshkent kimyo-texnologiya instituti va turkiya respublikasi iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy tadqiqotlar instituti (IKSAD) hamkorligi yangi bosqichda. TKTI, "Kimyogar" gazetasi. 2023-yil.

DEVELOPING INTERNATIONAL COOPERATION AND PARTNERSHIPS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Abidova Rokhatoy Khudayberganovna

Doctor of philosophy in philological sciences

(PhD), English Language and Literature Department,

Urgench State University named after Abu Rayhan Biruni

E-mail address: r.abidova@bk.ru, rohatoy.a@urdu.uz

Abstract: In the context of globalization, the demand for effective foreign language teaching has significantly increased, making international cooperation and partnerships essential for enhancing language education. This paper explores the importance of fostering international collaboration among educational institutions to improve language teaching methodologies, promote cultural exchange, and enhance pedagogical practices.

Keywords: International cooperation, foreign language teaching, educational partnerships, teacher training, cross-border collaboration.

Teaching foreign languages today plays an important role not only in personal development, but also in strengthening international cooperation and partnership. In today's global world, where international relations are expanding, language learning has become a necessary factor to increase communication and mutual understanding between different countries. The development of cooperation in the process of teaching foreign languages also greatly contributes to national and global development. International cooperation and partnership are very important for the development of friendship, economic and cultural relations between countries.

Numerous studies have demonstrated the importance of collaboration across institutions, governments, and organizations in improving the quality of foreign language instruction. According to Tsou and Wang¹⁶² international collaborations allow for the exchange of resources, experience, and best practices, resulting in the creation of more innovative teaching approaches. These collaborations improve access to varied cultural and language situations, hence improving the learning experience. Furthermore, international exchange programs, as noted by Deardorff¹⁶³, enable both students and teachers to immerse themselves in diverse languages and cultures, encouraging a deeper knowledge and greater linguistic ability. International cooperation is essential in the creation and standardization of language curriculum. As Graddol¹⁶⁴ points out, the increased need for foreign language proficiency necessitates the development of integrated frameworks.

The development of effective cooperation in the process of teaching a foreign language strengthens the trust between countries and leads to positive changes at the global level. Organized seminars and conferences on international educational programs and language learning ensure the development of cooperation. Also, international educational organizations and educational institutions will further expand international cooperation by jointly conducting scientific research, developing new pedagogical methods and sharing experience. By teaching foreign languages, cultural and scientific exchanges between countries develop. For example, through English it is possible to develop economic and scientific cooperation between countries, start-up projects, introduction of innovative technologies and cooperation in various industries.

Indeed, teaching foreign languages also plays an important role in the development of diplomatic relations between countries. Knowledge of the language increases opportunities for participation in bilateral agreements,

¹⁶² Tsou, W., & Wang, W. (2018). International Collaborations in Language Education: A Multidimensional Approach. *Language Learning & Technology*, 22(1), 1–20.

¹⁶³ Deardorff, D. K. (2017). *The SAGE Handbook of Intercultural Competence*. SAGE Publications.

¹⁶⁴ Graddol, D. (2006). *English Next: Why global English may mean the end of 'English as a Foreign Language'*. British Council.

negotiations, and international organizations. Cooperation in the field of international education and language teaching ensures effective organization of communication between countries and respect for the cultural heritage and traditions of each country. In addition, teaching foreign languages serves as an important tool in the development of human resources between countries. Pupils and students have the opportunity to study and work in different languages, which in turn has a great impact on their professional and personal development. For example, studying in international universities and educational institutions increases the chances of finding a job in other countries, brings new approaches and ideas.

Various educational programs and grants are of great importance in the process of teaching foreign languages in the development of international cooperation. Such programs also provide an opportunity to improve the qualifications of pedagogues, learn new methodologies, and exchange experience on effective foreign language teaching.

Today, the process of globalization is causing changes in all areas. International cooperation and partnership are important mechanisms that help to establish effective and mutually beneficial relations between countries located in different parts of the world. These processes create a basis for development in the economic, political, cultural and scientific spheres and strengthen mutual trust between the countries of the world.

International cooperation has a positive effect on the development of each country. Well-organized international relations allow the exchange of knowledge, technology and resources between countries. This supports the development of new jobs, economic growth, education and scientific research. For example, a technology or innovation obtained in one country can be successfully applied in another country, thus providing a global improvement.

In the same way international partnership is a formal or informal system of relations established between two or more countries based on mutual interests. The benefits of such a partnership are huge.

For example, it is possible to jointly solve problems between several countries, ensure economic stability and increase security. International partnerships foster friendship and trust between countries, which helps to ensure peace on a global scale. There are several ways to develop international cooperation. First, it is necessary to strengthen diplomatic relations. Regular communication and negotiations between states lead to strengthening of international relations. Second, cooperation can be further developed through trade and economic ties. It is important to establish free trade zones, encourage investments and jointly develop modern technologies. Also, cultural exchanges and scientific cooperation, development of cooperation with international organizations, implementation of joint programs in the fields of education and medicine around the world serve to strengthen international cooperation.

English is one of the most widely spoken languages in the world and is used in many countries for international communication, education, business and science. Cooperation programs play an important role in the process of teaching English, because they provide students with great opportunities not only to learn the language, but also to communicate on a global scale, learn about cultures, and develop professionally. Collaborative programs in English language teaching provide expanded resources and opportunities for teachers and students to share experiences.

Moreover, cooperation programs create opportunities for students and teachers to exchange experience with other countries. Through international exchange, teachers learn new pedagogical methods, develop methodologies and introduce innovative approaches to teaching English. By using the language in other cultures and contexts, students develop not only language skills, but also the ability to understand other cultures. Nevertheless, cooperative programs contribute significantly to the development of cross-cultural education in the process of teaching English. By learning the language of a nation, students also learn about their culture, values, and social structural features. This, in turn, helps students build social and professional relationships on a global scale. Cooperative programs

in teaching English not only enrich the language learning process, but also create opportunities for students and teachers to strengthen intercultural understanding, develop global cooperation, and improve professional skills.

In conclusion, it is possible to strengthen cooperation between countries in foreign language teaching through mutual grants, joint educational projects and development of educational materials. Through this process, the language learning process becomes more effective and convenient. Teaching English through international education and exchange programs helps students not only to learn the language perfectly, but also to establish social and professional relationships on a global scale. Therefore, cooperative programs in teaching English are an important tool not only for improving the efficiency of the educational system, but also for ensuring successful communication and cooperation in the global society.

REFERENCES:

1. Blin, F. (2016). *Language learning with technology: Ideas for integrating technology in language education*. Routledge.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
3. Deardorff, D. K. (2017). *The SAGE Handbook of Intercultural Competence*. SAGE Publications.
4. Graddol, D. (2006). *English Next: Why global English may mean the end of 'English as a Foreign Language'*. British Council.
5. Harrison, C., & Tharp, R. (2018). *International Collaboration in Education: Implications for Language Teaching*. Cambridge University Press.
6. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
7. Tsou, W., & Wang, W. (2018). International Collaborations in Language Education: A Multidimensional Approach. *Language Learning & Technology*, 22(1), 1–20.

CONNECTING CLASSROOMS ACROSS BORDERS: THE FUTURE OF EDUCATIONAL PARTNERSHIPS

Bozorbekov Ahmadbek Sohijon o'g'li,

(PhD) filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, v.v.b.dotsent

E-mail: abozorbekov@gmail.com

Annotation: International partnerships and collaborations in education play a crucial role in fostering academic exchange, cultural understanding, and institutional growth. By implementing strategic partnerships, educational institutions can enhance curriculum development, research opportunities, and global networking, ultimately benefiting students, faculty, and societies at large.

Keywords: *International partnerships, educational collaboration, global networking, academic exchange, cultural understanding, higher education, research collaboration, institutional growth, student mobility, curriculum development.*

In the modern world, globalization has significantly influenced education, making international partnerships and collaborations essential for academic and institutional growth. Higher education institutions worldwide are increasingly engaging in cross-border collaborations to exchange knowledge, research, and cultural perspectives. These partnerships not only benefit students and faculty but also contribute to the advancement of global education standards.

This article explores the significance of developing international partnerships in education, their benefits, challenges, and strategies for successful collaboration. By understanding these aspects, educational institutions can implement effective programs that foster mutual growth and innovation. International partnerships in education offer numerous benefits that contribute to the academic, professional, and personal growth of students and faculty. Some of the key **advantages** include:

1. Enhanced Academic Exchange

- ✓ Partnerships allow students and faculty to participate in exchange programs, gaining exposure to different educational systems and cultures.

- ✓ Institutions can offer joint degree programs, increasing the global competitiveness of graduates.

2. Collaborative Research Opportunities

- ✓ International collaborations enable institutions to conduct joint research projects, leading to innovative findings and solutions to global challenges.
- ✓ Research funding opportunities increase when multiple institutions work together on significant projects.

3. Cultural Exchange and Global Awareness

- ✓ Students and educators gain a broader understanding of different cultures, enhancing their adaptability and intercultural communication skills.
- ✓ Cultural diversity in classrooms leads to enriched discussions and varied perspectives.

4. Curriculum Development and Academic Innovation

- ✓ Institutions can share best practices and develop curricula that align with global education standards.
- ✓ Exposure to new teaching methodologies improves the quality of education and faculty development.

5. Career Advancement and Professional Development

- ✓ Students who participate in international programs gain a competitive edge in the job market.
- ✓ Faculty members benefit from professional development opportunities through workshops, conferences, and collaborative projects.

To establish and maintain effective educational collaborations, institutions should consider the following strategies:

1. Identifying Common Goals and Interests

- ✓ Partnerships should align with the academic and research priorities of both institutions.
- ✓ Defining clear objectives and mutual benefits ensures commitment from all parties.

2. Effective Communication and Cultural Sensitivity

- ✓ Regular communication through meetings, webinars, and conferences fosters strong relationships.
- ✓ Cultural awareness training enhances collaboration and minimizes misunderstandings.

3. Leveraging Technology for Collaboration

- ✓ Virtual exchange programs, online courses, and digital communication platforms facilitate interaction.
- ✓ Technology enables remote collaboration, making partnerships more accessible and cost-effective.

4. Securing Funding and Resources

- ✓ Institutions should explore grants, scholarships, and corporate sponsorships to support partnerships.
- ✓ Governments and international organizations often provide funding opportunities for educational collaborations.

5. Building Long-Term Relationships

- ✓ Establishing agreements that outline responsibilities, timelines, and expectations ensures stability.
- ✓ Regular evaluations and adjustments enhance the sustainability of partnerships.

Case Studies of Successful International Collaborations

1. Erasmus+ Program (European Union)

- ✓ A well-established program that facilitates student and faculty exchanges across European universities.
- ✓ Provides funding for joint research projects and curriculum development initiatives.

2. Fulbright Program (USA)

- ✓ Supports international educational exchanges for students, scholars, and professionals.
- ✓ Encourages cross-cultural understanding and global networking.

3. Andijan State Institute of Foreign Languages' International Collaborations

- ✓ Partnerships with foreign universities for language programs and academic research.
- ✓ Student exchange initiatives that promote linguistic and cultural proficiency.

As globalization continues to shape the education sector, international collaborations will become even more crucial. Emerging trends include:

- **Increased Digital Learning and Online Partnerships**

- ✓ Virtual classrooms and online exchange programs will complement traditional mobility programs.
- ✓ Institutions will utilize AI-driven tools for personalized learning experiences.

- **Stronger Focus on Interdisciplinary Research**

- ✓ Cross-border collaborations will address global challenges such as climate change, healthcare, and technology advancements.
- ✓ Joint research centers and innovation hubs will drive knowledge creation.

- **Greater Emphasis on Inclusivity and Diversity**

- ✓ Efforts to include underrepresented institutions and students in global partnerships will increase.
- ✓ Scholarships and funding for students from developing countries will expand access to international education.

Conclusion

Developing international partnerships and collaborations in education is a powerful strategy for enhancing academic excellence, cultural understanding, and global connectivity. While challenges exist, institutions can overcome them through strategic planning, effective communication, and sustainable funding models. By fostering international cooperation, higher education institutions can prepare students for a globally interconnected world, benefiting individuals and societies alike.

LIST OF LITERATURE

1. Altbach, P. G., & Knight, J. (2007). The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities. *Journal of Studies in International Education*, 11(3-4), 290-305.
2. De Wit, H. (2011). Trends, Issues and Challenges in Internationalization of Higher Education. *Center for International Higher Education*.
3. Knight, J. (2004). Internationalization Remodeled: Definition, Approaches, and Rationales. *Journal of Studies in International Education*, 8(1), 5-31.
4. Teichler, U. (2017). Internationalization Trends in Higher Education and the Changing Role of International Student Mobility. *Journal of International Mobility*, 1(5), 177-216.
5. UNESCO (2021). Global Education Monitoring Report: Internationalization of Higher Education. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*.

OLIY TA'LIM MUASSASALARINING XALQARO ILMIY NUFUZINI OSHIRISH OMILLARI

Nasritdinov Qobul Maxamadjonovich-Andijon davlat chet tillar instituti, ijtimoiy-gumanitar fanlar va pedagogika, psixologiya kafedrası dotsenti, tarix fanlari nomzodi.
Raupova Mushtariybegim Ilhomjon qizi-Andijon davlat chet tillar instituti, ijtimoiy-gumanitar fanlar va pedagogika, psixologiya kafedrası o'qituvchisi.

Oliy ta'lim muassasalarining xalqaro ilmiy nufuzini oshirish, mamlakatning ta'lim tizimini rivojlantirish va global miqyosda raqobatbardoshligini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Darhaqiqat, oliy ta'lim muassasalarining (universitetlarning) xalqaro nufuzini oshirishga qaratilgan ilmiy va amaliy adabiyotlar, tadqiqotlar turli yo'nalishlarni qamrab oladi. Bular asosan global reytinglarda yuqori o'rinlarni egallash, ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish, xalqaro hamkorliklar va talabalarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirishni o'z ichiga oladi.

Jumladan, **Higher Education in the World : Humanities and Higher Education: Synergies between Science, Technology and Humanities** – Bu kitobda oliy ta'lim muassasalari va ularning ilm-fan hamkorliklari haqidagi tadqiqotlar keltirilgan.

Managing Internationalization: Concepts, Policies, and Programs – Xalqaro hamkorlik va xalqaro nufuzni oshirish uchun universitetlarning qanday siyosat va dasturlar qabul qilishi lozimligi haqida bahs yuritilgan kitob.

The Globalization of Higher Education – Jahon bo'ylab ta'lim muassasalari qanday qilib globallashtirish jarayonida o'z o'rnini mustahkamlashi va bu orqali nufuzini oshirishlari mumkinligi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

World-Class Universities: Concepts and Cases – Butun dunyoda eng nufuzli universitetlar qanday qilib o'z maqomlarini yaratgani va saqlab kelayotgani haqidagi tadqiqotlar.

Research Universities and the Future of America – AQShning eng yaxshi tadqiqot universitetlarini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar, ularning xalqaro maydonda qanday kuchga ega ekanligini tushuntirib beradi.

University Rankings: Theoretical Basis, Methodology, and Impacts on Global Higher Education – Universitet reytinglari qanday shakllantirilishi va ularning xalqaro nufuzga ta'siri haqida tadqiqot.

Quality Assurance in Higher Education: A Global Perspective– Universitetlarda ta'lim sifatini nazorat qilishning xalqaro nuqtai nazarlari va bu jarayondagi standartlar haqida ma'lumotlar.

The Internationalization of Higher Education: A Global Perspective – Oliy ta'limning xalqarolashuvi va uning nufuzini oshirishdagi muhim jihatlari.

Ushbu adabiyotlar oliy ta'lim muassasalarining xalqaro nufuzini oshirishga qaratilgan turli strategiyalar, dasturlar, tadqiqot metodologiyalari va tadqiqot natijalarini o'rganishga yordam beradi.

Bu maqsadga erishish uchun quyidagi omillarga e'tibor qaratish zarur:

Xalqaro standartlarni joriy qilish: oliy ta'lim tizimini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, ta'lim sifatini oshirish va xalqaro miqyosda tan olinishini

ta'minlash uchun muhimdir.asalan, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida xalqaro standartlarni joriy qilish va oliy ta'lim muassasalarining akademik mustaqilligini ta'minlashga alohida e'tibor qaratilgan.

Ilmiy tadqiqotlarning sifatini oshirish: oliy ta'lim muassasalarida ilmiy tadqiqotlarning sifatini oshirish, xalqaro ilmiy jurnallarda maqolalar chop etish va ularga iqtiboslar sonini ko'paytirish muhimdir.u, o'z navbatida, universitetning xalqaro nufuzini oshirishga yordam beradi.

Xalqaro hamkorlikni kengaytirish: dunyodagi yetakchi oliy ta'lim muassasalari bilan hamkorlik o'rnatish, qo'shma ta'lim dasturlari va ilmiy loyihalarni amalga oshirish, talabalar va professor-o'qituvchilarning xalqaro mobilligini ta'minlash muhimdir. Masalan, O'zbekistonda Pirogov nomidagi Rossiya milliy tadqiqot tibbiyot universiteti filiali, Qozon federal universiteti filiali va Italiyaning Piza universiteti filiali tashkil etilgani bu boradagi sa'y-harakatlarning bir namunasidir.

Ta'lim sifatini nazorat qilish va baholash: oliy ta'lim muassasalarining ta'lim sifatini muntazam ravishda baholash, xalqaro akkreditatsiyadan o'tkazish va reytinglarda yuqori o'rinlarni egallash uchun tizimli ish olib borish zarur, Bu o'z navbatida, universitetning xalqaro nufuzini oshirishga yordam beradi.

Moddiy-texnik bazani mustahkamlash: zamonaviy laboratoriyalar, kutubxonalar va ta'lim infratuzilmasini yaratish, talabalar va professor-o'qituvchilar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish muhimdir.u, ta'lim sifatini oshirish va xalqaro miqyosda raqobatbardoshlikni ta'minlashga yordam beradi.

Moliyaviy barqarorlik va investitsiyalarni jalb qilish: Oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va o'zini o'zi moliyalashtirish tizimini joriy qilish muhimdir.u, ta'lim va ilmiy tadqiqotlarning sifatini oshirishga yordam beradi.

Talabalar va professor-o'qituvchilarning xalqaro mobilligini ta'minlash: talabalar va professor-o'qituvchilarning xalqaro tajriba almashinuvi, stajirovka va ta'lim dasturlarida ishtirokini ta'minlash, ularning xalqaro miqyosdagi bilim va

ko‘nikmalarini oshirish muhimdir, u, o‘z navbatida, universitetning xalqaro nufuzini oshirishga yordam beradi.

Ushbu omillarni amalga oshirish orqali oliy ta’lim muassasalari xalqaro ilmiy nufuzini oshirish va global miqyosda raqobatbardoshligini ta’minlash imkoniga ega bo‘ladi.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1.Higher Education in the World 7: Humanities and Higher Education: Synergies between Science, Technology and Humanities. GUNI (Global University Network for Innovation), 2019.

2.Managing Internationalization: Concepts, Policies, and Programs. Hans de Wit, Jos Beelen, Fiona Hunter, Eva Egron-Polak (Eds.), 2015.

3.The Globalization of Higher Education. Luc E. Weber and James J. Duderstadt (Eds.), Economica, 2008.

4.World-Class Universities: Concepts and Cases. Philip G. Altbach and Jamil Salmi (Eds.), Springer, 2011.

5.Research Universities and the Future of America. The National Academies Press, 2012.

6.University Rankings: Theoretical Basis, Methodology, and Impacts on Global Higher Education. Jung Cheol Shin, Robert K. Toutkoushian, Ulrich Teichler (Eds.), Springer, 2011.

7.Quality Assurance in Higher Education: A Global Perspective. David D. Dill and Maarja Beerkens (Eds.), Springer, 2010.

8.The Internationalization of Higher Education: A Global Perspective. Jane Knight, De Wit Hans (Eds.), Routledge, 2017.

ПРЕОДОЛЕНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНЫХ БАРЬЕРОВ В СТУДЕНЧЕСКОЙ СРЕДЕ

Хайдарова Нигора Тухтасуновна,
Андижанский Государственный
Институт Иностранных языков
(nigorakhon24@gmail.com)

Каримова Мохичехра Иброхимжон кизи,
студентка 2 курса
Андижанского Государственного
Института Иностранных языков

***Аннотация.** В статье рассматриваются проблемы преодоления межкультурных барьеров в студенческой среде, акцентируя внимание на важности межкультурной коммуникации в условиях глобализации. Обсуждаются семантические и психологические барьеры, их влияние на взаимодействие студентов и необходимость формирования толерантной личности для успешной адаптации в образовательной среде.*

***Ключевые слова:** адаптация, межкультурная коммуникация, межкультурные барьеры.*

XXI век всемирная организация ЮНЕСКО объявила «эрой образования». Учитывая означенное, на сегодняшний день, когда важным элементом развития общества выступает именно межкультурная коммуникация и взаимодействие, процессы преодоления межкультурных барьеров в образовательной среде имеют едва ли не первостепенное значение, что продиктовано практическими потребностями современной жизни.

Особая актуальность проблемы формирования межкультурной коммуникативной компетентности именно в студенческой среде связана с рядом обстоятельств: активным развитием глобализационных процессов и противоречивым характером диалога культур на уровне высших учебных заведений; гуманизацией образования; расширением миграционных

процессов студенческого обмена во всем мире, которые создали потребность в новых формах межкультурного и межэтнического взаимодействия; необходимостью оптимизации межнациональных отношений; потребностью в системном осмыслении способности различных социокультурных субъектов к коммуникации и ее анализе как целостного социокультурного явления.

После того как студенты попадают в новую среду, они сталкиваются не только с речевыми, но и с психологическими, социальными проблемами. Несовпадение восприятия окружающего мира у носителей разных культур порождает недоразумения, конфликты. Особенно это значимо для студентов вузов социальной направленности, которые в своей будущей профессиональной деятельности сталкиваются с разного рода коммуникативными барьерами, вызванными различиями в социальном, политическом, этническом, образовательном, религиозном отношениях субъектов общения. Принимая во внимание вышеизложенное, считаем исследование особенностей, путей и инструментов преодоления межкультурных барьеров в студенческой среде актуальным научно-практическим заданием, которое обусловило выбор темы данной работы.

Способы преодоления межкультурных барьеров формируются на стыке нескольких дисциплин и являются предметом исследования современной коммуникативистики, лингвометодики, социологии, психологии. Особенно следует отметить публикации Ф. Бацевича, Л. Городецкой, И. Гродского, И. Задорожной, Л. Коваленко, Т. Колодько и пр. Как показывает анализ научно-педагогической литературы, проблема подготовки студентов к межкультурной коммуникации является довольно сложной как в теоретическом, так и в практическом плане. Теоретическая сложность связана с глубиной и многомерностью основных понятий, таких как культура, диалог культур, межкультурная коммуникация. Практическая сложность заключается в отсутствии комплексной системы подготовки студентов к межкультурному взаимодействию.

Таким образом, с учетом вышеизложенного цель статьи заключается в определении сущности межкультурной коммуникации, изучении видов и содержания межкультурных барьеров, а также обосновании путей их преодоления в студенческой среде.

Итак, на первом этапе исследования рассмотрим сущность межкультурной коммуникации. Межкультурная коммуникация характеризуется следующими особенностями: во-первых, это интеграционный процесс; во-вторых, участники этого процесса имеют разные культурные биографии; в-третьих, принадлежность к разным культурам инициирует культурные различия на речевом, дискурсивном, содержательном и поведенческом уровнях, что значительно влияет на процесс взаимодействия представителей различных культур. С учетом выделенных особенностей под межкультурной коммуникацией предлагается понимать процесс взаимодействия между представителями различных культур, в котором явно или неявно проявляются культурные различия, влияющие на последствия коммуникативного акта.

На втором этапе в общем виде опишем сущность и виды межкультурных барьеров. Межкультурные барьеры - это препятствия, которые искажают содержание сообщения, мешают эффективному диалогу между коммуникантами. В научно-практической литературе зачастую выделяют два вида межкультурных барьеров - семантические и психологические. Семантические барьеры «возникают в результате общения на разных языках или вариациях языков, использования адресантом специальной терминологии, неизвестной адресату..., могут быть также обусловлены различными неточностями, появляющимися во время передачи информации, ее трансформации, добавления и т. д.». Психологические барьеры «вызывают, как правило, ментальные процессы и эмоциональные состояния коммуникантов (например, предупреждение, страх, беспокойство и т. п.)». С учетом теоретических аспектов исследуемой проблематики не вызывает сомнений тот факт, что на пути преодоления межкультурных

барьеров студенты должны быть готовы к установлению и поддержанию межкультурных связей согласно нормам, правилам и стилям общения обеих сторон. Такое сравнение ценностных систем различных культур в свою очередь будет способствовать формированию толерантной личности, которая является необходимым элементом приспособления студентов к условиям современной среды. Итак, на пути преодоления межкультурных барьеров в студенческой среде целесообразно выделить следующие этапы: преодоление языковых барьеров, интеграция в студенческую среду, овладение основными нормами международного коллектива, разработка стиля поведения, формирование позитивного отношения к будущей профессии. Не подлежит сомнению тот факт, что преодоление межкультурных барьеров в студенческой среде должно осуществляться со стороны как самих студентов, так и преподавателей и учебного заведения в целом.

В период социально-психологической и академической адаптации студенты, принадлежащие к разным культурам, существенным образом изменяются как личности. Они становятся участниками студенческого коллектива, как малого (академической группы), так и большого (учебного заведения в целом). В таких условиях преподаватель, с целью предупреждения и нивелирования межкультурных барьеров, должен применять различные инструменты психологического и эмоционального воздействия для формирования здоровой атмосферы в группе, избегать давления и назидательности, а также авторитарного стиля общения. Кроме того, преподавателям целесообразно использовать такую технологию обучения, которая направлена на академическую, социально-психологическую и социокультурную адаптацию студентов, что в целом будет способствовать успешному межличностному, межкультурному и профессиональному общению. На уровне учебного заведения следует обеспечить гуманистическую психологизацию учебной среды, которая предполагает позиционирование студента как субъекта межкультурной коммуникации и языкового образовательного процесса. Это позволит

нивелировать межкультурные барьеры за счет смещения акцента в процессе обучения с преподавательской деятельности на деятельность студента и будет способствовать формированию его как личности.

По мнению Воевода Е.В., студенты для преодоления межкультурных барьеров и формирования коммуникативной компетенции должны прежде всего:

- осознавать свою национальную культуру и родной язык путем познания культуроведческого материала о родной стране, развития представления о родной культуре на иностранном языке в условиях межкультурного общения;
- обладать фоновыми знаниями и ориентироваться в социокультурном фоне, в рамках которого функционирует другая культура;
- учиться языковому взаимодействию в контексте диалога культур, предусматривающего расширение круга культур и цивилизаций. Осознание себя культурно-историческим субъектом является подготовкой к выполнению в обществе роли субъекта диалога культур;
- уделять внимание культурным различиям в этикете;
- понимать различия в вербальной и невербальной коммуникации.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Авходеева Е.А. Национально-культурная идентичность в условиях глобализации и открытого культурного пространства // Клио. 2015. № 6 (102). С. 174-177.
2. Гуливец Н.А. Преодоление трудностей межкультурной коммуникации // Вестник Московского института лингвистики. 2014. № 7 (7). С. 14-19.
3. Сурыгин А.И. Дидактические основы предвузовской подготовки иностранных студентов в высших учебных заведениях: диссертация доктора педагогических наук. — СПб., 2000.

4. Cushner, K., & Brislin, R. W. (1996). Intercultural Interactions: A Practical Guide (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

SHIFOKOR VA BEMOR O'RTASIDAGI AVTORITAR NUTQ TURIDAGI ASOSIY STRATEGIYALAR

Andijon davlat chet tillari instituti

Umumiy va qiyosiy tilshunoslik kafedrası

O'qituvchisi Xomidova Malohat

Annotatsiya: Ushbu maqolada shifokor va bemor o'rtasidagi muloqotning global (ekstralingvistik) maqsadi aloqa ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning tabiiy natijasi: davolanish, sog'lig'ini yaxshilash yoki bemorning qoniqarli jismoniy holatini saqlash. Davolashning muvaffaqiyati ko'p jihatdan bemorning shifokor tavsiyalariga qanchalik to'g'ri rioya qilishiga va belgilangan ko'rsatmalarni diqqat bilan bajarishiga bog'liqligi haqida so'z olib borilgan.

Kalit so'zlar: avtoritar nutq, strategiya, shifokor, muloqot, tizim.

Abstract: In this article, the global (extralinguistic) goal of the communication between the doctor and the patient is a natural result of the interaction between the communication participants: treatment, improvement of health, or maintenance of the patient's satisfactory physical condition. It has been said that the success of treatment largely depends on how well the patient follows the doctor's recommendations and carefully follows the prescribed instructions.

Key words: authoritarian discourse, strategy, physician, communication, system.

Аннотация: В данной статье глобальная (экстралингвистическая) цель общения врача и пациента является закономерным результатом взаимодействия участников общения: лечение, улучшение здоровья или поддержание удовлетворительного физического состояния пациента. Говорят, что успех лечения во многом зависит от того, насколько хорошо

пациент следует рекомендациям врача и тщательно выполняет предписанные инструкции.

Ключевые слова: авторитарный дискурс, стратегия, врач, коммуникация, система.

Shifokor va bemor o'rtasidagi muloqotning global (ekstralingvistik) maqsadi aloqa ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning tabiiy natijasi: davolanish, sog'lig'ini yaxshilash yoki bemorning qoniqarli jismoniy holatini saqlash. Davolashning muvaffaqiyati ko'p jihatdan bemorning shifokor tavsiyalariga qanchalik to'g'ri rioya qilishiga va belgilangan ko'rsatmalarni diqqat bilan bajarishiga bog'liq.

Bu muammoni keltirib chiqaradi: shifokor bemordan tavsiyalarga qat'iy rioya qilishni va davolanish vaqtida uning harakatlarini nazorat qilishni talab qilishga haqlimi? Bir tomondan, retseptlarning bajarilishi ustidan nazoratni kuchaytirish bo'yicha chora-tadbirlar ma'lumotli rozilik doktrinasiga zid keladi, shunga ko'ra, bemorning avtonomligi printsipli uning davolanish to'g'risida qaror qabul qilish huquqini yoki tavsiyalarga rioya qilishni rad etish imkoniyatini ta'minlaydi. Boshqa tomondan, bemorning harakatsizligi yoki ruxsatsiz tuzatish va mutaxassis tomonidan tavsiya etilgan davolash rejimlaridan chetga chiqish tufayli davolanish maqsadiga erishish mumkin bo'lmaganda, oldindan aytib bo'lmaydigan rivojlanish xavfi mavjud. Shunday qilib, bemorning ongi va xulq-atvoriga ta'sir qilishning muhim vositasi, umuman olganda, o'zaro ta'sirning global maqsadiga erishish va ayniqsa, davolanishga mos munosabatni ta'minlash - bu shifokorning muloqot qobiliyatlari va samarali nutq strategiyalarini amalga oshirish qobiliyatidir. Ta'sir qilish usullaridan biri bu suhbatdoshning faoliyatini boshqarishning kommunikativ vositalari bo'lib, u ma'lum bir global niyat nazorati ostida amalga oshiriladi, u umumiy ijtimoiy maqsadlarga erishishga qaratilgan (maqomni o'rnatish va saqlash, kuchni namoyish qilish, guruh bilan birdamlikni tasdiqlash va boshqalar) va ma'ruzachini motivlar va maqsadlar ierarxiyasi nuqtai nazaridan muhim bo'lgan etakchi strategiyalarni tanlashga undaydi. "Asosiy strategiyalar - bu adresatga,

uning dunyo modeliga, qadriyatlar tizimiga, xatti-harakatlariga (ham jismoniy, ham intellektual) ta'sir qilish bilan bevosita bog'liq bo'lgan strategiyalar"dir

Avtoritar nutq turining global yoki kognitiv niyati, bizning nuqtai nazarimizdan, so'zlovchining tinglovchining xatti-harakatlarini o'z irodasiga bo'ysundirish istagi. "Bu turdagi nutq xatti-harakatlarining mohiyati shundan iboratki, ma'ruzachi aloqa sherigini o'z talablari (istaklari) bo'yicha harakat qilishga majburlashga harakat qiladi, ya'ni u tinglovchidan bashorat qilinadigan reaksiyani olishga intiladi".

Shunday qilib, avtoritar nutq turining asosiy strategiyalaridan biri bo'ysunish strategiyasidir.

Shifokor va bemor o'rtasidagi suhbat doirasida suhbatdoshning xatti-harakatlarini og'zaki o'zgartirish usullari aniq (ochiq og'zaki bosim) va yashirin (manipulyatsiya usullari) ga bo'linadi. Muloqotning avtoritar turining ko'rsatkichlari yuqori kommunikant nutqidagi xatti-harakatlarga ta'sir qilish va nazorat qilishning aniq shakllaridir. Shifokor va bemor o'rtasidagi avtoritar nutq turi ko'rsatma-me'yoriy komponentni (majburiy shart), shuningdek, sanksiyalar yoki rag'batlantirish kabi o'zgaruvchan komponentlarni o'z ichiga olishi kerak. Ta'lim va me'yoriy komponentga misollar: B. - Hech qanday holatda chekmang. Bo'lishi mumkin emas! Hech qachon chekmang! // V. - Tovuq, baliq, cho'chqa go'shti, qo'zichoqni yo'q qiling. Tez-tez, asta-sekin, kichik qismlarda ovqatlaning. Ortiqcha ovqatlanmang. Qorin bo'shlig'i mushaklarini taranglashtirmang. Yo'q qiling ... yo'q qiling ... spirtli ichimliklar, qahva, shokolad, kuchli choy. O'zgaruvchan komponentga misollar: V. - Oyoqsiz qolasiz! (sanksiyalar) // V. - Agar siz dietaga rioya qilsangiz, siz uchun hamma narsa yaxshi bo'ladi (rag'batlantirish). Ta'lim-me'yoriy komponentni amalga oshirish direktiv strategiyaning turli xil taktikalarida (talab, buyruq va boshqalar) uchraydi.

Masalan: V. – Besh daqiqa o'tirish kerak. Keyin sekin turing. Ushbu og'zaki usullarni amalga oshiradigan gaplarning diktal qismi sababchi harakatni va / yoki

harakatlar tartibini bildiradi (o'tir / keyin tur), modal qismi esa bayonotga harakat motivatsiyasini beradi (o'tirish / olish kerak). yuqoriga). Agar kerak bo'lsa, direktiv strategiya rag'batlantirish funksiyasini bajaradigan salbiy motivatsiya va / yoki rag'batlantirish strategiyalari bilan to'ldiriladi. Ikkala strategiya ham istiqbolli yo'nalishga ega, ya'ni kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan voqealarga ishora qiladi. Salbiy motivatsiya strategiyasi ogohlantirish, tahdid, qo'rqitish taktikasi orqali amalga oshiriladi va harakatlarni bajarmaslik yoki ularni bajarishda kutilgan xatolarning salbiy oqibatlarini etkazish funksiyasini bajaradi. Ushbu strategiyaga qarshilik og'zaki rag'batlantirish taktikalarining to'plamidir: suhbatdoshni maqtash va to'g'ri bajarilgan harakatlar uchun foyda va'da qilish.

Bo'ysunish strategiyasi istiqbolli yo'nalishga ega: uning nutq texnikasi, qoida tariqasida, hozirgi va kelajakdagi dunyoning rasmini va muloqot qiluvchining xatti-harakatlarini o'zgartirishga qaratilgan.

Bo'ysunish strategiyasining muvaffaqiyatining muhim sharti - raqibning kerakli harakatlarni bajarishga tayyorligi. Shu munosabat bilan shifokor va bemor o'rtasidagi nutqda munosabatlarning ishtirokchilari turlarining nisbati katta rol o'ynaydi. Masalan, "itoatkor" (A.S.Gotlib tasnifiga ko'ra) yoki "bo'ysunuvchi" (T.Piters tipologiyasida) deb ta'riflangan bemor bilan "direktiv" tipdagi shifokor o'rtasidagi o'zaro munosabat uyg'un bo'ladi, deb taxmin qilinadi.

XALQARO HAMORLIK VA SHERIKLINI RIVOJLANTIRISH

Isroilova Sarvinoz Bahodir qizi

Andijon davlat chet tillar institute talabasi

Annotatsiya: Bu maqolada hamkorlikni va sheriklikni rivojlantirish haqida so'z yuritiladi va albatda ko'plab ma'lumotlar taqdim etiladi. Konstitutsiyadagi qonunlarda ham keltirib o'tilganlik haqida so'z boriladi.

Annotation: This article discusses the development of cooperation and partnership, and of course, a lot of information is provided. It also discusses the laws mentioned in the Constitution.

Аннотация: В этой статье рассматривается развитие сотрудничества и партнерства, и, конечно, дается много информации. Также обсуждаются законы, упомянутые в Конституции.

Kalit so'zlar : hamkor, global muammolar, ijtimoiy, tashkilotlar, dasturlar yaratish, strategiya, loyiha, ijtimoiy-iqtisodiy.

Key words: partner, global issues, social, organizations, programming, strategy, project, socio-economic.

Ключевые слова: партнер, глобальные проблемы, социальный, организации, программирование, стратегия, проект, социально-экономический.

O'zbekistonning rivojlangan demokratik davlatlar qatoridan joy olishi — yurtimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsadlardan biridir. Mamlakatimiz o'tgan davrda turli qiyinchiliklarni yengib o'tib, rivojlanish yo'lidan dadil bormoqda. Vaholanki, bir paytlar ayrim ekspert doiralarida O'zbekiston taraqqiyot yo'li muvaffaqiyatiga ishonmaganlar ham bo'lgan edi.

Bugun mamlakatimiz xalqaro hamjamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida ta'lim, sog'liqni saqlash, tadbirkorlik, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish hamda xavfsizlikni ta'minlash sohasida ulkan marralarni egallamoqda. Bu yutuqlar jahonning yetakchi reyting agentliklari tomonidan e'tirof etilayotir. Ayni damda dunyo jamoatchiligi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi bo'yicha olib borilayotgan saylov kampaniyasini katta qiziqish bilan kuzatayotgani ham bejiz emas, albatta. Xalqaro hamkorlik doirasida imzolangan hujjatlar:

2020-2021-yillar davomida Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tomonidan xalqaro hamkorlikka oid 8 ta memorandumlar imzolandi:

- 2020-yil 7-dekabr O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi va Konrad Adenauer nomidagi jamg'armaning O'zbekiston Respublikasidagi vakolatxonasi o'rtasida Hamkorlik memorandumi;
- 2021-yil 5-iyun Agentlik va Tojikiston Respublikasi Davlat moliyaviy nazorati va korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi o'rtasida Anglashuv memorandumi;

- 2021-yil 16-iyun Agentlik va Qozog‘iston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi o‘rtasida Anglashuv va hamkorlik memorandumini;
- 2021-yil 11-oktyabr Sloveniya Respublikasi Korrupsiyani oldini olish komissiyasi va O‘zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi o‘rtasidagi Anglashuv memorandumini;
- 2021-yil 28-oktyabr Agentlik, Buyuk Britaniya va Shimoliy Irlandiya Birlashgan Qirolligi xukumatidan Buyuk Britaniyaning Toshkentdagi elchixonasi va Hukumatlararo Hamkorlik Xizmati o‘rtasida hamkorlik o‘rnatish yuzasidan Anglashuv memorandumini;
- 2021-yil 17-noyabr Agentlik va Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti o‘rtasidagi Anglashuv memorandumini;
- 2021-yil 18-noyabr Xalqaro korrupsiyaga qarshi akademiyasi va O‘zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi o‘rtasida Anglashuv memorandumini;
- 2021-yil 1-dekabr Agentlik va Ozarbayjon Respublikasi Bosh prokurori huzuridagi korrupsiyaga qarshi kurashish bosh boshqarmasi o‘rtasidagi korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha Anglashuv memorandumini;
- 2022-yil 12-may Agentlik va Malayziya Korrupsiyaga qarshi kurashish komissiyasi o‘rtasida o‘zaro anglashuv memorandumini.
- 2022-yil 24-may Agentlik va Latviya Korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish byurosi.

Xalqaro aloqalar yo‘lga qo‘yilgan xorij davlatlarining idora va tashkilotlari:

- Malayziya korrupsiyaga qarshi kurashish komissiyasi;
- Koreya Respublikasining Korrupsiyaga qarshi kurashish va fuqarolik huquqlari bo‘yicha komissiyasi;- Fransiya Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi;
- Xitoy Xalq Respublikasi Milliy nazorat komissiyasi;

- AQSH Davlat departamentining Xalqaro narkotik va huquqni muhofaza qilish masalalari bo'yicha byurosi;
- Singapur Korrupsiya jinoyatlarini tergov qilish byurosi;
- Latviya Respublikasi Korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish byurosi;
- Qozog'iston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi;
- Tojikiston Davlat moliyaviy nazorati va korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi;
- Ozarbayjon Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish bosh boshqarmasi;
- Ukraina Korrupsiyaning oldini olish milliy agentligi, Korrupsiyaga qarshi kurashish byurosi;
- Moldova Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish milliy markazi;
- Afg'oniston Korrupsiyaga qarshi kurashish komissiyasi;
- Eron Islom Respublikasi Bosh inspeksiyasi tashkiloti;
- Pokiston Milliy hisobdorlik byurosi;
- Sloveniya Respublikasi Korrupsiyaning oldini olish komissiyasi;
- Misr Ma'muriy nazorat idorasi va Korrupsiyaga qarshi kurashish akademiyasi
- Germaniya Federal Ichki ishlar vazirligi, Germaniya Xalqaro huquqiy hamkorlik jamg'armasi va boshqalar.

Agentlikka Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha tarmog'ining Istanbul harakatlar dasturi doirasidagi ishlar hamda ishlab chiqilgan tavsiyalarning amalga oshirilishini ta'minlash hamda BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi va O'zbekiston Respublikasining korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi boshqa xalqaro shartnomalari qoidalarining bajarilishi bilan bog'liq chora-tadbirlarni amalga oshirish hamda ushbu yo'nalishdagi faoliyatni

muvofiglashtirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi milliy koordinatori vazifa va vakolatlari yuklatilgan. ■ Xalqaro hamkorlik rivojlantirish strategiyalari

Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish strategiyalari bir qancha asosiy tamoyillarga asoslangan. Ular orqali davlatlar o'rtasidagi munosabatlar mustahkamlash va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash maqsad qilinadi.

Asosiy strategiyalar: Muloqot va diplomatiya: Ta'lim va madaniyat sohasida loyiha va dasturlar yaratish, forumlar va konferensiyalar o'tkazish orqali muloqotni kuchaytirish. Savdo va investitsiyalarni rag'batlantirish: Xalqaro savdo shartnomalari tuzish, investitsiya imkoniyatlariga oid maslahatlar berish va dasturlarni yaratish. Resurslarni baham ko'rish: Texnologiyalar, bilimlar va tajribalarni o'zaro almashish, hamda ilmiy tadqiqotlar olib borish. Barqaror rivojlanish: Ekologik masalalarda hamkorlik qilish va barqaror rivojlanishni ta'minlaydigan dasturlarni amalga oshirish. Regionlararo hamkorlik: Yaqin mintaqalar bilan aloqalarni rivojlantirish, savdo va transport yo'llarini kengaytirish. Bu strategiyalar xalqaro aloqalarning samaradorligini oshiradi va yangi imkoniyatlar yaratadi.

Xalqaro hamkorlik turlari

Xalqaro hamkorlik bir qancha yo'nalishlarda amalga oshiriladi. Quyida uning asosiy turlarini keltirib o'tamiz: Iqtisodiy hamkorlik: Mamlakatlar o'rtasida savdo, investitsiyalar va iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Bunday hamkorlik avtodor, bozor va moliyaviy muassasalar orqali amalga oshiriladi. Siyosiy hamkorlik: Mamlakatlar o'rtasidagi siyosiy aloqalarni rivojlantirish, diplomatik munosabatlarni o'rnatish va xalqaro masalalarda birgalikda ishlashni o'z ichiga oladi. Gumanitar hamkorlik: Xalqaro tashkilotlar va donor mamlakatlar tomonidan belgilangan maqsadlarga muvofiq, ijtimoiy muammolarni hal qilish, yordam ko'rsatish va belgilangan muammolarni bartaraf etishga qaratilgan. Madaniy hamkorlik: O'zanlar, tarix, urf-odatlar va san'at sohalarida almashuv, madaniy tadbirlar va festivallar orqali amalga oshiriladi. Ekologik hamkorlik:

Atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishni ta'minlash maqsadida mamlakatlar o'rtasida tajriba almashish, qonunchilik va global muammolarni hal etishga qaratilgan. Ushbu turlar xalqaro hamkorlikning muhim jihatlaridir va ularning birgalikda ishlashi global barqarorlikka hissa qo'shadi. ■ Hamkorlik va sheriklikni rivojlantirish Hamkorlik va sheriklik rivojlantirish, birinchi navbatda, ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikka olib keladi. Buning uchun davlatlar o'rtasidagi o'zaro ishonchni mustahkamlash va samarali aloqalarni o'rnatish mumkin. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida hamkorlik va sheriklik asosiy tamoyillardan biri sifatida belgilanadi. Unda xalqaro munosabatlar, to'liq ishtirok etish va global muammolarni birgalikda hal etish zarurligi ta'kidlanadi. Davlat dasturlari va qonunlar orqali iqtisodiy, madaniy va siyosiy sohalarda hamkorlikni rivojlantirishga, investitsiyalarga jalb qilishga, hamda gumanitar yordam ko'rsatishga qaratilgan chora-tadbirlar belgilangan. Bunday yondashuv, mamlakatlar o'rtasidagi hamkorlikni yanada takomillashtirishga, do'stlikni mustahkamlashga hamda global barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "Xalqaro iqtisodiy hamkorlik", muallif: Mahmudov T., 2015
Iqtisodiy hamkorlik shakllari va turlari haqida keng qamrovli ma'lumotlar.
2. "Diplomatiya va xalqaro aloqalar", muallif: Qodirov Sh., 2018
Siyosiy hamkorlik va diplomatik munosabatlar haqida batafsil tavsiyalar.
3. "Gumanitar yordam va uning asosiy tamoyillari", muallif: Islomov A., 2017
Gumanitar hamkorlikning asosiy printiplari va amaliyoti haqida.
4. Muloqotni osonlashtirish: "Xalqaro aloqa va diplomatiya", muallif: Sultonov A., 2020.
5. Resurslarni boshqarish: "Xalqaro moliyaviy tashkilotlar", muallif: Shomurodov B., 2019.
6. Qonunchilik va standartlar: "Xalqaro qonunlar va standartlar", muallif: Jabborov D., 2021.

V. SHO‘BA
OLIY TA‘LIMNI
BOSHQARISHDA ZAMONAVIY
MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

OLIY TA'LIMDA OLIB BORILAYOTGAN ISLOHOTAR HAQIDA.

Karimov Kamoldin Nasriddinovich

ADCHTI Ingliz tili nazariy aspektlari kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya: O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Oliy ta'lim muassasalari sonining oshishi, xalqaro akkreditatsiya jarayonlari va dual ta'lim tizimining joriy etilishi ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ta'lim dasturlari optimallashtirilib, xalqaro tajribalar asosida kadrlar tayyorlash tizimi takomillashtirilmoqda.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, islohotlar, dual ta'lim, innovatsiya, kadrlar tayyorlash, xalqaro tajriba, ta'lim sifati.

O'zbekiston Respublikasi aholisi 2025-yil 1-yanvar holatiga 37,5 million kishini tashkil etadi. Bugungi kunda aholining 4 foizga yaqini oliy ta'lim muassasalari talablari hisobanadi. Ya'ni 1,5 millondan ortiq yoshlar oliy ta'lim muassasalarida tahsil olmoqdalar.

Ushbu talabalar respublikamizning 208 ta oliy ta'lim muassasalarida, jumladan 988 mingdan ziyodi davlat oliy ta'lim muassasalarida, nodavat ta'lim muassasalarida 513 mingdan ortiq va xorijiy oliy ta'lim muassasalarida esa 40 ming nafardan ziyod yoshlar bilim olmoqdalar.

O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan oliy ta'limni rivojlantirishga doir qator qarorlar, buyruqlar qabul qilingan.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tadqiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son-li farmoni bo'lib O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil

fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida qabul qilingan.

Ushbu farmon qabul qilingandan hozirgi kungacha bo'lgan vqt mobaynida Respublikamizda oliy ta'lim muassasalari 114 tadan 208 taga yetishi oliy ta'lim qamrovini 2030-yilgacha 50 foizga chiqarish imkoniyatini beradi.

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi axborotiga ko'ra 2024-yilda O'zbekiston oliy ta'limi quyidagi yutular bilan faxrlansa arziydi:

-Ta'lim yo'nalishlarini optimallashtirish maqsadida mazmun jihatidan yaqin bo'lgan bakalavriat ta'lim yo'nalishlari 40 foizgacha maqbullashtirildi. 183 ta ta'lim yo'nalishi va 546 ta mutaxassislik bo'yicha malaka talablari, 1 278 ta o'quv reja va 4 mingdan ortiq o'quv dasturlari tasdiqlangan.

-Bundan tashqari, 7 ta oliygohdagi 39 ta ta'lim dasturlari xalqaro akkreditatsiyadan o'tkazildi. Shu bilan birga, Top-500 ga kirgan 9 ta xorijiy oliygoh bilan hamkorlikda 15 ta qo'shma ta'lim dasturi tashkil etilgan.

-Xorijiy tajribalarni o'quv jarayoniga jalb qilish ham muhim yo'nalishlardan biri bo'lib, 4 970 nafar professor-o'qituvchi xorijda malaka oshirdi, 2 510 nafar xorijiy professor-o'qituvchi o'quv jarayoniga jalb etilgan.

-Shuningdek, kasbiy ta'lim muassasalariga 169195 nafar yoshlar qabul qilindi. 14 673 nafar ishsiz fuqarolar 38 ta kasbga o'qitilgan.

-418 ta kasbiy ta'lim tashkilotida 7 677 ta korxona bilan 30,8 ming nafar o'quvchi 114 ta kasb bo'yicha dual ta'limga jalb etilgan.

-Hududlarda 4 ta innovatsion faoliyat infratuzilma subyektlari tashkil etilib, ularning umumiy soni 55 taga yetkazilgan.

-Oliygozlarda 27364 o'rinli talabalar turar joyi va 10500 o'rinli o'quv binolari yaratilgan.

Ushbu ko'rsatkichlar albatta O'zbekiston yoshlarining sifatli ta'lim olishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish bilan bir qatorda respublikamizni jahon arenalarida o'z o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi desak mubolag'a

bo'lmaydi. Ushbu fikrimizning asosi sifatida shuni takidlash joizki, hukumatimiz tomonidan chiqarilgan qaror va farmonlar ta'lim sifatini oshirish, yoshlarimizning jahon andozalarida ta'lim olishlari va buning asnosida yurtimiz, jamiyatimiz uchun kelajagi porloq yetuk kadrlar bo'lib yetishishlari uchun xizmat qiladi.

Qaror loyihasiga ko'ra, Oliy ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom tasdiqlanadi. Ushbu nizomda dual ta'limning maqsad va vazifalari, dual ta'limni tashkil etish va uning bosqichlari, dual ta'limda o'quv jarayoni va malaka amaliyotini olib borish tartibi, dual ta'lim ishtirokchilarining vazifalari, huquq va majburiyatlari belgilanmoqda.

Shuningdek, qaror loyihasida Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi hamda tizimida oliy ta'lim muassasalari bo'lgan vazirliklar va idoralarga iqtisodiyot tarmoqlarida tegishli ta'lim yo'nalishlari bo'yicha oliy ma'lumotli kadrlarga bo'lgan ehtiyojni o'rganish, Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligiga dual ta'lim asosida kadrlar tayyorlash takliflarini taqdim etish, dual ta'lim tashkil etiladigan tashkilotlar bo'yicha Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligiga takliflar kiritish, dual ta'lim tizimini tashkil etish yuzasidan tegishli chora-tadbirlarni shakllantirish bo'yicha topshiriq va vazifalar belgilanmoqda.

Qaror loyihasida Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, tizimida oliy ta'lim muassasalari bo'lgan vazirliklar va idoralarga har yili tasdiqlangan chora-tadbirlar asosida talabalarni dual ta'lim dasturlari asosida o'qishga jalb etish ishlarini tashkil etish, dual ta'lim tashkil etiladigan tashkilot va oliy ta'lim muassasasida ta'lim jarayonini tashkil etish yuzasidan hamkorlikni yo'lga qo'yilishini hamda kelishilgan o'quv rejasi va o'quv jarayoni jadvalini tasdiqlanishini ta'minlash, talabalarni belgilangan muddatlarda oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayonlarida ishtirok etishlarini va tegishli tashkilotlarda amaliy mashg'ulotlar bilan birga mehnat faoliyati olib borishlarini ta'minlash, oliy ta'lim muassasalarida dual ta'lim jarayonini tashkil etilishi ustidan tizimli nazorat o'rnatish vazifalari belgilanmoqda.

Shu bilan birga Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi har yili 1-mayga qadar tizimida oliy ta'lim muassasalari bo'lgan vazirliklar va idoralar bilan kelishilgan

holda dual ta'lim tashkil etiladigan oliy ta'lim yo'nalishlari va muassasalarini belgilaydi.

Dual ta'lim bo'yicha oliy ta'lim muassasalariga talabalarni o'qishga qabul qilish parametrlari Davlat oliy ta'lim muassasalariga o'qishga qabul qilish jarayonlarini muvofiqlashtirish bo'yicha davlat komissiyasi tomonidan Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari hamda tizimida oliy ta'lim muassasalari bo'lgan vazirliklar va idoralarning takliflari asosida tasdiqlanadi.

Qayd etilishicha, loyihani tayyorlashda jahondagi yetakchi mamlakatlar, jumladan Germaniya, Ispaniya, Italiya, Rossiya, Janubiy Koreya, Xitoy, Malayziya oliy ta'lim muassasalarida dual ta'lim shaklini joriy etish borasidagi tajribalari o'rganilgan.

Ma'lumot uchun, dual ta'lim (shakli) – ta'limning nazariy qismi oliy ta'lim muassasada, amaliy qismi esa ish joyida o'tkaziladigan shakli hisoblanadi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, bugungi kunda hukumatimiz tomonidan oliy talimni yuqori darajaga olib chiqish borasida amalga oshirilayotgan ishlar butun oliy ta'lim tizimi xodimlari va qatnashuvchilariga tegishli vazifa yuklaydi. Hurmatli prezidentimiz Sh.Mirziyoyev aytganlaridek tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivijlantirish konsepsiyasini tadiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son-li farmoni
2. <https://talimxabarlari.uz/17951/>
3. <https://xabar.uz/uz/mahalliy/oliy-talim-tizimida-dual-talim-tashkil-etiladi-loyiha>

ZAMONAVIY TA'LIMDA BO'LAJAK MUTAXASSISLARNING KASBIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH

Matkarimova Ashurxon Ismoilovna,
Andijon davlat chet tillari instituti
Ingliz tili amaliyoti kafedrası v.b. professori

Annotatsiya: Ushbu tezis zamonaviy ta'limda bo'lajak mutaxassislarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda e'tibor berilishi kerak bo'lgan vaziyatlar hamda axborot texnologiyalari, raqamlashtirish kabi holatlarni oydinlashtirishga qaratilgan.

Kalit so'z va iboralar: zamonaviy ta'lim, kasbiy kompetensiya, kasbiy muloqot, motivatsiya, uzluksiz ta'lim, integratsiya, madaniyat, shaxs.

Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, fan- texnika va texnologiyalarning rivojlanishi yosh avlodning o'zgaruvchan dunyoda raqobatbardosh bo'lishi fanlarni mukammal egallashni taqozo etadi, bu esa ta'lim tizimiga, jumladan, ingliz tilini o'rgatish bo'yicha ham xalqaro tajriba va andozalarni joriy etish orqali ta'minlanadi.

Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tadbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol, yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi sivilizatsiya kuchaygan davrda har qaysi jamiyat kreativ shaxslarga ehtiyoj sezadi. Bu tabiiy hol albatta. Chunki dunyoda har daqiqada sodir bo'layotgan o'zgarishlar shuni taqozo qilmoqda.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini

o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda, boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini ham bajaradi. Bugungi kunda ta'limda «Aqliy hujum», «Fikrlar hujumi», «Tarmoqlar» metodi, «Sinkveyn», «BBB», «Beshinchisi ortiqcha», «6x6x6», «Bahs-munozara», «Rolli o'yin», FSMU, «Kichik guruhlarda ishlash», «Yumaloqlangan qor», «Zigzag», «Oxirgi so'zni men aytay» kabi zamonaviy texnologiyalarining faol qo'llanilishini juda yaxshi bilamiz. Biroq shular barobarida dars jarayonlarida didaktik o'yinlar ham faollikdan qolishmaydi. Boshlang'ich ta'limda o'yin ijodiy faoliyatning bir shaklidir. Bunda o'quvchi ijtimoiy va moddiy borliqni bilish hamda anglash asosida emotsional-hissiy, intellektual-axloqiy rivojlanadi.

Bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish dunyoda yuzaga kelayotgan ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy muammolarning keskinligi bilan bog'liq.

Zamonaviy oliy ta'lim har tomonlama bilimga ega, yangicha fikrlovchi, kasbiy muammolarni mustaqil hal qilishga tayyor, professional manevrga ega bo'lgan malakali mutaxassislarni tayyorlashning maqbul usullarini topishga qaratilgan.

Mamlakatimiz sharoitida kompetensiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish yagona ta'limiy, axloqiy, kasbiy, madaniy makonni saqlab qolish omili hamda jahon ta'lim makoniga qo'shilib ketish omiliga aylanadi.

Oliy ta'limda kadrlar tayyorlash jarayonini an'anaviy yo'nalishlari tizimida kasbiy kompetensiyani shakllantirishga yo'naltirish institutda talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga qat'iy yangi yondashuvlarni talab qiladi, bu o'z navbatida kasbiy muloqot instrumentiga aylanadi, bo'lajak mutaxassislikni o'rganish uchun motivatsiyani oshiradi.

Institutdagi ilmiy-tadqiqot faoliyati kadrlar tayyorlashning muhim qismi, uzluksiz ta'lim tizimidagi ko'p bosqichli jarayondir. U fanlararo integratsiya asosida shakllanib, yuksak ijtimoiy va kasbiy madaniyatga ega bo'lgan ko'p qirrali

intellektual shaxsni shakllantirishni ko'zda tutadi. Shu bilan birga, ilmiy-tadqiqotga tayyorgarlik talabalarning individual xususiyatlarini maksimal darajada hisobga olishni ta'minlashga imkon beradi; ta'lim maqsadlariga, ta'lim oluvchilarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlariga va o'qitish mazmunining o'ziga xos xususiyatlariga mos keluvchi tashkiliy-pedagogik shakllar va o'qitish usullaridan foydalanishga imkon beradi. Bu maqsadlar bilimlar tizimini o'zgartirishda, qadriyatlar paradigmasida, shaxsiy fazilatlar majmuasida, odamlarning xulq-atvorida ifodalanadi.

Talabalarning ilmiy ishlardagi ishtiroki bugungi oliy ta'limning ajralmas qismidir. Sergey Iosofovich Gessen ta'kidlashicha: "Ilmiy ta'limning so'nggi maqsadi bu ilmiy tadqiqot usulini o'zlashtirilishi bo'lib, unga talabani mustaqil tadqiqot ishiga jalb etish orqaligina erishish mumkin. Binobarin, oliy ilmiy maktab, eng avvalo, ilmiy tadqiqot markazi, o'qituvchi – faol tadqiqotchi, talaba – ilmiy ish ishtirokchisi, o'quv joyi – auditoriya, ilmiy laboratoriya – yangi ilmiy bilim va haqiqatlar ochib boriladigan maskan bo'lishi kerak. Oliy ilmiy maktab - bu ta'lim va tadqiqot birlashadigan joydir"[3]. Shunday qilib, institutda o'qitish va ilmiy tadqiqotlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lishi kerak.

Talabalarni ilmiy faoliyatga jalb qilish ko'rsatkichlarining nisbati va unda o'qituvchilarning ishtirok etish fakti talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb etilishi bilan to'g'ridan-to'g'ri proportsional hisoblangan o'qituvchilarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyatiga bog'liqligini aniqlash imkonini beradi. Davlat grantlari, loyihalarda qatnashish uchun arizalar topshirish, xo'jalik shartnoma ishlarida qatnashish, ixtiroga patent olish, dasturiy mahsulotlarni ro'yxatdan o'tkazish, ilmiy ish rahbari sifatida ilmiy tadqiqotchilik faoliyatida ishtirok etgan o'qituvchilarning aksariyati tadqiqotchilik ishlariga talabalarni jalb qilishga harakat qiladilar. Umuman olganda, oliy talim muassasa o'qituvchilari talabalarni tadqiqot faoliyatiga jalb qilish zarur deb hisoblaydilar. Lekin, shu bilan birga, ko'pchilik o'qituvchilar faqat konferensiyalarda qatnashish va maqola/tezis, referat, kurs ishi yozishni talabalarning fanga kirishining asosiy shakli sifatida ko'rishadi. Talabalarning ilmiy salohiyati pastligiga ishonch hosil qilgan o'qituvchilar buning

oldini olish choralari izlaydilar. Shuning uchun har xil turdagi tadqiqot loyihalarida ishtirok etayotgan o'qituvchilar talabalarni ularga jalb qilishni xohlaydilar. Oliy ta'lim muassasa o'qituvchilarida maqola va konferensiyalar ilmiy tadqiqot ishlarining asosiy (agar yagona bo'lmasa) shakllari ekanligiga ishonchini shakllantirish manbalarini aniqlash zarur.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning talabalarning fandagi ishtirokining asosiy shakli konferensiyalarda qatnashish va maqolalar yozish bo'lishi kerakligiga ikki omil ta'sir ko'rsatdi: 1) talabalarning jiddiy ilmiy loyihalarda ishtirok etishi tadqiqotchilardan qo'shimcha vaqt talab etadi; 2) talabalarning jiddiy ilmiy loyihalarda ishtirok etishlari ularning jiddiy ilmiy hissi yo'qligi sababli mantiqqa to'g'ri kelmaydi. Bu ikkala holat ham bir-biriga bog'liq.

Xulosa qilib aytganda, yosh avlodga yangi zamonga mos hayotiy maqsadlarini belgilashda chalg'imaslik, axborot makonida o'zlariga kerakli manzilni aql-idrok, halollik va mehnatsevarlik bilan topish, Vatan taraqqiyoti va yurt faravonligiga o'z hissasini qo'shish kabi fazilatlarni tarbiyalash pedagoglarning burchidir. Shunday ekan, nafaqat bo'lajak o'qituvchilarda, balki barcha ta'lim sohasi vakillarida raqamli kompetensiyani rivojlantirish bugungi davr talabidir. Buning uchun har bir o'qituvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalar va AKTdan keng foydalangan holda ta'lim jarayonini tashkil etishi, o'z ustida muntazam ishlashi, ya'ni umrbod ta'lim olishi, o'z kasbining "mohir ustasi" ga aylanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Jalilova D.U. Boshlangich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasi tarkibiy qismlarining mazmun-mohiyati. O'zbekistonda ilm-fanning rivojlanish istiqbollari" Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani 2022-yil 30-noyabr. 839-842-betlar. (<https://doi.org/10.5281/zenodo.7377842>)
2. Jalilova D.U. Psychological And Technological Features of Increasing the Efficiency of Educational Activity of Talented Students in Presidential Schools. Journal of Pedagogical Inventions and Practices ISSN NO: 2770-2367 (<https://zienjournals.com>).

OLIY TA'LIMNI BOSHQARISHDA ZAMONAVIY MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Andijon Davlat Chet Tillari Instituti
Roman-german, slavyan tillari fakulteti,
Teshaboyev Akramjon Yuldashevich
pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston oliy ta'lim tizimining boshqaruviga oid zamonaviy muammolarni aniqlash va ularning yechimlariga qaratilgan takliflarni ishlab chiqishga bag'ishlangan. Tadqiqot davomida moliyaviy resurslarning yetishmasligi, ta'lim sifatining pastligi, raqamli infratuzilmaning rivojlanmaganligi kabi muammolar ko'rib chiqildi. Xorijiy tajribalarni tahlil qilish asosida muammolarni bartaraf etish uchun innovatsion boshqaruv yondashuvlari va raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalari O'zbekiston oliy ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. Oliy ta'lim, boshqaruv, moliyaviy resurslar, ta'lim sifati, raqamli texnologiyalar, xalqaro tajriba, innovatsion yondashuvlar.

Bugungi kunda oliy ta'lim sohasi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim omil bo'lib, zamonaviy bilim va texnologiyalarning asosi hisoblanadi. Ammo globallashuv, texnologik yangiliklar va iqtisodiy o'zgarishlar fonida oliy ta'lim tizimining boshqaruvida ko'plab muammolar yuzaga kelmoqda. Ta'lim sifatini oshirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, raqamli texnologiyalarni joriy etish va kadrlarni tayyorlash tizimini modernizatsiya qilish zamonaviy boshqaruv oldidagi dolzarb masalalardan biridir.

Oliy ta'limni boshqarishning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi nafaqat milliy ta'lim tizimining barqarorligini, balki xalqaro reytinglardagi mavqeini ham belgilaydi. Shu sababli, ta'lim boshqaruvining samaradorligini oshirish maqsadida

ilg'or xorijiy tajribalar va zamonaviy innovatsion yondashuvlarni joriy etish zaruriyati yuzaga kelmoqda.

Ushbu maqola oliy ta'limni boshqarishda uchrayotgan zamonaviy muammolarni aniqlash va ularning yechimlariga yo'naltirilgan takliflarni ishlab chiqishga qaratilgan. Tadqiqot doirasida asosiy e'tibor ta'lim sifatini oshirishga to'sqinlik qiluvchi omillarni aniqlash, innovatsion boshqaruv texnologiyalarini qo'llashning ahamiyatini tahlil qilish va strategik qarorlar qabul qilishda global tendensiyalarning rolini o'rganishga qaratildi.

USULLAR

Mazkur tadqiqotda oliy ta'lim boshqaruvida zamonaviy muammolarni aniqlash va yechim takliflarini ishlab chiqish uchun turli xil tadqiqot usullari qo'llanildi. Tadqiqotning asosiy metodologiyasi quyidagi yondashuvlardan iborat bo'ldi:

Tahlil usuli: Oliy ta'lim tizimining mavjud boshqaruv modellarini o'rganish va ular orasidagi farqlarni aniqlash uchun ilmiy maqolalar, hisobotlar va xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari tahlil qilindi.

So'rovnoma usuli: O'zbekistonning oliy ta'lim muassasalari rahbarlari, o'qituvchilari va talabalari o'rtasida so'rovnomalar o'tkazilib, boshqaruvga doir mavjud muammolar va ularning yechimlariga oid qarashlar o'rganildi.

Statistik tahlil: Davlat va xalqaro tashkilotlarning ma'lumotlari asosida oliy ta'lim sifati va boshqaruvi bilan bog'liq statistik ko'rsatkichlar tahlil qilindi. Bu ko'rsatkichlar boshqaruvdagi muammolarni aniqlashda va ularni yechish yo'llarini belgilashda asosiy vosita bo'ldi.

Qiyosiy yondashuv: Xitoy, AQSh, Germaniya va Janubiy Koreya kabi ilg'or davlatlarning oliy ta'lim boshqaruvi tajribasi o'rganildi. Bu tajribalar milliy ta'lim tizimiga moslashtirish uchun tahlil qilindi.

Ma'lumot manbalari. Tadqiqotda asosiy ma'lumot manbalari sifatida xalqaro tashkilotlar, jumladan, UNESCO, OECD va Jahon Bankining ta'lim bo'yicha hisobotlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi

va Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining statistik ma'lumotlari va tahlillari foydalanildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari oliy ta'lim tizimi boshqaruvida uchrayotgan asosiy muammolarni aniqlash va ularning sabablarini tahlil qilishga imkon berdi. Shuningdek, yangi texnologiyalar va boshqaruv yondashuvlarining ta'lim jarayoniga ta'siri ko'rib chiqildi.

Oliy ta'lim boshqaruvida mavjud asosiy muammolar.

Moliyaviy resurslarning yetishmasligi: Ta'lim muassasalarini rivojlantirish uchun zarur mablag'larning cheklangani va davlat byudjeti bilan bog'liq qiyinchiliklar ko'p kuzatilmoqda.

Ta'lim sifatining nomuvofiqligi: Ayrim oliy o'quv yurtlari talabalarining mehnat bozoridagi talablariga mos bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlay olmayapti.

Raqamli infratuzilmaning sust rivojlanishi: Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarning keng joriy qilinmagani o'quv jarayonining samaradorligini cheklab qo'ymoqda.

Kadrlar tanqisligi va malaka oshirish muammolari: O'qituvchilarning bilim darajasi va malakasini doimiy ravishda oshirish bo'yicha samarali tizimlarning yo'qligi.

Xalqaro hamkorlikning sustligi: Ayrim oliy ta'lim muassasalarida xorijiy universitetlar bilan aloqalar cheklangan.

Muammolarni tahlil qilish va ularning sabablarini ko'rsatish

Moliyaviy cheklovlar davlat byudjeti imkoniyatlarining cheklanganligi va xususiy sektor ishtirokining sustligi bilan izohlanadi.

Ta'lim sifatining pastligi o'quv dasturlarining zamonaviy talablarga mos ravishda yangilanmasligi, amaliy mashg'ulotlarning yetarlicha bo'lmasligi bilan bog'liq.

Raqamli infratuzilmaning rivojlanmaganligi asosiy sabablaridan biri moliyaviy resurslarning yetishmasligi va texnologik innovatsiyalarni joriy etish bo'yicha malakali mutaxassislarining yo'qligidir.

Kadrlar tanqisligi o'qituvchilar uchun xalqaro malaka oshirish dasturlariga kirish imkoniyatlarining cheklanganligidan kelib chiqadi.

Xalqaro hamkorlikning rivojlanmagani esa oliy ta'lim tizimining globallashuv jarayonlariga sust integratsiyasi natijasidir.

Yangi texnologiyalar yoki boshqaruv yondashuvlarining natijalari.

Raqamli platformalarni joriy etish: Onlayn ta'lim platformalarining joriy qilinishi ta'lim jarayonini ancha osonlashtirib, talabalarning o'quv resurslariga kirish imkoniyatlarini kengaytirdi.

O'quv jarayonini avtomatlashtirish: O'quv dasturlarini boshqarishda ma'lumotlarni qayta ishlashning avtomatlashtirilgan tizimlari samaradorlikni oshirdi.

Innovatsion yondashuvlar: Xitoy va Janubiy Koreya tajribasi asosida rivojlantirilgan boshqaruv tizimlari ta'lim sifatining yaxshilanishiga xizmat qilmoqda.

Xalqaro reytinglarga integratsiya: Jahon miqyosidagi reytinglarga kirish bo'yicha ko'rilgan chora-tadbirlar ta'lim muassasalarining raqobatbardoshligini oshirdi.

MUNOZARA.

Natijalarni taqqoslash: Xorijiy tajriba bilan solishtirish. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston oliy ta'lim tizimi xalqaro tajriba bilan solishtirilganda bir qator imkoniyat va cheklovlarga ega. Masalan, **Janubiy Koreya** va **Xitoy** oliy ta'lim boshqaruvida raqamli texnologiyalarga asoslangan boshqaruv tizimlarini muvaffaqiyatli joriy etgan. Ushbu mamlakatlar tajribasi innovatsiyalarni rag'batlantirish va talabalarga zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini taqdim etishda namuna bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, **AQSh** va **Germaniya** ta'lim tizimlarida xalqaro hamkorlik va grant dasturlariga keng e'tibor qaratilishi ta'lim sifatining doimiy yaxshilanishiga olib kelmoqda. O'zbekistonda esa bu yo'nalishdagi ishlanmalar hali yetarli darajada rivojlanmagan bo'lib, xalqaro tajriba o'zlashtirilishi lozim.

Muammolarni bartaraf etish yo'llari va takliflar.

Moliyaviy masalalarni hal qilish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish zarur. Xususiy sektorni ta'lim tizimiga jalb qilish orqali universitetlarning moliyaviy barqarorligi ta'minlanishi mumkin. **Ta'lim sifatini oshirish** uchun o'quv dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirish va zamonaviy kasbiy tayyorgarlik markazlarini tashkil etish taklif etiladi. **Raqamli infratuzilmani rivojlantirish** uchun oliy o'quv yurtlarida IT mutaxassislarni tayyorlash va ularga grant dasturlari orqali qo'shimcha imkoniyatlar yaratish lozim. **Kadrlar malakasini oshirish** uchun xalqaro trening va sertifikatlashtirish dasturlariga keng yo'l ochilishi talab etiladi. Bu o'qituvchilarning global tendensiyalarga mos bilimlarga ega bo'lishini ta'minlaydi. **Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish** maqsadida xorijiy universitetlar bilan qo'shma dasturlar va tadqiqot loyihalarini amalga oshirish zarur.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati. Mazkur tadqiqot oliy ta'limni boshqarishda zamonaviy yondashuvlarni qo'llash orqali milliy ta'lim tizimini takomillashtirishga yordam beradi. Xususan:

Raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali boshqaruv samaradorligini oshirish.

Ta'lim sifatini oshirish bo'yicha strategik qarorlarni qabul qilishda foydali ma'lumotlarni taqdim etish.

Xalqaro tajribalarni tahlil qilish orqali milliy ta'lim tizimiga innovatsiyalarni moslashtirish.

Tadqiqot natijalari O'zbekiston oliy ta'lim tizimi uchun uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda amaliy asos sifatida xizmat qilishi mumkin.

XULOSA

O'zbekiston oliy ta'lim tizimi boshqaruvida duch kelinayotgan muammolarni o'rganish natijasida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

O'rganilgan muammolarning umumiy tavsifi va yechim takliflari

1. **Moliyaviy cheklovlar** oliy ta'lim muassasalarining rivojlanishiga jiddiy to'siq bo'lib qolmoqda. Ushbu masalani hal qilish uchun davlat-xususiy sheriklik mexanizmini rivojlantirish va grant dasturlaridan samarali foydalanish zarur.
2. **Ta'lim sifatining pastligi** o'quv dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirishni talab etadi. Innovatsion o'quv usullarini joriy qilish va amaliy mashg'ulotlarga e'tibor qaratish muhim ahamiyatga ega.
3. **Raqamli infratuzilmaning rivojlanmaganligi** ta'lim jarayonining samaradorligini cheklaydi. Universitetlarda raqamli texnologiyalarni joriy etish va IT mutaxassislarni tayyorlash dolzarbdir.
4. **Malakali kadrlar yetishmasligi** o'qituvchilar uchun doimiy malaka oshirish dasturlarini tashkil etish orqali bartaraf etilishi mumkin. Xalqaro tajriba va treninglar bu borada muhim o'rin tutadi.
5. **Xalqaro hamkorlikning sust rivojlanishi** universitetlarning global ilmiy hamjamiyatda ishtirokini kuchaytirishni talab etadi. Xorijiy ta'lim muassasalari bilan qo'shma dasturlar va loyihalar amalga oshirilishi lozim.

Tadqiqotning kelgusidagi istiqbollari.

Mazkur tadqiqot oliy ta'lim boshqaruvida mavjud muammolarni o'rganish va ularning samarali yechimlarini taklif etishda dastlabki bosqich sifatida xizmat qiladi. Kelgusida:

- O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga xorijiy tajribani moslashtirish bo'yicha batafsil tadqiqotlar olib borish;
- Innovatsion boshqaruv texnologiyalarining milliy ta'lim tizimida qo'llanilish samaradorligini baholash;
- Ta'lim jarayonida raqamli platformalar va sun'iy intellekt imkoniyatlarini kengaytirishga oid tadqiqotlar amalga oshirish rejalashtirilgan.

Ushbu xulosalar oliy ta'lim boshqaruvini modernizatsiya qilish bo'yicha strategik qarorlar qabul qilishda foydali bo'lishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. "Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives." 2017.
2. OECD. "Trends Shaping Education 2022." Paris: OECD Publishing, 2022.
3. Jahon Banki. "Higher Education in Developing Countries: Peril and Promise." 2020.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. "2023-yil oliy ta'lim rivojlanish strategiyasi bo'yicha hisobot." Toshkent, 2023.
5. Xitoyning Oliy ta'lim innovatsiyalari bo'yicha davlat kengashi. "Raqamli transformatsiya tajribasi." Pekin, 2021.
6. Altbach, P. G., Reisberg, L., & Rumbley, L. E. "Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution." UNESCO, 2009.
7. Germaniya Oliy Ta'lim Vazirligi. "Ta'lim boshqaruvida xalqaro hamkorlikning roli." Berlin, 2022.

Organization of Practice for Foreign Language Students: A Comprehensive Analysis

Diloram Zakhidova
Andijan State Institute
of Foreign Languages
diloromuz16@gmail.com

Abstract

This study examines the organization of teaching practice for foreign language students, focusing on its structure, implementation, and effectiveness. The research

analyzes key components of successful teaching practice programs, including theoretical frameworks, practical implementation strategies, and assessment methods. Through comprehensive analysis of pedagogical approaches and modern educational trends, the study provides recommendations for optimizing teaching practice organization.

Keywords: teaching practice, foreign language education, pedagogical competence, professional development, mentorship, educational technology

Introduction

The effective organization of teaching practice for future foreign language teachers represents a critical component in modern education. This significance stems from the growing need for professional preparation and adaptation of students to real teaching conditions, as well as the direct impact of teacher training quality on overall educational standards. The present study aims to develop comprehensive recommendations for optimizing teaching practice to prepare qualified foreign language teachers capable of meeting contemporary educational challenges.

The University of Edinburgh's School of Education integrates Vygotsky's sociocultural theory and Kolb's experiential learning cycle into their teaching practice framework, where student teachers actively construct their professional knowledge through guided reflection and practical experience. At Teachers College, Columbia University, the TESOL program incorporates Krashen's language acquisition theories alongside contemporary neurolinguistic approaches in their practicum design. The University of Queensland's School of Education emphasizes Ellis's principles of instructed language learning, with student teachers explicitly connecting theory to practice through structured observation tasks. At Germany's Humboldt University Berlin, the teacher education program combines Dewey's reflective practice model with modern cognitive approaches to language learning. The University of Auckland's language teacher education program uniquely integrates Kaupapa Māori principles alongside Western theoretical frameworks, demonstrating how cultural perspectives can enrich traditional teaching methodologies while preparing teachers for diverse educational contexts.

practice

Methodology and Organization

Structure of Teaching Practice

Harvard Graduate School of Education exemplifies this three-phase structure through its "Teaching Fellows Program," where student teachers spend a full

academic year in partner schools, beginning with intensive summer planning sessions. The University of Cambridge's Faculty of Education maintains long-standing partnerships with over 200 schools across East Anglia, providing structured mentoring programs throughout all phases. At the National Institute of Education in Singapore, the "Professional Practice and Inquiry" program integrates these phases with a unique emphasis on reflection and research. The University of Helsinki's teacher education program demonstrates successful university-school collaboration through its "Training School Network," where university lecturers and school teachers jointly supervise student teachers. McGill University's "Professional Seminar Series" connects these phases through regular meetings between university supervisors, school mentors, and student teachers, ensuring coherent progression from planning to implementation and analysis. These institutions demonstrate how strong partnerships enhance the quality of teaching practice and professional development opportunities.

Specific Components for Language Teachers

The development of pedagogical skills forms a core component of the practice. Students engage in lesson planning, incorporating various teaching methods and working with diverse educational materials. Particular emphasis is placed on developing communicative competence, which includes both the ability to effectively use the target language and create an appropriate language learning environment.

Intercultural competence development represents another crucial aspect. Students learn to incorporate cultural elements of the target language countries into their teaching and adapt their instructional approaches to accommodate diverse cultural backgrounds.

Modern Trends and Innovation

Technology Integration

In recent years, leading universities worldwide have revolutionized their teaching practice programs through innovative technological integration. The University of Melbourne's Master of Teaching program incorporates a Virtual Learning Environment (VLE) where student teachers practice classroom management scenarios through simulated interactions. At the University College London's Institute of Education, pre-service teachers utilize the "UCL Reflect" platform, which enables them to record, analyze, and receive feedback on their micro-teaching sessions. Stanford University's Teacher Education Program has implemented TeachFX, an AI-powered tool that analyzes classroom discourse

patterns and provides detailed feedback on student-teacher interactions. In Germany, the University of Münster employs the "DigiLLab" (Digital Language Learning Laboratory), where student teachers experiment with language learning apps, interactive whiteboards, and virtual reality applications for language instruction. The University of Hong Kong has integrated WeTeach, a comprehensive digital portfolio system where student teachers document their teaching practice, reflect on their experiences, and collaborate with peers and mentors. At the Moscow State Linguistic University, the "Digital Teacher" program incorporates platforms like Moodle and Microsoft Teams for blended learning approaches, while also training student teachers in using specialized language learning software such as Rosetta Stone and Duolingo in their practice teaching. The National Institute of Education in Singapore has pioneered the use of mixed reality classrooms, where student teachers can practice their skills in both physical and virtual environments simultaneously, using tools like ClassVR and zSpace for immersive teaching experiences.

Research Skills Development

At Oxford University's Department of Education, student teachers conduct action research projects during their practicum, investigating specific aspects of language acquisition in their assigned classrooms. The University of Toronto's OISE (Ontario Institute for Studies in Education) implements a research-based practicum where student teachers collaborate with experienced researchers to study phenomena such as code-switching in multilingual classrooms and the effectiveness of different feedback techniques. At the National University of Singapore, pre-service teachers participate in the "Teacher-Researcher Initiative," conducting systematic classroom observations and analyzing student learning patterns using established research methodologies. The University of Sydney's School of Education requires student teachers to complete a "Research-Informed Teaching Project," where they investigate the impact of specific teaching strategies on student achievement in language learning. At Germany's Heidelberg University, the TELL (Teaching English Language Learners) program engages student teachers in corpus linguistics research, analyzing authentic classroom discourse to inform their teaching practices. The University of British Columbia's language teacher preparation program includes a "Classroom-Based Research Module" where student teachers design and implement small-scale studies on topics such as motivation in language learning and the effectiveness of digital tools. At Japan's Waseda University, the TESOL program requires student teachers to conduct ethnographic research in their practice schools, examining cultural aspects of

language learning and teaching. These research initiatives often result in presentations at student research conferences and publications in educational journals, providing valuable experience in academic writing and research dissemination while contributing to the field of language education.

Assessment Criteria

The University of Manchester's PGCE program employs a comprehensive assessment framework where student teachers are evaluated through a combination of detailed lesson observations, weekly mentor meetings, and student feedback surveys using the validated TALIS instrument. At King's College London, the assessment criteria incorporate the UK Teachers' Standards alongside specialized rubrics for language teaching competencies, with particular emphasis on classroom discourse analysis and differentiation strategies. The University of Melbourne utilizes a digital portfolio system that tracks student teachers' progress across multiple criteria, including lesson planning quality, classroom management skills, and student engagement metrics. At Seoul National University's teacher preparation program, assessment includes peer evaluation components and systematic analysis of recorded lessons using the internationally recognized CELTA observation criteria. The National Taiwan Normal University implements a unique "360-degree feedback system" where assessment data is collected from supervising teachers, peers, students, and self-reflection reports, providing a holistic view of teaching competence development.

Recommendations and Future Directions

Based on the comprehensive analysis of leading global practices in teacher education, several key recommendations emerge for universities initiating or developing their teaching practice programs:

The establishment of a robust digital infrastructure would be beneficial, following the examples of UCL and the University of Melbourne. This could include implementing a Virtual Learning Environment (VLE) and digital portfolio systems, which have proven effective in documenting student progress and facilitating meaningful feedback. The integration of AI-powered tools, similar to Stanford's TeachFX, could provide valuable insights into teaching performance and classroom dynamics.

A structured three-phase approach, as demonstrated by Harvard and Cambridge, would provide a solid foundation. This could begin with intensive planning sessions, followed by guided implementation, and conclude with

thorough analysis and reflection. The development of strong partnerships with local schools, following the University of Helsinki's model, would be crucial for providing authentic teaching experiences.

Research integration, as exemplified by Oxford and the University of Toronto, could be gradually incorporated into the program. Starting with small-scale action research projects would help develop critical thinking skills while contributing to the field of education. The implementation of a comprehensive assessment framework, similar to the University of Manchester's approach, would ensure thorough evaluation of teaching competencies.

Cultural competence development, as shown in the University of Auckland's program, could be emphasized through the integration of local cultural perspectives alongside international teaching methodologies. This would prepare teachers for increasingly diverse educational environments.

For future development, consideration could be given to incorporating mixed reality classrooms, following Singapore's National Institute of Education's example, as technology becomes more accessible. Additionally, the establishment of a research dissemination platform, similar to those used by British Columbia and Waseda University, would encourage academic contribution and professional growth.

The implementation of these recommendations would benefit from a phased approach, starting with fundamental elements like digital infrastructure and mentoring systems, then gradually incorporating more advanced components such as research initiatives and technological innovations. This systematic development would help ensure sustainable growth and effective integration of modern teaching practice elements while maintaining program quality and student teacher development.

References:

1. Farrell, T. S. C. (2016). *From trainee to teacher: Reflective practice for novice teachers*. Equinox Publishing.
2. Freeman, D., & Johnson, K. E. (2018). Reconceptualizing the knowledge- base of language teacher education. *TESOL Quarterly*, 52(1), 1-47.
3. Zakhidova, D. (2024). Integrating culture into language learning: strategies and challenges. *International Journal of Education, Social Science & Humanities*, 12(6), 645-647.
4. Howard, J., & Major, J. (2019). Guidelines for designing effective English language teaching materials. *The TESOLANZ Journal*, 9, 50-58.
5. Johnson, K. E. (2019). *Second language teacher education: A sociocultural perspective*. Routledge.

6. Kumaravadivelu, B. (2016). The decolonial option in English teaching: Can the subaltern act? TESOL Quarterly, 50(1), 66-85.
7. Richards, J. C., & Farrell, T. S. C. (2020). Professional development for language teachers: Strategies for teacher learning (2nd ed.). Cambridge University Press.
8. Roberts, J. (2016). Language teacher education. Routledge.
9. Scrivener, J. (2017). Learning teaching: The essential guide to English language teaching (3rd ed.). Macmillan Education.
10. Latibjonov, A. A. (2024). Transformations in translation polycomponential composite sentences from english into uzbek. American journal of education and learning, 2(4), 206-209.
11. Nuraliyevich, T. E. (2024). Semantic and formal criteria of determining the oppositions between lexical and phraseological units in english and uzbek. Новости образования: исследование в XXI веке, 3(27), 43-45.
12. Zuxriddinova, M. (2023). Approaching the translation of dysphemisms in uzbek language. Talqin va tadqiqotlar, 1(17).

ZAMONAVIY IQTIDORLIK KONSEPSIYASINI TARBIYA JARAYONIDAGI AHAMIYATI.

ADCHTI, Ijtimoiy-gumanitar fanlar,

pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

(PhD) A.B.Isomiddinov

ADCHTI talabasi M.Nurmatova

Annotatsiya: ushbu maqolada iqtidorlilik konsepsiyasining turli mamlakat olimlari tomonidan turli yondashuvlarda o'rganilganlikning mazmun-mohiyati va asoasiy mag'zi yoritib berilgan bo'lib, talabalrning iqtidorini aniqlashda e'tibor berish kerak bo'lgan jihatlar umumiy tarizda izohlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: bilish jarayonlari, eksperimental yondashuvlar, intellekt, iqtidor, talaba, ta'lim, tarbiya, tamoyil, yosh xususiyatlari.

Mamalakatimizda iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvatlash ularning salohiyatini ro'yobga chiqarish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini samarali yo'lga qo'yish uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda.[**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]

Zamonaviy iqtidorlik konsepsiyasini tajriba asosida XX asrning boshlarida boshlangan bo'lib, Moskva, Petrograd, Kiyevda o'tkazilib, bu tadqiqotlar milliy xarakterga egaligi bilan Amerika, Angliya va nemis psixologlarining qarashlaridan bir-biridan tubdan farq qiladi.

1909-1910-yillarga kelib esa G.I. Rossolimo tomonidan iqtidorli bolalarni diagnostika qilish tizimi yaratildi. Bu tizim o'zining to'liq va aniqligi bilan ajralib turardi.

Bu tizim quyidagi asosiy funksiyalarni tadqiq qilishga qaratilgan:

a) Diqqat

b) Iroda

c) Idrokning yaxlitligi

d) Eslab qolish

e) Assosiativ psixologiyaning tafakkur haqidagi qarashlariga muvofiq keluvchi assosiativ jarayonlar.

Assosiativ jarayonlarni diagnostika qilish quyidagi sifatlarni o'zida mujassamlashtiradi:

1. Fikrlash;

2. Kombinasiyalashgan qobiliyatlar;

3. Fikr tezligi;

4. Tasavvur;

5. Kuzatuvchanlikni baholash.

Bu jarayonlarni o'rganish uchun eksperimental psixologiyaning asosiy manbalariga tayangan holda diagnostik masalalar ishlab chiqildi. Ushbu metodika yordamida iqtidorlik darajasining dastlabki grafigi taqdim qilindi.

Uning rahbarligi ostida "Psixologiya va bola" jurnali nashr qilina boshlandi.

1912 yil G.I. Rossolimo Lomonosov jamiyatiga a'zo bolalar orasidan yuqori iqtidorli bolalarni saralab oladi.

Keyinchalik esa ularning tadqiqot muammolari qatoridan quyidagi jarayonlar o'rin egallay boshladi:

- iqtidorlilarni rivojlanishning ijtimoiy shartlari;
- iqtidorlik tushunchasini aniqlashtirish;
- iqtidorlikni kelib chiqish va tuzilishi.

Rus olimi V.M. Ekzemplyarskiy iqtidorli bolalarni o'rganish uchun diagnostik metodika qo'llagan. U o'z ishlarida shaxs iqtidorligini diagnostika qilish muammosiga asosiy e'tiborni qaratgan.

Jumladan, katta hajmdagi psixologik diagnostik metodikalar, iqtidorlilikni aniqlovchi testlar ishlab chiqildi va amalga tadbqiq qilindi. Bularning barchasi Yevropa, Amerika tadqiqotlari asosida amalga oshirildi.

Iqtidorli bolalarni o'qitish va tarbiyalashni tashkil qilishning asosiy vazifasi iste'dod xususiyatlarini aniqlashdir. Bolaning iste'dodi va qobiliyatini rivojlantirishga qancha vaqt e'tibor berilsa, shunchalik uni to'liq kashf etish mumkin bo'ladi. Agar bolaning o'ziga xos fazilatlarini unga yaqin kattalar munosib baholamasa, u boshqalar kabi bo'lib qolishi mumkin[**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Masalan, Germaniyada psixikaga ko'nikish va moslashishning eng yuqori shakli sifatida qaralib, aqliy iqtidorning muqim tarkibi sifatida qaraladi. V.Gitern buni quyidagicha izohlagan: **Aqliy iqtidor**-bu tafakkurni yangi talablarga ongli yo'naltirish va yangi topshiriqlar va hayot sharoitiga moslashish qobiliyatidir.

Bolaning iste'dodlarini kashf etishda har bir o'qituvchi o'z darslarida yangi usul va uslublarga asoslanib, sinfdagi yoshlarning hayotiga real qarashlarini shakllantiradi[**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

1912-yilda V.Shtern bolaning xronologik yoshidan qat'iy nazar uning tengqurlari kabi "oddiy" bola ekanini isbotlovchi matematik tenglikni ishlab chiqdi. Natijada u oddiy hisobkitoblar orqali xronologik yosh va aqliy yosh o'rtasida aloqa borligini isbotladi: u bu ko'rsatkichni intellekt koeffitsienti deb nomladi (IQ). U bolaning intellektual taraqqiyotidagi rivojlanishi yoki orqada qolishni inobatga olib intellekt va intellektual farqlarni bola intellektual taraqqiyotini intensivligi va tempini tekshiradi.

Formula quyidagicha bo'lib.

$$IQ = (Aq \cdot Xq) \cdot 100$$
 aqliy Yosh (AE) va (XE) xronologik Yosh orasidagi muvofiqlik aniqlanadi.

Iqtidorlikni aniqlash uchun aqliy taraqqiyot shkalalari ishlab chiqilgan bo'lib, ulardan biri Bine-Simon shkalasidir. Ushbu diagnostik shkalaning 2 ta muhim tamoyili uni Yangiligi va amaliy ahamiyatini belgilab beradi.

Birinchisi diagnostik topshiriqlar yordamida aniqlanuvchi barcha bilish jarayonlariga integral ekvivalentlarning topilganidan iborat.

Ikkinchi tamoyil esa bolaning intellektual imkoniyatlarini, intellektual taraqqiyot bilan muvofiqligini o'z ichiga oladi. Bu esa o'z navbatida iqtidorlikni bir qator faktorlar bilan bog'lab o'rganish imkonini berdi. 1930-yillar boshlariga kelib shkala L. Termen tomonidan modifikasiyalangan Stenfor-Bine shkalasi Moskva, Kursk, Vorenejlarda qo'llanilib sinovdan o'tkazilgan.

Qo'lga kiritilgan yutuqlar har doim ham iqtidorlilikdan dalolat bermaydi. Shuning uchun yuqoridagi saralash mezonini psixometrik metodlar: intellektual testlar, ijodiy va maxsus qobiliyatlar orqali to'ldirib, o'zgartirilib boriladi. Iqtidorli bolalarni diagnostika qilishning asosiy tamoyili iqtidorlilik konsepsiyalari va yondashuvlarning o'zgarishi bilan o'zgarib borgan.

K. Xeller, K. Perlet, V. Siervalod iqtidorlilikni kompleks tarzda tadqiq qilish uchun quyidagilarni o'rganishni taklif qiladilar:

- Intellectlar (kognitiv qobiliyatlar testi va o'qituvchining baqosi yordamida).
- Kreativlik (Dj. Gilford testi boyicha noyob usullarni, P. Torrens boyicha kreativlikni verbal iqtidorni aniqlovchi testlar va o'qituvchining baqosi yordamida).
- Ijtimoiy kompetentlik (so'rovnoma va o'qituvchining baqosi yordamida).
- Psixomotor qobiliyat (kompyuter testlari va o'qituvchining baqosi yordamida).
- San'at soqasidagi qobiliyat (o'qituvchining baqosi yordamida).
- Kognitiv bo'lmagan shaxs xususiyatlari (so'rovnomalar: bilimga tashnalik, omadga umid qilish omadsizlikdan qo'rqish xavotir, o'ziga-o'zi baqo, o'quv uslubi).
- Muhit xarakteri (oilaviy va maktab muqitini o'rganuvchi so'rovnomalar yordamida).
- Intilish (turli soqalardagi faollikni aniqlovchi, turli fandagi o'zlashtirishni ko'rsatuvchi so'rovnoma).

Demak:

1. Iqtidor tug'ma va intellektual voqelik deb tushuntiruvchi konsepsiya Yangisi bilan almashdi.
2. Iqtidor yuqori intellektual bilan bir narsa emas, vaxolanki yuqori intellekt iqtidorlilikning muhim shartidir.
3. Iqtidorlilikni muhim komponenti kreativlikdir.
4. Iqtidor insonning barcha shaxsiy sifatlarida ko'rinadi: qiziqishlari, motivlari, qislari, irodaviy xususiyatlari va boshqalar.

5. Shaxsning ijodiy potentsiali iqtidorlilikni asosini tashkil qiladi. Shu bilan birga u qayot tarzi ijtimoiy muqitning ta'sirisiz avtomatik tarzda namoyon bo'lmaydi.

6. Iqtidorli bolalarni o'rganish uchun aqliy iqtidorning asosiy komponentlarini, rivojlanishi dinamikasini o'rganishga imkon beruvchi- longityud metodini qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy iqtidorlilik konsepsiyasi shaxsning tabiiy qobiliyatlari, bilim va ko'nikmalari hamda innovatsion fikrlash qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Bu konsepsiya nafaqat intellektual salohiyatni, balki kreativlik, muammolarni hal qilish qobiliyati, moslashuvchanlik va ijtimoiy-emotsional intellektni ham qamrab oladi.

Bugungi kunda iqtidorlilikni rivojlantirish uchun individual yondashuv, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va interaktiv ta'lim metodlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, iqtidorli shaxslarni qo'llab-quvvatlash va ularning salohiyatini yuzaga chiqarish jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

9. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim tog'risidagi qonun"ni 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son <https://lex.uz/docs/-5013007>

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtidorli yoshlar bilan ishlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori 30.09.2024-yil. <https://www.lex.uz/uz/docs/-7145231>

11. O'rinova N.M., Tuychiyeva I.I, Baydjanov B.X "Umumiy pedagogika (pedagogika nazariyasi)" O'quv qo'llanma Farg'ona-2023

12. Бережкова Е.В., Краевский В.В. Парадигма науки и тенденции развития образования// Педагогика. – М., 2007. - №1.

13. Beknazarova, X.. "IQTIDORLI YOSHLAR TA'LIMI DIFFERENSIAL TA'LIMNING ASOSIY YO_NALISHI SIFATIDA" Oriental

renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, vol. 3, no. 5, 2023, pp. 1150- 1153.

14. Djalalova Munavvar Baxtiyarovna Osiyo Xalqaro Universiteti Pedagogika va psixologiya magistratura mutaxassisligi « MM1- III-22» guruh magistranti <https://doi.org/10.5281/zenodo.10113054>

15. Norimbetova, Z. A. (2020). Axborot kommunikatsion texnologiyalari yordamida geometriya fanini o'qitish metodikasi (10-11-sinflar misolida). Science and Education, 1(7).

16. www.Lex.uz

1. OLIY TA'LIMNI BOSHQARISHDA ZAMONAVIY MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Mutalibova Muqaddasoy Abdunabi qizi

Andijon davlat chet tillari instituti

o'quv-uslubbiy boshqarma
muqaddasoymutalibova@gmail.com

2. Anotatsiya Oliy ta'limni boshqarish bugungi kunda globallashuv, raqamlashtirish va mehnat bozorining tezkor o'zgarishi ta'sirida murakkab masalaga aylangan. Ushbu maqolada oliy ta'limni boshqarishda yuzaga kelayotgan asosiy muammolar – ta'lim sifati, moliyaviy mustaqillik, kadrlar tayyorlash tizimi, xalqaro hamkorlik va raqamli transformatsiya masalalari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, mazkur muammolarga innovatsion yondashuvlar, davlat va xususiy sektor hamkorligi, ta'lim dasturlarini mehnat bozori talablariga moslashtirish kabi yechimlar taklif etiladi.

Abstract: The management of higher education today has become a complex issue under the influence of globalization, digitization and rapid changes in the labor market. This article analyzes the main problems arising in the management of higher education - the quality of education, financial independence, personnel training system, international cooperation and digital transformation. At the same time, innovative approaches to these problems, public and private sector

cooperation, and adaptation of educational programs to labor market requirements are proposed.

Аннотация Управление высшим образованием сегодня стало сложной проблемой под влиянием глобализации, цифровизации и быстрых изменений на рынке труда. В данной статье анализируются основные проблемы, возникающие в управлении высшим образованием - качество образования, финансовая независимость, система подготовки кадров, международное сотрудничество и цифровая трансформация. При этом предлагаются такие решения, как инновационные подходы к данным проблемам, сотрудничество государственного и частного сектора, адаптация образовательных программ к требованиям рынка труда.

3. Kalit soʻzlar: Oliy taʼlim, boshqaruv, innovatsiya, raqamlashtirish, taʼlim sifati, xalqaro hamkorlik, mehnat bozori, moliyaviy mustaqillik.

Key words: Higher education, management, innovation, digitization, quality of education, international cooperation, labor market, financial independence

Ключевые слова: Высшее образование, менеджмент, инновации, цифровизация, качество образования, международное сотрудничество, рынок труда, финансовая независимость.

Bugungi kunda oliy taʼlim tizimi jadal rivojlanayotgan texnologiyalar va jamiyat ehtiyojlariga moslashishi lozim. Taʼlim sifatini oshirish, xalqaro miqyosda raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, moliyaviy barqarorlikni taʼminlash oliy taʼlim muassasalarining oldida turgan asosiy vazifalardan biridir. Shu sababli, oliy taʼlimni boshqarish jarayonida zamonaviy yondashuvlardan, jumladan, raqamli texnologiyalar, akademik avtonomiya va innovatsion metodlardan samarali foydalanish zarur. Ushbu maqolada oliy taʼlim tizimidagi dolzarb muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinadi.

Oliy taʼlim tizimi bugungi kunda tez oʻzgarib borayotgan dunyoda oʻz oʻrnini saqlab qolish uchun doimiy ravishda yangilanib turishi kerak. Shu sababli, oliy

ta'limni boshqarishda bir qator zamonaviy muammolar mavjud bo'lib, ularni hal qilish uchun innovatsion yechimlarni qo'llash zarur.

Muammolar:

- **Moliyalashtirish:** Oliy ta'lim muassasalari uchun moliyalashtirishning yetarli emasligi, resurslarning samarali taqsimlanmasligi va xarajatlarning oshishi muhim muammo hisoblanadi. Bu ta'lim sifatiga, infratuzilmaning rivojlanishiga va ilmiy-tadqiqot ishlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.
- **Sifat nazorati:** Ta'lim sifatini nazorat qilish va baholash mexanizmlarining samaradorligi pastligi, o'quv dasturlarining zamonaviy talablarga javob bermasligi va o'qituvchilarning malakasini oshirishning yetarli emasligi muammo hisoblanadi.
- **Innovatsiyalar:** Yangicha pedagogik texnologiyalarni qo'llashning past darajasi, onlayn ta'limning samaradorligini oshirish, ilmiy-tadqiqot ishlariga innovatsion yondashuvlarni joriy etish va raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish masalalari dolzarbdir.
- **Xalqaro hamkorlik:** Xalqaro hamkorlikning zaifligi, chet el universitetlari bilan o'zaro aloqalarni rivojlantirish, talabalar va o'qituvchilar almashinuvi, qo'shma ilmiy loyihalarni amalga oshirishda qiyinchiliklar mavjud.
- **Ish bilan ta'minlash:** Bitiruvchilarning mehnat bozoriga moslashishi, kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish, ish bilan ta'minlash darajasini oshirish muhim ahamiyatga ega.

Yechimlar:

- **Diversifikatsiya:** Moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, xususiyl sektorini jalb qilish, grantlar va xayriya mablag'larini oshirish orqali moliyaviy muammolarni hal qilish mumkin.
- **Akreditatsiya:** Ta'lim sifatini nazorat qilish va baholash tizimini takomillashtirish, milliy va xalqaro akkreditatsiya standartlarini joriy etish, o'quv dasturlarini yangilash va o'qituvchilarning malakasini oshirishga e'tibor berish lozim.

- **Raqamlashtirish:** Onlayn ta'limni rivojlantirish, raqamli resurslardan foydalanishni kengaytirish, masofaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash orqali ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish kerak.
- **Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish:** Xalqaro universitetlar bilan hamkorlikni mustahkamlash, talabalar va o'qituvchilar almashinuvi dasturlarini kengaytirish, qo'shma ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish orqali xalqaro aloqalarni rivojlantirish zarur.
- **Mehnat bozoriga moslashish:** O'quv dasturlarini mehnat bozorining talablariga moslashtirish, amaliyotlarni kengaytirish, kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan qo'shimcha kurslarni tashkil etish orqali bitiruvchilarning ish bilan ta'minlanishini ta'minlash kerak.

Ushbu muammolarni hal qilish orqali oliy ta'lim tizimining sifatini oshirish, raqobatbardoshligini kuchaytirish va mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo'shish mumkin. Bu esa davlat siyosati, oliy ta'lim muassasalari va ish beruvchilarning hamkorligi natijasida amalga oshirilishi kerak.

Xulosa

Oliy ta'limni boshqarishda zamonaviy muammolar jahon miqyosida dolzarb bo'lib, ularning hal etilishi universitetlarning global raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ta'lim sifati va mehnat bozori talablarini uyg'unlashtirish, moliyalashtirish manbalarini kengaytirish va universitetlarning akademik avtonomiyasini oshirish oliy ta'lim tizimining kelajakdagi muhim yo'nalishlari hisoblanadi. Kelajakda oliy ta'lim tizimi raqamli, moslashuvchan va amaliyotga yo'naltirilgan bo'lishi zarur. Faqat shu yo'l bilan biz raqobatbardosh kadrlarni yetishtira olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Altbach, P. G., Reisberg, L., & Rumbley, L. E. (2009). Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. UNESCO.

2. Teichler, U. (2007). Higher Education Systems: Conceptual Frameworks, Comparative Perspectives, Empirical Findings. Sense Publishers.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori (2022). Oliy ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha 2030-yilgacha mo'ljallangan strategiya.

4. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim kodeksi (2023).

5. Raqamlashtirish va innovatsiyalar bo'yicha adabiyotlar

O'TMDA MUSTAQIL ISHLARNI TASHKIL ETISHNING MAZMUN MOHIYATI

G.D.O'rinboyeva

Ingliz tili nazariy aspektlari kafedrası

Annotatsiya: Hozirgi kunda ta'lim tizimida mustaqil ishlar talabalarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada mustaqil ishlarni tashkil etish va nazorat qilishning innovatsion texnologiyalar bilan bog'liq jihatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: mustaqil ishlar, innovatsiya, ta'lim tizimi, o'qituvchi, talaba, yosh avlod, millat, ijodkorlik, chet tillari, elektron darslik, onlayn platforma.

Har bir xalq va millatning ertangi kuni bugun voyaga yetayotgan yosh avlod taqdiri bilan uzviy bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan aytganda, mamlakatimizda o'tgan davr mobaynida ta'lim tizimini yanada rivojlantirish va uni davlat siyosati darajasida ko'tarilishi, o'g'il-qizlarimizning jahon andozalariga mos sharoitlarda bilim olishlari, jismoniy va ma'naviy jihatdan yetuk insonlar bo'lib ulg'ayishlarini ta'minlash, qobiliyat hamda iqtidori, intellektual salohiyatini yuzaga chiqarish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Zamon talabiga javob beradigan, har taraflama yetuk kadrlarni tayyorlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biriga aylanganligi barchamizga ayon. Bu yo'lda oliygohlardagi dars

mashg'ulotlaridan tashqari, talabalar uchun mustaqil ishlash faoliyati to'ldiruvchi rivojlantiruvchi vazifani bajaradi.

O'zbekiston Respublikasida Oliy Ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish borasida salmoqli ishlar olib borilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konseptsiyasining "Oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo'nalishlari" deb nomlangan 3-bobi "Oliy ta'lim bilan qamrovni kengaytirish, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish" deb nomlangan 1-§ da "Mustaqil ta'lim soatlari ulushini oshirish, talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, mustaqil ishlash jarayonida ularning faolligini kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish va bu borada o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, mustaqil ishlash malakalarini uzluksiz oshirish orqali mutaxassislarning zaririy kompetentsiyalarini, ijodiy yaratuvchanlik, tadqiqotchilik, mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Talabalar o'qituvchining bevosita ishtirokisiz yoki bilvosita boshqaruvida, u bergan vazifa, darslik asosida individual bajaradigan vazifasi mustaqil ish hisoblanadi. Talabalarining mustaqil ishi o'quv jarayonining ajralmas bir qismidir. O'quv materiallarining talabalar tomonidan mustaqil ravishda o'zlashtirilishini takomillashtirmasdan, zamonaviy ta'lim oldiga qo'yilgan vazifalarni talab darajasida bajarish mumkin emas. O'quv jarayoni sifatini oshirishda mustaqil ta'limning roli so'zsiz kattadir. Talaba o'qituvchidan tayyor ma'lumotlarni olgandan ko'ra, mustaqil izlanish orqali olgan bilimlarni o'zlashtirish ancha yaxshi natijalar beradi.

Talabalar mustaqil ta'limining asosiy vazifasi mustaqil ravishda ma'lumotlar topish usuli bilan bilim olishni rivojlantirish, o'quv jarayoniga ijodiy yondashish va faol qiziqishlarini shakllantirishdan iborat. Ular mustaqil ravishda kurs ishlari,

kurs loyihasi, bitiruv malakaviy ishi va magistrlik dissertatsiyalarini tayyorlayotganlarida qo'yilgan muammolarni chuqur tahlil qilib, asosli fikr va xulosalarini chiqarishlari kerak.

Zamonaviy pedagogik texnologiyaga talablariga ko'ra, ta'lim oluvchilar o'qish jarayonida iloji boricha mustaqil o'rganishlari kerak, pedagog esa bu mehnatni boshqarishi, talabalarga kerakli materiallarni berib borishi lozim.

O'qish jarayonida mustaqil ta'limni quyidagi ikki guruhga ajratish mumkin: auditoriyadagi mustaqil ta'lim va undan tashqarida bajariladigan mustaqil ta'lim. Auditoriyadan tashqarida bajariladigan mustaqil ta'limda talabalar o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlarni ularning ishtirokisiz bajaradilar.

Pedagog birinchi darsning o'zidanoq talabalarga fan uchun ajratilgan soat, mustaqil ishning turlari, nazoratning usul va shakllari, muddati, natijalarni baholash me'zonlari, mustaqil ishning ahamiyati va zarurligini tushuntiradi. Mustaqil ta'lim auditoriyada pedagog rahbarligida olib borilganda esa, mustaqil faoliyatni olib borish uchun talaba bevosita pedagogdan topshiriqlar va tavsiyalar oladi. Pedagog esa nazorat qiladi va noto'g'ri bajarilgan vazifalarni to'g'rilab, talaba yo'l qo'ygan xato va kamchiliklarni tushuntirib boradi.

Mustaqil ishlarni tashkil etish va nazorat qilish jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki talabalarni zamonaviy ta'lim berish sharoitlariga tayyorlaydi. Ushbu jarayonlarda zamonaviy metodlardan foydalanishga e'tibor qaratilganda, ta'limdagi muvaffaqiyat darajasi oshishi shubhasizdir. Mustaqil ishlar orqali talabani erkin fikrlashga undash va ularning ijodkorlik salohiyatini rivojlantirish maqsadida doimiy ravishda yangi yondoshuvlar ishlab chiqilishi zarur.

Mustaqil ishlash talaba hayotida katta ahamiyatga ega jarayon hisoblanadi. Birinchidan, mustaqil ish bilimlarni yuqori darajada o'zlashtirishni, ko'nikmalarni shakllantirishni ta'minlaydi; ikkinchidan, o'quv ma'lumotlarini o'z-o'zidan o'zlashtiradi, uchinchidan, mustaqil ish shaxsning aqliy faoliyatini faollashtirishga yordam beradi. Bu mutaxassisning kelajakdagi o'zini o'zi tarbiyalashini va uning

mustaqil bo'lishini ta'minlaydi. Mazkur yo'lda ularning mustaqil ta'limdan asosiy maqsadlari bir nechtasi ko'rsatib o'tilgan

- yangi bilim olish usullarini egallash, jarayonlarni mustaqil tahlil qila olish;
- auditoriyadagi mashg'ulotlarda olgan bilimlarini mustahkamlash va ularni chuqurlashtirish, kengaytirish va tartibga solish;
- me'yoriy-xuquqiy aktlar, ma'lumotlar va maxsus adabiyotlar bilan ishlashni o'rganish;
- o'quv materiallarini mustaqil o'rganish;
- faolligini, bilim orttirishga bo'lgan intilishini, ijodiy tashabbuskorligini va tartiblilikni rivojlantirish;
- olgan bilimlarini amaliyotda qo'llay olishini shakllantirish;
- mustaqil fikr yuritish, o'z-o'zini o'stirishi, o'z rejasini amalga oshirishini shallantirish;
- tadqiqot qila olish qobiliyatini rivojlantirish

Mustaqil ishlarni tashkil etish va nazorat qilish innovatsion texnologiya turlaridan biri sifatida, o'qituvchilar va talabalarga o'z bilim va ko'nikmalarini mustaqil ravishda rivojlantirish imkonini beradi. Bu jarayonni amalga oshirishda zamonaviy texnologiyalar, masalan, onlayn platformalar, elektron darsliklar, interaktiv o'quv materiallari va boshqa raqamli vositalar katta rol o'ynaydi.

Mustaqil ishlarni tashkil etishning bir necha asosiy afzalliklari mavjud:

1. Talabalar o'z vaqtlariga mos ravishda mustaqil ishlarini bajarishlari mumkin.
2. Kreativlik: Mustaqil ishlash orqali talabalar o'z fikrlash usullarini rivojlantiradilar va o'zlarining ijodkorliklarini namoyon qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.
3. O'z-o'zini boshqarish: Talabalar mustaqil ravishda o'z oldilariga maqsadlar qo'yishlari va ularga erishishlari uchun zarur bo'lgan strategiyalarni ishlab chiqishga intiladilar.
4. Texnologik ko'nikmalarni rivojlantirish: Zamonaviy texnika (kompyuter, elektron doska, smatr televizor, planshet va hokazo) va texnologiyalar yordamida talabalar raqamli ko'nikmalarga ega bo'lishadi.

Nazorat qilish esa, o'qituvchilarga talabalarning mustaqil ishlari natijalarini baholash, ularning rivojlanishini kuzatish va zarur hollarda yordam berish imkoniyatini taqdim etadi. Bu jarayon innovatsion metodlar yordamida amalga oshirilishi mumkin, masalan:

- Onlayn testlar va so'rovnomalar
- O'qituvchining fikr-mulohazalari
- Talabalarni baholash uchun interaktiv platformalardan foydalanish

Xulosa qilib aytganda, mustaqil ishlarni tashkil etish va nazorat qilish zamonaviy ta'lim tizimining muhim jihatlaridan biridir va bu jarayon innovatsion texnologiyalar bilan yanada samarali amalga oshirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son.
2. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Ishmuxammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A.T., Iste'dod, 2008y.
3. Основы педагогической деятельности. Сергеев И.С. Учебное пособие. – СПб: Питер. 2004.
4. Xusainov R. Kasb-xunar kollejlarda mustaqil ta'limni tashkil etishning ahamiyati. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman ma'ruzalar to'plami. - T.: TDTU, 2015.
5. Dushayevna, O. R. G., & Mushtariy, R. (2024). MUSTAQIL ISHLARNI TASHKIL ETISH VA NAZORAT QILISH BUGUNGI KUN TALABI. *XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYALAR*, 1(1), 479-482.

HOW TO PLAN AN ENGLISH LESSON THAT CAPTIVATES YOUR STUDENTS?

Durdona Olimjonova
durdona.olimjonova05@gmail.com

Abstract. Effective lesson planning is essential for creating engaging and high-quality English language lessons. This article explores various methods for designing English lessons that promote student-centered learning, incorporate technology, and cater to diverse learning styles. Key strategies discussed include establishing clear learning objectives, using interactive activities such as group work and problem-solving tasks, differentiating instruction, and integrating multimedia tools to enhance engagement. Active speaking and listening tasks, formative assessments, and reflective practices further contribute to a dynamic learning environment. The article highlights the positive outcomes of these methods, such as improved student engagement, better retention, and enhanced language skills. A case study with 26 students reveals significant improvements in speaking, listening, writing, and reading skills. Despite challenges like managing mixed-ability classrooms and time constraints, the article emphasizes the importance of adaptive teaching strategies and student feedback in refining lesson plans for continued success in language teaching.

Keywords: English lesson planning, student engagement, teaching strategies, interactive activities, active learning, technology in teaching, student-centered learning.

Introduction.

Nowadays, the demand and desire for education is increasing day by day. It leads to the improvement of the quality of education. Proper lesson planning is crucial factor in creating quality education. Lesson planning is an initial step before the learning process takes place. In order to avoid dead ends, it helps educators in structuring their learning process. In addition to improving language acquisition, a well-organized lesson creates a lively and upbeat learning atmosphere. Using educational theories and real-world teaching techniques, this article describes efficient lesson preparation techniques for English lessons.

Penny Ur (2012) stresses the importance of clear learning goals that guide both teaching and student engagement. Harmer (2015) advocates for interactive, student-focused activities like group work and problem-solving tasks, which promote active participation. Differentiated instruction, as discussed by Tomlinson (2001), helps cater to diverse learning needs, ensuring all students can engage with the material. Mayer (2005) highlights the role of multimedia and technology in enhancing retention by presenting content in varied formats. Active speaking and listening tasks, such as debates and storytelling, improve fluency (Nunan, 2003). Formative assessments, as noted by Black and William (1998), provide ongoing feedback to adjust teaching. Finally, Brookfield (2017) emphasizes reflective practices to adapt lessons and foster student ownership of learning.

Methods.

In order to create a well-organized English lesson, teachers should use a combination of techniques that accommodate different learning styles, are interesting, relevant to the lesson content, and easy to use in the classroom. Below are the main methods based on experiences in language teaching:

Lesson objective clarity

Start with clear, achievable learning outcomes. According to Penny's opinion, teachers should be clear about what the students should have learned by the end of the lesson and make sure that this goal is appropriate for the students' level of language proficiency [1].

Student-centered activities

Activities planned for the lesson should encourage students to actively participate. Harmer suggested, this may include tasks such as group work, pair discussions and problem solving [2]. The goal is to make students the focus of the lesson, to teach the language better through various exercises.

Differentiation

A successful lesson plan includes a variety of learning styles and skill levels. According to Tomlinson's opinion, differentiated instruction allows teachers to meet individual student needs by offering various types of content, process and assessment methods [3]. Visual guides, multimedia resources and modern technology can effectively support students.

Incorporating Technology

Modern technologies are of great help in developing language skills. Interactive tools like online quizzes, language apps and multimedia presentations make lessons more dynamic and appealing, according to Mayer [4]. They also provide important tips for language development.

Active speaking and listening tasks

Listening and speaking are effective techniques in practical language use. According to Nunan's opinion, incorporating authentic tasks such as debates, storytelling, or presentations encourages students to use English in real-life contexts, thereby enhancing fluency and confidence [5].

Formative assessment

Quizzes or student discussions can help student understanding during the lesson and adjust teaching accordingly Black & William [6]. This assessment helps both students and teachers to know about everyone's progress.

Reflective Closure.

At the end of the lesson, thinking about the topic and combining ideas helps to consolidate knowledge. As suggested by Brookfield, reflective practices allow students to consider their learning process and clarify any areas of confusion, making the lesson more meaningful [7].

Results.

Using the techniques mentioned above has produced a number of advantageous results:

Enhanced Student Engagement

Implementing clear learning objectives, along with engaging and student-centered activities, significantly boosts student participation. When students understand the purpose of the lesson and the expected outcomes, they are more motivated to engage. Activities like group work, pair discussions, and problem-solving tasks (as suggested by Harmer) have proven to be highly effective in keeping students involved throughout the lesson. As a result, students are more actively engaged, showing greater interest and enthusiasm for the lesson content.

Better Retention of Knowledge

Differentiation, along with clear objectives and formative assessments, has shown to improve retention rates. By catering to diverse learning styles and providing varied tasks, students are more likely to remember and apply the knowledge gained during the lesson. Tasks that require active involvement, such as interactive quizzes and real-time discussions, help reinforce key concepts and ensure that students retain the material for longer periods. The incorporation of multimedia resources has also been linked to better retention by making content more engaging and memorable.

Positive Classroom Atmosphere

Differentiated instruction and the use of modern technology have fostered a positive and inclusive classroom environment. Students appreciate the varied resources and personalized approach, which makes them feel more supported in their learning. Activities that allow for collaboration, such as group projects or pair discussions, contribute to a more cooperative and respectful classroom atmosphere. This inclusive approach ensures that students of all proficiency levels feel valued and encouraged to participate.

Continuous Student Progress and Feedback

Formative assessment, including quizzes and student discussions, has allowed both teachers and students to track progress in real time. By providing immediate feedback, teachers can adjust their instruction to meet the needs of the students, while students can identify areas for improvement and take ownership of their learning. This dynamic assessment process creates an environment where learning is continuous and adaptive, with both students and teachers benefiting from regular check-ins and adjustments.

Improved Critical Thinking and Self-Reflection

Reflective closure at the end of the lesson, as suggested by Brookfield, has encouraged students to engage in self-reflection. Reflective practices help students consolidate their learning, identify areas of confusion, and clarify their understanding of the material. This not only enhances students' critical thinking skills but also fosters a sense of ownership over their learning process. As a result, students are more likely to retain information and apply it meaningfully in future lessons.

Increased Confidence in Using English

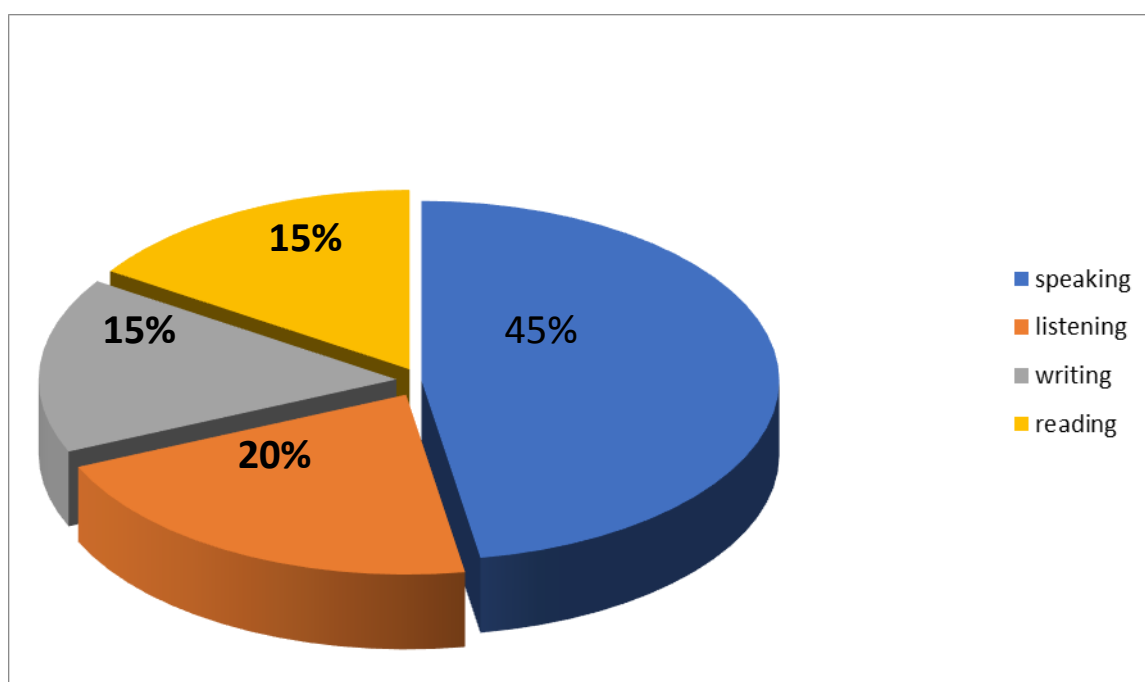
The overall approach, combining clear objectives, active participation, technology integration, and formative assessment, has contributed to increased confidence among students. They are more comfortable using English in real-life contexts, such as through debates, storytelling, and presentations. As students actively use the language in a supportive, structured environment, their self-confidence grows, leading to more effective communication in English.

Better Language Skills

Students gain comprehensive language skills by regularly practicing speaking, listening, reading, and writing in all language domains. The communicative language instruction approach, which stresses the use of language for everyday

conversation, lends support to this. This method was tested on 26 students for a month. And as a result, the following was found:

This method did not have the same effect on all students. Therefore, it was found that 45% of the students have improved speaking skills, 20% of students have improved listening skills, 15% of students have improved writing skills, and 15% of students have partially improved reading skills.

Discussion.

The findings show that a carefully thought-out English lesson can greatly raise student interest and language competency. Clear learning objectives, a variety of teaching techniques, and the use of technology are some of the elements that make these classes successful.

Even while these tactics work, problems can still occur. For example, managing mixed-ability classrooms can be challenging. Teachers should employ scaffolding strategies to help weaker students while giving more advanced students chances to push themselves.

Furthermore, time constraints can make it impossible to complete all of the activities. In these situations, educators ought to give top priority to tasks that best suit the needs of their pupils and offer chances for authentic language usage.

Lastly, teachers can continuously improve their lesson plans and teaching strategies by incorporating student feedback at the conclusion of the class, which guarantees that they are still sensitive to the requirements of their students.

Conclusion.

Effective English lesson planning is essential for fostering an engaging, supportive, and dynamic learning environment. By setting clear objectives, incorporating student-centered activities, and utilizing modern technologies, teachers can significantly enhance student engagement and language development. Differentiation ensures that lessons meet the diverse needs of students, while active speaking and listening tasks build practical language skills. Formative assessments provide valuable feedback for both students and teachers, allowing for continuous improvement and adaptation of teaching strategies. Reflective closure helps consolidate learning and encourages students to take ownership of their progress. While challenges such as managing mixed-ability classrooms and time constraints exist, the integration of these strategies creates a positive atmosphere that motivates students to use English with confidence. Ultimately, a well-planned lesson not only improves language proficiency but also inspires students to actively participate and engage with the language, laying the foundation for lifelong learning.

References:

1. Penny Ur, (2012). "A course in English language teaching" (2nd ed.). Cambridge University Press.
2. Harmer, J. (2015). "The practice of English language teaching" (5th ed.). Pearson Education.

3. Tomlinson, C. A. (2001). "How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms" (2nd ed.). ASCD.
4. Mayer, R. E. (2005). "The Cambridge handbook of multimedia learning". Cambridge University Press.
5. Nunan, D. (2003). "Practical English language teaching". McGraw-Hill.
6. Black, P., & William, D. (1998). "Inside the black box: Raising standards through classroom assessment". Phi Delta Kappan, 80(2), 139-148.
7. Brookfield, S. D. (2017). "Becoming a critically reflective teacher". John Wiley & Sons.

Oliy ta'limni boshqarishda zamonaviy muammolar va yechimlar

Andijon davlat chet tillari instituti
talabasi Turg'unaliyev Oxunjon Oqiljon o'g'li
oxunjonturgunaliev2003@mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimini boshqarishning zamonaviy muammolari va ularning yechimlari tahlil qilinadi. Oliy ta'lim sohasida innovatsion yondashuvlarning ahamiyati, raqamli transformatsiya, byurokratik to'siqlar, ta'lim sifati va xalqaro standartlarga moslashish kabi masalalar yoritilgan. Maqolada ilg'or tajribalar va samarali boshqaruv usullari asosida yechimlar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, boshqaruv, zamonaviy muammolar, innovatsiyalar, raqamli transformatsiya, ta'lim sifati, xalqaro standartlar.

Аннотация: В данной статье анализируются современные проблемы управления системой высшего образования и пути их решения. Рассматриваются вопросы значимости инновационных подходов, цифровой трансформации, бюрократических барьеров, качества образования и адаптации к международным стандартам. В статье предлагаются решения на основе передового опыта и эффективных методов управления.

Ключевые слова: Высшее образование, управление, современные проблемы, инновации, цифровая трансформация, качество образования, международные стандарты.

Annotation: This article analyzes the modern challenges in higher education management and their possible solutions. It discusses the importance of innovative approaches, digital transformation, bureaucratic barriers, education quality, and adaptation to international standards. The paper proposes solutions based on best practices and effective management strategies.

Keywords: Higher education, management, modern challenges, innovations, digital transformation, education quality, international standards.

Innovatsion ta'lim metodlarining joriy etilishi va zamonaviy kompetensiyalar: Hozirgi davrda oliy ta'limda an'anaviy yondashuvlar o'z o'rnini innovatsion ta'lim metodlariga bo'shatib bermoqda. Talabalar faqat nazariy bilim olish bilan cheklanmasligi, balki amaliy ko'nikmalar, tahliliy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashish kabi zamonaviy kompetensiyalarni egallashi lozim.

Yechim: Oliy ta'lim muassasalari interaktiv ta'lim, loyihaviy va tadqiqotga asoslangan o'qitish metodlarini keng joriy etishi, STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika) yondashuvlarini rivojlantirishi zarur.

Universitet va sanoat hamkorligining sustligi: Ko'plab universitetlar amaliyot va ishlab chiqarish bilan bog'lanmagan holda, faqat nazariy bilim berishga yo'naltirilgan. Bu esa bitiruvchilarning bozor talablariga moslashishiga to'sqinlik qiladi. Zamonaviy iqtisodiyot talablariga javob beradigan malakali kadrlar tayyorlash uchun universitetlar va sanoat o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash lozim.

Yechim: Universitetlar korporativ sektor bilan kooperatsiya o'rnatishi, yirik kompaniyalar bilan qo'shma laboratoriyalar va ilmiy markazlar tashkil etishi, talabalar uchun amaliyot dasturlarini kuchaytirishi lozim.

Oliy ta'limda inklyuzivlik va imkoniyatlar tengligi: Ko'pgina rivojlanayotgan mamlakatlarda oliy ta'lim olish imkoniyati hamma uchun bir xil emas. Ijtimoiy-iqtisodiy farqlar, gender tengsizligi, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun infrastrukturaviy cheklovlar oliy ta'limga kirish imkoniyatlarini kamaytiradi.

Yechim: Davlat tomonidan ijtimoiy grantlar va stipendiyalar tizimini kengaytirish, imkoniyati cheklangan shaxslar uchun maxsus ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, universitetlarning infratuzilmasini qulaylashtirish zarur.

Akademik erkinlik va ilmiy tadqiqotlar rivoji: Ko'plab oliy ta'lim muassasalarida akademik erkinlik cheklangan bo'lib, tadqiqotchilar innovatsion g'oyalarni ilgari surishda muammolarga duch kelishmoqda. Ilmiy izlanishlar uchun yetarli grant va moliyaviy qo'llab-quvvatlash yo'qligi ham muhim muammolardan biridir.

Yechim: Davlat va xususiy sektor tomonidan ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish, universitetlarning mustaqilligini oshirish va xalqaro ilmiy hamkorlikni rivojlantirish zarur.

Oliy ta'limni boshqarishda zamonaviy muammolar: Byurokratiya va ortiqcha qog'ozbozlik: Oliy ta'lim tizimidagi ortiqcha byurokratik jarayonlar universitetlarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Dars jadvalini tasdiqlash, moliyaviy hisobotlarni yuritish, ilmiy loyihalar uchun grant olish kabi jarayonlarda qog'ozbozlik ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi. Bu o'qituvchilar va tadqiqotchilarning asosiy faoliyatidan chalg'ishiga sabab bo'ladi.

Ta'lim sifatining nazorati va xalqaro standartlarga moslashish: Ko'plab mamlakatlarda oliy ta'lim sifatini nazorat qilish bo'yicha aniq mexanizmlar mavjud emas yoki ular samarali ishlamaydi. Aksariyat universitetlar xalqaro reytinglarda past natijalarni qayd etmoqda. Ta'lim dasturlarini xalqaro talab va bozor ehtiyojlariga moslashtirish zarurati dolzarb masalalardan biridir.

Oliy ta'limning raqamli transformatsiyasi: Zamonaviy oliy ta'lim tizimi raqamli texnologiyalarga asoslangan holda rivojlanmoqda. Biroq ko'plab universitetlar hali ham

an'anaviy usullarga tayanib qolmoqda. Onlayn ta'lim platformalarining rivojlanishi, sun'iy intellekt va big data texnologiyalarining ta'lim jarayonlariga joriy etilishi zarur.

Korrupsiya va moliyaviy muammolar: Oliy ta'lim tizimida korrupsiya keng tarqalgan muammolardan biri hisoblanadi. Ayrim universitetlarda qabul jarayonida, grant ajratishda yoki ilmiy unvon berishda korrupsion holatlar kuzatiladi. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligi yetarli darajada emas, bu esa ularning innovatsion rivojlanishini cheklaydi.

O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va motivatsiyasi: Ko'pgina oliy ta'lim muassasalarida professor-o'qituvchilarning bilim va malakasini oshirish tizimi yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan. Zamonaviy ta'lim metodikalarini o'zlashtirish, xorijiy tillarni bilish va ilmiy tadqiqot faoliyatida faol ishtirok etish – o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida muhim omillar hisoblanadi.

Muammolarni bartaraf etish bo'yicha taklif etilayotgan yechimlar: Ta'lim boshqaruvida raqamli texnologiyalardan foydalanish: Oliy ta'lim tizimini samarali boshqarish uchun avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy etish zarur. Elektron hujjat aylanishi, raqamli reyting tizimlari va big data tahlillari yordamida ta'lim jarayonini aniq va shaffof nazorat qilish mumkin.

Ta'lim dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirish: Universitetlar xalqaro hamkorlikni kengaytirib, ta'lim dasturlarini Yevropa Ittifoqi (Bologna jarayoni), AQSh va boshqa rivojlangan mamlakatlarning talablariga moslashtirishi lozim. Bu bitiruvchilarning xalqaro mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshiradi.

Universitetlarning moliyaviy mustaqilligini oshirish: Oliy ta'lim muassasalariga grantlar, xususiy sektor investitsiyalari va xalqaro fondlardan mablag' jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirish lozim. Shuningdek, universitetlar o'z tadqiqotlarini tijoratlashtirish orqali o'z-o'zini moliyalashtirish tizimini yaratishi mumkin.

Professor-o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash: Universitetlarda o'qituvchilar uchun malaka oshirish dasturlarini yo'lga qo'yish, xorijiy universitetlar

bilan tajriba almashish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Ularni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Korrupsiyaga qarshi kurash va shaffoflikni ta'minlash: Oliy ta'lim tizimida korrupsiyani kamaytirish uchun elektron boshqaruv tizimlarini keng joriy etish va shaffoflikni ta'minlovchi mexanizmlarni kuchaytirish kerak. Qabul jarayonlarida, grant taqsimotida va imtihon tizimlarida sun'iy intellekt va blockchain texnologiyalaridan foydalanish mumkin.

Oliy ta'lim tizimidagi o'zgarishlar: muammolar va imkoniyatlar uyg'unligi: Islohotlar va ularning samaradorligi: So'nggi yillarda oliy ta'lim tizimida islohotlar jadallashgan. Universitetlarning mustaqilligi oshirilmoqda, ta'lim dasturlari yangilanmoqda va zamonaviy texnologiyalar joriy qilinmoqda. Shu bilan birga, ayrim islohotlarning samaradorligi hali to'liq sezilmayapti. Byurokratik to'siqlar va eski tizim qoldiqlari ba'zan o'zgarishlarning tezkor amalga oshishiga to'sqinlik qilmoqda.

Raqamli texnologiyalar joriy qilinmoqda, lekin muammolar ham bor.

Onlayn ta'lim, elektron hujjat aylanishi va raqamli boshqaruv tizimlari tobora kengaymoqda. Biroq, barcha universitetlar bir xil texnologik imkoniyatlarga ega emas. Masofaviy ta'lim sifatini oshirish, sun'iy intellekt va big data texnologiyalaridan unumli foydalanish masalalari hali ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Kadrlar tayyorlash tizimi takomillashmoqda, lekin bozor talablariga to'liq mos emas

Universitetlarda ta'lim dasturlari amaliyotga yo'naltirilgan holda yangilanmoqda. Ilgari faqat nazariy bilim berilgan bo'lsa, hozirda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga e'tibor kuchaygan. Biroq, ayrim yo'nalishlarda ishlab chiqarish va universitetlar o'rtasidagi bog'liqlik yetarli darajada emas. Bu esa bitiruvchilarning mehnat bozoriga moslashish jarayonini qiyinlashtiradi.

Ilm-fan rivojlanmoqda, lekin moliyaviy ta'minot yetarli emas

Ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha qator tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Xalqaro ilmiy loyihalar, grant dasturlari va ilmiy nashrlar soni ortib

bormoqda. Biroq, ilmiy tadqiqotlar uchun moliyaviy resurslarning yetarli emasligi hali ham muhim masala bo'lib qolmoqda.

Xalqaro integratsiya ortib bormoqda, lekin barcha universitetlar uchun bir xil sharoit mavjud emas

Ko'plab universitetlar xalqaro reytinglarda ishtirok etmoqda, xalqaro hamkorlik dasturlari kengaymoqda. Talabalar va o'qituvchilar xorijiy universitetlarda tajriba almashish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Shu bilan birga, kichik va yangi tashkil etilgan universitetlarda bu jarayonlar hali yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Altbach, P. G., Reisberg, L., & Rumbley, L. E. (2010). Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. UNESCO.
2. Bologna Process Implementation Report (2020). European Commission.
3. Clark, B. R. (1998). Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. Pergamon Press.
4. Marginson, S. (2016). Higher Education and the World of Work: Critical Perspectives. Springer.
5. UNESCO (2021). The Futures of Higher Education: How Digitalization and Artificial Intelligence Will Reshape Learning.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori (2023). Oliy ta'lim tizimini rivojlantirish strategiyasi. Lex.uz.
7. Andijon Davlat Chet Tillar Instituti Ilmiy Jurnali (2023). Oliy ta'limda innovatsion yondashuvlar va ta'lim sifatini oshirish.
8. OECD (2022). Education at a Glance: OECD Indicators.
9. UzEdu (2023). Oliy ta'lim muassasalarining raqamli transformatsiyasi. Ta'lim va innovatsiyalar jurnali.

10. Stiglitz, J. E. (2017). The Role of Government in Higher Education and Research.

OLIY TA'LIMNI BOSHQARISHDA ZAMONAVIY MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Muxiddinova Marjona Nodirbek qizi

Andijon davlat chet tillar instituti

Roman-german va slavyan tillar fakulteti

Filologiya va tillarni o'qitish:fransuz tili

22-01-guruh talabasi

marjonamuxiddinova03@gmail.com

Telefon: +998914923282

Annotatsiya: Ushbu maqolada Oliy ta'limni rivolantirishda, hamda kadrlar malakasini oshirishga xalal berayotgan omillar va ularning yechimlari ko'rib chiqilgan . Bundan tashqari, ilmiy-tadqiqot ishlari hamda ta'limning integratsiyalashuv jarayonlari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В статье рассматриваются факторы, препятствующие развитию высшего образования и повышению квалификации кадров, а также пути их решения. Кроме того, были проведены размышления по поводу процессов интеграции исследований и образования.

Abstract: This article examines the factors that hinder the development of higher education and the improvement of personnel qualifications, as well as their solutions. In addition, it discusses the processes of scientific research and integration of education.

Kalit so'zlar: moddiy-texnik baza, qabul kvotalari, innovatsion metodikalar, malakali kadrlar, maqolalar, ekspertlar xulosasi.

Ключевые слова: материально-техническая база, контрольные цифры приема, инновационные методы, квалифицированные кадры, статьи, экспертное мнение.

Keywords: material and technical base, admission quotas, innovative methods, qualified personnel, articles, expert opinion.

Mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha ustuvor vazifalarga muvofiq kadrlar tayyorlashning mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqish, xalqaro standartlar darajasida oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlashga zarur shart-sharoitlar yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi «Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-2909-son qarori qabul qilindi. Mazkur qaror bilan oliy ta'lim darajasini sifat jihatidan oshirish va tubdan takomillashtirish, oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va modernizatsiya qilish, zamonaviy o'quv-ilmiy laboratoriyalari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlash bo'yicha Oliy ta'lim tizimini 2017-2021 yillarda kompleks rivojlantirish dasturi ham tasdiqlandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 24 oktyabrdagi oliy ta'lim sohasini yanada rivojlantirish, kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kengaytirish masalalariga bag'ishlangan yig'ilishda bugungi kundagi oliy ta'lim sohasidagi bir qator muammo va kamchiliklarning borligi, ya'ni, oliy ta'lim muassasalari qabul kvotalarining qamrovining juda pastligi (umumta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari bitiruvchilariga nisbatan 7-9 foiz), oliy ta'lim muassasalarining nufuzi, professoro'qituvchilarning ilmiy salohiyati xalqaro ilmiy hamjamiyatda munosib o'ringa ega emasligi, oliy o'quv yurtlari rektorlari va prorektorlarini tayinlashda professor-o'qituvchilarning fikri o'rganilmayotganligi oqibatida yangi tayinlangan rahbarning jamoa bilan ishlash samaradorligi yetarlicha bo'lmayotganligi, tadqiqotlarni ishlab chiqarish bilan integratsiya qilish, ilmiy faoliyat natijadorligini oshirish uchun zarur sharoitlarning yaratilmaganligi, ta'lim jarayoniga innovatsion metodikalarni joriy etish, professor-o'qituvchilar malakasini oshirish ishlari talabga javob bermasligi, mehnat bozoridagi tarkibiy o'zgarishlarga javob beradigan, yoshlarimizga kasb-hunar o'rgatadigan, ularda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantiradigan tizimning yo'qligi ta'kidlab o'tildi. So'nggi yillarda mamlakatimizda oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, ilm-fanni

rivojlantirish, o'qitishning zamonaviy shakl va texnologiyalarini joriy etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Ilmiy-tadqiqot ishlarini samarali tashkil etish, tadqiqot natijalarini amaliyotga keng joriy qilish, ta'lim-fan-ishlab chiqarishning o'zaro mustahkam integratsiyasini ta'minlash, ilmiy-tadqiqot ishlariga iqtidorli yoshlarni ko'proq jalb etish va ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlashga katta ahamiyat berilyapti. Bundan ko'zlangan maqsad nafaqat bo'lajak yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, balki umuman ta'lim maskanlarida ilm-fanni rivojlantirishdir. Ma'lumki, uzluksizlik va uzviylik ta'lim tizimida ortiqcha takroriylikka chek qo'yib, avvalo jamiyatning ma'naviy va intellektual salohiyatini kengaytiradi, qolaversa, davlatning ijtimoiy va ilmiy-texnik taraqqiyotini takomillashtirish omili sifatida ishlab chiqarishning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Shu sababli oliy ta'lim muassasasining pedagog-o'qituvchisi ta'lim berish jarayonidagi o'quv va ilmiy-tadqiqot faoliyatlarni munosib tarzda uyg'unlashtirish, ta'lim va ilm-fanni o'zaro integratsiyalashuvi vazifasini amalga oshirishni ta'minlashga bevosita qodir bo'lgan asosiy subyekt bo'lib hisoblanadi. Hozirgi kundagi yuqori raqobatchilik sharoitida va ta'lim berishga qo'yilgan vazifalarning qat'iyligi tufayli zamonaviy o'qituvchi-tadqiqotchi o'zining ilmiy-ijodiy, innovatsion salohiyatini to'liq ochib berishga to'sqinlik qiladigan muammolarga duch kelishini tushunib yetishi zarur. Bunda muammolarni aniqlash va ularning ijobiy yechimini topish muhim xisoblanadi. Oliy ta'lim muassasasi pedagog-o'qituvchisining malakali kadrlar tayyorlashdagi faoliyatida zarur va dolzarb bo'lgan quyidagi yettita asosiy o'rni mavjud bo'lib, aslida bular pedagogning mehnat vazifalari talablariga ham kiritilgandir, xususan,

1. bilimlarni uzatish va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonining predmeti va bu jarayonni sifatli tashkil etish;
2. Ilmiy-tadqiqot predmeti, ilmiy-uslubiy natijalarga erishish va tadqiqot ishini tashkilotchisi;
3. ijtimoiy va shaxsiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonining predmeti, fuqarolik tarbiyasi, bitiruvchilarni ishga va kelajak kasbiga tayyorlash;
4. ilmiy va ishlab chiqarish jarayonining predmeti, talabalarni mavzu bo'yicha

yo'naltirilgan faoliyatiga tegishli amaliyotni tashkil etish jarayoni;
5. ta'lim muassasasining barcha faoliyatini baynalmilallashtirish predmeti.

Mening fikrimcha, muammoni hal qilishning mumkin bo'lgan yechimi — bu aniq tarmoqlarga yo'naltirilgan maxsus fondlarni tuzish, ular ham raqobat asosida qo'llab-quvvatlanadi, ammo bu holda faoliyatning mutlaqo boshqa sohalari o'rtasida raqobat bo'lmaydi, bu muhim tanlovlar va grantlarni yutib olish imkoniyatlarini oshiradi. Yana bir muammo oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi raqobatdir. Turli indekslar va reytinglar oliy ta'lim muassasalari rahbariyatini raqobatbardoshlikni saqlab qolish va ta'lim tashkilotlari yetakchilari qatorida bo'lish uchun qo'l ostidagilardan ma'lum ko'rsatkichlarni yaxshilashni talab qilishga majbur qiladi. Maqolalar, ekspert xulosalari, tashqi grantlar va mukofotlarga arizalarni ommaviy ravishda nashr etish — bularning barchasi o'qituvchilarning ilmiy ishlari va izlanishlari sifatini pasaytiradi. Ilm-fan shoshma-shosharlikda faoliyat yuritishga toqat qilmaydi. Har bir maqola, har bir texnik topshiriq muallif e'tiborga loyiqligini va mehnatning sifatli natijasi ekanligini, raqobatbardosh va ilmiy ahamiyatga ega ekanligini anglab yetguniga qadar vaqt davomida shakllantirilishi kerak. Bizningcha, "Oliy ta'lim muassasasi poygasi"da ishtirok etishni to'xtatib, aniq foydali izlanishlarga e'tibor qaratish, ma'lum bir soha va butun mamlakatga foyda keltiradigan ishlarga e'tibor qaratish lozim. Yuqorida muammolarning bir nechtasigina taqdim etildi, xolos. Ammo biz oliy ta'lim tizimidagi ko'plab muammolarga befarq bo'lib qolyapmiz. Bu kabi muammolar juda ham ko'p uchraydi, ularning yechimi esa, biz uchun doim ham aniq bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jadal rivojlanayotgan iqtisodiyot uchun zamonaviy kadrlar kerak. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. <http://www.president.uz/uz/lists/view/2107>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi «Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-2909-son qarori
3. Teshaboev T.Z. Oliy o'quv yurtlarida innovatsion faoliyatni takomillashtirish yo'llari.—T.: Fan va texnologiya, 2007. 129 b.
4. Paxmanbaeva P.A. Integpasiya obpazovaniya i ppoizvodctva: новые tendensii i pepcpektivы. — T.: Fan, 2009. — 144c.
5. Khakimova M. The model of

psychological and pedagogical support of professional formation of teachers in the system of postgraduate pedagogical education.- University Park, Nottingham NG7 2RD, United Kingdom November 2019. IMPACT FACTOR

5. /news/oliy-talim internet saytidan olindi.

OLIY TA'LIMNI BOSHQARUVIDA ZAMONAVIY MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Andijon davlat chet tillari instituti,
Xorijiy til adabiyot fakulteti
3- bosqich talabasi
Farhodbekova Sarvinoz Lutfillo qizi

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirish, ta'lim tashkilotlarini boshqarishning zamonaviy modellarini joriy etish va mustaqil ta'limni rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratadi. Maqolada ta'lim tizimida uchraydigan asosiy muammolar – eskirgan o'quv dasturlari, o'qituvchilarning malaka darajasi, moddiy-texnik bazaning yetishmasligi va talabalarning motivatsiya pasayishi – tahlil qilinadi. Shu bilan birga, maqolada ushbu muammolarni bartaraf etish uchun zamonaviy boshqaruv modellari, strategik rejalashtirish, innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish kabi yechimlar taklif qilinadi. Muallif, ta'lim jarayonini yaxshilashda o'qituvchilar va talabalarning faol ishtiroki, shuningdek, mustaqil ta'lim va ta'lim tashkilotlarini samarali boshqarishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Ta'lim tizimidagi islohotlar, ilg'or boshqaruv yondashuvlari va texnologiyalarni qo'llash orqali ta'lim sifatini oshirishga erishish mumkin. Maqola, umumiy hisobda, ta'lim tizimidagi mavjud muammolarni hal qilishda zamonaviy boshqaruv va ta'lim yondashuvlarining muhim rolini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, ta'lim sifati, boshqaruv modellari, mustaqil ta'lim, ta'lim islohotlari, ta'lim jarayoni, motivatsiya, zamonaviy ta'lim metodlari, ta'lim samaradorligi.

Oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ta'limni tashkil etish masalasi bugungi kunda dolzarb muammolardan biri bo'lib, bu borada mustaqil ta'lim jarayonida

uchraydigan muammolarni tahlil qilib, ularni ma'lum toifalarga ajratgan va mukammal yechimlarni izlashga qaratilgan umumiy ma'lumotlarni aytishimiz joizdir. Xususan, mustaqil ta'limning ahamiyati, uning talabalarning kasbiy kompetentligini oshirishdagi rolini ko'rish mumkin. Shuningdek, mustaqil ta'limni tashkil etishda motivatsiya, o'z-o'zini boshqarish, hamkorlik va resurslar bilan bog'liq muammolar hamda ularni hal etish yo'llari haqida batafsil ma'lumotlar keltirsak; mustaqil ta'limni samarali tashkil etish uchun o'qituvchilar va ta'lim muassasalari talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirish, qiziqishlarini oshirish va o'z-o'zini boshqarishga imkon beruvchi texnologiyalardan foydalanishlari zarur. Bundan tashqari, talabalarning hamkorlikni rivojlantirish uchun jamoatchilik va birgalikni oshirishga imkon beruvchi faoliyatlarni tashkil etish ham muhimdir. Bu borada bir nechta tahlillar va takliflar oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ta'limni yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida duch kelinadigan asosiy muammolar va ularni bartaraf etish yo'llarni tahlil qilish va ta'lim tizimida uchraydigan muammolarni quyidagicha tasniflaymiz:

1. O'quv dasturlarining eskirganligi: Ta'lim dasturlari zamon talablariga mos ravishda yangilanmasligi natijasida, talabalar amaliyotda qo'llanilishi qiyin bo'lgan nazariy bilimlarni o'rganishga majbur bo'ladilar.
2. O'qituvchilarning malaka darajasi: Ba'zi pedagoglar zamonaviy o'qitish usullarini yetarlicha bilmasliklari yoki ulardan foydalanmasliklari sababli, ta'lim sifati pasayadi.
3. Moddiy-texnik bazaning yetishmasligi: Ko'plab ta'lim muassasalarida zamonaviy texnologiyalar va uskunalarning yetishmasligi o'quv jarayonining samaradorligini pasaytiradi.
4. Talabalarning motivatsiya yetishmasligi: Ta'lim jarayonida talabalar o'zlashtirayotgan bilimlarning amaliy ahamiyatini tushunmasliklari yoki kelajakdagi kasbiy faoliyatlari bilan bog'lay olmasliklari sababli, o'qishga bo'lgan qiziqishlari pasayadi.

Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi yechimlarni taklif qilamiz:

O'quv dasturlarini yangilash: Zamonaviy talab va ehtiyojlarni inobatga olgan holda, o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish va amaliyotga yo'naltirilgan bilimlarni kiritish.

O'qituvchilarning malakasini oshirish: Pedagoglarni zamonaviy o'qitish usullari va texnologiyalaridan foydalanishga o'rgatish maqsadida muntazam ravishda malaka oshirish kurslarini tashkil etish.

Moddiy-texnik bazani mustahkamlash: Ta'lim muassasalarini zamonaviy texnologiyalar va uskunalar bilan ta'minlash orqali o'quv jarayonining samaradorligini oshirish.

Talabalarning motivatsiyasini oshirish: O'quv jarayonini talabalarning qiziqishlari va kelajakdagi kasbiy faoliyatlari bilan bog'lash, shuningdek, ularning o'zlashtirayotgan bilimlarining amaliy ahamiyatini tushuntirish orqali o'qishga bo'lgan qiziqishlarini oshirish. Ushbu chora-tadbirlar ta'lim tizimidagi mavjud muammolarni bartaraf etishga va ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Ta'lim muassasalarini boshqarishda qo'llaniladigan zamonaviy yondashuvlar va ularning samaradorligi haqida so'z yuritsak; an'anaviy uslublaridan farqli o'laroq, zamonaviy modellarning ta'lim jarayoniga ijobiy ta'sirini ham uchratish mumkin. Xususan, quyidagi boshqaruv modellari ko'rib chiqsaki:

1. Innovatsion boshqaruv modeli: Ushbu model ta'lim muassasalarida yangiliklarni joriy etish va innovatsion loyihalarni amalga oshirishga qaratilgan. Innovatsion boshqaruv ta'lim sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi.
2. Strategik boshqaruv modeli: Bu model uzoq muddatli maqsadlarni belgilash va ularga erishish strategiyalarini ishlab chiqishga asoslanadi. Strategik rejalashtirish ta'lim muassasalarida barqaror rivojlanishning keng ahamiyatini ko'rsatadi.
3. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan boshqaruv modeli: Ushbu model zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda boshqaruv jarayonlarini optimallashtirishni nazarda tutadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining boshqaruv samaradorligini oshirishdagi roli muhimdir. Chunki,

ushbu zamonaviy boshqaruv modellari ta'lim muassasalarining samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi va ta'lim sifatini oshirishga hissa qo'shadi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, biz kasib egalari zamonaviy oliy ta'lim tizimi jadal rivojlanayotgan dunyo talablariga moslashishimiz, ta'lim jarayonidagi sifatini oshirish va samarali boshqaruv modellarini joriy etishimiz zarur. Biz nafaqat mustaqil ta'limni rivojlantirish, balki ta'lim tizimidagi mavjud muammolarni hal qilish va innovatsion boshqaruv modellarini tatbiq etish orqali oliy ta'lim muassasalarining samaradorligi oshirishda yuksak natijalarga erishishimiz mumkin. Yuqorida ta'kidlanganidek, ta'lim tizimidagi asosiy muammolar– eskirgan o'quv dasturlari, o'qituvchilarning malaka darajasi, moddiy-texnik bazaning yetishmovchiligi hamda talabalarning motivatsiya pastligi – aniq strategik yondashuvlar asosida bartaraf etilishimiz mumkin. Bu usul orqali, biz innovatsion boshqaruv, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va strategik rejalashtirishda ta'lim sifatini oshirishning muhim omillariga duch kelamiz. Shu sababli, oliy ta'lim muassasalarida islohotlarni samarali amalga oshirish, ta'lim sifatini oshirish va zamonaviy boshqaruv usullarini qo'llash orqali jamiyatimizning intellektual salohiyatini yuksaltirish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Zamonaviy ta'lim tizimi – bu faqatgina o'qitish jarayoni emas, balki innovatsiyalarni tatbiq etish, mustaqil ta'limni qo'llab-quvvatlash va kelajak avlodni global mehnat bozorida raqobatbardosh etib tayyorlashning muhim vositasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xoliyorov M. S. (2020). Ta'lim sifati: islohotlar, muammolar, yechimlar va istiqbollari. Tashkent: UzMU.
2. Yusupov M. M. (2019). Oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ta'limni tashkil etish muammolari. Tashkent: Science Publishing.
3. Yusupov M. M. (2018). Ta'lim tashkilotini boshqarishning zamonaviy modellari. Tashkent: Education Press.

CONTEMPORARY PROBLEMS AND SOLUTIONS IN THE MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION.

Toxirov Azizbek Zokirjonovich

Student of Andijan State Institute of Foreign Languages

Phone: +998944385469

E-mail: azizbektoxirov1704@gmail.com

Abstract: Today, there are a number of challenges in the management of higher education. This article considers contemporary problems such as the training of highly qualified personnel, technological support of the educational process, financial independence, and the weakening of the link between science and industry. To solve these problems, it is proposed to modernize the education system, improve the training process, ensure the financial independence of higher education institutions, and strengthen ties between science, education and industry. These events are aimed at the sustainable development of the higher education system and improving the quality of national training.

Keywords: higher education, training, technological support, financial independence, anti-corruption, science and industrial links.

Higher education plays an important role in the socio-economic and cultural development of any state today. In the context of globalization and technological development, the demands on the system of higher education increase. At the same time, in recent years there are a number of challenges in the management and development of higher education. Contemporary challenges in higher education include adapting to technological changes, improving the quality of education, ensuring financial stability, and creating flexible curricula for students. In this situation, the need to adapt the education system to modern requirements and international standards becomes even more relevant. In education, it is important to introduce innovative technologies, improve the skills of teachers, and adapt curricula to the needs of the labor market. It is also necessary to implement programs aimed at developing creative and critical thinking skills of young people.

MODERNIZATION OF EDUCATION SYSTEM

The need to modernize higher education is associated with the rapid development of modern society. The previous system of higher education was based on more classical and traditional methods, but the requirements of the modern era are completely different. Previously, classes were held using traditional methods. That is, educational processes were conducted more on the basis of oral

reports and written work. Students took classes in more classrooms and used books. Moreover, there was a limited amount of practical and laboratory classes and insufficient use of modern technologies.

The problems were not limited to this but also included a number of other problems.

1. **Information and resource limitations:** Access to information is limited. Libraries are the primary source and electronic resources or online information are not publicly available.
2. **The role of teachers and students:** Teachers were the main source of information, with students playing the role of more passive participants. The students' creative thinking and independent working skills were underdeveloped.

Today, it is necessary to modernize higher education in order to create an education system that meets the requirements of modern society and the market. Therefore: the introduction of modern technologies, the use of digital resources, and the motivation of teachers and students will further elevate the education system.

Examples include:

1. **Introduction of modern technologies:** it creates a wide range of amenities for students. The student can master classes through online platforms.
2. **Use of digital resources:** creation and widespread use of electronic textbooks, video lessons and interactive teaching materials.

Modernization of the system of higher education is necessary in accordance with the requirements of the present day and the development of the future. Cutting-edge technologies, digital resources, practical knowledge and innovative approaches can further develop the education system in our country, making it more competitive at the international level.

QUESTIONS AND SOLUTIONS IN HUMAN RESOURCES

The penetration of modern technologies into the education system provided students with many advantages. However, the transition from traditional to modern education system has created its own problems. It has led to a shortage of personnel, that is: a lack of people who can easily work with modern technologies.

The application of technologies creates separate problems. For example: Teachers may not have the necessary skills to effectively apply new technologies. This can reduce the quality of education.

Another pressing problem is: the change in teaching styles. That is, technology will change teaching styles, but not every teacher will adopt new methods or have difficulty using them.

However, modern education also has its own unique conveniences. Students will be able to see things that are difficult to master online again. For teachers, conducting introductory classes, that is, courses on the use of electrical equipment, will provide them with additional convenience in working with technology. This reduces the problems in the cadre system.

However, it is easy to get students to lose interest and motivation for classes held online. In such cases, it is important to transfer lesson methods to a modern method to keep them interested: online tests and assignments will bring back their interest in classes.

ON MEASURES TO GIVE FINANCIAL INDEPENDENCE TO STATE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

In order to improve the effectiveness of the reforms in the system of higher education, to ensure financial stability of state higher educational institutions, to independently solve the issues of strengthening the material and technical base, to expand the opportunities to attract funds for research activities and to develop the competitive environment among higher education institutions: financial independence of state higher educational institutions Shavkat Miromonovich was awarded by Mirziyoyev. This allowed them to develop the discipline of mutual education on their own scale and create an atmosphere of mutual competition. Such independence will not only improve the quality of education, but also help promote research and innovation.

Financial independence will affect many areas of the education system, including cooperation and entrepreneurship.

Partnership and Enterprise Development: Higher education institutions should collaborate with other higher education institutions, enterprises, and organizations for joint programs and research. This will help not only to increase financial resources, but also to exchange experiences.

Attracting private investment: By partnering with the private sector, it is possible to attract investments for improving the infrastructure of higher education institutions and for the implementation of new programs. This, in turn, increases the financial independence of the institution. In other words, the establishment of interaction between higher education institutions with different organizations helps these students to earn income outside of the educational process.

Measures to grant financial independence to state higher education institutions serve to increase their opportunities for sustainable development and quality education. When all these measures are implemented, higher education institutions will be able to perform their work more efficiently, which is critical for the country's future.

References:

1. <https://uzmarkaz.uz/ru/news/oliy-talim-islohotlari-muammolar-ozgarish-va-yutuqlar>
2. <https://lex.uz/docs/-4545884>
3. <https://lex.uz/ru/docs/-5793251>
4. Axmedova A., Gabidulin R. Kulturologiya. Mirovaya kultura Akademiya Xudojestv Uzbekistana. T., 2001.
5. Sulaymonova F. Sharq va G'arb. T.: O'zbekiston. 1997

OLIY TA'LIM BOSHQARISHDA ZAMONAVIY MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Avezova Rohila Abdusharipovna
Urganch davlat pedagogika instituti, xorijiy filologiya kafedrası ingliz tili
o'qituvchisi rohilaavezova5@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'limni boshqarish jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinadi. Oliy ta'lim tizimi jamiyatning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi, biroq uning samarali ishlashi uchun ko'plab omillarni hisobga olish zarur. Muammolar orasida ta'lim jarayonining yuqori sifatga erishishi, moliyaviy resurslarning etishmasligi kabi omillar mavjud. Ushbu maqolada, muammolarning yechimi sifatida innovatsion boshqaruv metodlari, raqamli texnologiyalarni joriy etish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish kabi takliflar ilgari suriladi. Muammolarni hal qilish orqali oliy ta'lim tizimining samaradorligini oshirish va ta'lim sifatini yaxshilashga erishish mumkin.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim tizimi, ta'lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalar, xalqaro hamkorlik, ta'limni raqamlashtirish.

Zamonaviy oliy ta'lim tizimi global o'zgarishlar va yangi talablar bilan yuzma-yuz kelmoqda. Oliy ta'limni boshqarishda samarali yondashuvlar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ta'lim tizimi jamiyatning intellektual va iqtisodiy taraqqiyotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimi uchun asosiy muammolarni aniqlash va yechimlar ishlab chiqish zarur. Bu muammolarni hal qilishda adabiyotlar tahlili va metodologik yondashuvlar muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada zamonaviy oliy ta'limni boshqarishda yuzaga kelayotgan muammolar va ularning yechimlari, adabiyotlar tahlili hamda metodologiya ko'rib chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

Oliy ta'limni boshqarish bilan bog'liq ilmiy tadqiqotlar va adabiyotlar ko'plab yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Al-Tabbaa oliy ta'limda menejmentning yangi yondashuvlarini va texnologiyalarni joriy etishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, oliy ta'limni boshqarishda globalizatsiya va raqamli transformatsiya talablarining ortishi ta'lim muassasalarini innovatsion yondashuvlarni joriy etishga undaydi. Al-Tabbaa oliy ta'limda "smart" boshqaruv tizimlarini rivojlantirish va bilimlarni global miqyosda almashishning ahamiyatini ta'kidlaydi. U o'quv jarayonlarini raqamlashtirish, ta'lim sifatini oshirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha bir qancha takliflarni ilgari suradi.

Brown va Green oliy ta'limda innovatsion pedagogik metodlarni tatbiq etishning zarurligini o'rganadi. Ularning tadqiqotlari, o'quv jarayonini raqamlashtirish, onlayn kurslar va interaktiv ta'lim usullarining rivojlanishini kengaytirishga alohida e'tibor qaratadi. Shuningdek, Brown va Green zamonaviy ta'lim tizimlarida raqamli infratuzilmaning o'sishiga olib keluvchi imkoniyatlar haqida so'z yuritadi. Brown va Green o'z tadqiqotlarida o'quvchilarning ta'lim sifatini oshirishda raqamli texnologiyalar va interaktiv platformalar orqali metodologik yondashuvlarning samaradorligini tahlil qiladi.

Smith esa o'z asarida oliy ta'limda ta'lim sifatini oshirish va boshqaruv jarayonlarini takomillashtirishga oid yondashuvlar va metodlarni tahlil qiladi. Smith ta'limdagi innovatsiyalarni, pedagogik metodologiyalarning o'zgarishini,

o'quvchilarning ehtiyojlarini inobatga olishni muhim omil sifatida ta'kidlaydi. U oliy ta'lim tizimidagi islohotlarni amalga oshirishda ma'lumotlarni tahlil qilish va baholash tizimining rolini oshirishni taklif etadi. Smith oliy ta'limda menejmentning innovatsion yondashuvlari, resurslarni boshqarish va ilmiy tadqiqotlar natijalari asosida yangi strategiyalarni ishlab chiqishni o'rganadi.

Muhokama va natijalar

Oliy ta'limni boshqarishda eng dolzarb muammolarni tahlil qilishda quyidagi asosiy yo'nalishlar ko'rib chiqiladi:

1. Ta'lim sifatini oshirish. Ta'lim sifatining pastligi oliy ta'lim tizimining eng katta muammolaridan biri hisoblanadi. O'quv dasturlarining zamonaviy talablarga mos kelmasligi, o'qituvchilarning malakasini oshirishdagi qiyinchiliklar, ta'lim jarayonida samarali metodlar va vositalarning etishmasligi sifat masalasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- O'quv dasturlarini yangilash: Ta'lim dasturlarini yangilab, ular zamon talablariga mos bo'lishi kerak. Bu nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham o'z ichiga olishi lozim.
- Pedagogik metodlarni takomillashtirish: O'qituvchilarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan tanishtirish va interaktiv ta'lim metodlarini joriy etish ta'lim sifatini oshiradi. Masalan, flipped-classroom (orqaga qaytgan dars) va onlayn ta'lim platformalarini qo'llash.

2. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish. Texnologiyalar va raqamli infrastrukturani joriy etish zamonaviy oliy ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylanmoqda. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, ta'limning global miqyosda rivojlanishiga yordam beradi.

- Interaktiv o'quv materiallari va platformalar yaratish: Virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, interaktiv darslar orqali talabalar bilan samarali muloqot qilish imkoniyatlarini yaratish muhimdir. Bu metodlar talabalarni faol ishtirok etishga undaydi va o'qish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.
- Intellektual texnologiyalarni joriy etish: Sun'iy intellekt va mashinaviy o'qitish (machine learning) texnologiyalarini o'quv jarayoniga kiritish,

shuningdek, o'qituvchilarning ishini optimallashtirish uchun avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish ta'lim sifatini yaxshilaydi.

3. Xalqaro hamkorlikni kengaytirish. Oliy ta'lim tizimida xalqaro hamkorlikni kengaytirish, tajriba almashish va global miqyosda ilmiy hamkorlikni rivojlantirish, ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Xalqaro universitetlar bilan hamkorlik talabalarni global mehnat bozoriga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

3. Xalqaro ilmiy hamkorlik: Oliy ta'lim muassasalarining ilmiy ishlari va tadqiqotlarini xalqaro miqyosda rivojlantirish uchun ilmiy hamkorlikni mustahkamlash zarur.

4. Chet tillarini o'rganishni kengaytirish: Oliy ta'limda chet tillarini o'rgatishni kengaytirish orqali talabalarga global bozorga moslashish imkoniyatini yaratish kerak.

4. O'qituvchilarning malakasini oshirish. O'qituvchilarning malakasi ta'lim jarayonining asosiy komponentidir. O'qituvchilarning pedagogik va ilmiy salohiyatini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'rgatish, ularning kasbiy rivojlanishiga qaratilgan kurslar tashkil etish ta'lim sifatini yaxshilashga olib keladi.

- Doimiy malaka oshirish kurslari: O'qituvchilar uchun muntazam ravishda malaka oshirish kurslarini tashkil etish va yangi pedagogik metodlarni joriy etish muhimdir.
- Xalqaro tajriba almashish: O'qituvchilarga xalqaro miqyosdagi o'quv tizimlari va metodologiyalarni o'rganish imkoniyatlarini yaratish, ular bilan o'zaro tajriba almashish uchun imkoniyatlar yaratish kerak.

Xulosa

Zamonaviy oliy ta'limni boshqarish jarayonida duch kelinayotgan muammolarni hal qilish uchun innovatsion yondashuvlar, resurslarni samarali boshqarish va ta'lim sifatini doimiy ravishda yaxshilash zarur. Ta'limda yangi texnologiyalarni qo'llash, raqamli infratuzilmani yaratish va pedagogik metodlarni yangilash oliy ta'limni samarali boshqarishning asosiy omillaridan biridir. Ta'lim tizimi

islohotlari jamiyatning ilmiy, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi, shuning uchun uning samaradorligini oshirish har bir jamiyat uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al-Tabbaa, S. (2019). *Modern Management in Higher Education*. Academic Press.
2. Brown, L., & Green, T. (2020). *Innovations in Teaching and Learning in Higher Education*. Routledge.
3. Smith, J. (2018). *Improving Quality in Higher Education*. Cambridge University Press.
4. Tushman, M., & O'Reilly, C. (2021). *Organizational Change and Innovation in Higher Education*. McGraw-Hill.

THE IMPACT OF STRATEGIC PLANNING AND MANAGEMENT ON STUDENT SUCCESS IN HIGHER EDUCATION

NARGIZA MAKHSUDOVA ASLANBEKOVNA
Andijan State Institute of Foreign Languages, Uzbekistan

Abstract: In the contemporary landscape of education, characterized by intense competition, the significance of strategic planning and management in fostering academic success cannot be overstated. This article explores a range of effective strategies that both educational institutions and individual students can implement to improve academic performance. It delves into the essential elements of strategic planning within educational frameworks, highlighting the pivotal role of management in the execution and facilitation of these strategies. Furthermore, the discussion is supported by empirical evidence that underscores the positive correlation between these strategic approaches and enhanced academic achievement.

Key words: Strategy, planning, components, academic, evidence, future, management.

Introduction

In the digital age of education, the roles of strategic planning and management are integral to realising academic success. Strategic planning is defined as a methodical approach that involves envisioning a preferred future and outlining the necessary actions to attain that vision. Conversely, management encompasses the organisation and coordination of various activities aimed at achieving specific objectives (Bryson, 2018). This paper aims to investigate the ways in which effective strategic planning and management practices enhance academic performance at both the institutional level and among individual students. By examining these processes, we can better understand their contributions to fostering a conducive learning environment and promoting sustained academic excellence.

Methods

This research adopts a qualitative methodology, primarily focusing on a comprehensive literature review of existing studies that explore the interconnections between strategic planning, management practices, and academic success. Furthermore, the study incorporates an analysis of case studies from a diverse array of educational institutions to exemplify effective implementations of strategic planning initiatives aimed at promoting academic excellence. By synthesizing insights from both the literature and practical examples, this study seeks to provide a nuanced understanding of how strategic planning can significantly enhance educational outcomes.

Results

The findings highlight several key components of strategic planning that directly influence academic success:

1. **Goal Setting:** Institutions that implement clear, measurable goals tend to exhibit higher student performance outcomes. According to Locke and Latham (2002), specific goals enhance motivation and performance.
2. **Resource Allocation:** Effective management of resources, including faculty expertise and financial support, significantly impacts academic results (Gonzalez & Lewis, 2018). Institutions that strategically allocate resources to programs that support student success see improved retention and graduation rates.
3. **Data-Driven Decision Making:** Utilizing data to inform strategic decisions enables institutions to identify strengths and weaknesses in their academic programs. Studies show that data-informed strategies lead to better academic outcomes (Davenport & Harris, 2007).
4. **Collaborative Approaches:** Involving stakeholders in the planning process, including faculty, students, and community members, fosters a cohesive strategy that supports academic success (Kirkpatrick, 2020). Collaborative efforts create accountability and enhance the overall educational experience.

Discussion

The significance of strategic planning and management in achieving academic success is profound and multifaceted. Educational institutions that adopt robust strategic planning frameworks are more likely to cultivate environments that enhance student learning and facilitate academic achievement. This approach extends beyond institutional practices; individual students can also reap substantial benefits from implementing strategic management techniques. By establishing clear academic objectives, effectively managing their time, and proactively seeking out resources and support, students can optimize their academic performance and overall educational experience. Thus, the integration of strategic planning and management at both institutional and individual levels plays a critical role in fostering academic excellence. However, challenges exist in implementing these practices. Resistance to change, lack of clear communication, and inadequate

training can hinder the effectiveness of strategic planning initiatives (Kotter, 1996). It is essential for educational leaders to address these barriers to realize the full potential of strategic planning for academic success.

Conclusion

In summary, the interplay of clear goal-setting, effective resource management, and data-driven decision-making constitutes a robust framework for fostering academic success. Educational institutions that embrace these strategic management principles are more likely to cultivate an environment that supports student achievement, enhances institutional reputation, and ultimately contributes to the advancement of knowledge and society.

REFERENCE

1. Bryson, J. M. (2018). "Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organization Achievement." Jossey-Bass.
2. Locke, E. A., & Latham, G. P. (2002). "Building a Practically Useful Theory of Goal Setting and Task Motivation: A 35-Year Odyssey." *American Psychologist*, 57(9), 705-717.
3. Gonzalez, A., & Lewis, K. (2018). "Managing Resources for Academic Success: The Role of Resource Allocation in Educational Institutions." *Educational Management Administration & Leadership*, 46(3), 465-487.
4. Davenport, T. H., & Harris, J. G. (2007). "Competing on Analytics: The New Science of Winning." Harvard Business Review Press.
5. Kirkpatrick, I. (2020). "Stakeholder Engagement in Strategic Planning: Fostering Collaborative Approaches in Education." *Journal of Educational Administration*, 58(2), 211-225.
6. Kotter, J. P. (1996). "Leading Change." Harvard Business Review Press.

7. Bennett, N., & Jacobson, H. (2004). "Leadership in Education: Managing for Quality and Improvement." *Journal of Educational Administration, 42(5), 575-591.

MUNDARIJA

D.A.RUSTAMOV Professor of ASIFL, Doctor of Philological Sciences. World picture and problems of its interpretation in linguistics 5

SHO‘BA 1. AKADEMIK MUVAFFAQIYAT UCHUN STRATEGIK REJALASHTIRISH VA BOSHQARUV.

O.T.VOSITOV. Bitiruvchi talabalarni bandligini ta’minlash – oliy maqsadlarimizdan biri hisoblanadi.....20

I.A. EGAMBERDIYEVA. Ta’lim tizimida gender tengligi.....25

R.O.MUTALIBJONOVA. Jahon universitetlari reytingida yuqori o’rinlarni egallash uchun transformatsion strategiyalar: muammo va yechimlar.....29

SHO‘BA 2. TA’LIMDAGI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA UNING GLOBAL REYTINGLARGA TA’SIRI.

M.I.UMARXODJAYEV. Sun’iy intellekt va zamonaviy tilshunoslik.....36

V.A.VOSITOV, A.G.TESHABYEV, SH.HO‘JAMBERDIYEV. Ta’limda raqamli transformatsiyasini amalga oshirishning asosiy tamoyillari.....38

N.X.ISRAILOVA,Z.SH. Zokirjonovasi’niy intellekt va nemis tili o’rganishda yangi innovatsiyalar.....42

P.A.ALIEBA, C.M.SIROJIDIHOVA. Цифровая трансформация образования: роль международных партнёрств в обновлении курса “Возрастная физиология и гигиена” на примере проекта Erasmus+ “MODEHED”.....46

N.X.KAYUMOVA. Ingliz tili mediadiskursida yangiliklarning sodda sentensemali sarlavhasi va uning o‘zbek tilidagi talqini.....51

A.A.KOSIMOV, M.MAHAMMADALIYEVA. The role of internet blogs in modern knowledge sharing and learning.....56

K.X.OMONULLAYEVA. O‘zbekiston respublikasida tijorat banklar faoliyatida raqamlashtirish loyihalarini qo‘llab-quvvatlash.....61

M.E.MATQOSIMOVA, S.M.ABDUQAYUMOVA. Sun'iy intellekt va nemis tilini o'rganishda vr/ar texnologiyalari.....	65
M.I.MIROLIMOVA, SH.A.ABDUJABBOROVA. Ta'limdagi raqamli transformatsiya va uning global reytinglarga ta'siri.....	69
M.MIRZAYEVA, R.RASULJONOVA. Digital transformation in education and its impact on global rankings.....	75
M.ABDURAHMONOVA, I.JURAYEV. The digital transformation of foreign language education.....	80
R.U.TOLIBOVA. Sun'iy intellekt kelajagi va nemis tili ta'limi.....	83
R.TO'YCHIYEVA. Ta'limdagi raqamli transformatsiya va uning global reytinglarga ta'siri.....	86
SH.B.NAZARBOYEVA. Xorijiy tillarni o'qitishda raqamli ta'lim texnologiyasi.....	90

SHO'BA 3. TA'LIM JARAYONLARIDA TADQIQOT VA INNOVATSIYALARNI INTEGRATSIYA QILISH.

Г.М. ХОШИМОВ. Стилистические особенности гиперболических средств в разносистемных языках.....	97
M.A. ABDUVALIYEV, A.S. HOJIYEV. Ingliz tilida to'siqsizlik konseptini eksplitsit va implitsit obyektivlashtiruvchi leksik vositalar tahlili.....	103
Ш.Ю.БЕГАЛИЕВ. Использование внешних формальных признаков грамматических явлений при обучении чтения.....	117
B.T.SOTVOLDIYEV. Ingliz tili slenglarida antroponimlar tadqiqi.....	123
M.Z.QOSIMOVA. O'qituvchilarning malakasini oshirish va yangi texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish.....	126
Б.А.ХАМИДОВ. Значение интеграции исследований и инноваций в образовании	129
D. SH. EGAMNAZAROVA The dynamics of phonetic deviations in English	134
A.O'.SIDIQOV Adaptiv ta'limning nazariy asoslari: ta'rifi, prinsiplari va xususiyatlari.....	136
N.R. MAHMUDOVA. Ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjimaga o'girilgan asarlarning tarjimasida lisoniy gradasiyaning lingvomadaniy aspekti.....	146

D. N. SATIMOVA. Ingliz va o'zbek tillarida substandart birliklarning kiberlug'atlardagi pragmatik, lingvokulturologik va sotsiolingvistik jihatlarini	151
U.S. KABULOVA. Maqollarda parataksis.....	159
N. R. MAHMUDOVA, S. SH. DADAJONOVA. Miqdor va intensivlik: tilshunoslikda gradatsion yondashuv.....	163
G.M. IBRAGIMOVA. Ingliz va o'zbek tillarida qisqartmalar tasnifi	167
N. M. QODIROVA Nemis va O'zbek tillari misolida komplimentning tilshunoslik va madaniyatshunoslikdagi o'rni.....	169
SH. ABDOJABBOROVA. Ta'limni tadqiqot va yangiliklar bilan boyitish- zamonaviy ta'limning muhim omili sifatida.....	172
SH. R. ERMATOV. Ingliz va o'zbek tillarida binomiallarning qiyosiy tadqiqi	175
E. N.TOSHEMIROV. Antonimik frazeologik birliklar masalasiga oid ayrim fikr-mulohazalar	178
I. A. EGAMBERDIYEVA I.A. Ta'lim tizimida gender tengligi	182
M.U. ASHUROV. "Qiyos" konseptual semantikasi va "qiyos" lisoniy semantikasi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar	185
M.U. ASHUROV. "Qiyos"konseptini voqelantiruvchi vositalarning semantik turlari hususida ba'zi mulohazalar	190
F. X. ABDURAXMONOV, R. B. MO'MINJONOVA. Talaba yoshlar orasida vatanparvarlik ruxini shakllantirish va komil inson qilib tarbiyalashda tarix fani o'qitilishining ahamiyati.....	198
O. Z. ANVARBEKOVA, D.G'ULOMOVA. "Muloqot jarayonida inson his-tuyg'ularining lingvistik ifodalanishi: lingvist olimlarning qarashlari va xulosalar".....	204
M. S. ASHUROVA. Comparative analysis of the structure of formal emails in english and uzbek.....	208
G. M. BOZOROVA. Mehnat va mehnatsevarlik haqidagi o'zbek, nemis va rus maqol va matallarining semantik tahlili.....	215
B. T. JALILOV. Intratekstuallik hodisa haqida.....	222
O. M. KARIMOV. Integration of research and innovation in preschool education	227
O. U. ISMANOVA. Ta'lim jarayonlarida tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilishni matematika va terminologiyaga chambarchas bog'liqligi.....	231

A.B. ISOMIDDINOV, M. NURMATOVA. Zamonaviy iqtidorlik konsepsiyasini tarbiya jarayonidagi ahamiyati.....	234
SH. A. XAKIMOVA. Korpus lingvistikasi va unga doir ilmiy qarashlar.....	240
A. A. LATIBJONOV. Ta'limda tadqiqot va innovatsiya uyg'unligi.....	245
M. T. AXMEDOVA Lingvamadaniyatshunoslik muammolari.....	246
M. U. MAMADALIEV. Falsafiy bilim taraqqiyoti sharq mutafakkirlari qarashlarida.....	253
X. M. MAMADALIYEVA. Ingliz tilida "hand" konsepti leksik verbalizatorlarining semantik struktur tadqiqi.....	258
B. YUNUSOV. Analysis of lexical-semantic aspects of radio discourse in modern linguistics.....	263
B. MASHRABOVA NURBEK QIZI. The lexis and structural-semantic analysis of the actor/actress in film discourse.....	267
S. KURBANOVA. Paralingvistika sohasida raqamlarning ahamiyati.....	273
SH. KHASHIMOV. Concept, word and term.....	277
SH. B. IMINOVA, N. X. ODILJONOVA. Lexico-Semantic Field of Lexical Units Describing Human Characters in English and Uzbek Languages	281
Z. N. JURAEV. The significance of proverbs, sayings, phraseological units in linguistics.....	285
R. T. SOBIRJONOV. Nutqning o'zaro tasir jarayonida tijoriy muloqotning o'rni.....	289
G. M. XOLISOVA, R. T. SOBIRJONOV. Diskursning tijoriy muloqotdagi o'rni haqida mulohazalar.....	292
H. D. SOLIYEVA. Sun'iy intellektning chet tillarini o'qitishda innovatsion roli.....	295
X. XOJIBOBOYEVA. Ta'lim jarayonlarida tadqiqot va innovatsiyalarni integratsiya qilish.....	299
X. U. MAXSUDOVA. Terminological system in western linguistics.....	308
Z. M. JABBOROVA. Media savodxonlik tushunchasi va uning jamiyatimizdagi ahamiyati.....	311
S. M. URINBOYEVA. Mobil muloqot va mobil diskurs tushunchalari (telefononiya): mushtarak va farqli jihatlar.....	317

M. RAIMOVA, SH. DUMANOVA. Методика развития слухо-произносительных умений учащихся начальных классов на основе цифрового сторителлинга.....	322
S. G. ABDULAZIZOVA. The role and meaning of concept in linguistics.....	328
A. A. KOSIMOV, M. ISMONALIYEVA. "The Role of Tone and Structure in Successful Complaint Letter Outcomes".....	332
A. A. KOSIMOV, D. MURODOVA. The role of reading horoscopes to cultivate students' critical thinking.....	338
M. HAMDULLAYEVA. Tilshunoslikka kirish fanining maqsad va vazifalari.....	342
T. A. G'ANIYEVA. Animatsion matn tushunchasi va struktur xususiyatlari.....	346
G. A. TO'XTASUNOVA. Bolalik tadqiqotlari: tarixiy va zamonaviy	350
M. S. ULIQOVA. Ingliz va o'zbek tillarida qon- qarindoshlik konseptini ifodalovchi birliklar maydoni miqyosi va tarkibi.....	355
M. M. YAQUBOVA. Tarjima jarayonida antonim so'zlar bilan almashtirishdan foydalanish.....	359
S. B. YULDASHEVA. Fe'ning ayrim grammatik jihatlariga doir.....	362
M. O. LATIPOVA, G. B. ZAYNOBIDDINOVA. Национальные аспекты в мировом языковом ландшафте как объект изучения лингвистики.....	368
M. S. ANORBOEVA. Дискурс ва ундаги риторик муносабатлар ҳақида айрим мулоҳазалар.....	373
O.S. USMONOVA. Taom nomlarining leksik-semantik xususiyatlari.....	377
SH.D.IKROMOV. Tilshunoslikda ambivalentlik hodisasining paydo bo'lishi	380
C.XOLMUYHAMMEDOVA. Паралингвистика как компонент речевого взаимодействия в английском и русском языках.....	385
M.U.DAVRONOVA Talabalarda loyihalash kompetentsiyalarini rivojlantirishda fanlararo uzviylik ta'minlanishi	389
Y.R.NAJMIDDINOVA Bo'lajak mutaxassislarni metapredmet kompetentsiyalarni rivojlantirish bo'yicha individual amaliy mashg'ulotlarini pedagogik loyihalash	393
S.B. YULDASHEVA. O'zbek tilida analitik fe'llarning o'ziga xos jihatlariga yangicha qarashlar.....	398

F.BEGALIYEVA. Zamonaviy tilshunoslikda hamdardlik bildirish nutqiy janr sifatidagi tadqiqi.....405

SH. SH. SHODMONBEKOVA. Ingliz va o'zbek tillarida "vaqt" ma'nosini ifodalovchi birliklarning qiyosiy tadqiqi.....409

SHO'BA 4. XALQARO HAMKORLIK VA SHERIKLIKNI RIVOJLANTIRISH.

G.N.Tavaldiyeva xalqaro hamkorlik tajribalari – ta'lim taraqqiyotning muhim omili.....415

R.K.ABIDOVA. Developing international cooperation and partnerships in foreign language teaching..... 420

A.S.BOZORBЕКOV. Connecting classrooms across borders: the future of educational partnerships.....425

Q.M.NASRITDINOV, M.I.RAUPOVA. Oliy ta'lim muassasalarining xalqaro ilmiy nufuzini oshirish omillari.....429

H.T.ХАЙДАРОВА, М.И.КАРИМОВА . Преодоление межкультурных барьеров в студенческой среде.....433

M.XOMIDOVA. *Shifokor va bemor o'rtasidagi avtoritar nutq turidagi asosiy strategiyalar*.....438

S.B. ISROILOVA. Xalqaro hamkorlik va sheriklikni rivojlantirish.....441

SHO'BA 5. OLIY TA'LIMNI BOSHQARISHDA ZAMONAVIY MUAMMOLAR VA YECHIMLAR.

K.N.KARIMOV. Oliy ta'limda olib borilayotgan islohotlar haqida 448

A.I.MATKARIMOVA. Zamonaviy ta'limda bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasini 452

A.Y.TESHABOYEV. Oliy ta'limni boshqarishda zamonaviy muammolar va yechimlar.....456

D.ZAKHIDOVA. Organization of Practice for foreign language students: a comprehensive analysis.....462

A.B. ISOMIDDINOV, M. NURMATOVA . Zamonaviy iqtidorlik konsepsiyasini tarbiya jarayonidagi ahamiyati.....	468
M.A.MUTALIBOVA. Oliy ta'limni boshqarishda zamonaviy muammolar va yechimlar.....	474
G.D.O'RINBOYEVA. O'TMda mustaqil ishlarni tashkil etishning mazmun mohiyati.....	478
A.KOSIMOV, D.OLIMJONOVA. How to plan an english lesson that captivates your students	482
O.O.TURG'UNALIYEV. Oliy ta'limni boshqarishda zamonaviy muammolar va yechimlar.....	490
M.N. MUXIDDINOVA. Oliy ta'limni boshqarishda zamonaviy muammolar va yechimlar.....	496
S.L.FARHODBEKOVA. Oliy ta'limni boshqaruvida zamonaviy muammolar va yechimlar.....	500
A.Z.TOXIROV. Contemporary problems and solutions in the management of higher education.....	504
R.A.AVEZOVA Oliy ta'lim boshqarishda zamonaviy muammolar va yechimlar.....	507
N.A.MAKHSUDOVA. The impact of strategic planning and management on student success in higher education.....	511

